



ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుటము Vol - ౯. { ర్వాద్రీసంవత్సరము. సంచిక ౧. }
సైత్ర శ్రావణ మాసములు.

ప్రధాన వ్యాసములు.

1. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువనువాదీకసభావృత్తాంతము.
2. అధ్యక్షోపన్యాసము — వ్యాకరణాచార్య నోరి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి.
3. ఆచార్యసంఘాధ్యక్షోపన్యాసము.
4. టెజవాడలోని శిలాశాసనము — కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రి.
5. ఆంధ్రభాషాప్రశంస — ముదిగొండ నాగలింగశాస్త్రి.
6. స్వాగతపద్యములు — జంద్యాల వేంకటశివకవులు.
7. కవిప్రశంసాలేఖ — దుర్భా సుబ్రహ్మణ్యశర్మ.
8. దిగువ తిరువతిలోని గోపురమును గట్టించినవారు — కపిఠ్థళము కృష్ణమాచార్యులు
9. ఆధునికాంధ్రభాషాభివృద్ధి — వేమూరి శివస్వామిశాస్త్రి.
10. గ్రంథస్మికారము.
11. సిద్ధాంతసంవత్సరకార్యనివేదనము.

విషయసూచిక.

విషయములు.

పాఠములు.

౧. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు వయవార్థికసభావృత్తాంతము.	౧-౫
౨. అధ్యక్షోపన్యాసము.	౬-౧౬
వ్యాకరణాచార్య నోరి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు.	
౩. ఆహ్వానసంఘాధ్యక్షోపన్యాసము.	౧౭-౧౯
౪. బెజవాడలోని యధ్యమల్ల శాసనము.	౨౦-౩౭
కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు.	
౫. ఆంధ్రభాషాప్రశంస.	౩౮-౪౦
ముదిగొండ నాగలింగశాస్త్రిగారు.	
౬. స్వాగతపద్యములు.	౪౧-౪౨
జంద్యాల వేంకటశివకవులు.	
౭. కవిప్రశంసాలేఖము.	౪౨-౪౩
దుర్భా సుబ్రహ్మణ్యశర్మగారు.	
౮. దిగువతిరుపతిగోపురమును గట్టించినవారు.	౪౩-౪౪
కపిశశము కృష్ణమాచార్యులుగారు, బి.ఏ., ఎల్.టి.	
౯. ఆధునికాంధ్రభాషాభివృద్ధి.	౪౫-౫౩
వేమూరి శివస్వామిశాస్త్రిగారు.	
౧౦. గ్రంథసమీక్షాకారము.	౫౪-౫౬
౧౧. సిద్ధాంతసంవత్సర కార్యనివేదనము.	

శ్రీరస్తు.

రాద్రినామసంపత్సరము - చైత్రవైశాఖములు.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషన్నవమవార్షికసభావృత్తాంతము.

శ్రీ రాద్రినామసంపత్సర చైత్రశుద్ధ పూర్ణిమాస్థిరవాసరము మొదలుగ మూడుదినములు (ఆ 1920 ఏప్రిల్ 3, 4, 5 తేదీలందు) బెజవాడలో రామ మోహనధర్మపుస్తకభాండాగారమునందుఁ బరిషన్నవమవార్షికసభ సమావేశమై మహావైభవమున జరిగినది. ఆసభకు తెనాలి సంస్కృతకళాశాలాధ్యక్షులు వ్యాకరణాచార్య బ్రహ్మశ్రీ నోరి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు రంగ్రాసనాధిష్ఠాతలుగా నుండిరి. ఆంధ్రదేశమునం దన్నిమండలములనుండియు సాంధ్రోత్తరమండలములు గొన్నిటినుండియుఁగూడ సభ్యు లనేకులు విచ్చేసిరి. వారిలోఁ గొందఱునామ ము లీక్రిందఁ గననగును.

1. బ్రహ్మశ్రీ వ్యాకరణాచార్య నోరి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు, సభాధ్యక్షులు, తెనాలి.
2. కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావుగారు ఎమ్.ఏ., చెన్నపురి.
3. జయంతి రామయ్యపంతులుగారు బి.ఏ., బి.ఎల్., ముక్తీశ్వరము.
4. మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు, విజయనగరము.
5. రావుసాహేబు, వఱోసూరి కృష్ణశాస్త్రిగారు బి.ఏ., చెన్నపురి.
6. సి. ఆర్. కృష్ణమాచారిగారు బి.ఏ., చెన్నపురి.
7. త్రిపురాణ వేంకటసూర్యప్రసాదరావుగారు, సిద్ధాంతము, గంజాము.
8. మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు ఎం.ఏ., చెన్నపురి.
9. బుట్టా శేషగిరిరావుగారు ఎం.ఏ., విజయనగరము.
10. రాజకార్యప్రసక్త బి. రామకృష్ణారావుగారు బి.ఏ., మైసూరు.
11. టి. ఏ. మురుగేశంపిల్లేగారు, మధుర.
12. చింతలపల్లి నరసింహశాస్త్రిగారు, బల్లారి.
13. ఆ. రంగస్వామిసరస్వతిలయ్యంగారు బి.ఏ., చెన్నపురి.
14. ఎల్లాపంతుల జగన్నాథముగారు బి.ఏ., పల్నాటిమిడి.
15. తంజనగరము తేవప్పైరుమాళ్లయ్యగారు, పితాపురము.

16. నాగపూడి కుప్పస్వామయ్యగారు బి.ఏ., తిరుపతి.
17. గునుపాటి యానాదిరెడ్డిగారు, నెల్లూరు.
18. టేకుమళ్ల అచ్యుతరావుగారు బి.ఏ., నెల్లూరు.
19. పాటిబండ వేంకటరమణయ్యపంతులుగారు, బెజవాడ.
20. దినవహి మానుమంతరావుగారు, ,,
21. పెద్దిభట్ల వీరయ్యపంతులుగారు బి.ఏ., బి.ఎల్., ,,
22. దాసు విష్ణురావుగారు బి.ఏ., బి.ఎల్., ,,
23. విజయూరి వెంకన్నపంతులుగారు ఎం.ఏ., ,,
24. నందిరాజు చలపతిరావుగారు, ఏలూరు.
25. దుగ్గిరాల గోపాలకృష్ణయ్యగారు ఎం.ఏ., చీరాల.

బెజవాడపురవాసు లశేషమును గృష్ణామండలమువా రనేకులును దయ చేసిరి. సభక్షై వచ్చినవారి కెల్లరకును గుబేరపుష్పకముంబోలు, అరండల్ సత్రము నందు బసలును భోజనములు నేర్పఱుపఁబడినవి. గతసంవత్సరములందుకంటె నీ వత్సరమున సభ మూడునాల్గుజరుగుట యొకవిశేషము.

ప్రథమదినమున (ఏ కె.వ యేప్రిల్ శనివారము ఉదయమున) బ్ర॥ చిలకల పూడి వేంకటశాస్త్రిగారు సంస్కృతశ్లోకములతో రాగయుక్తముగ నైవప్రార్థనము జరిపినపిదప, నాహాసనసంఘాధ్యక్షు లగుబ్రహ్మశ్రీ పాటిబండ వేంకటరమణయ్యపంతులుగారు మధురోపన్యాసముతో సభ్యులకు స్వాగత మొసంగిరి. జంధ్యాల శివన్నశాస్త్రిగారును మైనంపాటి మానుమంతరావుగారును స్వాగత పద్యములం జదివిరి.

బ్రహ్మశ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులుగా రిగ్రాసనాధిపత్యము వహింప నుపపాదించఁగా, బ్ర॥ అయ్యదేవర కాళేశ్వరరావుగారు బలపఱచినయనంతరము సమ్మానసంఘాధ్యక్షులచే బుష్పమాలాలంకృతులై సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిలవారధ్యక్షపదవి కంగీకరించి హృదయంగమముగ నుచితోపోద్ఘోతముతోఁ బ్రారంభోపన్యాసముం గావించిరి. ఆయుదయమున స్వాగతోపన్యాసమును, అధ్యక్షోపన్యాసము నైనవెనుక నవకాశముండుటచే బేతపూడి భగవంతరావుగారు సంగీతవిషయకోపన్యాసముం గావించిరి. టేకుమళ్ల అచ్యుతరావుగారు “కళాపూర్ణోదయము - దాని యంతరార్థకథలు” ననువ్యాసముం జదివిరి.

మధ్యాహ్నము కి గంటలకు మరల సభప్రారంభ మయ్యెను. సమ్మాన

సంఘకార్యదర్శులలో నొక రగు పెద్దిభట్ట వీరయ్యపంతులుగారు “కార్యాంతరములచే సభకు రాజాలమైతి” మని పలువురు వ్రాసిన యుత్తరములను దంఠ్రీ వార్తలను జదివిరి. తరువాత కొమ్మత్తాజు వేంకటలక్ష్మణరావు ఎం.ఏ., గారు “ద్రావిడభాషలలోని యుత్తమపురుషవాచక సర్వనామ” మనువ్యాసమును జదివిరి. రాజకార్యప్రసక్త బెంగుళూరి రామకృష్ణరావు బి.ఏ.,గారు “కర్ణాటక రాజ్యములోని యాంధ్రుల” గుఱించి యుపన్యసించిరి. వేమూరి శివస్వామిశాస్త్రి గారాధునికాంధ్రభాషాభివృద్ధినిగూర్చియు వర్షుల చిన సీతారామస్వామిశాస్త్రి గారాంధ్రచృందస్సునుగుఱించియు మల్లాది విశ్వనాథశర్మగారు భరతాచార్య వ్రతిపాదితనాట్యపద్ధతింగూర్చియు సుపన్యాసోపేతముగ వ్యాసములం జదివిరి.

రెండవనాటి (ది 4 యేప్రిల్ 1920 ఆదివారము) యుదయమున బ్రహ్మశ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు మహాభారతములోని రహస్యచరిత మనువిషయముపన్యసించిరి. బ్ర॥ బుట్టా శేషగిరిరావు ఎం.ఏ.,గారు, బెజవాడ కనకదుర్గాంకితములైన పద్యములతో సంగ్రహరూపమునఁ బాఠభేదవిమర్శనముం గావించిరి. తెనాలి సంస్కృతపాఠశాలాసాహిత్యోపాధ్యాయులు ముదిగొండ నాగలింగశాస్త్రి గారు పద్యరూపమున నాంధ్రభాషాప్రశంస గావించిరి. బళ్లారి, మునిసిపల్ హైస్కూలు ప్రధానాంధ్రోపాధ్యాయులు చింతలపల్లి నరసింహశాస్త్రి గారు “ప్రకృత మార్పులు గలరా” యనువిషయముం దెలుపువ్యాసముం జదివిరి. మధ్యాహ్నము బ్ర॥ కడియాల వేంకటశాస్త్రిగారిపురాణకాలక్షేప మైనతర్వాత శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు ప్రాకృతభాషాత్పత్తినిగుఱించియు, జంధ్యాల వేంకటప్పయ్యశర్మగారు రాంధ్రసారస్వతముంగూర్చియు, మైనంపాటి హనుమంతరావు గారు రుద్రకవింగూర్చియు బ్రశంసించిరి.

మూడవనాడు (ది 5 యేప్రిల్ 1920 సోమవారము) ప్రొద్దున అరండల్ సత్రమునందుఁ బరిషత్కార్యనిర్వాహకసభ జరిగినది. అందు, చౌద్రినంపత్తనమునఁ బరిషత్తున కాయవ్యయములు మదింపుచేయఁబడినవి. తంజావూరు శర్మోజీమహారాజ సరస్వతీపుస్తకభాండాగారమువారు పంపిన ప్రార్థనపత్రము ననుసరించి యాంగ్రంధభాండాగారమున నున్న యాంధ్రగ్రంథభాగమునం గల పుస్తకముల వివరణపట్టిక నచ్చుప్పేయించుటకు వారికిఁ బరిషత్తనమునుండి 16 రూపాయ లిచ్చుటకును జండాలమూలకముగా నాంధ్రభాషాభిమానులగు ఘోషశయులవలన మఱికొంతధనము సేకరించి యామొత్తమును బంపుటకును

దీర్ఘానింపఁబడియెను. శ్రీశ్రీతునిరాణీగారు పరిషత్తునకుఁ బ్రథమోద్ధారకురాలు గా నుందుమని వ్రాయించినశుభ లేఖ తత్కాలమునం దెలియవచ్చినందున నది పరిషత్తున కొకశుభసూచకమని సభ్యు లభినందించిరి. పరిషత్కార్యనిర్వాహక సభాధికారులనియమనము జరిగినది. గతవత్సరములందున్న ముగ్గురుకార్యదర్శుల లో నొక్కరగు డాక్టరు ఆచంట లక్ష్మీపతి బి.ఏ., ఎం.బి.సి.ఎం. గారిస్థానమున బ్ర॥ కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావుగా రెన్నుకొనఁబడిరి. రా్రినింపవత్సరము నకుఁ బరిషదధ్యక్షులుగా మ॥ కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారి నెన్నుకొనిరి.

మధ్యాహ్నము సభవారిచే నీక్రిందితీర్మానములు రెండును గావింపఁబడి నవి :—

౧. ఆంగ్లేయవిద్యాశాలలయందుఁ బనిచేయు పండితులజీతములు మిక్కిలి తక్కువగా నున్నవనియు వారిజీతములు రు 50 లు మొదలు రు 150 లు వఱకు వృద్ధికావలెననియు సీసభవారు తీర్మానించుచున్నారు.

౨. ఆంధ్రులు తమలోఁ దాము మాటలాడునపుడును, ఆంధ్రదేశమం దుపన్యసించునపుడును, ఆంధ్రులసమావేశములయందును, ఉత్తరప్రత్యుత్తరముల యందును, మాతృభాషనే యుపయోగింపవలయు ననియు గ్రంథములు వార్తా పత్రికలు మొదలగువానియందుఁ దెనుఁగంకెలను వేయవలయు ననియు గ్రంథ ముల ముఖపత్రములమీఁద మాతృభాషతోడనే పేరులు వ్రాయుచుండవలయు ననియు సభవారు ఆంధ్రమహాశయులను బ్రార్థించుచున్నారు.

అనంతరము బ్ర॥ తల్లాపెగడ సూర్యనారాయణరావుగారు వసుదరిత్రవీష యముకొంతముచ్చటించిరి. మానవల్లి రామకృష్ణకవి ఎం.ఏ., గారు పుస్తకముద్రా పకులు స్వల్పప్రతులనుమాత్రమే శోధించి గ్రంథముల ముద్రించుచుండుటవలన వానియందుఁ దప్ప లభికముగాఁ బడుచున్నవనియుఁ గొన్నిగ్రంథములందుఁ దాళ పత్రగ్రంథస్థపద్యములు కొన్ని కనఁబడుటలేదనియు నిట్టితోపములు బహుగ్రంథ శోధనము లేమిచే సంభవించినవి కావున గ్రంథప్రకాశకులు బహుగ్రంథ ములంజూచి ప్రకటింపవలయు ననియు నాకారణమున మహానీయులెల్లరుఁ దమ కడ నున్నతాళపత్రగ్రంథములను సర్వజనోపయోగ్యము లగుగ్రంథాలయముల కొనంగినయెడ భాష కత్వంతోపకార మొనరించినవా రగుదురనియు నుపన్యసించిరి.

ఈమూఁడుదిసములలో నవకాశము ననుసరించి నడుమనడుమఁ గొందఱు చిన్న చిన్న భాషావిషయకప్రసంగములం గావించిరి. కొందఱు పద్యములం జదివిరి.

సందిక ౧.] ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువమవార్షికసభావృత్తాంతము.

౫

అగ్రాసనాధిపతులు మూడుదినములలోఁ జదువఁబడిన వ్యాసములను విమర్శించి వానిపైఁ దమయభిప్రాయమును బ్రకటించిరి. పిదప బెడవాడపౌరుల పక్షమున బ్ర॥ దాసు విష్ణురావుపంతులుగారు సభ్యులనెల్ల నభినందించిరి. సభ్యుల పక్షమున బ్ర॥ జయంతి రామయ్యపంతులుగా రాహ్వనసంఘమువారిని స్వేచ్ఛానేవకులను బెడవాడపౌరులను గొనియాడిరి.

పరిషద్దశమవార్షికసభ బ్ర॥ నందిరాజు చలపతిరావుపంతులుగారిచే నేలూరున కాహ్వీనింపఁబడినది. ఈసభకు వచ్చినకొందఱుపండితులకుఁ బ్రయాణవ్యయము లీయఁబడినవి. ఈసభయందుఁ జదువఁబడినవ్యాసములును జేయఁబడిన యువ న్యాసములసారమును బరిశత్పత్రికయందుఁ గ్రమక్రమముగ వెలువడును.

అధ్యక్షోపన్యాసము.

(బెజవాడ పరిషత్సభలోఁ జనునఁబడినది.)

ఆంధ్రభాషాభిమాను లగుమహాశయులారా !!!

“స్లో॥ స్వభాషాచ స్వమాతాచ స్వగ్రాద వ్యతిరిచ్యతే॥” అనున్యాయమునుబట్టి యాంధ్రభాష మనకు స్వర్గముకంటెను గొప్పదనియు గౌరవింపఁదగినదనియు స్పష్టమగుచున్నది. లోకమున సందఱకును ముఖ్యముగ సంపాదించఁదగినది విద్య యనియు దానివలన జీవనము మొదలుకొని పరమపురుషార్థ మగు మోక్షమువఱకును నుండు సౌఖ్యములు లభించు ననియు, నది లేనిమనుజులు పుచ్చ విపాణశూన్యము లగుపశువులే యనియుఁ జెప్పఁబడిన ప్రాచీనగ్రంథకర్తల నుభాషితముల మీరందఱు నెఱింగియేయున్నారు. కావున దానివృద్ధియే మనవృద్ధికిఁ గారణము. దానిని బాగుగ నభ్యసించినవారే సభలలో వాక్పీఠాచారముఁ జేయుటకు నర్హులు. సంస్కృతభాషనుమాత్రము కొంచె మభ్యసించినను మాత్రభాషానేవఁ జేయనివారు తల్లి లేనిపిల్లలవంటివారని నాయూహ. కావున నే నీసభకు సగ్రాసనాధిపత్యము సంగీకరించుట దిగ్గజములచే వహింపఁబడఁ దగిన భారము నేమియు నెఱుఁగనిశిశువు మోయుదునని యొప్పుకొనినవిధమున హాస్యాస్పదముగ నుండు సనువిషయమును నేను బాగుగ నెఱింగియే యున్నాఁడను. అయినను గొప్పవార లగుసాంధ్రమహాశయు లనేకులు నన్నుసైత మాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తులో మాటలాడించి యాంధ్రుఁ డనుసంపూర్ణ గౌరవమును నాకొసంగవలయు నని సంగల్పించుటచే నేనును వారియుత్సాహమును బూరించుటయే కాక యాంధ్రమాతయొక్క ముఖ్యపుత్రులలో నొకఁడను గావచ్చు నను నుబలాటముతో నీపదవికి సంగీకరించితిని. ఇంతియే కాని యాభాషయందఁ బాండిత్యము గల దనుతలంపునఁ గాదు. కావున సరళహృదయులును, త్రాకికై దైదికవ్యవహారధురీణులును, సగుసీసభ్యులు నాయారంభోపన్యాసమునందలి లోపముల నుపేక్షించి గుణములనుమాత్రము గ్రహించి నన్ను మన్నింతురుగాక.

భాషలకు సహజముగ నుండునవస్థావిశేషములు.

“సర్వసభావాః ప్రతిక్షణవరిణామిన ఋతేదితిశక్తేః” (ఆత్మతక్కుప్రపం

చముననుండు భావపదార్థము లన్నియుఁ బ్రతిక్షణమున మాటుచునేయుండును.) అని తత్త్వవేత్తలు సిద్ధాంతముఁ జేసియున్నారు. భాషయు భావపదార్థములలో నొకటియేకాన నిదియు మాటుచునే యుండును. మఱియుఁ బ్రతివస్తువునకును బాల్యయావనకౌమారాద్యవస్థలు కన్పట్టుచున్నవి. చరణవ్యాహు మనుగ్రంథమున ఋగ్వేదసామధర్వణవేదములకుఁ గ్రమముగ 18, 101, 1000, 9 శాఖలున్నట్లును, ఆశాఖలన్నియుఁ గొంతకాలము ప్రచారములో నున్నట్లును రాను రాను గొంతకాలమునకు స్వల్పసంఖ్యాకము లగుశాఖలు మాత్రమే ప్రచారములో నున్నట్లును జెప్పఁబడియున్నది. ఇప్పుడు మనయనుభవములో నవియు నామమాత్రావశిష్టము లై యెక్కడనో మహాత్ములహృదయగుహలలో దాగి నట్లు కన్పట్టుచున్నవి. “రాజా కాలస్య కారణమ్” (రాజు కాలమునకుఁ గారణము) అని విక్రమోర్వీయశీనాటకమునఁ గాళిదాసు వచించినట్లు మనవిద్యుల కీ యవస్థ సంభవించుటకు దొరతనమే ముఖ్యకారణము. ఇట్లే యాంధ్రభాషయు నతిప్రాచీనమైనను గొంతకాలము బాల్యవస్థలో నుండెననియుఁ దర్వాత రాజరాజనరేంద్రునికాలమున నన్నయభట్టారక, తిక్కయజ్ఞాదులును, తర్వాత శ్రీనాథుఁడును, తెనాలి రామకృష్ణపండితాదులును, విద్యులభోజుఁ డని ప్రఖ్యాతిఁ గాంచిన శ్రీకృష్ణదేవరాయల కాలమునఁ బెద్దనాదులును నామహాశయు లగుదొరలయాదరణమున వృద్ధి నొందించి రనియు దేశచరిత్రములవలనఁ దెలియుచున్నది. అట్టి యాంధ్రభాష యిప్పటికీ విద్యుతగ్రులయండచే మాత్రము జీవింపవలసినస్థితికి వచ్చినది. ఏలన పదేశీయు లగురాజుల కీభాషయం దుండువిశేషములు చెప్తలఁ దూఱలేక యున్నవి. రాజులచే నాదరింపఁబడకపోవుటచే జనసామాన్యమునకు పైత మనాదరము కలుగనారంభించెను. కాని యన్నిపదార్థములవలెఁ గాలము పైతము మాటుచున్నందున నీకాలమున నాంధ్రదేశములోని జమిందారుల కీ యాంధ్రభాషయందు మరల గౌరవము ప్రబలుచుండుటవలనను నీయాంధ్రసాహిత్యపరిషదాదులు శక్తికొలఁదిని బనిచేయుచుండుటవలనను మనయాంధ్రభాషకు మఱిల మంచినదియును వచ్చుచున్న వని చెప్పవచ్చును. “సంఘే శక్తిః కలాయుగే॥” (కలియుగమున సంఘమందు శక్తి యుండును) అనున్వాయము ననుసరించి ధనికులకును, విద్యావంతులకును జనసామాన్యమునకును నీ యాంధ్రభాషయం దాదర మధికమగుచున్న దనిచెప్పటకు నీసంభయు, నాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికయు మొదలగునవియే నిదర్శనములు.

భాష యన నేమి ?

“భాష్యత ఇతి భాషా” అను వ్యుత్పత్తిచే బదులకుఁ దమయభిప్రాయమును దెలియఁజేయుటకై ప్రయోగింపఁబడుశబ్దనముదాయ మని భాషాశబ్దమున కర్థము. ఈశబ్దము లవ్యక్తము లనియు, వ్యక్తము లనియు రెండువిధములు. అందు, కకారాదివర్ణములు సుస్పష్టముగ నుండనితిర్యగ్గుంతువులభాషయందలి శబ్దములు మొదటివి. కేకయరాజ సర్వజంతుభాషాజ్ఞానము గలవాఁ డగుటచేఁ జేమల భాషను దెలిసికొని తనభార్యకుఁ జెప్పెనని రామాయణము నిరూపించుచున్నది. వర్ణములు సుస్పష్టముగ నుచ్చరింపఁబడి యన్యులకు బోధమును గలుగఁజేయు భాష యందలిశబ్దములు వ్యక్తశబ్దంబులు. వీనినే దేవభాష యనియు నాంధ్రభాష యనియు వ్యవహరింతురు. ఈభాష వాగ్రూపమున నున్నప్పు డాకాలమున వినిన వారికి మాత్రము బోధమును గలుగఁజేయును. శబ్దము క్షణద్వయముకంటె నెక్కుడుకాల ముండదు గాన దానివలనఁ గలుగుఫలమును దాత్కాలికముగనే యుండును. లిఖితరూప మగుభాష సర్వకాలములయందును దనప్రయోజనము నిచ్చుచునేయుండును. ఈవ్యక్తభాషయం దున్న వేదము లాదికాలమున నున్న జనులయాచరణములును, వ్యవహారములును, సంఘస్థితియు, నీతియు, మున్నగు విషయములను జక్కఁగ బోధించుచున్నవి. అటులే స్మృతులును, పురాణము లును, కల్పసూత్రములును, నీతిశాస్త్రములును, భౌతికశాస్త్రములును, కావ్యనాటకాలంకారాదిశాస్త్రములును మొదలగున వన్నియు నాయావిషయములను, వారి వారియుద్దేశములను, నెవరో యొక రెఱుంగక యడుగ నెవరో యొక రుపదేశించి నట్లును, సందేహములకై కొన్నియుదాహరణములం జూపి సందేహములఁ బొపుటచే వారు తత్త్వము నెఱింగి గమ్యస్థానమును జేరినట్లును బోధించుచున్నవి. మనమును నాంధ్రభారతాద్యత్తమగ్రంథములఁ జదివి మనవారివైదికములును స్మార్తములును నగునాచరణములను, ఔరాణికము లగుమతవిశ్వాసములను, రాజకీయము లగునీతులను, నార్థికోపాయములను, జాతులపరస్పరవిశ్వాసములను, వినయ విధేయతాదినద్గణములను జక్కఁగ గ్రహించుచునేయున్నారము. కావున వేదములవలెనే మనయాంధ్రమునందలి యుత్తమగ్రంథములును, నిహలోకము శాశ్వతము కాదనియు, శరీరములు క్షణభంగురము లనియు, బ్రాపంచికనుఖము దుఃఖదాయక మనియు, విద్యాధనయాపనకులీనతాద్యభిమానములు గర్వమును గలిగించి మనుజుని జెడఁగొట్టును గానఁ బైవానిని స్వార్థముకొఱ కుపయోగింపక

పరోపకారార్థమై యుపయోగింపవలె ననియు, బాహ్యసాధనములచేతను మానసికసాధనములచేతను నీశ్వరారాధనమే చేయఁదగినవిషయమనియు, బోధించునుగాని జాతులకుఁ బరస్పరము చేష్టమును గలిగించుట, యిద్దఱుకలహించునట్లు చేసి తాను లాభము నొందవలయు ననిప్రయత్నించుట మొదలగుపరాతిసంధానమును బోధించుట లేదు. అలంకారశాస్త్రముపైతము రస మనఃకుబ్రహ్మస్వరూపమును, తదనుభవమార్గమును, జూపుటకై ప్రయత్నించినదియేకాని, తుచ్ఛము లగు గ్రామ్యసుఖములను, దడనుభవాదులను గూఢి మనుజుల నామార్గమునఁ బ్రవేశింపఁ జేసెనుటలేదు.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషదుపయోగములు.

పైని జెప్పినట్లు ప్రపంచమంతయు మాఱునప్పుడు మనుజులజ్ఞానములును, విద్యలును, జీవితాసాధనములును, సేవ్యులగుప్రభువులును, మాఱుచుండుటచే వీరిభావయును దడనుగుణముగ మాఱుచునే యుండును. కావునఁ గాలక్రమమున లోపించిన ప్రాచీనవిషయములను మరలఁ బ్రచారములోనికిఁ దెచ్చుటయు, గ్రోత్తవిషయములను జమభావలోనికిఁ జేర్చుకొనుటయు మొదలగువిధానములు సృష్టారంభమునుండియు నడచుచునే యున్నవి. మనయాంధ్రభాషయు సృష్ట్యంతర్గతమైనదియే. కావున దీనికిని నావిధానమంతయు నత్యావశ్యకమైనదే. సంస్కృత భాష సభ్యసించినవండితులును, రాజకీయభాషానిపుణులును, నితరభాషాకుశలులును, తమతమ విద్యానుభవమును స్వభావలోనికిఁ బ్రసరింపఁజేసి మందమధ్య మాధికారు లగుమనుజులమనోభావములను వికసింపఁజేయనియెడల వారివిద్యకుక్షింభరిత్యమాత్రమునకే యుపయోగించి తిర్కగ్గింతువులయోగ్యతనే వీరికిని గలుగఁజేసినదగును మనోవికాసాభివృద్ధికి భాషాభివృద్ధి యేముఖ్యసాధనము. మనయావగ్రంథములను బూర్వము సాగ్ని మొదలగుశాషలలోనికిని నిప్పుడు రాజకీయ భాషలోనికిం బరివర్తింపఁజేయు సమకర్తృసమహేశయులే దీనికి దార్మాణము శిల్పి శాస్త్రము, పదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రము, రసాయనశాస్త్రము, వృక్షశాస్త్రము, నౌకా ప్రచారశాస్త్రము, వైద్యశాస్త్రము, మున్నగుశాస్త్రములు పూర్వము మన లోనున్నను నిష్కటిదేశ కాలాదుల కనుగుణముగ నుపయోగించుటకునితరదేశపువిజ్ఞానమును సంపాదించినవారు వానిని దదానుగుణముగ నాచారములోనికిఁ దెచ్చిననే కాని యాశాస్త్రమలెక్కువగ నుపయోగింపఁజాలవు. కావున వాని నీయాంధ్రభాషలోనికి మార్చునపుడు విషయములు విస్తృతములగునపుడు భాషయు విస్తృతమగు

చునేయుండవలయును. అట్టితఱి భాషావాన్యస్తికిదదభిమాను లగుమహాజనులసమావేశములును, నాయానభలయందు నిర్ధారణచేయఁబడు విషయములను జనసామాన్యమునకు బోధించుదినపత్రికలును, మాసపత్రికలును, మున్నగుముద్రితగ్రంథములును విప్రులముగనే యుండవలెను. సాహిత్య మననేమి? సాహిత్యశబ్దమునకు నమప్తి, కూడిక, యని యుగము. ప్రకరణము ననుసరించి సాహిత్యశబ్దమునకు నితరార్థములున్నను విద్యావిషయమున నీపదము ప్రయోగింపఁబడు నపుడు 'కావ్యనాటకాలంకారముల యభ్యాసమువలనఁ గలుగుజ్ఞానమే' యుగము. ఈజ్ఞానమును నితరశాస్త్రములయభ్యాసమువలనఁ గాని పూర్ణము కానేరదు. కావుననే శ్లో॥ నమప్తి స్మర్వశాస్త్రాణాం సాహిత్య మితి కథ్యతే ॥" నమస్తశాస్త్రములయభ్యాసమువలనఁ గల్గువ్యుత్పత్తియే సాహిత్య మని విశాల మగునొకనిర్వచనము చేయఁబడియున్నది. కావ్యములయందలిశాస్త్రానిధాన్యములను, నభిప్రాయ విశేషములను, నాటకములయందలియభినేయపదార్థములను, నలంకారశాస్త్రమునఁ జర్చింపఁబడినరసభావాదిలక్షణములను, శాస్త్రపరిచయము లేకయే తెలిసికొనుట దుస్సాధము. కావున నాసాహిత్యశబ్దార్థమున నమస్తవాఙ్మయమును నిమిషియున్నదని చెప్పినను సతిశయోక్తి కానేరదు. ఏభాషలోనైన నిట్టిజ్ఞానమును సంపాదించినవారు సాహిత్యము గలవారని చెప్పవచ్చును. కావ్యపంచకముఁ జదివినను నట్టిగ్రంథముల నభ్యసించినను నించుక వ్యుత్పత్తి కల్గును. అట్టివారందఱు నీపరిషత్తునఁ జేరి స్వసామర్థ్యముల జూపుటచేతనే యీపరిషత్తుత్రిక ప్రసిద్ధికెక్కును. ఇందు విచారింపఁ బడుచున్నవిషయములు దూరదర్శిత్యము మున్నగుసద్గుణములుగలవారలచే నుపపాదింపఁబడుటవలన దేశీయులకు మనభాషయందు గౌరవమొకింత కలుగుచున్నది. ప్రకృతముగ్రాంథికభాషావాదులును, వ్యావహారికభాషావాదులును, ప్రబలప్రయత్నములు చేసి వెదకివెదకి పట్టికలమూలమున సుశబ్దావళిబ్రములను బరిశీలించుచున్నారు. గ్రాంథికభాషావాదులవలనను, వ్యావహారికభాషావాదులవలనను భాషాభివృద్ధియే పరమసాధ్యము కావున నిరువురకును నుపాయభేదమేకాని యుపేయభేదము లేదు.

వ్యాకరణము.

లోకమున నొకరియభిప్రాయ మొకరు తెలిసికొనుటకు భాష యావశ్యకము. అందు వాక్యమువలనను వాక్యార్థమువలనను నొకరియభిప్రాయ మొకరికిఁ దెలియునుగాని కేవలపదములవలనఁ గాని పదార్థములవలనఁగాని తెలియదు.

సర్వత్ర భవతి యసుక్రియ యథాహార్య మగుటవలన, ఘటము, పటము, ఇత్యాదుల యర్థబోధ యగుచున్నదని వ్యాకరణాస్త్రమున నున్నది. కావున వాక్యమువలనను వాక్యార్థమువలనను బోధగలుగుచున్నదికాని పదపదార్థముల వలన గాదు. ఇది యెట్లునఁ—“అపుస్తకము నిటుతెమ్ము” “ఈపుస్తకముఁ గొని పొమ్ము” అనువాక్యములయందుఁ బుస్తక మనుపదమును గాని, తెమ్ము, కొని పొమ్ము, అనుపదములవలనఁగాని ప్రయోగించినను వక్తయొక్క యభిప్రాయము తెలియదు. విశిష్టజ్ఞానమునకు విశేషణజ్ఞానము కారణము గానఁ బదార్థజ్ఞానమే కారణ మని నైయాయకు లన్నను, పదార్థజ్ఞానము వాక్యార్థబోధమునకు సాధనము ; వాక్యార్థమే ముఖ్యమగుసాధ్యము. కావున వాక్యార్థమే ముఖ్య మనిచెప్పటలో సంశయ మేమియు లేదు. అయినను సులభముగ బోధించుటకై వైయాకరణులు ప్రకృతిప్రత్యయవిభాగమును నాయాయర్థముల విభాగమును గల్పించి వ్యాకరణాస్త్రగ్రంథముల రచియించిరి. ఇదియే వ్యాకరణాస్త్రమువలనిప్రయోజనము.

శబ్దసిద్ధి.

వ్యాకరణముచే సంస్కరింపఁదగినశబ్దములు వ్యాకరణముకంటెఁ బూర్వము సిద్ధములా ? లేక సూతనముగ నిష్పాద్యములా ? యని శంకింపవచ్చును. గణితము మున్నగుశాస్త్రములు సిద్ధ మగువస్తువులే బోధించునుగాని యపూర్వవస్తువులను బోధింపవు. అటులే వ్యాకరణశాస్త్రమునుబూర్వమునందు సిద్ధములైననుశబ్దములు సాధువు లనియు నితరము లసాధువు లనియు బోధించును. “సిద్ధేశబ్దార్థసంబంధే” (శబ్దములును, వానియర్థములును, శబ్దార్థముల కుండెడిసంబంధమును వ్యాకరణశాస్త్రము రచింపఁబడకమునుచే సిద్ధములై యున్నవి.) అనియు, నివి సుశబ్దము లనియు నివి యపశబ్దము లనియుఁ దెలుపుటయే వ్యాకరణశాస్త్రమునకుఁ బ్రయోజన మనియు మహాభాష్యమునఁ జెప్పఁబడియున్నది. సాధుశబ్దములయందే వ్యాకరణశాస్త్రముచే బోధింపఁబడు కార్యములు ప్రవర్తించుచుగాని యసాధుశబ్దములయందుఁ బ్రవర్తించవు. ఆ కారణముచేతనే కుండ యనుశర్థము గల “గగరీ” యనుభాషాశబ్దమునకు, “అనయ” అనుసంస్కృతక్రియాపదముతో సంబంధము చేసినప్పుడు సంధికార్యము ప్రవర్తింపదు. అని శాస్త్రకారులసిద్ధాంతము కావున, నటులే యాంధ్రభాషలోస్తేతము సాధుశబ్దములకే శాస్త్రీయకార్యములు వచ్చునుగాని యపశబ్దములకు రానేరవు.

అపశబ్దములు.

ఏభాషయందైనను నపశబ్దము లుండకమానవు. వ్యవహారమున నున్న శబ్దములన్నియు నుపశబ్దములే యైవయెడల నుపశబ్దావశబ్దభేదమే లేకపోవునుగాన వ్యాకరణశాస్త్రమే వ్యర్థమగును. కాన నీపశబ్దచాయమునే యహూబలపండితుడు “యత్తవ్యసభాంశః” అనునూత్రమున వివరించెను. దండియ, కావ్యమున న్యల్పవోషములనయితము పొందుపఱుపరాదనియు, నట్లగునేని కావ్యమంతయు దుష్ట మగుననియు, శరీర మంతయు సుందరమైనను నొకచోట బొల్లి యున్న యెడల శరీర మంతయు దూష్యమే అగునునధికము గల, “తదల్పమపినో పేక్ష్య” మ్మనుశ్లోకమునఁ దేటపఱిచెను.

వ్యాకరణము రచించువిధానము.

గొండలు ప్రాచీనకవులును, నాధునికకవులును, భాషప్రదేశకైకపరాయణులై కొన్నియెడల నపశబ్దములఁ బ్రయోగించియుందురు. అంతమాత్రము చేతనే ప్రాచీనకవిప్రయోగము లన్నియు సాధువులనియు నవీలులప్రయోగము లసాధువులనియు నన వీలులేదు. ఈవిషయమునే “ఛందోవత్కనయః కుర్వన్తి నైసా భాష్యేష్టిః” (వేదములయందువలె గవులు స్వేచ్ఛగఁ బ్రయోగింతురు. అంతమాత్రముననే యవి నుపశబ్దములు కానేరవు) అని మహాభాష్యకారులు వక్కాణించియున్నారు. కావున విద్యాధికులు విమర్శించి వ్యాకరణమును రచింపవలయును. అంధముయొక్క వ్యాకరణము లన్నియు నసంపూర్ణములుగఁ గన్పట్టుచున్నందున నీభాషామతల్లికయొక్క యభివృద్ధినిమిత్రమై విద్యాధికు లగు దేశీయులందఱును గలిసి పదసౌష్ఠవమునుఁ జచ్చించి భాషనఁ పూర్ణ వ్యాకరణమును బూర్తిచేయవలయును.

బాల్యమున నభ్యసింపఁదగినభాష యేది ?

బాల్యమున న్యభాష నభ్యసింపఁజేయవలయు ననునది నిర్వివాదమే. తెండవభాష యెద్దియై యుండవలయు ననువిషయమునఁ దమతమయనుభవమును బ్రకాశింపఁజేయుచుఁ గొండలు ‘పిండి’ యనియు, గొండలు మహారాష్ట్ర మనియుఁ జెప్పుదును. కాని రాజకీయభాషయే ముఖ్యమయిన దని నాయభిప్రాయము. ప్రకృతము పాశ్చాత్యకృష్ణానమునందలి (నకృతిశాస్త్రములును, రాజకీయ, సాంఘికతత్త్వశాస్త్రములును మున్నగునవి దేశభాషలమూలమున మన

దేశమునం దంతటను వెదచల్లవలసియున్నదిగాన రెండవభాష యాంగ్లభాష
యే యభ్యసించఁదగియున్నది.

ఆంధ్రభాష తొలిచుగ సంస్కృతపదభూయిష్ఠ మై తత్సమతద్భవపదములచే నలరారుచున్నందున నీయాంధ్రభాషయందు నిష్కృష్టముగఁ బాండిత్యము గలుగవలయు ననుకొనువా రాద్యప్రకృతి యగుసంస్కృతభాష నభ్యసించి తీర వలయును. దీనికిఁ దార్కాణముగఁ బ్రధానమున నాంధ్రభాషకు వ్యాకరణమును వ్రాయువారు సంస్కృతభాషతోడనే యాంధ్రవ్యాకరణమును వ్రాసి సంస్కృత వ్యాకరణమున నున్న, క్షైర్ధకములు, తుమున్నర్ధకములు, తద్ధర్మార్ధకములు, అపాదానము, సంప్రదానము, అధికరణము, మున్నగుసాంకేతికముల నీయాంధ్ర వ్యాకరణమున నయితము చేర్చిరి. కావున సంస్కృతభాషను సంస్కృతవ్యాకరణ మును నెఱింగినవార లీయాంధ్రవ్యాకరణమును బాలురకుఁ దెనుఁగున బోధించి నను సంస్కృతభాషాజ్ఞానము లేనినాఁ డాసాంకేతికములు తెలియనేరవు. మరియు హిందీ మొదలగుదేశభాషలను సంస్కృతపాండిత్యము గలవారలు కొలఁదికొల ములోనే నేర్చుకొనవచ్చును. అజ్ఞానభాష యొకటిదక్క మిగిలినమనదేశపుభాష లన్నియుఁ దొలిచుగ సంస్కృతపదభూయిష్ఠములే కావున నీసంస్కృతమువలన నవి యన్నియు సులభముగ నలవడవచ్చును.

ప్రభుత్వమువానికి విన్నపము.

ప్రాథమిక పాఠశాలలయందలి యుపాధ్యాయులు బాలురకు దేశభాషాగ్రంథములను జక్కగఁ జదువుటకును వ్రాయుటకును దగిన సామర్థ్యమును గలుగఁజేయు నదుపాయములఁ జేయవలయు నని దొరతనమువారిచే నాజ్ఞాపించఁబడవలయును. బాల్యమున దేశభాషలయందుఁ జక్కనిజ్ఞాన మలవడఁజేయునంతటి దృఢజ్ఞానము గలయుపాధ్యాయు లవసరమని దొరతనమువారికిఁ జెల్పుకొనవలయును. మాధ్యమిక పాఠశాలలయందలి బాలురకు నాంధ్రభాష IV Form నుండియు నైచ్చిక పాఠముగ నుండుటచే కొలఁదిమందివిద్యార్థులకే శతశతముగ నున్నది. మిగిలినవిద్యార్థులందఱు సేమియు భాషాపఠనముఁ జేయమి నుశబ్దముల నుపయోగించి మృదుప్రగ మాటలాడనైనఁ జేత కాక యున్నారు. ఐచ్చికముగ నాంధ్రమును దీసికొనినవారునంతయు నానాటికిఁ దాము పఠించు గ్రంథము లతిపేలవము లగుటంజేసి యీభాషయం దల్పజ్ఞానము గలవారుగనే యున్నారు. కళాశాలలయం దాంధ్రభాషను నిర్బంధముగఁ జువువారలు

కొలదిమందియే. కాన నానాటికి మనభాష లుప్తప్రాయముగఁగ నప్పట్టుచున్నది. దేశభాషలను నిర్బంధపాఠముగఁ జదువువారలు కొలదిమందియే యగుటంజేసి గ్రంథనిర్ణాయకసంఘమువారు సులభగ్రంథములనే పఠనీయములుగ నిణఁయింప వలసినవచ్చును. అందుచే నానాటికి భాష పేలవమైనందున విద్యాధుఁలు సయితము నల్పపరిశ్రమచేతనే పఠింపఁజూచుచుండ మాత్రము కృతార్థులయి తమభాషయందు దృఢజ్ఞానము లేనివారగుచున్నారు. కానఁ బ్రాథమికవిద్య మొదలు కళాశాలలలోని చదువువఱకును జదువఁదగినగ్రంథములు సౌష్ఠవము గలిగి, వ్యాకరణదోష శూన్యములై, శిష్టతను బోధించునవిగ విచారించి పఠనీయగ్రంథనిర్ణాయకసంఘమువారు నిణఁయించునట్లు లాజ్ఞాపింపుఁడని దొరతనమువారిని గోరవలయును.

ఆంధ్రభాష సంపూర్ణమయిన దగునా కాదా?

ఏదైన నొకభాష సంపూర్ణమైందె యగునా కాదా యని విచారించునపు డాభాష కవయవములైన నామవాచకములు, విశేషణములు, క్రియావాచకములు మున్నగువానిని బరిశీలించినఁగాని సంపూర్ణమనియో యనంపూర్ణమనియో నిర్ణయించుటకు వీలులేదు. మనయాంధ్రభాష తల్లిమతద్భవపదములతోఁ గూడియున్నందున నితరదేశభాషలవలెనే సంపూర్ణమని చెప్పవచ్చును. ఒకప్పు డీయాంధ్రభాషలో వ్యవహరింపఁబడు శబ్దములన్నియు 35,300 లని భాషాతత్త్వవేత్తలు లెక్కించియుండిరి ఇన్నిశబ్దములు వ్యవహరింపఁ బడునప్పుడు తఱచుగ భాషయు వృద్ధిపొందియే యున్నదని చెప్పితిరవలెను. పారిభాషిక పదములన్నిభాషలకును సమానములే కాన నది లోప మని చెప్పటకు వీలులేదు.

అన్యభాషలలోనిశబ్దముల నాంధ్రభాషలో నుపయోగించుట

యెట్లని విచారితము.

కొందఱు భాషాభిమానులు, అన్యభాషలలోని పదములను మార్పకయే యుపయోగించినఁగాని యర్థస్ఫూర్తి గలుగదని చెప్పుచున్నారు. మఱికొందఱు భాషాంతరములలోనిపదములను మార్చియే వ్యవహరింపవలయునని తలఁచెదరు. అది యెట్లనిన, ఇండియన్ రబ్బరు. అతిస్థితిస్థావకవిశిష్ట భారతదేశీయవృక్షవిశేష సిర్యాసః, Shurtle Cock (మల్ కాక్) లఘుఘటికావిశేషః యో పినోదార్థం దండాహతోఽభూత్వా ఇతస్తతః ప్రక్షిప్యతే యనియు, కొన్నిశబ్దములను విశేషశబ్దముతోఁ గలిపి వృక్షవిశేషః, వృషవిశేషః, ఫలవిశేషః, అని చెప్పవలయునని తలఁచెదరు. మఱికొన్నిశబ్దములను నేభాషలలోనుండి గ్రహించియో

భాషలలోనియాకారమును మార్చక విభక్తిప్రత్యయములను గాని కొన్నియక్షరములనుగాని చేర్చి నవ్విభాష కనుగుణముగఁ బ్రయోగింపవలయును. Sponge (స్పంజ) Duke (డ్యుక) Soup (సాంబసం) లాటిసం మొదలగునవి యీతీరున నుప్రయోగింపఁబడవలయుననియుఁ జెప్పెదరు. కాని యన్యభాషలలోని పదముల నత్యవసరమయినప్పు డట్టియర్థమును తెలిపెడిపదములు నవ్విభాషలలో లేనప్పుడును బరంపరాగతముగ నట్టిపదములు వ్యవహరింపఁబడుచున్నప్పుడును సాధ్యమయినంతవఱకు నాయాయపదముల మార్చకయే వ్యవహరించినఁ ద్వరితముగ నర్థస్ఫూర్తి గలుగును.

విమర్శనము.

ఆంధ్రభాషలో విమర్శనాగ్రంథము లత్యల్పములు. సంస్కృతభాషలో విమర్శనాగ్రంథములు కలవు. అలంకారశాస్త్రమునందును, బండితరాయలవారును అప్పయ్యదీక్షితులవారును మున్నగు మహామహములు విస్తృతముగ విమర్శించి తమయన్యాదృశ మయినపాండిత్యమునుఁ జూపి లోకమునకు మార్గదర్శకులయిరి. మనభాషయందు నీగ్రంథములు పరివర్తితములు గామి నాలోపము గన్పట్టుచున్నది. కొందఱు బుద్ధిమంతులు ప్రారంభించినను నవియు నల్పసంఖ్యాకములుగ నున్నవి. కొందఱారంభమునుమాత్రముచేసి దురుక్తలతోఁ బరిసమాప్తి చేయుటయే తక్కు యొందులభము గన్పట్టదు. కాన నీవిషయమయి బుద్ధిమంతులు చక్కగ విమర్శనజ్ఞానమును వృద్ధి చేసి భాషాభిమానులకు మార్గదర్శకులగుదురుగాత.

మనము ముందుచేయఁదగిన పనులు.

ఆంధ్రభాషాభిమానులయొక్క యద్వేషములును, బండితులవిమర్శనములును బ్రతినంపత్వర మొక్కపరియయిన సమావేశమగుటచేఁ దెలియఁబడుచున్నవి. కాని యంతటితోఁ దృప్తిజెందక యద్వేషములను నెఱవేర్చుటయందె బద్ధకంకణులై ప్రవర్తించినఁ గ్రమక్రమముగ భాషామతల్లి యన్నివిధములచే శోభించును. మనభాషలోకంటె హిందీ, మరాఠీ, బెంగాలీ మున్నగుభాషలలోఁ బ్రకృతిశాస్త్రములనుగుఱించి, శిల్పకళలనుగుఱించి, విదేశీయవిషయములనుగుఱించియుఁ బెక్కుగ్రంథములు రచింపఁబడి విశేషముగఁ బ్రచారములో నున్నవి. కాన నాయా దేశములలోనిబాలురకుఁ బ్రకృతిశాస్త్రములయందుఁ బ్రవేశము నభ్యసించియు నధికమే ఆంధ్రభాషలో నింతవఱకును, నిట్టిగ్రంథములను వ్రాయుటయందుఁ

బ్రహ్మత్తి కొలదిగ నున్నది. మిట్టకొ, హేమామర్, మున్నగు నాంగ్లకవిజ్ఞానములగ్రంథములయినను సంపూర్ణముగఁ బరివర్తితమయినటులు గాన్పింపదు. ప్రకృతిశాస్త్రవిజ్ఞానము గలయితరదేశములలోనివా రందఱు మనదేశమునకుఁ గావలసిన వస్తుసామగ్రిని పంపించుచున్నారు. అట్టికొఱంతను నివారించ గాఢాభిమాను లయి ప్రకృతిశాస్త్రగ్రంథములను వ్యాసించఁ బ్రయత్నములు చేయుచు నమగ్రముగ గ్రంథములను రచించి విద్యార్థులకు నిర్బంధముగఁ జదువఁదగిన ప్రయత్నములు చేసియో లేక యట్టి పాఠశాలల నయిన నేర్పఱచి యందు నిర్బంధపఠనీయములుగ నేర్పఱచియో శ్రమచేసిననుగాని గ్రంథములు పెక్కులు వెలువడవు. వెలువడినను బ్రయోజన ముండదు. ఇట్టిసమయమున నాంగ్లభాష నుండియేమి సంస్కృతభాషనుండియేమి వచనరూపమున గ్రంథముల నాంధ్రమునకుఁ బరివర్తించుట కారంభించి యావజ్జీవమును నాంధ్రభాషయొక్క యభివృద్ధికై పాటుపడి యింగ్లీషువారియూహలను నింగ్లీషువారియాచరణములను నింగ్లీషువారికల్పనలను నాంధ్రభాషలోనికిఁ బరివర్తించి యీ భాషాప్రపంచమున కొకనూతనమార్గమును జూపిన మహారాజశ్రీ రావుబహద్దూర్ కందుకూరి వీరేశలింగముపంతులుగారు క్రిరీశేషు లగుట యాంధ్రీభాషమున కొకకొఱంతయే, కాని, యామహాశయనిమార్గము ననుసరించి ప్రకృతకాలమునఁ బ్రాధము లగు గ్రంథముల రచియింపఁగలవార లనేకులు బయలు వెడలుచుండుట యంతయుఁ బంతులవారి క్రిరీశరీరమునుఁ బ్రకాశింపఁజేయుటయే యని తలఁచెదను. కావున నిట్టిసామర్థ్యము గలబుద్ధిశాలురు పూనికతో విడువక పనిచేయవలయును.

పర్యవసానము.

భాషాభిమాను లీపరిషత్తును స్థాపించి కొలదివత్సరములు గడచినను నిర్దిష్టముగ నభివృద్ధిపఱచుచున్నారు. ఈ యాంధ్రీసాహిత్యపరిషత్తు, ఈయెనిమిది సంవత్సరములలోను గ్రమక్రమముగ వృద్ధి జెంది మంచిస్థితిలోని కేభగవంతుని యనుగ్రహముచే వచ్చినదో యట్టిపరమేశ్వరుఁ డీకముందింతకంటెను బాగుగ వృద్ధిపొందించుటకును సంకల్పితము లయినవివ యములను నిర్దిష్టముగఁ గొనసాగించి పూర్తిచేయుటకును దేశీయులమానసికసంస్కారములనుఁ జక్కఁగ వికసింపఁజేయుటకును నన్యదేశములవలె నన్నివిషయములలోను నీధారతమాతయు మిన్నయయి తనరారుటకును, భౌతికము, శిల్పము, వైద్యుతము వైద్యము మున్నగు నత్యవసరము లగుకళలయొక్క విజ్ఞానము దేశీయుల హృదయజ్ఞేత్రముల యందుఁ ద్వరితముగ నాటుకొనునట్లు చేయుటకును దాని నాచరణములోనికిఁ దీసికొనివచ్చి ఫలిత మగునట్లు చేయుటకును నిరంతరమును బ్రారించుచు నింతటితో విరమించుచున్నాడను.

శ్రీరస్తు.

ఆహ్వానసంఘస్వక్రొవన్యాసము.

(ఔజవాడ పరిషత్సభలోఁ జదువఁబడినది.)

మహాశయులారా!

సామ్రాజ్యసంఘమున సర్వలక్షణశోభితసభాముఖమున నిలిచి సదస్సుల కెల్లరకును స్వాగత మొసంగుభాగ్యము నాకు లభించినది. మావిజయవాడ కపతమునను, సమ్మానసంఘపతమునను, నేతత్పరిషత్సభ్యుల కండటకును మనః పూర్వకమునాగత మొసంగుచున్నాఁడను.

మిక్కిలి దూరస్థులంబులనుండి, మండువేసవియెండలకు పైఁచి, తీవ్ర మైనవడగాడ్పుల కోర్చి, దూరప్రయాణప్రయాసములకు సహించి, వ్యయ మనక, భార మనక, మావిజయవాడకు విచ్చేసినవారి వర్తత బహుకరింప నెవ్వరికి సాధ్య మగును? అయినను మాయోపనకొలఁది మే మొనర్చునత్కారముల యందలిలోపములఁ బాటింపక మన్నింతు రని వేఁడుచున్నాను. 'ఎవ్వర లైనఁ గొండంతవారి, కననిఁ గొండంత పూజ నేయంగఁ గలరె'.

విజయవాడపురంబున నేతత్సభ జరుగుటవలన నీపురమునకును, బరిష్కత్తు నకు నన్యోన్యము గౌరవాధిక్య మగుచున్నది. ప్రస్తుతము ప్రయాణసౌక ర్యము లొసంగుచు, నిరుపదారులకూడలి యైన యీపట్టణము మిక్కిలి పురాతన మనియును, బ్రాముఖ్యము వహించి యుండెననియును సభ్యు లెఱుంగనివిష యము గాదు. ఎంతటిసామరున కైనను విజయవాడ నామస్తరణమాత్రమున రెండురూపములు స్పష్టముగ హృదయఫలకచిత్రములు కాకమానవు. మొ దటిది పట్టనాధిష్ఠాన దేవత యగుశ్రీకనకదుర్గాంబికా స్వరూపము; రెండవది తత్పాదకమలాక్రాంతవిమల కృష్ణవేణీస్వరూపము. ఈ రెండురూపములును సర్వదా పూజ్యములై మెలంగుచున్నవి.

కనకదుర్గాదేవి కెంతకాలమునుండి యీపట్టణము నివాస మయ్యెనో నిర్ణయించి చెప్పట దుర్బలమై యైన నిది యాదేవి కతిపురాతననికేతన మనుట నిస్సంశయ మైనయంశము. క్రీస్తుశకము 1460 సంవత్సరమునకుఁ బూర్వ మే యుదయగిరిలో రాజ్య మేలినవాఁడు, నారాయణకవికృత పంచతంత్ర కా వ్యమును గృతినందినవాఁడు నగుబసవయ్య తీర్థరునిదంశకర్తయు మహాప్రసిద్ధుఁడు నగుమాధవనర్త యనునాతనిఁగూర్చి మైకావ్యమునం దిట్లు వ్రాయఁబడియున్నది.

చ. మును బెజవాడదుర్గఁ నన ముగ్ధతనంబున మెచ్చుఁ జేసెఁ బెం

పున రథవంతివాజభటభూరిబలంబులచేఁ గళింగభూ

జననతిఁ ద్రుంచి చేవఁ దననంతతికై మహిఁ బాడి నిల్చి గ

మ్మనఁ జిరకీర్తులం గనినమాధవవర్త నిజాన్వయంబునకా.

ఈమాధవవర్త యనుమహాపురుషుఁడే క్రొత్తలంక మృత్యుంజయకవిచే రచింపఁబడిన ధరాత్తజాపరిణయ కావ్యమునందు అల్లూరివారివంశమునకు మూల పురుషుఁ డనియును, ఆమహిపతి బెజవాడకనకదుర్గాప్రసాదము వడసి వర్ధిల్లె ననియును, బూర్వోదాహృతకావ్యమునం దిట్లు వర్ణింపఁబడియున్నాఁడు.

ఉ. మాధవవర్త నాఁగ నొక మానవభర్త జనించి విస్ఫుర

ద్బోధనమస్రుడై కనకదుర్గను శ్రీ జయవాటి కాపురీ

సౌధవిహారిణిం గొలిచి చక్కఁగఁ దత్కరుణారసంబుచే

నీధర హేమవృష్టిఁ గురియించె నతిస్థిరకీర్తి మీఱఁగకా.

దుర్గాలయసమీపముం దున్నమల్లేశ్వరాలయమందుఁగూడ రమారమి వేయేండ్లకుఁ బూర్వపుఁ జరిత్రలఁ దలఁపించునూచనలు కలవు. చాళుక్యరాజ ప్రముఖుఁ డగుయుద్ధమల్లునికాలమున నిర్మింపఁబడినయీ దేవాలయమునకు నతనినునుమఁ డగురెండవయుద్ధమల్లుఁడు గోపురమును గట్టించినట్లు కొన్ని బల మైనయాధారములు కలవు. వదంపడి చీనాదేశయాత్రికుఁ డగుహానుతానింగు అనువాఁడును ప్రాస్తుదేశయాత్రికుఁ డగుట్రవర్నియ రనువాఁడును ఈవట్టన దేవాలయములను, బ్రాముఖ్యమును, వైభవమును, బరరాజులనో గూర నర్పించి యున్నారు. మరియు గ్రీస్తుశకము 17-వ శతాబ్దమునందు గోలకొండ రాజ్యధురంధరులును, తానీషా కుపదేశికులును, అమాత్యశ్రేష్టులు నగు అక్కన్నమాదన్నలచే నన్నప్రదానార్థము దుర్గాసమీపమున నిర్మింపఁబడిన చావడ లీనాఁటికిని జెక్కుచెదరక నిలిచియుండి యెల్లకాలములకు నమ్మహానీ యుల దాతృత్వప్రకటన మొనరించుచున్నవి. అస్తుంత్రినత్తము లస్పృశస్పృడు విజయవాడకు వచ్చి కొంతకాల మిక్కడఁ గృష్ణవేణీకనకదుర్గాసమీపమున నివసించి వెళ్ళుచుండెడివారు,

ఇదియునుంగాక పూర్వదిగ్విజయయాత్రకై తిమ్మరుసుమంత్రియు భాగ్య లును వెంట రా, ససైన్యముగా బయలు వెడలినకృష్ణదేవరాయలు కటకాధీశ్వరుఁ డగుగజపతిని గృష్ణాతీరమున నెదుర్కొని యుంచినరణకేళికి మాపురమే రంగస్థల మయ్యెను. ఉత్తరపుటాడ్డన నున్నగజపతిసైన్యమును మార్కొను

టకై కృష్ణును దాటుచుండఁగా ఘోరసంగ్రామము జరిగినప్పుడు “వైరిసైన్యా భిలో వచ్చు గెల్పులనావఁ గడఁజేర్చు ప్రాఁకుడుఁ గడపుఁజేయి” యని వర్ణింపఁ బడినకాక్షేయకముతో నుద్గండపరాక్రముఁడై పోరి, నదిని దరియించి, శత్రువుల నోడించి, తిరిగి కొండవీటిదుర్గమును ముట్టడించి కొంతకాలమునకు దుర్గమును సాధింపఁబడుచుకొనెను. ఈకాలమునందే మూరురాయరగండఁడు భార్యానమేతుఁడై కొన్నిదానము లొనర్చి బెజవాడశివాలయమందుఁ గొన్ని శాసనములు వ్రాయించెను.

ఇంతియకాక కృష్ణామండలము వాఙ్మయసంప్రదాయముల కాటప ట్టని నెఱుంగనివిషయము కాదు. ఆంధ్రకవిపుంగవుఁ డగుపింగళి సూరినా మాత్యుఁడును, ద్విపదరామాయణకర్త యగురంగనాథకవియు, రాఘవయాదవ పాండవీయకర్త యగు నెలకూచి బాలసరస్వతియు, మత్స్యపురాణాదికావ్యకర్త యగుహరిభట్టును గృష్ణామండలవాసు లనుటకుఁ బెక్కునిదర్శనములు కలవు. తురగా రామకవియు నయ్యింకి బాలసరస్వతియుఁ గలసి రచించిననాగరఖండ మనుకావ్యము బెజవాడప్రభు వనివర్ణింపఁబడిన ధవళేశ్వరపు మార్కండేయుఁ డనుకమసాలి కంకితము చేయఁబడెను. “బెజవాడప్రభుఁ డియ్య నెంతయును గల్పించుకొ ధర్మిక్ మహా! రజతస్వర్ణగృహంబు లెప్పుడు బుధప్రాతంబు మోదింపఁగలకొ” అని కృతిపతి వర్ణింపఁబడియున్నాఁడు. ఇటీవలి కవులలో విశ్వగుణాదర్శమును బద్యకావ్యముగాఁ దెనిఁగించినచింతాచార్యుఁడు ను వల్లవీపల్లవోల్లాసకర్తయు నూజివీడుసంస్థానపండితుఁడు నగుమాడభూషి నరసింహాచార్యుఁడును, మహామేధావి యనిపేరువడసిన విద్వాన్, మాడభూషి వేంకటాచార్యకవియును, గృష్ణామండల వాస్తవ్యులై యున్నారు. ఇప్పటికైనను, వాఙ్మయవిషయికోత్సాహ మం దేమి, విమర్శనశక్తులం దేమి, యీమండల మగ్రగణ్యమై యున్నది.

ఆర్యులారా! ఇట్టి ప్రాచీనవైభవమును, ఆధునిక ప్రాధాన్యమును, సారస్వతసంప్రదాయములను గలిగినయీవిజయవాడపురంబున వాఙ్మయవిచారణా విప్లవసన్నులై యిందఱు పండితులు కూడినసభయందుఁ గర్తవ్యాంశములనేకము లుండఁగాఁ గేవల ముపోద్ఘాతరూప మగునీనాయుపన్యాసంబునఁ గాలహరణ మొనర్చుట కూడనివని కావున నమస్కారపూర్వకముగ నీ పురపక్షమున నే నొసంగుస్వాగతమును గైకొని జయప్రదముగా నభాకార్యనిర్వహణ మొనర్చు డని మి మ్మందఱును వేడుచున్నాను.

పాటిబండ వేంకటరమణయ్య.

౧౬౫.

బెజవాడలోని యుద్ధమల్లశాసనము.

(అఱవమునందలి 'మ' అను ధ్వని తెనుఁగున నుండుట)

“అఱవ నడుమ బెజవాడలో యుద్ధమల్లశాసన మను వింతశిలాశాసన మొకటి బయల్పడి తెలుంగు సారస్వతమునకు వింతశోభను దెచ్చుచున్న సంగతి యాంధ్రలోకమున కంతకును విశదమే. దీనిని బ్రహ్మశ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులవారు టిప్పణముతోడఁగూడ నాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికలోఁ బ్రచురించుటయేకాక “యుద్ధమల్లని బెజవాడశిలాశాసనము” అను పేరితో నొక గ్రంథమునుగూడఁ బ్రచురించి యాంధ్రులకు మహానకారముం గావించిరి. దీని నాధారము చేసికొని శ్రీ రామయ్యపంతులవారు రనేకచతుర్మూలములఁ దెల్పిరి. అవి చాల సపూర్వములుగా నున్నవి. అవి యటులుండ సంతకంపెను సపూర్వము నొకదానిని దీనిద్వారముగా గ్రహించి శ్రీయుత కొమ్మజ్జాజు లక్ష్మణ రావుగారు పరిషత్పత్రికలోఁ గడచిన యాశ్వయుజకార్తికమాసముల నంచి కల నొకవింతవ్యాసమును ప్రచురించిరి. శ్రీలక్ష్మణరావుగారికి నఱవమునందలి ‘మ’ యను వింతయక్షరము పూర్వకాలపుఁ దెలుంగునందు నుండినట్లుగా యుద్ధమల్లశాసనమువలనఁ దెలియవచ్చినదట! ఇదియే సత్య మగుచో భాష కొకవింతయందము వచ్చిన దనవలసినదే. వారు సెలవిచ్చినరీతిగా శాసన యోగ్యత పొచ్చగుననుటకును సందియము లేదు. శాసనయోగ్యత యగ నేల; భాషయోగ్యత యనియే చెప్పునచ్చును. దీని భాష కక్షరాక్షయము గలుగునుగదా! అయిన నిది యపూర్వవిశేషము గాన దీనినిగూర్చి యింకను బాగుగాఁ దఱచి చూడవలసియున్న దని నాతాత్పర్యము.

‘మ’ స్వరూపము.

శబ్దశాస్త్రజ్ఞులు కొందఱు తెనుఁ గనుపేరు ‘తేనె’నుండి పుట్టిన ననిరి. భాషామాధుర్యముంబట్టి వా రట్టి తలంపునకు వచ్చిరి. తేనెవలె మిథుర మై పోటయై యుండు తెనుంగునందు నఱవమునందలి ‘మ’ యను వింత యుచ్చారణము గలయక్షరము కల ననుటకు సహకార మంతగాఁ గాన్పించుటలేదు. ఈ

యక్కరమును వింతయక్షర మని నేను ఒలుకలేదు. శ్రీ లక్ష్మణరావుగారే “వింతయక్షరము;” “ఒక వింతయైన యుచ్చారణము గల యక్షరము”నని తమ వ్యాసములో వ్రాసియుండిరి. వింత యేమన దీనిపలుకుబడి యిట్టి దని నిర్ధారణము చేయుట కెవరికిని శక్యము కాదు. మూఁడునాలుగక్షరములధ్వని యందుఁ గల దందురు. అటవలే దీనిని సరిగ నుచ్చరింపఁజాలరు. శుద్ధద్రావిడదేశమునందలివారే దీనిని బలువురు పలువిధముల నుచ్చరింతురంట.

* ఇది ‘ప్య’ల ధ్వని కలిగియున్నది. ఇది యైదక్షరములతో మార్పుఁ జెందుచున్నదని కాట్లు వెల్లుదొరవారు వ్రాసిరి:—

“r (the peculiar vocalic r of Tamil) interchanges with five consonants.” ఇట్టి వింత యక్కరము తెలుఁగునందుఁ గలదని శబ్దశాస్త్రజ్ఞు లెవరును నిదివఱకుఁ జెప్ప సాహసించి యుండలేదు. “కాని యీ ధ్వనియు, నక్షరంబును దెనుఁగున నెన్నఁడైన నుండె నని యెవరు ననుకొనలేదు” అని శ్రీ లక్ష్మణరావుగారే వ్రాసియున్నారు. తెలుఁగులో నీయచ్చారణమును నక్షరమును గల వనుట కవకాశము కాన్పింప దని దక్షిణదేశభాషల బాగుగా నారసిచూచిన కాట్లు వెల్లుదొరవారు వ్రాసిరి. వారివాక్కుల నీక్రింద నిచ్చుచున్నాను.

“This sound does not now exist in Telugu, and it cannot clearly be proved that it ever had it.”

తెలుఁగులో నీయక్షర మెన్నఁడైన నున్న దనుటకుఁ దగిన ఋజువు లేదని దీనిభావము. తోల్లింటి మన శబ్దశాస్త్రజ్ఞు లీయక్షరము తెనుఁగునందుఁ గల దనలేదు. సంస్కృతమున లేక తెలుఁగునందుమాత్రమే గలయక్కరముల లెక్కించుటలోఁ బూర్వులు ఎ, ఒ, ష, జే, ట, యను నాటక్షరములను మాత్రమే వా రుగ్గడించిరి. ‘ట’ మున్నగు నక్షరము లున్న వని వ్రాసిన పూర్వులు ‘ఢ’ కూడ నుండిన దానిని బేర్కొనియుండరా? పూర్వులు గాని నవీనులు గాని యున్న దని చెప్పని వింతయక్షరమును; ఉన్నట్లు కాన్పించుట లేదనికూడఁ జెప్పఁబడినదానిని నిప్పుడు శ్రీలక్ష్మణరావుగారు క్రొత్తగా నున్నట్లు కనిపెట్టితి మనిరి కాఁబట్టి యీ విషయమై బాగుగా విమర్శించి చూచుకొనవలసియున్నది.

దక్షిణదేశభాషలఁ బరిశీలించువారి కీక్రొత్తి పుట్టుటకుఁ గారణము లేకపోలేదు. ఆంధ్రసోదరభాషలలోఁ గొన్నింటిలో నిది యుండుటచేత, నా సాదృశ్యముంబట్టి తెలుఁగునందును నిది యుండు ననుభ్రమ యుదయించును.

* Between Tanjore and Pondicherry, it is softened into *rszh* or *zsh*.

తెలుంగునం దీయక్కరము కాన్పించుట లేదని వ్రాసిన కాల్లు వెల్లుదొరవారు మరల నీక్రింది వింతవాక్యమును వ్రాసిరి:—

“but the analogy of all the other dialects leads us to conclude that it had it originally, and that it lost it in course of time, as we know that canarese did.”

తెలుగులో నిది యెన్నడును గానరాకుండినను నితర దక్షిణదేశభాషలలో నిది కాన్పించుచున్నది గాన వాని పోలికను బట్టి తెలుగులోఁగూడ నుండెడి దనియుఁ గన్నడమునుండి యిటీవల జాతిపోయినట్లే యిందుండియు జాతిపోయి యుండు ననియు దొరవారు సెలవిచ్చిరి.

దక్షిణదేశభాషలసంబంధము.

దక్షిణదేశభాష లగు నఱవము, కన్నడము, తెలుగు, మళయాళము మున్నగునవి సోదరభాషలై యున్నవి. సోదరులకుఁ గొన్నిసమానచిహ్నము లుండుట లోకములో సహజము. ఒకనిపోలిక యింకనొకని కుండును గాని ప్రధానాంశములలోఁ గొన్నిసాదృశ్యము లుండినను గొన్నిభేదములు కూడ నుండును. అట్లే సోదరభాషలందును గొన్నిసాదృశ్యములును మఱికొన్నిభేద సూచకము లగు విశేషములును నుండును. అట్టివానిం గొన్నిటిఁ జదువరుల యపయోగార్థమై యిచ్చుచున్నాఁడను.

ప్రత్యేకాంధ్రాక్షరములు.

ఇతరసోదరభాషలలో లేక తెలుంగునందుమాత్రమే కల యక్కరములు కొన్ని కాన్పించుచున్నవి. ఛ, జే, ఁ అనునక్షరములు తెలుగునందుమాత్రమే కలవు. ఇతర సోదరభాషలలో లేవు. ఛ, జే లంగూర్చి ముచ్చటించుచు, కాల్లు వెల్లుదొరవా రిట్లు వ్రాసిరి.

“It is necessary here to notice the existence in Telugu of a peculiarly soft pronounciation of ch & j, with their aspirants which is unknown in Sanskrit and the Northern Vernaculars and is found only in Telugu and in Marathi.”*

దీనింబట్టి దంత్యము లగు ఛ, జే, లు తెలుగునందుమాత్రమే కల వని తెలియవచ్చుచున్నది. ఇంక నఱనున్నంగూర్చి ముచ్చటించుకొందము. ఇది యను దెనుగునందుమాత్రమే కలదు. ఈవిషయమైకూడ కాల్లు వెల్లుదొరవా రిట్లు వ్రాసిరి:—

* మహారాష్ట్రములోనికిఁ దెనుగునుండియే పోయిన దని దొరవారు వ్రాసిరి.

“The Tamil alphabet has nothing to correspond with the half anuswara of the Telugu - a character and sound peculiar to that language”

తెలుఁగులో నివి కలవుకదా యని యాపోలికింబట్టి యితరదక్షిణ దేశ భాషలలోఁగూడ నవి కల వనుకొనవచ్చునా? ఉన్నవా? కావున నన్నిపోలి కలు సరిపోవు ననుకొనరాదు.

*తూదభాషాక్షరవిశేషము.

ఇంగ్లీషులో నున్న ‘f’ అనునక్షరమును ధ్వనియును నాంధ్రాదుల సోదరభాషలలోఁ జేరినతూదభాషయందుఁ గలవు. ఈవిషయమై కాట్టువెల్లు దొరవా రిట్లు వ్రాసిరి:--

“one of the peculiarities of Tuda is the existence in it of the sound of f-e. g., puf, an insect. In the other Dravidian dialects f is unknown.”

కావున సోదరసాదృశ్యముల నాధారము చేసికొని, యున్నట్లు కాన్పించుట లేని విశేషములుకూడఁ గల వనునూహకు రాఁ జనదు. అట్లనుకొనుట రాభణఁ దనిన ట్లుండును. “కుంభకర్ణే భకారోస్తి భకారోస్తి విభీషణే రాక్షసానాం కులశ్రేష్ఠో రాభణో నచ రావణః” అన్న ట్లుండును.

కావున సోదరభాషాసాదృశ్యముల నాధారము చేసికొని యతివమునందలి ‘ఘ’ కారము తెలుఁగులోఁ గల దనుకొనుట యుచితము కాదు. సాదృశ్యములు పనికిరా వని మఱియొకతావున కాట్టువెల్లుదొరవారై యిట్లు నూచించిరి.

“‘ural,’ Tamil, a mortar pronounced oral, should by analogy be oralu in Telugu, but instead of oralu we find rolu.”

కావున నిట్టిపట్ల సాదృశ్యముల సమ్మకొనరాదు. ‘ఘ’ యనునది యతివమునందును దానిపుత్రిక యగు మళయాళమునందును గలదు. పూర్వకర్ణాటకభాషయందును నుండెడిది. నవీనకర్ణాటకమునందు లేదు. తెలుఁగునందెన్నఁడును లేదు. కర్ణాటకమునుండి జాటిపోయినట్లై తెలుఁగునుండియు జాటిపోయినదని కాట్టువెల్లుదొరవారు తలంచినట్లుగాఁ దలంపరాదా యందులేని; అట్లు తలంచుట కాధార మేదియును లే దని కాట్టువెల్లుదొరవారే వ్రాసి యున్నారుకదా. కర్ణాటకభాషలో దీనికిఁ బ్రత్యేకముగా నొకయక్షరము (అ) కలదు. దానింగూర్చి కేశిరాజు మున్నగు పూర్వపు కర్ణాటశబ్దశాస్త్రజ్ఞులు

* సీరిసి ప్రాంతములందలి శాసనము.

తమ గ్రంథములలో విశేషముగా ముచ్చటించియున్నారు. అట్లే తెలుంగునం దును నుంకినఁ బూర్వలాక్షణికులు నన్నపాధర్వణాదులు దానింగూర్చి ముచ్చ టించి దానిని భాషాముఖేయ విధుల నేర్పాటుచేసియే యుందురు. శకటరేఫ మును గాపాడుకొని నచ్చుచున్న యాంధ్రశబ్దశాస్త్రవేత్తలు ‘ఘ’ కారమును సంరక్షించుకొని రాకుండురా? తెలుంగునం దిది కల దని యెవ్వరును వ్రాయను లేదు. కాట్లు వెల్లుదొరవారు చెప్పినట్లుగా నున్నదనుటకు నాధారములును లేవు. ఇంకను లేదనుటకే యసకాశములు కాన్పించుచున్నవి.

దేశభాషీయాంతర్వర్ణ్యపరిణామము.

ఒకదేశమువారినోటి కలవా టగునుచ్చారణ మింకనొకదేశమువారికి నలవాటు కాక పలుక సాధ్యము కాకుండును. కావుననే యొకదేశమువారికనొకదేశమువారిభాషలోనిపదముల నుచ్చరించునప్పుడు సహజముగా సంత ర్విర్ణ్యపరిణామము కలుగుచుండును. ‘ఘ’ యనునది వింతయుచ్చారణము గలయటవనర్ణ మని శ్రీలక్ష్మణరావుగారె వ్రాసియున్నారు. ఆవింతయుచ్చారణమును తెలుంగువారు నోట నుచ్చరించునలవాటు లేనివారు. కావునసె యిాయక్షరధ్వని యిాయాంధ్ర దేశమునందుఁ గాన్పింపకుండుటయే కాక యటవములో నిదిగలపదములు తెలుంగులో ‘డ’ కారము కలవిగా మాటి పోవుచున్నవి. దేశభాషీయాంతర్వర్ణ్యపరిణామ మింతిగా జరిగినది. ఈధర్మమును మననునం దిడుకొని ‘ఘ’ యను నటవపు వింతధ్వని తెలుంగులో నెట్లు పరిణ మించుచున్నదో కనుగొందము. ఈవింతద్రావిడధ్వని ప్రస్తుతక్షృణకములో ‘ళ’ గను దెనుంగున ‘డ’ గను మాటపోవుచున్నది. ఈవిషయమై కాట్లు వెల్లు దొరవా రిట్లు వ్రాసిరి :—

“This change of *r* into *ṣ* and the previous one of *r* into *ḍ* from the constituents of an important dialectic law. That law is, that the same consonant which is *r* in Tanul is generally *ḍ* in Telugu, and always *ḷ* in modern Canarese.”

అటవములో ‘ఘ’ గలపదములు తెలుంగులో ‘డ’ కల నగుచున్నవి. ప్రస్తుత కర్ణాటకములో ‘ళ’ గల నగుచున్నవి. ఇందులకుఁ గొన్నియదా హరణముల శ్రీలక్ష్మణరావుగారె యిచ్చిరి. వారివాక్యములతోడఁగూడ వాని నీక్రింద నిచ్చుచున్నాను :—

“అఱవమున శ్రీ ఈయశ్ధరముచేఁ జూపఁబడునుచ్చారణ గలశబ్దములు, కన్నడమున నిప్పుడు ‘శ’ కారముతోను, తెలుఁగున ‘డ’ కారముతోను ఉచ్చరింపఁబడుచున్నవి. ఇందుకుఁ గొన్నియుదాహరణములు.

అఱవము.	కన్నడము.	తెలుఁగు.
కోశ్రి	కోళి	కోడి
సుశ్రి	సుళి	సుడి
పాశ్రి	పాళు	పాడు
కూశ్రి	కూళు	కూడు

ఈయుదాహరణములనుబట్టి మన మేమి యాలోచించుకొనవలసియున్నది? ‘శ్రీ’ యనువింతయుచ్చారణము తెలుఁగునందును బ్రస్తుతకన్యాటకము నందును లేదు గావున ననఁగా అధ్వని వారినోట పలుకఁబడదుగాన నయ్యది మాటిపోయిన దని మనము భావించుకొనవలెను. ఇంగ్లీషునందుఁ గల ‘f’ యను ధ్వని మనలో లేదు. అందుమూలముచే నింగ్లీషునకు నలవాటుపడని యాంధ్రులు ‘ఫూల’ని యుచ్చరించుచున్నారు. అది యటులుండ, పైపదములలోని రూపములలో నేది మొదటిదో మనము తెలిసికొనవలసి యున్నది. ‘శ్రీ’ అను వింతధ్వని ద్రావిడులందుఁ గలవిశేష మగుటచే దానియం దుండుపక్కవచే వారు తద్రహితపరభాషాపదముల నుచ్చరించుటలో దానిని దెచ్చిపెట్టుచు వచ్చిరి. ద్రావిడుల ప్రత్యేకపురుది తెలియుటకై కొన్నియుదాహరణముల నిచ్చుచున్నాను :—

సంస్కృతము.	తెలుఁగు.	కన్నడము.	అఱవము.
కుక్కుట	కోడి	కోళి	కోశ్రి
బ్రహ్మ	ప్రొద్దు	హొట్టు	పొత్తుదు
నాడి			నాశ్రి

దీనింబట్టిచూడ శుద్ధద్రావిడులకు (అఱవము మళయాళము మాటలాడు వారికి) సహజ మగు ధ్వని ‘శ్రీ’ కార మనియుఁ దక్కినవారికిఁ గాదనియు బోధపడఁగలదు. కొన్నితావుల సంస్కృతమునందలి ‘డ’ కార మఱవములో ‘శ్రీ’ గా మాటునని కాట్లు వెల్లుదొరవా రిట్లు వ్రాసిరి :—

“In old Canerese this Sanskrit d often becomes r as in Tamil.”

శుద్ధసంస్కృతశబ్ద మగు ‘ఫల’ శబ్దము నుచ్చరించుటలో ద్రావిడులు ‘పల్ల’ అని ‘శ్రీ’ యుతముగా నుచ్చరింతురు. అంతియకాక మళయాళభాషలో

నున్నశ్రీమద్రామాయణములో లక్షణశబ్దములోనికే యీ ‘ఘ’ కారము ప్రవేశించినది. అటవము మళయాళముల మాటలాడువారు స్వరశాస్త్రానుగుణముగానే కాక యైచ్చికముగాఁగూడ సంస్కృతాదిపదములలో ‘ఘ’ కారమును దెచ్చిపెట్టుచుండి రని తెలియవచ్చుచున్నది. వీనినన్నిటిని బట్టిచూడ ద్రావిడ మళయాళముల మాటలాడుతున్నద్రావిడుల సొంతసొమ్మై యీయక్కరము విరాజిల్లుచున్న దని తేలకపోదు; కుక్కుటశబ్ద మాంధ్రుల యుచ్చారణసందర్భముంబట్టి కోడి యైనది. కర్ణాటకుల యుచ్చారణసందర్భముంబట్టి కోళి యైనది. ద్రావిడుల యుచ్చారణసందర్భముంబట్టి కోఱి యైనది. ‘టోడః’ (౧.౩.౩౧) అనుప్రాకృతవ్యాకరణసూత్రానుసారముగా ‘ట’ కారమునకు ‘డ’ కారము వచ్చినది. (ఓదిత్యధికృత్య) స్తా (౧.౨.౬౬.) అనుసూత్రముచే సంయుక్తపరమైన మొదటి ‘కు’ ‘కో’ కాఁగా ‘క్కు’ లోపము వచ్చి కోడి యైనది. * ఇది ప్రాకృతమునుండి వచ్చినతద్భవము. మహారాష్ట్రములో ‘కోష్టు’ యందురు. డ కారము ట వర్గములోనిది గాన ‘కోడి’ యనురూపమే ‘కోఱి’ యనురూపముకంటె నెక్కుడుగా మూలాక్షరానుగుణముగా నున్నది. కావున ‘ఘ’ యుత్తములే మొదటిరూపము లని మనము తలంపరాదు. మఱియు ‘ఘ’ అనునది యటవలప్రత్యేకాక్షర మనియు వారినోళ్లకుమాత్రమే యది సహజ మగు నుచ్చారణ మనియు మనము తెలిసికొనవలెను. సాహచర్యమునుబట్టి యయ్యది కన్నడములో మొదటఁ బడినను విత్తనమందును, ననహజ మగుటచే నశించినది గాని వ్యాపింపలేదు. ఆంధ్రక్షేత్రమున నీవిత్తనము నాటఁబడను లేదు. మొలకయెత్తను లేదు. ఇది యటవలకుమాత్రమే సంబంధించిన వింతధ్వని కావుననే శ్రీలక్షణరావుగారును “అటవమందలి ‘ఘ’ యను వింతధ్వని” యని వ్రాసిరి. “The peculiar vocalic r of Tamil” అనుచుఁ గాల్డు వెల్లుదొరవారును వ్రాసిరి. మూఁడునాలుగు వింతధ్వనుల కలయికచే నైనయీయక్కరము మొదటినుండియు మృదుమధురభావగా నున్న తేనెవంటి తెనుంగున, భాషావిశేషముంబట్టిచూడఁ గల దనుకొనుటకే యవకాశము కాన్పించుట లేదు.

ఆంధ్రభాషయొక్కవైఖరిని బట్టిచూచిన ‘ఘ’ యనువింత యక్కరము తెలుంగునం దున్న దనుటకు నవకాశము లేదు. కాల్డు వెల్లుదొరవారు చెప్పినట్లుగా నుండెడి దనుటకుఁ దగినఋజువు కాన్పించుట లేదు. సారస్వతమునం

* కుక్కుటశబ్దవము కోడి యని వైకృతదీపికయందు బహుజనపల్లి సీతారామచార్యుల వారును, ఆంధ్రపదపారిజాతమునందు ఓగిరాల జగన్నాథకవిగారును వ్రాసియుండిరి.

తను నారసిచూచినను లక్షణగ్రంథములందుఁ గాని లక్ష్యగ్రంథములందుఁ గాని యీ యుద్ధమల్లశాసనమును జూపట్టుట లేదు. ఇట్లుండ యుద్ధమల్లశాసనమునందును నింకను మఱికొన్ని శాసనములందును నీపలుకుఁబడిని దెల్పు నక్కరమును గనుంగొంటి మని సోదాహరణముగా శ్రీలక్ష్మణరావుగారు వ్రాయించి యున్నారకాన నిక వారు తెలుఁగుశాసనములలోఁ గ్రొత్తగాఁ జూపిన 'మ' కారోచ్చారణమును నక్షరమును విమర్శించి చూచుకొనుటకుఁ గడంగుదము.

‘మ’ యనుధ్వనిని దెల్పుతెలుంగక్కర మేది?

శాసనములఁ బరిశీలించుటకు ముందుగా నణవమునందలి ‘మ’ కు బదులుగా నుండుతెలుంగక్కర మేది? అది యెట్లుండును? అనువిచారము చేయవలసియున్నది. మనసారస్వతమున నీవింతధ్వనిగాని యక్కరముగాని లేదని యిదివఱకే వ్రాసియున్నాడను. మనవా రెప్పుడైన నెందులకైన నీధ్వనిని దెల్పువలసివచ్చుచో నాద్రావిడాక్షరమునే (మ) లక్కడఁ బెట్టుచున్నారు.* వీమనఁ దెలుఁగులో దానికిఁ బ్రతి లేదు. ఇప్పుడు శ్రీలక్ష్మణరావుగారు దానికై యాంధ్రులు పూర్వము శాసనములలో వాడినప్రత్యేకాక్షరమును గనిపెట్టితి మనిరి. అది అడ్డుగీటు లేనిబండి ఆ వలె (అ) నుండు నంట. ఇట్టివ్రాత శాసనములందక్కడక్కడఁ గాన్పించుచుండుట కలదు గాని దానిని బూర్వలిపిజ్ఞులు ‘డ’ యని చదువుచువచ్చిరి. పాశ్చాత్యపండితులును మనపండితులును ‘డ’ గ నుచ్చరించుచువచ్చినయీ (అ) యక్కరమును శ్రీలక్ష్మణరావుగారు క్రొత్తగా ‘మ’ గా నుచ్చరించుటకుఁ దగినప్రబలకారణము కాన్పింపదు. తెలుఁగుశాసనములందుఁ గల ‘అ’ అనుసంజ్ఞను బండితు లిదివఱకుఁ జదివినట్లుగా ‘డ’ గాఁ జదువక తాము ‘మ’ గాఁ జదువుటకు రెండుకారణముల వీరు చూపిరి. (౧) యుద్ధమల్లశాసనములో ‘డ’ ను దెల్పుగుర్తు బహుస్థలములలో వాడఁబడినది వేఱుగఁ గలదంట. అది ‘డ’ గా నున్నదంట. ఇది యట్లు లేక భిన్నముగా నున్నదంట. ఒకయుచ్చారణమునకే రెండుభిన్నసంజ్ఞ లొక శాసనమునందే వాడఁబడుట తగియుండ దంట. కాన అ ను ‘డ’ కంటే భిన్నాక్షరముగాఁ దలంతురంట. (౨) కన్నడములో ‘మ’ కారమును దెల్పుటకై యీ ‘అ’ అనుసంజ్ఞయే వాడఁబడుచున్న దంట. కాన నిందును నయ్యది ‘మ’ కావలె నంట. ఈరెండుకారణముల చేతను వీరు తెలుఁగుశాసనములందలి ‘అ’ అను దానిని ‘మ’ గా గ్రహింతు

* మా. బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులవారి నిఘంటువు మున్నగునవి.

రంట, పరికించిచూడ నీరెండుకారణములునుగూడ సరి ద్రొవవిగాఁ గాన్పించుట లేదు. ఏమన :—

(౧) ఒకభాషలో నొకధ్వనిని దెల్పుటకు రెండుమూఁడుసంజ్ఞలుండుటయును గలదు. తేఖకులు వానిని స్వేచ్ఛగా వాడుటయుఁ గలదు గాని యొక్కదానినే పట్టుకొని ప్రాచులూడుట లేదు. యుద్ధమల్లశాసనతేఖకుఁడు స్వేచ్ఛగా నొకధ్వనిని దెల్పుటకై బహుసంజ్ఞల వాడుచు వచ్చె. ఇందులకుఁ దగు నుదాహరణముల నీక్రింద నిచ్చుచున్నాను.

(1) ‘చేఁబ్రోలను’ పదమునందలి ‘బ్రో’ యనుధ్వనిని దెల్పుటకై 22-వ పంక్తిలో ‘చేఁబ్రోల’ నియు 29-వ పంక్తిలో ‘చేఁబ్రోల’ నియు రెండుసంజ్ఞల వాడె. ఒకశబ్దమునం దున్నయొక్కధ్వనిని దెల్పుటకే రెండుభిన్నసంజ్ఞల వాడుటయ కాక పనిపట్టి క్రారకు బదులుగా శకటరేఫమును వాడె. “శకటరేఫస్రయో గము విశేష” మని శ్రీరామయ్యచంతులవారు వ్రాసియున్నారు. గొండు అనునది ‘గొణ్ణ’ అని వ్రాయఁబడియున్నది. క్రాపడి వాడలే చేమో యన 13 తావుల దానిని వాడినాఁడు. కావున తేఖకునకు నొక్కధ్వనినే బహువిధము లగుసంజ్ఞలచే లిఖించునిచ్చ యున్నట్లు కాన్పించుచున్నది. ‘ఁ’ అను ధ్వనిని దెల్పుటకై మూఁడువిధము లగుసంజ్ఞల వాడినాఁడు. అప్పటి కెన్ని సంజ్ఞలుండిన నన్నిటి వాడినాఁడు. ‘బెజవాడ’ యనుపదమును రెండువిధముల వ్రాసె. ఏ ఓ అనుధ్వనులు రెండుమూఁడువిధముల లిఖింపఁబడియె. కావున “ఒక్కశాసనమునందే ఒక్కయుచ్చారణమునకై రెండుభిన్నాక్షరములుపయోగింపఁబడిన వని చెప్పుట యుక్తియుక్తము గాదు.” అని శ్రీమత్తుణరావు గారు వ్రాసినది యపస్తంభ మగుచున్నది.

(2) ఇకరెండవకారణమును విచారితము. పూర్వీకగ్రాటకభాషలో ‘ఘ’ కారధ్వనిని దెల్పుటకై అడ్డుగీటు లేని బండి అ వాడఁబడినది గాన సిం దును దీనిని ‘ఘ’ గానే చదువుద మని శ్రీలక్ష్మణరావుగారు వ్రాసిరి, గాని తెలుఁ గున నాధ్వనియే లేనప్పుడు దానికి నిందు సంజ్ఞ కలదనుకొనుట యెట్లు? అది యటులుండ నొకభాషయందలి యక్షరముయొక్క పోలికనుబట్టియో మఱియొక భాషయందలియక్షరధ్వనిని దెలిసికొనుట! అఅపమునందలిగ్రంథాక్షరముల లోని ‘డ’ మన తెనుంగు ‘బ’ పలె నుండును. అఅపమునందలి ‘అ’ కానిము తెలుఁగునందలి లకారపుష్పాల్లవలె నుండును. అంతమాత్రముచే మన ‘ఎ’ ను ‘డ’ యనియు ‘ల’ ను ‘అ’ యనియు నుచ్చరింపవలసియుండునా? హాసకన్నడపు

‘చ’ తెలుగు ‘బ’ నలె నుండును. కాన మన తెనుగు ‘బ’ ను ‘చ’ యను కొనవలసియుండునా? కూడదు. ఇంతయేల తెలుగు లిపిలోనే పూర్వపు ‘ధ’ యిప్పటి ‘డ’ ను బోలి యుండును. కాననక్షరరూపసాదృశ్యముంబట్టి రెండిట ధ్వని యొక్కటి యనినిర్ణయింపఁ బూనరాదు. అది చాలినంత ఋజువు కాదు. అదిగాక శ్రీలక్ష్మణరావుగారు వ్రాసినవ్రాతను బట్టిచూడ మొదటినుండియు నాంధ్రులును గర్ణాటకులుగూడ నీయక్కరమునె ‘మ’ కారస్థానమున వాడినట్లు కాన్పింపదు. ‘అ’ ఈరూపమునఁ గర్ణాటకు లాఱవశతాబ్దమునుండియు ‘మ’ ను దెల్పి రని వ్రాసి తెలుగు శాసనములలో నేడవశతాబ్దమున నీరూపము లేదనియు నప్పుడు వేఱుగ నుండెడి దనియు వీరు వ్రాసిరి. ఆవ్రాత నీక్రింద నిచ్చుచున్నాను :—

“రెండునున్నలను ఒకదానిప్రక్క మఱియొకదాని నుంచి జోడించిన నెట్లుండునో యది యాయత్తరముయొక్క మొదటిరూపము.”

ఈరూపము కన్నడములో లేదుగదా. ఇఁక దీనిని ‘మ’ కారముయొక్క ప్రతిరూపముగా వీ రెట్లు గ్రహించిరో! రెండు నున్నల నొకదానిప్రక్కనొకటి జోడించుట ‘ళ’ ధ్వనిని దెల్పుట కని కాల్లువెల్లుదొరవారు వ్రాసిరి. ఏమైనను నాంధ్రాపూర్వ ‘మ’ యొక్క రూపనిర్ధారణము చేయుటలోఁగూడ శ్రీలక్ష్మణరావు గారు తేలిపోయి రని యాశిపడుచున్నది. కావున నాంధ్రలిపితోఁ గూడిన పూర్వశాసనము లందున్న ‘అ’ అను చిహ్నమును దెనుంగువా రెన్నఁడును నుచ్చరింపని ‘మ’ యొక్క సంజ్ఞగా నెంచుకొన నవసరము కాన్పించుట లేదు. తెలుగునందుఁ గలధ్వనులలో నేదోయొకదానిని దెల్పుసంజ్ఞగా మనము గ్రహించుకొనుట యుచితము. దీనిని ‘డ’ యని పూర్వలిపి శాస్త్రజ్ఞు లగు శ్రీరామయ్యపంతులవారు మున్నగువా రిదిసఱకె యుచ్చరించియుండిరికదా. అయినను శ్రీలక్ష్మణరావుగారు విషయమును సందేహములోఁ బెట్టిరి కావునఁ బూర్వపుటాంధ్రలిపియందలి ‘డ’ కారరూపవిచారమును గావించితము.

డకారరూపవిచారము.

పూర్వశాసనములను బరిశోధించిచూడ ‘డ’ కారమునకు నడ్డుగీటు లేని అకారాకృతి వాడఁబడినట్లు స్పష్ట మగుచున్నది. నాకడఁ బ్రాచీనశాసనము లంతగా లేవు. శ్రీరామయ్యపంతులవా రిచ్చినవి మూడు నాలుగుమాత్రము కలవు. వానినిబట్టి నాచెప్పినదానిని ఋజువు చేయుదును. అఱవమునందలి

అతో సంబంధమున్నదని చెప్పుటకు వలను గానిపదముల మీ కుదాహరణముగా నీచువలెను. లేకున్న మీరు దానితో నెట్లయినఁ గలుపఁజూతురు. నాయుచ్చరూపములఁ జదువరులు బాగుగా విమర్శించి చూచికొందురుగాక.

(౧) సందంపూడి శాసనములో 60-వ పంక్తిలో 'చూడామణిః' అనుపదమునం గల 'డా' యనుధ్వనిని 'దెల్పునక్కరము 'తా' గాఁ జెక్కింపబడి యున్నది. 64-వ పంక్తిలో 'క్రీడయా' అనుదానిలోని డకారము 'డ్ర' గా వ్రాయఁబడి యున్నది. యుద్ధమల్లశాసనము గలతాతిమిఁదనే చెక్కఁబడి యున్న యీశ్వరభట్టసోమయాజుల శాసనములో 'డ' కారము మూఁడునాల్గుచోట్ల వచ్చినది. 4, 5 పంక్తులలో మండలి (మండలి) యనియు 6-వ పంక్తిలో గుముఁడి (గుముడూరి) 8-వ పంక్తిలో బెజవాడ (బెజవాడ) అనియుఁ జెక్కఁబడి యుండె. వీనిలో గుముడూరిని మీయిచ్చు వచ్చినట్లు పలికెనను మండలిశబ్ద బెజవాడశబ్దముల నట్లు పలుక వలనుకాదుకదా. యుద్ధమల్లశాసనములో బెజవాడ యనుపదమునందలి 'డ' కారము శ్రీలక్ష్మణరావుగారు నిస్సంశయముగా 'డ' ధ్వనిని 'దెల్పునక్కర మని యొప్పుకొనిన 'డ్ర' అనురూపముతోనే ర్ఱిఁబడియున్నది. అది యీశాసనములో నడ్డుగీటు లేని ఆ వలె నీఁబడినది. చదువరులకు బాగుగాఁదెలియుటకై రెండురూపముల నీక్రింద నిచ్చుచున్నాను.

యుద్ధమల్లశాసనము.

ఈశ్వరభట్ట సోమయాజిశాసనము.

బోడ ౪౭.

బోడ ౪౭.

సందంపూడి శాసనములోని రెండవకత్తులో నియ్యది 'డ్ర' గా నున్నది. మొదటికత్తునకును దీనికిని భేద మేమన దీనికిఁ దలకట్టుండుట. రెండుకత్తులకును దలకట్టులో భేద మున్నదని లిపిశాస్త్రజ్ఞులు తెల్పుచున్నారు. మొదటికత్తులోఁ దలకట్టుతగాఁ బాటింపఁబడెడిది కాదనియు రెండవకత్తులోఁ బాటింపఁబడెడి దనియు బర్నెలుదొరవారు వ్రాసియున్నారు. కావున రెండవకత్తులోని 'డ్ర' మొదటికత్తులో 'ట' గా నుండునని రూఢిపడుచున్నది. మొదటికత్తులోఁ దలకట్టు తామరదద్దవలె నుండుటయుఁ గలదు. కావున 'ట' ఇదియు మొదటికత్తులోనిరూపమే.

యుద్ధమల్లశాసనములో నిట్టి 'డ' కార ముండుట.

శ్రీలక్ష్మణరావుగారు యుద్ధమల్లశాసనములోని 'డ' కారముల నన్నిటిని బేర్కొనుచు నొక్కచోట నున్న 'డ' కారమును మాత్ర మేకారణముననో

ముట్టక విడచిరి. 38-వ పంక్తిలో 'బెడంగను' పద మొకటి కలదు. అందు డకారము కలదు. శ్రీరామయ్యపంతులవారు బెడంగనియే చదివియున్నారు. తక్కిన 'డ' కారము లన్నిటిని బరిశీలించిన శ్రీక్షణరావుగారు దీనిని బరిశీలించి యందలి 'డ' కును నజవమునందలి 'ఘ' కును గలసంబధమును దెలుపక విడచిరి. కాబట్టి 'బెడంగను' తెలుఁగు శబ్దమునందలి 'డ' కును 'ఘ' కును సంబంధము లేదనియు నుండిన వారు దానిని దెల్పియే యుందు రనియు నే నూహించుచున్నాఁడను. ఇందలిడకారము 'అ' గాఁ జెక్కఁబడి యున్నది. కావున డకారమునకు నడ్డుగీటు లేనిఱకారము వాడుట కలదని యుద్ధమల్లశాసనమును బట్టియే గూఢిపడుచున్నది.

పైవిమర్శనమువలనఁ బూర్వశాసనములందు డకారమునకు 'డ' యనియు 'అ' యనియు రెండురూపములు కల వనియు నయ్యవి రెండునుగూడ యుద్ధమల్లశాసనములో వాడఁబడినవనియుఁ దేలుచున్నది.

ఉదాహృతశబ్దవిచారము.

పురాతనాంధ్రలిపిలో డకు 'అ' అనురూప మున్నదని కనిపెట్టినాము, కాబట్టి యింక శ్రీలక్ష్మణరావుగారు 'ఘ' యుతము లనియిచ్చినశబ్దముల విచారించి చూచుకొందము. వీరు పూర్వశాసనములనుండి 9 యదాహరణము లిచ్చిరి కాని వానిలో 7 విమర్శనమునకుఁ బనికెరాని వై యున్నవి. అవి గ్రామములయొక్కయో పురుషులయొక్కయో నామము లై యున్నవి. వ్యుత్పత్తి గాని విశేష మగువాడుక గాని లేనివి. కాన వానింగూర్చి చర్చించుట కవకాశము లేదు. ఎట్లనః—

౧. విజయాదిత్యుని ఏడూరుశాసనము. ఇందు 'బోటిమ నామా' అని యున్నదట. దీనిని బోడిమ యనినను ననవచ్చును. బోఱ్ఱిమ యనిచదివినను జదువవచ్చును. ఇది యది యని నిర్ధారణము చేయుట కవకాశము లేదుగాని బోడి యను తెలుఁగుపద మనుకొనుటలో హాని లేదు.

౨. విజయాదిత్య ద్వితీయ అష్టరాజయొక్క కలవచెర్లశాసనము. ఈ శాసనములో మనుష్యునిపేరిలో సీయక్షర మున్నదని వ్రాసిరే కానియాపేరేదియో వ్రాయలేదు. కానఁ బరిశీలనమున కవకాశము లేదు.

3. రెండవచాళుక్యభీముని తామ్రశాసనము. ఇందు వేతాంబా యని యున్నదట. ఇది వేడంబ యెందుకుఁ గాఁగూడదు? వేడమ్మ వేణమ్మ యను పేళ్లు తెలుఁగులో సిప్పటికిని గలవు. వేడ్డబ యనిన విశేష మేమి?

౪. నెల్లూరుమండలమునందలి సలజపాడుశాసనము. ఇందు 'అచ్చిన' అనియు 'తాళుకొడకు' అనియు నున్నవట. ఇవి 'డచ్చి' యు 'డాలుకొడకు'ను గావచ్చును. అట్లయిన నేమి హాని? అస్సీయే అచ్చి యాయె నని శ్రీలక్ష్మణ రావుగారు వ్రాయించిరి. యుద్ధమల్లశాసనమునందలి 'అస్సి' నిగూర్చి ముందుఁ గావింపఁబడువిమర్శనమే దీనికిం జెల్లునుగాన నిచట విడిచితిని.

౫. విజయాదిత్యునిదైన కోలవెన్నుశాసనము. ఇందు మనుష్యనామ మునం దీయక్షరము కల చనిరి. ఆపే రీయలేదు. విమర్శించుట యెట్లు?

౬. ప్రథమవిష్ణువర్ధనుని తిమ్మాపురముశాసనము. ఇందు 'పటికి విష య యని యున్నదట. ఇది 'డ' యేల కాఁగూడదు? బండిఱ యేల కాఁ గూడదు?

౭. పశ్చిమచాళుక్యరా జైనవిక్రమాదిత్యుని తలంచితామ్రశాసనము. ఇందు 'కొటచుచుకొస్తు' అనుగ్రామనామము కలఁదట. ఇది 'డ' యుతము గాని 'ఱ' యుతముగాని కావచ్చును. శాసనములందుఁ జెక్కఁబడిన యక్షరము లచ్చిన ముద్రించిన ట్లాక్కవిధముగను విస్తృప్తముగను నెప్పుడును నుండ నేరవు. 'ఱ' లోని అడ్డుగీటు కొన్నిటిలో సరిగ నంటకపోవచ్చును. అట్టి దానినిగూడ శ్రీలక్ష్మణరావుగారు తా మిచ్చిన ధృ లపట్టికలోఁ జేర్చినట్లు కాన్పించుచున్నది. ఇట్లెంచుచో ననేకములఁ జూపవచ్చును. శక్తివర్ధపభుబట్టుశాసనములో 63వ పంక్తిలో ప్రాలిసానిచెఱువు అనుదానిలోని 'ఱు' 'ఱ్వి' గాఁ జెక్కఁబడియున్నది. దీని నేల లక్ష్మణరావుగారు తీసికొనలేదో! ఇట్టి వనేకములు కలవు. తిమ్మాపురశాసనమునందును తలంచిశాసనమునందును నున్నది శ యని కొందఱు భావించుచున్నారు. ఏది సత్యమో దైవమున కెఱుక.

ఇక వీరు యుద్ధమల్లశాసనమునుండి కాక పైనుండి చూపిన యుదాహరణములలో రెండుశబ్దములు విమర్శనమున కందునవియై యున్నవి. సత్యాదిత్యుని మలపాడుశాసనము నందలి 'చోడ' శబ్దమును, అందును నింద్రకీలపర్వతమునందలి శాసనమునందును వాడఁబడిన 'ఏడు' శబ్దమును విమర్శార్హములై యున్నవిగాన వానిరూపముల విమర్శించిచూచుకొందము.

చోడశబ్దముంగూర్చి

కర్ణాటకభాషలో 'చోళ' అనియుఁ దెనుఁగున 'చోడ' అనియు లిఖింపఁబడు నీశబ్దము మలపాడుశాసనములో 'చోఱ' అని లిఖింపఁబడియున్నదట.

లందుమూలముచే దీనిని 'చోడ్ర' యని శ్రీలక్ష్మణరావుగారు చదువుదురుట! ఈవిషయమై వా రిట్లు వ్రాసిరి :—

“ ‘చోళ’ శబ్దము నాథారణముగ నిష్పాడు ‘ళ’ కారముతో వ్రాయఁబడినను బురాతనకాలపుటఱవమున ధ్ర కారము గలదిగనే యుండెనని అష్టయారు మొదలయినవారివ్రాతలవలనఁ దెలిసికొనవచ్చును. లక్షణయుక్తముగ వ్రాయువా రిప్పటికి నీయక్షరమునే యుపయోగించెదరు. ”

పీఠు వ్రాసినదానింబట్టిచూడ నీశబ్దము ‘ధ్ర’ యుతముగ నఱవమునందుఁ గూడఁ బూర్వ మెప్పుడో వ్రాయఁబడెడి దనియు లక్షణవేత్తలుమాత్ర మట్లు వ్రాయుదు రనియుఁ దేలుచున్నది. శాసనలేఖకులు లక్షణవేత్త లెన్నఁటికిని గారు. శాసనములం దుండులక్షణదోషములకు మితి లేదు. అవి యన్నియును లేఖక ప్రమాదములే యని లిపిపారకు లందఱును దలంచుచున్నారు. కాన లక్షణవేత్తృత్వము నిచట నైతఁ బని లేదు. ఇంక శ్రీలక్ష్మణరావుగారు పూర్వపు టఱవములో నియ్యది ‘ధ్ర’ యుతముగా వ్రాయఁబడెడి దనిరి. ఆ ‘పూర్వ’ మెంతవఱకు? మలచాడుశాసనము పూర్వకాలములోని దగునా కాదా? ఈ యంశము వారు చర్చింపలేదు. అయినను నఱవముమాట నటుండనిండు; తది తరభాషలలో నిది యాదినుండియునుగూడ ధ్ర యుతముగా వ్రాయఁబడుట లేదు. సంస్కృతమునందును దెనుఁగునందునుగూడ నిది ‘డ’ యుతముగా వ్రాయఁబడుచున్నది. యుద్ధమల్లశాసనలిపిని బోలులిపిలో వ్రాయఁబడిన శక్తివర్ధపభుబట్టుశాసనములో నియ్యది ‘చోడ’ యని ‘డ’ కారయుతముగానే వ్రాయఁబడినది. ఇం దున్నయాకృతి శ్రీలక్ష్మణరావుగారు తప్పక డ కారరూప మని యంగీకరించిన నై యే కాని సందేహించిన ‘ఱ’ కాదు (చూ. 41, 44 పంక్తులు) ఈశబ్దముంగూర్చి పూర్వశాసనముల బాగుగాఁ బరిశీలించిన కాట్లు వెల్లుదొరవా రిట్లు వ్రాసిరి :-

“ The r of the Tamil word Sora is a peculiar sound not contained in Telugu in which it is generally represented by d nor in Sanskrit and Pali in which it is represented by ḍ or ḷ. ”

మఱియును బర్మెలుదొరవా రిట్లు వ్రాసిరి :—

“ In Telugu ḷ is always expressed by ḍ ; e. g. choda—choḷa. ”

ఈప్ర కారముగాఁ దెలుఁగుశాసనము లన్నిటియందును నీశబ్దము ‘చోడ’ యని ‘డ’ కారయుతముగా వాడఁబడి యున్నది. సంస్కృతమునఁగూడ ‘చోడ’ యని వాడఁబడియున్నది. ఎప్పుటినుండి యీశబ్దము సంస్కృతాంధ్ర

ములందు 'డ' కారయతముగా నున్నదన దానినిగూర్చి కాట్టు వెల్లుదొరవారె యిట్లు వ్రాయుచున్నారు :—

“ It appears as choda in one of Asokas inscriptions and also in the Telugu inscriptions of the chalukya dynasty. ”

అశోకునినాటికే యీశబ్దము 'డ' కారయతముగా వాడబడుచున్నది' చాళుక్యులు వ్రాయించిన శాసనములందు 'డ' కారయతముగానే యున్నది. మఱియును దొరవా రికనొకచోట నిట్లు వ్రాసిరి :—

“ In Telugu inscriptions it is often choda as in Asoka. ”

ఈవిధముగా శాసనపరిశోధకు లెల్లరును నిస్సంశయముగా 'డ' కార యతముగా చోడశబ్దమే పూర్వశాసనములందుఁ గలదనిరి. ఎప్పుటి కిది డ కార యతముగా నున్నది? అశోకునినాటికే 'చోడ' యని డ కారయతమై యు న్నది. చోడాదిశబ్దములు సంస్కృతపదము లని యతివలు మున్నగువారు తలంచుచున్నారు. ఈవిషయమై కాట్టు వెల్లుదొరవా రిట్లు వ్రాసిరి.

“ But it is certain that Pandya, the name of the southern most portion of the Dravidians, is Sanskrit, and a similar peculiarity meets us with regard to almost all the names of the South Indian peoples—Cholas, Keralas, Andras, Kalingas, &c., which so far as is known at present are Sanskrit not Dravidian. ”

మఱియును డ కారమునకు మలపాడు శాసనములో వ్రాయబడినరీతిగా 'ట' అనురూపము కలదని కనుఁగొనియున్నాము. కాబట్టి మలపాడుశాసన ములో 'చోట్ర' శబ్దము కల దనుటయుచితము కాదు. ఆ ట్ర యను వింతధ్వని గలవింతయక్షరము తెలుఁగున లేదు. కల దనుట కనసరము కాన్పించుట లేదు. 'ట' అను రూపము 'డ' కారరూపమే కాని 'ట్ర' కారరూపము కాదు.

ఏడుశబ్దముంగూర్చి.

ఇక, ఏడుశబ్దముంగూర్చి ముచ్చటించుకొందము. ఏడుశబ్దోచ్ఛారణ ములో నిత్యమును మనకు డ కారధ్వనియే స్రవ్యాంధ్రునినోటనుండియు వినఁ బడుచున్నది. స్వస్థానంబున దెలుపునతిపదములో 'ట్ర' కార ముండుఁ గాక. తెలుఁగులో నాయుచ్ఛారణమెప్పుడును లేదు. కలదనుట కవకాశమును లేదు. మలపాడుశాసనమునందును నింద్రకీలపర్వత శాసనమునందును ల్లింపఁబడి యున్న ఏడులో 'ట' ఉండుటచేతనుగదా మనవారు దానిని 'ట్ర' యుత మనఁ బ్రయత్నించుచున్నారు. అది తెలుఁగులో 'డ' కారరూపమే యని నేను జ్ఞాని ఋజువుచేసియే యున్నాను. అయినను నింకను విమర్శింపవలె నందురా? యట్లే యగుంగాక.

సప్తసంఖ్యిం గూర్చి కాల్లువెల్లుదొరవా రిట్లు వ్రాసిరి :—

“Seven—The Dravidian noun of number seven is *eru* in Tamil and Malayalam, *elu* in Canerese *el* in Tulu *edu* in Telugu. These differences are in accordance with the rule that the Tamil deep, liquid, semi-vowel *r* becomes *d* in Telugu and *l* in Canerese.”

లిపిశాస్త్రజ్ఞు లగు కాల్లువెల్లుదొరవా రుచ్చారణశాస్త్రమును బట్టి యఱసమునందలి ‘*ఘ*’ కారము కన్నడములో ‘*ళ*’ కారముక్రిందను దెనుంగులో ‘*డ*’ కారముక్రిందను మాఱిపోవు నని చెప్పచుండఁగా దానినే శ్రీలక్ష్మణరావు గారు సోదాహరణముగా ఋజువు చేసియును. గూడఁ బదియవశతాబ్దమునను దరు వాతఁడుగూడఁ ‘*ఏ ఘ*’ ను ‘*హ*’ పము తెలుఁగున నున్న దన నెట్లు సాహసించిరో తెలియవచ్చుట లేదు. గైమ్స్ ధర్మము (Grims Law) నుబట్టి తెనుఁగున ఏడని యుండుటయే యుచితము. అది యటులుండ సప్తసంఖ్యిం దెలుపు నీ దక్షిణదేశపదములోని ఏడు (తెనుఁగులో నున్నట్లు) మొదటిరూపమో, ఏళు (కన్నడమున నున్నట్లు) ప్రథమరూపమో, ఏఘ (అఱసమున నున్నట్లు) అద్య రూపమో యెవరు చెప్పఁగలరు? అఱసములోనిది మొదటిరూప మని చెప్ప నిచ్చుఁ గల కాల్లువెల్లుదొరవారుకూడ దానిని రూఢిచేయుఁజాలక యేది మొద టిదో చెప్ప శక్యము కాదని యాక్రిందిరీతిని వ్రాసిరి :—

“It cannot be determined with perfect certainty which of the three consonants *r*, *l*, or *l* was the primitive one in this numeral.”

ఈరీతిగా తెనుఁగున ఏడనుపదము స్వరశాస్త్రానుగుణమై యాంధ్రుల పలుకుబడిలో నుండుఁగా దాని నఱసములోనికిఁ బోయి ‘*ఏఘ*’ గా భావించుట లో నేమి న్యాయ మున్నది? శాసనములలో ఏటని యుండుటనా? డకార రూప మట్లుండు నని మనము నిస్సంశయముగాఁ దెలిసికొనినాము గాన దానిని (మలపాడుశాసనమునను నింత్రక్షీపవర్షశాసనమునను నున్నదానిని) ‘*ఏడ*’ని చదువుట న్యాయము గాని తెలుఁగులో లేనివంతధ్వనిని దెచ్చిపెట్టి ‘*ఏఘ*’ నుట ధర్మము కాదు. ఇతరపదసంయోగమునందుఁగూడ నిది ‘*డ*’ కారయుతముననే యుండును. ఏడు + పది = డెబ్బది యైనది. ఇట్లు సుప్రసిద్ధముగా డకారయుత మగు ఏడుశబ్దమును బూర్వశాసనములలోఁగొన్నిట ఏచ్చి అని యున్న కారణ మున నఱసమునందలివంతసర్థము దీనియందుఁ గలదనుట మహాసాహస మగును. తెలుఁగులోనే ఘకార మున్నదనుకొనుటకంటె డకారమునకు ల అనురూప ముండనే యున్నది గాన, ఏడని శ్రీరామయ్యపంతులవారు చదివినట్లు చదువు టయే యుచితము.

యుద్ధమల్లశాసన స్థపదవిచారము.

వీ రితరస్థలములనుండి ‘మ్ర’ యుతము లనియిచ్చినపదములు ‘డ’ యుతము లనుటయే యుచిత మని కనుగొనియున్నాము గాన నిక యుద్ధమల్లశాసనమునుండి వీరు ‘మ్ర’ యుతము లని యిచ్చినపదముల విమర్శించిచూచుకొందము. వీరిశాసనమునుండి మొదటఁదీసినపదము ‘అస్సి’. ఇది 14-వ పంక్తిలో నున్నది. దీనిని శ్రీరామయ్యపంతులవారు ‘డస్సి’ అని చదివియుండిరి. అది ‘కా’ డని వీరు దానిని ‘మ్రస్సి’ చేసిరి. అయిన నర్థ మేమన నర్థముమాత్రము వీరి కింతయు స్ఫురించియుండలేదు. ఇందుల కణవమునం గలమూలపదమే కాన్పింపలేదు. ఇందునుగూర్చి వీరు వ్రాసినదాని నీక్రింద నిచ్చుచున్నాను :-

“ఇందలి మొదటిశబ్దమునకు మూలము అణవమునందుఁ గాని కన్నడమునందుఁ గాని కానరాలేదు”

ఇక దీనికి వీ రేమి యర్థము చెప్పఁగలరు? ఏమియును జెప్పఁజాలరు. ఇట్లు ‘మ్రస్సి’ యనిన నిరర్థక మైనది. శ్రీరామయ్యపంతులవారు చదివిన ‘డస్సి’ గూర్చి విచారితము. దీనికి శ్రీరామయ్యపంతులవారు తెలుఁగునుండి వ్రుత్తుత్తిని నర్థమునుగూడఁ దెల్పిరి. అట్లేట్లన :-

‘డస్సి’-(పం. ౧౪) డయ్యుధాతువు క్షావ్యర్థకరూపము. ఇచ్చట సకర్తకముగాఁ బ్రయోగింపఁబడినది. ఇయ్యొట్టుడస్సి యనఁగా నీయొట్టును క్షీణింపఁజేసి పాటింపక యని యర్థము. ఒట్టుతప్పి యనియుఁ జెప్పవచ్చును.”

మననిఘంటువులలో డయ్యుధాతువునకు బలహీన మగు నను నర్థమిఁబడియే యున్నది. ఈవిధముగా ‘డస్సి’ యని చదివిన నర్థము కలదు. ‘మ్రస్సి’ యని చదివిన ముక్కును మూలమును గాన్పించుట లేదు. అర్థమే లేదు. కావున నెట్లు చదువుట యుచితమో చదువరులే యూహించుకొందురుగాక.

ఇక అడిసిన (21-వ పంక్తి) అడిపుట (36-వ పంక్తి) యనుశబ్దములం గూర్చి విచారితము. ఇవి రెండును నొక్కధాతువునుండి పుట్టిన పని శ్రీలక్ష్మణరావుగా రంగీకరించియుండిరి. ఇక వీనియర్థమునకై యణవమునకుఁ బోవలెనా తెలుఁగునందు మనకుఁ గావలసినయర్థము లేదా యని విచారింపవలసి యున్నది. అణవమునకుఁ బోయి అట్టి ధాతువునకుఁ గొట్టుట యనునర్థము కల దని శ్రీరామయ్యపంతులవారు వ్రాసిరి. దానికి నాశముచేయుట, పాడుచేయుట, ధ్వంసముచేయుట, కూల్చుట, ఇత్యాద్యర్థములు కల పని శ్రీలక్ష్మణ

రావుగారు వ్రాసిరి. ఇందులకై యటవమునకు నేల పోవలయునో నాకుబోధ పడుటలేదు, అడుచుట యనుధాతువు తెలుఁగునందుఁ గలదు. దానికిని, కొట్టుట, త్రుంచుట లోనగునర్థములు కలవని మననిఘంటువులవలనఁ దెలియ వచ్చుచున్నది. లింగంబడిచిన ననఁగా లింగమును ద్రుంచిన) పీఠిపాఠపేసిన యని యర్థము కానవచ్చును. మనవారు చెప్పినయర్థము తెలుఁగుధాతువు నందే యుండఁగా దానిని ననఁగా “అడుచుట” యనుదానిని విడిచి యటవము నందలి ‘అడ్రి’ కి నేల పోవలెను? అవసరము లేదు. అడుచుధాతు వగుచో అడిసిన అడిపుట యనురూపము లెట్లు వచ్చిన వందురా? అడిచిన, అడుచుట అని యుండఁదగినదే కాని లేఖకుఁడు విద్యావంతుఁడు కాకపోవుటచే అడి సిన యనియు అడిపుట యనియు లిఖించె. ‘వైవారు’ అనుటకు మారుగా ‘పయ్యారు’ అని లిఖింపలేదా? ‘వ్రత్యక్షమై యున్న’ అనుదానిని ‘వ్రత్యక్ష బయన్న’ అని చెక్కలేదా? చేంబ్రోలుయేలేడు అని చెక్కలేదా? దీనిని బట్టి ఏలుధాతువు యాదియందురా? అట్లే అడిపుట యనునదియును అడిసి యను నదియు లేఖకదోషములు. అట్లు కా దందురా. అడ్రి ధాతువు నెత్తికొనినను అడిసిన అడిపుట యనురూపము లెట్లు సాధువులు? కావున మనముతెలుఁగు ధాతు వగు అడుచుధాతువును విడిచి యటవమునందలి అడ్రి ధాతువును గ్రహింప నవసరము లేదు.

విమర్శించిచూడ నటవమునందలి వింతయుచ్చారణము గల ‘ఘ’ కార ము తెలుఁగులోఁ గల దనుటకు నవకాశ మింతయుఁ గాన్పించుట లేదు. శ్రీలక్ష్మణరావుగారివాదము నిస్సారముగాఁ గాన్పించుచున్నది. వా రింకను దగు పరిశోధనము గావించి ప్రబలకారణములు చూపినం గాని యావింతయక్కరము వృదుమధురాండ్రమునఁ గలదనుట కవకాశము కాన్పించుట లే దని యిందు మూలముగా నాండ్రచండితలోకమునకు విన్నవించుకొనుచున్నాను.

శాసనము వింతశాసన మగుటకుఁగూడ ననేకము లగు కారణములు గలవు. వానినిగూర్చి ప్రత్యేకవ్యాసము వ్రాసియున్నాను. యుద్ధమల్లశాసన మనునది రాజనరేంద్రునకుఁ దరువాతిది గాని పూర్వము పుట్టినది కాదు. వీని నన్నిటినిగూర్చియును శాసనమునందలి తక్కినవింతలను గూర్చియును నా వ్యాసమున విపులముగాఁ జర్చించియున్నాను. “సత్యమేవ జయతి.”

కాశీభట్ట - బ్రహ్మయ్యశాస్త్రి.

శ్రీరస్తు.

అంధ్రభాషావ్రశంస.

- మ. నరకృష్ణాతటినితట ప్రకటసౌభాగ్యంబు నైలాగ్రభా
స్వంమల్లేశము తాఱివొండపుర మస్తద్వానమా విద్యదా
కరభాస్వస్తుదిగొండవంశభవుండం గావ్యజ్ఞసేవానుభా
వ్యరసస్పీకుండ నాగలింగనమభిఖ్యామఖ్యవిఖ్యాతుండఁ.
- ఉ. శ్రోత్రరసాయనోక్తి యని సూరులు మెచ్చంగ సౌకుమార్యస
త్నాత్రతఁ గన్నయాంధ్రజనవాగ్దళయిత్రమహామహత్వము
స్తోత్రముచేసి జన్మఫలనుస్థితిఁ గాంచఁ గలంచినాండ సౌ
భ్రాత్రమునక సదేశబుధనర్యులు ప్రేమననుగ్రహింపుడీ.
- ఉ. మానితసాహితీనుకుటమండన మైనరసప్రబంధము
న్నానుగఁ జేసినట్టిబుధమాన్యుడు పండితరాజు భాషలం
జానగునాంధ్రమే యనియె నందియ మేది కులాభిమానము
న్నానియు దేశభాష నభిమానము మానఁడు వింత యే మింకఁ.
- చ. తమతమభాసలం జరులు దప్పక పేర్కొనుచుండ్రు దాన ను
త్తమత లభించునే సుజనతానుత నాంధ్రసరస్వతి స్తహ
త్తములు విదేశవిజ్ఞులు ముదంబున మెచ్చుట భాషలందు ను
త్తమపదలాభవైభవ ముదారిత డీని కొనంగజాలదే.
- ఉ. గంధ తపేదవైరిమతరాజ ప్రభూతనుతప్రబంధనీ
రంధ్రితభూసభోన్దరవిరాజితుండప్పయడిగి తేంద్రుడీ
యాంధ్రత లేమి కాత్మకటా వెతనంది జగత్ప్రసిద్ధిగా
నాంధ్రత యాంధ్రభాషయు నస్పృశపాఘం మంచు నెన్నడే.
- చ. పలుతెగ లైనభాషల సపారవివేకము గన్నకృష్ణరా
యలు నిజమెన్నఁ గన్నడధరాధిపుండయ్యను దేశభాషలం
దెలుఁగును లెప్పఁజేసెఁగద దీనిమహత్వము నిక్కువంబుగాఁ
దెలియక యిట్లు పల్కునె సుధీజన తావినుతుం డలంతియే.
- ఉ. నిత్యవిమర్శనైకపరినిష్ఠితు లింక స్వతఃప్రమాణతా
మత్యధునాతనార్యజనమస్తకవాహ్యపచస్కు లైనపా

శ్చాత్యులు ప్రాచ్యభాషలఁ బ్రశస్యను దెల్లునఁ చేసి రిద్దియేకా
బ్రత్యయకారిగాదె జయపట్టము భాషల నాంధ్రి కీయఁగఁక.
శా.వ్రాలా చూడఁగ మేలిముత్తైములచాల్ రాజిల్లుదేశ్యంపుశ
బైలా క్రాల్తోలనూలిపాలియులివుల్ భాసిల్లు హృన్యంపుఁబ
ద్యాలా యెంచఁగ నంచయీసనడ లాహా తెల్లునక నందియం
బేలా దీనికిఁ దక్కుబాస లెచయానే సాకుమార్వంబునక.

ఉ. విందులుగాంచుఁడీ భువనవిస్త్రుతభాషలఁ జూడఁజూడఁ జ
క్కండన మిందెకాక మఱి కల్లునఁ యెయ్యెడనే న్నరందముం
జిందెడు కుందకుట్టలనుచిం దవులొంది చరించుతుందిలేం
దిందిరబృందనుందరరుతిం దలపించెడిముద్దుపల్కులం
జెంది మనీషిపజ్జి రసశేవధి ముంచుచు మించు నాంధ్రి నె
మ్మిం దివిషద్యోచోవిదులమెప్పునకై కృత్రి గోరినక శతా
నందనివాసనిష్పతదనంతవిభంగతరంగసంగతా
మందకలభ్యనిస్సరదమర్త్యభునీపుభునీరపూరని
వ్యందవిడంబిశుంభదువసంభృతసంభ్రమశోభిగుంభనా
నందితపండితక్రమమునం బచరింపఁగవచ్చు దేశ్యసూ
క్తిం దనియింపు మన్న నలతేనెలసోనలుజాలువాఱ పీఠ
కం దగు జంటిగెంటుతెలిగంటులవాతెఱపంటిసంటుతి
య్యందనముం దలిర్ప మరుసమ్ముల నిమ్మగు కమ్మతావులుం
గ్రందుకొనం గొనంబులు గరం బలరక రతనాలస్రోక తై
యందపుమోకలై గొనబుతా లలిపల్కుల నానువారికి
నివ్వించానరింపవచ్చు మఱి వెణ్ణెయి కోళ్ళి యఱ్ఱుప్పతక కురళ్
కాంద శ్లిడై మిడ ర్మి మిమ్మత్తోడవామ్మనరల్లిర
ల్లిందను ద్రావిడోక్తి యెన యెట్లగు దీనికి నింకమీఁద ని
ల్లింద యదన్న రాక్షసగళింద విభీషణు కేళి మాడి కూ
ట్టాం దను కన్నడంబు సరియో కన నీగతి నెల్లబాసలం
దుం దుల లేక శోభిలు సనుత్తమభాషకు మూల మెంచఁగాఁ
గొందఱు పూని రెండిటను గొన్నిపదంబులు సేరియుండఁ జూ
డం దమిళంబుదీనికి న్నుటంబుగ బీజ మటందు రింక నుం
గొంద టిలం ద్రిలింగపదగోచర మైనతెలుంగుఁ బండితా
ళిం దనియింపలేని త్రికళింగపదోత్థఁగ నెంతు రెంచ నీ
కొందఱు తెంకు తెం గ నెడి క్రొత్తపదంబులు మూలమందు లే

మందము దీనిఁ బోవిడువుఁ డారయుఁ డీ మఱి యొక్కచిత్రముకొ
ముందటి సత్కవీశ్వరుల మూలధనంబును జూడ సంస్కృతం
బందలిపూర్ణపాండితి గదా యిఁకఁ గొందఱు గ్రంథకర్తలం
దం దలపోయ నిప్పు డది తోఁపదు గా నురభారతిం గవుల్
ముందుగఁ బద్యబంధముల ముచ్చటగా రచియించి నాటకం
బుం దనరం బానర్ప కటమున్న మహాకవిపట్ట మబ్బదం
చుం దిలకించి వ్యంగ్యములు శోభిల నొక్కటి రెండు మూఁడు జా
నొంద రచించుచుండు మఱి యు న్నుచుముందటి యాంధ్రసత్కవి
జ్ఞానందము నాయు వెల్ల హరియించెను బద్యనిబంధనంబు తో
నందముగాఁగ నాటకము లారచియించునదృష్టరేఖ వా
రొందఁగఁ జాలరైరి యిపుడో మఱికొందఱు ధీయుతుల్ కృతు
ల్పొందుగఁ జల్పఁబూని గణము ల్వడి ప్రాసములుం గడింపఁగా
నిందుశ్రమంబు గల్గుననియే తలపెట్టక పద్యకావ్యముల్
ముందుగ నాటకంబులనె పుష్కలతక రచియింతు రౌర మె
చ్చుం దగుఁ గాలసుస్థితికిఁ జయ్యన వెల్వడి దూరదేశము
ల్పొందఁగ ధూమయానము బలెం బహుదూరపువార్త లాలకిం
పందగు తంత్రీసాధనము మాడ్కిమహాకవిపట్ట మూరకే
యందనుసాధనంబు గననయ్యెఁగదా మఱి వీరు తొల్లి యే
చందపునోమునోఁచిరొకా చా లిఁక వీరల నిట్లు లీనుతో
నింద నొనర్పఁగాదు మఱి నిక్కముగా బుధులార యిప్పుడుకొ
ముందును గల్గుసత్కవుల ముఖ్యవిశేషము నేర్పరింపఁగా
డెందమునం దలంచియె నుఁడీ యిఁక నేమన దేవవాణి శో
భందనరారు ధీయుతులు భానురహేతువిమర్శనంబు లిం
పొందఁగఁజేసి సత్కవుల నొప్పుగఁ గూరిచి దేశమాతృభా
షం దగునట్లు సూరిజన సంస్తవనీయనుగా నొనర్పవేఁ
డం దొరకొంటి నియ్యెడ దృఢంబుగ నెవ్వనిపిచ్చి వానికా
నంద మటన్ననీతిని మనంబున నెంచి మదీయభాషితం
బందలిదోషవంక్తి ముదమారఁ ద్యజించి గుణంబు గల్గినం
బొందికతో గ్రహించి యనుమోదముగాంచి యనుగ్రహింపఁగా
నందనముల్ రచించి యిటుపై విరమింప ననుజ్ఞనొందెదక.

ముదిగొండ - నాగలింగశాస్త్రి.

ప్రశ్న.

స్వాగతపద్యములు:

- సీ. శింజానమంజులమంజరశింజితరంజత్వదధ్వసుల్ రాణమెఱయి
మందారమంజరీమధుఝరీమాధురీభరధురీణఫణితుల్ ప్రమదమొసగి
నతిమనోహరనుసర్గాలంకృతివిశేషభాసురనుస్వరూపమ్ము దనర
బ్రతిపదప్రతిభానభావహావవిలాసనిరుపమనైపుణిగరిమ నెగడ
విజయవాటికాపురపరవిలసితాంధ్ర, సాహితీనభావీతికి జారుగతులు
నెగడ వేంచేయు నాంధ్రవాణీమతల్లి, కిదియ స్వాగతపూర్వసత్కృతిశతమ్ము.
- సీ. పాపనకృష్ణాన్రవంతికాయాతవాతపరంపరలు సేద నపనయింప
గమనీయకనకదుర్గాకృపాంచితకటాక్షములు తాపత్రయశాంతి నొసంగ
విమలతపఃస్రీత విజయవాంఛితదాత శంభువు విజయకాంక్షల నిడంగ
మాతృభాషాపైధమాన భక్త్యభిమానములు ముందుకును బదమ్ములను దివిలో
విజయవాటికాపుర్యభిప్రేతవిలస, దాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పూర్వంగణమున
కరుగుదెంచిన నిఖిలబుధాగ్రసరుల, కిదియ స్వాగతపూర్వసత్కృతిశతమ్ము.
- సీ. చెలువంపుఁబలుకుఁదొయ్యలిపలురకముల బెడఁగారునడకల బెళ్ళ కెఱింగి
తీయంపుపొగడపూఁదేనెతీసి దొఱంగు కననంపుసాంపు సంగడ మెఱింగి
కలికికుల్కుల నొల్కు కవితాకుమారికి బొలుపు గూర్చు నలంకృతుల నెఱింగి
ద్రాక్షసారాయమ్ము తమకున నెడద పెఱనన మొనర్చెడి రస మెఱింగి
కృతికి వన్నెను దెచ్చు నాచితి నెఱింగి, పరంగ లోకోపకృతికి గబ్బముల నల్లు
బల్లిదు లగుమహాకవిత్వజలకు, నిదియ స్వాగతపూర్వసత్కృతిశతమ్ము.
- సీ. కమ్మచ్చులోని లీలవిధంబు నొకభంగి గవనధారామనోజ్ఞత చెలంగి
శబ్దనాళికల రసప్రవాహమ్ముఁబెఱించి సిద్ధిని గాంచు మించు గలిగి
తావి మిసిమి మెత్తఁదన మొప్పురతనాల దండనా శబ్దరత్నములఁ గూర్చి
ప్రోడ యో వాల్గంటిపోడిమిఁ బలుతెఱంగుల చిత్రపుం బోకడల మెలంగి
వాసిగాంచి యశోదేహాభాసితు లయి, నేడుసభకు వేంచేయు నిర్మిద్రమతుల
సన్నయాదిమహాకవీంద్రవ్రతతికి, నిదియ స్వాగతపూర్వ సత్కృతిశతమ్ము.

సీ. అద్వైతితాఁ బ్రహ్మ మగురీతి భావనాత్మతఁ గవిసర్వీంబు తానె యగును
దివినుండి భువికిని భువినుండి దివికిని జరియించు సుకవి విజ్ఞానదృష్టి
ప్రవహద్రసమున భావప్రపంచమునందు సృజించు సూతనస్పృష్టి సుకవి
మహాసీయభారతీమంత్రతంత్రోవాసకతఁ గవిబ్రహ్మ ప్రాజ్ఞతఁ నహించు
నణువుకన్ననునణువయి యలఘుకన్న, నలఘువయి కానిపించు మహాత్ముఁడుకవి
యాతని యనంతఘనమహిమానుభూతి, కిదియ సావ్యగతపూర్వసత్కృతీశతమ్ము.

సీ. కోరునంతనె వ్రతీకూలమ్ము చెప్పక యిమ్ముహాకృతీకిఁ దా నియ్యకొన్న
యనఘుండు ఘనసంస్కృతాంధ్రమహారాష్ట్ర భాషాప్రపాండిత్యభానురుండు
గీతారహస్యసత్కృతికినాంధ్రీకర్త వేదాంతవిజ్ఞాన విశ్రుతుండు
వ్యాకరణాచార్య పదభూషితుండును ఛాత్రసంపాదిత సద్యశుండు
నాంధ్ర సాహిత్య పరిషదగ్రాసనాధి, పత్యమున కన్నివిధముల బహుసమర్థఁ
డైననోరి సుబ్రహ్మణ్య ధీనిలయున, కిదియ సావ్యగతపూర్వసత్కృతీశతమ్ము.

జంద్యాల - వేంకటేశవకపులు.

శ్రీరస్తు.

కవి ప్రశంసాలేశము.

తే. శాస్త్రవిదులకు బాహ్య సౌష్ఠవము చూపి, యమ్ముకొనె నీకు సావ్యంతరంగమ్ముఁ బ్రకృతి
నరతదీయవిలాససర్వస్వరసికు, నినుఁ గవిని నీశ్వరాఖ్యఁ బేర్కొనఁగఁ దగఁద?

చ. అమరపురమునందలి యుదంతము, లబ్ధజుటిటిలోనిచి
త్రములు, దిగీశదివ్యనగరములలోని విశేషవర్తనల్
త్రమమున నీకెఱుంగనగుకైవడి నేరికిఁగానరావ నీ
యమలినభావచతువున కడ్డము లేదుగదా! మహాత్మకా!

సీ. పరమంత్ర భేదతత్పరుఁ డైననృపునకు మంత్రులతో నైనమంతనములు
ప్రణయకుపితఁ చేర్చి రమణుండు కేళీగృహమ్మున నాడు నెయ్యింపునుడులు
కేవలకరుణ సం తేవానికి గురుండు పొనరించుతత్త్వసంబోధనములు
నిశ్చింతన మున్ననెల పంత్యదశఁ బుత్తునకుఁ దెల్పులోభిదీనతరవాక్కు
లోక్కడైనఁ దూచాతన్నకుండ నెట్లు, వినినకైవడి మాకుఁ దెల్పెదవా? దివ్య
మైన శ్రోత్రంబు గలదేమొ యనఘ! నీకు, సకలబుధమాన్యగుణసాంద్ర! సుకవీచంద్ర!

- మ. అనియేశబ్రము లానిఘంటువు లవే, యావాక్యముల్ సంఘ ల
య్యవె; త్వల్లేఘని సోఁకఁగా నమృతనివ్వంపంబు లట్టై కనుం
గవ కత్యుజ్జ్వలచిత్రరూపముల వేడ్కం జూపు; నియ్యింద్రజా
లవిసోపం బెట నేర్పితోయి! భువనశ్లాఘ్యుండ! విద్యత్కవీ!
- చ. నవుడవొ కాక పూర్వఁడవొ; నట్టది మెట్టయొ కాక మిట్టయొ;
తివిరి చరిత్రశోధకుల త్రిపు లి వన్నియు నేల మాకు? నీ
ప్రవిమలకావ్యసర్గ మసవర్గసుఖప్రద మంతెచాలు; ద
త్ప్రవణుల కాస్తకాములకు న్యర్థవిచారశతంబు లేటికిఁ.
- సీ. ఖలగర్వపర్వతంబులు వ్రక్కలించుచోఁ దావకఫణితి శతారధార;
దేశహితంబు బోధించి ప్రేరించుచో నీవాక్కు ప్రకట డిండిమరవంబు;
జనదురాచారిపిశాచాలిఁదోల నీ మహితోక్తి నరసింహమం త్రజపము;
అఖలగుప్తార్థంబు లలవరింపంగ నీయమలభాషితము సిద్ధాంజనంబు;
నీ వెనఁగుచోటు వాద్దేనతావసధము, నీకుఁ గావించుపూజ వాణీసవర్య
నిన్ను విడిచి సారస్వతస్థి గలదె? సకలబుధమాన్యగుణసాంద్ర! సుకవిచంద్ర!
- దుర్భా - సుబ్రహ్మణ్యశర్మ.

శ్రీరస్తు.

దిగువతిరుపతిగోపురమును గట్టించినవారు.

తిరుపతిపురములోని శ్రీగోవిందరాజస్వాముల సన్నిధివీధిలో నొక గొప్ప
గోపురము కలదు. అది యించుమించు 120 అడుగు లుండును. ఆకృతిని బట్టి
య, శిల్పవైఖరిని బట్టియు నది సుమారు మూడువందలవత్సరములకు ముందు
నిర్మింపఁబడియుండు నని యూహింపఁదగి యున్నది. దానినిర్మాత యెవ రనియు
నిదివఱకు మే మెన్నఁడును జింతింప కుంటిమి. అయిన నొక్కనాఁడు నేనును
నాన్నేహితులును గార్యాంతర మేమియు లేనందున గోపురపుప్రతిమలఁ జూ
చుచు విస్తయించుచుండఁగా గొన్నిప్రతిమలక్రింద మాసిపోయిన తెనుఁగులిపి
కానవచ్చెను. కొంత పరిశ్రమపడి పఠింప నీయక్షరపంక్తి వెలువడెను :—

“శ్రీ....మస్తు శ్రీమన్మహామండల తిరుమల తిరువెం

గళనాథరాజయ్య దేవచోడ మహారాజ లయ్య

వారికుమార అనంతరాజయ్యవారు తమఉభయంగా కట్టించిన గోపురం శ్రీ”

ఇది గోపురముయొక్క పశ్చిమద్వారమున దక్షిణపువ్వైపున గోపురభూభాగమున నుండి రమారిమి 12 అడుగుల యెత్తులోనుండినది. ఈయక్షరపంక్తిపైని నొక్కపురుషప్రతిమయు, మూడు స్త్రీప్రతిమలు నుండినవి. ప్రతిమలు 2½ అడుగులమొదలు 1½ అడుగులవఱకుఁ బ్రమాణములు కలవి.

ఇట్లు గోపురనిర్మాతయొక్క నామధేయము లభించినందున మేము సంతోషపడుచుండ నీప్రతిమల కెదురువైపున శ్రీవేంకటేశ్వరప్రతిమయు, భార్యాభర్తల ప్రతిమలును గానవచ్చెను. వానిక్రిందుగఁ గూడ శాసన మొకటి కానవచ్చెను :—

“శుభమస్తు మట్ల తిరువెంగళనాథ రాజువారున్న
వారిదేవులు చరిసంప్రవారున్న”

అని తేలిినది.

ప్రథమశాసనములోని ద్వితీయతృతీయాక్షరములు కూడ నిందునలె “శుభ” అని యుండవచ్చు నని యూహించితిమి.

దక్షిణపువ్వైపునఁ బ్రతిమలు అనంతరాజయ్యవారును వారిమువ్వరు ధర్మశత్నులును; ఉత్తరపువ్వైపున గోపురనిర్మాతయొక్క మాతాపిత్రులు నుండవలయునని తీర్మానించితిమి.

శాసనములోని తిరువెంగళనాథరాజయ్యవారు “మట్లవారిసీమ” యనఁబడుచుండిన భూభాగమున కధిపతి యనియు, నదియిప్పటి కడప, కర్నూలు జిల్లాలలోని భాగములఁజేరి యుండిన దనియు, సమ్రాజ్యమున దీప్రాంతమున తోడ్పాచ్చుచార్యులనువారిపూర్వులకు రాజంపేటసమీపమున నొక గ్రామమును దానముచేసె ననియు వదంతి కలదు. ఇప్పటికి నాగ్రామము తోడ్పాచ్చుచార్యులవారి వంశస్థులలోఁ గొందఱ యధీనముగా నున్నది. దానశాసనము దొరకెనేని గోపురనిర్మాణకాలము మలభము.

క. కృష్ణమాచార్యులు.

శ్రీరస్తు.

ఆధునికాంధ్రభాషాభివృద్ధి.

యశం

ఈమాట వినుటతోడనే ప్రాచీనాంధ్రభాషాభివృద్ధి యసియు స్ఫురించునుగాన నీ రెండువిషయములలో నాచెప్పఁజూపు నీవ్యాస మొకింత యాలకించి మన్నింతురుగాక యని కోరుచున్నాఁడను. ప్రస్తుతకాలమున సర్వాభివృద్ధులతోపాటాంధ్రభాషయు నభివృద్ధి గాంచుచున్నదనువాదము వినుచున్నారము. అది యెంత సారవంతమో కొంత విచారితము. భాషాభివృద్ధి పతనముచేతను గవిత్వముచేత నీ రెంటిచేతనుగదా వృద్ధిగాంచవలెను. పతనముచే వేనవే లుత్తీర్ణులై విద్యాంసు లగుట, కవిత్వమువలన నవీనగ్రంథము లభివృద్ధియగుట తటస్థించును. ఇప్పు డాంగ్లకలాశాలలయందుఁ జదువుచున్న విద్యార్థులు ప్రధానముగఁ గాకపోయిన నప్రధానముగనైన నాంధ్రభాష నభ్యసించుచున్నారు. చదివినవారిలోఁ గొందఱు గాకపోయిన మఱికొందఱైనఁ బరిజ్ఞానము నొందుచున్నారు. ఇకఁ గవిత్వావిషయ మన్ననో నాటకములు నవలలు వచనప్రబంధములు పాఠశాలలలోఁ జదువుటకుఁగా లెక్కకు మిక్కిలి చిన్నచిన్న పోత్తములు భాషాపరివర్తనములు కల్పితగ్రంథములు చరిత్రలు పరిహాసములు పాటలు పద్యములు నింక ననేకవిషయములలో నభివృద్ధిని గాంచుచున్నది. ఇట్లు పరిజ్ఞానముననేగాక శబ్దజాలములోఁగూడఁ బ్రకృతిశాస్త్రమును తర్జుమా చేయుటకుఁగాఁ గల్పితము లగు సాంకేతిక పదములు, ఆంగ్లేయభాషను మార్పుటకై కల్పితము లగుజాతీయతాదిపదములు, ఆంగ్లభాషాతద్భవములు తెలుఁగు భాషనుండి పుట్టినవికృతులు మొదలగువాని యభివృద్ధి గనిపించుచున్నది. ఈ యభివృద్ధిఁ గోరువారు సెప్పు ప్రధానవాద మాబాలగోపాలముఁ దెలియు నటులు పుస్తకము లుండవలెను. శబ్దాడంబర మర్థగాంభీర్యము లేక స్ఫుటార్థ స్రవణాదక మగువ్యవహారభాషలో నీపోత్తము లుంట మిగుల శ్రేయస్కర మని యొ యున్నది. ఈనవీనభాషాభివృద్ధికి మార్గమును జూపి ప్రసిద్ధిగాంచినది క్రిత శ్లోక లగు శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగముపంతులుగా రనుట బహుజనాభిమతము. ఈపంతులుగారు తెలుఁగులో నాటకములు లేనపుడు శాకుంతలమును దెలి

గించి నాటకకవిత్వమునకు మార్గము సూపెను. ఆనాటకరాజము కాళిదాస కవితాపరిపాక లబ్ధరసమయ ప్రపంచమున కైంతదూరమున నున్నను దెలుఁగు శాకుంతలములలో సగ్రస్థానము వహించుచున్నది. ఆంగ్లభాషావాఙ్మోహ మగ్నమైనయాకాలములో నీసంతులుగారు సులభతైలి సనేకోపన్యాసముల గ్రంథరూపమునఁ బ్రచురించి యాంధ్రమును రుచిచూపిరి. మనుష్యసామాన్య ప్రవర్తనమును బోధించుటకై చేసిన కొన్ని పాత్రములలోను బ్రహ్మసముల లోనను స్వభావమును బోధించుటకై సంకరభాషను నాడిరికాని సంకరభాష గ్రంథస్థమై గౌరవింపఁబడవలయు ననుట వారియభిమతము కాదని వారు వ్రాసిన సలక్షణ గ్రంథమువలనను వారి వ్యాకరణముంబట్టియుఁ దెల్లమగును. కాని యిప్పటి వ్యవహారభాషావాదులు వ్యవహారభాషలో వారితదనంతరము వ్రాయఁబూని ప్రసిద్ధిగాంచుటకు “యదనంతరి” న్యాయముచే వారికృతు లాధారమైన పని చెప్పినఁ జెప్పుచున్ను. వారికి లోపలను సంకరభాషలోనఁ బుస్తకములు గనిపించుచున్నవి గాని యయ్యిది కేవలము వెక్కిరించుటకై చేయఁబడినవి కొన్నియు లక్షణము తెలియక తెలివి తక్కువతోఁ జేయఁబడినవి కొన్నియునై చక్కని ప్రఖ్యాతి గాంచ లేకపోయెను. ఇప్పటి గ్రామ్యభాషావాదు లట్లుగాక లక్షణములం దెలిసికొనియుఁ దెలియు ననునభిమానముగలవారై పాత్రముల రచించి వానిని ప్రఖ్యాతిలోనికిం దెచ్చుటకై వాదముల నల్పి తమకుఁ గలపలుకుబడి నంతయు నుపయోగించుకొని ప్రభుతావలంబన కలవారై విద్యాశాలల నంచించి ప్రసిద్ధిని బొందఁజూచుచున్నారు. ఇఁకఁ బ్రాచీనభాషాత్వ మొకింత విచారితము. సామాన్యజ్ఞానము మనుష్యజన్మసిద్ధ మగునది పుస్తకపఠన లేకయే తెలియును గాన నావిషయమై గ్రంథరచన యక్కఱలేదని వారిమతము. కనుకనే కుక్క, పిల్లి, కోడిపాఠములు వారు పిల్లలకై వ్రాయలేదు. వేద మజ్ఞాతార్థజ్ఞాపకము గాని లోకవిజ్ఞాతార్థముం దెప్పుదు. ఆమార్గము ననుసరించి తన్మార్గానుయాయు లగు పెద్దలు నిట్టిస్పృహివిషయముల వ్రాయరైరి. పుస్తకముల వ్రాయుటలో శబ్దసాధుత్వ మర్థగాంభీర్యము వ్యజ్ఞప్రధాన్యము రసబాహుళ్యము గలగ్రంథముల రచించిరి. వాల్మీకి వ్యాసుఁడు కాళిదాసు మొదలగు గీర్వాణభాషాప్రణేత లేత్రోపం బోయిరో నన్నయతిక్కనాదు లాత్రోవన త్రొక్కిరి. నన్నయభట్టారకునకుఁ బూర్వ మాంధ్రమునఁ గవిత యుండిన నుండవచ్చునుగాని ప్రసిద్ధగ్రంథము లట్టివి మనకు లభింపకుంటచే నాయన మనకు మార్గదర్శకుఁ డయ్యెను. గ్రంథరూపమును ధరించినయాంధ్రవాణి

సన్నయభట్టారకోఽజ్ఞమై తనలావణ్యమున నీభారతదేశభాషల కగ్రస్థానము వహించి దేశభాషలందుఁ దెలుఁగులెన్న యనుప్రఖ్యాతిని గాంచెను. కవిత్రయ ప్రణీత మగునాంధ్రభారతము సంస్కృతమునుండి పరివర్తితమైనను స్వతంత్ర గ్రంథముంబోలే విలసిల్లుచు వ్యాసమహాముని రచనపాటవమునకుఁ దీసిపోక మన భాషాజననికి శిరోభూషణమై విలసిల్లుచున్నది. ఆంధ్రమున కదిమొదలు నేటి వఱకు లక్ష్యగ్రంథ మనిన లక్షణగ్రంథమనిన భారత మనియేకదా చెప్పవలయును. శబ్దసాధుత్వముచు బోధింప వ్యాకరణము ఛందస్సును బోధింప ఛందశాస్త్రము. ఇట్లే అలంకారశాస్త్రము, ధర్మశాస్త్రము, మహాపురుషజీవితమును బోధింప నితిహాసము. ఇది యది యన నేల. ఆంధ్రకవితామతల్లి యాయుస్థానము లన్నిటఁ బోషించుచున్నది యాభారతమేకదా. తర్వాత వచ్చుకవిపుంగవులందఱు నామార్గమునె ల్రొక్కి తమతమ ప్రతిభావిశేషములం బ్రదర్శించిరి. అదిమొదలు నేటివఱ కేనూత్నమతావలంబకులో తక్కు నవిచ్ఛిన్నముగ నామార్గముననే నడుచుచున్నారు. కారణమేమి! పరిశీలనబుద్ధితోఁ జూచిన మన యూహలకు స్ఫురించు స్ఫురణ లన్నియు “బాణోచ్ఛిష్ట మిదంజగ” త్తననట్టు లాగ్రంథములం గలవు. “నైకమోజఃప్రసాదోహీరసభావవిదఃకవేః” అనినట్టు లోజఃప్రసాదగుణము లామహాకవివాక్యముల సందర్భానుసారముగ స్యక్త మగుచుండును. ఇప్పటివారలు, అందఱకుం దెలియునట్లు కవిత యుండవలయు నని వాదించువారలు నిస్సారతను దెచ్చికొనిచే కాని మార్దవమును జూపఁజాలకపోయిరి. కవిత సులభశైలిలో నుండవలయు నన్న శైలిని మార్చవలయునేగాని సారహీనము నేయఁగూడదు. మంజులపదశోభిత యై యలంకారభూషిత యైనకవితను గాఢముగ హృదయమున నాటునట్లు చెప్పవలయు నన్న సది కవికే చెల్లును గాని కవిగానివాని కెన్నితిప్పలు పడినను జెల్లదు. ఇందు కుదాహరణము ధర్మరాజు సంధినిమిత్రమై కృష్ణుని హస్తినాపురము పంపుచుఁ, దాఁ జెప్పవలసినదంతయుఁ జెప్పినపిదప, “మయైఱుఁగు దెదిరి నెఱుఁగుదు, నెమ్మి యెఱుఁగు దధిసిద్ధి నెఱియెఱుఁగుదు వా, కృష్ణులపథతి యెఱుఁగుదు, పొమ్మెవ్వఁడ నీకు నేను బుద్ధులు సెప్పక” అని విరమించెను. ఇందు సోమయాజిగారు శబ్దసౌలభ్యమును జూపవలసినంతఁ జూపి ధర్మరాజునకుఁ గృష్ణునందుఁ గలభక్తినమ్మిక తనమనోదార్థముఁ దెల్పుచు రాయబారిగాఁ బోవువాఁ డెట్టిప్రజ్ఞానవంతుడై యుండవలయునో ధ్వనింపఁజేసె. ఇట్లే భాగవతములోఁ బోతనామాత్యుఁడు బలి వామనునకు దాన మిచ్చుతఱి గురువాక్యములు విని తనకు సర్వధనాపహరణము నిశ్చయ మనితెలి

సియు సాహసిండు సందర్భమును దెల్పుచు, “ఉడుగని క్రతువులవ్రతములఁ, బొడఁగనఁ జననట్టి పొడవుపొడవున గుఱుచై, యడిగెడునట ననుబోఁటికి, నిడరాదె మహానుభావయిష్టార్థంబుల్” అనిచెప్పెను. ఇందుఁబలికి దానప్రియత్వము, తనయిష్టమును సాగించుకొనినను గురువునందు భక్తిఁ గలిగియుండుట వైష్ణవతత్వము మొదలగు భావాతిశయమునంతయు మూర్తీభవింపఁజేసి పదలాలిత్యము నిరుపమానముగఁ బ్రదర్శించెను. ఇట్లు సుబోధకత సౌశబ్ద్యము గలపదజాలముతోడ సమయప్రపంచమును నిర్మించినకవిబ్రహ్మల ఛిక్కిరించి నిసానము సపశబ్దభూయిష్టము నగుకవితత్వముం బెంపఁబూనుట భాషావినాశనహేతు వని తజ్జ్ఞుల యభిప్రాయము. ఇప్పటికవితావిశేషము ప్రధానముగ నవలలు నాటకములు మొదలగువానిలోఁగదా యభివృద్ధిని గాంచుచున్నది. ఏనాటకమును జూచినను వీరకరుణరసములలో నొక్కటియ కాననగునుగాని తక్కినరసములన్నియు సామాన్యముగ విసర్జింపఁబడుచున్నవి. ఆవీరశృంగారములైనను గదాదండము చేఁబూని పండ్లుపటపటఁగొఱుకుచు మేఘగర్జనములు సేయుటతో వీరరసమును, గంటికిమంటికి నేకధారగా నెచ్చుచు నెత్తి తొమ్ము బాఁచుకొనుచు విలపించుటతోఁ గరుణరసమును బరిసమాప్తిని బొందుచున్నవి. కాని భావగాంభీర్యము ధర్మప్రబోధము మొదలగునవి చాల మృగ్యము లగుచున్నవి. ఇట్లగుటకుఁ బ్రత్యేత లశక్తు లనుట నిశ్చయమే కాని యంతకన్నను గేవలపామర జనాకర్షణమే ప్రధానముగా నుంచుకొని నాటకసంఘములు సేయుప్రయత్న మతిశయిల్లుట ముఖ్య కారణము. పామరజనము ననుగ్రహించుటకు వారి కాయా కథాభాగములనైనఁ దెల్పునిమిత్తమై యీచేయకృషి సఫల మనియే చెప్పువచ్చును. అట్లనుట సమంజసమే. ఇట్లే వ్యాకరణశుద్ధభాష తెలియనిసామాన్యజనుల కుద్బోధము గలిగించుటకై సంకరభాష నాశ్రయించుట ముఖ్యము. అని చెప్పువారివాదమును నిష్పటిమాపరిశ్రమ సామాన్యజనోపయోగనిమిత్తమై చేయఁబడుచున్న దని చెప్పినవారివాదమునకు ధన్యవాదము చేయవచ్చును, గాని వారిట్లనుట లేదు. ఇదియ పరమాపధి, కవిత యన నిట్లే యుండవలయు ననువాదమునకుఁ బూనిరి. లోకముతోఁపాటు భాషయు మాఱుచుండును. అది స్వభావము. విధిగా నట్లు మాఱవలసినదే యని వారివాదము. ఈమాటెడుభాషకుఁ దెలుఁ గనుపత్రిక నొకదానిని బ్రచురించుచున్నార. అది సేఁగొంతవఱకుఁ బరిచితిని. నా కందు హరిసిద్ధాంత మిట్లు కనిపించెను. భాషకు వ్యాకరణము గాని, భాష వ్యాకరణమునకు బద్ధమై యుండు నక్కట లేదు. హ్య

కరణము రచించినచిన్నయనూరి తనవ్యాకరణమునకు విద్ధరుముగ, కూతురిని, అని ప్రయోగించెను గాన వ్యాకరణపుహద్దులలో భాష యుండనక్కఱలేదని కొంత విమర్శించి కొన్నిభారతము మొదలగు వానిలోని ప్రయోగములను సాధించుటకు వ్యాకరణము చాల దని చూపించిరి. ఇప్పటియాంధ్రవ్యాకరణము భాష సంతను సంస్కరించుటకుఁ జాల దని యంద టొప్పుకొనినవిషయమే. కాని నిబంధనాబద్ధము గాక భాష మాత్రసంత మాటనీ క్రొత్తరూపములు సాచ్చినన్ని చొరనీ యనువాదము విచారదూరము. న్యవహారములో భాష మాత్రన మాటవచ్చునుగాని షరమాధ్యములో భాష నిబద్ధమైయే యుండవలెను. భారతాదిప్రబంధము లన్నికాలములలో నుండవలసినవి. ఆగ్రంథముల కర్థము గ్రహింపవలయు నన్న నాభాషాతత్త్వ మెప్పుడు గోచరమగుచునే యుండవలెను. అది యెట్లు ఘట్టిల్లు. ధర్మబోధక మగుశాస్త్రీయగ్రంథము లెప్పటికి నావ్యాకరణశుద్ధ మగుభాషలోనే యుద్భవిల్లవలెను, కాన యాభాష మూటకూడదు. మార్పజూచిన నెప్పటికపు డావట్టి మగుభాషలో మీరు వ్రాయఁగడంగెదరా! అది మీకు సాధ్య మగునా! నాఁడుమొదలు నేటివఱకుఁ జేయుప్రయత్నములలో నట్టిగ్రంథము లావిర్భవించెను. కనుక నాభాషను నిత్యమని యొప్పుకొనవలయును. నామరూపాత్మక మగుప్రపంచము కల్పకల్పాంతరములయం దొక్కరూపముతోడనే యున్నదని యుపనిషత్తు లుద్ఘోషించుచున్నవి. స్ఫోటరూప మగుశబ్దము నిత్యమని వైయాకరుణులు; శబ్దార్థములు వానిసంబంధము నిత్యము గనుక వేదమునకుఁ బ్రామాణ్యము స్వతస్సిద్ధమని పూర్వమీమాంసకులు నుడిచిరి. కాళిదాసు రఘువంశాగ్రంథమున మంగళాగను పార్వతీపరమేశ్వరప్రార్థనఁ జేయుచుఁ వాగధావివసంపుక్తా వాగప్రతిపత్తయే | జగతఃపితౄతా వందే పార్వతీపరమేశ్వరమ్ అనుశ్లోకములో శబ్దార్థసంబంధము ప్రకృతిపురుష సంబంధముతోఁ బాటు నిత్యమని నూచించెను, “ప్రమాదోధీమతా మపి” యనినట్లు కవికులాగ్రణి యగుకాళిదాసు “అవైహి” యని ప్రయోగింప వైయాకరణమూర్ధన్యఁ డగుభట్టోజిదీక్షితులు, “అవైప్రీతివృద్ధిరసాధురేవ” యని దానిమసాధుత్వమును బోధించెను. భట్టిమొదలగు మహాపండితులగ్రంథములలో ‘హేనుభ్య’ అనిప్రమాదము గాంచనగును. అట్లని భాషను మార్పవలయునా. చిన్నయనూరి, కూతురికి అని వాడినంతన భాష నెందుకు మార్పవలెను. చేతఁగానిచో వారు పొత్తము లాభాషలోననే వ్రాయవచ్చును. చదివినతదధికారులు చదువవచ్చును. ఇంతియకాని, యిష్టమైన

వచ్చినట్లు భావను మార్చి భాషాగౌరవమును బాండ్లిత్యమహిమను గృహింపఁ జేయఁబూనుట హేయము. పండితులు పాండిత్యము శబ్దజాలము నర్థగాంభీర్యము వానిప్రాధి వారిభేదకత మొదలగు నాయాదార్య మట్లు సాగినిండు. అట్లు కా దని వీరు చేసినపని యేమి. ఇష్టమువచ్చినట్లు నిస్సారము నపశ్చెద్యభూయిష్ఠము నగుభాషలోఁ బోత్తములు వ్రాసిరి. పండితాహ్లాదకర మగురినము భాషము మృగ్య మగుచుండె. కాన నట్టికివిత్తుకఁ బ్రచారము కాని బ్రభావితీగాని చేకూరక యాపొత్తములు మూలలఁ బడఁజొచ్చె. పోయినఁ బోవుఁగాక, అట్లుగాక పాఠశాలలలోని పఠనియగ్రంథము లగుచున్నవి. మహాశయులార! ఈయంశము నొకింతశ్రద్ధతో వినవలయు నని మీయభిమానమును గోరుచున్నాఁడ. ఈహానిపాఠశాలలే కదా మన దేశభాషలకుఁగూడ నవలంబకము లగుచున్నవి. కాని యచ్చట నీభాషలకుఁ గలుగునగౌరవమును మీరు స్పరింపుఁడు. అచ్చట నాంగ్లభాష ముందు నాంధ్ర మప్రధాన భాష యని కదా వాడఁబడుచున్నది. చతుశ్చాస్త్రప్రేత యైనను నాపండితునిస్థితి హీనదశలో నున్న దని మీకుఁ దెలియనివిషయము కాదు. ఇఁకఁ బీఠీలోఁ దేలుటయ కృతకృత్యతయని భావించుచు సర్వదా యాంగ్లభాషలోననే ముఁగిఁగి తేలుచున్న విద్యార్థులయభిమాన మెంతమెండుగ నుండునో భావింపుఁడు. ఐనను బోత్తములయం దున్న సారస్వతానందమును వైదుష్యము వక్రృత రససౌషకత గల పండితులు భారతము భాగవతము రామాయణము మొదలగుపుస్తకములలోని భాగములు సెప్పుచున్నపుడు రసజ్ఞు లగువిద్యార్థులు మైచుటచి వినుటయుఁ దగిన పరిజ్ఞానమును బొందుటయుఁ దలస్థించుచున్నది. మై నుడివిననలలు నాటకములు రచించినవారు తమపొత్తమును బ్రచారణచేయుచుకొనుటకై చంకఁ బెట్టుకొని యేమితిపులుపడుదురో కాని, యీగ్రంథములం బఠింపించవలసిన భార ముపాధ్యాయులనెత్తిని, జదువవలసినభారము విద్యార్థులనెత్తిని నొకసారిగఁ గూలుచున్నది. ఆపుస్తకములఁ జూచిన నేమిచెప్పవలయునో తెలియదు. చెప్పుకున్న పీఠీలలో నుత్తీర్ణులు కాఁజూగు. అందు శబ్దసాధుశ్వమా వారి కక్కఱలేదు. అర్థగాంభీర్యమా, వారికిఁ బనికిరాదు, చేతకాదు. నర్ణనావిషయము చూతమన్న “అస్థివద్భకవచ్చెవచ్చెవచ్చొల్లిగద్దవత్” రాజ తేభోజ తేక్కిఁ పునస్సన్యాసిదంతవత్” అనుపూర్వపుష్లోకము జ్ఞాపకమునకు వచ్చుచున్నది. అందులోఁ గొన్ని నామము లుదాహరించుచున్నాఁడ. బెంజమకాప్రాంక్షికా, ఒకదొరసాని వ్రాసినయద్ధపరిత్రకు తర్జుమా, ఇంకొకముసలమ్మ వ్రాసినరామ

పాట, వీనిలో సుత్తమోత్తమముగ నెన్నఁబడుచున్నది మంజువాణీవిజయము, పతనీయగ్రన్థనిర్ణేశము, ప్రాచీనకవికృతములగుపుస్తకములలోనిభాగములముద్రించునపుడు విశేషజాగరూకతతో శృంగారరసాద్భోధకములగుపదముల రసభంగమునైన యోజింపక మార్పుచుందురు. అట్లు మార్పుట పరమామోదమే. విద్యాగృహ కట్టిపడములు వినఁబడకుండుట శ్రేయస్కరమే, మార్చినచోటుల సుదాహరించెద. గజేంద్రమోక్షకథలో గజేంద్రునిచేఁ బ్రార్థింపఁబడి గజేంద్రరక్షణార్థమై వచ్చునారాయణుని వర్ణించుచు, సిరికింజెప్పడు....శ్రీకుచోపరిచేలాంచలమైనవీడఁగని చేసిరి. కుచేలోపాఖ్యానమునఁ గుచేలుఁడు కృష్ణుని దర్శించి యింటికి వెళ్లుచు నాశ్రీకృష్ణుండు చేయుమగ్నాదలను 'శ్రీకుచాలిప్తచందనాంచితకరాబ్జతలమునను నద్గులాత్తైనతలతమెఱసి,' యని స్మరించెను. ఇచ్చటఁ గుచాలిప్తయనుటకుబదులు కరాలిప్త యని పాఠమును దిద్దిరి. ఈవిధముగ వారు చేసినమాపు లెంతరసవిహీనములై యున్నదియు నహృదయులకుం జెప్పనవసరములేదు. విద్యాగృథలకై సవరింపఁబూని రనుకొందము. అట్టైన నాపద్యములనే దీసి వేసిన సంతో బాగుండును. ఇర్పూహరిలో యతిస్వపతిసంవాదములో స్వపతులు యతులను మన్నింపరనుటకు పృథుఘనస్వనమితోత్కటవారకాంతలముగాము, అనివర్ణించెను. ఇచ్చట, ఘనస్వననమితోత్కటవారకాంతలముగామని దిద్దిరి. ఘనస్వనముచే వారకాంత లెందుకు వంగి రని యడిగిన నేమినిమాగానము సెప్పువలయును. వారిశ్రద్ధావిశేషములు బౌచిత్యమును బాటింపక విద్యాగృథలబ్రహ్మచర్యింకైనమే దృష్టియందుంచుకొనినదియనిన నవవచ్చుచుగాని సూక్తిగ్రంథములలో నెట్టియౌచిత్యభంగముండినను సంతవిరసముగా నున్నను నట్టివచ్చిశృంగారమును విద్యాగృథలకుఁ జెప్పించుటకు మాత్రము వెనుదీయుటలేదు. సుమతిపసువాడు మంజువాణిని మోపించెను. మంజువాణికిని సుమతియందు మోహము గలదు. వీరిపరస్పరానురాగములు సూచి కొందఱుసభ్యులు మంజువాణిని బ్రోత్సహపఱిచిరి. యామె కన్నెగరవేసెను. పిదప నామెయుఁ జతురభాషిణియుఁ గలసి యుద్యానవనమున విహరించుచుండిరి. ఇంతలో సుమతి వారిని సంధిలెను. చతురభాషిణి కారణాంతరమను ఛంద్రలోఁ దొలగెను. ఈసందర్భమున నాపాత్రముం జదువుఁడు. సాదురేగినఁ దలపాలమునఁగాని నిల్వ దనుసామెత తెల్లమగుతీరున దాని కెంద

న్నిమోవిని తనమోమున మఱిమఱి ముద్దాడ....నునుసిగ్గున మోమువాంచి
తాఁ బడినలంపటకుఁ బడలినదానికైనడి—ప్రళయభైరవ మనుపుస్తకములోఁ
బరాత్రమబాహువనువాఁడు సోమప్రభను తనయద్యానవనమున సంధిలి మో
హించెను. ఆయమ తిరస్కరించెను. ఈయన బెడరించెను. అందు కాపె
మూర్ఛజెందెను. చెలికత్తెతో నామెను గారాగారమునకుఁ బంపెను. తదుపరి
ఆపొత్తములోనివర్ణన “ఒకతీరునఁ దనతిక్కదిగఁగాఁ బరాత్రమబాహువులతా
గృహమునుండి వెలువలికి వచ్చెను”. ఇట్టిస్థలములలో వారిశ్రద్ధావిశేష మే
మయ్యెనో దుర్జ్ఞేయముగా నున్నది. ఇక నాపొత్తములయం దున్నయపశబ్దముల
నసందర్భముల వర్ణించిన నొకగ్రంథ మగును. ఏదియెట్లున్నను వారి యాజ్ఞా
నుసార మా పొత్తము లుపాధ్యాయులు సెప్పవలసియున్నారు. విద్యాస్థాన
ములు విద్యార్థిబృంద మిట్టిదీనదశయందున్న నిఁక నాంధ్రభాషాభివృద్ధి యెట్ల
గును. ఈయాంగ్లపాఠశాలలోనైనను వారు చదువుకాలమంతయు నొకింత
శ్రద్ధావిశేషముగఁ జదివిన మంచిపాండిత్యము గలుగకపోదు. ప్రతిపట్టనములఁ
బల్లెలనుండి పాఠశాలలను వదలిన నిఁక విద్యాభివృద్ధి యననేమి. భాషాభి
వృద్ధిని జేసికొనవలయు నన్న నీపాఠశాలలలోనె చోటు సంపాదించుకొనవల
యును. ఆర్యులారా! యాంధ్రసారస్వతమును బరీక్షించిన గీర్వాణమును వద
లిన నేమి మిగులునో యోజింపుడు. ఆంధ్రభాషాశరీరమును ధర్మమును
లక్షణము లన్నిటిని గీర్వాణవాణియేకదా పోషించుచున్నది. ఆంధ్రదేశమున
నేల, భారతవర్షమహిమాతిశయమును, ఋషిపుంగవుల విజ్ఞానధన మంతయుఁ
దనకుష్యేయం దిడుకొని భరించుచున్నది గీర్వాణవాణియే కదా. ఇదివఱ
కాంధ్రభాషకుఁ గలిగినయభివృద్ధి యొకసాహిత్యభాగములోననే గాని శాస్త్ర
జాలములఁ బ్రవేశ మందలేదు. ఇప్పుడు తెలుఁగులో నున్న వ్యాకరణము
తెలుఁగిగుభాష నైనను బోషింపఁజాలదు. ఇక నీభాషాశరీరమును బోషించు
చున్నగీర్వాణవాణి నెట్లు పోషించును. ఆభాషాత్త్వమును బలిసికొనవల
యునన్న పాణినీయ మభ్యసింపవలయును. పద్ధర్మములం దెలింగింపఁగడంగి
కాఁబోలును వీరేశలింగవంతులవారు తర్కసంగ్రహమును దెలింగింపంబూనిరి
కాని యది తెలుఁ గనియు సంస్కృతమనియుఁ జెప్పుటకు వీలుగాక అయ్యె
వారిని జేయఁబోయినఁ గోఁతియైన ట్లున్నది. పరమేశ్వరునిరెండునేత్రము లని
చెప్పఁదగిన పూర్వోత్తరమీమాంసలు భారతవర్షధర్మమును బోషించుచున్నవి.
ఇట్టియమూల్యరత్నము లాభాషాగర్భమున ననేకములు గలవు. ఎంతకాలము

తనపుత్రులచే ననాదరముగఁ జూడఁబడినను, నాగీర్వాణవాణి యింతవఱకుఁ దనదివ్యజ్ఞానము తనపుత్రుల కొసంగుచున్నది. తనదివ్యరూపము నుపాసించు ఘనులకు జ్ఞానాంశుతమును వర్షించుచున్నది. భారతపుత్రులార! ఈమీసార స్వతాభిమాన మాదిశకుఁ గొంత ద్రిష్ఠుడు. మనమాతృభాష నుద్ధరింతులకుఁ గృతప్రయత్నులు గండు. ఈభాషాస్వరూపమును దెల్పుఁగలపండితులు బహు స్వల్పసంఖ్యాకులే మిగిలియున్నారు. వారుగూడఁ బోయిన నిఁక నాశ యుండదు. దానియాశను వదలుకొంటిమా సర్వశాస్త్రసంశోభిత మగుపాండత్యము దెలుగున లభింపదు. తెలుఁ గంతకుఁ బాలదు. ఆంధ్రభాషాపండిత్యమును సంపూర్ణముగఁ బొందవలయు నన్నను గీర్వాణభాష నవిశ్వ మభ్యసింపవలసినదె. కాన నాంధ్రభాషాభివృద్ధిని గోరుచున్నమీరలు గీర్వాణభాషను పృథ్విచేయుట విధియై యున్నది. కా దని పోనాడితి రేని కాళిదాసాదిమహాకవుల కవితామృతము, వాల్మీక్యాదిఋషిపుంగవుల జ్ఞానధనము, వాణిన్యాదిసూత్రకర్తలసర్వతోముఖ మగుసూత్రనిబంధన, వ్యాసగౌతమాదులపరమార్థతత్త్వ వివేచనము నశించు నేమో యని భీతి వొడముచున్నది. మాన్యులారా పూర్వకాలమును స్మరింపుడు. ఆకాలపుధర్మము, జ్ఞానము, శౌర్యము, నుత్సాహము నన్నియు నశించినవి. ఇక సారస్వత మొకటి ప్రాణావశిష్ట మై నిలిచియున్నది. పాపము శాంతిలుఁగాక. సారస్వతము పూర్వపుటొన్నత్యము వహించుఁగాక. గీర్వాణభాషాభివృద్ధితో నాయమయనుంగుపుత్రికలు దేశభాషలు పెంపొందుఁగాక. తద్వారమున మనప్రజ్ఞాశౌర్యములు పృథ్విని గాంచుఁగాక. ఆంధ్రమాతృప్రియ పుత్రు లగుమీయుత్సాహసంపద వర్ధిలుఁగాక.

వేమూరి శివస్వామిశాస్త్రి.

శ్రీంస్తు.

గ్రంథ స్వీకారము.

వీరసంయుక్త :—ఇది దేశచరిత్రాంశబోధక మగు నేడంకములనాటకము. మ. శ్రీ. మోచర్ల హనుమంతరావుగారిచే రచింపఁబడినది. ఇందలికథ పృథ్వీరాజచక్రవర్తియొక్కయు నతనిపత్ని యగుసంయుక్తాదేవియొక్కయుఁ బరిత్రాసము. ఈమహాన్యుదుగోరితో సీరాజదంపతులకు జరిగినమహాయుద్ధ మిందు వర్ణ్యము. కథాసంపదానమును బాత్రేచిత్రము నిందు బాగుగఁ బోషింపఁబడినది సంయుక్తాపదము రాణి మొదలగుపదములతోఁ గలిసియుండుటకంటె వీరసంయుక్తచుగుటలో నెంతయో విశేషము స్ఫురించుచున్నది. రచనాశైలి మృదులముగా నున్నది.

దీనసంరక్షణశతకము. —ఇదియు మ. శ్రీ. హనుమంతరావుగారు రచించినయదియే. చక్కఁగ భక్తి విరక్తిని బోధించుచుఁ గొంచెము లోకము నెఱిగించును.

మల్లిక :—ఇదియు హనుమంతరావుగారికృతియే. ఇందు ౨౦౯ గీత పాఠములలో వరశుల్కమునలన జనుల కెంతటి బాధలు సంభవించునో యనువిషయము చక్కఁగఁ దెలుపఁబడినది. తల్లి లేనిప్పిల్లి యగుమల్లికనల్లారు ముద్దుగాఁ బెంచి విద్యాబుద్ధులు గఱపినతండ్రి మల్లికకు వివాహోచితప్రాయము రాగానే సంబంధ మాలోచించు బెంగఁగొనుటయుఁ దండ్రిదుఃఖముం జూడలేక మల్లిక యగ్నింబడి యునుట విడుటయు నాకెజనకుండు నాచితి యందే భస్మచుగుటయుఁ దుదకు వరశుల్కమాహాత్మ్యమున నాకుటుంబము పేరైన లేక నశించుటయుఁ బర్యవసితాంశముగా వర్ణింపఁబడి యిట్టిగాధలు కేవలకల్పితములుమాత్రమే కాక వాస్తవముగ నటనడ జరగుచుయున్నవని జ్ఞప్తికొదెచ్చుచున్నది. ఇది యాకారమునఁ జిన్నిపాత్ర మైనను జాలిని నీలిని బోధించుటలో మిన్నగా నున్నది. వెల లణా. ౧.

ఈపైని వివరింపఁబడినమాఁడుపాత్రములును కాకినాడలో యమ్, హెచ్. రావు అందునన్లు. అను చోటికి వ్రాసినఁ బడియనగును.

సుగుణమణి :—ఇది ఈమన్నివాస్తవ్యులు అత్తయారి సూర్యనారాయణ గారిచే రచింపఁబడిన చిన్నకథ. ౬౪ పుటలు. ౧౨ ప్రకరణములు. ఒక బ్రాహ్మణుఁడు కలిమి గలకాలమున నొడమఱచి పెద్దకూతు పెండ్లికై పంశుల్కమును మిలిమిఱచి నిచ్చి శుక్లదరిద్రుఁడై రెండవకూతును ద్రివ్యాశచే మూఁడుకాళ్లముదుసలి కంటఁగట్టి గ్రహించినశుక్లధన మిచ్చేసరమేయైన నద్దాని నత్యల్పకాలముననే వ్యయపఱచి దైవికముగ సతీసుతులఁ గోల్పోయి తువకుఁ బశ్చాత్తాపమొందుట యిందలికథాంశము. దీనివలన నెంతనీతిని లోకులు గ్రహింపఁగలరో యంతయు నీచిన్నిపాత్రమున నిమిడియున్నది. బోగముమేళములముచ్చట యిందు బాగుగాఁ జర్చింపఁబడినది. అనువసరవ్యయ మధికముగ వివరింపఁబడినది. రచయిత కిది ప్రథమప్రయత్నముగుటచే లక్షణవిరుద్ధపుయోగము లటనటఁ గాన్పించుచున్నవి. వెల అణాలు ౬.

వలయువారు గుంటూరిజిల్లా దుగ్గిరాలపోస్టు ఈమనిలో నున్నగ్రంథకర్తకు వ్రాసిననగును.

వనజాక్షి :—ఇది ౧౭౦ పుటలలో ౧౭ ప్రకరణములు గలచరిత్రాంశ బోధక మగునవల. వైఖరి సుందరరాయయ్యగారిచే రచింపఁబడి యెన్నఁపూడి సంజీవయ్య అండ్ సన్సవారిచే శ్రీవిష్ణునవినోదినీప్రచురములలో మొదటిదిగాఁ బ్రచురింపఁబడినది. ప్రకాశకులు విమర్శనార్థము పరిషత్తునకుఁ బంపిరి. ఇందుఁ గలచరిత్రము, మహారాష్ట్రశూరశిఖారుణి యశశివాజీచక్రవర్తి అష్టల్ఖాను అనుమహమ్మదీయసామంతుని గఱటోపాయమున నన్యాయ్యమార్గమున సంత మొందించె ననులోకప్రవాదము ముఖ్యవర్ణనము. దీనికిఁ దోడుగ వనజాక్షి యనునొక బ్రాహ్మణ బాలవితంతువు మొదటఁ బాత్రవ్రత్యమునను ధర్మశాస్త్రానుసరణమునను దన్ను బునరుద్వాహము గా నెంచినయొకసహాయసంఘసంస్కారి నొల్లక తురుకకూడుకుడిచి కులభ్రష్టయై యొక ప్రతములఁ జేసి పుణ్యలోక మందుట కవకాశము లేదని యడిగినవారికి సమాధానముఁ జెప్పి యవనుని బెండ్లియాడి దేశమునకు హిత ముపదేశించిన యొకపుణ్యాంగనచరిత ముపకథగా వర్ణింపఁబడినది. దస్తగిరిసాహేబుగారిమూలమునఁ గొండఱు మహమ్మదీయుల క్రౌర్యముగూడఁ జక్కఁగఁ దెలుపఁబడినది. పఠనీయగ్రంథనిర్ణాయకసభవారిపాత్రమును బాతశాలాపఠనీయముగా నంగీకరించిరి. దీని వెల అణాలు ౧౨.

వలయువారు మరరాసు నమ్మాళ్వారువీధి -౨౫ నెంబరు గృహమందలి యె సంజీవయ్య అంకునమ్మవాచకి వ్రాసికొనవలయును.

ప్రతిజ్ఞాపాలము :—ఈనవల వంగభాషలో పాంచకడి దేవునిచే రచియింపబడినదానికి వేంకటపావ్యతీర్థాకవులచే నయినయాంధ్రీకరణము. ఆంధ్రప్రచారిణి గ్రంథమాలకుఁ బునరుద్ధారకు లయిన శ్రీ. అద్దేవల్లి లక్ష్మణస్వామి నాయుఁడుగారిచేఁ బ్రకటింపబడినది. ఆంధ్రకర్తలలరచనాదీక మాంధ్రులెల్ల రెఱింగినదియే. ఈనవల యపరాధపరిశోధనవిషయకము. ఇందలియపరాధుల యొక్కయఁ బరిశోధకులయొక్కయఁ దంత్రములు సామాన్యముగా దాంటి కాయలంతలేసి యగుగోలకొండమిరియములకు జోహై పుష్పీటికధలందుండు సవిశ్వసనీయకల్పనముల కనల్పములై యున్నవి. ఇట్టిగ్రంథములు చడువు నపుడు “వాస్తవముగా నిట్లు జరగియుండునేమో” యగునూహగొన్నవారి కత్యంతభయవిస్తయము లుదయించును. బియ్యాస్కీపునందుఁ జూచునాంగ్ల నాటకముల నీవి యపరావతారములు. ఈకథలోని కృతాంతానికపటములును, ధూగృహవిశేషములును, మాయాలిని యచుకథలో జమల చావునందుఁ దిని గోతిలోఁ బాఠ్యబడి యిరుచదిల్చోమ్మిదిదినములు బ్రతికియుండి ముప్పదియవ నాఁడు చేసినమాయావినియవసంహారములోనికథాంశముమొదలగుకార్యము లను జను లెట్లునమ్ముదురో. దానివలన నేనీతి నేరీతని గ్రహింతురో? మన దేశము దాదినండి యిప్పటివఱకుఁగూడ నిట్టియపరాధములఁ గనివిని యెఱుంగము. దీనివలన జనసామాన్యము గ్రహింపఁగలనీతులకంటె నపరాధులును బరిశోధకులును గణింపవలసినతంత్రములే మెండు. ఇందుచు బరిశోధకుల యుపాయములు యుక్తులును తోదక్షయములుగా లేవు.

భాషాభివృద్ధిమూలమున దేశభివృద్ధి కావలయు ననెడిమూర్త్యాశయ మునకు “భాషలో నుంచినీతిని భక్తిని విజ్ఞానమును ననేకసద్గుణపుంజములను దెలుపుగ్రంథము లనేకములు రచింపఁబడవలయును, వాని జదివి జనసామాన్యము నశ్శుర మునవరము గాఁగొనవలయును. దేశ మిప్పుడు సజ్జనాకర్ణమోయప్పు డభివృద్ధి నొందినయే, యని యర్థము. కావునఁ బ్రతిగ్రంథమందు నా బాలగోపాలము నేర్వఁదగినసద్గుణములు వెల్లివిరియునట్లు చూపుచు సర్వోపకారకము లగుగ్రంథము లనేకము లుద్భవించి దేశము నుద్ధరింపవలసియున్నది. ఆంధ్రప్రచారిణిగ్రంథమాల యిట్టిసద్గ్రంథములఁ బ్రకటించు తెంతయుఁ గీర్తిదాయకము. దీనివెల రూ. ౧ ౮ ౦.

క్రీస్తు.

ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు.

(TELUGU ACADEMY.)

సిద్ధార్థినామ సంవత్సర కార్యనివేదనము.



—* సభ్యులు. *—

పరిషత్ ప్రతిష్ఠాపకు లిరువురు.

పరిషదుద్ధారకు లొక్కరు.

పోషకు లెనమండ్రలో నొక్కరు కాలధర్మము నొందిరి.

యావజ్జీవసభ్యులు ముప్పదియిరువురిలో నిరువురు మృతినొందిరి.

సాధారణసభ్యులు ప్రాంతవారు 168 గురు, క్రొత్తగా జేరినవారు 13 గురు
ఈ 181రిలో 18 గురు మానుకొనిరి. సంవత్సరాంతమున నున్నవారు 163 గురు.

శారవసభ్యులు ప్రాంతవారు 38 గురు. క్రొత్తగా జేర్చుకొనఁబడిన
వారు 4 గురు. ఇం దొక్కగు కాలధర్మము నొందిరి గావున సంవత్సరాంతమున
వారిసంఖ్య 41.

కార్యనిర్వాహకసభ.

కార్యనిర్వాహకసభ్యు లేఁబడిమందిలో మ.రా.శ్రీ, పోలవరము జమీం
దారుగారు, మొక్కపాటి సుబ్బరాయఁడుగారు, రావుబహదూరు కందుకూరి
వీరేశలింగముపంతులుగారు, కొండల రామచంద్రరెడ్డిగారును కాలధర్మము
నొందిరి. వీరిస్థానములందు మ.రా.శ్రీ, వేపా రామేశముపంతులుగారు బి.ఎ.,
బి.ఎల్. రావుబహదూర్ ధర్మవరము శేషచార్యులుగారు బి.ఎ., బి.ఎల్. బి.
సి. ఇ. నాథము లక్ష్మీకాంతముగారును కే. ప. వీరరాఘవాచార్యులు బి.ఎ.గారు

నియమింపఁబడిరి. ఈనంవత్సరమునఁ గార్వనిర్వాహకసభలు నాలుగుపర్యాయములు గూడినవి.

సిద్ధాంతసంవత్సరమునకు, పెదపవని జమీందారుగారగు శ్రీరాజా శ్రీ సీతారామచంద్ర శ్రీరంగభూపాల భారేరావుబహదరుగారు పరిషదధ్యక్షులుగా నుండిరి.

మొదటనుండియుఁ గోశాధ్యక్షులుగానున్న మ-రా-శ్రీ దివాన్ బహదరు కంచి కృష్ణస్వామిరావు పంతులుగారు సి.ఐ.ఇ. దివాన్ బహదరు పిట్టి త్యాగరావు 'సెట్టిగారు బి.ఏ, గారలు తమపనినుండి విశ్రాంతి లగుటవలన వారికి మాటుగ మ-రా-శ్రీ వేపా రామేశముపంతులు బి.ఏ, బి.ఎల్. గారును, రావుబహదరు ధర్మవరము శేషాచార్యులు బి.ఏ., బి.ఎల్. బి.సి.ఇ. గారును నియమింపఁబడిరి

పత్రికాప్రకటనము యథాప్రకారము నడచుచున్నది సంవత్సరాది నున్న పత్రికాగ్రాహకులసంఖ్య 188. ప్రొత్తవారు 24 గురు. వీరిలో 33 గురు తగ్గిరి. మొత్తము సంవత్సరాంతమున నున్నవారిసంఖ్య 174.

పుస్తకభాండాగారము.

1. అచ్చపుస్తకములు :—

ఈయేటఁ గొన్నవియు నుచితముగా వచ్చినవియుఁ గలిసి 61; వీనిలో 11 కొన్నవి. వీనివెలరు. 5-3-6. ఉచితముగా వచ్చినవి. 50, వీనివెలరు. 167-11-9లు. పరిషత్ప్రకటితగ్రంథములకు వినిమయముగా ఎపిగ్రాఫియా కర్ణాటకా (Epigraphia Carnatica) యనుపేరుగల శాసనగ్రంథములను బరిషత్తున కొనుగొటకు మహిసూరుదొరతనమువా రంగీకరించి యీసంవత్సరమున 16 పుస్తకములు పంపినారు.

2. వ్రాతపుస్తకములు :—

ఈయేడు వ్రాతపుస్తకముల సంపాదించుటకై నెల్లూరుమండలములో దీపాల పిచ్చయ్యశాస్త్రి గారనువారు నియమింపఁబడి ఆగష్టునెల మొదలుగ డిసెంబరునెలచివరివఱకు నైదునెలలలో నూటయేబదిపుస్తకములు సంపాదించినారు. మఱియు నెల్లూరుమండలములోను ఆలూరుపాడు గ్రామవాసులగు బహ్మశ్రీ వేదము వేంకటాచలయ్యగారును, తంజావూరు ధన్వంతరికార్యాల

యాధికారులు ఆర్. డి. శ్రీనివాసశాస్త్రిగారును గొన్ని తాళపత్రగ్రంథముల నొసంగియున్నారు. ఇప్పటికే బుద్ధకథాండాగారమున నున్న వ్రాతప్రతుల మొత్తము సంఖ్య 4400.

ఇందుఁ దంజావూరినుండి వచ్చిన గ్రంథములలో సంజరాజుచే జక్కగనిశ్చేలి లో రచియింపఁబడిన హాలాస్యమాహాత్మ్య మను డెబ్బదిరెండాశ్వాసముల వచన కావ్య మొండు గలదు.

ఇద్దఱు పండితులఁ బంపి తంజావూరు సర్వోజ్జయహారాజ సరస్వతీభాండా గారమందలి,

1. చంద్రోదయ కుమారసంభవము.
2. కేతన దశకుమారచరిత్రము.
3. తెనాలి రామకృష్ణుని ఘటికాచలమాహాత్మ్యము.
4. ధనాభిరామము.
5. రాజగోపాలవిలాసము.
6. విజయరాఘవవంశావళి.
7. రఘునాథాభ్యుదయము.
8. మన్నాగుదాసవిలాసనాటకము.

అనుగ్రంథములకుఁ బ్రతులు వ్రాయించి తెప్పించినారము. ఇవి నిఘంటువున కుపయోగించును. నిఘంటువు పని యైనపిదపఁ బరిషత్తుస్తకభాండాగారము నం నుంపఁబడును.

నిఘంటువిషయమును బంధమునఁ జూచుచది.

—* ఆర్థికవిషయము. *—

ఈయేడు పరిషత్తుయొక్క సర్వాదాయము రు.6శే0.14.0లు. సర్వవ్యయము రు. 6229-10-9 లు. ఆయవ్యయములఁ దేలువుపట్టిక వెంటఁగనఁబడిచిన పట్టికలలోఁ జూడనగును.

అంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు—చెన్నపురి. సిద్ధాధీనామసంవత్సరపు
ఆయము.

సంవత్సరాదిని నిలువ	89	13	5
బ్యాంకింగుండి తెచ్చినవి	3003	5	9
బ్యాంకి వడ్డీ	477	11	6
చందాలు :—			
యావజ్జీవసభ్యుల చందాలు	100	0	0
సాధారణసభ్యులచందా	141	0	0
పత్రికచందా	296	0	0
	537	0	0
	43	4	0
విడిసంచికల విక్రయము			
పుస్తకముల విక్రయము :—			
విప్రనారాయణచరిత్రములు	9	12	0
జై మినిభారములు	28	0	4
కవిజనాశ్రయములు	46	5	0
జ్యోతిష్కాస్త్రసారములు	6	4	0
యుద్ధముల్లాని బ్రజనాడశీలాశాసనములు	2	4	0
నీతిసీసపద్యశతకములు	3	5	0
చంపూరామాయణములు	21	2	0
జ్ఞానప్రసూనాంబికాశతకములు	1	0	0
డిఫెన్సుఆఫ్ లిటరరీ తెలుగు	1	4	0
	119		
చేబడుట్ల	550	0	0
పి. పి. పోస్టేజీ	10		0
ఇతరముద్రణములు బైండింగు	3	0	0
ఫిక్చర్ డిపాజిట్టునుండి జన	1500	0	0
పుస్తకభాండాగారము ఇతరవ్యయము	17	0	0

6350 14 0

నెం 5, మాంటురోడ్డు, మదరాసు }
26-3-1920.

జి. నరసింహాచార్యులు,
అధిపతి.

(ది 20 మార్చి 1920 సంవత్సరమునకు) ఆయవ్యయముల లెక్క.

వ్యయము.

	ర.	అ.	పై.	ర.	అ.	పై.
బ్యాంకింగ్ బంపినవి	...			3100	3	6
వి. పి. పోస్టేజీ	...			13	1	6
చేబడుళ్లు	...			150	0	0
ప్రయాణవ్యయములు :—						
పండితుల ప్రయాణవ్యయములు	...	72	6	0		
కార్యస్థానోద్యోగుల వ్యయములు	...	22	8	6		
				94	14	6
పత్రికావిషయము :—						
కాగితములు	...	373	0	0		
ముద్రణవ్యయము	...	292	6	0		
పోస్టేజీ	...	59	14	0		
చిల్లరవ్యయము	...	0	14	6		
				726	2	6
ఇతరముద్రణము, బైండింగు	...			159	10	0
పుస్తకభాండాగారము :—						
పుస్తకములు కొనినవి	15-0-0					
తాళిపత్రగ్రంథములు	5-3-6	20	3	6		
ముదితగ్రంథములు	...	32	12	0		
ప్రతులు వ్రాయించుటకు	...	49	10	9		
ఇతరవ్యయము	...			102	10	3
ఉద్యోగులజీతములు	...			1053	5	4
ఇంటియద్దె	...			385	0	0
చిల్లరపోస్టేజీ	...			90	11	9
రిజిస్టర్, తంతులు	...			6	7	6
కార్యస్థానము చిల్లరవ్యయము	...			39	7	0
కలములు కాగితములు మొదలైనవి	...			24	1	0
ఆడిటరుఫీజు	...			50	0	0
పుస్తకసంపాదనము-ఏకెంట్ల జీతము మొదలైనవి	...			165	7	9
నిఘంటు చిల్లరవ్యయము	...			15	5	3
పుస్తకప్రకటనము-ముద్రణాదికము	...			53	2	11
కార్యస్థానమున సంవత్సరాంతమున నిలువ	...			121	3	3
				6350	14	0

పురాణము నాగభూషణము.

గుమ్ముడూరి వేంకటరంగరావు. { కార్యదగ్గులు.

ఆచంట లక్ష్మీవతి.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు—చెన్నపురి. శ్రీ సిద్ధార్థినామసంవత్సరం అప్ప.

రు ఆ. పై. రు. ఆ. పై.

పరిషత్తుఫండు :—

గతసంవత్సరాంతమున నిలువ

ఈసంవత్సరమున హెచ్చుబిల్లు

81,163 2 1

1,988 2 11

79,174 15 2

నిఘంటుఫండు :—

గతసంవత్సరాంతమున నిలువ

ప్రతిక అచ్చుబిల్లులబాకీ

చేబదులు

15,000 0 0

127 4 0

400 0 0

మొత్తము ...

94,702 3 2

పైని చెబబడిన జమాఖర్చు నిలువలెక్కను, ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారి సిద్ధార్థినామ సంవత్సరపు లెక్కలతో తనిఖీచేసి సరియైనట్లు తెలుపుచున్నాను.

సెల, 5, ముంబయిలోడ్డు, మదరాసు.

26 3-1920.

}

జి. సరసంహార్య,

అడిటరు.

కాంతము (ది. 20 మార్చి ఆ 1920 నం||న) జమాఖర్చు నిలువ లెక్క.

ఆస్తి.

	రు.	అ.	పై.	రు.	అ.	పై.
పరిషత్తు ధండు :—						
3 $\frac{1}{2}$ 0/0 గవర్న మెంటు వత్తము	...	10,000	0 0			
మద్రాసు బాంకులో ఫి క్షేడ్ డిపాజిట్లు	...	1,500	0 0			
,, కరెంటు అక్కౌంట్లు	...	206	10 6			
మేనేజరు వకమున నిలువ	..	121	3 3			
బనూలు కావలసిన చందాలు	...	13,629	9 0	11,827	13	9
రానిబాకీలు	...	1,132	0 0			
మర్చీలు మొదలగు సామానులు (అసలు)	...	525	8 0	12,497	9	0
గత సంవత్సరాంతమున మినహా	157-10-0					
ఈ సంవత్సరాంతమున మినహా	12-2-0	169	12 0	355	12	0
ప్రచురించబడిన పుస్తకముల నిలువ	...	1597	5 0			
,, పత్రికల నిలువ	...	1040	4 0			
,, కాగితముల నిలువ	...	183	13 0	2,821	6	0
పుస్తక భాండాగారము ముద్రిత ప్రతులు :—						
గత సంవత్సరాంతమున నిలువ	...	1382	0 6			
ఈ సంవత్సరమున ముద్రితముగా వచ్చినవి	...	167	11 9			
,, కొనినవి	...	5	3 6			
,, వ్రాయించినవి	..	32	12 0			
		1587	11 9			
గత సంవత్సరాంతమున మినహా	451-0-0					
ఈ సంవత్సరాంతమున మినహా	54-0-0	505	0 0	1,082	11	9
పుస్తక భాండాగారము వ్రాతప్రతులు	...	51,160	14 6			
భారతోద్యోగ పర్వము సంప్రతించుటకు	...	148	2 0			
నిఘంటువ్యయము :—				51,309	0	6
గత సంవత్సరాంతమునకు	...	14,792	8 11			
ఈ సంవత్సరమున వ్యయము	...	15	5 3	14,807	14	2

మొత్తము

[94,702 3 2

పురాణము నాగభూషణము,

గుమ్మడూరి వేంకటరంగరావు, కార్యదర్శులు.

ఆచంట లక్ష్మీవతి,

ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషత్తు—చెన్నపురి. శ్రీ సిద్ధార్థి
వ్యయము.

అ రు.

జీతములు :—

ఆఫీసు ఉద్యోగులకు	1053-5-4			
పుస్తకసంపాదనము-ఏకెంట్లు	165-7-9	1218	13	1
ప్రయాణవ్యయములు	...	94	14	6
ఆడిటరుఫీజు	..	50	0	0
కార్యస్థానము అద్దె	...	385	0	0
కాగితములు మొదలగునవి	...	24	1	0
చిల్లరపొమ్మజీ	...	90	11	9
రిజిష్టరు ఫో-ఫైజీ	...	6	7	6
చిల్లరవ్యయము	..	39	7	0
వి. పి ఫో-ఫైజీ	...	13	1	6
ఇతరముద్రణము	...	139	14	0
పుస్తకబాండాగారము చిల్లరవ్యయము	...	32	10	9

2095 1

పుస్తకప్రకటనము-ముద్రణాదికము.

... 53 2 11

పత్రికావిషయము :—

గతసంవత్సరము పత్రికలు	...	1031	8	0
కాగితములు ముద్రణము మొదలగునవి	...	616	2	6
గతసంవత్సరము నిలవకాగితముల వ్యయము	...	147	9	0
అచ్చుకర్చు బాకీ	...	127	4	0

1975 10 5

మినహాయింపులు :—

కుర్చీలు సామానులు	12	2	0
పుస్తకబాండాగారము	54	0	0
గత సం॥ ప్రచురింపబడిన పుస్తకముల నిల్వ	1608	2	0
ఇనూలుకానిచందాలు	1132	0	0

2806 4 0

మొత్తము ...

6876 15 6

నామసంవత్సరాయవ్యయముల లెక్క.

ఆయము.

	ర.	అ.	పై.	ర.	అ.	పై.
ఉద్ధారకుల చందాలు	...	0	0	0		
పోషకుల చందాలు	...	0	0	0		
సాధారణసభ్యుల చందాలు	...	744	0	0		
పత్రికచందాలు	...	505	0	0		
					1249	0 0
విడిసంచికల విక్రయము	...	43	4	0		
పుస్తకముల విక్రయము	...	119	4	4		
పత్రికల నిలువ		1040		0		
					1202	12 4
కాగితముల నిలువ					153	13 0
పుస్తకముల నిలువ :—						
బైండువి		751	5	0		
బైండుకానివి		846	0	0		
					1597	5 0
		477	11	6		
వి. పి. పోస్టేజి		10	7	0		
ఉచితముగా వచ్చిన పుస్తకములు		167	11	9		
					655	14 3
ఈసంవత్సరమున హెచ్చుకొన్నవి					1988	2 11

మొత్తము

6876 15 6

పురాణము నాగభూషణము.

గుమ్మడూరి వేంకటరంగరావు. కావ్యదర్శులు.

ఆచంట లక్ష్మీపతి.

—* ఉపసంహారము. *

శ్రీ శ్రీ హయదరాబాదు నవాబుగారు గ్రంథములను బ్రకటించుచున్న వారు ముద్రించిన గ్రంథములు పలుచని కాగితములమీఁదఁ దప్పలతో నిండియున్న వనియు నాగ్రంథములు భాషకు హాని కలిగించు ననియు నాలోచించి వానిని జక్కఁగ నవరించి మంచికాగితములమీఁద నచ్చువేయుటకై యొకవిద్యాశాఖ స్థాపింప లక్షనూప్యములు దయచేయునట్లు వార్తాపత్రికలలోఁ జదివి యానందించు చున్నారము. ఈయేర్పాటు వారిస్వభాష కనియె యెంచవచ్చును. నైజాము రాజ్యములో వెలువడిన పూర్వాంధ్రకవులగ్రంథములనుగూఁ నట్లు శుద్ధముద్రణ ము చేయించుటకై పైయేర్పాటులోఁ జేర్పించుట కాదేశవాసు లగునాంధ్రులు తమప్రభుత్వమువారిని బ్రార్థింపవలయును.

కడచిన నవంబరు నెలలో ననేకులు సభ్యులకును బండితులకును “పరిషత్తువా రిదివఱకుఁ జేయుచున్న కార్యములు ప్రస్తుత కాలమునకు సరిగఁ జాలి యున్నవా ? లేక వానిలో నేవేని మార్పులఁ జేయుటయవసరమా” యని యడుగుచుఁ బత్రిక లంపి యున్నారుము. కొన్ని ప్రత్యుత్తరములు వచ్చియున్నవి. వాని నిష్పాద జరగఁజోవు వార్షికసభలో విమర్శింపవలసియున్నది. జరపవలసిన కార్యము లనేకము లున్నమాట సత్యమే. ఏవని చేయుటకును ధనము కావలయును. అదియే ప్రస్తుతము తక్కువగా నున్నది. వార్షికము లయిన మొత్తములు కొన్ని చిరకాలమునుండి రావలసి యున్నవి. దాత లాధనమును సాధ్యమయినంత శీఘ్రముగా నిచ్చినచో గొప్పయుపకారముచేసినవా రగుదురు. పరిషత్తున కేబది వేలరూపాయ లయిన మూలధన ముండినచో దానివలన వచ్చు వడ్డితోడను, సాధారణసభ్యులవలనఁ బత్రికావిక్రయమువలన వచ్చు ధనముతోడను సామాన్య పరిషత్కార్యములు నిర్వీక్ష్యముగా జరగును. లేనియెడల జరగవు. కావున నంత మూలధనము సమకూర్చుటకై పరిషత్సభ్యులును భాషాభిమానులును బూనుకొనవలయును.

అనుబంధము

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు స్తకభాండాగారమునకు వ్రాతపుస్తకము లిచ్చినవారిపేర్లు.

(నెల్లూరుమండలము.)

1. తంగిరాల వేంకటసుబ్బయ్యగారు, ముత్తూరు.
2. కరణము శేషయ్యగారు, కృష్ణాపట్టణము.
3. అట్టా సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు, పెనుబత్తి.
4. వి. బలరామరెడ్డిగారు, అనికేపల్లి.
5. పైడిమిశ్రీ వేంకటసుబ్బయ్యగారు, మాదిరాజుగూడూరు.
6. నేలభొట్ల వేంకటసుబ్బయ్యగారు, బుచ్చిరెడ్డిపాలెము.
7. వి. నరసింహశాస్త్రిగారు, ఆమదాలపాడు.
8. కొండగుండ వీరరాఘవశాస్త్రిగారు, మిట్టపాలెము.
9. అడ్డాడసిద్ధేశ్వరశర్మగారు, మడమనూరు.
10. వేంకటసుబ్బారెడ్డిగారు, కొరుటూరు.
11. వేలూరు నాగశర్మగారు, ఈపూరు.
12. నారాయణరెడ్డిగారు, వెంకన్నపాలెము.
13. ఆదినారాయణప్పగారు, గాడెలవాగు.
14. పోతురెడ్డి రామిరెడ్డిగారు, సిడతాపాలూరు.
15. రామచంద్రారెడ్డిగారు, ముసునూరువారిపాలెము.
16. శ్రీరామశాస్త్రిగారు, అనంతపురము.
17. వేంకటరెడ్డిగారు, పెనంపురము.
18. నారాయణయ్యగారు, సర్వేపల్లి.
19. యస్. వెంకోపరావుగారు, నెల్లూరు.
20. సుబ్బరామయ్యగారు, కోవూరు.
21. సీతారామరెడ్డిగారు, రేపాల.
22. పుడాలి సుబ్బరామయ్యగారు, పల్లూపల్లి.
23. కొండూరు సూరారెడ్డిగారు, తొత్తనంగల్లు.
24. అప్పనద్రోలు పిచ్చిరెడ్డిగారు, యల్లూరుపాలెము.

25. మహంకాళి పెద్దయ్యగారు, పల్వేరు.
26. జిల్లేళ్లమూడి కోటయ్యగారు, మట్టిపాడు.
27. అక్కిరాజు వేంకటరమణయ్యగారు, సంగము.
28. రూపాకుల సుబ్రహ్మణ్యముగారు, ఇరువూరు.
29. బుచ్చినాయడంగారు, పూండ్ల.
30. నరసయ్యగారు, వెంకన్నపాలెము.
31. ధర్మకోట నారాయణయ్యగారు, పేడూరు.
32. ఇంగువ చెంచురామయ్యగారు, ఇంచుకూరిపేట.
33. సుబ్బారెడ్డిగారు, మైపాడు.
34. రాతు చంద్రారెడ్డిగారు, నారంరెడ్డిపేట.

సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటునిర్మాణము.

ఇప్పుడున్న నిఘంటువులకంటె విపులమును సమగ్రమును నగు మాతనాంధ్రనిఘంటు నొకటి నిర్మించుట యాంధ్రసాహిత్యపరిషదుద్దిష్ట కార్యములలో నొకటి. ఈకార్యమునకుఁ బట్టుధన మంతయుఁ దామే యిచ్చెదమని పీఠికాపురాదీశ్వరు లగు గౌ|| శ్రీ రాజా సూర్యరావుబహదరు, C.B.E. గారు మొదటినుండియుఁ బ్రతిజ్ఞ చేసియున్నారు. కొన్ని కారణములచేత వెంటనే పని యారంభించుట కనుకూలపడినదికాదు. ప్రమాదీచనామసంవత్సరములో నిఘంటునిర్మాణమున కవతారికగా భారతములోఁ బ్రయోగింపఁబడినవదముల కన్నింటికి ననన్యమణిక (Copyright) యొకటి సమకూర్పవలసినట్లు నిర్ణయింపఁబడి యాప్రకారము భారతములోనివదము లన్నియు మొక్కొక్కవద మొక్కొక్కకాగితపుముక్క (card) మీఁద వ్రాయఁబడి కొన్నిపదములు సంకలితములు గూడ నయివని. అప్పుడే వివిధచర్యములందు వివిధవృత్తులలో వాడఁబడుచున్న పారిభాషికపదముల సంపాదించుట కొకపండితుని నియమింపఁగా నాయన కొంతకాలము సంచారముచేసి కొన్నిపదములు సంపాదించినాఁడు ఇటీవల రాక్షససంవత్సరము (1917 నవంబరు నెల)లో బ్రహ్మశ్రీ వేదము వేంకటరామయశస్త్రిగారిని సంపాదించుటగా నియమించి నిఘంటుకార్యము ప్రారంభింపఁబడి పింగళ సంస్కారాంతమునఁబడి బహుత్కార్యస్థానమందుఁ బని జరగినది. ఈకాలములో భారతానుక్రమణికకు సంబంధించిన పదములు కొన్ని సంకలితము చేయఁబడినవి. హరినాంకము మొదలగు కొన్నిగ్రంథములలోని పదములకుఁ బట్టికలు సమకూర్చుటకై పదములు విడివిడిగా వ్రాయఁబడినవి. కొన్ని తెలుఁగుశబ్దముల కితరద్రావిడభాషలలోఁ గలసహిత్యములు వ్రాయఁబడినవి సంపాదకులయిన శాస్త్రియగారు భారతాదిగ్రంథములు కొన్నిచదివి యచ్చటచ్చట టిప్పణములు వ్రాసినారు. తత్సమపదసంపాదనమగూడఁ బ్రారంభింపఁబడినది.

చెన్నపట్టణములో జరిగినపని యంత తృప్తికరముగా లే దనియు, నిఘంటుకార్యస్థానము పిఠాపురమందుఁ గాని కాకినాడలోఁ గాని యుంపించి తాము పనిచేయించెదమనియు నందుకుఁ బరిపత్తివా రంగీకరింపవలయు ననియు శ్రీ పిఠాపురమురాజుగారు కోరినందునఁ బరిపత్తివా రొప్పుకొనిరి. నిఘంటుకార్యస్థానము పిఠాపురములో కాళయుక్తసంవత్సరప్రథమదినసమన స్థాపింపఁబడి యగ్నప్రతిష్ఠాది పని నడచుచున్నది. ఈగ్రంథమునకు సంపాదకుఁడుగా నుండి పని నడిపించు మని శ్రీరాజావారు నన్నుఁ గోరినందున నే నందున కొప్పుకొంటిని.

నిఘంటునిర్మాణపద్ధతినిగూర్చి యిదివఱలో నే నొకవ్యాసము రచించి పండితులకుఁ బంపఁగా వారు తమతమయభిప్రాయముల నిచ్చియున్నారు. ఈయభిప్రాయములు మొత్తముమీఁద నాయభిప్రాయమున కనుగుణముగానే యున్నవి. ఈపద్ధతిప్రకారము కాళయుక్తసంవత్సరప్రారంభము నుండియే పని జరుగుచున్న దని తెలియవలయును. దీనిప్రకారము వస్తుసంగ్రహము తద్వివరమునను నని నిఘంటుకార్యము రెండుభాగములు. వస్తుసంగ్రహమే యిప్పుడు జరుగుచున్నపని. అది యెంతవఱ కయినదియు నీక్రింద వివరించెదను.

సంస్కృతసమపదములు.

నిఘంటువులో నచ్చుపదములు తత్సమములు నాచ్చికములు నని రెండువిధములు. తత్సమ పదములలో ముప్పాతికమువీర్సము వైఁగా సంస్కృతసమములే. వీనిలోఁ గ్రియాపదములు వేఱు గను, తదితరపదములు వేఱుగను గ్రహింపవలయును. సుబంతశబ్దములును వానియర్థములను ఆప్తేశ్వర సంస్కృతాంగ్లేయనిఘంటువునుండి గ్రహింపవలయు నని చెప్పవట్టినవందుఁ బని జగగు చున్నప్పుడే నిర్ణయింపఁబడి యప్పటినుండి యాపని నడచుచున్నది. ఈ సంస్కృతము ఫిర్రెవరు మాసాంతమునకు పులో సగమునఱకు నయనది అరఁగా గ్రంథము మూడవసంతులుగాఁ జేసిన యెడల నంగు రెండుసంతు లగును ఇంతనఱకు రమారమి యేఁబదివేల (౫౦౦౦) పదము లయినవి. ఇంక నిరుసిదియైదువేల (౨౫౦౦౦) నఱకు పండినచున్నను. మొత్తము రమామి డెబ్బదియైదువేల (౨౫౦౦౦) శబ్దములనఱకుఁ గావచ్చును. కేవల వైదికశబ్దములును, వైదికాంధ్రములును వ్రాయుట లేదు. విమర్శనకాలమందు మాఱుమూల పదము లని పాఠికొన్ని పదముల విడిచివేయుట తటస్థింప వచ్చును. చివరకు సంస్కృతసమము లేఁబదివేలకుఁ దక్కువ కాకుండ నిలిపియుండును. ఇవి శబ్దరత్నాకరములోని పదములకంటె రెట్టింపున కధికముగా నుండును.

ఇన్ని పదము లానశ్శ్రికములు కానియో, తెలుఁగుగ్రంథములలోఁ బ్రయోగింపఁబడిన శబ్ద ములుమాత్రము నిఘంటువులో చుండిన జాలు ననియొక గొందఱయభిప్రాయ మయి యుండవచ్చును. ఇది సరికా దని నామతము. ఆంధ్రగ్రంథములలో నేయేసంస్కృతశబ్దము ప్రయోగింపఁబడియున్నదో తెలిసికొనుట కాగ్రంథము లన్నియు సమీక్షముగాఁ జదివి యొక్కొక్కపదమే యర్థసహితముగా వ్రాయవలసి యుండును. ఈపదములలో ననేకములు సమానభుజితములు. అనేకసమాసములు దీర్ఘములు. దీర్ఘసమాసములన్నియు భేదించి యవాంతరశబ్దము లన్నిటి నెత్తి వ్రాసినపిమ్మట సంస్కృత నిఘంటువులలో చున్నపదములలోఁ జాలనఱకుఁ దెలుఁగులో నున్నట్లే తెలును. కాని యాశబ్దములను వానియర్థములను గనిపెట్టుట కీపద్ధతి ద్రావిడప్రాణాయామమునంటిది యగును. కొన్ని యనానశ్శ్రికపదములు పడినను సంస్కృతనిఘంటువునుండియే పదపదార్థములు గ్రహించుట బహు విధముల సుకర మయిన పని. ఇప్పు డున్నయోగ్రగ్రంథములలో తేనిసంస్కృతపదములు కొన్ని యింకమీదఁ బుట్టగ్రంథములలో నుండవచ్చును. ఇంతియకాక, పాశ్చాత్యభాషాగ్రంథములలోని భాషములు ప్రతిపాదించు తెలుఁగుగ్రంథము లిప్పుడిప్పుడు బయలుదేలుచున్నవి. ఇకనుం దధికముగాఁ బుట్టఁగలవు. ఈనూతనకావముల వ్యక్తపఱచుటకుఁ దగినమాటలఁ గల్పించవలసియుండును. సంస్కృతశబ్దములతోఁ గాని యామాటలఁ గల్పించుట యనుకూలపడదు. సంస్కృతపదములు పెక్కు లున్నచో వననిఘంటు వీనూతనగ్రంథరచన కుపకరించును. కావున, సంస్కృతసమపదముల విషయముయి దినఱలో నిర్ణయింపఁబడి యిప్పుడు ప్రచారములో నున్నప్పటియే ప్రత్యక్ష పని నిస్సందేహముగాఁ జేప్పవచ్చును. ఈకార్యమే క్రింది పండితకృత కర్తృహంజయనిఘంటువునం దుం బింపఁబడినది.

ఆప్తేనిఘంటువు మూలాధారముగా గ్రహింపఁబడినను సంశయాస్పదము లగుస్థలములందు వాచస్పత్యాది లక్షణగ్రంథములుగూడ నుపయోగపడుచున్నవి.

సంస్కృతసమక్రియాపదములు.

విశేష్యవిశేషణములవలె గ్రీయాపదముల సంస్కృతసంఘంటువులనుండి గ్రహించుటకు పలు లేదు. సంస్కృతక్రియాపదములు ధాతువులనుండి బహురూపములుగాఁ బుట్టును. వ్యాకరణ సాధ్యము లగుసీరూపము లన్నియు సంస్కృతసంఘంటువులలోనే చూపుటకు సాధ్యము కాదు. సంస్కృతక్రియాపదము లన్నియుఁ దెలుఁగులోఁ బ్రయోగార్హములు గావు. సుబంతములవలె, తిజంత శబ్దములఁ దెలుఁగులోనికిఁ దెచ్చుకొనుటకు నూత్రము లేర్పడియుండలేదు. మఱియుఁ దెలుఁగులో నామధాతువు లనేకము లున్నవి. ఈకారణములబట్టి మాండ్రకవిప్రయుక్త సంస్కృతసమధాతు వులే నిఘంటువులోఁ జేర్పఁదగినవి. గ్రంథములు చదివి క్రియాపదము లెత్తి వ్రాయుటకై యొక పండితుని నియమింపఁగా నాయన బహుగ్రంథములు శోధించి యంతవఱకుఁ బదుమూఁడువందల ముప్పది నాలుగు (౧౩౪౪) వేర్వేరుపదములు వ్రాసినాఁడు. మొత్తము తత్సమక్రియలు రెండు జేరిన మించు నని తోఁపదు.

శబ్దరత్నాకరమునందువలెనే తత్సమపదముల కర్హాదును నిరూపింపఁబడును. సంస్కృతము నందుకంటెఁ దెలుఁగులో ధారుణీశబ్దమునకువలె రూపమందుఁ గాని, అనుమానశబ్దమునకువలె నర్థ మందుఁగాని విశేషము లున్నవృథుమాత్రమే (తెలుఁగుగ్రంథములనుండి) ప్రయోగము లుదాహరింపఁ బడును. ఈశబ్దముల కింతకంటె విశేషాంశములు తెలిసికొనఁ గోరవారి సంస్కృతనిఘంటువులఁ జూడవలసియుండును.

వచ్చికపదములు.

సంస్కృతసమపదముల సంఖ్యకంటె నాచ్చికపదముల సంఖ్య మిక్కిలి యల్ప మయినను నిఘంటుసూక్ష్మాకార్యములో ముహూర్తక వైఁగా నీశబ్దములను గుఱివీయే యయి యున్నది. ఈ పదములకు,

౧. విశేష్యవిశేషణోత్పాది వ్యాకరణ సంప్రదాయసిద్ధ సంజ్ఞలును,
 ౨. అర్థములును,
 ౩. ప్రయోగవాక్యములును,
 ౪. ప్రాకృతసమములకును, ప్రాకృతములద్వారమున వచ్చిన తద్భవములకును సాధ్య మగు సంతవఱకుఁ బ్రాకృతిరూపములును,
 ౫. తద్భవము లన్నింటికి సంస్కృతరూపములును,
 ౬. దేశ్యశబ్దముల కరవము మొదలగు దా)విదభాసాంతరములందుఁ గల సజాతీయ పదములను,
 ౭. సాధ్యమయినంతవఱకు శబ్దపుష్పత్తులను,
- నిర్ణయింప వలసియున్నది. అనేకార్థములు గలశబ్దము లనేకము లున్నవి. ఒకానొకప్పు డియర్థములకుఁ గలభేద మల్పముగానే యుండును. ఈభేదలేకములు కనిపెట్టి నిఘంటువులోఁ గనఁ బలుపలసి యున్నది. ప్రయోగములనుబట్టి యర్థనిర్ణయము చేసి యాయర్థముల సప్రమాణముగఁ జూపవలయును. శబ్దరత్నాకరమందుఁ బ్రయోగవాక్యము లచ్చటచ్చట నుదాహరింపఁబడియున్నవి. కాని, మది దానిని, పదములను ప్రకరణముగా బహుళముగా నుదాహరింపఁ

బడును. ఒకానొకప్పు డిద్దము సాధించుట కొకప్రయోగము చాలదు. అనెకప్రయోగసమన్వయమునఁ గాని యర్థము తేలదు. అట్టిపట్టులందు రెండుమాఁడు ప్రయోగము లుదాహరించవలసియుండును. మఱియు నొక్కశబ్దమే వేర్వేలుకాలములం దెట్లు వాడఁబడినదో చూపుటకై యనెకప్రయోగము లావశ్యకములు. అర్థనిర్ణయ మెట్లుచేయఁబడినదో యావిధానము కరతీలములకముగాఁ గావులయు, శబ్దస్వరూపములయొక్కయు, శబ్దార్థములయొక్కయు చరిత్రము నూచించుటయు నాధునికపాఠ్యాత్మ్యనిఘంటు నిర్మాణపద్ధతి. సాధ్య మగునంతవఱ కేవలదీయే పరిషన్నిఘంటువునం దవలంబించఁబడును.

ప్రయోగసంపాదన మిప్పుడు సదుచుచున్నది. ఏడుగురు పండితు లీపని చేయుచున్నారు. ఒక్కొక్క రొక్కొక్కగ్రంథమే వుచ్చుకొని యందలియాచ్చికపదముల నొక్కొక్కపద మొక్కొక్కకాగితపుముక్కమీఁద వ్రాసి దాని కర్థాదులు వ్రాయుచున్నారు. పిఠ్రేపరుమాసాంతమునఱకు డెబ్బదియేడువేల యయిదువందల తొంబదియైదు (22,655) ముక్క లయినవి. ఇవి యన్నియు వేర్వేలుశబ్దము లనుకొనఁగూడదు. వచ్చినవే పెక్కుసార్లులు వచ్చినమాట లనెకములున్నవి. అనావశ్యకము లయినపునరావృత్తులు రాకుండుటకై కొన్నినిబంధనలు వేయఁబడినవి. అయినను బలుపురు పండితులు వ్రాయుచుండుటంబట్ట కొంతవఱకు వచ్చినవే రాక తప్పదు. పునరావృత్త దోషమే యయినను కొంతవఱ కర్థినాధునికమున కుపకరించును. పండితులు తిమితియూహల ననుసరించి తుర్థాదులు నిర్ణయింతురు. వాని నన్నింటిని ఒకరించి సద్భావించుచు భారము నిఘంటు సంపాదననియం దున్నది. కావున గ్రంథభాషాశాస్త్రము కొంతవఱ కావశ్యకమే అది యతిమాత్రము గాకుండుటకై భారతము మొదలయిన పెద్దగ్రంథములు కొన్ని నేఱ ముందుగాఁ జదివె యందలి ముఖ్యపదముల గుర్తించుచున్నాఁడను. అప్రకారము గుర్తించఁబడిన పదములకు మాత్రమే పండితులర్థాదుల వ్రాయుచున్నారు.

ప్రయోగములు గ్రంథములనుండి మాత్రమే గాక ప్రాచీనశాసనములనుండియు, సామెతలనుండియు, గ్రంథిస్తములు గాని యితరిలోకోర్పిలనుండియుఁ గూడ గ్రహించఁబడును. ఒకపండితుఁడు వేలుగాఁ బ్రాకృతిపదములు, సంకీర్తనపండితుఁ డరవభాషలోని సజాతీయపదములను వ్రాయుచున్నారు. ఇంతవఱ కెనిమిదివందల ముప్పదియొక్క (౨౩౦) ప్రాకృతిపదములను, అయిదవేల మున్నూటపదియే (౫౩౧౭) డరవపదములను సిద్ధమయినవి. కర్ణాటకసజాతీయపదము లెల్ల వ్రాయుటకుఁ దగినపండితుఁ డింతవఱకు దొరకిలేదు, యత్నించుచున్నాము.

ఇంతవఱ కన్నియుఁ జేరి యొకలక్ష ముప్పదియైదువేల నన్నూటనలుపదియొక్క (౧౩౫౪౪౧) పదము లయినవి. వీనిలో నాచ్చికపదములతప్పక దిక్కిన యన్నియు వేర్వేలుపదములే. ఇవి యన్నియు నిరుపది దినములు తక్కువగా రెండుసంవత్సరములలో సమకూర్పఁబడినవి.

అచ్చికపదములలోఁ గూడ శబ్దరత్నాకరములో లేనిపదములు, సర్థములు పెక్కులు రసంబడుచున్నవి. ఇవి యెన్నియో చివరకుఁగాని తేలదు. కాని కొన్నివే లగుండునని తోచుచున్నది. శబ్దరత్నాకరమునందుకంటె, పరిషన్నిఘంటువునం దుండువిశేషము లేని యనఁగా :-

౧. శబ్దాధిక్యము,
౨. అర్థాధిక్యము,
౩. ప్రయోగవాత్సాధిక్యము.

ర. అన్యభాషాసజాతీయపదములు,

గి. డెబ్బదిముల ప్రాకృతము సంస్కృతరూపములు, ప్రాకృతసమముల ప్రాకృతరూపములు,

ఁ. దేశ్యశబ్దములకు శబ్దరూపములు,

అన్యదేశ్యగ్రామ్యము లెంతవఱకు గాఢ్యాదులలో నిర్ణయింపవలసియున్నది.

కాశ్యపుని సిద్ధాంతసంవత్సరములలో నిఘంటువునిమిత్త మయిన వ్యయము :-

జీతములు	రు. ౫౮౭౧	౧౪	౨
పుస్తకములు	౨౮౬	౬	౦
కాగితపు ముక్కలు	౬౯౫	౧౨	౬
సామానులు	౨౯౪	౧౦	౪
ఇంటియదై	౪౦౫	౦	౦

౨౫౭౨ ౧౧ ౪

పెరసి యేడువేల యేనుట డెబ్బదిమూడు పాయలు పదునొకండవాయి నాలుగుపైసలు.

పంతుసంపాదము రెండుసంవత్సరములలో ముగియు ననుకొంటినిగాని యట్లు కాలేదు. ఇంకొకసంవత్సరము పట్టున పట్టున్నది. అటుపట్టుట విమర్శనము కావలసియున్నది. పంతుసంపాదన మొకమూల జరుగుచుండ వేలొక మూల విమర్శనముగూడ నడచుచుండినయెడలఁ బని శీఘ్రముగా ముగియు నని కొందఱ యభిప్రాయము. ఇది సంస్కృతసమపదములవిషయములో వీలయినఁ గావచ్చును గాని యాచ్చికపదములవిషయములో బొత్తిగా వీలుగాదు. సాధనసామగ్రి చక్కఁగా నుండినఁగాని విమర్శించి సిద్ధాంతీకరించుట కనువుపడదు. అసమగ్రాధారములబట్టి చేసినసిద్ధాంతములు మఱి మఱి పూర్వపక్షములు కావలసివచ్చుచుండును. అందువలన ననావశ్యక మయిన కాల హరణమును, ధనవ్యయము నగును. విమర్శనారంభమనకుఁ బూర్వమే కార్డులన్నియు నక్షరక్రమముగా నేర్పఱచి నరుసగా విమర్శించుచు వచ్చినయెడల నొకసంపుటను నకుఁ జాలినన్ని కార్డులు సిద్ధము కా వేగమె యచ్చునకుఁ బంపుచుండవచ్చును. ఇదివఱకు గ్రామ్యఁ బడిన కార్డులు చాల వఱకు నక్షరక్రమముగా నేర్పఱచియు యున్నవి. చిట్టచివరి కన్నింటిని గలిపి నరుసగా నేర్పఱచువలసి యుండును.

పలువురు భాషాభిమానులు విద్యాధికులును నిఘంటుకార్యస్థానమునకు వచ్చి నడుచుచున్న పని పరిశీలించి తమ యభిప్రాయములు వ్రాసియున్నారు. ఈ యభిప్రాయములలోఁ గొన్నింటి ననుబంధముగా ముద్రింప నయినది.

౧౮౮౩-౧౯౦౦.

జయంతి రామయ్య.

అనుబంధము.

— అభిప్రాయములు. —

నేటిదినము 4 గంటలకు నిఘంటుకార్యాలయమునకు బోయి చూచితిని. అచ్చట నున్న పండితు లందరు తమకు నియత మగునిఘంటు నిర్వహణమునకుఁ దగినశ్రద్ధజాలము నెత్తి వ్రాయుట ముచ్చటతో జూచితిని. ఇది సర్వలోకోపకారక మయినది.

21st April 1919,
PITHAPURAM.

}

(Sd.) M. V. RAMANACHARI,
Sanskrit Pandit,

Maharajah's College, Vizianagram.

(True Copy.)

I inspected the Andhra Lexicon Office to-day at 4-15 P.M. The whole staff has been vigorously working. I inspected some of the cards written by the Pandits. They exhibit great care and circumspection. If work is carried on at this rate. I am sure that it will soon reach its completion. I am glad to note that though the Hon. Editor is not residing here, the staff have been working heart and soul.

I read the rules of the office. They exhibit great tact on the part of the framer. They avoid clash of work among the staff and the entrustment of compiling *tatsama padas* to a single Pandit is very commendable. I wish this institution every success and the Rajah, who is the founder of this institution, is to be congratulated on securing such able and energetic staff of Pandits.

PITHAPURAM,
8-5-19.

}

(Sd.) G. G. SOMAYAJULU, M.A., B.L.,
Subordinate Judge (Billore).

(True Copy.)

PITHAPURAM.

13-6-19.

I visited today the Telugu Lexicon Office. All the Pandits are doing well and the lexicographical work, on the whole, reflects much credit on those who have organized as well as on those who have been patronizing it.

(Sd.) C. K. RAMANUJIAH.

Telugu Pandit, School Dept.,
Christian College, Madras.

(True Copy.)

ఆ 1919 సం॥ అక్టోబరు 27-28 తేదీలను బ్రహ్మశ్రీ మహారాజశ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులువారిలో గూడ నీ శ్రీనూర్యరాయాంధ్రనిఘంటు కార్యస్థానములో జరుగుపనిని జూచితిని. అక్కడ నున్నపండితులు చేయుపనులను వివరముతో నాకు సవగుచున్నవంటు గారు. పండి

లుతు బోధచేసిరి. దానివలన నిఘంటు సేయేపద్ధతులమీదను చేయుచున్నారో యవి తెలియబడి నది. ఇదివరలోనున్న తెలుగునిఘంటువులకంటె విశేషాంశము లిందు మెండు గలవు. వానిలో చున్న పదములకంటె నెక్కువశబ్దములు గలవు ఆపదముల యర్థములలోని యంశాంశలేశభేదములు స ప్రమాణముగఁ బ్రసిద్ధకావ్యములలో నున్న ప్రయోగములతో నేకరించుచున్నారు. తత్సమతృప్తవ దేశ్యశబ్దములలో నుండుబహువిధము లతి శ్రమతోను శ్రద్ధతోను గ్రంథములలో వెదకివెదకి పోగు జేయుచున్నారు. ఇట్టిగ్రంథము మన తెలుగు-బాసలోలేదు కాలనియను మంతగఁ బాటించక సీగ్రంథరచనా సుప్రకృతికృతు జేయవలసివను లింక మెండు గలనని రామయ్యపంతులుగారు నెల విచ్చుచు కాలయాపన స్పృహగాఁ గలుగకుండ వారు చక్కని నిబంధనలు చేయుచున్నారు. మహా రాజరాజుగ్రీ పిఠాపురపు రాజావారియొక్క యుద్యమము బహుశ్లాఘనీయ మనుట స్తుతిరూప మగునర్థవాది కాదు. యధార్థోక్తియే. వారిసంస్థానములోని నిఘంటునిర్మాణ విషయములు పాటుబడు వారందఱును సత్తీక్రద్ధతోఁ బనిచేయుచున్నారు. కాన వారుకూడ సంప్రసీయు లనుట యొక విశేషము గాదు. ఇట్లు విన్నవించుచు విరమించెదను.

28-10-19

(Sd.) వావిలాల వెంకటేశివావధాని, (బి.ఏ.)

పిఠాపురం.

పించెనునబ్బెజ్జి, బృందావనవాసి.

నేడు శ్రీనూర్యరాయనిఘంటు కార్యస్థానమునకు వచ్చి నిఘంటుకల్పనమునకుఁ బండితులు వ్రాసియుంచిన శబ్దపట్టికఁ జూచితిని. పూర్వనిఘంటువులవలన సాధింపరానియర్థముల సమాచీరముగ నిర్ణయించి యవటఁ బండితవర్తలు చేయుకృషి ప్రశంసాపాత్రముగ నున్నది. ప్రాచీనగ్రంథముల నన్నదేశ్యముల స్వరూపభేదము అర్థభేదము నిరూపించుటలో జేయుచున్న పరిశోధనము పండితులసహాయముచేఁ బరిశీలించ నెపుడనిఘంటురాజును ప్రకటితమగునా యనిపించుచున్నది. సంపాదకు లగు శ్రీరామయ్యపంతులనారి తీవ్రోత్సాహము శ్రీరాజావారియకాదార్యములు కారణములుగ నీనిఘంటురాజును త్వరలో నెలువడ నభిలషించు,

ది. 20-11-19.

శేషాద్రిరమణ ప్రలు, (అనియున్నది

గంపలగూడెము ఆస్థానకవులు

నేడు నేను శ్రీనూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటు కార్యస్థానమునకు వచ్చి పండితులు వ్రాసిన శబ్దములపట్టికలం జూచితిని. పూర్వనిఘంటువులవలనఁ దెలియరాని యర్థములను చాలనూతనార్థములను సాధించుచున్నారు. ఈనిఘంటువు పూర్తియైనచో భారతభూమి నిఘంటుకొఱత తీరునని యభిప్రాయపడుచున్నాను. ఈ నిఘంటు కార్యస్థానమునఁ బని చక్కగా జరుగుట లేదని నేను కొంతమందివలన వింటిని, గాని నేడీ కార్యస్థానమునకు వచ్చి (చూచి దానిని బట్టి) వినినది సర్వాబద్ధమని తలంపవలసివచ్చినది. ఈ నిఘంటువు పూర్తియై దేశమును నుద్ధరించుటకు గాను పరాత్పత్నరని ప్రార్థించుచున్నాను

24-11-19.

కోటగిరి వెంకటకృష్ణారావు,

కుమారరాజా, గంపలగూడెం.

(True Copy.)

శ్రీమూర్త్యరాయాంధ్ర నిఘంటుకార్యాలయంబును తిరిగి సందర్శించుభాగ్యము లభించుట సం
తోషకారణము. పూర్వనిఘంటువులతోలే అర్థములు సమర్థించుటకు ప్రయోగములు వెతకుటగాక.
ప్రయోగములనుబట్టి ప్రకృతకార్యాలయమున అర్థములు నిర్మించింపబడుచుండుట ప్రశంసనీయము.
ఇది కాలహరణకారణమే యైనను సర్వోత్కృష్ట మైననిఘంటువు సిద్ధమగుట కిదియే పరమ సా
నము కార్యాలయోద్యోగులు శక్తిశ్రద్ధలతో తమకార్యములు నిర్వహించుచున్నవిధము ప్రశం
సించి ప్రశంసించదగియున్నది.

20-1-20.

కాళ్లకూరి గోపాలరావు,

(వ.పరాసు)

(True Copy.)

I had great pleasure in visiting the Lexicon Office on the afternoon of the 10th Feb. I was shown round the office by the Pandits and am glad to note the work done there is quite satisfactory. I feel sure that the work, when finished, will be of great use to the Telugu public.

(Sd.) P. V. RAMANUJASWAMY, M.A.,

Vizianagram.

(True Copy.)

I and my Assistant, Mr C. R. Krishnamachariar, were kindly invited by Mr. J. Ramayya Pantulu to see his Telugu Lexicon Office and give our opinion on the activities of the institution. We are glad to say that much has been done in this short period of two years and under the able guidance of the President and the scientific method adopted, the Lexicon, when it comes to be issued, must prove to be a monumental production. The patron, the Rajah Sahib of Pithapuram, is to be highly congratulated for his admirable taste for literary fame which has been the one great ambition of Telugu kings from historic times.

(Sd.) H. KRISHNA SASTRI B.A.,
*Assistant Archaeological Superintendent for
Epigraphy, Madras Circle.*

(True Copy.)

To the highly literary and cultural value the Lexicon is bound to possess, collection of provincialisms in Telugu will greatly add much. This will go a great way in solving the question of the feasibility, if any, of a so-called "Modern Telugu" literature.

(Sd.) C. R. KRISHNAMACHARI,
Assistant Epigraphist.

2-3-20.

(True Copy.)

విజ్ఞాపనము.

మహాశయలార!

కఱవు తన మహిమమునంతను ముద్రాక్షరశాలలపై జూపుచున్న యీ దిపములలో స్వకీయముద్రాయంత్రములుగలవారికే తొట్టుపాటు కలుగుచున్నది, పరవశులగువారి మాట యెంతవేల. శాద్రిసంవత్సరము ప్రారంభించిన మూడునాలుగు నెలలకుఁగాని సిద్ధార్థి కడపటిసంచిక వెలువడు నవకాశము లేకపోయినది. కాలమును బట్టి నాలుగైదు సంవత్సరములనుండి మాపరిష్కృత్యము లన్నియుఁ జక్కఁ బెట్టుచున్న ముద్రాయంత్రశాలవారిని విడిచి వేతాక క్రొత్త ముద్రాయంత్రమువారియొద్దికిఁ బోవుట తటస్థించినది. అది పత్రిక యాలస్యముగా వెలువడుచున్నదానికిఁ గారణాంతర మైనది. ఈ వైత్రవైశాఖ సంచికలోఁ గొంత ప్రాంతవారుఁ గొంత క్రొత్తవారు ముద్రించియున్నారు. ఇకమీఁదఁ గ్రొత్తవారే నిలిచియున్న సంచిక లన్నిటిని శీఘ్రముగాఁ జేసి యిచ్చెద మని చెప్పుచున్నారు. పాఠకు లతి స్వల్పకాలమున నకాలమునకు వెలువడిన సంచికను జదువఁగలరు. వారువారు దయచేయవలసిన చందాలకై జ్ఞాపికలు వ్రాసికొనియున్నారు. ప్రత్యుత్తరము లీయనివారికిని జందాలను జూపనివారికిని మేమీ సంచికను బంపుట నిల్పియుంచితిమి. సొమ్ము పంపించి ప్రత్యుత్తరములు వ్రాసి చేరనివారెల్లరు వారివారి పత్రికలం దెప్పించుకొనఁ గోరుచున్నారు. ఈ శాద్రిసంవత్సరము కఱవులో నధికమాసముకూడ నచ్చినది. ధనమునకుఁ జిక్కు కలుగకుండఁ బాఠకులు తమతమ చందాలను బంపి యెప్పటి యభిమానముఁ బత్రికపైఁ జూపఁ గోరుచున్నారు. ప. అ.

ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్ ప్రకటిత గ్రంథములు.

చంద్రభాను చరిత్రము

తరిగొప్పుల మల్లనకవి రచితము—అచ్చులో నున్నది.

కవిజనాశ్రయములు.

రూ. అ.

పురాతనాంధ్ర చృందశాస్త్రము. వేములవాడ భీమకవి ప్రణీతము. - - - - - 0 10

కావ్యాలంకారచూడామణి.

విన్నకోట పెద్దయకవి రచితము. ఛందోవ్యాకరణ భాగములందెల్లపు ౮, ౯. ఉల్లాసములు. - - - - - 0 8

విప్రనారాయణచరిత్రము. చదలువాడ మల్లయకవికృతము. 0 8

జైమినిభారతము. (వచనము.) సముఖము వేంకటకృష్ణస్వ నాయకునిచే రచింపబడినది. - - - - - 0 12

చంపూరామాయణము. ఋగ్వేదికవి వేంకటాచలపతికవిచే రచింపబడినది. - - - - - 1 0

నీతిసీసపద్యశతకము. తాళ్లపాక పెన తిరుమలయ్య. - 0 2

యుద్ధమల్లుని బెడవాడశిలాశాసనము. - - - - - 0 8

జ్యోతిశాస్త్రసారము (వచనము.) శ్రీమాన్ కపిస్థళము స్వమాచార్యులుగారు, బి. ఏ. - - - - - 0 8

జ్ఞానప్రసూనాంబికాశతకము. (శిష్టు సర్వశాస్త్రి.) - 0 2

సర్వేశ్వరశతకము. యథావాక్కుల అన్నమయ్యగారు. 0 3

A Defence of Literary Telugu. - - - - - 0 8

From page 17 to 56 and the title page are printed at the British Madel Press, Choolai and the rest at the Srinivasa Varadachari & Co., Madras and published at the Telugu Academy office 39 Harris Road, Pudupet, Madras.



ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుటము ౯. { రౌద్రసంవత్సరము
జ్యేష్ఠామాసమాసములు. } సంచిక ౨.

ప్రధానవ్యాసములు.

1. ఆంధ్రచ్చందస్సులు—వర్షుల చిన సీతారామస్వామిశాస్త్రి.
2. ఆంధ్రసాహిత్యప్రశంస—జంధ్యాల వేంకటశర్మ.
3. కళాపూర్ణోదయము—అంతరాధికారులు—పేసన శ్రీ ఆచార్యరావు
4. పంపత్వ ప్రకృతిభాండారము.
5. గ్రంథశ్రీకావము.

విషయసూచిక.

విషయములు.

పాఠములు.

౧. ఆంధ్రచ్ఛందస్సులు.

౫౭-౯౯

నఱుల చిన సీతారామస్వామికాస్త్రిగారు.

౨. ఆంధ్రసారస్వతప్రశంస. - - -

౧౦౦-౧౦౫

జంధ్యాల వెంకటరెడ్డిగారు.

౩. కళాపూర్ణోదయము - అంతర్దానికథలు. -

౧౦౬ - ౧౧౫

జే. సుబ్బ అచ్యుతరావు గారు, బి.ఏ., ఎల్.

౪. పరివర్త్యస్తకభాండాగారము. - -

౧౧౬ - ౧౨౩

౫. గ్రంథసీకారము. - - - -

౧౨౪ - ౧౨౮

రాద్రిసంపత్సరము - జ్యేష్ఠాపాఠములు.

అంధ్రచంద్రుని.

చంద్రునిప్రాచీనత.

శ్లో॥ “శితౌ వాల్మీకరణం ఛందో నిరుక్తం మం తథా !

కల్పశ్చేతి పడంగాని వేదస్యాహ్వానీషిణః” ॥

అనుసూక్తిచాప్యస ఛందశ్శాస్త్రము వేదాంగ మగుటంజేసియు, పైతము ఛందోబద్ధమై యుండుటంజేసియు నిత్యుదిమిక్కిలిప్రాచీన మైనదా మని చెప్పవచ్చును.

రామాయణమును రచించినవాల్మీకిమహాకవి నారదుడు వర్ణించి శ్రీరాముని గుణవ్రశంసను విని, విదప స్నానార్థము తమసానదీతీరమున కేంద్రించుచు నొకనిపాదుడు క్రౌంచమిధునములో మగపక్షిని వధింపగా మిక్కిలి శోకించి, యాబుషి వానిని

శ్లో॥ “మానిషాదప్రతిష్ఠాం త్వ నగమ శ్యాశ్వతీస్సమాః ।

యత్రైంచమిధునా దేశ మనధీః కామమోహితమ్” ॥

అనుమాటలతో శపించె ననియు, నట్టిశాపవాక్యము లప్రయత్నసిద్ధముగ ఘుణాక్షరన్యాయమున శ్లోకరూపము నందె ననియు నాముని యది శ్లోకమువలె నగపడుటంజేసి, యది శ్లోకరూపమా? లేక, కేవలపదసందర్భమాత్రమా? యని యాలోచించుచుండగా, భాషాభీరుడు వచ్చి

శ్లో॥ “తమువాచ తతో బ్రహ్మ ప్రహస్య మునిపుంగవమ్

శ్లోకవినత్యయాబద్ధో నాత్ర కార్యా విచారణా

సుచ్చందాదేవ తేబ్రహ్మ ప్రసృజేయం సరస్వతీ”

అని యిట్లు పలికి యది శ్లోకమే యని నిర్ధారణముచేసె ననియు రామాయణకృత్యాదిని జెప్పఁబడియున్నది. పై ‘మానిషాద’ అనుదానిలోని యర్థ విశేషము, రామాయణకథాసంక్షేపకథనరూప మనియు, ఛందోవిషయము వాల్మీకిమహాకవికి బ్రహ్మదేవునిదయవలనసలవడినరామాయణకావ్యరచనాద్వితీయసర్గశకవితానవాహుఁబ్రశంస యనియు గ్రహింపక, కొందఱు రామాయణ కాలమునకుఁ బూర్వము ఛందస్సే లేదని యానందర్థమునకు విపరీతార్థములను జెప్పెదరు. వేదములు ఛందోబద్ధము లగుటంజేసి, వేదవేదాంగపాఠగుఁ జగ

వాల్మీకిమహర్షి కావటకు ఛందోజ్ఞానమే లేదని చెప్పుట యెంతయు వింతయై యుండునుగదా!

ఛందము నుపయోగములు.

“అమువ్య విద్యా రసనాగ్రస్తర్కీ” అనుశ్రీహర్షనూక్తిచొప్పున విద్యలను జిహ్వోగ్రమున నుండునట్లు ధారణచేయుటకు ఛందస్వరంబులె సాధకంబులని చెప్పనచ్చును. అట్లు ఛందస్సు ధారణోపయోగకారిమాత్రమే కాక “పాద బద్ధోఽక్షరసమః, తంత్రీలయసమస్వితః” అనువాల్మీకిమహాకవిసూక్తిచొప్పున సంగీతకళాపరావతారమై, శ్రుతిసుఖప్రదమై, భారతీయునతి ధరియింపఁ దగినయ మూల్యాంకరమునై యానందానుసంధానముచే మనోవికసనకారియు నగుచున్నది.

సంస్కృతచ్ఛందమె యనేకభాషల ఛందములకు మూలము.

మహాన్నతదశలోనికి వచ్చియున్నసంస్కృతభాషలోనిఛందఃకళ యార్యులసంబంధమున హిందూదేశభాషలలోఁ బెక్కిటి నలంకరించినది. అట్లు తక్కినభాషలతోపాటుగ ద్రావిడభాషలందును సంస్కృతచ్ఛందఃకళ వ్యాపించి తత్తచ్ఛందఃకళలను విస్తరింపఁజేసినది.

క. ఇంతఱుపి దుభయభాషయై, శంతోడరదె సర్వవిషయభాషాదిగళిం

ముంతిరుపిద పెంనినగాఁ, అంతరినదెకెళ్ ఇదంపయోరుహవదనే.

కర్ణా॥ ఛందో॥ ౧ ఆ॥ ౭౦ ప.

He says that his first instruction will concern the metres common to the two great divisions of languages (the Samskrita and Prakrita), it thus being given concerning thelanguages etc., of all the countries.

F. Kittel's Nagavarma's Prosody.

ద్రావిడభాషలకుఁ గలసహజచ్ఛందోభేదములు.

ద్రావిడభాషలందు సహజములై నియతములై యున్నయతిప్రాసములును, ద్విపదాక్కరాదు లగునల్పసంఖ్యాకము లగుఛందస్సులును దక్కఁ దక్కినతెలుఁగునందలి, మ, య, ర, స, త, జ, భ, న, ల, గ, గణములతో నడచు వృత్తములును, జతుర్మాత్రాకములగు గా, భ, జ, స, న; ల, ములతో నడచు కందార్యాగీతిపద్యములును, సంస్కృతచ్ఛందోలక్షణలక్షితములైయై యున్నవి. కందమునయిత మార్యాఛందోభేదమె యనఁదగును.

ఇట్లు సంస్కృతచ్ఛందఃప్రసిద్ధగణబద్ధము లగు శార్దూలాార్యాదిపద్యములను గణాటకాంధ్రములలో నుపయోగించునపుడు ద్రావిడభాషలఛందస్సుల

లో సహజము లై యున్నయతిప్రాసముల నియతాలంకారముల నిడుటమాత్రమే విశేషమై యున్నది. అందుచు గన్నడమునందలియతి, సంస్కృతచ్ఛందఃస్రసిద్ధయతివంటిదే యుండు యున్నది. కావున నందుఁ బ్రాసము నిడుట మాత్రమే విశేషము. అటవమునందును దెలుఁగునందును బ్రాసము నియతముగా నుండుటయెగాక సంస్కృతచ్ఛందములోని వదవిరామరూపయతికి మాఱుగ సజాతీయవర్ణాన్వృత్తిరూపయతియు, నాయతిస్థానమునఁ దఱచుగా నిలుపఁబడును.

ద్రావిడభాషలలో యతి ప్రాసములు సహజములు.

ఇట్టియతిప్రాసములు సంస్కృతపద్యములలోపైత ముండిన నుండవచ్చును గాని, యందు నియతముగా నుండవలసిన ప్రసక్తి లేదు. అయ్యవి శబ్దాలంకారము లగుటంజేసి, తక్కినయలంకారములవలెనే యభేష్టముగా నిలుపఁబడవచ్చును. ఇఁక ద్రావిడభాషలయందుమాత్ర మవి యుగ్గుతోడఁ బట్టినవానివలె సహజములై యున్నవి. ద్రావిడభాషలకు సహజము లగునక్కర లనుపాటలలో నొక టగుమధ్యాక్కరతో నున్న తొమ్మిదవశతాబ్దపుయధమల్లుని బెజవాడశాసనము నీయతము లగుయతిప్రాసములతోఁ గూడియున్నది. సంస్కృతవాఙ్మయమునుండి తెచ్చిఁగొనిన శుద్ధాంధ్రచ్ఛందములలో, నవి నీయతములై యుండుటయే గాక యనంతము లగు తెలుఁగుపాటలందును, దెనుఁగుసామెతలందును, వ్యాపించియున్నది.

పాటలు.

“శ్రీ గణాధిపతిని చిత్తానతలతు
తలచినే మ్రొక్కెద దైవాలకెల్ల”. పాముపాట.

“గంగవైతేనీవు గగనమందుండాలి
మగని శిర మెక్కుట తగునటే గంగ”. సవతులకయ్యం.

“హరీహరీనారాయణాదినారాయ్ణు
కరుణించురామమ్ము కమలలోచనుడ”. పార్థసపాట.

సామెతలు.

“ఆల్లొక అరవైయేళ్లు;
మొగుడొల్లక ముప్పైయేళ్లు
బాలప్రాయం పన్నెండేళ్లు”

“కాంగలకార్యం గంధర్వులుచే నేరు”

“సానులకు స్వయంపాకాలు, బాపర్లకు బత్యాలు”

“చెడ్డాపడ్డా శ్రీ కాకుళమే గతి”

“ఓరీవీగీ కొడుకుని గంట, మూగీ చెముడూ ముంచుకొవచ్చేయి”

“మానకమ్మనమర్తకు మధై తేనేమి? పుబ్బై తేనేమి?”

“తానొకటి తలిస్తే దైవమొకటి తల్చేడు”

“నూపుకాయకు నూరువ్యాధులు”

ఇట్లు దేశ్యము లగుపాటలయందును, సామెతలందునునైత మీయతి ప్రాసములు వ్యాపించియుండుట నరయఁగా, నివి యటవకన్నడపుఁదముల నుండి తెలుఁగుఁదన్నులోనికిఁ దీసికొనిరాఁబడియుండు ననుటకు మాఱుగా నిప్పటిశబ్దతత్వశాస్త్రజ్ఞులు చెప్పుచున్నరీతి నీద్రావిడభాషలకెల్ల మూలమైన యొకానొకద్రావిడభాషలో నీయతిప్రాసములు ప్రసిద్ధములై యుండి తన్మూలమున ద్రావిడభాషలం దెల్ల వ్యాపించి యుండు నని చెప్పటయె యుచిత మేమో యని తోచుచున్నది.

యతిప్రాసములయొప్పిదము.

సహజనుండర మగునీయతిప్రాసనియమ మనెడునగిషీపనితోఁ గూడిన దోహద మగునలంకారమును ధరించినయాంధ్రకవిత, యసాధారణవిలాసముతో నలరుటలో వింత యేమున్నది? “పలుకునుడికారమున నాంధ్రభాష నుండు” అను శ్రీనాథకవిసూక్తిచొప్పునను “ఎల్లనృపులుఁ గొలువ నెఱుంగ వేరొకటి, దేశభాషలందుఁ దెనుఁగు లెస్స” అను శ్రీకృష్ణ దేవరాయసూక్తిచొప్పునను “తేనియ లొల్కునదిగానఁ దెనుఁగు” అను కొండఱు చెప్పునిరుక్తిచొప్పునను “అనుత్కారకారియ, సహజనుండరమును, బ్రకృతిమధురమును, నగు మాంధ్రభాషలోనికవిత,యతిప్రాసచిత్రితచ్ఛందోహపాలంకారాలంకృత యగు నాంధ్రభాషావిలాసములు లోకోత్తరగుఁబోత్తరములై, వీరుల కింపునింపు ననుటకు ముందునా? ఈయంశము సహజయుల నెన్ననములకు విశేషపడఁటకై విశ్లేషింపఁకుఁగాను రెండుపద్యముల నుదాహరించుచున్నాను.

అట్లు నీనులవిందై యన్యుతపు, సోసలపొందై యమంవసుమచలదళిని

గానముక్రందై యాస్వస, మానందబ్రహ్మమైననధిపతివల్కె.

పనుచరిత్రము ౨ ఆ. ౧౪.

విహరుపొదరిండ్ల నాపాటలాశోకదీపార్చి గనకకలాపమరసె

సాలాపళ్లులు దాటి యేలాలతావారబాలాతతిపరాగపటము లూడ్చె

నానామధుపనవ్యగానామృతము మెచ్చి నూనానవము తెల్లఁ జూజలిచ్చె
శంకారహితధీఁహంకారశుకభటాహంకారముల ఫలాహతియొనర్చె
ననుచు నాగంధపహునిఛార్త్యములు దెలుపు, లీల విరిసినవిరులురాలినరజంబు
లొలికినరనంబులురిలినఫలములధిపు, మ్రొలనిడి పక్కిరుద్యానపాలురపుడు.
వసుచిత్ర.

నిక్కముగా నాంధ్రకవీంద్రులు కవితలోనితక్కినగుణములకన్న నిట్టిశ్రుతి
సుఖప్రదాయిసహజమధురపదగ్రథనకళావిలాసముల కెక్కువ మక్కువపడి,
తమకౌశలమునెల్ల నావిషయమున నె దారవోసియుండి రనియు, నక్కారణము
ననే యాంధ్రకవిత, శ్రుతిసుఖప్రదానవిషయమునఁ దక్కినయన్నిభాషలకవితల
కును దలమానికమై వెలయుచున్నదనియును, జెప్పుట యతిశయోక్తి కానేరదు.

సంస్కృతాదిమహాకవులు కవితాకళ్యాణికి ఛందోరూపమంగళసూత్రా
లంకారముమాత్రమే యుండినం జాలునని భావించిరి. ఆంధ్రకవీంద్రులన్ననో
కవితానువాసినికీఁ గుత్తికంటును మట్టియలుసు బోలి యతిప్రాసములునైతము
నియతాలంకారములై యుండనలయు నని తలంచిరి. ప్రకృతిమధుర మగు
నాంధ్రవాణి సహజసుందరయతిప్రాసరూప శబ్దాలంకారాలంకృత యగుచు
ఛందస్సర్వరయమేళితయై నటించునపు డయ్యది రసికులనెచ్చనములకుఁ బరమా
నందనంధాయినయై యుండుననుటకు సందియ ముండదుగదా!

“అలంకృతీనాం శక్తావప్యానురూప్యేణ యోజనమ్”

అనుధ్వనికారోక్తి చొప్పునను,

చ, “పరిమితభూషణంబులును ఫాలముపై నెలవంకనామముం

బరఁగనొయారియై నయనపర్వ మొనర్చె నధూలలామ దా

విరళగణేయతారలు సవీనతరేందుకళావిలాసముల్ వ

రుస వెలుంగఁగా విదియనాఁటివిభావరి పొల్పుకైవడిఁ.”

నరసభూషాలీఘము.

అనుమూర్తికవినూత్తిచొప్పునను రసభంగముచేయని యతిప్రాసరూపవిర
ళాలంకారములచే మాత్ర మలంకరింపఁబడి మృదుమధుర పదన్యాసలలిత యై
ప్రాధరీతిని, రసాచిత్యవిలాసములతోడను నుక్తివైపుణముతోడను భాషగాంభీర్య
ముతోడను, నలరుచున్నపుడే కవితామతల్లి శ్లాఘ్యతాపదవి నధిరోహింపఁ
జూలియుండును. ఈవిషయమున మచ్చునకుఁగా రెండుదాహరణముల నిచ్చు
చున్నాఁడ.

ఉ. “నిండునునంబు నవ్యనవనీతనమానము పల్కు దారుణా
ఖండలశత్రుతుల్యము జగన్నుత విప్రులయందు నిక్క మీ
రెండును రాజులందు విపరీతము గావున విప్రుఁ డోవు నో
పం డతిశాంతుఁ డయ్య నరపాలుఁడు శాపము క్రమ్మటింపఁగాఁ,”
ఉదంకపాష్యసంవాదము భార. ఆది. ౧ ఆ. ౧౦౧.

ఉ. “చిచ్చుకన్ను మూసికొని చేతిత్రిశూలము డాచి లీలమై
వచ్చినరుద్రుఁడందమున వ్రాలెన వీ వనిలోన నోర్వఁగా
వచ్చునె నిన్ను నెట్టిమగవారికి నీకృప నాశ్రయింపఁగా
వచ్చితి మెవ్వధిం గెలువనచ్చు మహాత్మ యెటుంగఁజెప్పవే.
భార. భీష్మ. ౩ ఆ. ౩౦౦.

శబ్దాలంకారములవలసి నష్టములు.

పైశైలివంటిమధుర మగుపైలితో మనవారలు కొందఱు తనివినొందక
కేవలశబ్దాలంకారప్రియులై, ముచ్చెసరుకులతో గొల్లభామ నలంకరించువిధ
మున రసాచిత్యములను, బాటింపక, శబ్దాలంకారపరంపరతోఁ గవితాపనిత
నలంకరింపసాగిరి.

ఉ. అబ్జముఖిమనోజ నరసాధిపనందన కృష్ణ నీయశం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము నీసరాశ్రమం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము నీవిహాపితం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము చిత్రమిద్ధరణ్.
కవిజీవితములలోని పంచపాపాణములలోనిది. ౩౯౭ పుట.

నీ. రాజరాజనుహృద్ధరాజరాజముఖివిరాజ రాజన్ముఖప్రభల నేలి
పారిజాతకపాదపారిజాతరిపుద్గిపారిజాతశ్రీలఁ బ్రతిఘటించి
హరికాండగంగాలహరికాండజకు లేంద్రహరికాండదీప్తుల సతకరించి
ఘనసారశారదఘనసారసజవాహఘనసారకాంతులఁ గడకుఁ దఱిమి
.....యెసఁగె మగదల కృష్ణమంతీంద్రుక్తిరి. దశావతా. ౧౬౪.

ఇట్టిరచన లాపాతమధురములై యున్నను వీనియందు సారస్యాచిత్య
భావగాంభీర్యాదులు మృగ్యములై యుండుటయే గాక, యపుష్టార్థ, నేయాథా
సమర్థకనిరర్థక గూఢార్థక్లిష్టార్థానుచితతావేదిదోషములును, నిండియుండు నను
టకు సందేహము లేదు. ఒక్కొక్కప్పుడు వాగనుశాసనాదిమహాకవులకవనము

నందును గేవలయతిప్రాసనిర్బంధమాత్రమునైతము, నిరర్థకపదప్రయోగాది దోషములకు సాధకమై రసోచితపదప్రయోగమునకుఁ బ్రతిబంధకమై యుండుటయుఁ గలదు.

క. “ఈసౌపర్ణాఖ్యానము, భానురముగ వినిన..... భార. ఆది. ౨ ఆ. ౧౨౪.

ఉ. శారదరాత్రు లుజ్జ్వలలనత్తరతారకహారపంక్తులక,
భారుతరంబు లయ్యె..... భార. అచ్యుత. ౪ ఆ.

ఉ. | భావజతైః సైవయది పన్నుగనన్నుఁ బరిగ్రహింపు,.....
భార. ఆది. ౩ ఆ. ౧౨౯.

ఉ. | మానుగఁ బత్ని వీ నగుము మానితధర్మవిధానయ్యుతో.
భార. ఆది. ౪ ఆ. ౫ ప.

పైపద్యభాగములందలి యథోరేఖాంకితపదములు ప్రాసవిశ్రమార్థకములే గదా!

వాగనుశాసనునివంటిమహాకవికే యతిప్రాసనిర్బంధము లిట్టిచిక్కులను గూర్చునపు డీక సామాన్యనకు నందును వెట్టివెట్టిశబ్దాలంకారముల నవేక్షించువానికిఁ జెప్పెడి దేమి? కొంద తాఢునికుల గ్రంథములలో “ధర, భారుణి, మహి, భువి, క్షీతి, ఎసఁగు, బప్పు, బనరు, అలరు, పొనరు, వఱలు, పన్నుగ, మానుగ, రహి, లలి, లసత్, ఉద్యత్, కనత్,” మొదలగుదోఁపుడువాసపుఁ బదములను యతిప్రాసస్థలములలో, దోఁ పనిపద్యము లకుదై యున్న నని చెప్పట యత్యుక్తి కానేరదు.

యతిప్రాసము లనియతములు కానోపును.

పయినుదాహరించినరీతిని గొన్నియెడల యతిప్రాసములు సరిగాఁ గుదురనపు డీయలంతిస్థలములకై నియమభంగమును జేసికొననేల? యని తలఁచి యే కావలయు వాగనుశాసనాదు లేదోయొకపదము నెట్టెటో సంవర్ధవఱచి కాని, యేవోకొన్నియుక్తులచొప్పున వర్ణసాజాత్యమును గల్పించికాని, తవిన, హడి, అలివెను, మున్నగు సపూర్వరూపవిశేషములను బ్రయోగించి కాని, యతిప్రాసములను నెలకొల్పి వాని నియతత్వమును స్థిరపఱుచుచువచ్చిరేకాని, సరిగాఁ గుదిరినపుడు యతిప్రాసములను బొటించియు, గుదురనపు డువేక్షించియుఁ బదాచిత్యము, మున్నగువాని కెక్కుడుప్రాధాన్యము నొసంగరైరి. అక్కరణముచేతనే యతి ప్రాసములకు నియతత్వము రూఢమూల మయ్యెను.

శబ్దాలంకారసంపత్తికై కల్పించబడినయతిప్రాసములు రసోపస్కారకములై యుండుటకుమాటుగా, రసాపకర్షకములై యుండుట దుష్టమై యుండుననుటకు సందేహము లేదు. మతియు నామాన్యముగా సమానవర్ణావృత్తియే శ్రుతిసుఖదాయకమై యలంకారము కానోవును గాని, యేవో వ్యాకరణాది శాస్త్రములందుమాత్రము ప్రసిద్ధములై యున్నసంబంధములనుబట్టి సజాతీయమై యుండువర్ణ మాస్పత్త మైనంతమాత్రమున నుద్దిష్ట మగుశ్రుతిసుఖము సిద్ధింపనేరదు. తే. గీ. 'ప్రక్షిచయనక్తకంఠదావాగ్నిపాయ', ఇందు గకార జకారములప్రాస మేకవర్ణావృత్తివంటిది కాదు గదా. కం. పోనుద్యోగము చేసిన, ప్రాణంబా యింక నీకుఁబాఢేయం జా'. భిత్వాదులందలిశాస్త్రీయమగు 'సణ' ప్రాసము శ్రుతిసుఖవిషయమున (అసమ్మతమగు) కేవల సణప్రాసముకన్న భిన్నము కాదు గదా? అట్లయినను సమానవర్ణావృత్తి గలుగునట్లు పదములను సంవర్ణసఱచుట కొన్నియెడల దుశ్శృక మగుచు నుండుటంజేసి, మనవారు మతాచారములందువలె నె, యిందును నేవో కొన్ని ప్రత్యంతరములను గల్పించి యుపయోగించుచు, యతిప్రాసము లెట్లైన నిల్పఁబడిన ననిపించుకొనఁజూచుచునచ్చిరి. అక్కారణముచేతనే యవి, నియతముగా నుండక తీరదనియు, వానిని విడిచిన నేదో ప్రత్యవాయము వచ్చుననియుఁ గొందఱు తలఁచునంతటి వెఱ్ఱసిద్ధాంతము బయలుదేలినది. కావుననె యసమర్థులుసైతము, దానిని విడుచుకొనఁజాలక శాస్త్రానకుఁగాను "యజ్ఞోపవీతార్థం హరిద్రాక్షతాన్ సమర్చయామి" అనురీతిని బయి నుదాహరించిన "ధరి, లలి, రహి" ప్రభృతి నిరర్థకశబ్దములను జొనుపుచు వెలిఁ దీర్చికొనుచున్నారు. ఆహా! దృష్టఫలకములగుకృత్యముల కదృష్టఫలకత్వము సంఘీకరించుటవలనఁ గదా యిట్టిచిక్కులు వాటిల్లినవి!

విమర్శకులును యతిప్రాసములను విడువఁజాలకుండుట.

ఇట్లుండ్రుకవిలోకమం దంతటను దత్ప్రయోగ మొకయవర్జనీయ మగు విధిగా, రూఢ మైయుండుటచేతనే తుదకు వానితత్త్వమును బాగుగా నెఱిగిన వాఙ్మయచరిత్రజ్ఞు లగువిమర్శకాగ్రగణ్యులుసైత మట్టిచిక్కులకు లోనగుచునే యున్నారు. "సంభావితస్యచాక్షిర్ దగణాదతిరిచ్యతే" అనుగీతానూక్తివోష్పన మందియైనను విమర్శఘ్నేయమున లోకగర్విత్త మై యున్నచో నుజ్జగింపఁదగినదే గదా? ఇంతయేల! పండిత వ్యవహారమున కెక్కినవ్యావహారికభాష గ్రాహ్యమే యని యెఱిగినవారుఁగూడ, లోకమునకు వెఱచి దానిని గ్రంథములందు

యధేష్టముగా వాడుకచేయుటకు వెనుదీయుచుండలేదా? అనానశ్శకములె యని యెఱిగియెఱిగియు నెన్నెన్నియారములకుఁ దత్త్వజ్ఞులైనతములొం గుచుండలేదు? కావునఁ బరమేశ్వరవిలాససింధు మగునీకీర్త్యపేక్షాశక్తియే మాన వులను మొదట నట్టికార్యములందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయునదియుఁ, బిదప నట్టియార ములు చెడకుండ సంరక్షించుచు వచ్చుచున్నదియు, నయి యున్న దని చెప్పుటకు సందేహము లేదు.

సౌలభ్యాపేక్ష యతిప్రాసములను సడలించుట.

అట్లయినను నీశ్వరవిలసిత మగుసౌలభ్యాపేక్ష యను మఱొకమహా వస్తువు జీవులకుఁ బ్రకృతిమధుర మైనది గలదు. మనసునకైనఁ దెలియకుండ మానవుల నకృత్యములందుసైతముఁ బ్రవర్తింపఁజేయుమహాశక్తి యద్దానికిఁ గలదు. ఆచారవ్యవహారములందువలెనె భాషావిషయములందుసైత మస్తుహా శక్తియే కొన్నిటి నకృత్యము లని వాదించువారినిసైత మాకృత్యములందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయఁగలుగును. కాని కీర్త్యపేక్షాశక్తిప్రాబల్యమున సౌలభ్యాపేక్షా శక్తికిఁ గల్గుజయము చిరసాధ్యమును, గ్రమసాధ్యమును నగునుగాని యొక్క మాటు పెద్దమాక్కు రానేరదు. దేవశక్తిరేఫమైత్రి యగ్రాహ్య మనియు, దన్తూలముననే పోతనాద్యనిభాగవత మగ్రాహ్య మయ్యె ననియు, నుద్భోషిం చిన యప్పుకవిసంతివాఁడును నద్దానినె కొన్నియెడలఁ బ్రయోగింప మానఁ జాలఁడయ్యెనుగదా! పండితవ్యవహారమున కెక్కినను వ్యాకరణసిద్ధము కాని వ్యావహారికభాష గ్రంథముల కెక్కరా దని పెనఁగులాడుమహాశయు లనేకులు స్వగ్రంథములం దట్టిభాషకుఁ దా వీయకుండ లేకపోవుట యెల్లరకును విదిత మేగదా!

దేశభాషాభిమానులయత్నము లశృష్టాధీనములు.

దేశీయులయత్నమునుబట్టి దేశభాషాభిమానులకుఁగాని, భాషాభిమాను లకుఁగాని, యుత్సాహ ముద్రేకించుచుండును. దేశభాషలు మహోన్నతస్థితికి రానున్నప్పుడు తత్తదభిమానులకుఁ దత్తదనుకూలమహాకార్యములను సాధించు పరాకాష్ఠ (పూనిక?) జనించుచుండును. అట్లు కానపుడు వారికి నిరుపయో గము లగుకార్యములందుఁ బ్రవృత్తి గల్గుచుండును. దురదృష్టవశమున నేగా కున్న ననేకు లగునాంధ్రమహాకవులకు సంస్కృతవాఙ్మయసంబంధమున రసపోషణము, ఔచిత్యము, భావనాశక్తి, పాత్రోచితవ్యభాషవర్ణనము, కథాకల్పనాకౌశ

లము, మున్నగువానియందు దంతగా నభిలాషపొడమక, యరవకన్నడాదివాఙ్మయ సంబంధముననో, మఱియేకారణముననో “మీసాలపై తేనియల్” అనునీతి గలయీశబ్దాలంకారములను జత్రిందునభిలాష పొడమ ప్రస్థానము కానేల?

అట్లు శబ్దాలంకారశృంఖలీతులయ్యుఁ గొన్నియొడల రసమును వెల్లివిరియఁజేయునిరర్థశృద్ధుదురుభురకవితాప్రవాహము గలయాంధ్రమహాకవులకు నిజముగాఁ గథాకల్పనాచిత్త్యరసపోషణాదులందు దభిలాష మెందై, శబ్దాలంకార రచనయందు వైముఖ్యమే పుట్టియున్నయొడల నాంధ్రవాఙ్మయ మీనఱ కెట్టి మహోన్నతదశకు వచ్చియుండునో చెప్పఁజాలము గదా!

శబ్దాలంకారికవితుకుఁ గల్గినయాగంతుకఫలవిశేషము.

వైరుదాహరించినరీతి నీశబ్దాలంకారాదులు రసాచిత్యాదులకుఁ గొంత సఱకుఁ బ్రతిబంధకములే యైనను, భాషానియచునమునకుమాత్రము మూలాధారములై యాంధ్రభాషకుఁ గొంతయుపకారము నొనరించుచున్నవి. సామాన్యముగా భాషానియమనమునకు శబ్దాలంకారరచన యంతగా నావశ్యకము కావలసినప్రస్థి లేకున్నను, నాంధ్రభాషావిషయమున నేర్పడిన యొకానొక వింతసిద్ధాంతముచే నట్టిప్రస్థి గలుగవలసినచున్నను.

సామాన్యముగా నాయాకాలములందలి పండితస్వనహారస్థభాషయే యాయాకాలములలో గ్రాంధికభాష యగుచుండును. పూర్వపూర్వకాలములందలి భాషల కాయాకాలములలోని వాఙ్మయమె రక్షకమై యుండును. అట్లుగాక యాంధ్రభాష కదృప్తవశమున స్వనహారభ్రష్టసంస్కృతభాషావాఙ్మయపరిచయముచేతఁ బ్రాచీనగ్రాంధికభాష యాచంద్రతారమును గ్రాంధికభాషయై యుండఁ దగునన్నసిద్ధాంత మిటీచు బయలుదేరినది. కాని యిట్టి సిద్ధాంతము ప్రాచీనులకాలమున లేకుండుటనో మఱియేకారణముననో యట్టి ప్రాచీనభాషకు నియామకము లగునమగ్రములైన కోశములుగాని, వ్యాకరణములుగాని సంస్కృతమునకు వలెఁ బుట్టియుండలేదు. కాఁగాఁ గలకాలము నాంధ్రములోఁ బుట్టఁదగినగ్రంథముల కెల్లఁ బ్రాచీనప్రబంధస్థభాష చాలవఱకు నియామకము కావలసి వచ్చెను. మఱియు నట్టివాఙ్మయ మిప్పటివలె ముద్రణాద్యుత్కృతపరికరము లేకుండుటచేతను, నసంస్కారులచేఁ దఱచుగ వ్రాయఁబడుచు వచ్చుచుండుటచేతను నందుఁ దండ్రిపతంజముగఁ దప్పలు ప్రవేశించుచువచ్చెను; ఇంతియగాక;

ఉ. “నన్నయముఖ్యసత్కవిజనంబుల కావ్యములందు లేఖకుల్

కొన్నియుఁ బాతకాధములు కొన్నియుఁ బోకడఁ బెట్టఁ దక్కువై
యున్నెడఁ జూచి జానపదు లోడక దిద్దినతప్పుత్రోవలె
ల్ల నిజమంచుఁ గైకొనెన, లక్షణవేత్తలు సస్తుతింతురే.”

అను సప్తకవిగారియాశయముచొప్పున నాఁడు మొదలు నేటివఱకును నాయాకాలములందలి లక్షణగ్రంథములకు సరిగాఁ బ్రాచీనవాఙ్మయము సవరింపఁబడుచువచ్చెను. అక్కరణములచే ననేకస్థలములందు నిజ మయినకవి ప్రయోగ మిది యని స్థిరపఱచుటకు వీలుపడనంతటిదురస్థ యాంధ్రభాషకుఁ దటస్థించినది. అయినను మనవా రింకను ప్రాచీనాంధ్రగ్రంథభాష తోడనే గ్రంథరచనము చేయునభిలాషను విడువకయు, నిజ మయినప్రాచీనాంధ్రభాషను దెలియఁజాలకయు, నట్టిప్రాచీనభాషకును నద్యతనపండిత్యవహారస్థభాషకును విలక్షణము లగుపలువిధము లైననూతనప్రయోగములను బ్రయోగించుచు గ్రంథముల రచించుచున్నారు.

కావున నీసమయమున శబ్దాలంకారబహుళము లగురచనలు భాషానియమనవిషయమున మిక్కిలిగా సుపచరించుట కవకాశము తటస్థించినది. సామాన్యముగా ఛందోయతిప్రాసశ్లేషయమకానుప్రాసాద్విఫలములందు నిబద్ధము లగుప్రయోగములు మార్పరానివై యుండునుగాన నవి కవిప్రయత్నములే యని నిశ్చయింపఁదగినవై యుండును. ఆంధ్రభాషలోని ఛందోలక్షణములు గాని వ్యాకరణలక్షణములుగాని తఱచుగా నిట్టియాధారములనుబట్టి పుట్టినవే యని చెప్పవచ్చును. చెప్పవచ్చు నననేల! లక్షణములను సూత్రించునపు డిట్టియాధారములనే దొరకినంతవఱకుఁ బ్రమాణముగాఁ జూపుచుండుట యాంధ్రలక్షణగ్రంథములలోని సంప్రదాయ మై యున్నది.

శబ్దాలంకారములవల్లఁ గలుగుపయోగ మల్పము.

అట్లయినను ననంతము లగుభాషావిషయములను నియమించుటలో నీయలంతిసంఖ్య గలనిర్భంధస్థలములలోని ప్రయోగములు సమర్థములు కాఁజాలకున్నవి. కాన గాఢాంధకారమున మెఱుఁగుడుపురుగులవల్లఁ గల్గువెలుతురువలె నీయలంతిప్రయోగము లల్పసాహాయ్యమునుమాత్రమే చేయఁజాలుచున్న వని చెప్పకతీరదు.

శబ్దాలంకారకవిత్వనుబట్టి భాషను నియమించుట దుష్కరము.

మఱియు నొకప్రయోగము దొరకునపుడు దానిని బలువిధములుగా సమర్థించుచు నుండవచ్చునుగాన నం దేరీతినియమ మాప్రయోగమును బ్రయోగించిన కవికి సమ్యతమో గ్రహించుటయు దుష్కరమే యని యంగీకరింపక తప్పదు. ఈకారణముచేతనే లక్షణగ్రంథములలోఁ బరస్పరవిరుద్ధము లగు మతభేదము లనంతములు బయలుదేలుట సంభవించినది. ఈవిషయము నిచట దిక్షాత్రముగ నుదాహరించి చూపెదను.

ఉ. “క్షత్రియవంశ్యులై ధరణిఁ గావఁగఁ బుట్టినవారు బ్రాహ్మణ
క్షత్రియవైశ్యశూద్రు లనఁగాఁ గలనాలుగుజాతులకొ న్నచా
రిత్రము చప్పకుండఁగఁ బరీక్షితుకాచినయట్లు రామమాం
ధాతృరఘుక్షీతీశులు ముదంబునఁ గాచిరె యేయుగంబునకొ.”

పాఠ. ఆది. ౨. ఆ. ౧౭౭ ప.

అనునన్నయభట్టారకుని యొకప్రయోగమునుబట్టి పలుగురు లాక్షణికులు పలువిధము లగుసభిప్రాయములతోఁ బలువిధము లగునియమములను గల్పించుచున్నారు.

క్షత్రియశబ్దములో ‘తకాం’ ద్వితీయము లే దని తలఁచి యట్టిదానితో సరిగఁ బ్రాసస్థలమున నున్న ‘మాంధాతృ’ శబ్దములోని ‘ఋ’ వర్ణము రేఫము కానిచోఁ బ్రాసభంగ మగు ననియు నక్కారణముచేతనే “ఉర్ద్వం ద్వేరః” అనుచింతామణిసూత్రము రేఫమును విధించుచున్నదనియుఁ గొందఱు చెప్పుదురు.

“క్షతాక్కిల త్రాయత ఇత్యువ్రజః క్షత్రస్య శబ్దోభవనేషు నూఢః” అను యొదలగు సూక్తులచొప్పున క్షత్రియశబ్దములో ‘తకార’ద్వితీయము గలదనక తీరదు. అక్కారణమునఁ బ్రాసద్యచ్ఛుఁ బ్రాసస్థలములో నున్న “చారిత్ర” శబ్దమునందును “అసచిచ” అనుపాణిని సూత్రమునలన ద్వితీయము సంపాదించి ప్రాసమును సమర్థింపనగును. అట్లే చతుర్థచరణమునందును “హం । ధాతృ” శబ్దమున “ఉర్ద్వం ద్వేరః” అను నియమము నంగీకరించి రత్వము సాధించి విదప “అసచిచ” అనుదానిచే ద్వితీయమును సంపాదించనగును. సిద్ధసమాసమధ్యమున ఋకారమునకు రత్వము వచ్చుట నంగీకరించునపు డాపిన్నట “అసచిచ” అనుదానిచే ద్వితీయము నంగీకరించుట విరుద్ధము కానేరదు. “అనుక్తమన్యశబ్దానుశాసనవత్” అను పరిభాషచొప్పున “అసచిచ” అనుదానినిఁ దెనుఁగు వ్యాకరణములో నుపయోగించుట యసంగతము కానేరదు. అచ్చటిద్వితీయ ముచ్చారణ

స్వభావమునుబట్టి కల్పింపఁ దగినదగుటచే నట్టివిధి సర్వభాషాసాధారణ మగు న్యాయమువంటిదియుఁ గానోపును” అని మఱికొందఱు వాదించుదురు.

పైపద్యము నాల్గవచరణమున “ఉర్ ద్వంద్వోరః” అనువిభాసమునుమాత్ర మంగీకరించినం బాలును. ప్రాసస్థలములలో హల్ సంయోగాంతర ముండునపు డొకచో ద్విత్వ ముండి యొకచో లేకున్నను ఊతి లేదు. అక్కారణమున ‘అన చిచ’ అను సంస్కృతవ్యాకరణవిధి నసంగతముగఁ దెచ్చికొననక్కఱలేదు. కాఁగా మూడవచరణములోని ‘చారిత్ర’ అను చోటను, నాల్గవచరణములోని ‘మాంధాత్ర’ అనుచోటను ద్విత్వతకారము లేకపోవచ్చును.” అని వేటొక కొందఱు చర్చింతురు.

“ఈపక్షత్రయమునందును మొదటిపక్షమువా రేకతకారవిశిష్ట మగు ఊత్రియశబ్దమును గలదని యంగీకరించునపుడు పైపద్యమునందలి ప్రాసములు కుదురుటకయి ద్వంద్వమున రత్నము వచ్చుననుశాస్త్రము నంగీకరింపవలసినంత యావశ్యకత లేదు. ప్రసిద్ధమగు సంయుతాసంయుతప్రాసము నంగీకరించుట చేతనే యందలి ప్రాసములకు సాధుత్వము సిద్ధించును. ఇంక—

ఆ. “క్రింద జడ్డలును బిటుండ బిందువులును, నూది ప్రాసములకు నుండే నేని హ్రస్వ మొకట నిడుదయక్కరం బొక్కట, వానిమొదల నిలుపవచ్చునెందు.”

అను నప్పకవివచనముచొప్పునఁ బ్రకృతపద్యపుఁబ్రాసమున బిందుపూర్వకత్వ ముగాని సంయోగేతరయుతిగాని లేనందునఁ బ్రాసపూర్వాక్షరములలో నొకట హ్రస్వాచ్చును వేటొకట దీర్ఘాచ్చును నుండుట పాసంగనేర దనుబాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశికాకారుల (బాల. గుప్తా. ౩౬౭ పుట.) పూర్వపక్షముచొప్పు నఁ బైచోటఁ బ్రాసభంగ మగునుగాన రత్నశాస్త్రము నంగీకరింపక తీర దని శంకింపవలదు. ప్రాసపూర్వాక్షర మొకప్పుడు గురు వయ్యెనా తక్కినచోట్ల గురువే కావలయు ననియు, నొకచో లఘువయ్యెనా యంతటను లఘువే కావలయు ననియు సిద్ధాంతముగాని పైరీతి నిర్బంధము లేదు. అప్పకవి—

కం. “గురులఘువులలో నెయ్యది, మురహర తొలిచరణమునకు మొదల నిలుచుని ధర నాపైనిడుప్రాసా, ఊరములపూర్వమున నదియ కదియింపనగుక.”

అని చెప్పి దానివెనుకఁ దద్వివక్షణము ప్రకారాంతరమునఁ బయినుదాహరించిన “క్రిందజేడ్డలు....” అను పద్యములతోఁ జెప్పియున్నాడు. ఇట్లే యంతామాత్యుఁడును—

కం “ఆదిని గురులఘువులలో, నేది నిలిచె నదియె మొదల నిడి పాదము లు
త్యాదింపవలయు నుపజా, త్యాదుల మిశ్రములుదక్క నంబుజనాభా.”

అని చెప్పియున్నాఁడు. కాఁబట్టి నియతముగాఁ బ్రాసపూర్వాక్షరములు
గురువులైకాని లఘువులైకాని యుండవలయు ననిమాత్రమే సిద్ధాంత మగుటం
జేసి యేకతకారాంగీకారపక్షమునఁ బయిపద్యములలో సంయుతాసంయుతప్రా
సము చెల్లుట నిరాబాధ మని యెఱుంగునది. అక్కారణముచే “ఈపద్యమును
రేఫశ్లిష్టమునొద్ద నుదాహరించుట కేవలము ప్రమాదాయత్తము” అని గుప్తార్థ
ప్రకాశికాకారులు వ్రాయుటయే కేవలము ప్రమాదాయత్త మని చెప్పనగును.
అప్పకవియే గాక యహోబలపండితుండును నీపద్యమును సంయుతాసంయుత
ప్రాసమునకు లక్ష్యముగ నే యుదాహరించెను. “క్షత్రియవంశ్యులై జగతి”
నిత్యాదిపర్వపద్యే చతుర్థపాదే మాంధాతృపదన్య సంయుతాసంయుతప్రాస
త్వేన ఋకారాంతత్వమేవ ననరేఫత్వమితి జ్ఞేయమ్.” (అహోబల 3-౨౯ పుట.)

“ఆనజస్సన్యదృతోద్వంద్వే రేఫ శ్శౌరికవేర్ధతే” అనునధర్మణసూక్తిచొ
ప్పున ‘ఆనజ్’ రాఁదగినస్థలములందే పాక్షికముగ, దానిని బాధించి యీరత్వ
ము వచ్చునని యహోబలపతి యభిప్రాయపడి యున్నాఁడు. కాన “మాం
ధాతృరఘుక్షీతీశులు” అనుద్వంద్వమున విద్యాయోనిసంబంధములు లేమిం
జేసి ‘ఆనజ్’బుతోద్వంద్వే” అనుచొప్పున ‘ఆనజ్’ రానేరదు. అక్కారణ
మునఁ దత్సమానస్థానమందేవచ్చు రత్వమును రాఁజాలదు. కావుననే యహో
బలపతి యీపద్యమున ‘మాంధాతృశబ్దమున రేఫ కానేర దని “ఋకారాంత
త్వమేవ--ననరేఫత్వమ్” అని వ్రాసియున్నాఁడు. తుదకు గుప్తార్థప్రకాశికా
కారులును “రేఫాదేశంబు సంస్కృతద్వంద్వంబునందు నానకాదేశంబువోలె”
అని యిట్లు (౧౯౯-న పుట) కొన్నివిషయములందు రత్వమున కానక్షనమాన
స్థానికత్వము నంగీకరించియు ‘ఆనజ్ఞ’నకుఁ బ్రస్తక్తి లేనియూఘలమునందు రత్వము
వచ్చుటకుమాత్ర మంగీకరించి యడిదము సూరకవిగారిలో నేకీభవింపనెంచుట
యెల్ల ద్విత్వము ప్రాసములలో నాప్యత్వము కాకున్నను క్షతి లే దనుతమవాద
మునకు లక్ష్యమును సృజించుటకే యని తలఁచుట యసత్యము కానేరదు.

క. “క్షత్రియధర్మంబున మాం, ధాతృఁడు రాజ్యంబు నీతిఁ దగఁ బాలించె”

శాత్రవరహితంబుగ నిజ, గోత్రము వెలయంగఁ బ్రజలు కొనియాడంగఁ.”

అని యిట్లొకపద్యము నందిసింగస బలరామవిజయములోని దని లక్షణ
చూడామణి యనునామాంతరము గలరంగరాట్టండమునఁ దృతీయాంకమున

సంయుతానంయుతప్రాససందర్భములోనుదాహరింపఁబడియున్నది. ఈదశ్యము ప్రాసస్థలమునుబట్టి విచారించునపుడు ‘క్షత్రియ’ శబ్ద మేకతకారకముగ నాకవి యు దానినుదాహరించినరంగరాట్టండఃకర్తయుఁ దలంచిననియు నిట్టియెడ సంయుతానంయుతప్రాసమును జెప్పుటయే యుచిత మనియు విశదపడకమానదు గదా! గుప్తార్థప్రకాశికాకారు లిఁక నేవిధమునఁ బెనఁగులాడినను నిందలిమాంధాత్మశబ్దమున రత్నమును సాధించి ద్వితకారకక్షత్రియశబ్దమె యటఁ గవి ప్రయుక్త మని స్థాపించి ప్రాసమున ద్విత్వావృత్త్యనావశ్యకతాయావస్థపక్షమును నిలఁబెట్టుకొనఁజాలరుగదా! ఇంతియకాక ప్రాసపూర్వాక్షరములు నియతముగా గురువులై గాని లఘువులై గాని యుండవలె నన్నయపుకవి సిద్ధాంతమును గప్పిపుచ్చి ప్రాసాక్షరములలో సంయోగము గాని బిందువు గాని లేనపుడు తత్పూర్వాక్షరములలో నొకటి దీర్ఘము నొకటి హ్రస్వమును సంయుతానంయుతప్రాసస్థలమునందు పైతము కా రా దను తమమతమును నిల్పుకొనఁ జాలరుగదా.

ఇఁక వాచస్పత్యమున క్షత్రియశబ్దము తకారద్యయవిశిష్టముగ నుదాహరించుటనుబట్టియు “నక్షత్రియప్రాణనహస్సతాంయః” “క్షతాత్కిలత్రాయత ఇత్యుదగ్రః । క్షత్రస్యశబ్దోభువనేషు హృథః,” అను మొదలగు మహాకవుల నిర్ణయిని బట్టియు, క్షణుహింసాయా మితి ధాతో స్పంపదాదిత్వాత్ ణ్విప్, గమాదీనా మితి వక్రవ్యమిత్యనునాసికలోపే తుగాగమే చ క్షదితిరూపసిద్ధం క్షతఃనాశాత్ త్రాయతే ఇతిక్షత్రః మపీతియోగవిభాగాత్కః” అను మల్లినాథసూరి చూపిన ప్రక్రియనుబట్టియు ద్వితకారకరూపము గలదనుటకు సందియము లేదు, అయినను నది వ్యవహారపశ్యమున నేకతకారముగానే వినఁబడుచుండుటంజేసి పైనుదాహరించిన పండితకవు లద్దాని నేకతకారముగ గ్రహించి యుందు రని యెన్నిన నెన్నవచ్చును. లేదా యట్టిమార్పు సంగీకరింపక యేకతకారవిశిష్ట క్షత్రియశబ్దమును సంస్కృతవ్యాకరణముచొప్పున సాధించినను సాధించుకొనవచ్చును. పయి నుదాహరించినమల్లినాథసూరి చూపిన ప్రక్రియచొప్పున, నాశార్థక మగు ‘క్షత్’ అనుశబ్దము సిద్ధమే కదా! పిదప “క్షతం = నాశం, రాతి = దదాదిశత్రూణామ్” అనువ్యుత్పత్తి ననుసరించి యేకతకారవిశిష్టక్షత్రశబ్దము (క్షత్ + రా + కః = క్షత్రః)నె సాధించుట కేమియు నాటంకము లేదు. క్షత్రియక్షత్రాద్య నేకశబ్దము లేకతకారకములుగానే సర్వశబ్దసంబోధినీప్రభృతి కోశములలో నుదాహరింపఁబడి యున్నవి, పైకారణములచే నచ్చట నేకతకారవిశిష్టక్షత్రియశబ్దము

నంగీకరించుట విరుద్ధము కారనేను. కాన నహోబలపండితాశ్పకవ్యాదుల ననుసరించి సంయుతాసంయుతప్రాసమును గ్రహించుటయే లెస్సయని చెప్పవలసియున్నది.

శా. “ఈత్రైలోక్యమునందుఁ గల్గదు రణం బెచ్చోట లేకుండుటం

జేతుల్ వేయు నృగాభరం బగుట నచ్చెక్ దేవ యీమేనికీ.”

అను మొదలగునాచనసోమనాదిమహాకవిప్రయోగాంతరములను సాధించుటకయి యంగీకరింపక తీరని సంయుతాసంయుతప్రాసముతోనే ప్రకృతపద్యప్రాసస్థానములకు సాధుత్వము సంపాదించఁదగి యుండఁగానధర్మశాచార్యాహోబలపండితాదులనియమముల నుల్లంఘించియు నష్పకవిని నిరాకరించియు, బయభారతపద్యమున రారానిరత్నమును జేయుటగాని, కేవలాప్రసిద్ధ మగుద్విత్యావృత్త్యానావశ్యకతాహాపనూతనసిద్ధాంతమును గల్పించుటగాని యర్హము కాదు గదా! అట్లు కల్పించినను బయిని ప్రాసినరంగరాట్నందములో నుదాహరింపఁబడిననందిసింగనప్రయోగము సంయుతాసంయుతప్రాసము నంగీకరింపకుండ సాధించుటకు శక్యము గాదుగదా!

అట్లయిన నిఁక రత్నవిధాయకశాస్త్రము న్యర్థ మగుచున్నదని శంకింపరాదు. “మాత్రపిశ్యబుద్ధి నై దేహపుత్రిఁ దలఁతు” అనుప్రయోగాంతరమునందు “ఆనకాదేశమున కపవాదముగాఁ బాక్షిక మగు నీరత్నశాస్త్రమునే యంగీకరింపనిచో నిత్య మగునానకాదేశము దుర్నివార మగుటంజేసి ఛందోభంగము కావలసి వచ్చును. అక్కరణముచే నిట్టిప్రయోగములను సాధించుటలో రత్నశాస్త్రము చరితార్థ మగుచున్న దని గ్రహింపవలయును. పైయభిప్రాయములతోడనే “ఉర్దవ్విం దేవరః” అనునాంధ్రశబ్దచింతామణిలోని రత్నవిధాయకశాస్త్రమునకు వ్యాఖ్యానము చేయునపు డహోబలపండితుఁడనగి. “మాత్రపిశ్యబుద్ధి నై దేహపుత్రిఁ దలఁతు” అనుదానినే ప్రమాణముగాఁ జూపి “క్షత్రియవంశ్యులై” అనుభారతసవ్య మాసూత్రమునకు లక్ష్యము కానేరదని స్పష్టముగా వ్రాసియున్నాఁ డని (చూ-అహో 324, 325పుటలు.) గ్రహింపవలెను.

ఇఁక “పున్నామనరకాత్త్రాయతే ఇతి పుత్రః” అనువ్యుత్పత్తి నాశ్రయించి తకారద్యయవిశిష్ట మగు పుత్రశబ్దము ప్రాసయతిగాఁ బయిగీతసవ్యమునఁ బ్రయోగింపఁబడియుండుటచే మాతృశబ్దములోని ఋకారమునకు రేఫము వచ్చినను ‘తకార’ ద్విత్వము లేదు గాన ద్విత్వావృత్త్యానావశ్యకతా

రూపస్వపక్ష మిన్రయోగముచేత నైన స్థిరపడు నని గుప్తార్థప్రకాశికాకారు లాశింప కుండురుగాక. వాచస్పత్య, శబ్దకల్పద్రుమాదికోశములలో ‘పుత్ర’ శబ్ద మేకతకారవిశిష్టముగను ద్వితకారవిశిష్టముగనుగూడ సాధింపఁబడి యు న్నది. “పు(త్ర)త్రః” పుం....పునాతి పిత్రాదీనితి. పూ + ‘పువో’ప్రాస్వశ్చ, ఉకా ర-౧౬౭-ఇతిక్తః, ధాతోః ప్రాస్వశ్చంచ” అని యిట్లేకతకారవిశిష్టరూపము శబ్దకల్పద్రుమమున సాధింపఁబడియున్నది. కావున నాప్రయోగమును బట్టి ద్వితావృత్త్యనావశ్యకతాహాపాపూర్వసిద్ధాంతము స్థిరపడనేరదు.” అని యిట్టింకొకకొందఱు సిద్ధాంతము చేయుచున్నారు.

మహాశయులారా! చిత్తగించితిరా! ప్రయోగములనుబట్టి వ్యాకరణ నియమముల నేర్పఱుచుటలోనిచిక్కులు; సామాన్యముగా ఛందోయతిప్రాసాది స్థలములం దిట్టిప్రయోగములు దొరకుటయే యరుదు. ఎక్కడనేని యొక ప్రయోగము దొరకెనా యది ప్రైరీతిని వివిధాభిప్రాయములకు లోనై సంఘేహ నివృత్తిచేయుట కనవర్ధిమై మాతములవైవిధ్యమునకు బీజమై యుండును.

క. “పాండవులవలనఁ గీ డొ, క్కొండును లే దధిప నీదుకొడుకులు ధరణీ

మండల మంతయు మ్రింగిరి, పాండున్యవతిభాగమునకుఁ బాపిరి వారికా.”

భారతము.

పయిపద్యములో రెండవచరణమునుబట్టి “ఒక్కొండు” అనుపదము భారతకవిసన్తుత మని విశదపడు ననుటలోఁ బ్రైరీతినే వివిధము లగునభిప్రాయ భేదములు బయలుదేలుచున్నవి.

పయిప్రయోగము విశ్రమము గుదురుటకయి కవి ప్రయోగించి యుండుటచే నట్టినిర్బంధస్థలములలోని కక్కుఱితిప్రయోగములు గ్రాహ్యములు కానేర వనియు నొకప్పు డట్టివానిని బ్రయోగించినకపులు మహాకవులై యుండుటచే వానిని సాధువులుగా నెన్నినను మన మట్టివానిని బ్రయోగింపరా దని యుఁ గొందఱయాశయము. (చూ-ఆంధ్రకవులచరిత్ర ౧౯౧౭లో ముద్రితము-౧౫౦-౧౫౧ పుటలు).

ఇంగ్లీషుకవనములోని యంత్యనియమమువలె యతిప్రాసము లిట్టియెడఁ గుదురనందున నుపేక్షితము లయ్యె ననరాదా యని మఱిగొందఱయభిప్రాయము.

గుణసంధిసంబంధమునుబట్టి ‘అకారౌకారములకు’ (అకార + ఉకార) యతి సంగీకరించి ప్రైథలములందు ‘ఒక్కొండు’ అనియే ప్రయోగింపఁబడె నని

యు నిట్టి రహస్యముం గనఁజాలక 'అకారౌకారములకు' యత్నిమైత్రి లేదను కొని 'ఒకార' మధ్యహంసంబు నాంధ్రవైయాకరణులు కల్పించి యుందు రని యు మఱికొందఁ జిల్లిప్రాచయవడుచున్నారు.

“నన్నయ తిక్కనాది మహాకవింద్రు లిట్టి సామాన్యస్థలమున యతిప్రాస ఘులను ఘటించలేక కక్కుటితిపడి యపశబ్దమును బ్రయోగించి రనుట కేవలము పరిహాసనీయ మగువిషయము వారు వెనుక నుదాహరించిన రీతిని మదకు నిరర్థకపదప్రయోగమునకేని సహించి యంతటను యతిప్రాస ములు నిర్వహించుచు వచ్చుచుండుటచే వాని కనీయతత్వము సంగీకరించుట యసంగతము. అకారౌకారముల యత్నిమైత్రి కీవివాదస్థలమే తప్ప మహాసముద్రమునంటి యాంధ్ర వాఙ్మయమునఁ బ్రబల మగునట్టియుఁ బ్రామాణిక మగు నట్టియుఁ బ్రయోగాంతరము లేమింజేసి యది యాదర్శణీయము కానేరదు. అక్కారణముననే 'ఒక్కొండు' అనుమాప మిటీసులి కవులును బ్రయోగించుచు వచ్చిరి. అట్లే యాంధ్రవైయాకరణు లెల్ల నవినంపానముగా వాని సంగీకరించి ఖూత్రించుచువచ్చిరి.” అని వేటొక కొందఁడ సిద్ధాంతము.

పై నుదాహరించిన వివిధాభిప్రాయములను బొగుగ్గా విచుర్చించి చూచు ఘవుడు నన్నయతిక్కనాదు తెఱిగియెఱిగి యపశబ్దములను బ్రయోగించి కనుట యసమంజస మనకతీరదు. వారిప్రయోగములే వ్యాకరణరచనకు సాధకమై యుండఁగా నవి యపశబ్దము లనియు వ్యాకరణవిరుద్ధము లనియుఁ బలు ఘట మిక్కిలి పరిహాసాస్పృశ మగువిషయము. అపుడు కొందఁ డాశబ్దము నట్లొకారమధ్యముగా వాడుచుండుటంటేని భారతకవులు వాని నట్లు ప్రయోగించి యుందురు. ఇప్పటి పండితస్వనిహారిముని నట్టియచ్చారణము లేమింజేసి యవి యపశబ్దము లనుభ్రమ మనవారికే బాడముచున్నది. నిజముగా నిప్పుటి పండిత స్వనిహారిమున నట్టివి లేకుండుటచే నిన్ను డవి ప్రయోగాద్వంగాలు కానుట యుక్తమే గాని, భారతకాలమున నవి పండితస్వనిహారిములో లేవనటకును నవి యపశబ్దము లనుటకును దగిన యాధారములు లేమింజేసియు నిప్పటి పండిత స్వనిహారిమునుబట్టి యాకాలపునుహాకవిప్రయోగముల కసాధుశ్చయును గల్పించుటగాని యాకవులకుఁ గక్కుటిని గల్పించుటగాని యసంగత మగుటంటేని యు, నాకాలమున నవి ప్రయోగాద్వంగాలే యై యుండునని యంగీకరింపక తీర భందున నాచంద్రతారము నట్టిప్రాచీనాంధ్రభాష గ్రాంథికభాషగా నుండఁ

దగు నని పెనఁగులాడుచున్నమనవా రట్టిప్రయోగము లిష్టకు ప్రయోగార్హములు గావని తలంచుట మాత్రము కేవలము ప్రామాదిక మై యున్నది.

ఉచ్చస్థితి ననుభవించుచున్న వ్యవహారస్థము లగుభాషాంతరముల వాఙ్మయములతో సంబంధము లేమింజేసి కొంత కాలముక్రిందటినుండియు మనవారికిఁ బ్రాచీనగ్రాంథికభాష, కలకాలము గ్రాంథికభాష కానోపు ననునభిప్రాయము పొడమినను బాశ్చాత్యభాషావాఙ్మయసంబంధమున నాగరకతదినదిన ప్రవర్ధమాన మగుచున్నయిక్కాలమున నట్టియభిప్రాయము కాలూసఁజాలదు. ఇఁకఁ దత్తత్కాలికపండితవ్యవహారస్థభాషయే తత్తత్కాలికగ్రాంథికభాష కాదగు ననునభిప్రాయము బలపడకలేదు. ఇట్టిసమయమున నుచితాలంకారములును, రసపుష్టి, భావగాంభీర్యము, భావనాశక్తి, పాత్రోచితోక్తివైపుణము, లోకస్వభావవర్ణనము, కథాకల్పనాకౌశలము మున్నగుకవితాప్రధానగుణములే రుచించునుగాని వ్యర్థాపూష్టార్థానుచితత్వాదివోపాలవాలం బగుశబ్దాలంకారరచన రుచింపనేరదు. కావున నీవఱ కుండుశబ్దాలంకారరచన ప్రాచీనాంధ్రభాషానియమనరూపాంగతుకఫలక మయిన నగుంగాక. ఇది మొదలట్టిపనియపూర్వనాగరకతావిశేషంబున నుదయించుచున్నసమగ్రోశవాగ్ధికరణాదులే పై నిశి కవితాలక్ష్మి తనసహజసౌందర్యముతో విహరించుఁగాక—

ప్రాచీనమార్గములను దాటనగునా?

“ప్రాచీను లగునాంధ్రకవీంద్రు లీమనపాటిబుద్ధిశాలులు కారా? పారిషడ్ధతులను మాన్పుటకు మన మంతబుద్ధిశాలులమా?” అని శంకింపఁ బనిలేదు. “పురాణ మిత్యేవ నసాధు సర్వం నచాపి కావ్యం నవ మిత్యేవద్యమ్! సన్తః పరీత్యౌన్యతరద్వజస్తే మూఢః పరప్రత్యయనేయబుద్ధిః” “అనుమహాకవికాళిదాసనూక్తిచోప్పునఁ గేవలప్రాచీనతనుబట్టియే ప్రామాణ్యము నిచ్చుట సరిగాదు. ప్రత్యక్షవిరోధ మగవడుచున్నను నింకను దస్తార్థమునే యనుసరించుట యర్హమా? మఱియు మనసాంధ్రకవీంద్రులైనైత మియతిప్రాసములనియమము వలనిబాధలను గనిపెట్టియే పూర్వపూర్వు లాచరించిననియమముల నుత్తరోత్తరులు సడలించుచునేవచ్చిరి. ఇంతకును నూతనమార్గములను ద్రొక్కుటకు మార్గదర్శకము లగువాఙ్మయములసంబంధ మిప్పటివలె నప్పుడే యుండియున్నచో నీవఱకే యిట్టిశృంఖలములను విడఁగొట్టియుందురు. సామాన్యముగా నా నీకు కున్నస్థితికన్న నున్నతస్థితి కెక్కుటకు యత్నించుట మనుజులకు సహజధర్మమై

యున్నది. దురదృష్టవశమున దేశము తక్కువస్థితిలో నుండునపు డెంతటి స్రభావశాలులు బయలుదేరినను నానతి కున్నతక్కువస్థితికన్న నున్నతస్థితి నందునభిలాషమాత్రమే వారికిఁ బొడమును గాని యుత్తరోత్తరముగాఁ బొందఁ దగునర్హోన్నతస్థితి నందునభిలాష పొడమనేరదు.

నన్నపార్శ్వఁ డేల యీశబ్దాలంకారశైలి నాదరించెనా.

నన్నయభట్టారకునికాలమునాఁటి కాంధ్రవాఙ్మయ మున్నట్లే యగ పడదు. తొమ్మిదవశతాబ్దపుఁ దుదిని బుట్టినపాటలవంటియక్కరపద్యములలో నున్నయుద్ధమల్లుని బెజవాడశాసనమునుబట్టి చూడఁగా నానతికు యతిప్రాస పూర్ణము లగు “అక్కరలు” మున్నగునలంతిపద్యము లాంధ్రభాషలో నుండెడి నని తోచుచున్నది. ఆకాలములం దిరుగుపొరుగు దేశపుభాష లగునరపకన్న డములందును సంతకుముం దనియతములే యయి యుండియు నప్పటికి నియతము లెయున్నయతిప్రాసములు గలకవసమే ప్రసిద్ధమై యుండెను. తుదకు శబ్దాలంకారము లనఁజనునీయతిప్రాసములు నియతములు కాని సంస్కృతభాషయం దును బ్రాచీనకవు లగుకాళిదాసాదులసరస మగుశైలి యడుగంటి యనుప్రాస యమకణ్డేపాదిశబ్దాలంకారకవిత విస్తరింపఁజొచ్చెను. అక్కారణములచే నిరర్గళ కవితాప్రవాహము గలనన్నయభట్టారకుఁడును నప్పటికి శ్లాఘ్యతమ మనిపించు కొనఁజాలినశబ్దాలంకారాలంకృతశైలినే యభిలషించియుండె నని తోచు చున్నది. ఇటీవలివారు కొంతవఱకు నడలించియుండుటచే నెపుడు మన మెఱిగి యున్నయతిప్రాసములపద్ధతి యిట్లయిన నున్నది గాని నన్నయభట్టారకుఁడు విగించుకొన్ననియమము లన్ననో యింకను దుష్కరములై యుండెడివి. వానిని ముందు వివరింపఁజొవు నీనపన్యవిషయమునఁ గనపగును.—

ఆకాలపుఁగన్నడములోనిప్రాసము.

గన్నడభాషలో న్నస్థానజాత్యహంపయతి లేనేలేదు. మిక్కిలి సుఖమైన ప్రాసనియమముమాత్ర ముండెడిది. న్దములలోని మొదటిన్నాక్షరములకును బరస్పరము ప్రాసమైత్రి యుండెడిది. అట్లే శవసలకు సుప్రాసమైత్రి యుండెడిది. క. “సకలజనవినుతసం శత, మఖనదృశవిశాలవివిధవిభవోదయసం

సుగుణగణయతనసరిబల, విఘటనసం కండణవనారాఘవసం.”

క. “ఇదునగ్వర్గప్రాస, క్కుదాహృతంకుటిత శవసపర్లత్రయమం, విదితప్రాసవియుక్తా, స్వరదోళ్ నిలెచే ధ్విడదుసమిపప్రాసం.”

క. “శశధరబింబాన నయం, యుషకేతన మాతేయంవిరోజాంబకేయం
బిసవిశదవర్ణేయంకం, డౌసెవంబన దౌళగెడనకతనుజేయవణువం.”

నాగవర్తకర్ణాటచ్ఛందోంబుధి.

సన్నపాద్యనిప్రాసనియమము.

అట్లు మిక్కిలినుభువుగా నున్నకన్నడప్రాసనియమమును మెచ్చక నన్నయ
భట్టారకుడు “సమానానాముత్తమశ్లోకోస్తు” అన్నరీతి నేర్పర్చుచు కావ్యరమే
ప్రాసమునం దావృత్త మగుచు నుండవలె నన్నదుష్కరనియమమును బెట్టు
కొనెను. నన్నయభట్టారకుని భారతభాగములో దధలకుఁ బ్రాసమైత్రి కలిగిన
పద్య మొకటియు, డధలకుఁ బ్రాసమైత్రి గలపద్య మొకటియుఁ గానఁబడు
చున్నవి.

ఉ. “కా దన కిట్టిపాటియపకారము తక్షకుఁ డేకవిప్రసం

బోధనఁజేసి చేసె నృపపుంగవ....” భార. ఆది. ౨ ఆ. ౨౦౪ ప.

శా. “ఏడఁడౌహిణు లెన్నఁ బొండవబలం బేకాదశాఁడౌహిణుల్,

రూఢిం గౌరవనైనన్య మీయుభయమున్....” భార. ఆది. ౧ ఆ. ౭౦ ప.

అయినను నిటీవలివా రిట్టిపాఠముల సంగీకరింపక మతెక్కడను బ్రయో
గింపక యీరెండుస్థలములందుమాత్ర మిట్లు సన్నపాద్యుఁడు ప్రాసవిషయ
మునఁ గక్కుఁజిలిపడునా యని తలఁచికావలయును ‘సంబోధన’ ‘రూఢి’ అని
యిట్లు తద్భవరూపములను, మఱికొన్నివిధముల పాఠాంతరములను గల్పించి
సవరింప నారంభించిరి. ఇట్టిసవరణము చిరకాలముక్రిందటనుండియు నారం
భించి యుండుటచేతను రెండుమూఁడునందలయేండ్లక్రిందటివ్రతులకన్నఁ బ్రా
చీనము లగుతాళపత్రపుఁబ్రతులు దొరకుట యసంభవ మగుటచేతను నీవిష
యమునఁ గవివృద్ధయ మెట్టిదో తెలియకున్నది. అయినను నాముక్తమాల్య
దాద్యనేకగ్రంథములలో దధలకును డధలకును ప్రాసమైత్రి యగపడుచున్నది.
తిక్కనయుఁ బ్రయోగించియుండె నని యప్పకవ్యాదు లుదాహరించిరి గాళి
మనవారు వానినిస్థితము దిద్దివేయుచున్నారు. శనప్రాస మిటీవలగ్రంథము
లలో నగపడుచున్నది గాని భారతమునందుమాత్ర మగపడదు.—

అరవమునను దెల్లునను గలజ్జోసాజాత్యనూపయతి.

కన్నడమునందువలె నొక్కప్రాసనియమమె గాక యరవమునందు మన
తెనుఁగునందువలెనే యతిప్రాసనియమములు రెండును గలవు. సంస్కృతకర్ణా
టములందువలెఁ గాక యరవమునందు మన తెనుఁగునందువలెనే యతి వర్ణసా

జాత్యసూపమే యయినను నది పాదము లన్నిటియందును నుండవలసిన నియమము లేదు, యథాసంభవముగా నుండునట్లును. పాదములకుఁ గలయత్నియైత్రియించుమించుగాఁ దెలుఁగునందునలేసే శొంతవత్తు సులువుగా నుండునుగాన వేఱుగ వ్రాయలేదు. ప్రాసమైత్రిభేదములుమాత్రము తెనుఁగునందునలే గాక యందు మిక్కిలి సులువుగా నున్నవి. వాని నిట సంత్యేపముగా నుదాహరించుచున్నాను.—

అరవసు.

తెనుఁగు.

i. ప్రాచీన కాలమునందుఁ బాదాద్య పాదప్రథమస్థము లగుప్రాస పూర్చులనాస్పదీర్ఘముల సాజాత్యము రావీశ్వరముల ప్రాస్పదీర్ఘతాదిసూప గౌమాత్రమే యుండినం బాలు నని రవలాఘనములు తుల్యము లై యుండు యంగీకరించెడివారు. టయే గాక దీప్తియాహంములు సైతము

ఉ. ఆ వా = కూ కూ.

సరిగా నుండునలయును.

ii. ద్వితీయాక్షరములలో ననునానికసరి పడినను బాలును.

ఇట్టినియమము తెనుఁగున లేదు.

ఉ. కమప = అప్సక;

iii. ప్రాసస్థలములలో నుండు సంయోగమునందలి మొదటి 'య్, వ్, ర్, సంయుతాసంయుత ప్రాసమున నగపడు ల్, అనువాని నితరప్రాసస్థలములలో చున్నది. నిలువకపోవచ్చును.

ఉ. కాయమాండ = పూమాండ;

iv. క, చ, ట, త, పలకుఁ బ్రాసమైత్రి గలదు—

ఇట్టినియమము తెనుఁగునఁ గానరాదు.

v. గ, జ, డ, ద, బ, లకుఁ బ్రాసమైత్రి గలదు—

వనప్రాసముమాత్రము గొడుగుగాని యది యప్రశస్తప్రాస వాండును.

vi. ఇ, మ, బ, ణ, న, లకుఁ బ్రాసమైత్రి గలదు—

దీనిజాడ నణలకుఁ గొన్నియెడల మైత్రిని జూపునుభయప్రాసమునఁ గొను.

vii. య్, ర్, ల్, న్, మ్, అను వానికిఁ బ్రాసమైత్రి గలదు.

రతిప్రాసమునందును లశడలకుఁ బ్రాసము చెల్లుటయందును నిట్టిరీతిగలదు. ఇందు రతిప్రాస మప్రశస్తమందును.

(See.) Comparative prosody of the Dravidian languages by
T. RAJAGOPALA RAO GARU.

పయిరీతిని మిక్కిలి సుభవుగా నున్న ప్రాసనియమములను మెచ్చక నన్న పాద్యుఁ డతిదుమ్మర మగురీతిని నిలుపుచువచ్చెను.

తెలుఁగున వాడఁబడిన పద్యములు.

ఇక్కఁ బద్యముల నుపయోగించుటలో సాధారణముగా నితఁడు సంస్కృత కర్ణాటకచ్చందోమార్గమునే యధికముగా ననుసరించి యున్నాఁడు. సంస్కృత చృందములో గ్రహింపఁబడిన పద్యములలో మంచినడక గల శాస్త్రాలయత్రేభ న్రగ్ధరామహాన్రగ్ధరాదులను విశేషించి చంపకోత్పలమాలలను మిక్కిలి యధికముగా నుపయోగించియున్నాఁడు. సంస్కృతములోని యార్యాభందమునకు సంబంధించియున్నట్టియుఁ గర్ణాటకవ్రులు వాడినట్టియుఁ గందపద్యములను సయిత మత్యధికముగా వాడియున్నాఁడు. పథ్యాది కందపట్కమును బధ్యా ర్యాదినసంస్కృతార్యాపత్తముల ననుసరించియే యున్నది. లయగ్రహి మున్న గు మఱికొన్ని మంచినడక గలనృత్తములు సయితము కన్నడముచుండియే గ్రహింపఁబడియుండెను. ఇట్లు సంస్కృతకర్ణాటములనుండి గ్రహించినపద్యముల గణములలోఁ దఱచుగా నేవిధ మయిన మార్పులును జేయలేదు. ఆవఱకుఁ గర్ణాటభావలో నే యున్నప్రాసమును నిల్పి తఱచుగా సంస్కృతకర్ణాటములలోఁ జెప్పఁబడిన పదవిచ్చేదరూపయతికి మాఱుగా నచట నే తెలుఁగునందుఁ బ్రసిద్ధ మయియున్న వర్ణసాజాత్యరూపయతినిమాత్రము నూతనముగా నిలుపుచువచ్చెను. కొన్నియెడల యల్పస్థానముమాత్రము శ్రుతిసుఖమునుబట్టి యథావచిగా నాంధ్రకవ్రులు మార్పుకొనుచుండుటయుఁ గలదు.

యతిస్థానములను గవ్రులు మార్చుట.

పృథ్వీ. తిలాణుమణికోటి సంఘటిత దివ్య తేహంబుతోఁ
దిలోత్తమ యనంగ నొక్కయువతీలలామంబు ను
త్పలాక్షి సృజయించె సర్వగుణభాసిరూపత్రియా
కలావిదుఁ డు విశ్వకర్త తనకౌశలం బేర్పడక.

భార. ఆది. ౮ ఆశ్వా. ౧౦౩ పద్యము.

అని యిట్లు సన్నయభట్టారికుఁడు “జసౌజన యలావపి గ్రహయతిశ్చ పృథ్వీ గురుః” అనురీతిని దొడ్డిదంట యతి నిల్పక పృథ్వీకిఁ బండ్రైండింట యతిని ప్రయోగించియున్నాఁడు. దాని పనుసరించి యప్పుకవి “జసల్ జసనునంబు టుష్ణకరసంఖ్య విశ్రాంతులున్” అని యిట్టి లక్షణమును జెప్పియున్నాఁడు.

అట్లయినను దొమ్మిదింటనె యతి శ్రుతినుఖముగా నుండునని కావలయు నిట్లే వలికవులు తొమ్మిదింటనె యతిని నిల్పుసాగిరి.

పృథ్వీ. “గదాహతికి నాత్మఁ గొంకక యెదిర్చి రాఁగా నిదోఁ

గదా యనుచుఁ ద్రిప్పి రాక్షసుఁడు వైచె.....?”

మనుచరిత్రము ౪ అ. ౯౮ ప.

అప్పుకవి పెద్దనార్యునకుఁ బిచ్చుటివాఁడే యైనను నన్నపార్యునిప్రయోగము పరమప్రమాణ మని తలఁచి కావలయుఁ బైమార్పును బేర్కొనియుండలేదు. ఇట్లే కవిరాజవిరాజితాదులలో యతిస్థానముల మార్పులు గలవు. విస్తరభీతి నుదాహరింపనైతిని.

తెనుఁగుభాషలోని పద్యములు.

కం. వెలయంగఁ దెనుఁగుబాసకు, దశమయ్యెడు సీసములును దర్శింపజుగి

తులు నక్కరములు ద్విపదలు, పాలుపొందఁగ రేచఁ డిప్తమున నొసరించెన్.

కవిజనాశ్రయము. జాత్యధికారము.

అనుచొప్పున శామాన్యముగా మన తెనుఁగుభాషలో నిసేంద్రగణములతో నడువఁబడు జాత్యుపజాతులలో సీసగీతిప్రభృతు లగు ననేకపద్యములు కందాదులవలెనే కన్నడమునఁ ద్రిచతుర్మాత్రక పంచమాత్రక ప్రభృతిమాత్రాగణములతోడనే నడువఁబడుచు వచ్చినవి. అట్లయినను దెనుఁగువారు, వాని నడక సరిగా నుండకుండుటచే వానిగణములను మార్చి మంచినడక గలపద్యములనుగాఁ జేసిరి. సీసాదులలోని సూర్యగణములు త్రిమాత్రాకగణములే యగుటచేతను నిసేంద్రగణములలో రెండు చతుర్మాత్రకములును నాలుగు పంచమాత్రాకములును నగుటచేతను గన్నడాంగ్రములు రెండిటియందును వైపర్యములనడక చాలవఱకు సరిపడుచునె యుండును.

ద్విపద, తరువోజ.

కన్నడమున ‘దురయి’ అనునొక పద్యము గలదు. అయ్యది మనద్విపద పేరికి సరియైయున్నది గాని రెంటికిని నడక మిక్కిలి భేదముగా నున్నది.

ద్విపదలతో నుండుపాటలు తెనుఁగులోకమున నత్యధికములై యుండుట చేత వానినడక మధురముగా నుండక యెల్లినమై వినఁబడుననియో శబ్దాలంకారములు చాల వనియో నన్నపార్యుఁడు ద్విపదలను వాడలేదు, కాని, రెండు ద్విపదాక్షరణములకు సరి యగుగణములు గల పాదములు నాల్గింటితో నుండు

తర్వోజలనుయతి ప్రాస బాహుశ్యమున రుచించు నని కావలయుఁ దఱచుగా నుప
యోగించెను. దీనికిఁ బ్రతిపాదమునందును ప్రాస ముండుటయే గాక యతిస్థాన
ములు మూఁడు కలవు గాన నొక్కొక్కపాదమున నాలుగుచోట్ల యతిరూప
మగువర్ణసాజాత్య ముండును. అయినను నీతర్వోజకును సీనమునకువలెనే
పాదపూర్వావర్థమున నొకయతియు సుత్తరార్థమున నొకయతియు నిలుపుచు నెఱ్ఱా
ప్రెగడకొంతవఱకు నుభవుచేసి యున్నాడు.

“జయ సర్వభూతేశ జయ సర్వవరద, జయ సర్వరక్షక జయ సరోహతు
జయ జగద్వందిత జయ జగన్నాథ, జయ జగద్ధారక జయ విశ్వరూప
జయ కృష్ణ గోపాల జయ మహాసత్త్వ, జయ పూతనాఘాత జయ దైత్యదమన
దయ నిమ్మ జీవితదానమ్మ నా క, భయశరణాగతిఁ బ్రార్థింతునిన్ను”

హంపకము పూ. భా. ౭ ఆ. ౧౫౯ పుట.

పయిపద్యమునందలి నాల్గవచరణములోని యతిఁ బరిశీలింపఁగాఁ బాద
మంతలను నాల్గుచోట్ల నొక్కవర్ణమునకే యతి నిలుపుట యభ్యుచ్చయ మనియుఁ
బాదపూర్వావర్థమునం దొకటియు సుత్తరార్థమునందు వేటొకటియు నిలుపుట
మాత్రమే నియత మనియుఁ దేలుచున్నది. సులక్షణసారమునం దుదాహరింపఁ
బడినలక్షణపద్యము ప్రాసమునుగూడ సడలించి యింకను లక్షణమును నులుపు
చేయుచున్నది.

తర్వోజ. ఇలనింద్రగణములునినునితోఁగూడ నాలుగుగాఁజేసినయముతోడుతను
కలయంగ నెనిమిదిగణములురెండు గణములఁదుదఁగూడఁగాయతినిల్పి.

సులక్షణసారము. ౮౦ పద్యము.

పయి నుదాహరించి నరీతి నెఱ్ఱాప్రెగడ నుభవుచేసినతర్వోజ ద్విపమాలిక
కన్న భిన్నము కాదు. అట్లే సులక్షణసారోదాహృతతర్వోజమంజరీద్విపదయు నగు
చున్న దనవచ్చును. కావుననే నన్నయభట్టారకాదులు ద్విపదను వాడకున్నను
నితీవలిపాల్కురికి సోమన, శ్రీనాథ, గౌరనప్రభృతిమహాకవు లనేకులు ద్విపదల
తోను మంజరీద్విపదలతోను నితరపద్యసాంకర్య మైన లేనిప్రబంధరాజములను
జేసియున్నారు. ఇంతయేల? మంజరీద్విపదలో యతిప్రాసనిర్బంధములు చాల
వఱకు సుకరములై యుండుటంజేసి యిప్పటిమహాకవులుసయితము కొందఱు
మంజరీద్విపదతోడనే లోకోత్తరము లగుప్రబంధరాజములను రచించుచున్నార.

సీసము.

కన్నడమందు సీస మనుపేరితో నొకపద్యము గలదు. అందుఁ బ్రతిపాదమునందును మొదటఁ బంచమాత్రాకగణములనాటిటిని నిల్పి తుదిని రెండు త్రిమాత్రాకగణములను నిలుపవలయును. అట్లు నాల్గుపాదములను సడిపించిన పిదప నొక “అటగీతే”ను జేర్చవలయును. అటగీతేకు విషనుపాదములందు మొదట నాలుగు త్రిమాత్రాకగణములును (సచుపాదములలో మొదట మూడు త్రిమాత్రాకగణములును) దర్వాత నొకచతుర్మాత్రాకగణమును బిదప నొక త్రిమాత్రాకగణమును నిలుపవలయును. సీసచరణములకు నాల్గిటికి వేఱుగాను గీతచరణములు నాల్గిటికి వేఱుగాను బ్రాసముల నిలుపవచ్చును.

కం. పురుహూతగణగళాఱుం, సరసిజసఖగణగళేరడుసంధిసిబర్కం

చరణక్కై సీసదంతదొ, శోఱగింతహసరళత్నన్నాశోష్పవ తెఱదిం (౨౬౯)

“A fourth instance: the Sisapadya. Each quarter of this consists of 6 Puruhuta (|||) gana i-e feet of five Moras to which the two feet pointed out Sarasijasakha (||| - |||) i-e two feet of three Moras are added.

సీస. |||| - |||| - |||| - |||| (యతి) |||| - |||| - ||| - |||

To this a so called Atagite, as people call it, is to be added, the scheme of which is two times.

||| - ||| - ||| (యతి) ||| - | - |||

||| - ||| - ||| (యతి) |||| - | - ” (F. Kittel).

సీ. తింగళంతళేదిత్త రంగమంగళకర్త తుంగసూర్యనుభర్త తమసనాశ
మంగళం మనవాంత మధురతాకరుణాత్త భంగనిర్రహివాత భీతిహరణ
సంగీతరసలోల సాహిత్యదానంద పొంగువర్కకెహలి పమలకిరణ
కంగళంముగియెద కరంగళంబిగువిడద పింగదెసహాయమం పడిపళరణ.

ఆ. గీ. విగతదుష్కృతాంగ విమలనుస్థిరచిత్త | గగనవీతవాస సప్రప్రీత
నగకులాదిభాత మునినురాసురపంద్య | జగపరిణతరాజ కేసలదాత.

నాగవృక్షజ్ఞాటచ్చందోంబుధి.

ఇందలిపద్యమపేరును, నెత్తుగీలియదుకుబడియు సీసగణములసంఖ్యయు యతిస్థానములును మనతెనుఁగుసీసమునకుఁ దుల్యముగనె యున్నవి.

పయి నుదాహరించబడిన గణములసంబంధముచే బద్ధములనడకయు నిమమిండుగఁ దెలుఁగుసీసముయొక్కయు నాటవెలదియొక్కయు నడకకు సరిగనే యున్నది. పైని గుఱుతించిన యథోరేఖాంకితస్థలములలోమాత్రము తెలుఁగుసీసపుగణములయొక్కయుఁ బద్ధపునడకయొక్కయు సామ్యము భగ్ను మయినది. తెలుఁగుసీస మినేంద్రగణములతో నడచుచుండఁగా నిది వానికి మాఱుగఁ గన్నడములో నున్నబ్రహ్మవిష్ణుగణములతో నడువక పైనుదారించిన సంబంధము గల మాత్రాగణములతో నడచుచున్నది. కన్నడసీసపాదములలో నొక్కయతియే పదవిరామరూపము గలదు. తెలుఁగుసీసపాదములయందుఁ బూర్వార్థమున నొకయతియు నుత్తరార్థమున వేటొకయతియు వర్ణసాజాత్యరూపములు నిల్పఁబడుచున్నవి. కన్నడసీసమునఁ బ్రాసనియమముమాత్ర ముండును. సన్నయేతరుల తెలుఁగుసీసములందు యతినియమముమాత్రము గలదు. ప్రాస నియమము లేదు. ఇక సన్నయభట్టారకునిసీసము లన్ననో కేవలయతులతోఁ గాని కేవల ప్రాసములతోఁగాని నడచును. తొన్నిచోట్ల యతిప్రాసములలో నొకజాతి సీసచరణములందును వేటొకజాతి యెత్తుగీతిచరణములందును నిల్పఁ బడును. అట్లే తొన్నియెడల సీసపూర్వార్థములం దొకజాతియు నుత్తరార్థములం దొకజాతియు నిల్పఁబడును. పైరితి నేదోయొకదుమ్మర మగు నిర్బంధముతోడనే వాగనుశాసనుఁడు సీసములను గీతములను నడపించుచునచ్చెను. గణముల ననుకూలముగా మార్చియుండుటచేతనే కన్నడసీసముల నడకకన్నఁ దెలుఁగుసీసములనడక మిక్కిలి మనోహరముగా నుండును. అందును సన్నయభట్టారకుని సీసము లన్ననో పై నుదాహరించినరీతి శబ్దాలంకారనియమ బాహుళ్యముతోఁ గూడియుండుటంజేసి కడుంగడు మనోహరతమములై యుండును. (తేటగీతితో సరి యగునడక గలపద్యమును గన్నడములో నాగవర్త చెప్పిన ట్లగపడదు) ఇట్టి సన్నపద్యనిసీసభేదముల నెల్ల మ-రా-శ్రీ, గిడుగు వేంకటసీతాపతిరావుసంతులు బి.ఏ., ఎల్.టి. గారు ౧౯౧౯ సం॥రము అక్టోబరు నెలలోని “తెనుఁగు” అను తమపత్రికలో వివరించియున్నారు. ప్రాచీనులగు ననంతామాత్యాదులుసయిత మిట్టి సన్నయభట్టారకుని నియమములను జాలవఱకు గ్రహించియేయున్నారు.

సీసమాలిక.

యతివైనఁ బ్రాసంబునందైన రెంటితోఁ జెప్పిరేనియు సమసీస మగును నియమముల్ దీనిపై నిలిపినసీసంబు లాఱు తెఱంగులై యతిశయిల్లు

నెనిమిదంఘ్రులఁ బ్రాసమెక్కింప వల్లకై సర్వతఃప్రాససీసం బనంగఁ
నాది నేవడినిల్పిరావడే పదమెల్లఁ జేయ నయ్యది వడిసీసమనంగఁ

ప్రాసమాటంఘ్రులఁ (ఎత్తుగీతి రెండుచరణములుగా నెంచునది) బదిలంబు
గావింప నక్కిలిప్రాససీసాఖ్య మనంగఁ । బదఖండయతులందుఁ బ్రత్యేకయ
తులుగా స్థిర నవకలివడిసీస మనంగఁ । గుదురు సుతాహంబుతుదియందు
గీతంబుఁ జెప్పిన విషమాఖ్యసీస మనంగఁ । గడనెల్ల లఘువులె కల్పించి రెద్దా
నఁ జనును సర్వలఘుసీ సంబుననంగ

గీ. సప్తవిధములివియు శబ్దశాసనుండు, పంచమామ్నాయఫక్తిలోఁ (భారతము
లో) బత్కఁ గాని । కడమకవు లాఱుసీసముల్ విడిచిపెట్టి, చెలఁగి సమసీస
పద్యమె చెప్పినారు. అప్పకవీయము. ౪ ఆ. ౩౭౦ పద్యము.

పై భేదములలో వృత్తప్రాససీస మనునామాంతరిము గలయక్కిలిప్రాస
సీసము డెలుఁగుభాషకు సహజ మగుయతితోఁ గూడినకర్ణాటసీసమునకు సమీ
పముగా నున్నది. దీనినే యనంతామాత్యుండు తనఛందోదర్పణమునఁ ‘ప్రాస
సీస’ మనియు వ్యవహరించెను. “వృత్తంబులకుఁబోలె వెలయు నాల్గుడుగుల
పెసఁ బ్రాసములు నిల్పి విరతులునుపఁ, ప్రాససీసం బగు.” అనంత వృందస్సు. ౩ ఆ.

ఉత్సాహ.

ఇట్లే జాతులలోఁ జేరినకేవలసూర్యగణములతో నడవఁబడుఁడెలుఁగు
లోనియుత్సాహవృత్తము కన్నడములోనియుత్సాహవృత్తమునకు మిక్కిలి దగ్గ
ఱగా నున్నది.

“The third instance : the Utsava or Utsaha with 24 Moras, in
each quarter that are enclosed in 8 feet, each of which consists of
3 Moras.”

F. Kittel.

“ప్రేమ వాససద్గుణైక ధామసూర్యకోటిభాస

కోమలాంగసంతతాభి రామనిర్మలాంతరంగ” నాగవల్లభఛందోబుధిః౨౭౪.

ఎనిమిదపద్యమునకు మాఱుగ నొక్కగురువుమాత్రమె యుండుటయుఁ
దెనుఁగునకు సహజ మగుయతివిశేష ముండుటయుమాత్రమె తెనుఁగులోని
విశేషము.

ఉత్సాహము.

సాహచర్యముమరస్తప్తన విత్తునర్థమునుసము

త్సాహ మొప్పు నొక్క గురువు చరణముల భజింపఁగా. అనంతచ్ఛందస్సు. ౩.

“శ్రీనివాసమూర్తిసేవ చేసి వేడి నన్నుతించి

మానసమున దులసిదళము మహిమచెప్పెదా”

తుళసిదళముమహిమ (యెవరి) (కలయ?) తెలియ నెవరివశము గాదు.

తుళసిదళము సకలలోకముల పవిత్రమూ

అన్నయే మొ తుళసిపూజ మున్ను చేసినాను గనుక

చెన్నుమీర నాకు భర్తవెన్ను డాయెనూ

అనగ నవ్వో దేవమాని యమ్మ నీవు తుళసిపూజ

ఘనము చేసినావుగనుక కలిగె భాగ్యమూ.”

తులసిదళము.

‘తులసిదళము’ అనునీపాట తెలుఁగుదేశములోనిస్త్రీలు ప్రసిద్ధముగాఁ బాడుచుందురు. ఇయ్యది కర్ణాటోత్సాహమునకును దెలుఁగునూత్సాహమున కును మధ్యస్థమై యున్నది. ఆంధ్రకన్నడములందువలెఁ గాక దీనికిని ద్వీపదకు వలెనే రెండే చరణములు. అందు మొదటిచరణమున నెనిమిదిత్రిమాత్రాకగణములును, రెండవచరణమునఁ దుది నొకగురువు గలయేడుత్రిమాత్రాకగణములును వెలయుచున్నవి. దీనిమొదటిపాదమునఁ గన్నడోత్సాహపువరుసయు రెండవచరణమున నాంధ్రోత్సాహపువరుసయు సగపడుచున్నవి. మొదటిచరణము పొడవుగను రెండవది కుఱుచగను నుండుటచే నడకలోనియారోహణావరోహణములు ఖిక్కిలి యింపుగా నున్నవి. కాన నీపాటవరుస రెండుభావలలోని యుత్సాహములవరుసకన్నను మిక్కిలి మనోహరముగా నున్న దనుటకు సందియము లేదు. ఇట్టి మంచిమంచివరుసలు గలపాట లనంతముగా నాంధ్రలోకములోఁ గలవు. ఇట్టివానిమార్గములు విపులముగాఁ జూపక మనవారు (Hairsplitting) నిరుపయోగము లగుయత్తిప్రాసభేదములచర్చలతోను, గృత్యాద్యనష్టావిశేషరూపము లగువర్ణగణాదిశుద్ధిప్రతిపాదకగ్రంథముతోను లక్షణగ్రంథములను నింపియున్నారు.

ఇనేంద్రగణములు.

మఱియు సంస్కృతమున లేనట్టియుఁ గేవల ద్రావిడభాషలకు సహజములై నట్టియుఁ గ్రొత్తపద్యములను నడపుటకై ద్వితీయతృతీయ చతుర్థచ్ఛంద

ములనుండి కన్నడమున బ్రహ్మవిష్ణురుద్రగణములును దెనుఁగున నినేంద్రచంద్ర
గణములును గల్పింపఁబడెను.

ప్రస్తరింపఁబడిన ద్వితీయతృతీయ చతుర్థచ్ఛందములలోఁ గేవలగుర్వా
దులును లఘువు ముందు చేర్చిన లఘ్వాదులును గన్నడమున వరుసగా బ్రహ్మ
విష్ణురుద్రగణము లనఁబడును. తెలుఁగున నట్టిమూఁడుఛందములందును
మొదటి రెండేసి గణములను విడువఁగా మిగిలినవానిలోఁ గేవల గుర్వాదులును
లఘువు ముందు చేర్చిన లఘ్వాదులును వరుసగా నినేంద్రచంద్రగణములుగా
నెన్నఁబడును.

కం. అర్జవజాతాన నెసం పూర్ణతెయంసకలవిషయభాషాదిగళం

నిర్ణయమాగరుపిదేనాం కర్ణాటకభాషేయంద మంకేల్ పెల్వేం. 296.

The author having finished the languages etc., common to all the
countries, now introduces the Canarese metres.

క. ఎరడుంమూఁకుం నాల్కుం గురువింప్రస్తరిసలంబు నిధిగజధరణీ

శ్వేరిగణమొగెగుమవర్కం సరసిజభవవిష్ణు రుద్రసంజ్ఞగళెక్కుం. 297.

చ. కరపురవార్ధియాగెగురువాగిరె తద్గురివింద ధోదసా

గిరెలఘుయుగ్మమాక్రమదె ముంతెసమంకడె వట్టిబిల్పినోల్

బరెలఘుముంతె పిం నెలఘుముంతెసమం మొదలింతగుల్దపం

కరుహదళేక్షణేగణమనింతిడు సర్వలఘుత్వమప్పినం.

The four Brahma feet from 3—4 Moras.

○ ○
 | | ○
 ○ |
 ! | |

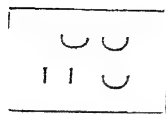
The eight Vistnu feet from 4—6 Moras.

○ ○ ○
 | | ○ ○
 ○ | ○
 | | | ○
 ○ ○ |
 | | ○ |
 ○ | |
 | | |

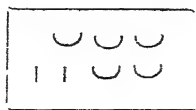
నాగసర్వకర్ణాటచ్ఛందోంబుధి.

గురువులొగిరెండుమూడునాల్గుంచిప్రస్తరింపఁబ్రభవించుగణములురెండుప్రోసి
లఘుగణాదుల నొక్కొక్కలఘువు పెట్టి, రవిబలూరీందుగణము తొ రంగధీర.

అనంతచప్పందస్సు? ౪-వ ఆశ్వాసము.



సూర్య
గణములు.



సూర్య
గణములు.



ఇంద్రగణములు

అక్కరలు.

కేవల ద్రావిడభాషాప్రసిద్ధము లగుపద్యములు పయిగణములతో నడు
పఁబడియున్నవి. వైరీతి నిటీనలి యాంధ్రకవులు రెండవఛందములోని కేవల
త్రిమాత్రాకములను సూర్యగణములుగాను, మూడవఛందములోని ౪ లేక ౫
మాత్రలుమాత్రమే గలగణముల నింద్రగణములుగాను గ్రహించి యక్కరాదు
లగు తెలుఁగుపద్యముల నడిపించిరికాని నన్నయభట్టునకుఁ బూర్వమే యక్క
రలతోఁ బుట్టియున్న తొమ్మిదవశతాబ్దపు యుద్ధమల్లుని బెజవాడశాసనమునం
దలి యక్కరల గణములను బరిశీలింపఁగా ద్వితీయఛందమును సంబంధించిన
గణములలో ౩ లేక ౪ మాత్రలు గలగణములు సూర్యగణములుగాను దృతీ
యఛందమును సంబంధించిన గణములలో, ౪, ౫, ౬, మాత్రలు గలగణము
లింద్రగణములుగాను గ్రహింపఁబడియున్నట్లగపడియున్నది. కన్నడమునందును
నిల్లె యిసేంద్రగణములకు మాటుగా నున్నబ్రహ్మవిష్ణుగణములను గ్రహించి
యున్నారు. కాని కర్ణాటకులు గ్రహించిన పైసంఖ్యలు గలమాత్రలతోనె
యుండు మఱికొన్ని గణములనుగూడఁ దన్నవ్యయముననె శాసనకారులు గ్ర
హించియుండు రని తోచుచున్నది. అట్లు గ్రహించినగణముల క్రమము
నిటఁ జూపుచున్నాను. ప్రస్తరింపఁబడిన ద్వితీయతృతీయఛందములలో గుర్వా
ధులను లఘువు ముందుచేర్చిన లఘ్వాదులను మాత్రమే గాక లఘువుముందుఁ
జేర్చినగుర్వాదులను పైతము కన్నడపువారు గ్రహించినసంఖ్య గలమాత్రల

లాక్షణికు లంగీకరించిన మహ్యాక్కరలక్షణముఁ జూపుటయుఁ బై శాసనపరిపాక
జూపుటయు నావశ్యక మని తలఁచి యిటు చెయుచున్నాను.

“ఓజతోనిర్దతింద్రులును నొక్కయాచిత్వండు మఱియు
రాజతంబుగ నిర్దతిమరరాజులు నొక్కసూర్యుండు.”

అనంతచ్ఛందస్సు. 3 ఆ.

కన్నడములోనిదొరెయక్కర నడుచుకొనలకును దీనికిని బాలశ్యత్యాసమా
గలదు. సంజ్ఞాసామ్యముమాత్రము గలదు.

౧. “స్వస్తిస్థపాంకు శాత్యంతవత్సలసత్యప్రిణేత్ర

౨. విస్తరశ్రీయధఃపలుణ్ణనవద్యవిఖ్యాతకీర్తి

3. ప్రస్తుతరాజాశ్రయణ్ణుద్రిఘననాభరనుష్టానకల

౪. వస్తుసమేతుణ్ణరాజ సత్కిభూవల్లభుణ్ణాభిః

5. పరగంగ బెజవాడం గౌమరన్వామిభక్తుణ్ణే గుడియు

౬. నిరుపమమతిన్మహాముణ్ణేత్తిచ్చెనెగిదీచ్చెమతంబు

౭. గౌరగల్లాకొదులిన్దవిడిసి బృన్దంబు గౌసియుణ్ణావారు

౮.రిగాకయబ్బరనాసి ప్రచ్చినపాపంబు గొణ్ణ

౯. వెలయంగనియొట్టుడస్సిమలినురై విడిసినబ్రౌల

౧౦. గలతానపతులును రాజుపట్టంబుగట్టినపతియు

౧౧. నలియంబయావరల వెల్వరించిన సత్వమేధంబు

౧౨. ఫలంబుపేక్షించి నాలింగబడిసిన పాపంబుతమకు

౧౩. జ(స)నుతచేట్టొలనుణ్ణి బెజవాడజాత్రకువచ్చి

౧౪. త్రిణయన సుతుణ్ణొణ్ణ సోటుమెచ్చకతివిరి యిన్నెలన

౧౫. యనఘుణ్ణ సేకొనియిన్దు ప్రత్యక్ష బయన్న నిచ్చ (“ప్రత్యక్షంబయన్దో
న్న” లేక “ప్రత్యక్షంబైయున్న” అనియుండవలెను)

౧౬. గనిమల్లణ్ణేత్తించె గుడియుమతంబునుం గార్చి కేయునకు

౧౭. (అస్పష్టము)

౧౮. రమనతోబెజవాడకెల్ల బెడంగును రక్షయంగాను

౧౯. స్వమతమస్సపరాజువేరడుదాసుంగట్టింతు

౨౦. ఆంధ్రమంబున దానికకలశ (౦?) బిడ్డలుగాగ మొగమాడు
 ౨౧. వమరంగ శ్రీ యుద్ధమల్లుణ్ణి తీంచెనమిత తేజాన్ణు
 ౨౨. తనధర్మవాడంబడి కాచునృపులకున్ద అనియిట్లు పింగళసంసత్సరవైశాఖమాసపు సాహిత్యపరివర్తనములో శ్రీజయంతి రామయ్యపంతులు బి.ఎ., బి.యల్., వారు ప్రకటించియున్నారు.

ఇందుఁ బై నుదాహరించినరీతిని “కలశబిడ్డలు” అని దిద్దిన పదరూపము సరిపడును. ‘ప్రత్యక్షబయన్న’ అనుచో ‘ప్రత్యక్షబయ్యన్న’ అనిమాత్రము సవరించినచో శాసనమంతటను బయి నుదాహరించిన భేదముగలగణములతోనుండు మధ్యాక్కరలక్షణము సరిపడఁగలదు. నున్నలకు గుఱుతుగా శాసనలిపియం దక్షరములపై చిన్నబొట్టు పెట్టెదురుగాన నది స్పష్టముగాఁ గనఁబడకుండుట వింత కాకుండుటంజేసి యిది యొకసవరణ మనిపించుకొనఁజోదు.

శ్రీరామయ్యపంతులవారు పైశాసనములోని యక్కరలకు వెనుకనుదాహరించిన యిప్పటియినేంద్రగణముల యక్కరల లక్షణమునే సరిపెట్టి యత్నించిరి. కాఁగా నట్టిలక్షణ మనేకస్థలములయందు సరిపడనందున “యుద్ధమల్లుణ్ణు” అను మొదలగుచోట్ల “యుద్ధమల్లుడు” అని చదువనలెననియు, నట్లే ‘ఫలంబు’ అను మొదలగుచోట్ల ‘ఫలబు’ అని చదువనలె ననియు, నట్టిమార్గము ప్రాచీనలేఖనమునం దుండెడి దనియు వ్రాసియున్నారు.

ఈవిషయమున మిక్కిలి పరిశ్రమచేసి యనేకము లగు శాసనములను బరిశీలించి యున్న శ్రీరామయ్యపంతులవారి చుభిప్రాయమును సామాన్యముగా నొఁగాదనుట సాహసమే యయినను నాకుఁ దోచినవిషయము నీసందర్భమున వ్రాయకతీర దని తలఁచి యిట్లు వ్రాయుచున్నాను. సామాన్యముగా నిండు సున్న యుచ్చారణము ప్రాచీనతమ మనియు నద్దానిని దేల్చిపలుకు నరసున్న యుచ్చారణము తరువాతి దనియు నెవ్వరికేని యంగీకరింపకతీరదు. కాఁగా మొదట సున్న నూదియే పలికెడివా రనియుఁ గ్రమముగా ద్రుతస్థానికము లగుసున్నలను దేల్చిపలుకునాచారముకూడ వ్యవహరిసిద్ధ మయ్యె ననియు నక్కారణముననే కొంతకాలమునఱకును దేల్చిపలుకునపుడు పైత మూఁదిపలుకు నప్పటివలెనే సున్నయేయవిశేషముగా వ్రాయఁబడుచునచ్చె ననియుఁ గ్రమముగా నూదిపలుకవలసియున్నపు డందులకు గుఱుతుగా సున్నకుఁ దరు

వాత నుండుహుల్లునకు ద్విశ్వము వ్రాయుటయుఁ దేల్చిపలుకవలసియుండునపు డట్లు పరహుల్లునకు ద్విశ్వమును గుఱుతింపక కేవలము నున్నమాత్రమే వ్రాయుటయు సనున్యవస్థ యేర్పడె ననియు, (ఇట్టిశ్వవస్థ ముందు వ్రాయఁబోవు దీర్ఘాసిశాసనమునాఁటి కింకను రాతేనట్లు దానినిబట్టి తోచుచున్నది.) నట్లుపై నూరక లేనిపోనిద్విశ్వమును వ్రాయుట యసంగత మని తలఁచికావలయు నిప్పు టిరీతి నూఁదిపలుకునపుడు నిండునున్నయుఁ, దేల్చిపలుకునపు డరనున్నయు వ్రాయునాచార మేర్పడె ననియు, నాయాకాలముల లేఖనములనుబట్టి గ్రహింపవలసియున్నది. పైశాసనమునందుఁ దేల్చిపలుకవలసినస్థలములందేగాక యనఁగా నరనున్న యుండఁదగిన స్థలములందేగాక యెంతమాత్రము నరనున్న యుండరాని “మతంబు” “నలియంబు” “ఫలంబు” క్రమంబు” మున్నగుస్థలములందుఁకూడఁ దేల్చిపలుకుట కంగీకరించుట సరియై యున్నట్లగవడదు. అట్లు తేల్చిపలుకనిచో శ్రీరామయ్యవంతులవా రంగీకరించిన యిప్పటిమధ్యా క్కరలలక్షణ మాశాసనాక్కరలను సాధింపఁజాలదు. అరనున్నలు నిలువఁదగిన చోటులందే నున్నలనుగాని వానికి మూలము లగుననునాసికములనుగాని తేల్చిపలుకుట ప్రాచీనశాసనములలో సహజ మగునాచారమై యున్నదిగాని యద్దానుస్వారసమానస్థానికములు గానట్టి ‘మరంబు’ మొదలగుచోటులందలినున్న లను దేల్చిపలుకునాచార నుగవడదు. అట్టియెడలఁ దేల్చిపలుకునాచారమె యపుడుండియున్నయెడల “మల్లండు” మొదలగుచోటులందునలెనె వానియందును నిపుడు తేల్చిపలుకుటయు నందులకు గుఱుతుగా నరనున్నను నిలుపుటయు సంభవించియుండును. పైవిషయములు సహృదయులచిత్తములకు విశదపడుటకై పదునొకొండవశతాబ్దిపు వనపతియొక్క దీర్ఘాసిశాసనములోని సీసపద్యము నిట యథామాతృకముగా నుదాహరించుచున్నాను.

“శ్రీశకునేణు (ణులు) భూసతీపై వైలనందాబ్జభవసంఖ్య (౯౯౭ + ౭౮ = ౧౦౭౫ క్రీ. శ.) నొప్పవేంగి । దేశంబు గిమిడియ గోసలగిడిసింగి దేశంబుమఱి యొడ్డదేశమనంగం । జనినభూపాలుర నని నోచ్చెచలమత్తిఁ గణ్ణణ్ణె నెగడినమణ్ణలికుణ్ణు । భూసురవంశుణ్ణువాసవనిభభోగిబణపతి సౌజన్యగుణయతుణ్ణు । దీర్ఘాసిభగవతి దేవిదేవాలయమున ముందటం గడు భునతరముగ । మణ్ణసమెత్తించె భణ్ణనవిజయుణ్ణు గన్దగోపాలు ణ్ణఖణ్ణుచత్తిఁ । దీవియ పెప్పెనదేనికి నవ్వెలం దన

మనోవల్లభి వనజనేత్రి । దీవియ నెట్లెంబచ్చాపతియును (నా) ట్లోణీనశకులు గల యంతకును ముదమున(?) ।

గగనభూమిచంద్రఖరకరోదకశిఖి, మాచుతాత్మమూర్తిమహిషమధన
యి(ష్టపూత్తక) ఫలము లెల్ల కాలంబును, మెచ్చుతోడందనుకునిచ్చుచు[ర్లు]
ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా. ౪-వ వాల్యము, ౮౫ నెంబరు.

పై శాసనమునం నధోదేఖాంకితస్థలములలో నున్నలనుగాని వానికి మూ
లము లగుననునాసికాక్షరములను గాని తేల్చి పలుకవలసియున్నది. అట్లు తేల్చి
పలుకవలసియున్నస్థలములందెల్ల నరనున్న నిలుపదగియె యుండుటచే నట్లు
తేల్చిపలుకుట సహజముగనే యున్నది. ఇక నరనున్న నిలుపరాని 'దేశంబు'
మున్నగునధోదేఖాద్యయాంకితస్థలములలో నెచ్చటను నున్నను దేల్చిపలుకవల
సినయవసరము లేనేలేదు. కావునకై సుదాహరించిన యుద్ధమల్లుని యక్క
రల శాసనమునం దరనున్న యుండఁ దగినచోటులందును, నుండఁ దగినచోటు
లందునుగూడ నున్నలను, ననునాసికములను దేల్చిపలుకవలయు ననుట యుక్తి
సహముగా నున్నట్లగవడదు. ఐతీయు నిట్టియయుక్తిక మగునవ్యవస్థ సంగీకరిం
చినను, (అర్థిక) (౪ వంక్తి), 'కొమరస్వామికి' (౫-వ వంక్తి), 'నలియంబయ్యారల'
(౧౨-వ వంక్తి), అనుమొదలగుచోట్ల ఛందోభంగము దుర్నివారమయ్యెయున్నది.

వెనుక నే సుదాహరించిన యినేంద్రగణములచొప్పున శాసనాక్కరలను
చదివించినచో నెచ్చటను నున్నలను దేల్చిపలుకకయె, యథాస్థితముగనే
గ్రహించినను లక్షణము సరిపడుచుండుటందేని యట్లు గ్రహించుటయె యుక్త
మని యెన్నఁదగి యున్నది. మఱయు నున్నను దేల్చిపలుకునాచార మిటీనల
దచ్చిన దనియు, మొదట గూడిపలుకుటయె సహజమై యుండఁ ననియు సంగీక
రించుట సర్వసమ్మతమై యుండటందేని దీనిని శాసనమునకు నన్నయభట్టారకు
నకును నుమారు రెండువందలయేండ్లక్రిందటి దగినీ ముక్కరల శాసనమునాఁ
టికి నున్నలను దేల్చిపలుకునాచారముకూడ నింకను రానేలేదేమో యనియుఁ
చోచుచున్నది.

నన్నయభట్టుభారతభాగములో సీయక్కరలు తఱచుగ సగవడుచున్నవి.
వానియందును బంచగుణాద్యక్షరమై యతిస్థానమై యున్నది. ఇప్పటిలక్షణ
మారుబట్టి మనవా రధునాతనపుస్తకములలో దిద్దివేసిరిగాని ప్రాచీనతాళపత్ర
గ్రంథములన్న బరిశీలించిచూచునపుడు మనయాంధ్రలాక్షణికులు చూపినలక్షణ

ణము గలగణములవైఖరి యందు సరిపడకున్న దని యెవ్వరికిని దోచకపోదు. నన్నయభట్టు నూతనముగాఁ గల్పించుకొన్న సీసాదులలో నుపచరించునినేంద్ర గణములతోనే యంతకుఁ బూర్వము చిరకాలమునుండియు నుండుపద్యములను గూడ నడవకతీరదని తలంచుట సరియూ? మనవా రంగీకరించిన యినేంద్రగణ ములును మఱికొన్నియధికమాత్రలు గలగణములును బ్రాచీనాక్కరలను నడుపుటలో నినేంద్రగణములై గ్రహించఁబడి యున్నవి. తాళవత్తగ్రంథములు తప్పుల కుప్పలును నితీనలివారి సవరణములతో నిండియున్నవియు నగుటచేత నన్నపార్థుఁ డాశాసనప్రసిద్ధము లగునక్కరలతోనె తనయక్కరలనుగూడ నడపెనో లేక యలంతిమార్పుల నేవేని చేసెనో హాథముగాఁ జెప్పుటకు వలను పడకున్నది. ఈ సంకర్షణమున నాయొద్ద నున్న తాళవత్తపుఁబ్రతులనుండి యొక యక్కరపద్యము నుదాహరించుచున్నాను.

నాయొద్దనున్న ప్రతులలోఁ బ్రాచీనపుఁబ్రతిలోనిది.

అక్కర. అవసరజ్ఞుడైనవేదవ్యాసు డేతెంచె నంత నత్తపసి

కవలగడ్డంబును గవలజడలును గవలకన్నులును

తపశి యంన్నునపొడవునల్లని దీర్ఘతనువు (ను) జూచి

యువిదయు గనుగవమూళి తెరువకయుండె భయమునా.

౧౨౦ తాటకు.

ఈపద్యమువెనుక నేనుదాహరించిన శాసనాక్కరల లక్షణమునకు లొంగి యే యున్నది. అట్లయినను మనవా రిటీవలిలక్షణాక్షరాలు చెప్పిన మధ్యాక్కరలలక్షణమునకు సరిగా దిద్ది వేసిరి.

మధ్యాక్కర. అవసరజ్ఞుండయి వ్యాసుఁ డేతెంచె నంత నత్తపసి,

కవలగడ్డంబును గవలజడలును గవలకన్నులును,

దవినయన్నుననల్ల నైన దీర్ఘపుండనువును జూచి,

యువిద గన్నుంగన మొగిచి తెఱవకయుండె భయమున.

౧౯౧౫ సం. వావిళ్లనాగిప్రతి. భార. ఆది. ౪ ఆ. ౨౪౪ ప.

పై పద్యమున ఛందస్సు సరిపెట్టుపనియేగాక పవప్రాసము నూడఁబెట్టు కుకార్యభారముకూడ మనవారికిఁ దట్టస్థించెను. తాళవత్తపుగ్రంథములందెల్ల సీపద్యమునఁ బవప్రాస ముండుటయేగాక ప్రాచీనముద్రణములందు సైతము గలదు. ఇంతయేల? విమర్శకాగ్రగణ్యు లగుచిన్నయనూరిగా రీపవప్రాసము పంగీకరించియే భాలవ్యాకరణమునందనింద్యగ్రామ్యమునకుఁ జైపద్యము

నాధారముగాఁ జేసికొని ‘కపిలకన్నులు, కపిలగడ్డము, కపిలజడలు’ అనువాని నుదాహరించి యున్నా రని యంగీకరింపక తప్పదుగదా? మనవారు పవప్రాస ముచ్చాల్పించుటకై యిందు రెండుచరణములందలి ప్రాసస్థానములను దిద్దియు న్నారు. అందు ‘తవిన’ అనునది నిర్భక్తపదము. ‘కపిల’ శబ్దభవముగా ‘కపిల’ శబ్దము సంగీకరించి తక్కినచోట దిద్దినారు. దీని కీవివాదస్థలమేగాక ప్రాచీన వాఙ్మయమునుండి మఱొక్కప్రమాణము నయిన నీయఁజాలరుగదా.

ఇట్లే మనవా రించుకేని సంకోచింపక సన్నయమధ్యాక్కరల నెల్ల దిద్ది వేసిరిగాని యొక్కపద్యముమాత్ర మెట్టిప్రమాదముననో యట్టియాపదకుఁ దప్పి యింకను నిలిచియున్నది.

అక్కర. అరుణస, రోరుహ, దళమృదులంబు లైసయ్యునుఁ

చరణతలంబులు గొడిగరాలపైఁ జనుచునుకెఁజేసి

పరుసంబులై గడు నెట్టనైనవి పద్మాయతాక్షి

వరఁగ నాకారణమున నిట్టిదుఃఖభారముఁ దాల్చె.

భార. ఆర. ౩ ఆ. ౨౯ వావిళ్లవారిప్రతి.

పయిపద్యము చాలసఱకు శాసనాక్కరల లక్షణములకు లొంగియె యున్నదిగాని వైయథోఁజేఱాంకితస్థలద్యయమునందు మాత్రము సరిపడలేదు. దిద్దుబాటు లేనట్టియుఁ దప్పులకున్నులు కానట్టియుఁ బ్రతులు దుర్లభంబులై యుండుటచేత సన్నపాఠ్యనియక్కరలవైఖరి నిర్ణయింప శక్యముగాకున్నది. పై శాసనముపంటి తాత్కాలికసర్దుప్తు మగుప్రతి దొరకినప్పుడుగాని యట్టివిషయ ముల నిర్ణయించుట కనకాశ ముండుగదా!

అయినను నీయక్కరలపడక సరిగా నుండకుండుటనే కావలయును దిక్క నసోమయాజి మచ్చునకేని దీనిని జెప్పియుండలేదు. పిరప దీనిని సవరించి శంభుదాసాదు లగుకొందఁ జరుదుగఁ జెప్పియున్నారు. వానినిబట్టియే కావల యు ననంతమాత్యాను లారీతిలక్షణమును జెప్పియుండిరి. రగడలు మొద లగుమఱికొన్నిపద్యములందును గొంతసామ్యము కన్నడాంధ్రములకుఁ గలదు గాని విస్తరభీతి నిటవివరింపలేదు.

ఆంధ్రచ్చందోలక్షణగ్రంథవిషయవిభాగము.

. ఇఁక నాంధ్రచ్చందోలక్షణగ్రంథములలోని విషయవిభాగములను స్థాలీ పులూకన్యాయముగాఁ బరికించిచూతము. ఛందోలక్షణగ్రంథములలో సామా

నన్యముగా నన్నిటియందును దోషవివరణ మనుకొంతభాగము వెలయుచుండును. కర్ణాటచ్ఛందోబుధియందు నాగవర్ణయు నిట్టిభాగమును జేర్చియుండెను. అంతకంత కాంధ్రచ్ఛందోలక్షణకర్తలు తాము రచించులక్షణగ్రంథములలో ఛందోలంకారవ్యాకరణశాస్త్రవిషయములు మూడిటిని విస్తరించి చెప్పసంప్రదాయము ప్రబలినది.

క. “చనుసుత్తమగండాధ, గ్వణహనుమదనంలేసుకవిరాక్షసజయదే

వనశ్రీధరాఖ్యగోక, ర్ణనీలకంఠాదిభీనునచ్ఛందంబుల్.”

అనురంగరాట్ ఛందములో నుదాహరింపబడిన లాక్షణికులలో ననంతామాత్యునిఛందోదర్పణమును, నితరము లగువిన్నకోటపెద్దనార్యుని కావ్యా లంకారచూడామణియు, దాతంభట్టు కవించితామణియు, ఆనందరంగపిళ్లలక్షణచూడామణియుఁ గాకుమార్యప్పకవి యప్పకవీయమును, మున్నగుగ్రంథములెల్లఁ బయి నుదాహరించిన రీతిని మూడుశాస్త్రములవిషయములను బ్రతిపాదించునవియే యైయున్నవి. మఱికొన్ని యొక్కొక్కవిషయమును వేటొకకోన్ని రెండువిషయములను వివరించునవియుఁ గలవు.

అట్టివానిలో నున్నఛందోభాగము “౧. వర్ణగణాదిశుద్ధివివరణము. ౨. పద్యలక్షణములు ౩. ప్రస్తారాదిషట్ప్రత్యయములు. ౪. యతిప్రాసప్రకరణము.” అని యిట్లు నాలుగుభాగములుగా వివరింపబడుచు వచ్చినది.

వర్ణగణాదిశుద్ధి.

కృత్యాదిపద్యమున నిలుపవలసినవర్ణములయు గణములయు నిర్ణయమును జేయుటకై బీజాక్షరవిభాగము, పొంతనములు, కూటములు, సధిదేవతలు, బ్రాహ్మణాదివర్ణములు మున్నగుననేకవిధము లగునాకారములను వర్ణములకుఁ గల్పించి వానిని నిజముగాఁ బాటించజూచునపుడు కృత్యాదిపద్యరచనమే పొసఁగనిరీతి నతివిపుల మగుగ్రంథమును సామాన్యముగా ఛందోలక్షణకర్తలందఱును విస్తరించిచెప్పియున్నారు. ఇంతయేల! లోకము దుష్కరకార్యసాధనవిషయమున “కృత్యాద్యవర్ణ” యనుసామెతను వాడునంతటిచిక్కు లద్దానిలో గ్రహింపబడియున్నవి. కొన్నిప్రాచీనలక్షణగ్రంథము లీయొక్కవిషయము నుపదేశించుటతోడనే కృతకృత్యము లయ్యెను. అట్లయినను నానాటి కిట్టివిషయము లట్టిప్రాముఖ్యపదవినుండి లొలఁగుచువచ్చె నని చెప్పుట కెంతయు సంతసించుచున్నాను. ఈనందర్భమున నట్టివిషయములను మచ్చునకై దిక్షాత్రముగ నుదాహరించుచున్నాను.

క. ఈయేబదివర్షములకుఁ, బాయకకులమును గ్రహములు ఫలవీజంబుల్
నాయకులు తెలియఁగావలె, శ్రీయుతయానందరంగస్థపసారంగా.

రంగరాజ్-ధర్మము:

క. నాయకుఁ డేకులమైనను, బాయకతత్కులగణంబు పద్యముమొదటఁ
ధీయుక్తి నిడఁగఁజేలగు, నేయెడ సంకరము లిడఁగ నెగ్గఁగఁ బలికిక.

క. మునుకొని పద్యముఖంబున ననిలగణం బిడిన నాయురారోగ్యములుం
గానసోగు దానిముందట, ననలగణం బిడినఁ బలికి నలజడిసేయుక.

మ. ధర దైవంబు గ్రహంబు సౌమ్యుఁడు హరిద్వణింబు స్రత్కాంతి యా
సుర మూహింప గణంబు జాతి తిలకించుకశౌద్రి యాయోనిదా
హరిణం బుజ్జ్వలతారజ్యేష్ఠ రసముద్యద్రాద్ర మారాశితే
లురుభద్రంబు ఫలంబునా మగణ మింపొందుక బుధస్తుశ్యమై.

సులక్షణసారము.

పద్యలక్షణభాగము.

వెనుక నుదాహరించినవివిధము లగుపద్యములగణములును వానియతి
స్థానములును విశదముగా నీపద్యలక్షణభాగమున వ్రాయఁబడియుండును. అట్టి
విషయములను జెప్పులక్షణపత్రమె యద్దానికి లక్ష్య మగునట్లుగ లక్షణకర్తలే
పద్యరచనమును జేయుచువచ్చిరి. ఈ సందర్భమున నేయేకాలములం దేయే
పద్యము లేయేరితుల నుండెడివో? వేని కేకాలమున వాడుక యధికమై యుండె
డివో? ఏయేపద్యముల కేయేకాలములలో నెట్టిమెట్టిమార్పులు సంభవించి
నవో?" అను మొదలగువిషయములును వివరించుటగాని, వానికిఁ బ్రాచీనకవుల
ప్రయోగములను బ్రమాణముగాఁ జూపుటగాని లాక్షణికులు చేసియుండలేదు.
మఱియు దేశీయము లగుపాటలు పదములు మున్నగువానిలోఁ గల ఛందోవిశే
షముల నెవ్వరును వివరింపలేదు. మఱియు నీభాగమున నాంధ్రవాఙ్మయమున
నెక్కడను వాడఁబడియుండ పని దృఢముగాఁ జెప్పఁదగిన శ్రీశ్రీనారాయణ
ప్రభృతినృత్తములను సంస్కృతపింగళాదిచ్చందములనుండి యెత్తి వ్రాయుట
యావశ్యక మనియుఁ జెప్పఁదగియున్నది.

పట్టుత్రయములు.

ఈవిషయములలో నొక్కప్రస్తారముతప్పఁ దక్కినవి కేవలము వినోద
మాత్రఫలక మగుచిత్రగణితయాపమున నుండుటంజేసి యీఛందోవిషయమున
సంతగా విస్తరించుట యావశ్యకము కాదని వానిన్వహపము నిట వివరింపవలెనని.

యతిప్రాసప్రకరణము.

ఈభాగ మొక్కటియె ఛందోలక్షణగ్రంథములలో నర్థాధికమై యురణ ననుటకు సంజేహము లేదు. ఇయ్యది యొక్క ఛందోలక్షణగ్రంథమైపుల్యమునకే మూలకారణమై యుండుటగాక యాంధ్రవ్యాకరణముల మైపుల్యముచేత గూడ మూలకంద మై యున్నది. ఈవిషయము నీసహకృత కొంత విపులముగఁ జూపియున్నాను. మఱియు నిందలియఘండయతిప్రాదియతి నిత్యసమాసయతి ఆదేశయతి మున్నగునవి సంస్కృతభాషాసంబంధ మత్యధికముగాఁ గలిగి యుండుటచేఁ గేవలాంధ్రపండితులకు దుర్లభములై యున్నవి. ఇవి యుచ్చారణ సౌఖ్యమునకైమాత్రమే కల్పింపఁబడినను విని నియతముగా నిలుపునాచారము ప్రబలినందున సంతటను సంపూర్ణ మగుచు, సౌఖ్యము నొసఁగఁజాలు నేక వర్ణావృత్తిని ఘటించఁజాలక యనేకవిధములగుచు, సాహిత్యసామ ప్రత్యంతరములను గవులు కల్పించుకొని పలువిధములగు భేదముల సంగీకరించి యెట్టితో నెఱి వేర్పుచు వచ్చుటంజేసి యాప్రకరణము మిక్కిలి చివులమై యనేకస్థలములందు సంస్కృతవ్యాకరణసంప్రదాయములకు లోనై, తుదకు లెంజుభాషలయందును ససాధారణప్రజ్ఞ గలవారికి మాత్రమే సమగ్రముగఁ జెలియఁదగినస్థితిలోనిది పచ్చినది. ఇందలియతిభేదములు-

క. “స్వరవర్ణాఘండప్రా, ద్యురుబిందుప్లుతముబంబ్రయక్తాక్షరసుల్
పరువడి నెక్కటివోలిక, సరసలునాఁబడివిభములఁజనున్ద్రుహికా.”

అని యిట్లు కవిజనాశ్రయమునఁ బదివిధములతో నారంభించఁబడి రుదకు నలువదియొక్క విధముగా నప్పక వ్యాదులచే విస్తరింపఁబడినవి. అట్లే ప్రాసభేదములు సైత మనేకములు బయలుజేసినవి. అయినను నప్పకవి చెప్పినయతిప్రాస భేదములలోఁ గొన్ని నామకరణమాత్రఫలకములై యాసందర్భమునఁ జెప్పఁదగినంత యావశ్యకత లేక యున్న వని చెప్పఁదగియున్నవి.

స్వరప్రధానయతియు, వ్రాణియతియు, సంయక్తయతియు యరిసామా స్త్యలక్షణరూపములు గాని యతిభేదములు కానేరవు. ప్రత్యేకయతి, భిన్నయతి, వికల్పసంధియతి, మున్నగునవి చెప్పవలసినంతయావశ్యకతయే యుగ పడదు. అఘండయతిని సంగీకరించునపుడు సామాన్యముగాఁ జక్కనయుభయ యతు లన్నింటిని జెప్పవలసిన ప్రస్తావన లేదు. మఱియు, సఖంపంధియతి, రలయతి రఱయతియు మహాకవిప్రయోగసిద్ధములై యుండిఁగా నప్పకవి పానిది సీరసిండుటలో నాధార మేమో తెలియరాకన్నది.

పదవ్యయము సంధించినస్థలము యలిస్థాన మగునపు డందుత్తరపద ముజాది యయ్యెనేని యచట “విఠిగిన యుత్తరపదాద్యచ్చుతో స్వరయతి నిల్పుట, సంధించినయజ్జల్లులకుఁ బ్రాణియతి నిల్పుట” అను నీ రెండువిధము లును గవిప్రయోగసమ్మతములై యొయున్నవి. ఇం దొకపక్షమున ఖండము గాను వేఱొకపక్షమున నఖండముగా యతినిల్పఁబడుచున్నను నఖండముగా నెంచుటయె వింతయని కావలయును దీని నఖంశయతి యందురు. అయినను గొన్నియెడల ఖండముగా నెంచుటయు (ప్రాణ, రామునికై, రామునికన్న, విశ్వామిత్రుఁడు, కోకిలాలాపము, మొ॥) వింతయై యగుటంజేసి దీనిని ఖండా ఖండయతి యనియుఁ జెప్పుదురు. ప్రాచీనలాక్షణికు లనేకులు దీనిని సార్వత్రిక ముగా నంగీకరించియున్నను నప్పకవి యట్లంగీకరింపక దొరకినప్రయోగమున కెల్ల నొక్కొక్కవిధిని గల్పించుచుఁ బడినయవిధి యింతిం తని చెప్ప శక్యము కాదు. “యుష్మదాజ్ఞ, అన్తదాజ్ఞ” అనుచోట్ల నుభయయతిచెల్లును, “తదాజ్ఞ” అనుచోఁ జెల్లనేరదు. ‘విశ్వామిత్రుఁడు’ అనుచో నుభయయతి చెల్లును. “సూర్యాచంద్రములు” అనుచోఁ జెల్లనేరదు. తుదకు “ననాకనులు” నృష భాధినతి” అనుచోట నుభయయతి చెల్లును. ‘మురారి, రమేశుఁడు’ అను చోట్ల నియ్యది చెల్లనేరదు. బాగుగా విమర్శించిచూచునపు డిట్టియుక్తిసౌన్య విషయములు కేవల మసంగతము లని తోచకపోదుగదా.

ఇకఁ బాదప్రథమద్వితీయాచ్చులనడుమ నున్నపాల్లులు పాదములం బెల్లి నాచోటనే నియతముగా నావృత్తము లగుచుండుట మాత్రమె యవర్ణ్యమైన విధియై యుండఁగా వైచ్చికము లగుటంజేసి యనియతములై యనఁ దగు తక్కిన క. “భాసురములగుచునుకర, ప్రాసాను ప్రాసదుష్కరప్రాసాంత్య

ప్రాసద్విప్రాసత్రి, ప్రాసములన వడ్విధములప్రాసము లమరుక.”

అని యిట్లు భీమకవ్యాదులు చెప్పిన ద్విప్రాసాది భేదము లలంకారశా స్త్రమునఁ జెప్పఁదగియుండును గాని ఛందోభాగమునఁ జెప్పఁదగి యుండవు గదా. అది యట్లుండఁగా నులక్షణసారాదిగ్రంథములు కొన్నిటిలో నీయలం కారరూపానియతప్రాసభేదములు మాత్రమె చెప్పఁబడుట మఱింత వింతగా నున్నది.

సంయుతాసంయుతప్రాసము, ఖండాఖండప్రాసము, ఉభయప్రాసము, ప్రాసమైత్రి, ఋప్రాసము, అభేదప్రాసము, స్వవర్ణజప్రాసము’ అను మొద లగు భేదములు ప్రాసనియమమును సడలించినరీతిని జూపునవియై యున్నవి.

తక్కిన “యదర్థబిందుప్రాసము, పూర్ణబిందుప్రాసము, సంయుతాక్షరప్రాసము, రేఫయుతప్రాసము, లఘుద్విశేషప్రాసము”, మున్నగునవి ప్రాససామాన్యలక్షణముతోడనే గతార్థము లగుటంజేసి యాభేదములను వేటి చెప్పవలసినంత యావశ్యకత యగపడదు. అనంతామాత్యాదులు పేర్కొన్న త్రికారప్రాసము, సంయుతాసంయుతప్రాసమును జెప్పటలోని ప్రథమప్రయత్న మని గ్రహింపవలసియున్నది. వ్యాకరణాదులు సకారమునకు మకారమును విధించు చుండుటంజేసి యనునాసికప్రాసమును వేటి చెప్పనక్కఱలేదు.

గీ. “ప్రజ్ఞీచయన్త కంఠదావాగ్నిపాయ” అను మొదలగు చోట్ల “ప్రగ్నిచయ” అనియు నుండనోవుచుగాన వికల్పప్రాసము సంగీకరింపవలసిన యావశ్యకత యగపడదు. మఱియు మహాకవిప్రయోగసిద్ధము లై రంగరాజ్ ఛందము మున్నగువానిలో సంగీకరింపఁబడియున్న శసప్రాసము సప్తకవిగారంగీకరింపకుండుటకుఁ దగినయొక్క గానరాకున్నది. ఆ. వె. అప్రశస్తములగు ప్రాసజాలము లలం, కారవిస్థితములుకావు గాన” అని యిట్లప్పకవిగారు శసప్రాసమునం దేవర్ణావృత్తి భగ్న మగుటచే నలంకారత్వము చెడునని యొక యుక్తిని జూపియున్నారు. ఆపట్టునఁ గొన్నియెడలఁ దా మంగీకరించు శషప్రాసము నణప్రాసముమాత్ర మెట్లు సరియో తెలియరాకున్నది.

మహాశయూరారా! పై సుదాహరించిన నాలుగుభాగములు గల ఛందోలక్షణ గ్రంథములలోని యీ యతిప్రాసప్రకరణ మనుభాగము తక్కినయన్నిటికంటె మిక్కిలి విపులమై యున్నది. అం దేవర్ణమున కావర్ణమావృత్త మగునట్లు చెప్పట దుశ్యక మగుటంజేసి యతిప్రాసములకు సహజ మగుశ్రుతిసుఖప్రదాన మనుఫలము కొఱవఁతవడుట కోర్చి యేదో యొకరీతిని సజాలీయ మనిపించు కొనఁ దగినవర్ణము నాయాచోట్ల నిలుపుచు వచ్చిన మహాకవుల లక్ష్యముల నాధారముగాఁ జేసికొని లక్షణకర్తలు వర్ణసాజాత్యవివరణవిషయమునఁ ద్రొక్కిన మార్గవిశేషములను, వానిలోని భిన్నాభిన్నాభిప్రాయములను వాని యుక్తాయుక్తతలను వివరించినచో నింకను గ్రంథవిస్తర మగునని తలఁచి యంత తో విరమించుచున్నాను.

ఆంధ్రభాషావాఙ్మయముల యభివృద్ధివిషయమునఁ గంకణము కట్టుకొని యత్యుత్సాహముతోఁ బనిచేయుచు లోకోత్తరగ్రంథముల యుత్పత్తికే బ్రేరకు లగుచున్న శ్రీసాహిత్యపరిషత్తువారు పైవిషయములను బాగుగా విమర్శించి చూపఁజాలు నొకయత్యుత్తమచ్ఛందోలక్షణగ్రంథమును రచింపించు మహాకార్యమునకుఁ గడంగుదురుగాక.

వజ్రల - చిససీతారామస్వామిశాస్త్రి.

శ్రీరఘ.

ఆంధ్ర సారస్వత ప్రశంస.

అగ్రాననాధిపా! ఆంధ్ర సోదరులారా!

పురాభవకృతసుకృతవిశేషంబునఁ బావనగిరినదీవిరాజితంబును, భగవత్ప్రసాదిత సహజసౌఖ్యానుభవహేతు భూతపరికర విభ్రాజితంబును సగుభారత పర్వరత్నగర్భయందు మనము జనింపఁగల్గితిమి. అందును మృదుమధురహావభాష విశేషభాషిత యగునాంధ్రభాషాయోమామణి నర్తనముసేయు త్రిలింగ దేశమున జనించి కృష్ణా తటసీతలంబున నేడు మాతృభాషనుగూర్చి ముచ్చటించఁ దొరఁకొనుట యెంతయు స్తవనీయము. విజయుని విజయమునకుఁ గారణంబగునీనగరంబున దృఢాభిప్రేక్షముతోఁ బూనినపూనికలు తప్పక విజయసాధకంబు లగును. ఇట్టివిష్వక్తామండలిలో మాతృభాషాప్రశంసనానందమును బాల్గొనుటకు సాహసించితిని.

శ్లో. కాచంమణికాంచనమేకసూత్రే ముద్ధాగ్రధంతీతినచేహచిత్రమ్

యత్సర్వవిత్పాణినిరేకసూత్రే శావనం యువానమ్మధువానమూచే.

అనున్యాయమున నీమహాపన్యాసకుల పట్టికలో నా పేరునుగూడఁ జేర్చి యుపన్యసింప దొరఁకొనిన నన్నుఁ బరిహసింపకుందురుగాక. ఆంధ్ర, తెలుఁగు, తెలుఁగుశబ్దముల స్వీచనము పలుపు రింతదళుక పొనర్చియుండుటచే నే నందుకుఁ గడఁగలేదు. మన తెలుఁగుభాష లాఁతిబాసలునలఁ గాక తన సొంపునింపు చక్కని యక్కరములును మృదుమధురములై విన సొంపుఁ గూర్చి నజంతశబ్దములును గలిగి సులభోచ్ఛరణీయమై నెగడుచున్నది. ఆంధ్ర భాషయందు స్వరములకుఁ బ్రత్యేక సంజ్ఞలు గలవు. సంస్కృతకవనాభిజ్ఞులయ్యెను, త్యాగరాజాదులు తెలుఁగుననే కృతులు నేయుటయు, డాక్టరొత్తయ్య గాయకు లాంధ్రకీర్తనలనే తఱచు గానమునేయుటయు, వ్రాయుటయు, జూడఁ ద్రిలింగభాష గీర్వాణాది సమస్తభాషలకన్న మార్దవము గల్గునగుని తెల్లము గాఁగలదు. మన యాంధ్రభాషయందనేకము లగుగ్రంథరత్నము లున్నవి. దీనిలో మూడువంతు లితరభాషలనుండి యనువాదితములు. ప్రాచీనకావ్య ఋషులు చాలవఱకు సంస్కృతమునుండి యాంధ్రీకరింపఁబడినవి. ప్రస్తుతకవులు

పల్కువరు ఆండ్లయ, హిందీ, మరాఠీ, మంగాది భాషాగ్రంథముల కనువాదము నేయుచుండిరి. అనువాదకుఁడు సంపూర్ణకవిలక్షణములు గల్గువాఁడు గాకపోయినను నితరభాషాకవి రహస్యములను దెలుపుచు ఛామకు మహోపకారి యగుచున్నాఁడు. తిక్కన పోతనాది మహాకవులనువాదకులయ్యుండమకృతిరత్నములందు స్వతంత్రశక్తిని జూపి జన్మైకశ్చినారు. కవిబ్రహ్మ నిజహృదయకేదారంబున భావామృతసస్యములఁ బండించి రసికులకు విందుసేయును. అద్వైత భావనావశమునఁ దాను బరబ్రహ్మ మగునటులు కవి భావనావశమున సర్వప్రపంచము తా నగును. ఏనమయమం దేయేష్టితిగతులయం దెట్టిరసపోషణమును గావింపవలయునో వానినెల్లఁ జూపట్టును. చిత్రకారుఁడు ప్రకృతిని జిత్రించి యద్భుతానందముల నొందించుచుటలు కవి స్వభావకల్పనలచే మెప్పువడయును. హేమంతము వర్ణించుచోఁ దుషారబిందువులచే మేను తడిసినటులే యుండును. వసంతమును నుడువుచో సందనోద్యానమునఁ దాను విహరించునటులే యుండును. కవి యజరామరణుడై రసజ్ఞహృదయవీధుల నెల్లపుడు విహరించుచుండును. పురాతనాధునాతన ప్రపంచనాగరకతను బాటుచుఁ బ్రజల యుత్తమజీవనమునకుఁ గవులే కారణభూతులు. “ద్విత్రా ఏకకవయః, ద్విత్రాణ్యేన కావ్యాని”యని యానందవర్ధనుఁడు వాక్రచ్చినటులు భాషాప్రపంచ మంతయు గాలించిచూచినఁ, గొలందిమంది సత్కవులును గొలఁదిగ సత్కావ్యములును జూపట్టును. వ్రాసినవెల్లను గాఢ్యములు గావు. వ్రాయువారెల్లరుఁ గవులుగారు. కవి యశాచిత్త్యవిచారదక్షుఁడును, దీర్ఘసర్పియు, నిర్లోభుఁడును, సత్యవాక్కును, రససిద్ధుఁడు నయియుండవలయును. దేశాటనము, పూర్వకృతి విమర్శనమును, సాధుదుర్జనచేష్టాపరిశీలనమును, ధారణాశక్తియుఁ గవివిజ్ఞానమునకు సాధనములు:—

ఔచిత్యము.

ఔచిత్యమే కావ్యమునకు జీవితము. వివిధాలంకారములు గాని మిథ్యాకల్పిత గుణగణంబులుగాని యశాచిత్త్యహీన మగుకావ్యమునకు మృతకళేబరమునకుం బోలె వన్నెఁ గూర్చవు. ఉచితస్థానముల నెలకొల్పఁబడిన యలంకార భ్రములును, గుణములును, కృతికన్యను శోభాధన్యను గాఁ జేయును,

స. కంఠేమేఖలయా నితంబధలకే తారేణహారేణవా
పాణౌనూపురబంధనేన చరణేకేయూరపాశేనవా

శౌర్యేణ ప్రణతే రిపాకరుణ మా నాయాంతి కే హాస్యతా
మాచిత్యేన. వినారుచింత్రతను తే నాలంకృతిర్నోగుణాః.

అటుత నొడ్డాణమును, కటిప్రదేశముగ ముక్తాహరమును, హస్తముల కండెలును, బాదములకు బాహువురులును, విసతునిపై బీరమును, అరివైఁ గరుణయు, నవహాస్యతామూలకంబు లగునటులు, బొచిత్యశూన్యంబు లగు కావ్యములు భవ్యములు గావు. కాన నిట్టి యాచిత్యానుభవమునకై కవి దేశకాలజ్ఞానమును లెస్సగ సంపాదించవలయును. పూర్వకృతులను సవిమర్శముగఁ దిలకింపవలయును. హిమానీదూషితంబు లగునెరోపఖండారామములు పరిణతఫలనతశాఖాయతచూత శోభితంబు లని వర్ణింపరాదు. హూణాంగనా ముఖహేమాంభోజంబు చికురభ్రమరలలితం బని నుడువరాదు. భాగీరథిగ్రీష్మ శోషితపయోధార యని పలుకఁగూడదు. కమలాననాసీన మై భ్రుంగము సంగీతముఁ బాడుచున్న దని కాని, కోయిల కూతలకు వెఱచి రాయంచలు మోసనకాసారమున కరిగె ననికాని, శంకరుండు శరత్పయోధరగాత్రుఁ డని కాని చెప్పుట యవహాస్యము. కాంతాకేశపాశము మాలకాకి యీకైలతోఁ జోల్పుట యుచితమా? ధీరోదాత్తునకు లాఘవముఁ గూర్చుట న్యాయమా? అయ్యది ప్రసంగోచితముగను వన్నెలును జన్నెలును గలిగినదిగా నుండవలెను. పురాతనకావ్యము లాధునికకావ్యము లట్లు కథాప్రధానములు గావు. బొచిత్య ప్రధానములు గనుకనే తృతీయపథమగామి యగుమురారిమహాకవి తననాట కమున రామవాల్మీకిగ్రామమును బ్రత్యక్షముగఁ జూపినాఁడు. కాళిదాసమహాకవి పద్మ పురాణమందలి కథ పుచ్చుకొని యభిజ్ఞానశాకుంతల మెంతమనోహరముగ వ్రాసినాఁడు. శకుంతలాదుష్యంతులయాచిత్యముఁ జక్కఁగఁ బోషించి మూర్తీభవించినవారిప్రేమదేవతను గన్నులకుఁ గట్టినాఁడుగదా? ఇంతయేల! తిక్కనకవిబ్రహ్మ యాచిత్యమును బాటించియేగదా భారతమును బలుచోట్ల మార్చి వ్రాసినాఁడు. కాన నాధునికకవులల్లెరు నిరర్థకము లగునవధానము లందును, ఆశుకవి, బాలకవిత్యాదిబిరుదసంపాదనములందును మనస్సుఁ జొర నీయక పూర్వగ్రంథపరిశీలనమునఁ దమబుద్ధికిఁ బదను వెట్టుచు దేశకాలజ్ఞాన సంపాదనమునఁ దమజ్ఞానము నినుమడింపఁజేయుచు, మఱియుఁ దగినసాధన సామగ్రితో నుత్తమకావ్యనిర్మాణమునకుఁ గడఁగినచో మనయాంధ్రభాష యందుఁ బెక్కు లుత్తమస్వతంత్ర కావ్యములు బయలు వెడలును. ఇప్పుడు మన యాంధ్రులు ఇంగ్లీషు, బెంగాలీ, మరాఠీ, హిందీమొదలగుభాషాగ్రంథములను

అనువాదము చేయుచున్నటు లప్పుడు వారే మనయాంధ్రగ్రంథములను వారి వారిస్వభావలోనికి సమవాదము చేసికొందురు.

కావ్యముల యుద్దేశము.

కాళిదాసమహాకవి పద్య, విష్ణు, వాయుపురాణములందలి యంశములఁ బుచ్చుకొని రఘువంశమును, శైవపురాణజ్ఞానసంహితయందలి యాశయము గ్రహించి కుమారసంభవమును, పద్మపురాణస్వర్గఖండమందలి కథాభాగముఁ దీసికొని యభిజ్ఞానశాకుంతలమునకు రచించె. ఇటులే పలువురు సంస్కృతకావ్యములను రచించిరి. వీరి యుద్దేశము కథలను దెల్పుట కాదు. విజ్ఞేయాంశములను విముఖులకుఁ గూడ సభిరుచిఁ గల్పించి యందములను జంకములను జిత్రములను నీతులను జేర్చి హృదయరంజనముగ నుపదేశించుటయే వీరితలంపు. ఈయాశయమునే కాళిదాసమహాకవి రఘువంశమున సూచించినాఁడు.

శ్లో. అథవాకృతవాద్వాపిరే వంశేన్తికా పూర్వసూరిభిః

మఱౌ వజ్రసముత్క్లిష్టే సూత్రస్యేవాస్తి మేగతిః.

పురాణాగాధలు వజ్రముచేఁ దొలిచివేయఁబడినరత్నములు. తనకావ్యమాయంశముల నేకత్ర కూర్చి ధారణాయోగ్యముగాఁ జేయుసూత్ర మని భావము. కావ్యప్రయోజనముఁగూర్చి కావ్యప్రకాశకారుఁ డిటులు వక్కాణించినాఁడు.

శ్లో. కావ్యం యశనేఽర్థకృతే వ్యవహారవిదే శివేతరక్షతయే

సద్యఃపరనిర్వృతయే కాంతానమృత తయోపదేశయుజే.

కావ్యము కీర్తి నొసంగును. కీర్తిమంతు లుత్తమలోకమున నుందురు. పురుషార్థములు బోధింపనికావ్యము లసత్కావ్యములుగఁ బరిగణించుటచే నుత్తమ కావ్యములు పురుషార్థము లొసంగును. దేశకాలబ్జఁ డగుకవిచే వ్రాయఁబడిన కావ్యము లోకవ్యవహారమును బోధించుచు నమంగళములను బోఁగొట్టును. వెంటనే హృదయము గరగించి పరులకు నుభముఁ గూర్చును. మచ్చెకంటుల వలె వలయునంశములను జెప్పకయే చెప్పును.

ధ్వనిః—పదగ్రహణమాత్రమే ఫలము గలిగి ధ్వనిరహితంబు లగు కావ్యములు ధ్వనిరహితంబు లగు కాంతానూపురంబులవలె హృదయరంజకములు గావు.

గీ. ధ్వనిరహితము పదగ్రహవరము నగుచుఁ గేళియందును మంజీరలీలధీర
నడనులందుచు గావ్యమృత్యుహృదయమునకు, శ్రావణమున కేనిమోద మొసంగలేదు.
మాశృంగారసప్తకతి.

“అవ్యంగ్యమనరంస్థిత” మని ఆలంకారికులు చెప్పినటు లవ్యంగ్యము
లగుకావ్యము లభవములు. ఉత్తమకావ్యములు ధ్వనిప్రధానములు.

రసము:—కావ్యమునకు జీవకళఁ దెచ్చునది రసమే. రసములేక నాలుగు
జల్లిపదము లల్లినమాత్రాన నది కావ్యము గాదు. సత్కావ్యములు బహిరం
తస్ఫురద్రసప్రవాహముల నొప్పారుచుండును.

గీ. అంతరంబున గూఢహా నర్థములన్న, గోచరమునేయక ప్రసాద గుణము లేక
తనరుచుండెడుకావ్యన దమ్ములరస, మరయఁగా రసజ్ఞానంద కరము గాదు.
మాశృంగారసప్తకతి.

పండితపామరాదిప్రజల కేకాక పిపీలికాదిబ్రహ్మపర్యంతము గలజీవ
రాశికి నాయాననుయములయం దంతరంగములు నార్తములుగఁ గావించినంతో
షవార్ధియం దోలలాడఁజేయుచు సహృదయహృదయకుహరములనుండి వెల్లు
నలై ప్రవహించునదియే రసము. కావ్యోపాత్తములుగాని యభినయోపదర్శి
తములుగాని విభావానుభావసాత్త్వికవ్యభిచారిభావములచే శ్రోతృప్రేక్షకాంతః
కరణములకుఁ బరివర్తనముఁ గలిగించురత్నాదిస్థాయిభావమే రసము. ఉష్ణసంద్ర
మువలె స్థాయిభావము విరుద్ధావిరుద్ధభావములచే మార్పుఁజెందక యితరభావ
ముల కాత్మభావ మొసంగును.

చ. అసమశరోత్సవంబున గ - తాంశుకయా త్రియమాడ్కి నుల్లస
ద్రవము చెలంగువాణి ప్రమ - దంబానఁగూర్చును శుద్ధయయ్యు నీ
రస యగువాణియో కరము రాజదలంకృతియుక్తయయ్యు మా
ససమున సాలభంజివలె నవ్యముదం బానఁగూర్చు దేరికొ. మాశృంగారసప్తకతి.

అట్లు రసము చిప్పిలునట్లు వ్రాయఁబడినగ్రంథరాజములే పాఠకులను
శ్రోతలను నెక్కువగ సంపాదించుకొనఁగలవు. అప్పుడే విద్యాదేవత శ్రోతల
కర్ణరంధ్రములద్వార భావవీధులఁ బ్రవేశించి విముఖులనుగూడ వెంబడించి
గంభీర మైనశంఖధ్వనిఁ జేయుచు నవిద్యానిద్రనుండి మూఁడులను మేల్కొల్పుచు
నజ్ఞానాంధకారమగ్నులకు మంచిత్రోవఁ జూపఁగలదు. రసప్రాధాన్యమునూ
గూర్చి ధ్వన్యాలోకమున నిట్లు చెప్పఁబడె.

“కవినాప్రబంధముపనిబడ్డతా సర్వాత్తనా రసవరతంత్రేణ భవితవ్యం” తత్రేతివృత్తేయదిరనాననుగుణాం స్థితింపశ్యేత్తాంభంత్రావపి స్వతంత్రతయారనా నుగుణం కథాస్తరముత్పాదయేత్ --నహికవేరితివృత్తమాత్ర నిర్వహణేన కించి త్ప్రయోజనం, ఇతిహాసాదేరేవ తత్పిద్యే.” ప్రబంధమువ్రాయుకవి యన్నివిధముల రసమునకు లోబడి యుండవలెను. ఇతివృత్తమునందు విరసం బగు విషయ మున్నను దానిని మార్చియైనను రసానుగుణంబుగ వ్రాయవలెను. కథానిర్వహణమాత్రమునక గవికేమి యుం బ్రయోజనము లేదు. ఇతిహాసము నుండియే యది యలవడునుగదాయని ఛావము. కనుక గాన్యములు నాటకములు వ్రాయుటయం దభిరుచిగలకవులైన రససిద్ధికోటకుం బ్రయత్నింపవలెను. ఇట్టిరసవత్తరములైన గ్రంథముల నిర్దింపదొరకొనుటయే గాక

ఆసశ్యక గ్రంథములు.

ఆంధ్రమున నిదివఱకు వెలువడిన యుద్గ్రంథములను సదుద్దేశముతో ఏమర్పింపవలయును. ఉత్తమ కావ్యములకు, బౌచిత్యవిమర్శన, రసవివేచన, ధ్వన్యర్థస్ఫుటీకరణపూర్వకముగ వ్యాఖ్యలు రచింపజేయవలయును. డ్రే మేండ్రుని యహాచిత్యవిచారచర్చ, సువృత్తలకము, ధ్వన్యాలోకమువంటి గ్రంథములును, ఆంధ్రభాషకు సంపూర్ణవ్యాకరణమును వెలువడవలయును. ఆంధ్రభాషాప్రాశస్త్యమును దెలుపుగ్రంథములను నితరభాషలందు వ్రాయించి బుద్ధిమంతులు గలదేశములలో వెల్లడిచేయుచు నాంధ్రభాషాప్రచార ముచ్చటఁగూడఁ జేయించుటయత్తరకాలక్షేమకర మని నాతలంపు. మఱియు మనయాంధ్రాక్షరములలోఁ గొన్నింటికీ అరవము, బెంగాలీ, మొదలగు సక్షరములపోలిక కలదు. తావత్తు, క్యావడి, క్రావడి మొదలగువత్తులు బెంగాలీవత్తులను బోలి యుండును. ఇ, బ, ఖ, ఘ, చ, ర, ద, ధ, ల మొదలగునవి మలయాళాక్షరములను బోలినవి. మఱికొన్ని అరవము, గుజరాతీ, దేవనాగరి, మరాఠీవర్ణములను బోలినవిగూడఁ గలవు, గాన నాంధ్రాక్షరముల కితరభాషాక్షరములతోడి సంబంధమును దెలుపుచు నాంధ్రవర్ణోత్పత్తి యనుగ్రంథము వ్రాయవలయును. శ్రీసూర్యరాయనిఘంటువుచే నాంధ్రశబ్దములకొఱత దీరఁగలదు. ఈగ్రంథమువలన సక్షరములకొఱతగూడఁ దీరఁగలదు. ఇట్టియత్కృష్టగ్రంథముల వెలువరించి యాంధ్రభాషయొక్క కొఱతలఁదీర్చుటకుఁ గంఠముఁగట్టుకొన్నయాంధ్రసాహిత్యపరిషత్సభ్యుల యుద్దేశములు త్వరలో ఫలవంతము లగునట్లు లనుగ్రహించుటకు భగవంతుని ప్రార్థించుచున్నాను.

జంభ్యాల = వేంకటశర్మ.

శ్రీరస్తు.

కళాపూర్ణోదయము—అంతరార్థకథలు.

అంద్రకవీశ్వరులలోనొక డగుపింగళి సూరనార్యుని జీవితమునుగుఱిచియు నాయన రచించినగ్రంథములగుఱించియు నే నాంగ్లభాషను రచింపఁ బూని చాలభాగముఁ బూర్తిచేసినాఁడను. ముఖ్యముగఁ గళాపూర్ణోదయ మను గ్రంథమునుగూర్చి యొకవిపుల మగువిమర్శనము వ్రాసితిని. అగ్రంథమును గొలఁదికాలములోఁ బ్రచురింపఁదలఁచినాఁడను. అది యాంగ్లభాషయందుం డుటచేత నాంద్రజనావళి కందఱకుఁ బఠనసాధ్యముగాదు. కావునఁ బదంపడి యాంద్రంబునకు భాషాంతరీకరణముగూడఁ జేయ నుద్దేశించుకొనియున్నాను. ప్రస్తుత మాగ్రంథమందలి ముఖ్యవిషయములలో నొకటి యగు “కళాపూర్ణోదయంతరార్థకథలు” అనుశీర్షిక గలవిమర్శభాగమును దెనిఁగించినాఁడను. దానినే యిప్పుడు మీయందఱకుఁ దెలుపనై యున్నాను, గాన దయచేసి వినఁగోరెద.

కళాపూర్ణోదయమందలి యంతరార్థకథ లనుగమించుటకు నందలిమూల కథ ముందుగఁ దెలియవలసియున్నది. కాని యాగ్రంథమందు మిగులఁ జిక్కుగా నల్లి కల్పించినకథ సంతయు మీకు నివేదించుట ప్రస్తుత మనవసరము నసాధ్య మును గావున నవసరమైన కథాభాగమును మాత్రమిక్కడఁ గృష్టముగఁ బొందు పఱచుచున్నాను.

కథావిషయము.

అంగదేశమందుఁ గాసారపుర మనునొకపట్టనము గలదు. దానిని బరి పాలించుచుండెడు రాజు చనిపోగాఁ బ్రజలందఱు సత్యదాత్తుఁడనువానిని దమ యేలికగా నెన్నుకొనిరి. ఆరాజు రాజ్యముచేయుచుండిన కాలమున మణిస్తం భుఁడు, నుముఖానత్తి యనునిద్రఱు బ్రాహ్మణదంపతు లాపట్టనమునకుఁ జేరిరి. వారిరువురకుఁ గళాపూర్ణుఁ డనునద్యోయోవనుఁడైనకుమారుఁ డుద్భవించెను. ఆకళాపూర్ణుఁడు శుక్లపక్షకళాపూర్ణునివలె దినదినప్రవర్ధమానంబుగ వృద్ధి నొందఁ బట్టనపురా జగుసత్యదాత్తుఁ డతనిగుణాతిశయమును శౌర్యపరాక్రమాదివిశేష ములను హంపలావణ్యసంపత్తిని జూచినవాఁడై తనరాజ్యమునకుఁ గళాపూర్ణుఁడే యధిపతిగ నుండనోవునుగాని తా సంతగఁదగియుండఁడని యుద్దేశించి రాజ్యభా

రము సమగ్రముగఁ గళాపూర్ణము కొప్పుగించి తా నాతనియొద్ద మంత్రిత్వము వహించియుండెను. ఇట్టితఱి మదాశయుఁడు, రూపానుభూతి యనురాజదంపతులు తమకొమార్తె యగుమధురలాలసను దోడ్కొని సవరివారంబుగఁ గళాపూర్ణునిపై దాహినల్పిరి. అప్పుడు స్వభావుఁ డనునొకసిద్ధుఁ డొకమణిశలకయు ధనుర్బాణంబులను దెచ్చి కళాపూర్ణున కిచ్చెను. వానిసహాయంబున నానృప పుంగవుఁడు మదాశయు నవలీల గెలిచి యాయనను బత్నిపుత్రికాసహితముగఁ దనయాస్థానంబునఁ గొలు వుంచుకొనెను. కొంతకాల మిట్లు గతింప మదాశయుఁడు తనహీనస్థితినిగూర్చి విలపించి భార్యను గొమార్తెను వెంటఁబెట్టుకొని కళాపూర్ణునిరాజ్యము వీడి పాఠిపోవుటకు సమకట్టి కొంతద వ్వరిగెను, గాని, కళాపూర్ణుఁ డంతలోఁ జారులవలన నీనమాచారముఁ దెలిసికొని వానినిఁ దిరిగి పట్టించి తనయాస్థానమునకుఁ దెప్పించుకొనెను. అప్పుడు మంత్రి యగుసత్వదాత్తుని యుపదేశమువలన మదాశయునితోఁ గయ్యముఁ దగ్గించుకొనుటకును నెయ్యము నెలకొల్పుటకును వియ్య మొందుటయే ముఖ్యసాధన మని యోజించి యాతనిపుత్రికారత్న మగుమధురలాలసను బరిగ్రహించెను. తరువాతఁ బ్రసంగ వశమున రూపానుభూతి సత్వదాత్తునితోఁబుట్టు వనియుఁ దత్కారణమున మదాశయుఁడు బావమఱుఁదియు మధురలాలస మేనగోడలు నైనట్లు కళాపూర్ణుఁడు దెలిసికొని తద్బంధుసమన్వయమునకుఁ జాల సంతసించెను.

అంతకుఁబూర్వ మభినవకౌముది యనునొక (తుషారకరకిరణజాపురోజాత) కన్యను గళాపూర్ణుఁడు వివాహమాడెను. జ్యేష్ఠభార్య యగునభినవకౌముదిని ద్వితీయభార్య యగుమధురలాలసను జాల గారవించుచు రుక్మిణీసత్వభామలతోఁ గూడిన శ్రీకృష్ణునివగిది వినోదించుచుండెను. జ్యేష్ఠభార్యవలన నుప్రసాదుఁడనియు ద్వితీయజాయవలన సరసుఁ డనియు నిరువురుకుమారులఁ గనెను. ఇట్లతులితంబుగ సౌఖ్యసంపదల ననుభవించుచు నదా విష్ణుసేవాతత్పరుఁడై చాలకాలము ప్రజానుకూలముగ రాజ్యముచేసెను.

ఈకథావిశేషమును గవి బహుచమత్కారముగఁ గల్పించినాఁడు. అది యెట్లన:

ఒకానొకసమయమున ననాదిదంపతు లగుసరస్వతీబ్రహ్మలు శృంగారావిష్టచేతస్కులై తమకేళీకాసారంబున వినోదించుచుండఁ గొండాకకారణంబున వా రిరువురకుఁ బ్రణయకలహము సంభవించెనట. ఆసమయమున సరస్వతి తన ముఖచంద్రుని గాసారమువైపు ద్రిష్టుకొని శయనించి యుండెను. విరాళి

గొనినవస్త్రయోని సరస్వతీముఖకళాపూర్ణ నుద్దేశించి చెంగట నున్న పెంపుడు చిలుకకుఁ బైనదాహరించినవిధముగ నొకకథను జెప్పెను. ఆకథసంతయు ఖాద్దేవి ముదితనావంతయై విని కృత్రిమరోషము సభినయించుచు నిట్లువల్కె.

‘చెల్లుఁజో మీ సేవ సేయుచు నింతమాత్రము నెఱుంగఁగలేన ప్రాణనాథ’

కావునఁ గళాపూర్ణనికథ యంతయు సరస్వతీబ్రహ్మల ప్రణయకలహము దుష్ఫలింపఁ జేసెననియు సరస్వతీయొక్క శృంగారవిలాసములును జలజభవునిభావ నిరూపణములును నందుఁ గథాపాత్రములుగ నిద్రిష్టము లై కథామూలమునకు నాధారభూతము లైనవని కవి సందర్భవశమునఁ దెల్పినాఁడు.

అందుచేతఁ గళాపూర్ణనికథకు శృంగారరసవిషయిక మగుసంతరార్థ ము న్నడి. చానిని గవియే ప్రత్యవయవము విశదీకరించి గ్రంథమందు రచించెను. అది యెట్లనఁ గాసారపురమందుఁ గళాపూర్ణుఁ డనురాజు రాజ్యముచేయుచుండెను. (అనఁగా) కాసారమందు సరస్వతీవదనప్రతిబింబము చంద్రునివలెఁ బ్రకాశించుచుండెను. కళాపూర్ణునితండ్రి మణిస్తంభుఁడును డల్లి, సుముఖాస్త్రీయును (అనఁగా) ఆప్రతిబింబము శోభనముఖసామీప్యము కారణంబుగఁ గాసార మధ్యమణిస్తంభగర్భంబున నుదయించెననుట. మఱియుఁ గళాపూర్ణునికి స్వభావుఁ డనుసిద్ధుఁ డొకమణిశలాకను ధనుర్బాణముల నిచ్చె (ననఁగా) భ్రూలతావీక్షణంబులు నధరంబును స్వభావంబుచేతఁ గలిగియున్నవనియనుట. మదాశయుఁ డనురాజును చూపానుభూతి యనునతనిభార్యయుఁ గళాపూర్ణునిపై చాడినల్పి యాతనిధనుర్బాణంబులచే నిర్జింపఁబడిరి. (అనఁగా) కమలగర్భుఁడు పరిష్కరింపఁబడనాదిక మగురసానుభవకాండచే సరస్వతీదేవిముఖబింబమునైఁ గోర్కలు నిగిడింప నామెయొక్కకుటిలభ్రూలతావీక్షణంబులఁ బరాభూతుఁ డగుట, కళాపూర్ణుఁడు కాసారపురంబు నవలి శ్రముకకంఠోత్తరపురం బనుపట్టనంబుఁ గట్టి తొని దానిచుట్టుఁ బసిండికోట పెట్టించె (నన) వాద్దేవి తనముఖమును గాసారము నైపునుండిమరలించుటయు నాముఖము పోకఁద్రూకుపలె స్నిగ్ధ మగునామెకంఠమున కుత్తరభాగమం దుండుటయునని యభిప్రాయము. ఆకళాపూర్ణుఁ డభినవ కౌముది యనుకన్యను మొదటిభార్యగా వివాహము చేసికొనెను. (అనఁగా) విరించియొక్కవిరహవేదనలఁ జూచి సరస్వతికిఁ జిఱుసవ్వు గలుగ నామెముఖము నిండువెన్నెలనిగ్గుతోఁ దేజరిల్లె ననుట, తరువాత మదాశయ చూపానుభూతుల శోభార్థై యగుమధురలాలనను ద్వితీయభార్యగాఁ బొడిగ్రహణ మొనరించె

ననఁగా సంబుజాననుఁడు తనరాణిముఖబింబము సుసలక్షించి యధరామృత మాధుర్యమును గ్రోలుట యని చెప్పునోపు.

ఇవిధంబుగఁ గథనంతయు శృంగారరసభూయిష్ట మగునంతరార్థసమన్వితంబుగఁ గవి కల్పించినాఁడు. దీని నంతయు ఘోరీపులాకంబుగఁ గొంతపఱకుఁ జెప్పితిని. విస్తరించి వ్రాసినచోఁ జాలగ్రంథ మగును. కావున నింతటితో నీ విషయమును విరమించెద.

శృంగారసాత్త్వక మగునంతరార్థకథయే గాక కళాపూర్ణనికథయందు మఱిరెం డంతరార్థకథ లిమిడియున్నవి. అవి యాధ్యాత్మిక మనియుఁ జారిత్రిక మనియుఁ జెప్పవచ్చును. ఈరెండువిధములకథలను నేను గ్రంథమును బ్రత్యేక ముగాఁ బరిశీలించి కనిపెట్టినాఁడను. విపులనిదర్శనములతో నాయాంగ్లేయ గ్రంథమందు వీనినిగుఱించి విస్తరించి వ్రాసితిని. ఇచ్చట వానిని స్పష్టముగా మాత్రము సూచించి విడిచెదను.

ఆధ్యాత్మికాంతరార్థకథ.

అంగదేశ మనఁగా మానవదేహము. అందుఁ గాసారపుర మనఁగా హృదయము. హృదయమును గాసారమున కుపమించుట సావ్యభావికమేగదా. మానవదేహమందు హృదయము చుఖ్యస్థానముగఁ జేసికొని ప్రప్రథమమున బుద్ధి యావిర్భూత మగును. అనంతర మంతకంటె నెక్కుడుప్రతిభాశాలి యగు జీవాత్మ శరీరమునం దధిష్ఠించి మనుష్యుని యైహికాముష్మికవిషయములను నిర్ణయించుచుండును. సత్వదాత్మ్యఁ డనఁగా బుద్ధి. అతఁడు మొట్టమొదటఁ గాసారపురమునకు నేలికయై జీవాత్మ యనఁగగు కళాపూర్ణుని మహత్త్వవిశేషములఁగాంచి వెఱఁగొంది తనస్థానము నాతని కొప్పగించెనని కవి చెప్పినాఁడు.

i “ఇహైవాంతశ్శరీరేసామ్యపురుషో
యస్మిన్నేతాంషోడశకళాఃప్రభవంతి”

ii “షోడశకళంభారద్వాజపురుషంవేద్య” (ప్రశ్నోపనిషత్తు.)

ఇట్లు శ్రుతులు జీవాత్మ షోడశకళాసమన్వితుఁ డనియు నంతశ్శరీరమందున్నాఁ డనియుఁ జెప్పుచున్నవి. దానినే శ్లేషచక్రవర్తి యనఁదగుపింగళిసూర నార్యుఁడు కళాపూర్ణశబ్దము నాధారపఱుచుకొని కథయందుఁ బ్రతిపాదించెను. కళాపూర్ణుఁ డనఁగా షోడశకళాపూర్ణుఁ డగుచంద్రుఁడు లేక షోడశకళాపూర్ణుఁ

డగుజీవాత్మ. ఈకళాపూర్ణుడు, మణిస్తంభ సుముఖానత్తు లను బ్రాహ్మణదంపతులకుఁ బుట్టినవాఁడు. మణిస్తంభ, సుముఖానత్తు లన, పురుషుఁడు, ప్రకృతి; లేక, యీశ్వరుఁడు, మాయ. వీరితాదాత్మ్యసంబంధముచే జీవుఁ డేర్పడెను. మణిస్తంభుఁడు స్త్రీవేషమును, సుముఖానత్తి పురుషవేషమును దాల్చినట్లు గ్రంథమందున్నది. (అనఁగా) ఈశ్వరుఁడు మాయాపరతంత్రుఁ డగుటచే స్త్రీత్వ మారోపింపబడినది; గాని సర్వస్వతంత్రుఁడగుటచే బురుషత్వము సిద్ధించినది. సుముఖానత్తి, స్వభావుఁ డనుసిద్ధునికొమార్తె. (అనఁగా) మాయ స్వభావసిద్ధ మని చెప్పుట. ఈస్వభావుఁ డనుసిద్ధుఁడు కళాపూర్ణునికి మణిశలాకయును ధనుర్బాణములును నిచ్చెనట (అనఁగా) ధన స్సన మనస్సు. బాణము లనఁగా నింద్రియములు. ఇవి కళాపూర్ణునికి సామ్యభావికముగనే కలిగినవి. వీనిసహాయముచే మదాశయ, రూపానుభూతు లను రాజదంపతులను జయించి వశ్యులుగఁ జేసికొనినాఁడు. మదాశయుఁ డన శబ్దరూపగంధస్పర్శాదిక మగువిషయము. రూపానుభూతి యనఁ దద్విషయానుభవము. విషయమును విషయానుభవమును మనసుచే నింద్రియములచే సాధించెను. అందువలన మధురలాలనత్వ మాయనకు సిద్ధించెను. (అనఁగా) వస్త్రవీనుభూతినయోగముచే గలిగినమధుర వదార్థాభిరుచి యాతనికి సిద్ధించినది. ఈవిషయమే కళాపూర్ణుఁడు, మదాశయ రూపానుభూతుల కొమార్తె యగుమధురలాలనను వివాహమాడె ననిచెప్పుట. కళాపూర్ణుఁడు ప్రథమమున నభినవకౌముది యను చంద్రకిరణములవలనఁ బుట్టిన యపురఃస్త్రీని వివాహమాడె నని చెప్పబడినది. అభినవకౌముది యనఁగాఁ జిచ్చత్తి. ఆచిచ్చత్తి జీవాత్మ సభేదాధ్యనసాయముగా నాశ్రయించి యుండును, జీవాత్మ యనఁగాఁ గళాపూర్ణుఁడు లేక చంద్రుఁడు. కావునఁ జిచ్చత్తి చంద్రుని వల్లఁ గలిగినదని చెప్పుట సమంజసము. కళాపూర్ణునకు నభినవకౌముదివలన సుప్రసాదుఁ డనియు మధురలాలనవలన సరసుఁ డనియుఁ బుత్రులు గలిగిరనుట యేమన జీవాత్మకుఁ జిచ్చత్తివలనఁ బ్రసన్నత్వమును మాధుర్యాభిరుచివలన రసితత్వమును జేకూరెనని చెప్పుట.

ఇట్లనేకసందర్భములతోఁ గళాపూర్ణునికథ నాధ్యాత్మికతత్వపరముగా నమన్వేయింపవచ్చును. ప్రబోధచంద్రోదయాది గ్రంథములందువలెనే యీ గ్రంథమందును నాధ్యాత్మికతత్వ మంతర్లీనముగాఁ గథయం దిమిడియున్న దని వైవిషయములను జక్కఁగ యోజించినఁ దోఁపకమానదు. ఈవిషయ మింతటితో ముగించి చరిత్రకథను బ్రారంభించెద.

చారిత్రికాంతరాధికరణము.

పైఁ జేర్చొనినకథలనలెఁ జారిత్రికాంతరాధికరణము యెక్కుడువిశేషముగఁ గానరాదు, దానిని గనిపెట్టుటలో బహుశ్రమ నొందవలసివచ్చినది. ఏలయనఁ కథాపాత్రములగుఱించియుఁ గథాకార్యములగుఱించియు నక్కడక్కడ నిజమైన చారిత్రికనూచనలుమాత్రము పొడకట్టుచున్నవి. ప్రత్యేకముగా ధారాళ మగు నట్లు అంతరాధికరణమునకుఁ దగునంతయాధారము గాన్పింపదు. ఈ కారణమువల్లఁ జారిత్రికాంతరాధికరణమున విశ్వసనీయము గాదని స్థూల దృష్టికిఁ దోఁపకమానదు. కాని లోతుగఁ బరిశీలించినచోఁ గవి కళాపూర్ణుని గథానాయకునిగాఁ జేయుటయం దొకానొకమహాపురుషుని నుద్దేశించియుండ వచ్చునని దృఢ మైనయనుమానము గలుగకమానదు. అనుమానము కలిగినను బ్రత్యయార్హతకు మఱి యొకయంతరాయముగూడఁ దలఁపించుచున్నది. దక్షిణ హిందూదేశచారిత్రికధావివరణ మింకను బూర్తిగా లేదు. ఇప్పటికిఁ దెలిసినంత వఱకు మధ్యమధ్యను జాల లుప్తభాగములు గాన్పించుచునేయున్నవి. కాల క్రమమున లోపములు పూర్తిచేయఁబడవలసియున్నది. ప్రస్తుత మీయంధకార సంకీర్ణ మగుదక్షిణహిందూదేశచారిత్రిక విమర్శనవిషయములకు సంతృప్తికర మగుసహాయ మొసంగుట లేదు.

కళాపూర్ణు నభివర్ణించుటలోఁ గవి యెవనినైనను చారిత్రికమహాపురుషుని మనమునం దిడుకొనియున్నచో నాతఁ డెవరైయుండు ననుప్రశ్నను మన మా లోచింపవలసియున్నది. సామాన్యముగాఁ దెలుఁగుకవులుగాని సంస్కృతకవులు గాని తా మేయేరాజులయాస్థానముల నాశ్రయించుకొనియుండిరో ప్రత్యక్షముగ నారాజులను గాని లేక వారిపూర్వులను గాని తమకబ్బములయందుఁ బ్రశంసాపాత్రములుగఁ జేసియుండిరని మీకెల్లరకుఁ దెలిసినవిషయమే. ఇప్పుడొకవి యగుపింగళి సూరనార్యుఁడు సంద్యాలపురాధీశుఁ డగుసంద్యాల కృష్ణరాయని యాస్థానములో నున్నటులు తన గ్రంథమందు వ్రాసికొనినాఁడు. తన గ్రంథము నాతని కంకితముచేసెను. కావున సూరనార్యుఁడు సంద్యాల కృష్ణరాయని గాని తద్వంశజులలో నొకనిని గాని స్తుతిపాత్రునిగాఁ జేసికొనియుండుట సమంజసము. ఈసంద్యాల కృష్ణరాయఁ డొకచిన్నసంస్థానాధీశుఁడైనను విజయ నగరసామ్రాజ్యాధిపతులవంశములోనివాఁ డగుటచే విజయనగరవంశస్థులలో నొకని గాని సంద్యాలవంశస్థులలో నొకనిగాని కవి ప్రశంసించుట కృష్ణరాయని కిష్టముగా నుండును. సూరనార్యునిజీవచరిత్రము సూక్ష్మముగఁ బరిశీలించినచో

నాతఁడు రాజులయొద్ద నిచ్చకములు చెప్పటయందుఁ గాని యనర్హస్తోత్రపాఠములు చేయుటయందుఁగాని యిష్ట మున్నవాఁడుగాఁ డనియు యుక్తాయుక్తపరిశీలనయందుఁ జాలనమధ్యఁ డనియుఁ గేవలము ధనసంపాదనతత్పరుఁడై యాత్మగౌరవముఁ బోనాడి తనరాజవీషకులయెదుట నైచ్చస్థితిలో నుండువాఁడు గాఁ డనియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కావున యోగ్యతాయోగ్యతలను బహునూత్నముగా నిర్ణయించెడుసూరనార్యుఁడు, కళాపూర్ణునివంటి యతిలోకగుణగణాన్వితుఁడును సమస్తద్విజయనిర్వాహకుఁడును జీవాత్మనదృశుండును నగుమహాపురుషునికే దుల్భుఁడగునృపతిని నిర్దేశించుటలో నామాన్యులను నుపలక్షింపఁ డని వేఱచెప్పవలయునా? కావునఁ దగినవానినే యుద్దేశించియుండును.

అప్పటికాలపుహిందూరాజులలో సర్వవిధముల యశఃపూర్ణు లగువారు విజయనగరసామ్రాజ్యాధీశులు. వారికిని సంద్యాలవారికిని బరస్పరబాంధవ్యము లుండుటచే విజయనగరచక్రవర్తి నొకని నుగ్గడించినఁ దనపోషకునకు సంతోషదాయకముగానుండునని కవి తలంచియుండును. అందుచే మనము కళాపూర్ణునకుఁ బ్రతిపురుషుని విజయనగరరాజ్యాధిపతులలో నెదకవలసియున్నది.

విద్యానగర మనినామాంతరము గలవిజయనగరమును ముఖ్యస్థానముగఁ జేసికొని రాజ్యపరిపాలన మొనరించినరాజవంశములు చరిత్రలో ౪ (నాలుగు) గాన్నించుచున్నవి.

౧. యాదవవంశము. అది ౧౨-వ శతాబ్దముతో తీరించినది.

౨. సంగమవంశము. అది ౧౫-వ శతాబ్దములో మధ్యభాగముతో సంతరించినది.

౩. సాళువవంశము. ఈవంశము సాళువనరసింహరాయల తోఁ బూర్తి నొరచెను.

౪. తుళువవంశము. ఆవంశమునందలిరాజులు రాజ్యము విస్తరించుటయందుఁ బ్రతాపశాలులుగాను బ్రజానుకూలముగఁ బరిపాలించుటయందు సీతికోవిదులుగాను నింక ననేకవిధముల మహాయశస్సును బొందినవారు. వారిలో నరసరాయలు మొదటివాఁడు. తరువాత నాతనిపెద్దకొడుకు వీరనృసింహరాయలును, నాతని తరువాత జగద్విఖ్యాతుఁ డగుకృష్ణదేవరాయలును రాజ్యమును జేసిరి. ఈవంశపువారు సూరనార్యునికిని నాతనితండ్రితాతలకును సమకాలికు లగుటచేతను, సంద్యాలవారితో సంబంధబాంధవ్యములు కలిగియుం

నుటచేతను వీరిలో నుండినో యొకరిని గళాపూర్ణునిగఁ గని యుద్దేశించియుండఁ పచ్చు నని చెప్పు సాహసించవచ్చును.

ఇట్లు నిర్ణయించుటకు గ్రంథమందు వేఱొకయాధారమునూడఁ గాన్నించు చున్నది. కళాపూర్ణుడు కాసారపురమందు రాజ్యము చేసినాఁడు. చారిత్రికార్థములోఁ గాసారపుర మననేది? కాసారపురనామము గల్లుటకుఁ గారణము గవి యిట్లు చెప్పినాఁడు.

౧. క. ఈరమ్యపరిఖనమమకౌ, సారపుశ్శృంగముంతోడ సాలము పడ్డా
కారత నొప్పుగ నిది కా, సారపురం బంశ్రుకొలనిచాడ్చున నునికికౌ.

కావునఁ గాసార ముండినకారణమునఁ గాసారపుర మని పేరుపొందినది. విజయనగరమునకు హంపీపుర మనియు, పంపాపుర మనియుఁ బేర్లుండినట్లు చరిత్రశ్రోధకులకుఁ దెలిసినవిషయమే. పంపా యనఁగా పంపానరన్ను. కాఁబట్టి పంపానరోవరమునటి నుండుటచే విజయనగరమునకుఁ బంపాపుర మను రూఢి వచ్చినది. కావునఁ గాసారపుర మని చెప్పుటలోఁ గవి విజయనగరము నుద్దేశించుట యస్వాభావికము గాదు. కావునఁ గాసారపుర మేలెడు రాజనఁగా విజయనగరపురా జొకఁడై యుండవలెను. అలా జెనకు?

కళాపూర్ణుడు సింహాసన మెక్కుటకుఁ బూర్వము కాసారపురరాజ్యవృత్త వృద్ధ యీరివిధముగ నుండినట్లు గ్రంథమందుఁ జెప్పబడియున్నది; కాసారపురం బేలుచుండినరాజు చనిపోఁగా దేశ మరాజక మైనది. అప్పుడు సత్యదాత్తుఁ డను మహారాష్ట్రప్రభువు నొకనిని మంత్రి బంపఁజూ రాజుగా నెన్నుకొనిరి. ఆకారణమున సత్యదాత్తుఁ డాదేశమునకు రా జాయెను. అటుతరువాత సత్యదాత్తుఁడు కళాపూర్ణుని శౌర్యపరాక్రమాదిగుణవిశేషములఁజూచి సంతసించి యాతని రాజునుజేసి తా నాతనియొద్ద మంత్రియాయెను. విజయనగరరాజ్యములో నరసరాయనికొడు లైనపిరన్మసింహరాయలు మరణించిన వెంటనే యాతనికుమారులు పిన్నవా లైనందున దేశ మరాజకమయ్యెను. అప్పుడు మంత్రియైన తిమ్మకుసు రాజ్యభారము వహించి దేశము దుస్థితికి రాకుండఁ గాపాడెను. తరువాత రాజ్యమునకు శత్రురాజులదలన నుపద్రవములు లేకుండ నిర్వహించఁ గలసమర్థుని కొఱకుఁ బరిశించిచూడ సచినవతంసుఁ డగుతిమ్మకుసునకు యానవప్రాదుర్భావమున సుస్పృక్మవ్యదేవరాయ లన్ని విధముల సమర్థుఁ డని పొడకట్టెను. అందుచేఁ గృష్ణ దేవరాయుని రాజుగఁ జేసి తా నాయనయొద్ద మంత్రిగ మంపెను.

—౨. కళాపూర్ణుడు కాసారపురము దక్షి క్రమముకకంఠోత్తరపుర మను పుటభేదనముఁ గట్టి దానిని దసరాజ్యస్థానముగఁ జేసికొనె నని గ్రంథమందున్నది. కృష్ణదేవరాయలు ప్రస్తుతము హాసపేట యనఁబడునాగళాపుర మను నామాంతరము గలపట్టణమును గట్టి తనరాజ్యస్థానముగఁ జేసికొనె నని న్యాయోల్ దొరగారు వ్రాసియున్నారు. క్రమముకకంఠోత్తరపుర మనఁగాఁ బురశబ్దము కంఠశబ్దమున కుత్తరభాగముగా నున్నది. నాగళాపుర మనఁగాఁ బురశబ్దము గళా (కంఠమున) కుత్తరపదముగ నున్నది. కావునఁ గ్రమముకకంఠోత్తరపుర మనఁగా నాగళాపుర మని యన్వయింపవచ్చు.

౩. కళాపూర్ణుని కిద్దఱు భార్యలు, మొదటిది యభినవకౌముది. ఆమె “తుషారకరకరణజావ్వురోహతికన్య”. అనఁగాఁ జంద్రకరణమునవలనఁ గలిగినయవ్వరః స్త్రీ. లేక చంద్రవంశపురాజుకొమార్తె యని చెప్పినొప్పు. ఈమెను, మహిషాసురునిమాతులుసుకుమారుఁ డగుశల్యాచురుఁడు మోదట వహించెనట. అతనిని గళాపూర్ణుడు చంపి యామెను బెండ్లియాడెను. రెండవభార్య మధురలాలన. ఈమె మదాశయుఁ డను హైహయవంశజుఁ డగురాజుకొమార్తె. ఈమదాశయుని యుద్ధములో జయించి ఖైదిగాఁ బట్టుకొని యాయనకొమార్తెనుఁ దాఁ బరిగ్రహించెనట. కృష్ణదేవరాయల కిద్దఱు భార్యలు. మొదటిభార్య తిప్పాంబ లేక తిరుమలదేవి. ఆమె మహిషాసురపుర మనఁబడు మైసూరుదేశపురాజైనకుమారవీరశ్యామరాయలకొమార్తె. వీరు చంద్రవంశపువారు. కావున నభినవకౌముది తిరుమలదేవి యని చెప్పవచ్చు. కృష్ణదేవరాయనిరెండవభార్య అన్నపూర్ణాదేవి. ఆమె కటకపురాధీరుఁ డగుగజపతిరాజుకొమార్తె. గజపతిరాజును యుద్ధమునం దోడించి యాతనికుమారుని నిర్బంధించి కొమార్తె యగు నన్నపూర్ణాదేవిని వివాహమాడినట్లు చరిత్రమందుఁ బ్రసిద్ధ మైనవిషయమే గదా. కావున మధురలాలన అన్నపూర్ణాదేవి యని చెప్పదగు.

౪. కళాపూర్ణుడు జన్మతః క్షత్రియుఁడు కాలదనియుఁ దరువాత కారణాంతరమున నాతనివంశము క్షత్రియవంశ మయ్యె ననియు గ్రంథమందున్నది. ఈయంశము కృష్ణదేవరాయలకు పురించు నని పలువురకుఁ బెలిసినవిషయమే. కావున నీదృశంబు లగుముఖ్య కారణములచేఁ గళాపూర్ణునియందుఁ గృష్ణదేవరాయలను గవి యారోపించె నని నమ్ముట కవకాశము గలుగుచున్నది. ఐనను నీవిషయ మంతయు భావిపరిశోధనలచే నిర్ణయింపఁబడవలసియున్నది. కళాపూర్ణునికి సమానుఁ డగుచరిత్రపురుషుఁడు కృష్ణదేవరాయలఁగాని లేక యా

తని తండ్రి నగనరామలంగాని లేక మఱొకరిం గాని యెచరినైనను నొకమహా పురుషు నుద్దేశించియే తన గ్రంథమందుఁ జరిత్రాంతములఁ గవి యచ్చటచ్చట గుర్తించినాఁడని చస్తుటకు సందేహ ముండఁగూడ దని నామచన్పచకుఁ దోచు చున్నది.

కళాపూర్ణోదయమునం దున్న యంతరార్థకథలు మూఁడును సొంతంబుగ సవిశేషంబుగఁ దెల్పినాఁడ. ఇంక నీ గ్రంథముయొక్క ప్రాముఖ్యమును గుఱించి యిండుక వక్కాణించెద. నాచూన్యముగ యుక్తియుక్త మగుకథ నొకటిని గల్పించుటయే కష్ట మైనదని. అం దొకయంతరార్థమునుగూడ మఱుఁగు పెట్టి కల్పించుట యంతకంటెఁ గష్ట మైనదని. కావుననే కదా కృష్ణమిత్రుని ప్రబోధచంద్రోదయము-దనియనుయొక్క పిల్లిమిప్రగ్రస-ఇత్యాదిగ్రంథములకుఁ గలిగినలోకప్రశస్తి. మఱియు మూలకథలో రెం డంతరార్థకథలను గల్పించిన నది భావనాతీత మైనయసాధ్యపుష్కలి యని వేఱె చెప్పవలయునా? అట్టిగ్రంథ మింగ్లీషుభాషలో స్పెంసరుమహాకవియొక్క ఫేరీక్వీను (Fairie Queen) అనునొకటి మాత్రము కాన్పించుచున్నది.

ఇంక నీకళాపూర్ణోదయమం నన్ననో యొకకథను గాదు, రెండుకథలను గాదు, మూఁడుకథలను బ్రత్యేకముగా మూలకథలో నిమిడ్చి యమ్మహాకవి కల్పించినాఁడు. ఇట్టి వాఙ్మయవైసరీత్యము, నిట్టిసారస్వతాదృశతనంవిధానము, యోజించిచూడఁ బ్రాచీనప్రతీచీనాఙ్మయప్రపంచమందు వేఱొకగ్రంథమందుఁ గానరా దని నే నెఱిఁగినంతమఱకు దృఢముగా నిస్సందేహముగాఁ జెప్పఁగలను. అహా! ఇట్టియత్యద్భుతకావ్య మాండ్ర వాఙ్మయమందు మాత్రమే చూడఁ గలిగెడు భాగ్యము, ఆకవిపుంగవుండును, రసికాగ్రగణ్యుండును, జ్ఞానవిజ్ఞానపారిణుండును, అతిలోకకార్యసిద్ధహానిదీక్షాధురంధరుండును నగుపింగళి సూరనార్యునికతమునఁ గాదె మరకు లభించినది! అట్టిమహనీయునిక్రీపల్లికలు దిగంతములకుఁ బ్రాఁకునట్లుదేయుటయే మన మామహానుభావునిపట్ల నొసంగఁ గల కృతజ్ఞతాపూర్వక నుగుణేన! !

తేకుమళ్ల అచ్యుతరావు.

అంబ

పరిమత్పుస్తకభాండాగారము.

౧. నిఘంటుసారము. గ్రంథసంఖ్య. ౨౩౨౩.

ఇది యొకచిన్న నిఘంటువు. కృతికర్తపేరు నివాసస్థలము మొదలగునవి తెలియవు. నూటముప్పది గీత, కందపద్యములలో నొక్కొక్కపద్యమునకు నానార్థములు వ్రాయబడినవి. వీనిలో గొన్నియర్థములకు బ్రయోగములు మృగ్యములు. కృత్యాదిని గవి:-

ఉ. శ్రీకమలాకళత్ర సరసీరుహశేత్ర సురేశమిత్ర ర

త్నాకరగర్వభంగ కరుణామృతవీక్షణ ధాతృసమ్మతా

నీ కొనరింతు వందనము నీలపయోధరదేహ దేవ నక

జేకొను సంస్కృతం బమరసింహము తెన్నున (జేయఁ) బూనితిక.

క. తెలుఁగులమఱుఁగులు సంస్కృత, కలితములుగ నప్తభాషఁ గలశబ్దములక

దెలియఁగఁ జెప్పెను ధరపై లలితోజ్జ్వలకావ్యకర్త లక్షణమంత్రీ.

అను రెండుపద్యములతో నవతరణిక వ్రాసి గ్రంథారంభ మొనరించెను.

క. రావణుఁ డనఁగను హంసయు, రావణుఁ డన మొనలి మేఘరవములు వనముక

రావణుఁ డన రజతాద్రియు, రావణుఁ డన గౌరి హస్తీ రావణుఁడు భునిక.

గీ. గోవు పాదరసము కృష్ణమ్మ అమృతము, గోవు పంచదార గొల్లవాఁడు

గోవు యముఁడు దుఃఖునశలంబు రవిశేరు, గోవు మందవాఁడు గోవుపేరు.

క. పొన్నలు పొగడాలనరులు, పొన్నలు తాఁబేల్లు మచ్చుపోగులు పరఁగఁక

పొన్నలునిడుదమెఱుంగులు, పొన్నలుభ్రమరములుకురులు పొన్నలుపదియుక

ఇట్లే యంతట నున్నవి.

—౨. బనవ(పుషాధిప)శతకము. గ్రం. సం. ౩౩౮౩.

పాల్కురికి సోమనాథకవి రచించిన కృతులలో నదియొకటి. ఇది వృష భాధిపావధావతార మగుబనవేళ్ళరుని సంబోధించుచు రచించిన వైవవే

చాంతపద్యశతకము. అంశ్రుకపులచరిత్రమునం దీశతకము కర్ణాటభాషామయముగాఁ బరిగణింపఁబడినట్లు తోచుచున్నది. అది యట్లేని యావ్రాత ప్రమాదమని దీనినలనఁ జెలియనగును. ౧౦౮ ఉత్పలనూలాస్పత్తములు గలవు.

శైలికి:-

- ఉ. న్యాసఫలానివాస వరహాసముఖ ప్రతిభాన భక్తకై
లాస విశేషజంగమవిలాస శివైశ్వరమాస సర్వితా
యాస సమస్తభక్తకృపామూలబుజనిత్యనివాస ధిక్కృత
వాసిన శరణాస్థిమయ్యై బసవా బసవా బసవా నృపాధిపా.
- ఉ. ఉత్తమభక్తియైక్త భజనోత్సుకచిత్త యుదాత్తచిత్సుఖా
యత్త క్రియావ్రమత్త నిఖలాగమవేత్త గుణోపయైక్తన
ద్యోత ప్రసాదభోగ సముదీర్ణవిశేషసుఖవ్రమత్త భా
స్వత్తమ నీవె దిక్కు బసవా బసవా బసవా నృపాధిపా. శతకాంతమున.

- చ. అకుటిలలీల జంగమనమగ్రదయాకలితప్రసాది పా
లకురికి సోమనాథుఁ డతిలాఽయమునకా బసవన్నదండనా
యకునకు నొప్పు నీశతక మర్చుణచేసె నలిం బఠించువా
రికి వినువారికిం గలుగు శ్రీయుసు నాయువు భక్తి ముక్తియుకా.

౩. రామహృదయము. ద్విపద. గ్రం. సం. ౩౪౨౫.

ఈ చిన్నగ్రంథము వేదాంతవిషయమును బోధించునది.

ద్వి. “శ్రీమందిరంబయి చెలువొందు పరశు, రామపంతులవంశ రత్నాకరమునఁ
బాడమిన శ్రీరామమూర్తి యూహించి, పడఁతులు గడతేరువధ మిది యనుచు
హితముగాశ్రీరామహృదయంబునొక్కగలిఁబాటగాఁజెప్పెఘనులారవినుఁడి.”

అనువాక్యములచే నెన్న యేయద్దేశమున రచించిరో విదితముగదా? ఇది
యాఁడువారికొఱ కుద్దేశింపఁబడినది. భాష మృదులముగా నలక్షణముగ
నున్నది. శైలిం దిలకింపుఁడు.

“భవుఁ డిట్టులనియె నోపణాతి ము న్నెవ్వో, రవని నీయథ మి ట్లడుగంగలేదు
నీలనన్యక్తిచే నీవు భువ్వున్తు. కాలపు మనో ధన్యముల నాట
నడుగంగఁ బడిలిని నది మెచ్చురీతివఁ, గమరవలన్బుము సోభివర మలిగూఢ

మయినరామునకుఁ జయ్యిన ననుష్కృతుఁ, నీయమించి చెప్పెన నీకునాయధ
మవభానమతి విను మని వార్షతికిని, శివదేవుఁ డిట్లని చెప్పంగఁ దొణఁగె
నఖయరోవినురామచంద్రుండుపరమ, సుఖమయండాద్యంతశూన్యఁడదైవత
పరిదృశ్యభూతుండబౌద్ధ్యుండజుండు, పరమాత్మభూతుండుప్రకృతికిఁబరుండు.

ఇట్లే యంతటను మృదుమధురముగ వెలయుచున్నది. ఈకవి జీవితచరిత్ర
మాండ్రకపులచరిత్రమునందు వివరముగ వ్రాయఁబడియున్నది.

౪. స్వాత్మారామశుకసారము. గ్ర. సం. ౩౪-౨౮.

ఇది గురుశిష్యసంవాదరూప మయిన యొకవేదాంతగ్రంథము. కృతికర్త
పేరు తెలియలేదు. మొదటియాకు విటిగినది. చివరఁ గొంతగ్రంథము లేదు.
భాగవిభాగము లేదు. దీనియందుఁ గేవలము గురులక్షణము గురుమహత్త్వము
గురుసవర్య, గురువే మోక్షదాత యనువిషయములు గద్యపద్యములలో వర్ణిం
పఁబడినవి.

సీ. శ్రీగురునాథ నాచేయువిన్నప మొక్క టాలించి వినియు నన్నాదరింపు
తాపత్రయానలతప్తాంగు నవానిఁ జేపట్టు గురుభక్తిసీమఁ జేర్చి
యంతట దేశికాచారధర్మం బిట్టి నని యెఱింగించి యానతి యొసంగి
నట్టిప్రచారంబు నాచరింపంగఁ నిపు డొక్కసంశయమును బిక్కటిల్లె
గురుని నేమనిపూజింతు గురువరేణ్యుఁ, డెట్టివాఁ డని యేనిర్ణయింతుఁ జూతు
నెట్లు భజియింతునిశ్చయం బెఱుకలేక, మానదీతహతహానాదుమదినిస్వామి.

గీ. అంగముల స్పర్శ లచ్చించి నట్టి స్పర్శ, సంగతిన వచ్చు మానససౌఖ్య మైన
ఘనప్రదానాదుభవహృద్గినియానందుఁ, దేలుచునుమోదముననుండుధీరచరిత.

పద్యములందు ను గద్యములందును వఱచుగా నున్నందులు నవశబ్దము
లును గలవు.

౫. వివేకసారము. గ్రం. సం. ౩౫౫౫.

దీనిని రచించినకవి పరశురామపంతుల రామమూర్తి. సీతారామాంజ
నేయసంవాదము రచించిన లింగమూర్తి యొకవిజనకుండు. తల్లి లింగాంబ. ఈ
తండు తనతండ్రికడనే విద్యాభ్యాస మొనరించినవాడు. ఆంధ్రకవులచరిత్రమున
నీతని శుకచరిత్రము మాత్రము పేర్కొనఁబడినది. అది కాక యీవివేకసార
మొకటియు రామహృదయ మొకటియు (ద్విపద) యీతనివి మఱి రెం డగ
పడుచున్నయవి. ఈతండు తనగురుసంప్రదాయము ని ట్లభివర్ణించియున్నాడు.

- సీ. శ్రీమదఖండసచ్చిత్తుఖాత్తుం డొప్పె నుద్వి దత్తాత్రేయయోగి యనగ
నుద్విదత్తాత్రేయయోగికి శిష్యుడై తనరారె శ్రీజనార్దనగురుండు
తనరారు శ్రీజనార్దనగురుత్తమునకు శ్రీమదేవోమూర్తి శిష్యుడయ్యె
ప్రమదేశోమూర్తిశేఖరునకు (శిష్యుఁ) డైయుండె శ్రీనరహరిగురుండు
అతనిసేవ జేసి యవనినాగోరామ, గురుండు శిష్యుడయ్యెఁ గోరి యవ్వు
హత్తునకునుశిష్యుడగుచు శ్రీకోనేరు, గురువరుండు బెంసెఁగొమరుమిగులం.
- గీ. అట్టి కోనేరుగురువుల నభినుతించి, శ్రీమహాదేవగురుమూర్తి శిష్యుడయ్యె
శ్రీమహాదేవగురుమూర్తి సేవజేసి, శిష్యుడై లింగమూర్తి భాసిల్లె నెపుడు.
- గీ. అవ్వుహాలింగమూర్తి కిల్లాలు లింగ, మాంబ వారిరువురకు నేనగ్రహత్త
జుండ సంబాలరామాహ్వాయుండఁ బరశు, రామపంతులపంచవర్ణనుండ నేను.
- క. నేవించితి జనకుని గుటి, గావించితి భక్తి గురులఁ గా వారికటా
యోవేశంబునఁ గంటి మ, హావాక్యార్థానుభవము నపరోక్షముగాక.

అని పైని వర్ణింపఁబడిన గురుపరంపర కేవలవిద్యాసంబద్ధమే కాక జన్మ
సంబద్ధము గూడ నగునేమో యని తోచుచున్న యది. ఇతఁడు తనతండ్రిని
మహాయోగిగాను ముక్తునిగాను బరమాత్మునిగాను బిడిసినపద్యములలో విశే
షించి వర్ణించియున్నాఁడు. అందొకపద్య మీశ్రీంపఁ జూడనగును.

సీ. వినువాడనేఁ గాని వీనులు నేఁగాను వినువాడ ననియెడివృత్తిఁ గాను
సోఁకువాడను గాని సోఁకుడు నేఁగాను సోఁకితి ననువృత్తిసాబగు గాను
గనువాడనేఁ గాని కన్నులు నేఁగాను కనువాడ ననువృత్తిగతియు గాను
తినువాడనేఁ గాని తినుజిహ్వ నేఁగాను దినువాడ ననెడివృత్తియును గాను
మూర్ఖొ నెడువాడనేఁగానిముక్తులేను, గానుమూర్ఖొంటి ననువృత్తిగానటంచుఁ
దన్నుఁ గనవలె నని చెప్పు ధరణి నెవ్వఁ, డవ్వుహాలింగమూర్తి నేనాశ్రయింతు.

ఈతఁ డీగ్రంథమును శ్రీరామున కంకిత మిచ్చెను. వైలి తెలియుటకై
కొన్ని పద్యములు.

౪. సతిపుత్రసౌత్రహితనం, తలి తను వెనువెంటఁ దగిలి తగనవ్రసచు వె
జ్జితనంబు సేయఁ బొడఁగని, సతతము గుందించుచుండు జర మై నొదవక.
౫. భోగేచ్ఛలు మదిఁబొడమిన, బాగుగ భుజియింపలేక పలుదుఃఖములక
దూఁగుచు లోఁగుచు వేఁగుచు, రోగంబుల నీఁగుచును సరోచికము గదే.

క. జలజల నవరంద్రంబుల, వలసను మలములు ప్రవిహితా వార్ధకమందుకొ
దలపడి బలుదుర్గంధము, లోలుకంగల శ్రుతిజనరక మోజగదేశా.

చ. మగునల మే మటంచు నధిమానము నొందుదు రెప్పు డెప్పుడా
మగునల కెల్ల సాచిశయమూర్తములకొ గృహరహిణులమునకొ
దగువచనక్రియాదికవిధానములం బతి సేవలకొ దృఢం
బగుచుఁ బ్రస్తుతి రాగముఖరాకృతియై కనువట్టుఁ జూడఁగకొ.

ఈ గ్రంథము నాలుగాశ్వాసములు, విషయము స్థిప్తమైన దైనను గవి
స్వప్రతిభానిశేషమునఁ దేటతెల్లముగ సులభతైలిని రచించెను.

౬. అష్టచుహిషీకళ్యాణము. గ్రం. సం. ౩౯౨౦

ఇది యొకద్విపదకావ్యము. శ్రీకృష్ణుని యష్టభార్యలయొక్క వివా
హము లిందు నర్జింపఁబడినవి. ఇ ఆశ్వాసములకావ్యము. ఈకృతిని తాళ్ల
పాక చిన్నన్న నాఁబడు తిరువేంగళనాధుఁడు, అలమేలుపంఘాంబకు నమర్పించెను. ఈకవినిగుఱించియు నీతనిపంశముగూర్చియు లోకమునందు,

క. చిన్నన్న ద్విపద కెఱుఁగును, బన్నుగఁ బదతిగుమలయ్య పదమున కెఱుఁగుకొ.
మిన్నంది మొఱసె నరసిం, గన్నకవిత్వంబు పద్యగద్యశ్రేణి.

అనికలదు. ఇందలిచిన్నన్న యీకవియే. పెదతిరుమలయ్య యష్టమ
హిషీకళ్యాణములోఁ దాళ్లపాకవారిమూలపురుషుఁడగునన్నయార్యులుగా,

వనజాతహతసర్వగురేంద్రముగులు, గనలేనివేంకట గ్రావానినాథు
పదములు శోభనాస్త్వము తా గనదు, పదములు గూఢపరిపదములదనులఁ
గనఁజేసి పంచమాగమనాల్పగోళుఁ, పసఁ బ్రసిద్ధి నెక్కి యుఖవిద్యలను
నన్నయార్యుండెయనఁదాళ్లపాక, యన్నయార్యుఁడాయితీర్తిఁజెలఁగె.

అని నర్జింపఁబడిన యాతఁడా; కాక యిక్కవి యన్నయూ; యని సంశ
యము. తాళ్లపాకవారిపదములు రాగిరేపలమీఁద వ్రాయఁబడినవి శ్రీతిరు
మలమీఁద నొకయఱిలో భద్రపఱుపఁబడియున్నవి. నరసింగన్న యనువాఁడు.

“పాడఁ జెప్పఁగ వర్ణసద్భతి నీడు, జోడులేడని నభ సొచ్చి వాదించి

వరఁగినధీశాలి, ప్రతివాదిదైత్య, నరసింహుఁడనఁగల్గె నరసింహగురఁడు,

అని వర్ణింపఁబడినవాఁడే కారఱును. ఈనరసింగన్న కిరువురు భార్యలు.
ప్రథమభార్య నారాయమ్మ. ఈమెకు, నారాయణుండును, అనంతాంబును అను

లూయ్యిండు నన్నయాహ్వంపం బుట్టిరి, తరువాతఁ దిరుమలాచార్యుఁడు జనియిరి చెను. ఆతిరుమలాచార్యుఁడు.

వేదాంశవిద్యాప్రవీణుడై యుండు, వేదాంత మొనరించె ద్విపదరూపమున హరినంశకావ్య మాచుతరచస్సుఁడై, హరినంశ మిగులొత్త ననుచుండ జేసి చక్కవాళములోన సరి లేవనంగఁ, జక్రవాళముగ మంజరి రచియించి శ్రుతులచిక్కులు దీర్చు శుకతాతవోలె, సతతదేశజకారసము లేర్పజిచి సంగీతసాహిత్యసాంస్కృతికశ్చ, మంగళసామ్రాజ్యసూహితుఁ డై యలఁచె.

అనునీవిషయము సరిషత్పాఠకులకు విదితమే. తిరుమలాచార్య నిల్లాలు తిరుమలాంబు.

అరుదంద నయ్యింతి యలపంచకబ్బి, తరువులు నా నొప్పుతనయరత్నములఁ జారుత్రాప్తభాషాచక్రఁద్రి, ధీరుని జనప్రస్తుజేశోత్తముని నన్నిపద్యలయంచనరచుమున్నింటి, యన్నయాహ్వనిబోలునన్నయాచార్యు సాత్త్వికశుభమూర్తి సంగీతపత్మ, విత్వాధికుని దిరువేంగళాహ్వయిని జయయుతశ్రీలబ్ధపహజకవిత్వ, నయుఁ దిరువేంగళనాథుని నన్ను సదమలవిద్యావిశారదు లోక, విదితుని గోనేటివేంకటనాథుఁ

గనియె. అనువాక్యములంబట్టి యిక్కవివంశాదికము సమగ్రముగఁ దెలియుచున్నది. ప్రకృత కృతికర్త కర్తజుండగు తిరువేంగళనాథుఁడు “చిన్నన్న ద్విపద” చాటువున నర్చింపఁబడిన “పెనతిరుమలయ్య” యయినను గావచ్చును. ఈకవి తన్నుఁగూర్చి.....కావ్యంబుచెప్పి, యెనలేనిశ్రీవేంకటేశుమెప్పించి సకలంబు నెఱుంగ నసాధారణాంక, మకరకుండలము లిప్పుహిఁ గొన్నవాఁడఁ దినుములోననె వేయిద్విపద లింపొంద, వినుతవర్ణనలతో విరచించువాఁడఁ గవిశిరఃకంపయోగ్యప్రతిద్విపద, నవవిరుదాంకుండ....

ఇట్లని వీరికయందు నుడివియున్నాఁడు. మఱియుఁ బ్రత్యాశ్వాసాంతము ననుగూడ

“శుంభ; దనుపమశ్రీవేంకటాధీశదత్త,

మకరకుండలయుగ్మమండితకర్ణ, నుకవిజీవంజీవసోమ రాణేవ

సదనావధూలబ్ధసరిసకవిత్వ, విదితమానసతిరువేంగళనాథ

విరచితం బగు.

అనియును జెప్పకొనుటంబట్టి వేంకటాధీశుండితనికి మకరకుండలములిచ్చి పట్టు స్పృష్టము. ఈవేంకటాధీశుఁడు చంద్రగిరిప్రభువో, ఛణేంద్రగిరి ప్రభువో,

కవులచరిత్ర మిక్కవి కృష్ణరాయలకాలమునాటివాఁడనుచున్నది. దానినే రామకృష్ణుని చాటువు బలపఱచుచున్నది.

ఇక్కావ్యమున ద్విపదలక్షణ మిక్రిందికీర్తిం బెఱ్ఱొనఁబడియెను.

“వాసవుల్లువును వనజావృణ్డోకఁడు, భాసిల్లునదియొక్కపదము శ్రీకాంత [దు
క్రమముననీనాల్గుగణములనిడుచుఁ, గ్రమదూరముగఁబ్రయోగముసేయరా
ఆపాదమునకు మూఁడవగణం బాది, దీపించు యతి యంబుధిప్రియతనయ
యుపమింప నవి ప్రాసయుతములై రెండు, ద్విపద నా విలసిల్లె వికచాజ్ఞపాణి
ద్విపదకు ద్విపదకుఁ దెగఁజెప్పనలయు, నెపుడుసంస్కృతమున నితరభాషలను
యతులలోపలఁబ్రాసయతిగప్పనకల, యతులుచెల్లునాబ్రయోగానుసారమున
ద్విపదతో ద్విపద సంధిల నేకశబ్ద, మపుడు రెంటును గూర్చినది యయ్యుక్తంబు
మఱియు సంస్కృతపునమాసరూపమున, నెఱయ నెన్నిటివైన నిర్దింపఁదగును
దెఱుఁగునఁగూర్చిన ద్విపదయంత్యమున, నొనరఁగ్రియొంతసముచ్చయంత
దసరునకార ముత్త్యముఁగూడెనేని, వినుతింపనుత్తరద్విపదాదియందుఁ [ములఁ
గొనకొన్నస్వరముతోఁగూడఁగాదంచు, నొనరింపనుకవీంద్రులుత్థండమండ్రు
లరనున్న నొనఁగూర్చినను వైనహల్లు, గరిమ నీద్విపదాదిఁ గనుపట్టెనేని
తోలివిభక్తికిఁదక్కఁ దుదివిభక్త్యంత, ములు నకారములును ముకురబింబాస్య
యానకారము చెల్లు సరనున్నయగుచు, నానీలకచభృంగ యలమేలుమంగ
యనులక్షణంబుల ననువొంది నుకవి, జననుప్రయోగైకశరణమై నిఖిల
జగదేకనుతవిరాట్పుండోవతీర్ణ, యగుచు నీద్విపద విఖ్యాతిఁ జెలంగు.”

తైలికై తొన్నిద్విపదల నిం దిచ్చుచున్నారము.

మొరుపులు చుట్టినమేఘపోతముల, మురువునఁ గటిసూక్రములు దేజరిలుచు
సురగిరివళితభాసురతారకాళి, సరవిమై మొలలఁ బూసలపేరు లమర
నాగబాలకులు చందనశాఖలందు, బాగొప్పగతిఁ గరఫణిపూస లమరఁ
దనయందు నుదయించుధవశాంశుతునుక, లనఁబులిగోరు లింపారంగఁదాల్చి
హరిదశ్వఁ డబ్బంబులందు బింబించు, గరిమతో రావిరేకలు తేటవడఁగ
ఖరుఁ గరినుఁజంపనేకతమాడుశీత, కరభానులనమద్దికాయలుచెలఁగ. ౧ ఆ.
ప్రజములో వల్లవప్రజములో నపుడు, ప్రజవతి మనము దేవప్రభుఁ గూర్చి
యాగంబు గావించి మని సర్వసన్ను, యోగంబుకొఱకు నుద్యుక్తుఁ డైయున్న
దేవతీతనయుఁ డేతెంచి యానందు, భావంబుఁ దనయాత్మ భావించి పలికె
గాలాత్మకుఁడు హరిగోనఁ దదాజ్ఞఁ, గాలకాలమునఁ దత్కర్తృధర్మములు

చేకూచు నిండ్రుఁ బూజించినమీఁదఁ, గాకతాళనాద్యయగరిమ వర్తించు
సురపతిఁ బతి యంచుఁ జూతునుగాని, హరి జగత్పతియని యరయ రెవ్వరును
బరమాత్మ విలసనభవసంబు లైన, సురభుల గిరుల భూసురుల నర్చించు
యాగంబుమేలొ యాకాశాధినాథు, యాగంబుమేలొ మీరరసికన్మోనుఁడు,
అ. ఆ.

అరయ నగ్గలమయ్యె నారాత్రి రాత్రి, వరుఁడువేడుకరమా వరుఁజూచినిలువ
వనజాక్షు నెదుటజీవవజాక్షియొక తె, యనువుగానవుడుమోహనముగానిలిచి
మధ్యమాదిగ్రామమండితంబుగను, మధ్యమేళము సింహమధ్యమేళముగఁ
గీలించి యొసఁగెడుకిన్నెరమరుని, వాలుచేతుల నేటవాలుగాఁ బూని
గురుచుంజరులఁ దేటిగుంపు వైకొనిన, సరవిఁగిన్నెరకాయ చనుదోయిరాయ
మేలిమియగుతంత్రిమీటిచొక్కముగ, నాళవియొనరించియవగడంబుగను
బెళుకు తాళములతో బెళయసాంపరయ, బలసోదరునిమీఁదివదముజక్కియొ
వన్నెగా మిన్నగా వలువగా మిగులఁ, దిన్నఁగా నున్నగాఁ ధేటగా మించ
మిన్నగాఁ జల్లఁగా మీటుగా సాలసి, వెన్నునిహృదయంబు వికసింపఁ బొడ
నలరుచు భళి భళి యనుచు నారీతిఁ, బులకింప నొసఁగెఁ గప్పురపువీడియము
విడువక పోరిఁ ద్రివిక్రమాగ్రజఁడు, కడురేసి వైరిచక్రంబుపై నుటికి ఆ.౬.

పటుతరకరిఘటానిటలతటములు, చటులాళుగములచేఁ జక్కునేయుచును
రంగదుత్తుంగతరంగసంఘముల, బ్రుంగుడు సేయుచు భూపాలవరుల
శిరములు వక్షము ల్చెక్కులుఁ దొడలు, కరవాలశరచక్రగదలఁ జిత్తముగ
దఱిగి నాటించి విడారింది కొంటి, యతిముటి దళదళలండు,నింపుచును [ను
స్ఫుటహలంబునుబలంబునుజలంబలరఁ,జటులహాసలవుఁగౌశలముఁజూపుచు
బ్రధనసంభృతవిజృంభణభీషణౌంక,రథులరథాలిసారథులఁజెండుచును. ఆ.౭.

పరిషత్తు స్తక భాండా గారమున నీపుస్తకములు రెండు గలవు. ఒక్కటి
మైసూరులోనుండి శ్రీమాన్ రాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు పంపించినది,
రెండవది, అనంతపురము మండలములో పంపాదించఁబడినది.

శ్రీరస్తు.

గ్రంథస్వీకారము.

౧. మాయావిని:-

ఇది పాంచభిదీదేవు సంగభాషాగ్రంథమున కాంధ్రీకృతము. ఇదివఱ
కాంధ్రప్రచారిణీ గ్రంథమాలలోఁ బ్రకటింపఁబడిన, మాయావి, మనోరమ,
యనునవల కువసంహారమట. కావున మూఁడుపుస్తకముల నొక్కనాదిగఁ జది
విన సంఘటనావైదిత్రము. బోధపడఁగలదు. వె అణాలు ౧౨

౨. శ్యామల:-

ఇది నిడుబ్రోలులో నున్నయొకచింతచెట్టుక్రింద నున్నకొన్నివిగ్రహము
లంగూర్చి జను లనుశ్రుతముగాఁ జెప్పికొనుకథను మూలముగాఁ గొని తెగరీతిని
గద కల్పించి పెంచి వ్రాసినవల. రచయితలు వేంకటవాద్యతీర్థవిగ్రహాలు,
ఇయ్యది ఆంధ్రప్రచారిణీగ్రంథమాలలోని ౨౩వ ప్రచురము. దీనివెల రు.
౧ ౮ ౦. ఈ రెండుపుస్తకములును వలయువారు రాజమహేంద్రవరములో
నున్నయాంధ్రప్రచారిణీగ్రంథమాలాధిపతులకు వ్రాసి తెప్పించికోసవలయును.

౩. ప్రణయమహిమ:-

ఈచిన్నపుస్తకము ౧౮౮ గీతపద్యములతో ఒల్లారి మున్సిఫల్ హైస్కూలు
ప్రధానాంధ్రోపాధ్యాయు లగు బ్ర. శ్రీ. చింతలపల్లి సరసింహశాస్త్రిగారచే
రచింపఁబడినది. ఒకఁడు చిన్నతనమున ననేకగ్రామములలో ననేకకష్టము
లొంది విద్య సంపాదించి యొకవార శాలయందు స్వేచ్ఛచేతనమున కథాత్మకత్వ
మున నమఱి యనుకూల యగుధార్యతోఁ గాంపురముచేయును; మదకు
సంతోష మానన్న మగుకాలమున కాభార్య మరణించుటకు దుఃఖితుడై
తద్వియోగవేదన సహింపలేక తనబాల్యమునుండి పడినయిక్కట్లను మధ్యకాల
మున ననుభవించినసుఖమును బై ననుభవించవలసినబాధలను గ్రుచ్చిగ్రుచ్చి
ఛాపోయినవిధ మిందు వర్ణింపబడెను.

కరివేముపొడి. ప. ౭౭. కరివేపపొడి యనుటకు. ఊరుబిండికిందలఁచి
ఘాటలూరు, ౩౮వ. తలఁచిన నోట నూటలూలుననుటకు, పండ్లమిరప్పడి. ౩౯.

మిరెపపాడి యనుటకు. ఎత్తుకెత్తు పచ్చిమిఠపకాయ వేసి. రంప. కాయలు వేసి యనుటకు. ఇట్టి నెఱను లున్నను నామాన్యముగా నెల్లరికు నెంతయో జాలినిం గొలుపువిషయ మిందుఁ గలదు. ఇందలిరసము విప్రలంభశృంగార మని శాస్త్రీ గారు వ్రాసిరి. ఆలంకారికు లిట్టివోలులఁ గరుణరస మని చెప్పిరి. వియక్తులకుం బునస్సమాగమము గలుగఁదేని యటఁ గరుణమే రసము. దీనివెల అణాలు, ౨ ర. ఈశ్వరస్తవము:—

ఇదియుఁ బైవారిచేతనే రచింపఁబడిన నూఱువృత్తపద్యములు గలపాత్రము. భక్తివైరాగాగ్రదులం దెల్పును. శైలి కొక్కపద్యము.

శా. ఆరోపించి తదన్యధర్మముల మాయాదూరు నెవ్వని బల్
ఘోరుం డంధుఁడు మూఁగ మూఁగుఁడు గడుం గ్రూరుండు స్థూలుండువ
స్తారుండు స్వధరుండు రోగి కృశుఁ డున్నత్తుం దటంచున్ భువిన్
సారాసారివిదూరు లంద్రు మము నానర్చేశ్వరుం డేలుతన్.

దీనివెల అణా ౧. వలయువారు బల్లారిలో నున్న గ్రంథకర్తగారికి వ్రాసి కొనవలయును.

౫. సంగ్రహారామాణము.—

ఇయ్యది పల్లాకిమిడిలో నున్న శ్రీ. బం. వెంకటరత్నమ్మగారిచే రచింపఁ బడిన రామాయణసంగ్రహవచనము. మ శ్రీ. వావిలికొలను సుబ్బారావుగారు రచించినయాంధ్రవాల్మీకిరామాయణముంబదివి బాలురకును స్త్రీలకునుంగూడఁ దెలియునట్లు సులభశైలిని వచనముగా వ్రాసితి సని రచయిత్ర వ్రాసినది. ఆమె తలంపు జక్కఁగ నెఱవేఱినదని మాయూహము. భాష మృదులముగఁ జక్కఁగ నిర్దుష్టముగనున్నది. ఇందలిభాషాశైలి ప్రకృతము గ్రంథకర్త లగున నేకపురుషుల రచనాశైలికిఁ దీసిపోదు. గ్రంథప్రణేత్రు లగుస్త్రీలలో నీమె కూడ న్నైపుశంసకుఁ బాత్రురాలు. ఈపాత్రము ప్రణేత్రితనయుఁడు శ్రీ. బంకుపల్లి శింకరనారాయణ శర్మగారచేఁ బరిపక్తున కొనంగఁబడినది. దీనివెల అణాలు. ౨ వలయువారు పి. సత్యనారాయణగారు. రాజవిధి. పల్లాకిమిడి, గంజాంజిల్లా. అను చిరునామకు వ్రాసికొనవలయును.

౬. గీతమాలిక.—

ఇది ౬౪ గీతపద్యములతో నొప్పి తేటమాటలతో నీదీని బోధించు చిన్నపుస్తకము. దీనిని రచించినకవి “కార్వేటిసగరాష్ట్రకవులలోనివాఁ డగు

ముడుంటి వేంకటకృష్ణమాచార్యుల కుమారుఁ డగు వేంకటరమణాచార్యులు, అష్టావధాని మైనంపాటి హనుమంతరావుగారు దీనిని బీరికతోఁగూడఁ బ్రకటించివారు. కవనశైలి మృదులము. ఇది రచించుటతోఁ గవి యొక్కొక్కపాదమున నకారాదీగా నొక్కొక్కయక్షర ముండవలయు సనునియష్టమవలంబించుటంజేసి కొన్నియలాక్షణికరూపములును గ్లిష్టపదములును నిండుఁ బడినవి. వేమనశతకములెనే యిందును నన్నియు నీతిబోధకవాక్యములే కలవు. శైలి.

గీ. సరసుఁ డనఁగ మెలఁగ జను నిశితజ్ఞత, సాహసంబుపనికిఁ జనకు కడఁగ

సింధునేను దాఁటఁ జేర్చుము చిత్తంబు, నీమ పొగడునట్టిచేత యొప్పు.

గీ. టూకిగాక తొలినుడువఁ దగు విషయంబు, టెంకినుండఁ జనదు బింక మాడ

ఁజేకుమ్రాచునొక్కచీకుమ్రానునుజోడె, టోకుగాదుగొప్పమూఁకతోడ,

వీనిలో మొదటిపద్యమున, సింధువేని, యనియు, రెండగుపద్యమున టూకిగాఁగ, టెంకినుండి, యనియు సవరించిన సంశయచిహ్నము లుంపఁ బని యుండదు. నెల అణాలు. ౨ పలయువారు అష్టావధాని మైనంపాటి హనుమంతరావుగారు, కేప్ ఆఫ్ సాల్టు సబ్ ఇన్స్పెక్టరు, కోట, వయా గూడూరు. ఎమ్. ఎస్. ఎమ్. ఆర్. వే. అనువిలాసమునకు వ్రాసికొనవలయును.

౩. ప్రహ్లాదచరిత్ర.—

పితాపురములోని ఆర్. సి. హెచ్. హైస్కూలు సహోపాధ్యాయులగు మ.శ్రీ. జనమంచి సీతారామస్వామిగా రీవుస్తకమును రచించినవారు. దీనిపేరివలననే యిందలివిషయ మెల్లరకుఁ దెలియును. ఇందలిభాష పేశల మగువచన రూపమునఁ దేటతెల్లముగా నున్నది నడుమనడుమ సాంధ్రభాగవతములోని పోతనామాత్యునిపద్యములు గలవు. ఈభక్తిపూర్ణమగు వుస్తకమును బ్రకటించుటకై సత్సనాయకపంశులు హూణాంధ్రభాషావిశారదులు దేశాభినమాన పూర్ణులు నగు శ్రీ. రావు వేంకటరావుగారు ధనము నొసంగిరఁట. గ్రంథము జనాదరపాత్ర మగునది. కవితాశైలి.

శా. నీపద్యావళి లాలకించుచెవులు న్నిన్నాడువాక్యంబులు

న్నీవేరం బనిసేయువాస్తయుగము న్నిమ్మార్తిపైఁ జూపుల

న్నీపాదంబులపొంత మ్రొక్కుశిరము న్నిసేవపైఁ జిత్తము

న్నీపై బుద్ధులు మాకు నిమ్మ కరుణ న్నిరేజప్రత్యక్షా.

ఈపాత్రము గ్రంథప్రణేతచే నాంధ్రదేశభాషాభివృద్ధులం గోరి స్థాపింపఁబడిన దేశసేవాగ్రంథమాలలోని ప్రథమకుసుమము. ఇట్టిపుష్పము లనేక కములు కమ్మందావుల నెల్లెడల వెనఁచల్లుచు నీమాలిక చిరికాలము దేశీయుల కంతముల నలంకరించుఁగాత. గ్రంథమువెల అణాలు ౬. వలయువారు గ్రంథ కర్తగారికి వ్రాసికొననగును.

౯. దీనకల్పద్రుమము:—

ఇది బాలకవి శతావధాని దోమా వేంకటస్వామిగుప్తగారిచే రచింపఁబడిన యిరువదేడు పద్యములకూర్పు. ఈ పద్యములకు “దీనకల్పద్రుమా” యను మకుట ముంపఁబడినది. ఈ మకుటమున మహత్వాచుహత్వవివక్ష. కనఁబడదు. బాలకవికవిత కావున దోషములు గలవు. దీనివెల ౧ అణా. వలయువారు కర్మాలునివాసు లగుకవిగారికి గాని, దోమా గోవిందప్పశ్రేష్ఠిగారికిఁ గానీ వ్రాసి తెప్పించుకొనవలయును.

౧౦. రూపావతీ:—

ఇది సంస్కృతభాషలో ౧౩౨ శ్లోకములతో వ్రాయఁబడిన చిన్నకథ. తిరుపతి హైస్కూలు ప్రధానోపాధ్యాయు లగుశ్రీమాన్ కపిస్థళము కృష్ణమూచార్యులుగారు దీనిని రచించిరి. ఇందు రూపావతీ యనురాజకన్యక వనమందు విహరించుచు నం దొకశ్రీడామంటపమునఁ గల రాజకుమారుల ఛాయారూపములఁ జూచి యం దొకసుందరుని వలఁచి యభీష్టసిద్ధి నొందినకథ వర్ణింపఁబడినది. ఇందలివర్ణనములు భాషాశైలియు సముచితములు. మృదులములు, ఉదాహరణము.—వనం తే.

శ్లో. కుసుమేషు కృతనివాసా, ఝుంకారమిషేణ మధులిహా మాళిః
కుసుమేషు కలా మతులా, ముపాదిశత్పథినిచయానామ్.

శ్లో. మధుభరితకుసుమశోభిత, విటపాగ్రా భూరుహస్తదా రేజః
పానీయచపకహస్తా, భృత్యా ఇవ దిక్షు మదనస్య.

వెల ౧ అణా. వలయువారు గ్రంథకర్తగారికి వ్రాసికొనఁదగును.

౧౦. మృషాముషీ:—

ఇది యొకచిన్నసంస్కృతచంపువు. చిత్తూరుజిల్లా మదనపల్లిలో బోర్డు హైస్కూలు ప్రధానాంధ్రోపాధ్యాయు లగుబాలకవి కాశీభట్ట కృష్ణరాయ శాస్త్రిగారిచే రచింపఁబడి, అనకాపల్లినవాసులు, నైశ్యులు నగు ఉష్ణల శెష

వేంకటరమణగారి ధనసాహాయ్యమున ముద్రింపఁబడినది. గణపతిచతుర్థినాడు చెప్పియున్న కథయే దీనిలోనివస్తువు. ఈవస్తువునే యీకవిగా రిదివఱ క్కాంధ్రభాషలో శ్రీకృష్ణకవీయ పంతువేరితోఁ బ్రకటించియున్నాడు. పుటలు ౨౯. రచనము వృద్ధుగ్రామస్తుది. కాని సందేహము లభియముగఁ గలవు.

ఉదాహరణము:—

గ. ఈశ్వరఁగోపాతిరేకేనాస్తంగమితవిషయస్తయనాద్భుతస్య దావరాలవాలస్య
.....శిరశ్చిచ్ఛేరహః.

జ్ఞో. సృశ్య తేహి పురాణేషు, సర్వస్త్త తదహంవత్సే
శ్యామంతకంచరిత్రంతు, సంతే సతస్సతాం తుష్టమ్.

జ్ఞో. గుణచ్యుతిశ్చంచలనా నతేషు, నాచే నధూదృష్టిషు కేవలంస్యాత్
దరిద్రతా తన్మధ్యగుభాగధేయా, శ్రీద్వాపికాధిష్ఠితజేవతా కిమ్.

కవిస్వనిషయమును.

జ్ఞో. కాశీభట్టకులాంబురాశివిధునా హూశాంధ్రగీర్వాణనా
క్వారీణేన గజాననస్యచరితం నిందాపహం పుణ్యరమ్
వింశత్యబ్దవయోఽతిబాలకవినా

అనుశ్లోకములతో మూఁడుల్లాసములకును జివరలఁ జెప్పికొనియెను.
దీనివెల అణాలు. ౬ పలయువారు గ్రంథకర్తగారికి మదనపల్లి వ్రాసికొన
పలయును.

విజ్ఞాపనము.

మహాశయలార!

కఱవు తన మహిమమునంతను ముద్రాక్షరశాలలపై జూపుచున్న యీ దినములలో స్వకీయ ముద్రాయంత్రములుగలవారికే తొట్టుపాటు కలుగు చున్నది, పరవశులగువారి మాట యెంత నేల. రాద్రినంపత్సరము ప్రారంభించిన మూడునాలుగు నెలలకుఁగాని సిద్ధార్థి కడపటిసంచిక వెలువడు ననకాశము లేక నోయినది. కాలమును బట్టి నాలుగైదు సంవత్సరములనుండి మాడరిచు త్కార్యము లన్నియుఁ జక్కఁబెట్టుచున్న ముద్రాయంత్రశాలవారిని విడిచి వేతొక ప్రొత్త ముద్రాయంత్రమువారియొద్దికిఁ బోవుట తటస్థించినది. అది పత్రిక యాచార్యముగా వెలువడుచున్నదానికిఁ గారణాంతర మైనది. పాఠకు లతి స్వల్పకాలమున సకాలమునకు వెలువడిన సంచికను జదువఁగలరు, వారువారు కయచేయవలసిన చందాలకై జ్ఞాపికలు వ్రాసికొనియున్నారము. ప్రత్యుత్తరము లీయనివారికిని జందాలను బుంపనివారికిని మేమీ సంచికను బంపుట నిల్పియుంచి తిమి. సొమ్ము పంపించి ప్రత్యుత్తరములు వ్రాసి చేరనివా రెల్లరు వారివారి పత్రి కలం దెప్పించుకొనఁ గోరుచున్నారము. ఈ రాద్రినంపత్సరము కఱవులో నధిక మాసముకూడ వచ్చినది. ధనమునకుఁ జిక్కు కలుగకుండఁ బాఠకులు తమ తమ చందాలను బంపి యెప్పటి యభిమానముఁ బత్రికపైఁ జూపఁ గోరు చున్నారము.

ప. అ.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్ప్రకటితగ్రంథములు.

చంద్రభానుచరిత్రము.

తరగొప్పల మల్లనకవి విరచితము—అచ్చులో నున్నది.

తవిజనాశ్రయము

రూ. అ.

పురాతనాంధ్రచృందశాస్త్రము. వేములవాడ భీమకవి
ప్రణీతము. - - - - - 0 10

కావ్యాలంకారచూడామణి.

విన్నకోట పెద్దయకవి రచితము. ఛందోవా్యాకరణ భాగ
ములందెఱుపు ౮, ౯. ఉల్లాసములు. - - - - - 0 8
విప్రనారాయణచరిత్రము. చదలువాడ మల్లయకవికృతము. 0 8
జైమినిభారతము. (వచనము) సముఖము వేంకటకృష్ణచృ
నాయకునిచే రచింపబడినది. - - - - - 0 12
చంపూరామాయణము. ఋగ్వేదికవి వేంకటాచలసతికవిచే
రచింపబడినది. - - - - - 1 0
నీతిసీసపద్యశతకము. తాళ్లపాక పెద తిరుమలయ్య. - 0 2
యద్ధమల్లుని బెడవాడశిలాశాసనము. - - - - - 0 8
జ్యోతిశ్శాస్త్రసారము (వచనము.) శ్రీమార్క కపిష్ఠశము
కృష్ణచాచార్యులుగారు, బి. ఏ. - - - - - 0 8
జ్ఞానప్రసూనాంబి కాశతకము. (శిష్టు సర్వశాస్త్రీ) - 0 2
సర్వేశ్వరశతకము. యథావాక్కుల అన్నమయ్యగారు. 0 8
A Defence of Literary Telugu. - - - - - 0 8



ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుటము ౯: { రౌద్రసంవత్సరము. } సంచిక 3.
శ్రావణభాద్రపదమాసములు.

ప్రధానవ్యాసములు.

1. చంద్రభానుచరిత్రము—తరిగొప్పల మల్లనమంత్రి.
2. ద్రావిడభాషలలోని ఉత్తమపురుషాచార సర్వనామము—కొ. వెం. లక్ష్మణరావు.
3. చంద్రమండలము—ధీరం వేంకటాచలపతి.
4. గ్రంథస్వీకారము.
5. ప్రాకృతభాషాత్పత్తి—మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులు.

విషయసూచిక.

విషయములు.

పొరటలు.

౧. చంద్రభానుచరిత్రము

౧౨౯-౧౫౨

తెరిగొప్పల మల్లనమంత్రి.

౨. ద్రావిడభాషలలోని ఉత్తమపురుషవాచక సర్వనామము ౧౫౩-౧౬౮

కొ. వెం. లక్ష్మారావుగారు, ఎం.ఏ.

౩. చంద్రమండలము

- - -

౧౬౯-౧౭౯

ధేరం వేంకటాచలపతిగారు, బి.ఏ.

౪. గ్రంథస్వీకారము

- - -

- ౧౮౦-౧౮౪

౫. ప్రా

- ౧౮౫-౨౦౦

మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు.

చంద్ర చానుచరిత్రము

తృతీయాశ్వాసము.

- క. శ్రీదత్తాత్రేయ సదా, మోదితసకలాదితేయ మునిగేయ చిదా
స్వాదాప్రమేయ యననూ, యాదేవీశ్చక్తిహక్తికానఘకాయా. 1
- వ. అవధరింపు మానమయంబున. 2
- గీ. అచట హితుఁ జూచి హరిసుతుం డనియె మచట
కిచట మ్రొక్కంగఁ జన జేవుఁ డెదురునచ్చె
మునివచనభంగి లెం డొకడనియ గాఁగఁ
1 దెలిపె గుండిచమునకుఁ బోవలయు మనకు. 3
- క. మనవీరసేనునకుఁ గుం, దినమునఁ దుంబురుండు వీణ నేర్చెడునట యా
తనియనుజ యొక తె కుముదిని, యనఁ గలదట కార్యసిద్ధియగు మనకచటకా 4
- 2 ఉ. కావునఁ బంచసౌకుండు గంబభవాశ్చజలేఁ గానవి
ద్యావిమఁ డై ప్రసిద్ధిఁ గనునంతకు మున్నుగ నేగి గేయలి
లాపిధు లెల్లఁ జాలఁ బదిలంబుగ నేరిచి యెట్టులైన నే
నావనజాక్షిఁ దెచ్చెగ నఖి యట కీవును సంభ్రమంబునకా. 5
- క. నావెంటనె ర మ్మిక మన, మీవిధము పురంబుఁ జేర నేగి హరికి స
త్యావనితకు నెఱిగించినఁ, 3 బోవఁగనీ రిదియ వెడలిపోఁ దఱి యనినకా 6
- చ. అతఁడును నట్లకాక యన నప్పుడ వా రసహాయశూరు లై
ప్రతిదివసప్రయాణములఁ బట్టనపక్కణదుర్గదుర్గమా
యతతటిసీవనీగిరు లనంతము లొక్కట దాఁటి పోయి రు
ద్ధతగతి సంత నిచ్చుట దదాప్తచమూనివహంబు లెంతయుకా. 7
- చ. క్రమమున నెల్లడ న్నెదకి కానక క్రమ్యతపోయి యయ్యదూ
త్తమునకు విన్నవించుటయుఁ దత్ప్రమదానుతబాంధవాప్తవ
ర్గము లడ లొంది భావిశుభకార్యము నారదుచే నెఱింగి హృ
త్ప్రమదముఁ గాంచె నిచ్చట నృపాలకుమారవతంసు లొక్కడకా. 8

- క. కసి రలదుర్వాసుతపో, వనము సుతతోజ్జ్వలత్సవనముం బుణ్యా
వనము స్సంయమిపదపా, వనమున్ జనదుష్ట్రియానినహాధావనమున్. 9
- క. కనుఁగొని యానందము నె, మృతమునఁ దళుకొన్త ధరణిమండలపతు ల
వ్వనమధ్యము దఱియఁగఁజని, కనుఁగవలకు మోద¹మిడునొకానొకచోటన్.
- ఉ. మార్గాయానము పో నికుంజపటలీమధ్యంబు సొత్తైంచి యం
తర్గేహంబునయంపపోలె నుఖనిద్రం జెంది రుల్లోలసం
సర్గానర్గళభానుజానిలనదాసంఘృష్టరంభావనీ
వర్గోత్తాలపలాశవీజనముహుర్వాధ్యాతఘర్నంబుగన్. 11
- ఉ. ఆయెడ నాశ్రమైణయుగ మచ్చట నచ్చట లేతపచ్చికల్
మేయుచు సారె నొండొకటి మేనులు మూర్ఖులుచు న్రయంబునన్
డాయఁగ వచ్చి యాధరణినాథుల² మానిజనభ్రమంబునన్
రాయిడిఁజేసెఁ బై బడి చిరంతనతాదృశవాసనారతిన్. 12
- చ. అలయిక నిద్రవోవుతఱి నాగతి సారెకు రాయిడించినన్
దెలిసి తటాన మేలుకని దిగ్గన లేచి యదూర్ద్రహు ల్బముం
గలఁగుచుఁ జూచి చెంగునను గంతులు వేయుచుఁ బాటునట్టి జం
కల బెదరించి జోడు దలఁగం గలగుండువడంగఁ దోలినన్. 13
- చ. మిగుల భయార్తి నొండొకటి మించఁగ రెండును రెండుదిక్కులై
తగ బుసకొట్టుచుం బొదలు దాటుచుఁ గ్రమ్మఱి చూచు చుప్పరం
బెగయుచు గాలిఁ దీవ చలియించిననైనఁ దొలంగిపోవుచున్
దిగులున వచ్చి యమ్మునిపతిం గని యుల్కుచుఁ జెంత నిల్చినన్. 14
- శా. ఆదుర్వాసుఁడు వానిఁ జూచి యపు డత్యంతాచణాపాంగవీ
మోధామంబులు దిగ్విటంకముల నుల్కాజాలము న్నింప మ
ర్యాదాలంఘనజాంఘికాగ్రహముతో నారా మదీయైణలీ
లాదాంపత్యముఁ బాపె నెవ్వఁ డని యల్కున్ భావనసంసక్తుఁడై. 15
- క. యదునాథనందనులఁ గా, మది నెఱిఁగి కటంబు లదర మాని కటకటా
తుదమొద లెఱుంగకమదమునఁ, జెదరినమదినింతేయఁజెల్లునెయనుచున్.
- నీ. ఎఱుంగరే దేవతాధీశునంపద లెల్లఁ గడలిలోఁ గలివినగబ్బితనము
మఱిచిరే సత్యభామామురారుల బండి³గొడ్డులఁ జేసినగొడ్డతనము

1. చ - మొసఁగఁగా.

2. చ - మానిభ్రమంబునన్వడిన్.

3. చ - గోలచేసినయట్టి.

తలఁపరే యరవిందభామునిల్లాలి ధాత్రికిఁ గూల వ్రొబ్బినదిట్టతనము
చూడరే రోకటిచూల్చితై నాంబుతోఁ దము నెల్లఁ దిట్టినదంటతనము
పెక్కులేమిటి కరయరే భీషణాక్షి, వీక్షణాక్షుద్రరూక్షాశుశుక్షణీక్ష
ణోక్షిపజ్జ్వలికలలోకమొక్కమొగిన, భస్మముగఁజేయఁజాలినబంటుతనము.

క. అని శము లోహోయన ముని, యనిశము లో నడదురోష మగ్గల మగుచుం
గనికరము మాఁపఁ జూచుటఁ, గని కరమున శాపజలముఁ గైకొనునంతఁ.

సీ. బహుకాలసాధ్యతపస్సప్త మేటికి మంటిపాలు సేసెద పని పలికె నత్రి
యాదవాన్వయులఁట యన్న యీతెగున నీకనుచితం బనె గర్జమాత్మజాత
సాంజలియై యుపాధ్యాయ యీయొకతప్పు సైరింపు మనియె శిష్యవ్రజంబు
లంతకు నెంత నీ వటువలె గోపింప నది లక్ష్యమా యని రన్యమునులు
మఱియుఁ దలకోకమాటగా మానినాథ, తాళుమన నడ్డసేయక తపసి నిజమృ
గంబు లెట్లట్ల వారును గవ చొఱంగి, కలఁగ నిమ్మని శాపోడకంబు విడిచె.

క. అట్టిమహారభసపుఁదఱి, జెట్టిన డిగినట్టు లగ్రసీమ మొలచిన
ట్లుట్టిపడినట్టు ¹మానుల, కట్టెదుట న్నావ్వినమాని గనుఁగొననయ్యెన్. 20

సీ. సత్యవతీమానసము నొందుహంసేంద్రు ముడిసడునిడుదకెంజడలవాని
భరతరాజాన్వయోద్ధరఁ డైచును సౌమ్య విరిదమ్మిపూసలనరమువాని
వాసిష్ఠవంశాప్తి వజ్రలుముక్తాగ్రణి పలుచనినిడుయోగపట్టెవాని
సలఘభారతకళాకలితుఁ డౌసత్పఠిఁజిటుత ²పప్పులిపన్నెచేలవాని
బ్రాక్తనవచోవిభాగవైభవధురీణుఁ, గేల మున్నీటిక్రాన్నీటిగిండివాని
నావరాశరపుత్రు నుద్యత్ప్రకోప, రాద్రతరనేత్రుఁ గాంచి దుర్వానుడపుడు.

క. నవనవవినయముఁ బల్కుచు, నవనతగతిఁ దోడితెచ్చి యాతిధ్యంబుల్
నవరించిన నమ్మునిపతి, యవి గైకొన కనియె భీషణార్భటి మొఱయన్. 22

ఉ. బాలురు పుట్టుభోగులు నృపాలతనూభవు లెండకాఁకచే
దూలినవారు సిద్రతమిఁ దోఁగెడువా రొకతప్పు సేసినం
దాళక యేల కావరమున నృపియించితి వోయి యిట్టిని
కేల మునిత్వ మేల జప మేల జటాభర మేల నేమముల్. 23

³సీ. మునుమున్నయపక్షిరిజనియించినటియించునామిఁదభ్రూయుగంబాడునుదుట
ముంగలదురితసమూహంబులుదయించునామిఁదఁబులకంబులంకురించుఁ

దొలుదొల్తు న్జలవివస్థలును సీలై కాలు నానినాడ నుద్దాంబు నడకు మేన
మొదటనే తనము సమూలంబుఁజరియించు నానినాడఁ బెడవి బిట్టదరసాగుఁ
గాన నూతన శపింపంచ మానిపటేః, దీరునే యెఱుఁగూనిసిదిండితబిసి
వినపుఁజెప్పిన కూడలు ¹విడిచివట్లు, జడలుజనియించి చెటిచె ముత్తమున నీకు.

చ. ముని నని పేరువెట్టికొని ముక్కునఁ గోపముఁ దాల్చి యీగతికొ
జనుల శపింప దీర నొకసగ్గతి గల్గునె మర్త్యమాత్రులే
వనజదళాక్షనందనులు వారలు వారలఁ జూడకున్న న
ద్దనుజవిభేదిఁ జూడవలదా ఖల దారుణ భూర్తవర్తనా. 25

2క. అని యనితరసవ్యాంబై, గనగనమునుచూడ్పిఁ గోపకళ త్రాలుకొనక
ముని మునిసి యత్రితనయం, గని కనికర ముడిగి పలికి కటకటఁ బడినక.

క. రోషాదుణాచీవీహా, ఫిషణనదనంబుతోడఁ బెడవు లదర నా
దోషాకరానుజుఁడు కలు, భాషణముల వ్యాసుఁ జూచి పలికెను గలఁకక.

ఉ. వంచన నాననంబునకు వచ్చి మదించి దయావిహీనులై
పెంచిన యేణశాబముల చిట్టవలించినఁ జూచి నేను గో
పించి యథోచితంబుగ శపించితి నిందుల కీవు వచ్చి గ
ద్దించఁగ నేమికారణము దెబ్బఁగదోయి భవత్పుతాసముల్. 28

3క. వాకిలి దెఱచినఁ జాలుక, సాకిరి బలికెద నటంచుఁ జనుదెంచి కడుం
జీకాకువడఁగ నాడిన, నీకు న్వేఱచెదమె తెలియనేరవు మమ్ముక. 29

చ. నను మునిమాత్రు నాడుగతి నాటఁగ నాసిన నేడు నీకు నే
ననునయభాషణంబులఁ బ్రియంబులు నల్కుదునే యమర్షనం
జనితనితాంతభీషణనిశాపకళాతరకేషణంబులం
గినుక నడంతుఁ గాక వెడగి⁴ర్పులు నాయెడ మాను మం చొగిక. 30

ప్రగర. ప్రస్తుంఁదై బల్వీశిం బల్కుచు నపుడు దృఢాంకూరితాహంక్రియానం
బధజ్యేషంబుతోడం బ్రళయకేళిగతి స్తంబుదుర్వసు వ్యాసుం
డిద్ధామర్షంబుతో బిచ్చెగసి పలికె వా రిద్దఱుం దాళలేక
తొన్నతల్పం బొప్ప నన్యోన్యము శపనవిధాయత్తులై యుండునంతక. 31

1. చ - పీఠసట్లు. 2. ట - లోఁబద్యమునకుమాఱు “అనిస” అనుమాటమాత్రముగలదు.

3. ట - లో దీనితో వైరుపద్యములకు “అయిద్దఱుం చెద్దరా, దుద్దవిడిం బిటుతివియక పోరునెడ
నబ్బాలకద్దయంబు” అనుపదనముమాత్రము గలదు. 4. చ-వెడక్కిర్పులు.

క. విజిగె ధర జరిగె నుడువతు, లొటగె నభం బరిగె నాథు లూటాడె గిరుల్
వెటచె జగ మటచె దిశ ల, త్రేటి వారలరోషగర్లదధ్యానములన్. 32

ఉ. గ్రక్కునలేచి యంపసెలగల్ దగు పెన్నొడులూని సింగిణీ
లెక్కిడి చేత నాలుగయి దేర్చెనతూపులు సంతరించి నల్
ప్రక్కలఁ జూచుచుం గలకలం బుదయించిన శ్రోవ నిల్చి యా
దిక్కునఁ బొలుసంయములు దెల్ప నశేషము నాలకించుచున్. 33

మ. చని యగ్రానని వారు గాంచిరి జటాసంచ్చన్న ¹నర్వాంగులన్
జని తేర్నావశులన్ మిథశ్వచనదితాప్రస్థలదావ్యకులం
గనదాలోకవిక్లిర్ణపావకుల హుంకారోర్జితాన్యోన్యత
ర్జనులన్ భ్రుకుటిభీకరాకృతులఁ బారాశర్యదుర్వాసులన్, 34

2క. కాంచి ప్రదక్షిణవిధు ల, త్వంచితగతి నాచరించి నాష్టాంగము ల
ర్పించి యలమునుల వారు ను, తించిరి గంభీరభారతీగుంభనలన్. 35

సీ. శౌరిపాదబ్జసంసక్తాయ ముక్తాయ సోమచూడారత్నసోదరాయ
సకలపురాణప్రశంసాయ హంసాయ బలభేదిగర్వవిభంజనాయ
సత్యవతీగర్భజాతాయ పూతాయ కర్తవ్యజానందకందలాయ
శ్రీనసిష్ఠకులప్రసిద్ధాయ శుద్ధాయ శాంభవతేజోశంభవాయ
నతిరమర్త్యనతాయసుప్రతిహితాయ, నతిరవార్చనవార్చ్యమద్యుతియుతాయ
నతి రతివివిక్తతనయాయ తతనయాయ, నతి రశేషవిశేషచుత్యతిశయాయ.

క. అని యిరువురఁ బొగడిన నం, దనసూయసుతుండు శాంతుండై నిజశాపో
క్తిని శాతశూలకృతశా, తనుల యదూద్వహులఁ జూచి దయతోఁ బలికెన్.

ఉ. మీ రొకయేఁడు జో డెడసి మీఁదటఁ గుండిన ³పట్టనేందిరా
గారములోన నొండొకని గన్గొని వాంఛితవైభవంబు చే
కూరిన నింపుసాం పెనఁగ గోపవధూపతితోడఁ గూడి మీ
ద్వారవతీపురంబునకు వత్తురుగాని తలంక నేటికెన్. 38

క. అని పలికిన దుర్వాసో, మునిచేఁ బనివిని దయాసముచ్చతు వ్యాసుం
గని పునరవసతి నలిపిన, ననుపమవాత్సల్యగరిమ నతఁ డిట్లనియెన్. 39

1. క - దివ్యాంగులన్. 2. ట - లో దీనితోఁ బై మాఁడుపద్యములకు మాటు “చూచి ప్రదక్షిణసమస్కారంబు లర్పించి యన్నంజూచి యనసూయాసుతుండు దయాన్వచిత్తుండై” యను వచనముగలదు. 3. చ - పట్టనామరా.

చ. అభిమతకన్యకాపరిణయైకకుతూహలశాలులై మహా
విభవవిశాలులై మనుఁడు విశ్వధరావలయంబు మెచ్చ నో
శుభమతులారయంచుఁ దముఁ జూచి యనుగ్రహ మాచరింప వా
రభివసభైర్యధుర్యహృదయాంబుజులై చనుచు న్ననంబునన్. 40

1^{సీ}. వనతరుల్బులువైనఁ గనకపోదు మొ యంచుఁ దమపరస్పరవదనములు గనుచు
గడవాయఁడెరువున నెడసిపోదు మొయంచుననోన్యన్యహస్తములలమిగొనుచు
ఘనర్షిల్లికాన్భటి వినకపోదు మొ యంచు సారె మిథోవాక్యసరణి వినుచు
మదగజాదినిరీక్ష మఱపునచ్చునొ యంచు నితరేతరవిమర్శ మీయకొనుచుఁ
దఱచు వంకల ననుచుమాధవులఁ బెనచు
జమళిమల్లియ లునుచు వాసనలఁ గొనుచుఁ
బొలయుగాడ్పుల నినుచుచల్వలనె మనుచుఁ
గలయఁ డేటులఁ బెనుచు మార్గములఁ జనుచు. 41

క. ఈఱములు గుబురుగొనునెడఁ, దాఱుచు వా రేగుతెరువు దప్పి చెమట మై
నేఱులుగఁ గాకి దూఱని, కాఱడవిని బోవుచో నొకానొకచోటన్. 42

ఉ. అధ్వగదత్తతీలాక్షతగ్రహణసంకులమూషికారాజకూజితములం
శ్లథనప్రపాషాణసంధిజాతవటావనీరుహాలోలర్పిల్లిరవముల్లు
లూతాఘటితతంతుజాతాభివృతదారుగోపానసీ²నటద్గుణరుతములు
వ్రశిథిలప్రాసాదభాగగేహానోన్యన్యనీడభ్రుచత్పక్షినిస్వనములు
జీంఘ్రుచునిమ్రోయఁ జెదరినచిత్తరువులఁ, బడినగోడలనొరగుకంబములఁబట్టు
వదలుగారలతోఁ గానవచ్చె బహుశి, వాలయం బైనశూన్యశివాలయంబు.

మ. ఘనమాళిం బెనఁగొన్నబల్లివర రేఖాచంద్రుఁ డంగంబుఁ జెం
దినజ్యోరగకంచుకచ్చటలు తాదృగ్భూష లందంద చిం
దునునుల్ భూతిరజంబు నై తనర రుద్రుం డట్టిశూన్యాలయం
బునఁ గాఁపుండియుఁ గాంచుఁ బ్రొక్తనమహాభోగంబు లెల్లప్పుడున్. 44

గీ. ఆమిషభ్రాంతిచే జించినట్టిజ్వ, చిత్రపటఖండములు పైనిఁ జెదరి రాలఁ
దాల్చి తగు నందు మూషికతతి గణాధి, పతికుధాలంకృతానేకపములనంగ.

సీ. అనోన్యన్యనాదకుప్యత్పింహహుంకృతి హోరనురౌదఁ దలయేరు వొడమ
భుజగభీమాలయభూమిఁ బేర్కొనిన పిచ్చిలవిషంబున నోరు చేదుదాల్పుఁ

జటులర్పుంఝూప్రభంజనమహోద్ధతిఁ గృమ్మసురమంటఁగనుఁదమ్మిచుఱుకుఁ జూన
సమదవాహారివిమాణఘట్టనభీతి నిగుడఁనన్నున మేనుసగము గాఁగ
నహహచట్రాతివంటివాఁడగుటనచట, శంభుఁడొకయింఁచు కేనియుశంకలేక
నిలిచెఁ గాక మఱెవ్వరుఁ దలఁచిరేని, తోలు నెమ్ములుఁ గనువట్లఁ దూలరెట్లు.

చ. మును గజవైరి యం చడుగుముట్టఁగ వప్రము ద్రొబ్బి తో గజా
ననజనకత్వ మెంచియొ వనద్విరదమ్ములు దుమ్ముఁ గర్ణచా
లనములఁ ద్రోచి హస్తసలిలంబున దాఁచి ఘటించుఁ బదినీ
ఘనరసయోగసంతతివికస్వరపుష్కరము ల్లవీశుపైక.

47

1. నీ. చీలలు చెదరి బచ్చెన చిట్టి వానలఁ గూలుకొమ్మలతోడి గోపురములు
పొరుగురిప్రజపాడుపాలముమేఘుచు రేలమండలాఁగినభోగమండపములు
నుసివట్టి పడి నుగునూఁచంబులె బండ్రికండు దక్కఁగ నేలఁ గలియుతేరు
లెడలేక తఱచు ప్రేలెడు జిబ్బటిలచే గబ్బులు వెదచల్లు గర్భగృహము
లోరఁగలుఁజాలువడితాపలూడివ్రాచి, బూరటిలిసీరుగననీకపూరిమొలచు
బావులును గల్గునచట భూపాలనుతులు, చేరియొకచోట నలఁతవసించునంత.

క. భీషణతరహాయహేషా, ఘోషము వినవచ్చుటయును గుఱఁగట వా ర
నేపించి కాంచి రత్రువి, శేషోజ్జ్వల మైనయొక్క చిత్రరథంబుక.

49

ఉ. కాంచి తదగ్రధీరతురగస్ఫురణంబుఁ దదీయలోహచ
క్రాంచలపాటవంబును దదస్త్రసమ్పత్తియుఁ దత్ప్రతాకికా
భ్యంతరితకాంతియు న్నయనపర్వముగాఁ జెలికాని నూతుఁ గా
వించి ముకుందనందనుఁడు వేడుకఁ దద్రథ మెక్కి తోలఁగక.

50

నీ. వంకరళాంకరవలుదకోఱలు మించుసెలపులపొల కీఁగ లలమిమూఁగఁ
బెలుచ బీజనరాలు పెనఁగొన్నముచ్చంకబరునుగుత్తుకఁ బ్రేవునరులు ప్రేల
నీచవోయినయట్టియూఁచపిఱుందుపైఁ గఱకుతోల్లట్టి పెన్దుటికి వలవ
నిఱుకటంబుగఁగ్రుంగియొఱగవోయినగూడమూఁపుపైగదమిన్నముట్టివెలుఁగఁ
గోఱమీసల గిజిగానిగూఁడువోని, నోర మానిసితలలు లేనారికెడవుఁ
బొండ్లములవలెబీల్చుచు భువనభయద, కాయుఁడొకరక్తసుండువారిఁగదియవచ్చి.

2. మహాస్రగ్ధర. కఠినోగ్రగ్రంథిస్థవ్యగ్రధితపిశితదుర్గంధసంబంధశశ్వ

చృతనాసాదేశవాసిశ్వసనవినరసంచారఘోరాననాయః

పితరప్రవృత్తదంష్ట్రాపృథుమథనభవత్సేనసంతానకుల్యా

లుతనాన్తోన్నిర్రజఃపృథుతనభయదఫల్గుధ్వని^౧ రాజః బల్కే^౨ .52

ఉ. ఓరి వరాక నేడు మది నోడక మామకకాననాంతముం

జేరుట యెట్లు చేరి పయిచేటు గణింపక కండ్రావునం

దే రిది యెక్కుటెట్లు విధి ద్రిప్పకరాఁ బొలకై కడంగునా

బారికి నగ్గమైతి విదే^౩ బల్విడి మ్రింగెద నీక్షణంబున^౪.

53

క. ఎచటికి చరిగెద వని రా, త్రిచరుం డాభీలశూలరేఖఁ^౫ జదలఁ ద్రి

ప్పుచుఁ జటులహుంక్రియాద్భటి, నచలము లూటాడ నతిరయంబున వైవ^౬.

^౭ప్రగ్వణి. గాఢనక్తంచరగ్రామభస్మీకృతి, ప్రాథమద్రేక్షణప్రాయశృంగత్రయీ

లీఢఘంటారవాళీకరాళాంతకృ, ద్రూఢగర్వాప్రజారుంతుదధ్వాన మై

55

శా.అశూలం బరుదేరఁ గ్రూరతరబాహగర్వదుర్వారుఁ డై

యాశాభూధరకూటకోటి నడి నూటాడంగ బిట్టాచ్చి ఛా

త్రీశోత్తంసము విల్లువంచి గొనయం బెక్కించి చే మించి నా

నాశాతాశుగము ల్నిగుచ్చ నది నాంద్రజ్యాలికాభీల మై.

56

భుజంగప్రయాతము. కరాళాశుగౌఘంబుఁ డైకోక పైపై

నరాళాకృ, న్రా మహాబాహువీచీ

మరాళచ్చటాన్పూర్తిమద్యప్రహేతి

త్వరాలక్షిఁ దమాఘలదండంబుఁ ద్రుంచె^౮.

57

గీ. త్రుంచుటయు నఖర్వదుర్వారకోవుఁ డై, యనుర శక్తి వైవ హరిసుతుండు

దానిఁ బటుకృతాంతదంష్ట్రానితాంతశి, ఖాంతకాంతకుంతహతి నడంచె. 58

క. తనశక్తి యిట్లు వడనం, తన భక్తివహింప కసుర తత్సమరమునం

దనుశయముఁదొఱఁగిక్రమ్మట, ననుశయమునలీలనొకమహాగదగొనుచు^౯.

^{౧౦}మత్తకోకిల. రాజరాజయకాంక్ష న న్నెదుర ^{౧౧}న్నరుం డితఁ డెంత యా

రాజరాజసఖుండు నోపఁ డరాతిఘాతిధృతాసిధా

రాజరాజున కస్తదస్త్రపరంపరల్ జత జంభవీ

రాజరాజముఖామరావళి నైన నే ^{౧౨}నలయింపుదు^{౧౩}.

60

మాలినిని. అని యనితరధార్యాహార్యశౌర్యాన్నదం బై

కనకన మని నిప్పు ల్గక్కునుద్యద్దదం గ్ర

1. చ - ట - బట్టిమెసంగెద. 2. చ - ట - జెవర. 3. ట-లోలేదు. 4. ట-లో

నీక్రింది నాలుగుపద్యములు లేవు. 5. చ - ధరన్నరుఁడెంతయా, 6. బొలియించెద^{౧౪}.

క్కనఁ గనలుచు రోమాయత్తచిత్తంబుతో వాఁ
డని ననియతమాఁగుం దౌచు రామాలి వైచెకా.

లే1

ఉ. వైచిన నమ్మహాగద యవార్యగలిం దను డాయ వచ్చినం
జూచి నృపాలుఁ డొంసిలి శూరతమైఁ బరిఘంబు నాచి రెం
డై చటులకృతిం బడ రయంబునఁ ద్రుంచిన నన్ని శాచరుం
డచినకిన్నతో నొకమహీరుహముం దెకలించి యూర్చుచుకా.

లే2

శ. బిరబిరనఁ గేలఁ ద్రిప్పుచు, దురదుర నేతేర ధరణిధూర్వహుఁ డతనిం
బరిమార్చుగరా దొండొక, తెరువున నని యసమసమరన్యధసంధ్రముఁ జే.

వ. ఆనమయంబునఁ బగటపాగ రిగుర నెగుచుతటి నబలంబు లగునబళంబు
లును విల్చివహటకంబు లగుభేలకంబులును మునురువినమున నెనకమెనఁగుచి
లువపిలుకలఁ గలకల నగుతళతళనిచిలుకుములుకులును నవక్రరుచిక్రమా
క్రాంతదిశాచక్రంబు లగుచక్రంబులును బరరాజసమాజంబు నాజం బరా
జయంబు నొందించు తేజంబులు గలనేజంబులును నిజకషణజనితవిస్ఫుటస్ఫ
లింగసంఘసంఘృష్టవియత్తలంబు లగునత్తలంబులు మొదలగునానాయుధం
బులు గల్గ నాయోధనంబులం బ్రతివీరదరదం బగునరదంబు వఱపి నిరు
పమప్రభా ప్రభాతభాసుండగుచంద్రభానుం డాతతకేతనాకుంతఘండ్రాఘణ
ఘణా త్కారంబులును రంగత్తురంగగళకలితకింకిక్రేంకారంబులును నభిజన్య
శోదండశింజనీటంకారంబులును సైంధవతోలనాలోలవిజయలోలహుంకా
రంబులునుం గలసి యుద్వేగకలకలంబుఁ జలుక నలుక నమిధరయంబున
నెదురుపడి కదిసినఁ జుట్టుముట్టి రట్టడియై మట్టుమీటి నెట్టుకొనిన దిట్టతనం
బునఁ బుట్టు నట్టహాసంబున ధరాధరధట్టంబులు బిట్టవియ నొక్కట నా
రక్కసుం డుక్కుమిగిలి గ్రక్కన నక్కుమారశిరోమణి కిరీటపాటవత్సరా
పరాయణంబుగా (నుత్రాలసాలం బాభీలగతి గిరిగిరం ద్రిప్పి వైచె వైచిన
నుటక రాజు దాని నటకె నటకినం బిటికిగొనక యయ్యునుర కుప్పించి
యెగసి నుగతనంబున సారథిపేరుంబున బోరన ధారాళరక్తంబులు గురియు
నురియఁగొని పటియలునడ నడిచినప్పు డప్పుడమితేడ కడవడిం దొడరి
కడలుకొను కడిమిం బొడముసిడిముడిఁ దడఁబడక గడిసేరు ననురనిడుద
యెడలు నుడివడఁ దొడివడ నలుగడలు గడగడగడ వడంక జడిగొన
నెడలు వెడందవాతికడిందియంపట నింప నన్నిలింపారి తలంపాటి కలవ

మానమానసుం డై దరిసి మురిసియు) వివిధనవిధకుధరకూటర్నూటంబులు
 నిరాఘాటపాటవంబున నుత్పాటించి మించినక్రొవ్వున నవ్వీరవరేణ్యు నెడ
 టువ్వినవ్రుచు నాల్పి కాల్పిచ్చుపగిది బెచ్చి వికటకటతటనికటదంష్ట్రాపుటం
 బులు గిటకిట గీటుచు గుటిలగతి నుడుమండలంబు సోక నేకజాంఘికత
 లంఘించి మించినం గాంచి యమ్మంచువెలుంగుకొలముదొర మెచ్చి యిచ్చం
 బొగడునయ్యెడన గగనతలంబుననుండి మగిడి రథచక్రంబు లిరునులకొలఁది
 దిగఁబడ నొగలిమిఁదికి దుమికి కిటు కనకుండ నూతు నాతతకరచపేటా
 స్ఫోటంబుపెల్లునఁ ప్రెల్లి మూర్ఛిల్లంజేసి యుబ్బి బొబ్బ లిడునబ్బలియుని
 జూచి యద్దానవరిపునూనుండు నిజనిశితకరకరవాలధార నురంబు చుఱుకు
 చుఱు కన నఱకినఁ బిఱికితనంబున వెఱచఱచి పిఱుతిగిచి యఱికి పఱచు
 టయుఁ దానును వానివెంట నంటి బంటుతనంబునఁ బృథుతరరథావతరణం
 బొనర్చి యఖండకోదండపాండిత్యంబునఁ వెఱచుమెఱుంగులు గిఱికొన
 మిఱమిఱ మెఱయు నుఱిది గొఱక లురవడిం గెరలి సరివెఱంబఱపి నఱుము
 చుఁ దఱిమినఁ దెఱపి గనలేక నాకిచ్చేమి కాలికొలందికి సరిగియుఁ దిరిగి
 మరలం బిరుదుమెఱసి తరువరంపరల మాటుగొని సమీపశిలాశకలంబు
 లదవదం బదంబుల నందికొని యనుపమానగతిఁ జిట్టుచిట్టున నైచుచు రా
 చూలిం గదిసిన నతండు ఖేటంబు చాటుగా వెనుకనడ నడరి తేరెక్కునెడ
 నెక్కుడుజవంబున నక్కఱకుఁబొలనుఁదిండి గండుమిఱి యొండెఱుంగక
 తదీయస్యందనంబు క్రిందికి మోరత్రోవునఁ జొరంబొటి మాలెచాఁపు గల
 మూఁపుల నైతి నేలఁ గూలంబడనెట్టి నట్టులు వీడి పుట్టచెండుమెండున
 మిక్కుటంబుగఁ బుటంబులెగయ నిజేచ్ఛం జనుహయంబులు తొడివడంబో
 వుట చూచి రావవారు రథిక్రమేయులు గాన బెగ్గిలి చనుయగ్యంబులఁ
 బట్టి యరదంబు మెఱపు మెఱసినచందంబున నందంబునూప మరల్చి యే
 పున నసహ్యరంహసింహనాదంబుగఁ గోదండంబు సారింది పేరెంచి యాపిళి
 తాళి నాశీవిషనమాననానూనబాణసంతానంబుల మానంబు దూలించి
 కీలాలబాలంబులఁ దేలించిన నీంచుకనడి బెడఁకునడి యడలున నిడుమకొను
 బడలిక నొకయనోకహంబునీడ నొఱంగి వెఱఁగువడి పరికించుతటి నెడమిక
 పొడమి రథచోదకుం డాదటఁ గ్రుద్దుండై బిట్టువైరంబునఁ బ్రేంఖత్కంఘాణ
 బొణపుంఖసంఘాతసంజాతజ్యోతలధూళికాపాలియు నదభ్రుభ్రమణవిభ్రమ
 పృత్యభ్రవత్తలాతలకనలుతదయోమయనేమిఘర్ఘరనిర్ఘోషంబును దక్కనొండె

వ్యయము గనవినఁబడకుండఁ బండిత్రోలినంత సంతకాకారందై పంతంబుమె
 అయ సంతమనవతీచరప్రవరుండును గరాళకరాలక్షితకంకాభుండై హుంక
 రించి యహంకారంబున నీవెందుఁ బోయెద నని యుదుటునం బొడలుమదం
 బున హత్తి మొత్తుటయుఁ గత్తలానులుం బెగ్గిలి మ్రొగిన సోఁగవాగియలు
 సారథి నిజభుజాయుగంబునఁ గుదియంబట్టి బి ట్టైత్తినం దత్తరంబున నుత్తేజ
 కాశ్వరాజీముఖరనూపురపురశ్చరణఖరఖురశీఖరంబు లంబరంబున బయలు
 వ్రాఁక జోకఁ బిఱిందిపదంబులన కొంతదూరంబు తేరిష్ఠికొని తమకంబునకొ
 దుముకుగమకంబున వియచ్చరు లచ్చెరువడి చూడ నమ్మహీమండలాఖండ
 లుండును నయ్యంతదురంతసాహసే బాహసాహాయ్యంబు నూహించి యహో
 యని సంతసించి పొంగి యతండు నిండుమనంబున ఘోటకబృందంబుకం
 దంబులు ప్రోదిగ నప్పటప్పటి కప్పళించుచుఁ జెవులు నివిరి మొగంబులు
 దుడిచిన భూరిపూత్కారభూషితతాలువుల డిండిరఖండంబులు తండతం
 డంబులుగ వడఁ గఱకఱఁ గల్లెంబులు కొలుకుచు జోడనల నజేలంబుగా
 మగుడుటయుఁ దోడన వెంబడిం బఱచి యరుతరశక్తి నన్నక్తంచరుండు
 ఖిఱిందికి వచ్చి భుజార్గళంబున నిరుగడ నిరుసుకొన దివియంబట్టి జంగయిడి
 క్రుంగి కుతికిలంబడి సాఁగనీక కూఁకలిడ నారాకొమారుండు పెడమరలఁ
 దిరిగి యత్యాగ్రహంబునఁ బ్రత్యాల్లిఢపాదుం డై వింట నొం డొంట
 మంట లుమియుకులుగంటుములుకు లెదురు చిమ్మినకైవడిఁ గణదురీగలు
 మూఁగిన తెఱంగున నాదారకుం డాపాణిద్వయతలప్రతలంబులు నూటివడ
 నాట నవ్యసాచియై యేసి యీసు నులుకుఁ బుట్టించినం బట్టువదలి కళవ
 లించి నిలువరింపలేక కదలి పఱచుటయు వెనుకనడ నడఁచి తేరెక్కి వెంట
 నంటి కవిసి మనుజపతి ప్రబలం బగుసబళంబు వక్షస్థలంబున గ్రుచ్చినఁ
 జచ్చినపోల్కి వెలికిలఁబడి పొలిసెఁ బొలిసెఁ బలాళి యనుతఱి నె పొరలి వడి
 నడలక దిటంబున మచ్చెపుటంబు లెగయుచు బెగడునఁ గొన్నియడుగులు
 నిగిడి మగంటిమి మిగుల డగరతనంబున లేచి యాచేరువ గంఢోపలఖండం
 బుఁ గేలఁ గైకొనుతఱి సాత్రాజితీపుత్రుండు గోత్రనిభగాత్రుం డగుసీనత్రా
 శనశత్రుండు శరమాత్రభేద్యుండు గాఁ డని యూహించి యానిశాచర
 పీరుపై సారాశ్రుంబుం బ్రయోగించుటయును.

64

క. గిరు లొరంగఁ దరులు విలుగ, స్వరనిధులు గలంగఁ దరణి చాయదొలంగ
 హరిదంతంబులు నగులఁగ, సురపడి నఱచుచు నిశాటుఁ డుర్విం గూలెన్.

౬. కూలిసదైత్యుఁ జూచి మరణోటి యమం ననురందవించువుల్
జాలుగఁ బ్రవిష్టు ల్లురిసె జంభ్రపుబొమ్మలరీతి జక్కిణుల్
కేళిక చేసి రచ్చరలుఁ గిన్నరకన్యక లున్నత్రుతిన్
మేళముకూడి పాడి రెలమిన్ యదునద్యుని నన్నుతించుచున్. 66
౭. కనుపట్టె నగ్రసరణిన్, ఘనదవహతవేత్రిభనితకనళన్యాయం
బున వితిభవగ్ధదానన, తనువున నొకయక్షరాజతనయుం డంతన్. 67
౮. ఆయహగ్రణి విస్తృతాత్ముఁ డగునత్యానందసున్ భక్తితో
జాయనవచ్చి నతాంగుఁడై పటుకిరీటప్రతరత్నాంకుర
చ్చాయ లూఢిమి నలంకరించగ ననుస్కారంబు గావించి జే
శే యంచు న్వదియింప నాతఁ డనియెం గిత్తంబు రంజిల్లగన్. 68
౯. ఎక్కడ నుండు చెన్వెడ విదేమికతంబున రక్కసుండ వై
యిక్కడ సంచరించితివి యంతయుఁ దెల్పు మటన్నఁ గ్రమ్మఱన్
యైక్కి యతండు హస్తములు మోడ్చి ఘనాఘనధీరనిస్సవ
న్యకరణైతానవచనస్ఫురణంబు చెలంగ నిట్లనున్. 69
౧౦. వెలయుం గాంతిమతీపురంబున మనోవేగుండు నా యక్ష
ట్కులనాఘండు తదగ్రనూనుడ మణికోటిర కాఖ్యుండ నే
జలజాతారికళాకిరీటుఁ గొలువ న్నంప్రీతితో నొక్కనాఁ
డల్లఘుప్ర్రాశిమ మీఱ నింద్రపురినీలాభైశణన్ గొల్వంగన్. 70
౧౧. బిందుమాధవుఁ డుండు నెం దద్విరిత్తయై ప్రకటఫేనాహికంచుకము లెగయ
నిందుమాళి నసించు నెందుఁ గైలాసంబు పాడై గుహాచ్ఛిన్ననటలిఁ జెంక
నిరవొందు లోలాద్ముఁ డెం దుర్వికూన్యమైబలుచుక్కగమిల్లపటలుపూన
న్పందాకిని తనర్పు నెందు మేరువు జలంబై నన్నుగావూరి నానహించ
నట్టికాశీపురంబున కరుగుచెంచి, యభినవభవాశామానజనార్ధరచిత
బహుశరీరాద్యివాహినీభ్రమదవజ్ర, శక్తలక్ష్మీమఃపీఠికాసరణిఁ జనుచు. 71
౧౨. కంఠేకాలపదారవిందములమై దైన్యాలి లోలాద్మునిన్
ఘంటికు న్విసుతించి భైరవుని మోడ్చుంగేలుతో డాసి వై
కుంతస్వామికిఁ జాంగిమొక్కి హిమవద్గోత్రాత్మజం జూచి యు
త్కంఠద దక్కినవేల్పులం బొగడి యంతన్దందయానంబునన్. 72

సీ. చికిలిచంద్రికవన్నెజీబులేఁగరకంచువలి పెదుప్పటి వల్లెవాటు వైచి
రవసందిదండజీరల దోరవాఱినమెడ నిండఁ గన్తూరి మెదిచి మెత్తి
కఠినవత్తోజసంఘట్టనాంకితభుజాంతరమునఁ దుమ్మెద తాళిఁజేర్చి
నవమాలికాప్రసూనకరంభితం బైనశిఖనిండఁ దాయెతుచేరుఁ జుట్టి
వీట నెవ్వరిఁ గనుఁగొన్న వెకలిరితి, నర్కసచివుని గనుగీటి నవ్వుకొనుచు
నారజము మీఱఁ దత్పురాభ్యంతరమున, నల్లనల్లన చనుడెంచు ననసరమున.

క. గంగఁ హిమగిరితటభా, గంగం బరిఘట్టహల్లకామోదితా
రంగ స్విధుచుచిరుచిరత, రంగం గనుతమి హృదంతరంబునఁ జెలఁగె. 74

శా. ప్రేంఖచ్చందనగంధగంధవహాన్నిర్మిద్రోచ్చలవ్వీచికా
ప్రేంఖోలీస్థితఫేనఖండములకుం బెన్నుద్దులై పదభూ
కంఠాణంబులు సంచరింపఁ దగుతద్దంగాస్రనంతితటిక
న్యైంఖావర్తకు గాలవాఖ్యమునిఁ గన్గొంటిం బ్రమోదంబునక. 75

క. కనుఁగొని యవహితమతి నై, వినయంబునఁ జాఁగి మ్రొక్క వీక్షింప కతం
డనుపమమనుపరనిశ్చల, మనస్కుఁ డై యుండ వయసుమదమున నేనుక.

శు. తోడిఁబడ మాయచేత నతిధూర్తనిశాచర వేషధారి నై
యడరి ఘనాఘనాఘనిబిజారవభైరవహలంకృతంబుతో
నుడువధముం గులాచలము లుర్వరయుం గకుబంతసీమలుక
జడనువడంగ నార్పుచుఁ బ్రచండగతిం గనుగ్రుడ్లు ద్రిప్పచుక. 77

శా. కుప్పింతుం దటమానికోటి వెఱవేఁకు లూపన ఘోరాగ్భటిక
నొప్పింతుం దిగధీశకర్ణములు కన్నుం గ్రేవల న్నిప్పుకల్
రప్పింతు న్వినువీధిఁ గ్రాలుకొన శూలం బుద్ధలిం ద్రిప్పచుక
విప్పింతుం జనదైర్యసంపద పృథూద్యేలాగ్రహగ్రంధితై. 78

క. ఈగతిఁ ¹దను వెఱపింపం, గా గాలవహాని యపుడ కన్నుఁదెఱచి మా
యాగౌరవాధిగతర, ఖోగాత్రుని నను నెఱింగి ప్రోధాన్వితుఁ డై. 79

మహాస్రగ్ధర. అధరం బల్లాడఁగా బిట్టపుడుగఱచి సాహంక్రియామర్షభాషా
బధిరాశాభాగుఁ డై భ్రుభ్రుమణపటునటద్బాలఘర్తంబు నిండక
విధూరసావంతంబుతో దృగ్వితతరుచి నభోవీధి రంజింపఁ జిత్తా
త్యధికాటోపంబునం బంతము వలుకుచు దుర్ధరవేషంబు మీఱక. 80

శా.ఓరీ సంపదఁ గన్నఁగానక సహాయుక్తుండ వై వచ్చి మ
 మ్మారా యి ట్టడకింపఁ జెల్లునె దురాత్మా యంచుఁ గోపించి నీ
 వీరూపంబు వహించి కాన జనతాహింసాది కృత్యంబులకా
 నోరారం బాల మేసి త్రుళ్లు మని నన్నుం జూచి శాపించినకా. 81

క. గజగజ వడఁకుచు నే నా, రజనీచరవేష ముడిగి వ్రతిపతిపాదాం
 బుజములపై వ్రాలి భయా, ర్జిజదీనాలాపగద్గదిక ని ట్లంటికా. 82

శా.చేతోపీధి భవన్తహామహిమముల్ చింతింపఁగా లేక యీ
 రీతి స్తన్నును మిన్నుఁ గానక మదోద్రేకంబునం ద్రుల్లితికా
 నాత పొక్కుటి పైఁచి శాపవచనాంతంబుం గృపం దెల్పవే
 యోతండ్రి నను బ్రోవవే యనిన నాయోగీంద్రచంద్రుం డనుకా. 83

శా.నత్సా మామకశాపవాక్యములు దుర్వారంబు లౌ నైన నే
 తత్సంరంభము మాని నీ ¹వడల నార్ద్రం బయ్యె నాచిత్త మీ
 కుత్సాపాత్రతనూవియోగ మగు నీ కున్యాన్యదివ్యాపగా
 భృత్యద్ధాంతరసీమ నొక్కనిశరాత్నిం గొంతకాలంబునకా. 84

క. అనుమాట లోను వెలి గా, ఘనగర్జితార్థనాదికస్ఫురణవచో
 ధ్వని నెఱిగ రక్కసుండ నై, చనుదెంచితి నిటకు సకలజగములు బెగడకా,

ఉ. నాపిశితాశనత్వమును నాబహుపాతకహేతునిత్యహిం
 సాపరతంత్రరోషవరుషత్వముఁ బాఢితి వీక్షణంబునకా
 భూపవతంస నీవలనఁ బూర్వ²శుభోన్నతి నొందఁ గాంచితికా
 నీపరమోపకారమహానీయత కేఁ బ్రతిసేయ నెర్తునే. 86

క.ఐన నొకమే లొనర్తు మ, హీనాయక మాఱువలుక కియ్యకొనుము ప్ర
 జ్ఞానిధులు సత్రియాలవ, మేనియును బహుకరింపరే మది నెందుకా. 87

చ. అతులితశౌర్య నీతలఁచినప్పుడు వచ్చి సమిజ్జయంబు ల
 ద్భృతముగఁ గూర్తు నీయరదముం దఱితోడయి వచ్చు నాయదృ
 శ్యతయును గామరూపతయు సంధిలఁ జేయుదుఁ గొ మ్మటంచు నా
 ష్టీతిపతి కిచ్చి యక్షుఁ డరిగెద ధదనుజ్ఞ నిధిశుపిటికికా. 88

శా.ఆసత్యానుతుఁడుం బ్రియాప్తసహితం దై యాత్మసౌరాస్త్ర⁴వి
 న్యాసోచ్చాసితరాక్షసావయవయతౌపాదితాత్వంతమై

1. ట - వలన. 2. చ - శుభోన్నతి. 3. ట - భోతేద్య. 4. ట - విన్యాసోచ్చాసిత.

త్రీసంపత్తికి సంతసిల్లుచు సముద్వేలాజలీలాభవా
యాసం బాఱంగ నొక్కనిర్మలసరఃప్రాంతంబునం బోవుచున్. 89

క. దరవికచనరసిజాంతర, పరిభేలచ్చంచరీకపక్షచలితపు
వృరజోనితాంతశీతల, మరుత్కిశోరములు మీఁద మల్లడింగొనంగన్. 90

క. తలిరిచి దట్టములై త, జ్వలజాకరశీతహతనక్షి బొడలి మొ
గ్గలఁబూవులఁబిందెలఁగా, యలఁబంఘులఁదనరుతరుచయంబుననొకచోన్.

సీ. పాసంతికారసాస్వాదమత్తాంగి యై తెలిసివల్లభుఁ జేరుతేటిలేమఁ
బ్రణయకోపంబునఁ బఱచి నాఘుఁడు మ్రొక్క గేరడంబులు వల్కుకీరతరుణి
నన్యానుషంగచిహ్నము తెల్లఁ బరికించి వరుని దూతెడుగోరువంకజోటిఁ
దమి దొలంకఁగ సాము గమించినచిగురాకుఁ జెలుపునకిచ్చుకోయిల వెలందీఁ
గనుఁగొనుచు నచ్చి యొకదివ్య కాంతియుతమ
యూరయుగళంబుఁ గని పేట్ట నూహసేసి
తదనుసరణపరాయణత్వమున వార
లాత్తవిశ్లేషము గణింప కరిగి రపుడు. 92

క. అందు హరిసుతుఁడు పులుఁగుబ, డిం దప్పక యరిగె యది నడిం బఱవ నిరా
నందుఁ డయి తిరిగి తత్సన, విం దమ్మునిఁ గానలేక వెదకుచు నార్తిన్. 93

ఉ. అక్కట యున్నిఁ దెల్పు మనుజా మనుజాగమవర్జితోద్వి నే
నిక్కడ నొంటి సైఁవఁగలనే కలనేనియుఁ బాయలేనీ నీ
వెక్కుడు క్రూరవృత్తిఁ దగవే తగ వేమఱుఁ బల్కరించు నన్
మక్కువ తొంగలింపఁ గనుమా కనుమాయలు వెట్ట నేటికిన్. 94

గీ. అనుచు విపినవీధి¹ నరిగెడుగంధాంధ, కరులఁ గిరులఁ బేచకములఁ గీచ
కముల జటులఁ గిటుల ఘనదైన్యఫణితితో, ననుజుమార్గమడిగి యడిగియలసి;

చ. యతిపతిప ల్కలంఘ్య మని యాత్మ నెఱింగి నిజాంతరంగసం
గతధృతి యై యదూద్యహుఁడు కాననవాటము దాఁటి యధ్వగ
ప్రతతుల వెంట నేగి పరపట్టనగర్వవిఖండనంబు దృ
క్కుతుకదపాధమండనముఁ గుండినముం గనియెం బ్రియంబునన్. 95

మ. కని తత్పట్టనకేళికాననలతాగారైకవాస్తవ్య భో
జస్వపాపత్యవిపంచికాభినవశీతాకర్తృభుక్ విశ్వరం

జనగీతామృతతోపితద్విరదరాట్నాంబరుం దుంబురుక
విజయప్రాణిమః జేరఁబోయి నలి గావించెం బ్రహ్మదంబునక.

97

చ. అపు డమరేంద్రగాయనుఁ డనన్యజసోదరభావనూచనా
నిపుణతనూవిలాసు నతనిం గనీ యెచ్చటనుండి వచ్చి తే
నృపతనయుండ వేమికత మిచ్చటికిం జనుదేర నంచు స
త్కృప నడుగ న్యమాద్వహుఁడు దీపితనూనృతస్త్రాక్షి నిట్లనుక.

98

సీ. కరగతచక్రండు హరిబలాన్వితుఁడు సన్తహితవిక్రముఁడు మామకగురుఁడు
ప్రాచేశకలితనురాగసంస్తుత్యసత్యాఖ్యాతగోత్ర నాయనుఁగుజనని
సరసధర్మధురీణుఁ డురునుమనోమార్గణావలంబనుఁడు నాయగ్రజన్యఁ
డక్రూరసుగుణోద్ధవాధారశూరసంతానశేఖరులు మద్భంధుజనులు
పాదలురాలచ్చి యెపుడు మాయదుకులమున
మాకురత్నాకరపురోత్తమము నివాస
మట్టినే నీకు నిచట శివ్యత వహించి
వీణ నేర్వంగ వచ్చితి విమలచరిత.

99

గీ. అనుచుఁజతుర్క్రిందెలిసినవినితదీయ, వృత్తమఖలముమనమున నెఱిగితుంబు
రుం డతని గారివించి యార్దుక్కుబాహు, నృపతనూభవుతో వీణ నేర్పుచుండెఁ

ఉ. అంత దిగంతదంతరలతాంతనిశాంతనితాంతకాంతద
న్యాంతికతాంతపాంథజనతాంతరసంతతకృంతనప్రధా
త్యంతసమంతతస్ఫురదుదంతపరంతప కాంతిసంతతి
క్రాంతదురంతకుంతరతికాంతము పొల్పె వనంత మెంతయుక.

101

1. క. వనలక్ష్మి మాధవాగతి, కనువుగఁ బూనీట జలకమాడుటకై ముం
దనువున నలుఁగిడఁగా ను, ద్లిసచిక్కన మనఁగ ధరఁ దొరికెఁ గారాకుల్.

ఉ. పూని వసంతహాళికుఁడు పొంగెడురాగరసంబుచే గడు
న్నానుజనాళిమానసపుగట్టులు దున్ని మనోజకందళిం
గానఁగఁ జేసి యంత నెగఁగట్టినయట్టిహలంబులో యనం
గా నెఱసెం బలాశకళిక ల్లునుమున్న వనాంతరంబులక.

103

క. ఎలదీవెచెలులు వలిగా, డ్వులపైఁ దేనియవసంతములు చల్లఁగఁ జే
తులఁ బూనినవేత్రపుఁది, త్తులు నాఁ దలిరాకుపాదలఁ దోఁచె న్నొగ్గల్.

104

ఉ. అలమునకా దిశ లైలిచి యానంగం బోవ వియ్యక్తముల్
హాళి ననంతిస్తాభ్యుచిత లక్ష్మలుదోసల నింది చిట్టలే
జీలకుం జూపబోలు పనసింగిణికో నిటు గాక యున్నచో
సేల వహించుం గొంతుదో నీకనలనువడితలంకముల్.

107

ఉ. మావుల మారు ప్రాంతముకమావుల జేయు దిన్న గంపపుం
దావులగాడ్చునాహిణి లతాకళ పూని మిలింపయ్యక మా.
తేవిగిన్నెగిల్లు గడచించును ధేయని కూనెత్తెచె నా
నావిధపల్లవాచనకనశ్చలకంఠకుహూంబాన్ధిగోక.

సీ. శావనిశ్చక్రై చతురుడు వెనచేల్చురావక్రై చన భృంగుడు
సంగడి శాస్త్రము బుద్ధివెనుశిష్యుల చెలువునం గెలయుకోవెలులు సెలంగ
విన్నండుటకు మనవికి దాయువింధ్యశృంగములు నాం బుప్పడిగట్టు తెనంగ
గట్టినకావికోకలచెఱంగులరీతి నెడనెడం దలిరాకు తెగసియాడ
సేలమిం దనుం గన్నద్విజవంక్తు తెరుచుకొనంగ

సారె బెల్లుబ్బుయువజనశ్రమజలాబ్ధి
నిముమకొన దక్షిణము వాసి యేగుజెంచె
గొదలునడలోడం బనమానకుంభజంబు.

108

ఉ. అంశుల రుక్తబాహుననుభాభివనంవర యొక్కనాంబు శు
ద్ధాంతగృహంబు పెల్చిడి విహారించునుదెంచె నచ్చెలుల్
చెంతలం గొల్చి గుండవళిశింజితరంజితకుంజనుంజుల
ప్రాంతగళత్ఫలానవరతాంగదభూటికిం బుష్పవాటికిం.

109

క. ఏతెంచి చందనాచల, శీతలతనుగంధనహవశీకృతలవలీ
చూతైలావాసంతీ, జాతామోహములం దేలి సంతన మందకా.

110

సీ. కమ్మలిపూనీటికాల్య వ్రీలినచోటం గంబూరమున వంటం గట్టికట్టి
నలవుతో గురువేళ వామచాటినచోటం బూసీకు కుండలం బోనపోసి
చలిమావిననముల జోకులైతినచోటం గలువపుప్పొడిసింది బలసిబలసి
పరుసంపుమరువంబు పదను దప్పినచోట వలిమంచు గూడల వైచివైచి
సునుములకు మూగుతేటులం జోపిచోపి
యారముల రాలుతనిసంఘ లేటియేటి

1. ఈపద్యము ఆంధ్రకవుల చరిత్రములో ఎలహాచి బాలనరవృత్తి గ్రంథములోని దని
నిరూపించి. 2 చ - గతిక. 3. పన్నీటికాలువ పల్లెఁబోల్లినచోట గంబూరముననర్జునకట్టగట్టి

గ్రక్కుపాటున రాజస్యకన్యః గాంచి

యపుడు నరపాలికలు రయస్యగ్ర లగుచు.

110

క. ఒండొకతె మీఱి గృహసుఖ, నండకు నేతెంచి మట్టదమ్ములు విరిపూ

నండలుఁ గమ్మనిగిజ్జఁగి, చెండులుఁ బైకానికెచ్చి చేరి హృద్యాక్షిణ.

111

చ. అచట విలాసభూధరము లచ్చటఁ గ్రన్నెలకాలతిన్నె ల

ల్లచటఁ బరాగసైతము లచ్చటఁ దేనియయేటిసీటిహ

లచటఁ బయోరుహకరము లచ్చటఁ బూచినకన్నెమాపు ల

ల్లచట లతాకృతాలయము లంచుఁ గరంబులఁ జూప వారితోణ.

112

సీ. విందులు వైకొన్నె యిందిందికమ్ములు వాసంతికాస్త్రసూనాననముల

దోమటి దొడుకునే ప్రేమఁ గోకిలములు పాటలనహకారిన్లునముల

బున్వంబు గుడుచునే ప్రోదిరాచిలుకలు పరిసక్వదాడిమీఘలరసములఁ

బొత్తారగించునే మత్తఖంజరములు చంపకస్త్రసపజసౌరభముల

నామెతలు నేయనే శారికాస్వయములు

గోస్తనీవల్లికా¹ ఫలగుచ్ఛకముల

నలరువలపులు గాంచునే తలిరుఁబొదలు

మలయగిరికందరాయాతమారుతముల.

113

శ. అనుచు లతాంగి పూవుఁబొద లారసి పుష్పాక్షితిన్ప లెక్కి కుం

దననమరందవాహినుల దాఁటి సరస్వతీసీమ మట్టి పూ

చినయెలమావిజౌంఝములఁ జేరి ²మెలంగుచు సంతఁ జెంగటం

గనుఁగొనియె న్లవంగలతికాపరికల్పితకాయమానముల్.

114

క. కాంచి యచటం దదీయను, మాంచలసంచరణచంచదళిగానకళా

పంచనచుంచువిపంచీ, పంచమనాదంబు చెఱు పండుపు నేయక.

115

జ. మ. ఇది నాయన్నవిపంచినాద మగుఁజుమ్మి నెన్నెలీ యాటా

నదనంబు ల్పుతినాద మూనఁదొడఁగెం జచ్చితమే యంచు ను

న్నదకాదంబరవాసుకారివిచలస్తంజీరిశింజారుతం

బొదవం జేరి సహోదరుం గనియె నత్యుత్కంఠ దీపింపఁగన్.

116

క. సోనలుగాఁ గమ్మనిపూఁ, దేనియతుంపురులు చల్లుతీవలలో న

మూసవతి నిలిచి యన్నక, గానరతుం గాంచి లేదుపకంఠక్షోణిణ.

117

సీ. మేరుసంగతిగేయసౌరవాహినిమూఁడు తెగలాయెననంగదంత్రికలుమెఱయ
 ప్వరదేవతారోహసమవరోహక్షోణి గట్టు మెట్టికలు మెట్టు లమరఁ
 గరివె సుఖంబుగా గానలోలత డాయుచిలునరా జర వెండ్రియొశవు మీఱ
 శ్రుతితంత్రికాబినాహృతికి నేతెంచినకవడక్కనలు నాఁగఁ గాయ లొలయఁ
 దనరువీణియఁ జేఁ బూని తంత్రి దీటి

బిరడలు బిగించి శ్రుతిఁ గూర్చి కరివె నివిరి

జాటుగా మీటి నారెలు చక్కనొత్తి

సారెఁ బలికించునత్యాకుమారుఁ గనియె.

118

క. కనుతెప్ప లిడక యతనిం, గనుఁగొనియుం దనివిచరక కామిని యన్నం
 గనునెవమునఁ బాద వెలువడి, ¹చని నిలిచె న్నాగులు వాయుచంద్రకళ యనన్.

శా. ఆవేశం దుదతెప్పల న్నిలిచి ²నేత్రాంతప్రిభాగంబులన్

దానై చెక్కుల జాటి కర్ణవిచలత్రాటంకహీరప్రభన్

దీవ లాసిఁగుచు నొయ్య రాక్షామరుపై' నిండాఁ రె రాజనన్యక

న్యావీతంకురముల్ స్థరప్రథమముక్తాశ్రుప్ర తానం బనన్.

120

గీ. పూపగుబ్బెతఁ గన సిగ్గు పొదలుచుండు

రాచకూతురు గాన సంకోచ మడర

✓ నన్ననన్నిధి నున్ని భయంబు నిగుడఁ

గలిక గనుఁగొనఁ దలఁచు లోసులుకు నశుకు.

121

క. వనజాస్యకు మై నిండి, న్నినుపారెం బులక లవుడు నిఖిలాంగములం

గనుఁగవసాటికిఁ దాడుం, గవఁగఁ గటాక్షంకురములు గ్రమ్మించె ననన్.

³క. తమినేత్రచకోరకయు, గ్గము నరసతివదనచంద్రికల నఱు మ్రాపం

✓ గమించి యెడఁ బట్టుచాలమి, నుమిసెనొ యన సశ్రుబిందులొలికిం జెలికిన్.

ఉ. తత్తటపాటుతోడఁ గనుఁదమ్ములడాలు దిగంతరంబులం

జిత్తరు నింప లేఁజెమటఁ జేల కుచంబులపొంత జాఱ నా

✓ బిత్తరి మ్రానుపాటాదవఁ బిమ్మిటిఁ దా నొకకొంత గొంకి లోఁ

జిత్తము మట్టుపెట్టికొని చేరి సహోదరుదండ నిల్వఁగన్.

124

ఉ. అప్పుడు లేమపాదకటకారవము ల్నిజవల్లకిరుతిం

దప్పులు సూప వింతనినదం బిది యెక్కడిదంచు నెల్లడం

1. చ - చనియె స్థలవంబుఁదాయు శకిశయనఁగన్. 2. ల - నేత్రాంతప్రిభాగంబులన్.

3. ల - లోలేదు.

గ్గల మగుకాతరత్వమునఁ గ్రన్థుఁడే కోనుబత్వపాళికా
కలితవతంసపక్షననగంధవిశేషము లాచరించునె.

158

చ. జగములు శిల్పిగోరి సుమసాయకుఁ డెత్తువనిండ్లిపెక్కిముల్
మగునకపోలయుగ్గ మనుమానము లే దటుగాక యున్నచో
నగణితకర్ణకుండలసమగ్రమఃశిప్రతిబింబవచ్చుం
బగుచుఁ జెలంగునే మకరికాంకిత మై చెలువంబు సూపునే.

159

గీ. కమలసూతి సుధాకరుకందుఁగదపి, బింబమున దీనిమోముఁ గల్పించనయ్యె
నలికమగ్రంబుపార్శ్వముల్లభుకుఁజెక్కు, లంఘవింబాధరంబుబింబాధరంబు.

గీ. నుంజభాషిణికంతసామ్యమునఁహించ, నట్ట ముద్రుమసుమనోన్వయయ్యెఁగాక
వార్ధిజాతనజాతీయవస్తులుండ, నాదరము గాంచు పెట్టు తదాదరంబు.

160

గీ. మధుపసంగతవిటనసనూజములును, బల్లవాల్మీష్టుల్లికాపాళికలును
నవతువచ్చునె యీనశినకలభునన, న్నర్థనీయభజాకల్పనల్లరులకు.

161

చ. మును పొకకృష్ణమూర్తి ఘనము ల్లరియక గిరినైతి గోవింద
ర్ధన మొనరింప నత్తెఱఁగు దా నది చిత్రమె యంచుఁ గొమ్మయా
రనియెడుకృష్ణమూర్తి మదనాశుగవృష్టి దనర్చ గోవింద
ర్ధన మొనరించె దత్కుచధరాధరయుగ్గము నుబ్బ నెత్తుచుక.

162

చ. సరసమయోవిభాతమున సారసగంధిగభరనాభి తా
మరసకుటీరము న్నెడలు మంజులరోచులతాళిరాజి బం
ధురతరపక్షవాయువుల నూత్నతదీయపరాగమాలికల్
వరుసనె రాలి రేక లగువైఖరిఁ బొల్పు నళీవిభంగముల్.

163

గీ. సుప్రతీకోత్తమాంగ మీనుదలిపిటుఁడు, గాకయున్న రత్నాకరకాంచికాస్త్ర
యక్షిఁగను నేనితాంతసృష్టోరుసుకర, కాంతినదపుష్పరస్నూర్తిగడలుకొనునె.

గీ. కలమగర్భంబు లబలజంఘల జయింప, మల్లఁబడినిక్కి కడఁపటఁబొల్లువోయి
రాలిపడికాటికంటకాక్రాంతివిరిసె, బరఁగు నెనివేకమిల జనప్రకృతులకును.

క. తామేటి వెన్నులివి న, తీరుణిప్రపదములు దనరె దివ్యోరుదిశా
సామజ్జకరోపరికటీ, భూమండలి యందుమీఁదఁ బొలువగుకతనక.

164

చ. ప్రమదపదంబులం దొరయఁ బంకజముల్ వసమధ్యసీమఁ జ
క్రములకు నింపుగాఁ దపముఁ గాంచుతటి న్నధుపాళితోడఁ బా

1. చ - కోపునే. 2. ట - వహించి, యజ్ఞ. 3. చ - వివాసమున, ట - విభాగమున.
4. ట - లోలేదు. 5. తానుగల వెన్నువిడిచి.

- యమి ములినత్వే గుండిమును హంసకసంగతిచేతఁ బాదనా
మ్యముఁ గని మించె నేరి కమలాత్మలచంగల త్రిత్తవోవుచే. 143
- శీ. అలరె వారిజచేత్రాసదాంగుళీన, భాళి యశాచనవనసీమ సడరునవ్య
విద్రునులతాగ్రశౌర్యకవిత్తి నాఁగ, నగ్రలాఠొంసంబు సుమాసవముగ. 144
- క. అనుమాన మేల నిజ మీ, ననఁబోడియె ర్దుక్తబాహునందన యలనా
వినుకలియునుగనుకలియును, మనమునఁ¹దలబొయ నైకమత్యముఁగాంచెకొ.
మ. అనుచో నాలలితాంగి నొక్కచెలి డాయస్వచ్చి యోనెచ్చెల్లి
నననాసంతికకు న్రనాలమునకు నైవవాహికప్రక్రమం
బానరింపం జనుడెమ్ము పేగ యన నయ్యో డైన మీపాటిమే
లును సైరింపఁగఁ జాలదంచు మది నాలోలత్వముం జెందుచుక. 146
- క. ఆపడఁతి యప్పు డఱవిరి, తూపులచే డీలుపడుట తోఁబుట్టునకుకొ
దీపింపకుండఁ జని పు, ప్పొపచయాస్కైపై మనోంబుజ మడరకొ. 147
- శీ. కైలాసు జతన మీకలుచరాచలువరాల్ జీరుకుల్వారు ²రాజీవనయన
పాదానభాన మీచరుచంపుమరువంపుఁగనిమలదాఁటుచోఁ గంబుకంఠి
³మేలుప్పరంబుతు మ్మెదమందొద మందటిలుపాదల్ దూఱుచోఁగలువకంటి
చిత్తేశు చూడు మీచిన్నారిపొన్నారి కేకినీలాస్యము ల్గీరవాణి [దుచు
యనుచుఁదన ప్రాణసఖులు నెయ్యింబుమీఱ, నెచ్చరికఁదెల్పనిచ్చలోఁటిచ్చవ
వెచ్చనూర్పుచుఁగలఁగుచువిన్నన గుచు, రామవిహరించెఁబుప్పి తారామసీమ.
- ⁴మ. అరుణాంఘ్రిద్యుతినారసీకృతసుధీహర్యక్ష హర్యక్షదో
ర్ధణాధాకృతితాభృతామరకదంబాధ్యక్ష బాధ్యక్షమా
హరిణాస్తోకహృషీకచోరకనిరానారక్ష నారక్షమా
శరణోటిపిపాటితాంతరిరంసల్లక్ష సల్లక్షణా. 149
- క. సంసారదూరసరిణారి, రంనాధిగతప్రశంసరాగవారిణవై
తంసికసంసన్ధానన, హంస మహోహంస పరిమహంసవతంసా. 150
- ప్రగ్విణి. ధ్యానకృత్యేనధి దంభవిద్యానధి, దానలక్ష్మీనిధి దాంతహృత్సన్నిధి
మానభూషావిధి మంజుభూషానిధి, జ్ఞానసంమోదధి సత్త్వనామోదధి. 151
- గద్యము.—ఇదిశ్రీమద్దత్తాత్రేయయోగీంద్రచంద్రచరణారవిందవందనసమాసాది
తసరసకవితారసోదాత్త దత్తనామాత్యసోదర్య మల్లనమంత్రివర్య ప్రణీతం
జైనచంద్రభానుచరిత్రం బనుమహాప్రబంధంబునందుఁ దృతీయాశ్వాసము.

1. చ - బ - వివరింప.

2. రాజీవగంధి.

3. ట - మేలుప్పరంబీరసాలరసాలంబు

పొదరిండ్లు దూఱుచో. 4. ట-లోలేదు.

శ్రీశ్రీ.

చంద్ర భాను చరిత్రము.

చంద్ర భాను చరిత్రము.

- క. శ్రీధర శుభావతార గ. హాథానాథాన స్వగృహార సతమం
శ్చోధన నయబోదన వి, హృదయలక్ష్మీ గహయ దత్తాత్రేయా. 1
- న. అవధరింపు మానమయంబుచ. 2
- క. ఊరీతినంచరించుచు, నారాసుంహార కేవలాలసవచి యై
యారాను యంతః జెంగట, మారుబిజారంబు లైనమాపులదండక. 3
- చ. చలునలు చల్లుగొజ్జంగులసంచులఁ దుమ్మెదతెక్కసోఁకులక
వలిపిరిసచ్చు తేనె లిరువంకల జో రనుచోట దట్టమై
బలితపుదాపు లీనువిరివందిరి క్రిందటఁ గ్రమ్ముతెమ్మెరలో
తొలఁకెడు కస్త్రపుంజవికెలో వసియించినఁ దోడినెచ్చెలుల్. 4
- క. వినయమున ననునయించుచు, నెనరునఁ జేసట్టికముదిసీకన్యకఁ దో
డ్కొని యేగి కేళికానన, నిరుతవిశేషములు విన్నవించుచు వేడ్క. 5
- చ. చిలుకలకొల్కి చూచితి నె చెంగట మ్రోయుచుఁ దేంట్లు చుట్టిరా
నలపువుసీరు గ్రమ్ముజలయంత్రపుఁగంబములందుఁ బైవయిం
బాలయుచు వ్రాలుచు న్లికుచము ల్లిగు నీవనలక్ష్మి గాజుచా
లులియఁ జెమచ్చు కేలఁజెలువొందఁగ నమనలాడుకొనడిక. 6
- చ. కను అనమాత్రనిష్ఠులవికాసతృణాకృతు లిడునంశముల్
గనుపుల ముతైముల్ గురియఁగాఁ దృణరాజములై ఫలోన్నతిం
దనదిన పూగము ల్లిమయదారకేకుం దగఁ బెక్కుముతైము
ల్పినికినరీతిఁ బొల్చుఁగుహాసనతత్కళికాసహస్రముల్. 7
- చ. మరుఁ డనుకాతు రాచిలుకమాపులకు న్నెఱి మానునట్లుగా
నురవడిఁ దేటిఁబ్రంబొగల హారను కెంజిగురారు మాపుల
స్పిరుసులదిక్కుఁజూపి నడవించినఁ ద్రొక్కుచు వచ్చి శంకలే
కిరుగడనిల్చె మంజురుతహేషలు మీఱ లతాంగి చూచితే. 8

ఉ. యోగం నూంగులేను పవమూనినమాత్ర నవినరాగల
 య్యయోగమై మునశ్రీపులు సీధుకణంబుల జల్కుచుం
 కానుక గంగగీతం పరభాగ్యము మెచ్చుకొనం దొడంగెం బ
 ద్దాయతనేత్ర చూడు మిది యర్హును కాదె యలీకసంధ్యకుఁ.

చ. ముదిత యొక్కర్తు లేంట్లు తను మూఁగిన నెచ్చెలిఁ ¹గాన క్కార్తయె
 కుమరుమెఱుంగునిబ్బరపుగుబ్బలనొత్తినఁ దత్సవ్యయంగ్రహ

భృదితరసానుభూతిఁ జెలువొందుచుఁ గ్రోవి తదాప్తిహేతుమ
 ట్పునతలి కిచ్చు మెచ్చి నిజబంధురగంధరజోవిశేషముల్.

10

ఉ. సామజమాన యాచిఱుతనంపఁగిసాం పరుదయ్యె నంచుఁ నా
 లీమణి యెచ్చరింప నొకలేమ ముఖాంబుజ మెత్తి చూడఁగా
 నామహిజంబు పూనె సుమనోఽధికరాగసమృద్ధిఁ గాన నె
 చ్చొమహితాళినం గ్రహణహానుల కిట్టితెఱంగు చోద్యమే.

చ. రమణియొక్కర్తు నవ్వచు మరందముఁ బుక్కిట నించి బోటిపై
 నుమియఁగ నేగె నమ్ముగద యొందొకచెంతకుఁ బోక కేసర
 ద్రుమము మఱుంగుఁజేరె నది తోడన తన్నుఖసీధునిక్తమై
 యుమియక మానెనే యభినవోపగతస్రనవాసవంబులక.

12

చ. పనిత యొక్కర్తు కేళి పనవాటి గతాగతఱున్నయై కరం
 బునుపఁగఁ దత్కరగ్రహమహోజ్జ్వలమై ముదితద్విజావళీ
 ఘననినదంబు మీఱు²సహకాంశిరోమణి వేల్పుఁ గంటె నూ
 తరకినలానలంబున నుదారమరుచ్చ్యుతసూనలాజముల్.

13

ఉ. ఏలకీతినయుయ్యెలపయిం జెలి³యూఁగ నొక్కర్తు లీలతో
 నాలతి సేయఁగా విని ప్రియాశము పూవులవాన నించి యు
 న్నీలిత సీధుబాష్ప మయి మెచ్చులఁ దేలఁ దదగ్రసీమ మ
 త్రాళియుఁ బాడెను న్విసు మదాంధులచెయ్యులు హాసయోగ్యముల్.

14

చ. అనదృశధీతాధికమదాప్తి సుదృష్టాణు లిద్ద ఱుల్లన
 ద్రనకళికోపలభికయి రాయుచుఁ బల్క నమీరణోన్నమ
⁴త్వనవితశ్శాకాంచలకరంబున వాద మడంచె గోఁగు వె
 క్కన మగు అంతుపై తుర⁵యగంధసువర్ణసమగ్రతానిధుల్.

15

1. ట - గూడకార్త, 2. చ - ఘనసార, 3. శ - నూచుచునోర్తు, 4. ట - త్ప్రసవ
 నిశాధికాంచల, 5. ట - సుగంధ.

క్రింది.

ద్రావిడభాషలలోని

ఉత్తమపురుషవాచక సర్వనామము.

పై రెండుభాషలకును గలసంబంధమును గనుంగొనవలయు నన్న నాభాషలలోని సర్వనామరూపముల తెల్పఁచుకొను కలదో చూచుట యావశ్యకము. భాషయొక్క బాల్యమునందే పుట్టి నాధారణముగ నెక్కుడు మార్పులను జెందక చివరవఱకును భాషలో నిడుచి యుండఁజల్లినంగ్రహములోఁ బురుషవాచకసర్వనామములు ముఖ్యమైనవని చెప్పవచ్చును. ఎంతయునాగరకభాషయైనను ఉత్తమపురుషపురుషములను సూచించుపదములు లేక యుండదు. కొంచెము హెచ్చుతక్కునగ భాషోత్పత్తితోడనే యవియుం బుట్టును. అట్లు పుట్టి భాష యభివృద్ధి చెందినకొలది నవియుఁ గొలదిగ మాటుచుండునే గాని, పూర్తిగ మాటిపోయి భాషయొక్క వేఱువేఱవస్థలలో వేఱువేఱు పురుషవాచక సర్వనామము లుండుట నాధారణముగఁ దటస్థింపదు. ముఖ్యముగ నీనియమ ముత్తమపురుషపురుషవాచక శబ్దములకుఁ జెల్లును. కావున వేఱువేఱు భాషలలోని యిట్టిపదములను మనము పోల్చి చూచినయెడల నాయా భాషలకుఁ బూర్వసంబంధము కలదా లేదా యని తెలిసికొనవచ్చును. ఇప్పుడు ముఖ్యముగ ద్రావిడభాషలలోని యుత్తమపురుషవాచకసర్వనామముయొక్క రూపములను గుఱించి విచారింపవలసియున్నది.

తెలుఁగు:--తెలుఁగున నేకవచనమునందు నేను అనురూపమును, బహువచనమునందు మేము మనము అనురూపములును సర్వసాధారణములై యున్నవి. ఇవి వ్యాసహారికభాషయందును, గ్రంథికభాషయందును గానవచ్చును. అట్లే పురాతనకాలపు గ్రంథములందును, నాధునికగ్రంథములందును గలవు. ఇవి గాక ఏను, ఏము, నేము అనురూపములు గూడఁ బూర్వకాల మున్నట్లు మనగ్రంథములవలనఁ గానవచ్చుచున్నది.

శబ్దమునకుఁ జివర నున్నహల్లులకు 'ఉ'కారముచేర్చి వ్రాయనట్టియుఁ బల్కునట్టియు నాచారము మనభాషలో మొదట లేదు. ఇది తరువాత వచ్చిన ద్రావిడభాషలు, పూర్వము మనభాషలో హలంతశబ్దములు కలవు. కావున,

నుశ్చనుపురుషునినానుమును మొదట, ఏకవచనమున ఏక, నేక, ఏమ్, మేమ్, మనమ్ అనురూపములు కలిగి యుండెడివనుట స్పష్టము. మొదట వీనిలోని యేకవచనరూపములను గుఱించి కొంచెము విచారించెము.

‘నేక’ అనురూపము ప్రథమవిభక్తియందే కానవచ్చుచున్నది గాని మిగిలిన యన్నివిభక్తులందును ‘నాక’ లేక ‘నక’ అనురూపమే యుపయోగించబడును. ద్వితీయ నన్ను, తృతీయ నాచే, చతుర్థి నాకొఱకు, పంచమ నావలన, షష్ఠి మొక్క, సప్తమి నాయందు. ఇట్లు తెలుగుభాషయందు ‘నాక’ అను రూపమునకే యెక్కుడు వ్యాప్తి గలదు. కావున నీశబ్దముయొక్క మొదటి రూపము ‘నాక’ అనునదే యనియుఁ గాలక్రమమునఁ బ్రథమైకరూపము మాత్రము ‘నేక’ గా మాత్ర ననియుఁ దోచుచున్నది. ఇందుకు దృష్టాంతముగఁ దూర్పువాండ్రు ‘నేను’ అనుటకు మాఱుగ ‘నాను’ అనియె యనుచున్నారు.

ఇంకను సూక్ష్మముగ నాలోచింపఁగా నీశబ్దము మొదట ‘నాక’ అని గాని ‘నేక’ అని గాని స్పష్టముగ లేక ‘నాక’ అన్న యచ్చారణ గలిగి యుండె నని తోచుచున్నది. ‘నాక’ లోని యచ్చు తెలుఁగునకుఁ గ్రొత్తది కాదు. అది ‘తాట్రాకు’ ‘పుల్లాయ్కు’ అనుపదములలోని యచ్చువంటిదే.

ఇక ‘ఏక’ అనురూపమును గుఱించిన వింత చూడుఁడు. దీనికిఁ దెనుఁగునఁ బ్రథమవిభక్తియందుఁ దప్ప నితర విభక్తులలోఁ బ్రయోగము లేదు. ‘ఏక’ పదముయొక్క షష్ఠీరూపము చెప్పు మని యడుగుటకు వీలు లేదు. అప్పుడు ‘నాకు’ అన్న ‘నాక’ పదముయొక్క షష్ఠీరూపము చెప్పవలెనే గాని వేఱురూపము కానరాదు. కావునఁ దెనుఁగున ‘ఏక’ రూపము లన్నియు (ఒక్కప్రథమ తప్ప) నశించినవి. ‘నాక’ రూపములే మిగిలి యున్నవి.

బహువచనరూపములను గుఱించియు నట్టి విశేషములే కలవు. ‘ఏము’ రూపము ప్రథమయందే కానవచ్చును. ఇతరవిభక్తులలో నీరూపము కానరాదు. ‘నేము’ అనునది ప్రాచీనగ్రంథములలోఁ గూడ నరుదుగ వచ్చును. ప్రథమవిభక్తిలో ‘మేమ్’ అన్న ఏకాదయత్వరూపమున్నను నితరవిభక్తులలో ‘మా’ అనురూపమే కలదు. ‘మనము’ అనునది యుత్తమచుభ్యమపురుషులను సూచించును.

ఇక నితరప్రావిడభాషలలోని రూపములను విచారించి పోల్చి చూతము.

అటవము:—అటవభాషలో మిక్కిలి పురాతనరూపములు ఏకవచనమునందు ‘యాక’, బహువచనమునందు ‘యామ్’, ‘నామ్’. ఇవి ‘తోత్’

గాప్పియమ్' లోని రూపములు ఇవి మన తెలుగుతోని 'ఏకా', 'ఏమ్' అను రూపములకు సంబంధించిన వేరువేరు జెప్ప నక్కఱలేదు. 'నాకా' అను రూపము మొదట నెనిమిదవ తొక్కించిన శతాబ్దములలోని వ్యాజ్యమునందు గానవచ్చును. ఆభాషయందు మొదట 'నాకా' అను రూపము వ్యాసహారిక భాషలో మాత్ర ముండెననియు, గొన్నిదిశములవఱకు లాక్షణికులు దానిని గ్రహించలే దనియు, ఓకవ గ్రహించి రనియు, 'యామ్' అనుబహువచనరూప మును మొదట గ్రహించి ఓకవ 'యాకా' అనునేకవచనరూపమును గ్రహించి రనియు, ద్వలయభిప్రాయము !

ఇప్పుడు అటవమునందు 'ఏకా' 'నాకా' అను రూపములు రెండు నున్నను నివి తెలుగులోవలెనే ప్రథమావిభక్తివఱకే గానవచ్చును. ఇతరవిభక్తులందు, ఏకవచనమునందు రెండు రూపములు కనబడుటకు మాఱుగా, ఒక్క 'ఏకా' రూపములే కానవచ్చుచున్నవి. తెలుగులోనువలె 'నాకా' రూపములు కాన వచ్చుట లేదు. ఎన్నె, ఎన్నాల్, ఎనక్కు, ఎన్నిడల్లిల్, ఎన్నుడయ, ఎన్నిల్ అనునవి అటవమునందు, గ్రామ్యగ్రాంధికభాషలలో, గలద్యితీయాదిరూప ములు. 'నాకా' రూపము లేవ్చటను గానరావు. కావున మూలద్రావిడ భాషలో 'ఏకా', 'నాకా' అను రెండు రూపము లుండెననియు, నందుండి చీలి నప్పు డటవవారు 'ఏకా', రూపమును గ్రహించి రనియు, తెలుగువారు 'నాకా' రూపమును గ్రహించి రనియు మన మూహింపవచ్చును. ప్రథమావిభక్తియందు నీరెండురూపములు నీరెండుభాషలందు గ్రంథాదులలో నేటివఱకును గలవు. కాని వ్యాసహారికభాషయందుమాత్ర మీరెండుభాషలలోను 'ఏకా' రూపము లోపించి 'నాకా', 'నేకా' రూపమే నిల్చి యున్నది.

ఇక ననేకవచనరూపములను విచారించగా, యామ్, నామ్, నాంగళ్ అనునవి కానవచ్చుచున్నవి. కాని 'యామ్' అనురూపము, అనగా మన తెలుగులోని 'ఏమ్' అనురూపమునకు సజాతీయమైనరూప మిప్పటిభాషలో

* ఇయ్యది అటవమందలి మిక్కిలి పురాతనవ్యాకరణము. ఇది క్రీ. శ. 2వ శతాబ్దములోని దని సాధారణముగ నందఱు నొప్పొకినియెదరు. కాని యిది యింకను బురాతన మనియు క్రీ.శ. మునకు బూర్వపుది యనియుఁ గొందఱు పండితు లిటీవల వాదించుచున్నారు. శారవాహ మింకను జచ్చింపఁబడవలసి యున్నది. 'తోల్ గాప్పియమ్' అను దానిలోని 'గాప్పియమ్' అనునది 'కావ్యమ్' అనుసంస్కృతపదమునకుఁ దన్మతము. తోల్ గాప్పియమ్ అనగాఁ బ్రథమకావ్య మన్నమాట. అటవవారి వింతతద్భవముల కిది యొక యుదాహరణము.

హాసము. ఇది పురాతన హాసము. 'నాం గో' అనునది ఆధునిక హాసము. ఇది యిప్పుడు 'మేమ్' అనిన పుష్కలమునందు బాడబడినది. పూర్వము 'యామ్' అనునది బాడబడినది. 'నామ్' అనునది 'మన' అనునర్థమునందు బ్రయోగింపబడును. ఇది తెలుగు 'నేమ్' అనుదానికి సంబంధించిన హాసము. ఇవి ప్రథమావిభక్తికి సంబంధించిన నియమము. ద్వితీయాదివిభక్తుల బహువచనమునందు ఏం, నాన్ హాసములు కలవు. 'ఏం' హాసములన్నియు 'మేమ్' అనునర్థమునందు 'నాన్' హాసములన్నియు 'మనము' అనునర్థమునందును న్యవచారింపబడుచున్నవి.

కన్నడము:—కన్నడమునందలి మిక్కిలి పురాతన హాసము ఏకవచనము 'ఆన్', అనేకవచనము 'ఆమ్'. ఇవి తెలుగులోని ఏన్, ఏమ్ తో సమాతీయములు. ఇందువలన జూడ సీతబ్దము ఆన్, ఆన్, ఏన్ అవి మూడవిధముల ముచ్చరింపబడుచుండెననియు, ఆన్ అను హాసము కన్నడమువారిదిని, ఏన్ అను హాసము తెలుగువారిదిని ఆన్ అను హాసము మిశ్రవాదియు నని కానవచ్చుచున్నది. ఈయచ్చారణములే నాన్, న్యాన్, నేన్ లో బ్రతిపలికినవి. న్యాన్ హాస మిప్పు డేభాషలోను సలక్షణ హాసముగ గ్రహింపబడుట లేదు. గ్రామ్యభాషయందు గానవచ్చుచున్నది. ఈ 'ఆన్' మరల 'ఏన్' హాసమును గ్రహించెను. ఇట్లు ప్రథమాదిభక్తి హాసములను గుఱించి విచారించి ద్వితీయాది హాసములకు వత్తము. 'ఏన్' అనునది ద్వితీయాదివిభక్తులన్నిటియందును 'ఎన్' అను ప్రాస్తవహాసమును చాల్చును. ఎన్నం, ఎన్నిం, ఎనగె, ఎన్నత్తణిం, ఎన, ఎన్నో, ఇవి పురాతనపు ద్వితీయాద్యైకవచన హాసములు. ఎన్నం, ఎన్నిం, ఎనగె, ఎన్నత్తణిం, ఎమ అనునవి బహువచన హాసములు.

కన్నడమునందు నొకవిశేషము. ద్రావిడులలో భాషావిషయమై అతివారు 'ఏన్' తెగవారనియు, తెలుగు శాఖవారు 'నాన్' తెగవారనియు నే నిదివఱకుఁ జెప్పియున్నాను. కన్నడమువారు మొదట 'ఏన్' తెగలోఁ జేరినవారుగ నుండి తరువాత 'నాన్' తెగలోనికి వచ్చి చేరిరి. పురాతన కాలపు కర్ణాటక వాఙ్మయమునందు 'నాన్' హాసము లేదు. అంతటను ఆం, ఆన్ 'ఏన్' హాసమే కానవచ్చును. ౧౧, ౧౨వ శతాబ్దములతరువాత 'నాన్' హాసము ప్రవేశించెను. అయినను బెక్కుదినములవఱకును లాక్షణికులు దానిని వెలివేసియు యుంచిరి. ౧౫, ౧౬వ శతాబ్దములలో వ్రాయబడిన వ్యాకరణ గ్రంథములలో గూడ 'ఏన్' హాసములే యుదాహరించిరి. భట్టాకలంకః

సంవిక 2.] ద్రావిడభాషలలోని ఉక్తమపురుషవాచక సర్వనామము. ౧౫౭

డనువాడు కట్లాటభాషకు సంస్కృతమున శబ్దానుశాసన మన్న గొప్పవ్యాకరణము వ్రాసెను. అది యనేకవిధముల నాంధ్రభాషావిదులకు నుపయోగకరమైనది యని నాతాత్పర్యము. అందు నీ 'ఏణ' 'నాణ' రూపములను గూఢించి చెప్పఁబడినవిషయము ద్రావిడభాషాచరిత్రపరిశోధకులు చక్కఁగఁ గమనింపఁదగినది. ఇది ౧౬వ శతాబ్దమున వ్రాయఁబడిన గ్రంథమైనను, ౨౦౦వ సూత్రమునందు 'ఏణ' రూపములే యియఁబడినవి. కాని యీతనికి 'నాణ' రూపములు గూడ సన్నతములే. అయినను వానిని స్పష్టముగా నొప్పుకొని మూలసూత్రములో వానికిఁ దావిచ్చినయెడల నితరవైయాకరణులు తనను నిందింతు రన్నభయముననో మఱియే హేతువుననో సూత్రములో నీరూపముల నీయక అందుపై తానే వ్రాసినట్టికలో మాత్ర మిరూపముల సుదాహరించి, యివిగూడ సంగీకరింపఁ దగినవని చర్చించినాఁడు. అందలి కొన్నివాక్యముల నిచ్చట నుదాహరించుచున్నాను.

“అత్ర తనాదిప్రకరణే అన్నదర్థవాచకో 'నణ' శబ్దః కశ్చి నస్తి. ప్రప్రయాపి తస్య తనాది సాధారణోక్తలక్షణేన నవిలక్షణా. రూపనిష్పత్తిశ్చ నాణ, నామ్; నన్నం, నన్తుం; నన్నిం, నన్నిందె; నన్నిందుం.....ఇత్యాది ప్రయోగశ్చ” అని యీరూపములు ప్రామాణిక కవులచేఁ బ్రయోగింపఁబడిన వని చూపుటకుఁ గొన్నిప్రయోగములఁ జూపెను. ఇతి బహుళ ముపలభ్యతే; అని కొన్ని పూర్వపక్షముల ఖండించి యిట్లునియెను. “అతోఽత్రాన్నదర్థవాచకో నణ శబ్ద ఏవ అభిమన్వజ్య ఇతి. తథాపి న కైశ్చిదే వాక్ష్మీకియతే ఉక్తిరమార్గానుగామిభిః కపిశ్వరై నకనరైవ్విః. దక్షిణమార్గానుయూయిభి స్తై రనంగీభారాత్. ఏ స్పృశపాతినో హి దాక్షిణాత్యాః కవిజనా ఇతి.”

వైవాక్యములవలనఁ గన్నడకవులలో నుత్తరసంప్రదాయమువా రనియు, దక్షిణసంప్రదాయమువా రనియు రెండు తెగ లుండె ననియు, వారిలో నుత్తర సంప్రదాయమువారు మాత్రము 'నాను' రూపము సంగీకరించి రనియు, దక్షిణ సంప్రదాయమువారికి 'ఏణ' రూపమునందే పక్షపాత మనియు స్పష్టపడుచున్నది. కన్నడదేశమందలి యుత్తరభాగము తెనుఁగుదేశమునకు సమీపమందుండుటయు, దక్షిణభాగ ముఱవదేశము నంటుకొని యుండుటయు నువిదితమే. కావునఁ దెనుఁగువారినుండి కన్నడమువారు 'నాణ' రూపము నిటీవల—అనఁగా ౧౦, ౧౧వ శతాబ్దములనుండి—గ్రహించిరనియు, సంతకుఁబూర్వ ముఱవదేశములో వాడుకలోనున్న 'ఏణ' రూపము కొంతకాలము ఆం (ఆ)

‘హం’ గాను తరువాత ‘ఏ’గా ‘హం’ ను కొంతకాలముండి తరువాత త్రిమముగ లోపించి, లేదు కన్నడదేమునందు ‘నా’గా రూపమే మిగిలిన దనియు ‘ఏ’గా ‘హం’ పూర్తిగ లోపించిన దనియు మన మూహింపవచ్చును. ఇట్లు తెలుగుబాష కన్నడముపై దనమున్న వేసెను.

మొదట ద్రావిడభాష యనుసహానది లెండు శాఖలుగఁ జీలెను. ఒకటి ‘ఏ’గా శాఖ, రెండవది ‘నే’గా లేక ‘నా’గా శాఖ. మొదట కన్నడము ‘ఏ’గా శాఖలోనుండిచీలిన వాయయె. కాని తరువాత వాటుచున్నది, ‘నా’గా శాఖలోనో, అందుండి చీలినది వాయులోనో కలిసివది కృష్ణాగోదావరులు స్వతంత్రనదులైనను వానిలోనుండి వచ్చిన కాల్యలు కలిసికొనుట నున మెటింగినవిషయమే.

మళ్ళీ యాశాదిభాషలు:—మలయాళభాషయందలి యీశబ్రముల రూపములను విచారించినచు, అందుచు నా, ఏ రూపములు కాలవచ్చుచున్నవి. ఏకవచనమునందు ‘యా’ అనురూపము గలదు. బహువచనము నామ్, నోమ్, నవ్వుల్, ఇవ్వుల్, ఎవ్వుల్. చివరరూపమునకు గ్రామ్యమునందు నెక్కుడు ప్రచారింపబడి.

తుళుభాషలో ఏకవచనము ‘యాను’, బహువచనము ‘యెంకుళు’. ‘కుళు’ బహువచనప్రత్యయము. ఏకవచనమునందలి ‘యాను’ అనునది పురాతనకాలపు టాటనమునందలి రూపముతో సమానమైనది. బహువచనమునందలి యెంకుళు లోని మొదటియచ్చ ఎత్వము. కావున ‘ఏ’గా అనుమనభాషలోఁ గలరూపమును, ‘యా’ అనిన అటవములోఁ గలరూపము ‘ఆ’గా ‘ఆ’ అన్న కన్నడరూపములును ఏకశబ్దభాషము లనుట స్పష్టము. అట్లే న్యా, నే, నా అన్న రూపములుగూడ నొక్కటిలో నుండి మఱియొక్కటి జనించిన వనియుఁ జెప్పవచ్చును.

ఇట్లు ముఖ్యములైన ద్రావిడభాషలలో నన్నింటిలోను ఏ రూపము, నా రూపము కలదు. కొన్నిటిలో నా రూపప్రాధాన్యమును, కొన్నిటిలో ఏ రూపప్రాధాన్యమును గానవచ్చుచున్నది.

ఇక ద్రావిడశాఖలోని అనాగరికభాషలను గురించి విచారించిన యెడల, కొటనభాషలలో ఏకవచనము నా, నాను; బహువచనము నాగ. కైకాడిభాష ఏక. నా, నా; బహు. నాగ. తోడభాష అ, ఆ, ఏమ్, ఎమ్. కురుఖ్ భాష ఏక. ఏ; బహు. ఏమ్, నామ్. మాల్తో భాష ఏక. ఏ; బహు. ఏమ్. ద్వితీయాదిరూపములలో న్న రూపము వచ్చును. ఇది అటవ

అంబిక 2:1 ద్రావిడభాషలలోని ఉత్తమపురుషవాచక సర్వనామము. ౧౫౫

సంప్రదాయమునకు వ్యతిరేకము. అందు నాక హాపము ప్రధమావిభక్తియందు మాత్రము గానవచ్చును. ఇతరవిభక్తులలో ఏక హాపమే ప్రధానము. కోయ భాష, ఏక. ఆను, బహు ఆము, ఆళు. ద్వితీయాదివిభక్తులలో 'నక, నా' హాపములు. బహురచనమందు మన్, మా. గొండ్రిభాషలో ఏకరచనమందు నన్నా, అన్నా అను రెండుహాపములు గలవు. బహురచనమందు మమ్మాట్ అను ఒకహాపమే కలదు. ద్వితీయాదిహాపములలో నేకరచనమునందు 'నా' బహురచనమునందు 'మా' హాపములు కలవు.

ఇట్లు వేఱు వేఱు భాషలలోని హాపములను దెలిసికొనిన తరువాత వీనికి గల భేదములను సంబంధములను గుఱించి విచారితము. ఈ హాపము లన్నియు నొక్కచోట గఠబడుటకై ప్రక్కపులలో బట్టికగ నిచ్చినాడను.

మొదట నేకరచన హాపములను గుఱించి చూడఁగాఁ దెనుగు, అఱవము, కన్నడము, మళయాళము ఈనాలుగునాగరకద్రావిడభాషలలోను ఏక నాక ఈహాపములు రెండును గానవచ్చుచున్నవి. అఱవమునందు నిప్పుడు ప్రధమైక రచనమునందు 'ఏక' లేకపోయినను పూర్వకాలమునందు 'యాక' అను హాపముండెను. కన్నడమునందు 'ఆక' హాపముండెను.

'ఏక' 'నాక' అను రెండు హాపములును మొదటినుండి యుండెనా? లేక యొకదానినుండి మఱియొకటి పుట్టెనా? ఉత్తమపురుషవాచక సర్వనామములు భాషలో నొకటికంటె నెక్కు డుండవలసిన యావశ్యకత లేదు. ఒక్కటి యుండినఁ జాలును. కావున మూలభాషలో మొదట నొక్కటియే యుండెననియు, దరువాత నందుండి రెండవది పుట్టె ననియు నూహింపవలెను. రెండును స్వతంత్రము లని యనుకొనుటకు వీలులేదు. కాని యీ రెండుహాపములును మిక్కిలి పురాతనకాలమునుండియుఁ గానవచ్చుచున్న వన్నమాట మఱవరాదు. ద్రావిడభాషాగ్రంథములలో మిక్కిలి పురాతనమైన తొలఁగావ్యము నందు నాక, యాణ్ ఈ రెండు హాపములును గలవు. కుర్రళ్ గ్రంథమునందు యాక నామ్ అను రెండు బహురచనహాపములును గలవు. కావున మొట్ట మొదట నొక్కహాప మున్నను ఈ రెండుహాపములును మిక్కిలి పురాతనకాలముననే యేర్పడిన వని తలంపవలెను. గ్రంథము లేర్పడువఱకు నీ రెండుహాపములున్నవన్నంతమాత్రమున నవి మొదటినుండియు నుండెనని తలంపఁ గూడదు. తొలఁగావ్యం శ్రీ. శ. 2వ శతాబ్దపునాటి దని కొందఱు చెప్పెదరు. మఱి కొందఱు అఱవభాషలో మిక్కిలి పురాతనకాలముననే పాఞ్చాయ యుండె నని

చెప్పువారు, ఈ కావ్యము శ్రీ. శ. ౧వ శతాబ్దమునాటి దని యనియెదరు. ఈవాద మెట్లున్నను ద్రావిడభాష యంతకుఁ బూర్వము కనీసము ౧౦౦౦ సంవత్సరములక్రింద నైన నుండితీరవలయును. కావున నేకరూపముగల కాలము వాఙ్మయము పుట్టుట కెంతయో పూర్వపుదియై యుండవలెను. వాఙ్మయము పుట్టువఱకే యీరెండు రూపములు పుట్టియున్నను నందు మొదటిది యెద్ది తరువాటిది యెద్ది యని కనుఁగొనుటకు వాఙ్మయమునందు సూచనలు కలవు.

భాష.	ఉత్తమపురుషవాచక సర్వనామము.		ద్వితీయాదికముల ప్రాతిపదికరూపము.	
	ఏకవచనము.	బహువచనము	ఏక వచనము.	బహువచనము.
1. తెలుగు	ఏను, నేను.	ఏము, నేము, మేము, మనము	నా.	మా.
2. అఱవము	యాన్, నాన్	యామ్, నామ్, నాంగళ్.	ఎన్.	ఎన్, నమ్.
3. కన్నడము	ఏన్, ఆం, (ఆన్), నాన్.	ఆం, ఆవు, నావు.	ఎన్, నన్.	ఎమ్, నమ్.
4. మలయాళము.	ఇన్.	నామ్, నోమ్, న మ్మళ్, నుమ్మళ్.	ఎన్.	నన్, నమ్.
5. తుళు	యాన్.	ఎంకులు, నమ్.	యెన్.	నమ్.
6. గొండి	అన్నా.	అమ్మాట్.	నా.	మా.
7. కోడు	ఆను.	ఆజు, ఆము.	నన్.	మన్.
8. కురుఖు	ఏన్.	ఏమ్, నామ్.	ఎన్.	ఎమ్.
9. సంస్కృతము	అహం.	వయమ్.	మ.	అస్మ.
10. హిందీ	మై.	హమ్.	మేరా.	హమారా.
11. బంగాలీ	ముయ్, ఆమి.	ఆమరా, మోరా.	ఆమా.	ఆచూది.
12. మరాఠీ	మీ.	ఆమ్హీ.	మా.	ఆమ్.
13. పాలి	అహం	మయం, అమేహ.	మ.	అహమ్.
14. ప్రాకృత	అమ్మి.	అమ్మే.	మ.	అహమ్.

సూచిక 25.3 ద్రావ్యమతభాష్యంలోని ఉత్తమపురుషవాచక సర్వనామము. (129)

‘అక్షా’ ‘నాక్షా’ లో మొదట బుట్టినది యెద్ది? ‘యాక్షా’ కు మొదటి ‘స’ కారముచేరి ‘నాక్షా’ పుట్టెనా? లేక ‘నాక్షా’ లో నుండి మొదటి ‘స’ కారము బాటి ‘యాక్షా’ లేక ‘అక్షా’ (ఏక్షా) ఏయెనా? మొదటిది ‘ఏక్షా’ రూపమే యనియు నాక్షా లేక ఏక్షా తరువాతిది యనియుఁ దోచుచున్నది. ఇందుకుఁ గాఁగిణములు:—

౧. పురాతనగ్రంథములలో ‘యాక్షా’ ‘నాక్షా’ రూపములు రెండును గానవచ్చినను ‘యాక్షా’ రూపము కెక్కుడు ప్రచారమును గౌరవమును గలదు. ప్రాతగ్రంథములలో బహువచనరూపము ‘నాష్’ కానవచ్చునేగాని యేక వచనరూపము ‘నాక్షా’ కానరాదు. ‘యాష్’ అనునదియుఁ గానవచ్చును. ‘నాం’ అయినను విశేషపర్యాయము లుపయోగించబడదు. కుఱిశ్ అనుగ్రంథరాజ మందు ‘యాష్’ అనుపదము ౧౫ నామలువచ్చెను, ‘నాష్’ అనునది ఒక్కపర్యాయమే వచ్చెను. నాలుగైదుశతాబ్దముల తరువాతగాని ‘నాక్షా’ అనునొకవచన రూపము ప్రచారమునకు రాలేదు.

౨. కన్నడమున మొదట ‘నాక్షా’ అనురూపము లేనేలేదు. పూర్వగ్రంథములలో నన్నింటిలోను ‘ఏక్షా’ రూపములే గలవు. ౧౦-౧౧వ శతాబ్దములందుగాని ‘నాక్షా’ రూపములు వాడుకలోకి రాలేదు.

౩. కుయ్, కొలూని, కుంభ, బొంబాయిరాష్ట్రములలో గోకనకపుండు నేటివఱకును ‘నాక్షా’ రూపములులేవు. ‘అక్షా’ ‘ఏక్షా’ రూపములే లభిస్తువి.

౪. తెనుగునందు ‘ఏక్షా’ రూపములు లోపించినను బహువచనగ్రంథములలో ‘ఏక్షా’ రూపము (ప్రథమ) ఉండుటయు, కానికి పోవరావలో ‘నేక్షా’ కంటె నెక్కుడు గౌరవ ముండుటయుఁ జూడ ‘ఏక్షా’ పురాతన మని తోచుచున్నది.

ఈ కాఁగిణములనుబట్టి, మూలద్రావిడ భాషలలో మొదట ‘ఏక్షా’ రూప మొక్కటియే యుండె ననియు, మూలభాష నెక్కువగా భాషలుగా మూలము నాంటికి బానికి ‘నాక్షా’ రూపము రా మొదటి శతాబ్దమున గొన్ని యూర్పములును, గొన్ని యూరూపమునీ, గొన్ని యుధయరూపములనీ గ్రహించె ననియు, ‘నాక్షా’ పక్షపాతు లాంధ్రు లనియు, ‘ఏక్షా’ పక్షపాతులు ఆంధ్రులనియు మన మూహించుగలము.

ఆరూపము లన్నియు లక్షణము, కన్నడము, తెలుగున మొదలయిన భాషలలోని కష్టమును నిర్మించు పేలుండెను విదములు కనక వాని ప్రాథమిక పాఠమునొక్కట.

ఇట్లు 'ఏక' అనునది మూలశబ్ద మని తెలిసికొనినపిదప దీనిన్వరూప మును గుఱించి విచారితము. అఱవమున యాక, తెనుఁగున ఏక, కన్నడ మున ఆక, ఆని యిది యుచ్చరింపఁబడును. అఱవమందలి యశ్రుతి లఘువు గాన నది 'ఆ' కారముతో నమానమే. అఱవమందలి ఆకారము తెనుఁగునందు ఏకారముగ మాఱిన యుదాహరణములు పెక్కులు కలవు. ఆఱు, ఏఱు; ఆళు, ఏలు; తా, తే. అఱక, ఎఱక; అఱ్ర, ఏడు ఇత్యాది. కాని యియక్షరము తెనుఁగునందు మాత్రము ఏగా మాఱి యూరకుండలేదు. అఱవమున నే ద్వితీయాది విభక్తులనుండి 'ఏక' రూపమునే గ్రహించినది. కురుభో, మాల్టా భాషలలో ఏక రూపమును బొందినది. కావున మూలభాషలలో నీయక్షరము కేవలము ఆకారముగ మాత్ర ముండె నని తోచదు. ఆకారమునకు ఏకార మునకు మధ్యగా నుండియుండవచ్చును. అందుచే నది కొన్నిచోటుల ఆకార ముగను, కొన్నిచోటుల ఏకారముగను మాఱినది. ఒక్కభాషలోనే కొన్నిరూపములలో ఆకారముగను, కొన్నిరూపములలో ఏకారముగను మాఱినది. తెనుఁగు నందు 'నేను' లో ఏకారముగను నాను, నాయొక్క యిత్యాదులలో ఆకారము గను మాఱినది. కావున నీ ధ్వనియొక్క మూలోచ్చారణ నేను బూర్వము సూచించినట్లు 'తాట్యాకు' లోని రెండవస్వరములాగున నుండియుండును. భాషకు నాగరకత వచ్చి యక్షరసమామ్నాయాదు లేర్పడు నప్పు డీ ధ్వనిని లక్షణవేత్త లంగీకరింపక విడిచిపెసరి. ఈ యచ్చారణ యిప్పటికిని గ్రింది తరగతిజాతులవారిలోఁ గానవచ్చుచున్నది. 'నేను' అనుటకుఁ గొందఱు 'న్యాక' అందురు.

ఇక నీ స్వరము హ్రస్వమా దీర్ఘమా యని విచారించవలెను. కణ్ణాట వ్యాకరణాదులలో 'ఎక', 'నిక', 'తక' అనునవి మూలశబ్దములయినట్లును ఏక, నీక, తాక అనునవి ప్రథమారూపములయినట్లును ప్రాయఃబడియున్నది. అఱవమునందలి ద్వితీయాది రూపములలో హ్రస్వ ఏక రూపమే కానవచ్చుచున్నది. ప్రాతకన్నడమునందును, తుళువునందును, మాల్టాభాషలోను ద్వితీయాదుల కీరూపమే కలదు. తెనుఁగున నన్నివిభక్తులందును దీర్ఘముగ నున్నను ద్వితీయయందు 'నను' అనుహ్రస్వస్వరము కానవచ్చుచున్నది.

కొందఱమతమున మొదట ఏక అన్నదీర్ఘరూపమే కల దనియు, దరువాత ద్వితీయాదిప్రత్యయములు తగిలినప్పు డాత రెండవయక్షరముపైఁ బడి వందునఁ గ్రమముగ మొదటియక్షరము హ్రస్వమై పోయెననియు అనఁగాఁ

సూచిక 2.] ద్రావిడభాషలలోని ఉత్తమపురుషవాచక సర్వనామము. ౧౬౩

బూర్వము తెనుఁగున నాను అను హాస ముండి తరువాత నను ఆయెను అని. మొదట 'ఎకా' అను హ్రస్వహాసమె యుండెనని కాని, ఏకా అను దీర్ఘహాసమె యుండెనని కాని నిశ్చయముగఁ జెప్పటకు వీలులేదు. ద్రావిడభాషలన్నిటిలోను హాసములను బరికించిచూడఁగా 'ఏకా' అను దీర్ఘహాసమె మొదటినుండి యుండె నని తోచుచున్నది.

ఇక మన నిత్యసరిచిర మైన 'నాకా' హాసమును గుఱించి విచారింపము. ఇది 'నేకా' అను ఏకవ్యయుగలిగి యొక్క తెనుఁగులోనే కానవచ్చుచున్నది. ఇతర భాషలలో 'నాకా' అను ఆకారహాసమె గలదు. తెనుఁగునందలి ద్వితీయాది విభక్తిహాసములలోని మూలశబ్దమును జూచినను 'నాకా' హాసమె కానవచ్చును. కావున మొదట 'నాకా' లేక 'న్యాకా' హాస ముండవచ్చును.

'నాకా' లో 'నేకా'లో మొదట నొకనకారమును, జివర నొకనకారమును గలవు. ఇవి రెండు మొదటినుండి యుండెనా? ఇవి శబ్దస్వరూపమునకు నావశ్యకములని యెంచఁబడుచుండెనా? మొదటిది 'ఏకా', శబ్ద మనియు దానికి మొదట నకారము చేరి 'నేకా' అయ్యె ననియు మన మిదివఱకుఁ దలఁచితిమి. ఇందుకు నింకొక దృష్టాంతము కలదు. ద్రావిడభాషల నన్నింటిలోను గ్రియా పదముల చివర ప్రత్యయములు పురుషవాచకసర్వనామములను బట్టి వచ్చినవి. అందు అఱవ, మలయాళ, కన్నడ, తుళి, కుయి, గొండి మొదలయినయన్ని భాషలలోను ఏకా, గా 'నాకా' గా 'నకా' గా లేదు. తెనుఁగునఁగూడ ఇక, ఇ, అక అను ప్రత్యయములే కలవు. కావున 'న' కారము వెనుకనుండి వచ్చిన దని మనము నిశ్చయించవచ్చును. ఇట్లు శబ్దారంభమున అచ్చులుగ నున్న యక్షరములకు మొదట నకారము వచ్చి చేరుట మఱికొన్ని శబ్దముల యందుఁ గానవచ్చుచున్నది. మధ్యమపురుషవాచకములు ఈవు, నీవు అను నవి యిట్టివియే. తెనుఁగున 'ఈదు' అను శబ్దము కలదు; దీనికి నఱవమున 'నీస్తు' అన్నరూప మేర్పడినది. ఇట్లే ఏకా 'నేకా' అయి యుండవచ్చును. ఇందు నొకనియమమె కానవచ్చుచున్నది. మొదటియచ్చు తరువాత నకార మున్నయెడల దానిసాహచర్యమునుబట్టి అచ్చునకుఁ బూర్వమందును నకారము వచ్చిచేరును. 'ఈదు' లో నఱనున్న యున్నది. కావున నది మొదట 'ఈకాదు'నడుమనున్న నకారప్రభావమునఁ బూర్వమందు నొకనకారమువచ్చెను. న్ + ఈకాదు = నీస్తు. ఇట్లే ఈవు, నీవుల గుఱించి యెఱుంగవలెను. ఇందచ్చునకుఁ దరువాత నకారము లేదని చదువరులు సంశయింపవచ్చును. కన్న

పాపముగలదు ఏకవచనము నీవు (నేక), బహువచనము నీవు. తన్నతమందులి
 పాపములను క్షమించి ఏకవచనమునెట్లు. మొదట శాస్త్రాధ్యక్షముగ నుండు
 ముఖ్యపాపములను బహువచనములను వాన నేకవచనముగ మాటుట పెక్కు
 భాషలలో గలదు. ఇంగ్లీషువలెను యా (You) అను బహువచనము ఇష్టము
 ఏకవచనాధ్యక్షమందు వాడుచున్నారు. అట్టే తెనుగున మొదట నీక అను ఏక
 వచనమును నీవు అను బహువచనమును నుండునోవు. 'నేక' యొక్క మొదటి
 హారము ఈక అనుబ స్పష్టము. ఇట్లు 'ఈక' లోని చివరినకారవ్రథాపమునఁ
 బూర్వమందు నొకనకారము వచ్చి చేరెను. కావున నీమూఁడు దాహరణ
 ములనలనఁ జెనియమ మేర్పడుచున్నది.

ఇక 'నేక' లోని కౌకవనకారమును గుఱించి విచారితము. ఇది శబ్ద
 వ్యవహారములోనిదా? ప్రత్యయమునందేదా? ఇది శబ్దవ్యవహారములోనిది కానట్లు
 కానవచ్చుచున్నది. ఇది యెకవచనమందే కాన్పించును. బహువచనముగందుఁ
 గాన్పించదు. నేను నేము మొము. ఏను ఏము. అజ్ఞమునందును మఱిగొన్ని
 ద్రావిడభాషలందును 'నే' అనునది పుల్లెంగమును సూచించునట్టి యేకవచన
 ప్రత్యయము ఏక. రామక, బహు. రామర్. తెనుగున నీనకారముద్రుతము.
 అనఁగా నిది లోపించి 'నే' 'ఏ' అనుహారములు మాత్రము నిల్చి యుండుట
 గలదు. ఇట్టి కారణములఁ బట్టి చూడ నిది మొదట నేకవచనసూచకముగ
 వచ్చిన దని తోచుచున్నది.

ఇట్లు మొదటి నకారమును చివరినకారమును బోగా నిక మధ్య
 'ఏ'కారము నిల్చినది. ఇక యే మొట్టమొదటి యుత్తమపురుషైకవచనసర్వ
 నామము. ఇది కొన్నిభాషలలో 'ఏ'గను, కొన్నిటిలో 'యా' లేక 'ఆ'గను
 నుండుటచే దీనియుచ్చారణము మొదట 'ఆ' అని గాని 'ఏ' అని గాని స్పష్ట
 ముగా లేక యారెండిటికిని మధ్యగా 'ఆయ్' 'యా' అని యుండె నని యూహింప
 వచ్చును. ఈ విధముగ మొదట సుత్తమపురుషసర్వనామమునకు 'ఆయ్' అను
 అచ్చును సుభ్యమపురుషసర్వనామమునకు 'ఈ' అను అచ్చును బ్రథమపురుష
 సర్వనామమునకు 'ఆ' అను నచ్చును సూచకములుగ నుండినట్లు కానవచ్చు
 చున్నది.

*కొన్నిదిగమలను బహువచనమే యేకవచనముగ మాత్ర, ఏకవచనరూపము లోపించెను.
 అంతః గొంతకాలమునకు నిది బహువచన మన్నమాట పూర్తిగ మఱుంగువడి దానికి 'మీరు' అనిన
 శ్రోత్రబహువచనము పుట్టెను. ఇది ఈర్ శబ్దమునకు మకారాదేశమై పుట్టెను.

ఇంక బహువచనములను సూచించుచున్నవి. మేము, ఏము నేము, అనునవి బహువచనములు. వీనిలో 'మే', 'నే' అనునవి యిప్పటిభాషలో లేవు. 'పురాతనభాష'యందును వీని ప్రయోగములు తక్కువ. ఇవియైనను బ్రథమాదిభక్తియందే కాన చచ్చుచున్నవి. కాని యితరవిభక్తులకు సంబంధించిన హాసములు కానవచ్చుట లేదు. మేము, మనము అనిన హాసములకే వ్యాప్తి కలదు.

'నేము' 'ఏము' లతోఁ బోల్చుచున్నవి అజనమందలి 'నామ్' 'యాం' హాసములు. కన్నడమున 'హాసములు' కలవు. 'మ'కారము బహువచన ప్రత్యయము. వీనిలో 'యాం' పురాతనము 'నామ్' ఇటీవలది. కాని తెలుఁగున ఈ 'నాం' లేక 'నేమ్' కూడ బురాతనమే. ఇట్లు తెలుఁగు 'ఏం' 'నేం' రెంటిని బరిత్యజించి 'మేమ్' 'మనమ్' అను శబ్దముల గ్రహించెను. ఈ శబ్దముల వికేష మేమనఁగా బహువచనసూచక మగుచివర మకారముగాక యిందు మొదటి మకారముఁ గలదు. ఇట్టి లోలిమకార మితరద్రావిడభాషలలో నెచ్చటను సర్వ నామ బహువచనమునందుఁ గానరాదు. ఇది తెలుఁగునందుమాత్ర మెట్లు వచ్చెను? కొంతశోధించి చూతము.

తెలుఁగునందలి 'మన' శబ్దమును తీసికొందము. ఈపద మెదుటివానిఁ గూడఁ గల్పుకొని మాటాడిన ట్లర్థమిచ్చును. ఇది యుత్తరభాషలయందు సూచకము. ఈయర్థమునందే యజనమున 'నామ్' శబ్దము వాడెను. 'మేము' అన్న యర్థమునందు 'నాంగళ' హాసము వచ్చును. కన్నడమున నిప్పుడు వాడుకలోని హాసము 'నమ్' అనునదియే (ప్రథమతప్ప). ఈ శబ్దముయొక్క వేరుభాషలలోని యీక్రింది హాసములు చూడవచ్చును.

	తెలుఁగు.	అజనము.	కన్నడము.
ద్వి.	మన(ను)	నమ్(ఐ)	నమ్మ(న్న)
చ.	మన(కు)	నమ్(క్కు)	నమ్మ(గె)
మ.	మన	నమ్	నమ్మ

ఈహాసములను బట్టి చూడఁగా అజనములోని 'నమ్' కన్నడములోని 'నమ్మ' శబ్దములే (లేక వీనిపూర్వహాసమగు 'నమ్' అనునదియే) అక్షరక్రమము మాటి తెలుఁగులోని 'మన' అయిన దనుట స్పష్టము. తెలుఁగునను నితర ద్రావిడభాషలలోను (కొన్ని యార్యభాషలలోను) పశ్చిమహా ప్రాతిపదికము. దానిమీఁదనే యితరవిభక్తి ప్రత్యయములు వచ్చును. 'మన' అనునది ప్రాతిపదికముగ నేర్పడిన తరువాత సర్వనామసంబంధమైన బహువచనప్రత్యయమగు

‘మై’ కూడ దానికిఁ జేరించిరి. ఇట్లు ‘మనము’ నందలి రెండుమకారములును ఔనుఁగునకు సిద్ధించెను.

ఈతఁడన “మనము” అన్నశబ్దమునకు వ్యాప్తి కలుగఁగా బహువచనము నందు మొదట ‘మ’ కార ముండవలయును గాని ‘న’ కారముండఁగూడ దని భలఁచి ‘నేము’ శబ్దమునుజాఱివడిచి, ‘మేము’ శబ్దమును బుట్టించిరి. క్రమముగ మేము ‘మీరు’ శబ్దములకే వ్యాప్తిగల్గి ఏము నేము శబ్దములు భాషనుండి లోపించెను.

మేము, మనము అనురెండురూపములు తెలుఁగున నున్నటులే అఱ నము, మలయాళము మొదలయిన కొన్నిద్రావిడభాషలలోఁ గలవు. కాని కన్నడమునందును, గోండిభాషయందును నిట్టి రూపద్వయము లేదు. సంస్కృతమునందును బ్రాకృతములందును గానరాదు. హిందీలో ‘అఱణ్’ మహారాష్ట్రమున ‘ఆఱణ్’ అనురూపము లీయర్థమునందుఁ గానవచ్చుచున్నవి. కాని మొత్తముమీఁద నీరూపములు గౌడీయభాషలందును విశేషముగ వ్యాపించి లేవు. ఇట్లు ద్రావిడభాషలకుఁ గాని యార్యభాషలకుఁ గాని యెందని యీరూపద్వయము మెచ్చటిది యైయుండును? ఉత్తరమందలి యార్యభాషలకును, దక్షిణమందలి ద్రావిడభాషలకును నడుమ ‘ముండ’ నామముగల కొలేరియ భాషలు కలవు. ఆభాషలలో నుత్తమపురుష బహువచనమందు నీరూపద్వయమును గలదు. కావున వారిసంపర్కమునఁ గొందఱు ద్రావిడులును, ఈరూపమును గ్రహించి యందు రని కొందఱు అభిప్రాయ మిచ్చియున్నారు.* కొందఱు తార్యులును వారి సంపర్కమున నిట్టిరూపములనే తీసికొనిరిని నాతాత్పర్యము. ఇచ్చటఁ దీసికొని రన్నది శబ్దరూపము గాదు శబ్దార్థము.

సంస్కృతముతో సంబంధము.

ఇక సంస్కృతమందలి ఉత్తమపురుషసర్వనామమునకును ద్రావిడభాషలలోనిదానికిని నేమైనఁ బూర్వసంబంధ ముండనోపునేమో విచారితము. హిందూదేశమందలి భాషలన్నియు గౌడద్రావిడభాషలుగాఁ జేలియున్నను నీ రెండుకొమ్మలును మఱియొక పెద్దశాఖలోనుండి చీలియుండిన నుండవచ్చును. ఇప్పుడు సంస్కృతమనుభాషగూడఁ బూర్వమున్న మఱియొక మూలభాషయొక్క వికృతియై యుండనోపు. ద్రావిడభాషలకు మూలమైనభాషకూడ దాని చెల్లెలై యుండ నోపు. నిశ్చయముగఁ జెప్పటకు వీలులేదు. అల్పస్వల్పమైన సాదృశ్యము

సంచిక 2.] ద్రావిడభాషలలోని ఉత్తమపురుషవాచక సర్వనామము. ౧౬౭

లున్నందున నిట్లు లూహింపవలసి వచ్చుచున్నది. ఇంక సాదృశ్యకల్పముల వేతకదము.

‘అహమ్’ అను పదమునకును, అజనమండలి ‘యాం’ కన్నడమందలి ‘ఆం’ పదమునకును గొంత సామ్యము కలదని కొందఱు అనుకొన వచ్చును. తెలుఁగు లోని ‘ఏం’ దీనిని పోలినది. ఇవి ద్రావిడభాషలలో బహువచనమును సూచించును. ‘అహం’ ఏకవచనమును బోధించును. కాని హిందీలోని ‘హం’ మరాఠీలోని ‘ఆమ్హే’ అనునవి ‘అహం’ భవములనుట సిద్ధము. అవియు బహుత్వమున సూచించును.

సంస్కృతమునందు సుత్తమపురుషబహువచనమునందు ‘నః’ అను ఒక రూపము కానవచ్చును. ఇది ద్వితీయాచతుర్థిషష్ఠీవిభక్తులయందుఁ గాన్పించును. ఈవిభక్తులందైనను ఇది రెండవరూపముగ వచ్చును. ద్వీ. అస్తాఁ, నః, చ. అస్తభ్యం, నః, ష. అస్తాకం, నః ఈనకారమే ద్రావిడభాషలలోని ‘నా’ యను దానికి సజాతీయమని కొందఱు అనుకొనవచ్చును.

అట్లే సంస్కృతమున ఏకవచనమునందు ద్వీ. మా, చ. మే, ష. మే, అను వైకల్పికరూపములు కలవు. అవియే ‘మేమ్’, ‘మా’ అను తెలుఁగుపదములకు సంబంధముకలవియని కొందఱు అభిప్రాయపడవచ్చును. ఇచ్చటను వచనవ్యత్యాసము కలదు. సంస్కృతమున ‘మా’ అనునది ఏకవచనము. తెలుఁగున బహువచనము. కాని యొక్కభాషలోనుండి మఱియొక్కభాషలోనికి మాఱునప్పుడు వచనములు తాఱుమాఱగుట యొకవింత కాదు. ఇట్టి యుదాహరణము లెన్నియో కలవు.

కాని ‘నః’, ‘మా’ అను రూపములు సంస్కృతమున వైకల్పికములు; సహజములు కావు. అపవాదమువంటివి. సహజరూపములుండగా మీఁదుమిక్కిలి తెచ్చిపెట్టుకొనునవి. అన్నివిభక్తులలోను నీరూపము కానరాదు. ఆహంయొక్క విభక్తిరూపములన్నియుఁ గ్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.—

ప్ర.	అహం	ఆహం	వయం
ద్వీ.	మాం, మా	ఆహం, నా	అస్తాఁ, నః
తృ.	మయా	ఆవాభ్యాం	అస్తాభిః
చ.	మహ్యం, మే	ఆవాభ్యాం, నా	అస్తభ్యం, నః
పం.	మత్	ఆవాభ్యాం	అస్తత్
ష.	మమ, మే	ఆవయోః, నా	అస్తాకమ్, నః
సూ.	మయి	ఆవయోః	అస్తాను

కావున సీహాపములు సంస్కృతములోనికిఁ గ్రాత్తగ వచ్చినవనుట స్పష్టము. మొదట నుండినవి కావు. అందుచే ద్రావిడులయొద్దనుండియే సంస్కృత మీహాపములను గ్రహించెనని యేల తలంపరాదు? ద్రావిడభాషలలో నీ హాపములు సహజములు. ఇవి తప్ప వేఱు హాపములు లేవు. సంస్కృతమున వేఱు హాపములున్నవి. ఇవి మూఁడు విభక్తులందు మాత్రము సహజరూప ములకుఁ జతగానున్నవి. 'నః' అనునది మూఁడువిభక్తులందును నేకహాపమునే కలిగియున్నది. ఇది సంస్కృతమందలి మూలహాపమే యయినయెడల దీనికి భిన్నవిభక్తులలో భిన్నరూపము లుండవలెను. కావున వీనిని సంస్కృతము, ప్రాకృతమునుండియైనను గ్రహించి యుండవలయును; లేదా యీ రెండుభాషలకు జననియైన మఱియొక పురాతనభాషలోనుండియైనను నివి పుట్టియుండవలెను.

మఱియొక సాదృశ్యము. వైసాదృశ్యముగాక సంస్కృతమందలి యేక వచనరూపములను జూచితమేని, ప్రథమావిభక్తియందుఁ దప్ప, నితరవిభక్తులన్నింటియందును 'మ'కారము ప్రాతిపదికముగఁ గానవచ్చును. గౌడభాషలలోను నీయక్షరము ప్రాతిపదికముగఁ గానవచ్చును. కొన్నిటిలో 'మ'కారముగను, మఱి కొన్నిటిలో 'మె'కారముగను నుండును. మరాఠీ మలా (నాకు), మార్ఘె (నా). హిందీ మేరేకో (నాకు), మేరా (నా). ఈమకార మితర్యాభాషలలోను గలదు. తుద కింగ్లీషులోని మీ (me), మై (నా) అనుహాపములు మనకుఁ బరిచితములే. కాని యీహాపములన్నియు నేకవచనమందే కానవచ్చును. తెలుఁగులోనువలె బహువచనమునందుఁ గానరావు. తెలుఁగుబహువచనమందలి యీ 'మ'కార మార్యాభాషలలోనుండి వచ్చినదనుకొనిన యెడల, నేకవచనము ద్రావిడభాషలలోనుండియు, బహువచన మార్యాభాషలతోనుండియు వచ్చినదనుకొనవలెను. అది యంతగ నొప్పుకొనఁ దగినది కాదు. కావున నీసాదృశ్యము సహజమైనదా, లేక యసహజమైనదా యని చర్చఁ జరగవలసియున్నది. ఇందుకుఁగొఱించి పండితు లెవరును నింకఁ జర్చించినట్లు లేదు.

కొ. లక్ష్మణరావు.

చంద్రమండలము.

సర్వకాలములయందును మన కాష్ఠాదము కలుగుటకు సిభూమిపైఁ గల సృష్టిచిత్రములె చాలును. ఐనను నింతరహస్యచయమువలనను, వానియందె పుట్టి వానియందె పెరుగుటవలనను, వానియందెఁ గలగుణములను ప్రకాశము జాలము. నానావస్తువిశేషముల సౌఖ్యములను దెలిసికొన లేము. అంతేకాక వ్యాపారములు హెచ్చినకొలది, పౌరుషేంద్రవ్యవస్థలు పెరిగినకొలదిని నేంతకు మనమె మనవ్యాపారములె సర్వప్రపంచము నగుటవలనఁ దదితరము లందు మనను చొరకున్నయది. కావుననే నాగరికత హెచ్చినకొలది, మానవుని యధికారము పెంపొందినకొలదిని, బ్రకృతినిర్మలనమో, దానియుపేక్షయో వృద్ధిపొంది, కృత్రిమపరిస్థితులందె యానక్తిహెచ్చి, జనులు వానియందె మునిగి తేలి, తుదకు విసువుఁజెంది ప్రకృతీశక్తులకి మరల నివ్వించుచుండుట కళాచరిత్రలచేఁ బ్రసిద్ధమై యున్నది. ఆవిధమునఁ బ్రకృతినిరాసము లేబుఁగ కుండునటులు, చిత్తోన్మీలనము కలిగించి యంగుఁగలిగ్యానములచే వీణాతంత్రులు కంపించి ధ్వనించునట్లుగా నాప్రకృతీశంకర్షణమున మనస్సు జననమఁ గంపించునట్లు మార్దవపటుచుటయె సంస్కారమువలని ప్రయోజనము. ఆవిధమునఁ గానినాఁ డెన్నిచదివినను, మతెంతచదివిన నాచదువు చదువు గానేరదు. అ సంస్కారము సంస్కారమును గానేరదు.

పైని జెప్పిన ట్టప్పుడప్పుడు ప్రకృతినిరాసనము పెరుగుచుఁ దిరిగి దాని యం దానక్తి కలుగుచు వచ్చుచున్నను బ్రపంచ మంతయు నొకవిధముననే యుండుటలేదు. మఱియు నట్టియుపేక్ష సర్వసన్తువుల నాక్రమించుటయు లేదు. వల దన్నను వానిమహత్త్వముచే మనల నరికట్టు మహాపదార్థములు సృష్టి యందుఁ గలవు. సూర్యుఁడు చంద్రుఁడు, నక్షత్రములు, నక్షుద్రములు, సర్వ తములు, నదులు నెట్టివాని మననుజేసి యాక్రమింపక మానవు. అందుఁ గృత్యాద్యవస్థయందు శాసనములు, సంఘములు, వ్యవస్థాభేదములచే జటిలములై లోకుల మనముల సిండికొనకున్న యపుడు, మానవులు సృష్టిఁ బ్రతిసృష్టిఁ జేసియు, దమనిర్మాణములచే నీశ్వరసృష్టిఁ బరిణామము నొందించుచు నున్నా

లించియుఁ బ్రపంచమునకు నూతనవేష మారోపించుటకుఁ బూర్వము ప్రకృతి చిత్రములే చిత్రవిజృంభణమునకుఁ గారణములై యుండెను. ఆకారణమున నెఱుఁగుగోదాదులయందుఁ బ్రకృతివర్ణనాపరత గానిపించు నూత్నము లనేకములు గలవని పాశ్చాత్యసంశ్చితు లభిప్రాయపడుచున్నారు. బాల్యమునందుఁ బూవులయందుఁ దీరగెలయందు నక్షత్రములయందుఁ బ్రతివానికిని దృష్టి నిలుచుట యనుభవమే. ఆవిధముననే యాశ్వమానవులకు ఖగోళ మంతయు విస్తయ హేతునై యుచ్చుట్లు ప్రాచీనగ్రంథములనలన స్పష్ట మగుచున్నది.

ఈసందర్భమునఁ జంద్రునిగూర్చిన పురాణగాథ యొకటి ప్రశంసించవగు. నేత్రానందకర మగుచంద్రమండలము దినముకన్నదినము నభోమండలమునఁ బ్రాఁకుచు, నక్షత్రము నక్షత్రముఁ జేరుచు, నదృశ్యమగుచుఁ దిరిగి తిరిగి మరలఁ బునరావృత్తిగాఁ బ్రతిమానము నటులే జరుగుచుండుటఁ జూడఁ బ్రాచీనుల కెంతయు వింతగఁ జూపట్టి యుండవలయు. గృహమునకు యజమాని చేరువడువున నిరాతంకముగఁ జంద్రుఁడు ఋతుత్తకం బగుప్రతిగృహము సేరుటఁ జూచిన భావోన్మేషము గలిగి సహజముగా మనస్సుల సంతర్గతంబై యున్నకవి తారసము విజృంభించుటయుఁ జంద్రుఁడు పురుషుఁ డైనట్లును మినుకుమినుకు రనుచిన్నచుక్కలు ప్రియురాం డైనట్లును, తారాకాంతుఁ డాకాంతలతో వరుసవెంబడి వసించునట్లు నుత్ప్రేక్షించిరి. ఈనక్షత్రము లిర్వదేడును సర్వసృష్టికారణుం డగుదక్షప్రజాపతి క్షాతులనుటయు సహజంబె కాదగు. ఈచిన్నకథ ప్రకృతిచిత్రము మనస్సు సంతయాకర్షించునదియు సూచించుచున్నది. శ్రీవీరేశలింగముసంతులువారు తాము కవులనిపించుకొనియు సంఘతమౌవిమద్దనాధికోత్కంఠయం దిందలిస్వారస్యము మఱచి యీకథఁ గల్పించిన యపరాధమునకుఁ బూర్వల నొకకైబారుపోటు పొడిచినఁ గాని సంతృప్తి సెందరైరి.

మన దేశీయు లీతెఱుఁగునఁ జంద్రునందుఁ బుంస్తవ్య మారోపించినను పాశ్చాత్యులు మాత్రము స్త్రీత్వమునే యారోపించుచుండిరి. అందుకుఁ గారణ మార్హదజనకత్వమే యని యూహింపఁదగు. కాని యనుభవము పెరిగిన కొలది వస్తుతత్వము తెలిసినకొలదిఁ గొన్నికొన్నియోషధులు పెరుఁగుటయు నశించుటయును మానవశరీరములందుఁ గొన్నికొన్ని పరిణామములు కలుగుచుండుటయుం జాలవట్టునకుఁ జంద్రకళతో ననుబంధము గలిగి యున్నట్లు తెలిసికొనిరి. సూర్యుఁడు బలమునకు నారోగ్యమునకుఁ గారణమైనటులే

చంద్రుఁ డోషధీగణము మొక్కెత్తుటకుఁ గారణం బని కనిపట్టిరి. ఆవిధముననే ప్రత్యేకస్త్రత్యేకాంశముల నుండి తర్కించి తర్కించి నామాన్యాంశము సాధించి సూర్యుఁడు పితృకారకుఁ డనియుఁ జంద్రుఁడు మాతృకారకుఁ డనియు నేర్పఱచి, తమయనుభవము చెప్పటియలవాటుచొప్పున 'సూర్యచంద్రవ్రతం' బనుపేరం బరగు నొకస్త్రతవిధానంబున నిమిడ్చిరి. దీనింబట్టి మనవారు నేయువ్రతము లన్నియు వేదో యొక నాధ్యక్షము గలిగియే యుండు నని నేను వాదించువాడం గాను కాని కొన్నిటికైన నేజ్యోతిర్విషయమో బీజమై యుండు ననియు, మన కర్థము దెలియని గాఢ లనేకములు గల ననియు, బూరణములు వట్టి పెంట యని త్రొసివేయక నిదానించుచుండఁదగు నవసరము కలదనియుఁ జెప్పిన జనుకరులు మాధ్యముగాఁ దలంపఁ రని నమ్రెవ.

మఱియు సూర్యస్థాంతాచి గ్రంథములు రచించిన మేధావంతులె జాతకభాగములు సైతము రచించియుండిరి. కావున వారియభిప్రాయములు గొంతవఱకైన మన్నింపఁదగినవె యగు. ఆనందర్పములందుఁ జంద్రునకుఁ గలప్రాముఖ్యత జాతకభాగమునందుఁ గొంచెమైనఁ బ్రవేశము గలవా రందఱుకఁ దెల్లెను.

ఇ నన్నియుఁ జంద్రమండలము గుఱించి మనవారలకు గలయభిప్రాయములు.

ఆకాశమునందుఁ గలనక్షత్రముల నన్నిటిని దనవెలుంగుచేఁ బూర్ణిమా చంద్రబింబము మఱుంగుచుచుండుటయు నది కొంచెము కొంచెముగ జ్ఞీణించి తుద కమావాస్య నాటికి నదృశ్య మగుటయు మరలఁ బున్నమకు నిండుచుండుటయు బాలరకుసైతము తెలిసి యున్నది. అంతే కాక చంద్రుని యందు మచ్చలు వట్టికన్నులకును గన్పించును. అమావాస్యనాఁడు గానిపింపని చంద్రుఁడు విదియనాఁడు సాయంతనము పడమటిదెన సన్నని రేకువలెఁ గానిపించును. మఱునాఁడు మఱికొంచె మెత్తుగ మఱికొంత వెడల్పుగఁ గనఁబడుచుండు. ఈవిధముగ నష్టమినాఁడు సూర్యాస్తమయసమయము దాటిన తరువాతఁ జంద్రుఁడు నెత్తిమీఁదను, బున్నమనాఁడు సాయంకాలమునకు సరిగాఁ దూర్పున నిండువెన్నెలతోడను గనిపించును. ఈదినము లన్నియు శుక్లపక్ష మని చెప్పెదరు. అటుతరువాత వచ్చుపదునైదుదినములందును గలుగు మార్పులు పైవానికి విపర్యయములై యుండును. ఇదియే కృష్ణపక్షము.

ఇవి స్థూలాంశములు. శ్రద్ధతోఁ బరిశీలించిన నిందును విశేషములు

భూమిమధ్యను. ఒకదాకూవానామధ్యను బూర్జిమధ్యను పై
యూహావానామధ్యను బూర్జిమధ్యను. భూమిమధ్యను, రేఖా
గ్రము. లోకపక్షమునం దొకవైపునకును మఱియొకపక్షమునం దింకొకవైపునకు
నుండునట్లు తెలియును. అమావాస్య నెల్లిన విదియనాడు పడమరఁ గనిపించిన
చంద్ర రేఖ రేఖాగ్రములు దూర్పునకుఁ దిరిగియుండును. మఱియు విదియ తది
యలయందుఁ దెల్లని నెలవంక మాత్రమే కాక తక్కిన బింబముయొక్క యాన
చాలుం గానండు. దినము కన్న దిన మాచంద్ర రేఖామధ్యము పెరిగిపెరిగి
యష్టమికి రేఖాగ్రము లదృశ్యములగును. అటుపై బూర్జిమవలకు నానాటికి
వృత్తసమగ్రతం గాంచుచుండును. పున్నమనాడు బింబము సరిగా గుండ్ర
ముగా నుండును. మఱునాటినుండి చంద్రుడు క్షీణింప మొదలుపెట్టి తిరిగి
సప్తమివచ్చుచరికి గొంచెము కొంచెము తగ్గి సగమగును. అటుపైని బూర్వము
వలె రేఖాగ్రము లేర్పడును. ఈమాటురేఖాగ్రములు దూర్పునకుఁ గాక పడ
మరకుఁ దిరిగి యుండును. మఱియుఁ జంద్రుఁ డానాటికన్న నానాడు ప్రొద్దు
పోయి యుపయించుచుండును. శుక్లపక్షమునందైన నానాటికన్న నానా
డెక్కువసేపు నిలిచియుండును.

ఈవిధమున రేఖాగ్రము లొకపక్షమున నొకవైపునకును, రెండవపక్ష
మున మఱియొకవైపునకు నుండుటకుఁ జంద్రుడు సూర్యునివలె నిజమైన కాంతి
గలిగి యుండక తనప్రబడిన సూర్యరశ్మి నద్దము వలెఁ బ్రతిఫలించుచుండు
టయే కారణము. చంద్రమండలమును భూమివలెనే యొకపెద్దమట్టియుండ
యనుకొనవచ్చును. దానిపై నెంతవలకు వెలుఁగుపడునో యంతయే తెల్లగాఁ
గానిపించి తక్కినభాగము తేజోవిహీన మగుట మాటునడియుండును.

భూమిపైనుండి చూచువారలకు సూర్యచంద్రు లేకసూత్రమున నున్న
పుడె యమావాస్యయగును. ఆయమావాస్యపై ననుదినముఁ జంద్రుఁడు
కొంచెము కొంచెము సూర్యునిదాఁటి ముందునకు నడుచును. అప్పుడు చంద్రుని
పెనుకభాగమున సూర్యకిరణములు పడి ప్రతిఫలించుఁ గావున సూర్యాస్త
శాలానంతరము సూర్యమండలమునకుఁ జేరువనున్న పార్శ్వము ప్రకాశమా
నమై యుండి తక్కినభాగము నల్లగ నుండుటచేఁ జంద్రరేఖాగ్రములు దూర్పు
నకుఁ దిరిగియుండును. ఆవిధముననే పక్షార్థమువలకుఁ జంద్రబింబమునందు
శుభమునకుఁ దక్కువ పాలు సూర్యునివెలుఁగులలో నుండుటవలన సప్తమివర్యం
భౌమ చంద్రరేఖ మొనలు కేలి యుండును. మఱియుఁ గ్రమక్రమముగాఁ

జంద్రునకును సూర్యునకుఁ గలయెడము పోనుపోను పెరిగి పెరిగి పూర్ణిమ నాఁడు తక్కిననమయముల కంటె నెక్కువగ నుండును. నాఁడు సూర్యాస్తమయము వెంబడినె చంద్రోదయ మగును.

చంద్రుని వృద్ధిక్షయముల స్వరూపము విచారించిన మఱియొక విశేషము దెలియవచ్చును. చంద్రబింబమునం దడుగున నొకభాగ మున్నదనుకొందము. అపూవాస్య వెల్లినమఱునాఁడు మొద లాభాగమునకుఁ బ్రతీదినమును బ్రతీక్షణమును సూర్యరశ్మి తగులుచునే యుండును గాని పూర్ణిమ దాఁటినమఱు నాఁడు చంద్రబింబమందలి యపరభాగము సూర్యునికిఁ గొంచెము చేరిక యగుటవలన నీసంచ నెండ తగులకుండును. అనఁగా నాభాగమునకుఁ బదు నైదుదినము లెండతగులును. ఆవిధముననే ప్రతిభాగమునకుఁ బదునైదుదినము లెండ తగులుచుండుటయుఁ, దరువాతఁ బదునైదుదినము లెండ లేకుండుటయు సంభవించుచుండును. కావునఁ జంద్రమండలమునందుఁ బ్రత్యేకప్రత్యేకముగఁ బ్రతిభాగమునకును బదునైదుదినములు వెలుంగును, మఱిపదునైదుదినములు చీకటియుఁ గలుగుచుండును. దీనింబట్టి మనపదునైదుదినములు కలసి చంద్రమండలమునం దొకపగ లగును. ఆవిధముననే మఱియొకపదునైదుదినములు గలసి యొకరాత్రి యగును. చంద్రమండలమునం దెవరైన నుండిరేని నీపదునైదుదినములవలన లెంతభారముగ నుండునో యాయెండ కెంత తెకతెకయుడికిపోదురో యెట్లూహింపనగును?

శుక్లపక్షములోనివిదియతదియలందుఁ గన్పించుచంద్రునందుఁ దెల్లనినెల మాత్రమెకాక తక్కినబింబము నీడయుఁ గన్పించుచుండు నని తెలిసికొని యుంటిమి. చంద్రునందలిప్రకాశమాన మగుభాగము సూర్యరశ్మి పడుటవలన వెన్నెల నిచ్చును. నీడవలెఁ గన్పించుతక్కుంగలభాగ మన్నచో, సూర్యరశ్మి భూమిపైఁ బడి, భూమినుండి చంద్రునిపైఁ బడుటవలన దృష్టిగోచర మగుచున్నది. సూర్యతేజోనుబింబనమువలన వెలుంగు చంద్రబింబము, భూమి నుండి వచ్చు వెలుంగులోఁ గన్పింపవలయు నన్న భూమిపైనుండి చంద్రునిపైఁ బడు వెలుతురు, చంద్రునినుండి భూమిపైఁ బడు వెన్నెలను మించియుండవలయును. నిజము నంతియ. భూమండలము చంద్రమండలముకంటెఁ బది రెట్లెక్కువ వెలుతురు గలిగియున్నట్లు లాకాశమందలి గోళములకుఁ జూపట్టును, మఱియు భూమి సూర్యునిచుట్టు దిరుగుచుండుటవలనఁ జంద్రునియందు వృద్ధిక్షయములు గన్పించునట్లు, చంద్రమండలమునం దెవరైన నున్నచో వారికి మనభూమియుఁ,

జంద్రుని చుట్టుదిరుగు చున్నట్లును వృద్ధిక్షయములుకలిగియున్నట్లును జంద్రునిచే మనకు వచ్చు వెన్నెలకంటె బదిరెట్లెక్కువవెన్నెల గలిగి యంతకు నెక్కువ చల్లఁదనము గలయట్లు దోచును. మఱియు వారు గణితజ్ఞు లగుదురేని, జంద్రునివృద్ధిక్షయములఁబట్టి మనవారు పంచాంగముల గుణించినట్లై వారును, మహాక్షిప్తగణితవ్యవహారములచే భూగతి నిశ్చయించుచుఁ దిధివారనక్షత్రముల సాధించుచుండవలయును. ఇంతేకాక వారియం దెక్కువశ్రద్ధ గలవారు భూమండలమును దూరదర్శనయంత్రములచే వేధించి, కొన్ని భాగములు నల్లగనున్న వనియు, మఱికొన్ని భాగము లద్దమువలె దళితళ మెఱయుచుండు ననియు నీనల్లని భాగమును తెల్లనిభాగములు స్థిరముగ నిలిచియుండక మహావేగమునఁ జలించు చున్నట్లును, వచ్చినపాడలుసుమా రిరువదినాలుగుగంటలకుఁ దిరిగి గన్పించు చున్నట్లును దెలిసికొని, భూమియుఁ జంద్రునివలెనే యిరువదినాల్గుగంటలలోఁ గదురువలె దిరుగుచుండుటవలనఁ దమకు సర్వకాలములం దొకభాగమే వెలుఁ గుగాఁ గన్పించుచుండు నని నిశ్చయించుకొనఁగలుగుదురు. ఏదియెట్లున్నను భూబింబమునందలి వృద్ధిక్షయములు వారికిఁ గాలనిర్ణయసాధనములై యుండఁ గలవు. వారికిని యంత్రసహాయమువలన మనభూగోళమునందలి, పర్వతము లయు, నదులయు, సముద్రములయు, మేఘములయుఁ జిహ్నములు విస్పష్టములు గా నోవును. ఆవిధముననే, సాధనాంతరములచే మనభూమిచుట్టు గాలికూడఁ గలదని వారికిఁ దెలియఁగలదు.

చంద్రమండలము భూమికంటె మిగులఁ జిన్నది. భూవ్యాసము దాదాపు ౮౦౦౦మైళ్లు. చంద్రవ్యాసమున్ననో ౨౧౬౦మైళ్లు దీనింబట్టి భూమండలము చంద్రమండలముకంటె బదునొకొండురె ట్లెక్కువవిస్తీర్ణము కలిగియున్నది. ఆకారణమువలననే చంద్రాతపముకంటె భూమ్యాతపమెక్కువగ నుండును. సూర్యునితోఁ జోలికయే లేదు.

సూర్యునిచుట్టు భూమి తిరుగుచుండునట్లై భూమిచుట్టు చంద్రుఁడును దిరుగుచుండును. భూమి సూర్యునిచుట్టు నొకప్రదక్షిణము'చేయుట కొకసంవత్సరము పట్టును గాని భూమిచుట్టు జంద్రుఁడు తిరిగివచ్చుటకు నిరువదియేడునఱ దినములు పట్టుచున్నది. ఈవిధముగఁ జంద్రుఁడు తనచుట్టుఁ దిరుగుచుండ భూమి యాచంద్రుని వెంటఁగొని సూర్యునిచుట్టుఁ దిరుగుచున్నది. అందుచేఁ జంద్రగతి విమర్శించునపుడు రెండుకక్షలు విచారింపవలయు. అందు భూమికి సర్వకాలములయందును రెండులక్షలముప్పదియెనిమిదివేలయెనిమిదివందలమైళ్లదూ

రమునఁ జంద్రుఁడు చరించుటచే నేర్పడువృత్తమొకటి, భూమి సూర్యునిచుట్టుఁ జేయుసంచారమున నేర్పడిన దొకటి. ఈ రెండువృత్తములు నొకక్షేత్రము ననె యుండిన నుంకవచ్చును. భిన్నములైన భిన్నములు గావచ్చును. ప్రకృతాంశమున భూకక్షచంద్రకక్షలకు నైదుభాగ లంతరాయము కలదు కావున నీకక్షోద్యయక్షేత్రము లొకదాని నొకటి ఛేదించుకొని పోవును. అట్లు ఛేదించు కొనుటచే నేర్పడిన రేఖయందలికొనల రెండింటి నొకదాని రాహు వనియు రెండవదానిఁ గేతు వనియుఁ జెప్పిరి. చారవశంబున నీరాహుకేతువు లొకా నొకప్పుడు సూర్యునితో నేకనూత్రమున నుండుట సంభవించుచుండును. ఆసమయముల రాహువు సూర్యునికిఁ జేరువ నుండేనేని, మాటి యాఱుమాఱములకుఁ గేతువు సమీపమునకు వచ్చుచుండు. ఈ రాహుకేతు రేఖయొక్క మృత్యుముగాఁ జనించి పదు నెనిమిదిసంవత్సరముల పదు నెనిమిదిదినములలో నొకభగణముఁ బూర్తిచేయును.

చంద్రుఁడు భూమిచుట్టు నిరువదియేడుసఱదినములలోఁ దిరుగుచుండుట వలన నాదినముకంటె నాదినము రెండేసిఘటిక లాలస్యముగ నుదయించుచు నస్తమించుచు నుండును. అయినను గొన్నిసమయములయందు భూమికిఁ జేరువగుచుఁ గొన్నిసమయములందు దూరమగుచు నాయతవృత్తాకృతిగ సంచరించుచుండుట సర్వకాలములయందు నీరెండుఘటికలే భేద ముండుననుటకు పీలులేదు. అయినను శీఘ్రముగ నుదయించినపు డాలస్యముగ నస్తమించుచుండును. అనఁగా దినముకంటె దిన ముదయించుటయందుఁ గలభేదము తక్కువగునేని యస్తమయమునకు నస్తమయమునకుఁ గలభేద మెక్కువగ నుండును.

పైయంశము లన్నియుఁ జంద్రమండలము యంత్రసహాయముచే శోధింపకయే తెలియందగు. ఇంక నక్షత్రశాలలయందుండు మహాయంత్రములతోఁ జంద్రుని జూచినచో మఱికొన్నివింతలు గానంబడును. మనదృష్టికిఁ జంద్రబింబము మచ్చలు గలభాగముతక్కుఁ దక్కినదంతయు నొకవిధముగానే కనంబడునుగాని యద్దము (యంత్రము) లోఁజూచినపుడు బింబముపైభాగ మంతయు నందం దూఱ్ఱివైచినట్లు దోచును. అట్టినున్ననిచాటికలు బింబాగ్రమందు “పైఖో”యని పేర్కొనంబడునొకస్థామునుండి ప్రక్కలకు వ్యాపించియున్నట్లు జూడంబడును. ఈచాటికలు చుట్టుపట్టులకంటెఁ దేటగాఁ గన్పించును. బింబమధ్యమం దచ్చటచ్చట నల్లనిమచ్చ లుండును. అందుఁ గొన్నికొన్నిట వెలుఁగు పొడలుం గన్పించును. అట్టి దొకటి బింబమధ్యభాగమందుఁ గలదు. దీని

కాంతి పూర్ణిమ వెల్లిన రెండుమూడుదినములలో విశేషముగాఁ దగ్గునట్లు తెలిసి నది. దీనినిబట్టి చంద్రునియడ్డుకొలఁత యక్షముకంటె నెక్కు డని గ్రహింపం గలిగిరి.

అనఁగాఁ జంద్రమండలము సరియైనయుండవలె నుండక యడుగునను బైన నడచిన ట్లుండి నడుమ నుబ్బియుండున ట్లూహింప నగు. ఈయుబ్బి యున్న భాగమె భూమివైపునకుఁ దిరిగియున్నది.

ఇట్లు చంద్రమండలాయతన్వ త్రద్విర్భరవ్యాసము భూమివైపునకుఁ దిరిగి, సూర్యునిచుట్టు భూమి తిరుగునట్లే భూమిచుట్టుఁ జంద్రుఁడు దిరుగువాఁడనిన సామ్యమునుబట్టి చంద్రుఁడు తనచుట్టుఁ దాను దిరుగుచుండవలయు నని యను మానింపందగు. ఈనందియము దూరదర్శినియంత్రము వదల్చినది. చంద్రునిఁ బ్రతిదినము యంత్రముతోఁ బరీక్షించి చూచినయెడల సర్వకాలములయందొంచుమించుగ నొకభాగమె కనిపించుచుండును గాని మార్పు చూపట్టదు. దీనినిబట్టి చంద్రుఁడు దనచుట్టుఁ దాను దిరుగుచుండుట లేదని యనుకొనరాదు. చంద్రుఁ డాత్మప్రదక్షిణము లేక త్రాడునకు రాయి గట్టి త్రిప్పినట్లు భూమిచుట్టుఁ దిరుగుచుండె నేని గ్రమక్రమముగాఁ జంద్రగోళము నందలిప్రతిభాగము నెప్పుడో యొకప్పు డొకమాటు తిరిగివచ్చులోపునఁ గన్పించితీరవలయు. ఆవిధముగఁ గన్పింపనికారణమునఁ జంద్రుఁడు దనచుట్టు దాను దిరుగుచుండవలయు ననియు, నట్లు తిరుగుటకుఁ గొంచెము తక్కువగ నొకదినము పట్టుచున్న దనియు నా హేతువుననే సర్వకాలములయందు మనయంత్రమం దొకభాగమె యెదురుగఁ జూపట్టు ననియు గ్రహింపవలయును.

భూమియాత్మప్రదక్షిణమును చంద్రునాత్మప్రదక్షిణము నేకదినవ్యాప్తము లేయైనను, రెండింటికిని గొంచెము భేద ముండుటవలన యంత్రమందుఁ జంద్ర మండలోపరితల మచంచల మై చూపట్టక ప్రతిస్థలమును గొంచెము వెనుకకు నూఁగుచున్నట్టులు గన్పించును. ఈపార్శ్వచలనము మధ్యస్థితి కిరుదెసల నే డేనిమిడియంశలు. ఇంతేకాక చంద్రమండలము నిలువునఁగూడ, వెనుకకు ముందునకు నూఁగుచున్నది. ఈచలనము చంద్రమండలస్థులద్యయమునకు మధ్యస్థితినుండి యటువదియంశలవఱకు నున్నందున గోళాపరార్థమందలి కొన్ని భాగములు చూడ పీలగుచున్నది. ఈపార్శ్వచలనముచేతను, స్థులచలనము చేతను, చంద్రగోళమునందుఁ బడింట నాటువంతులు చూడఁగలము. తక్కువ గలనాలుగువంతులు మన మెన్నఁడుఁ జూడఁజాలము.

చూచుచున్నారనటను గొన్నిచోట్లను నన్నును మఱిగొన్నిచోట్లను బెల్లగను మాచ్చలు కలిగి చూచుచున్నాడు. ఇంకొకచోటకులు జలక్రంద శము లనియుఁ దెలుపఁ గన్పించెను. బాగులు వినియోగపడిరి. గనన జంప్రబంధము సంచమియొక బద్ధునివలనకుఁ బరీక్షించిచూచెన నెలనంకర లోపలిసంచ తిన్ననీ కేటవలె సుంకన గొప్పగొప్పలుగఁ గన్పించుటంబట్టియు, నల్లనిభాగములయందు నావిధముననె రప్పించుచుండుటచేతను మనకుఁ గన్ను డునదంతయు స్థలప్రకేశమే యని విశ్వయింపవలసి వచ్చెనది. చంద్రగోళము భూమినలె, నదినదనము ప్రయతం తై యుచ్చవివములలో సీనుచ్చులపైయు చల ప్రదేశము తైయున్న సుంకవచ్చును. ఇంక కానట్లును నుచ్చులపైయుఁ బెద్దపెద్ద గోతు లని యూహించుచును. ప్రతిగోళముఁ బూర్వపు ఒండచుకొనెత్తఁగఁ గన్పించును. గోళమం కంతటను ముక్తాంబుములె నానవాని లోకాకృతినిబట్టి కొన్ని యగ్నిపర్వతము తై యుండునొపు నని గ్రహించిరి.

ఈయగ్నిపర్వతము లన్నియు నెప్పుడో యొక్కప్పుడు ప్రజ్వలిల్లుచుండి యున్న వైనందునఁ జంద్రగంభీరభాగములనుండి, యమితబద్ధము తైటికి నెలు వడి, వాయుసూచమున నశించియూండవచ్చును. మఱియు, నట్టిపర్వము లెక్కు వైనకొలది స్థలప్రదేశములు స్రుంగిపొయియుఁ గొన్నిచావులఁ చూటిమలవలె లేచియు, మఱికొన్నిస్థలల బీచలు చాటియుఁ దత్ప్రదేశములందలిబల మంతయు ఘర్షణర్థుర్నితమై తుహినాంశుకృష్ణాంతర్లీన మగుచుండియు, నట్లంతర్లీన మగుకొలది నన్నిచ్చితములు మఱింత దీర్ఘిం చుచుండియు నగ్నిపర్వతములు దీర్ఘిం చుకొలది, గోళము నుబుక్కున నొక్కువడుచుండియు, నొక్కువడుకొలది మిక్కుటం బగుపదార్థముఁ గ్రక్కుకొనుచు, మహాప్రళయము నందుటకే స్పృష్టింపఁబడినయట్లు, చంద్రమండలము దగ్ధపటలమగుచు మనచ్చక్షువుచే నీటి ల చిన నెట్లు కంప మెత్తవలెను? అవిధముగాఁ జంద్రగోళంబునదార్థ మంతయు దుమ్ము దూగ్గతై పోయి కొల్లఁబడి, చుర్రపంజరమునలె నున్న కారణమునఁ జంద్ర మండలము మహాప్రేతాండ మని యుత్పత్తియొనఁబెట్లు. గ్రహములయొద్దలి వివరించునప్పుడు చంద్రుఁడు నల్లనివాఁడనియు, దీర్ఘరేఖం డుఁడు, నెఱుకలు బయలుపడియున్నవాఁ డనియు, జెన్నుట కూడ, మననాదల విగ్రహము లొ క్కింత పరిచితములొ యని శంకింపవలసి యున్నది.

మఱియు, నచ్చట విజ్ఞప్తవల్లము లపరిమితములుగాఁ గల నని మైను బెన్ని తుంబంటిమి. ఇ వన్నియు నందలి పరిస్థితులు. ఈపర్వతము లెర్రవెత్తల పర్వతము

నున్నదియుఁ గొలువవలయు నని గణితజ్ఞులు మహాప్రయత్నములు సేసిరి. భూమండలమునందలిపర్వతములఁ గొలుచుటకు నముద్రోపరితలము ప్రధానముగాఁ గొని లెక్కలు వేయఁనగుఁ గాని చంద్రప్రసంచమున నట్టిసముద్రము లేనికారణముచేఁ బర్వతము లొకదానితో నొకటిఁ బోల్చుటకు వీలులేకున్నది. పర్వత మింతయె త్తని చెప్పినఁ దత్పరిసరసమప్రదేశమునుండి చూచి చెప్పిన లెక్క యని గ్రహింపవలయు. ఆవిధముగ యంద్రసాహాయ్యమునఁ జూచి, చంద్రునియందలి మెట్టలు మూఁడువేలయడుగులు మొదలుగ నీరువదివేల పర్వత మౌన్నత్యము గలిగియున్నట్లు నిశ్చయించిరి. ఇంతవఱకుం గొలిచి చూచినవానిలో నున్నతతమం బైనది యిరువదినాలుగువేలయడుగులు పొడవు గలిగియున్న దని చెప్పుచున్నారు.

పైని జెప్పినట్లు చంద్రమండలమునందలి యగ్నిపర్వతములు ప్రజ్వలించుటవలన నందలిజలము గోళాంతర్గత మై యుండనోవు నని యూహించి యుంటిమి. అగ్నిపర్వతప్రాంతములందలిజల మంతర్గత మైపోయిన నీతరస్థలము లందైనఁ గలదా యని శోధించి చూచిరికాని యెంతశోధించినను, బ్రవాహములు గాని సముద్రములు గాని యందున్నట్లు గన్పింపలేదు. కొండలు, జలమంతయుఁ బైనిజెప్పిన ట్లగ్నిపర్వతములమూలమున నశించె ననియు, మఱి కొండలు చంద్రమండల మతిశీతలం బగుట, నీ రంతయు ఘనీభవించిపోయె ననియుఁ జెప్పిరి.

అంతేకాక, యందు గాలియైన నున్నట్లు దోషదు. అంగారకాది గ్రహములు చంద్రునికంటె బహుదూరమందున్నను, వాని నావరించి యున్న గాలివలన నవి నక్షత్రముల కభిముఖము లైనపుడు, నక్షత్రకిరణములు వక్రించినట్లు యంత్రగోచర మగుచున్నది. చంద్రమండలమునందును గాలి యుండేనేని చంద్రనక్షత్రసమాగమములందు నక్షత్ర తేజోనక్రణము చూపట్టియుండవలయు. అట్టి నక్రణము గన్నట్టకున్నందునఁ జంద్రునికి వాతావరణమును లేదని నిశ్చయింపఁబడినది. కొండలు శాస్త్రజ్ఞులు జలమువలెనే చంద్రునియందలిగాలియు ఘనీభవించిపోయె ననుచున్నారు. అది యట్లుండ మఱికొండతాగాలి యంతయు, గోళాపరార్థమునకుఁ బోయె ననిరి. ఇది విశ్వసించెద మనుకొన్నను, చంద్రుఁడు నిలువున నూఁగునపు డపరార్థమునందు మనకుఁ గన్పించుచున్నభాగమం దైనను, వాతావరణము సూచింపమి నీయభిప్రాయము

సేకొన వీలులేకున్నది. కావునఁ బ్రేనిజెప్పినట్లు జలమును, వాయువుం గూడఁ జంద్రమండలమున ఘనీభవించిపోయి యుండవలయు.

ఆవిధముగాఁ జంద్రమండలముచందలి గాలియు, నీరును గడ్డకట్టుకొని యున్నచోఁ బంచదశవాసరపక్షమితం బ్రేనయావగటివేడిమికిఁ గరగకుండునాయని తలంపవలదు. హిమాలయపర్వతములయందు మంచుబయళ్లు సూర్యకిరణములచే మిక్కిలి వేడెక్కియుఁ గరగకుండుట యనుభవసిద్ధమై యున్నందునఁ జంద్రమండలము నావిధముగనే, యెండకు వేడెక్కుచున్నను* జలము విశేషముగ చేర్పడ దని చెప్పవచ్చును. కరగినజల మేమైన నున్న నది యావిరియై యుపరితలము నంటికొనియుండి యింక మంచుగఠంగనీయకుండును.

ఆవిరి యెప్పుడుచున్న నది గాలిలేనికారణమునఁ బైకి లేచి మేఘములుగా నవకాశము లేనందునఁ జంద్రమండలమునందొక్కవానబొట్టైనను బడదు. ఈవిధముగా నీరు, గాలి, వర్షము లేనియవస్థకుఁ దోడుగాఁ జంద్రభ్రమము తిన్నగా సూర్యునివైపునకే తిరిగియున్నందునఁ దద్రవంచమున ఋతుభేదములును గలుగనేరవు. ఇట్టి ఋతుభేదములు, జీవాధారము బ్రేనసలిలవాయువులయు నభావంబునఁ బ్రాణులు గావు సరిగదా, వృక్షలతాదులుపైతము తల బ్రేతనేరవు. అందమును జూచి మన మింతసంతోషించుచున్న యిష్టప్రైవేషమొగులచంద్రమండల మెంత గొడ్డుపోయియున్నది!

ధేరం వేంకటాచలపతి.

*వాస్తవమునఁ జంద్రునివలన వచ్చువేడిమినిబట్టి చూడఁగా నాచంద్రమండలము నూఱు కప్రమాణాంశ లుష్ణముగ నుండవలయు.

గ్రంథాంతము.

వాక్యచరిత్రము.—ఇది రంజాపురాశ్రమమున జగదీశ్వరుని పరమార్థమునాథ భూ
 యనిచే మూలాశాస్త్రములుగ రచించబడినది. ఇందలికథ శ్రీమద్వామా
 యముని రచించిన వాక్యశాస్త్రముననుసరించి. అదికవి యగునాతనిచేరిత
 మగుటచే గావలయు నిందలి భక్తివైరాగ్యాదిరసములును శృంగారాది రసము
 లునుగూడ సంతయు మనోరంజకములుగా నలరారుచున్నవి. కవిత్వశైలి విష
 యమై వేట ప్రాయసక్కటలేదు. ఈకవియే చేమకూరపాకమును బరీక్షించి
 విజయవిలాసముం జేకొన్నవాడు. ఈ గ్రంథమును దీనిక్రింది రెండుగ్రంథ
 ములును, అముద్రితాంధ్రగ్రంథసర్వస్వమున మ-రా-శ్రీ, చెలికాని లచ్చారావు
 గారిచే బ్రకటింపబడినవి. ఈగ్రంథము మొదటి ముప్పదిరెండుపుటలభాగము
 వెనుకఁ గాకినాడలో సరస్వతీపత్రికలో ముద్రింపబడినది. అనశిష్టభాగము శ్రీ
 లచ్చారావుగారిచే ముద్రింపబడి భాగద్వయమును బ్రకటింపబడినది. ఈ
 గ్రంథమునకు మాతృకను బ్ర. శ్రీ. మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు మొదట సర
 స్వతీపత్రికకును దరువాత వీరికినిగూడ నొసంగిరి. శ్రీ శతావధాని తిరుపతి
 శాస్త్రిగారు కోరినందున శ్రీ రామకృష్ణకవిగారివలనఁ బుస్తకము సంపాదించి
 పరిశుద్ధాశ్రయమునఁ జే ప్రతిప్రసాదింపబడినది. రాజకీయ పుస్తకాగారము
 నుండి రిప్పింపబడుట వాస్తవముకాదు. ఈగ్రంథము వెల, రూ. 0-8-0. వైలికి,
 ధ, బడించునదెంచుచాయ భరణ బాంధులతాపము తీఱ నక్కడ

కృష్ణదేవరజుల కుమారులగు గ్రంథమును నిర్వచింపదాని గ్రంథమున

పండితరచిత్రమున దినవల్లభుడెల్ల నాఁగెనాఁగన

యెట్లడనతిపర్యభావము నహించె నహంబు లహో మహోగతిః.

శ్రీ. జడధిభంగముతోడ జనియించినట్టి నీ కేభంగమునకు నింకేలతలఁక
 జడనిధిశాయికి జనియించినప్పుడే భంగంబునీకుఁ బోవుడకయున్నె
 దళమైతియూడినఁ దలవంచెదవునీవు రంభయిండులకు సంరంభమేల
 దళమైన విద్యయందము చూపకుండినఁ దలవంపునీకె పోతలిరుంబోడి
 యర్థపతిపట్టిఁ జేపట్టినట్టికతన, నిట్టిగర్భంబుపుట్టెనో యిదిసహజమో
 యర్థవంతునిదిద్యయే యతిశయించు, సర్థమూలంబు జగమెల్ల ననఁగవినవె.

విజయచందనవిలాసము. — గుంగళ ౧౨ అనందకవి ప్రయోగము. ఇందు మూఁడాశ్వాసములు గలది. ఇంటికథ యభిమత్యుచకుచు బలరామునికూతురగు శశిశైలుకుచు జరగించుచున్నది. ఇందు కవిత వృషభముధుర మగునది. గ్రంథము వెల, రూ. ౧—౧౦—౦. శైలి.

ఉ. రంగటఁదెచ్చినిల్పఁ బాలిచెంగటఁకాదులరపుచుత్తరా
రంగము పుష్కరాంబుకదాఁగి నెరంతరరాజమానసా
రంగ ముదగ్రకోణ రుచిరాంకవదీప్తికుఢాభిరామసా
రంగ మనూనకాతుకతరంగతి సర్వజనాంతరంగమై.

రంగనాదరామాయణము:—ఉత్తరకాండము. ఇది కాచవిభుఁడు, విరలరాజు ననునిరువురన్నదమ్ములచే రచింపఁబడినది. ఈగ్రంథము నీకవులు తమ తండ్రికే యంకిత మొనర్చి రనియు నీకృతిం గొన్నయాతఁడే రంగనాథపూర్వీ రామాయణమును రచించె ననియు నీకవులు మువ్వరును ౧౨వ శతాబ్దమందున్నవా రనియు సిగ్రంథము వీకికలో శ్రీలచ్చారావుగారు వ్రాసియున్నారు. రంగనాథరామాయణము పూర్వోత్తరభాగములయొక్క వివిధప్రతులందు వివిధ రీతుల పారము లుండుటచే నేది వాస్తవమో నిర్ధారణము నేయ వలనుగాకుండుటచేతను గాలస్థియము శాసనములకు విరుద్ధముగా నుండుటచేతను బైవిషయముల నింతలో సిద్ధాంతీకరించుట కనువు లేదని మాయూహ. ద్వీజు లగు ఊత్రియులనే యనేకులు చతుర్థులుగఁ బరిగణించుచుండ వీరిని ఊత్రియులని పరిగణించుటకుఁ బ్రమాణ మగవడకుండుటయేకాక బుద్ధరెడ్డి కోనగన్నరెడ్డి మొదలగు రెడ్డిపదము నుపయోగించిన శాసనములకు విరుద్ధముకూడ నగును, ఊత్రియులకు రెడ్డిశబ్దము వాడుట యసాధ్యమేకదా? ఈగ్రంథము ౧౮౦పుటలు గలది. అందు ౧౨౮ పుటలు సరస్వతీపత్రికలో ముద్రింపఁబడినది. మిగిలినభాగము, అముప్రితాంధ్రగ్రంథసర్వస్వమున ముద్రించి భాగద్వయము నేకముగఁ బ్రకటింపఁబడినది. గ్రంథము వెల, రూ. ౧—౦—౦. శైలి.

ద్వీపద. “పర్ణింపనైత్తమైనదనమైకలువ, కల్హవతంసమైకదియుజక్కవలు
కుచములైపొదిగొన్నకొదవతుమ్మెదలు, కచభారమైచారుకైరవస్ఫురణ
దరహాసమైతుంగతరసైకతంబు, భరితనితంబమై పరంగుఁ ఘనంబు
వెలిపట్టుపుట్టమై వెఱవాఱమెఱయు, కలహంసమాలిక కాంచియైపాలుచు
“ధికారుణద్యుతిసమరుబంధూక, మధరమైనుడినాభియైతరంగములు

భూలతలైలీలఃబోరలుమీనంబు, లాలోలసయనంబులైతావులెనఁగు
హల్లకంబులమీఁద నందంబతియగు, నొల్లనితనివాయువూర్పులైకవియు
రోలంబములచేసరోరుహావళుల, రాలుపుప్పొడియంగరాగమై మెఱయఁ
బైకొన్న కేసరపంక్తులుతోడవు, లైకనుఁగొన నుత్తమాంగసభంగి
వివిధవిలాసముల్పింతలైమెఱయు, నవపద్మగంధి నానర్థదఁగనియె.

పైమూఁడుగ్రంథములును వలయువారు, అముద్రితాంధ్రగ్రంథసర్వ
స్వము, చిత్రాక్ష, పితాపురముపోట్టు, గోదావరిజిల్లా. అను పైవిలాసమునకు
వ్రాసికొననగును.

మాతృమందిరము:—ఇది యొకచక్కనినవల. వేంకటపార్వతీశ్వరకవు
లచే స్వకపోలకల్పితముగ రచింపఁబడినది. కథ మనోహరము. కృష్ణాగోదావరి
మండలములం దీకథ జరిగినట్లు కల్పింపఁబడుటచేఁ గొంత దేశవిషయము
గూడఁ దెలియుచున్నది. ఇట్టి కేవలకల్పితములచేతనేకాక కొంచెముగఁ జరి
త్రాంశములనుగూడఁ దెలియఁజేయుచుండునవల లనేకము లాంధ్రదేశమున
బయలు వెడలవలయును. దీని వెల, రూ. ౧-౮-౦.

నీలాంబరి:—ఇదియుఁ బైకవులచేతనే వంగభాషనుండి యనువదింపఁబడి
నది. ఇతివృత్త మపరాధపరిశోధనవిషయము. వెల, రూ. ౧-౮-౦.

ప్రణయప్రతిమ:—వంగభాషలో శ్రీయరవిందదత్తుగారిచే రచియింపఁ
బడిన గ్రంథమునకు మ-రా-శ్రీ, జొన్నలగడ్డ సత్యనారాయణమూర్తిగారిచేఁ
జేయఁబడిన యాంధ్రానువాదము. ఇందు విశేషముగ దాంపత్యధర్మములును
బ్రేమస్వరూపమును నెఱుంగఁబడును. వైలియు భాషయుఁ జక్కఁగ నున్నవి.
వెల, రూ. ౦-౧౨-౦.

తులసీమాహాత్మ్యము:—ఇయ్యది యేకాశ్వాస ప్రబంధము. కవి నరసింహో
చార్యుఁడు. కథ సత్యభామ కృష్ణుని నారదునకు దానమిచ్చి తిరిగి కొనుట
కల్పధనమునుంచినను నాతనియెత్తునకుఁ జాలమి దుఃఖించి నవతి యగుర్నక్షిణిని
బలిమాతి యామెసాయమున నొక్క తులసిదళమునుమాత్రమే నారదున
కొనఁగి తిరిగి శ్రీకృష్ణుని విలుచుట. కవనము మంచిది. వెల, రూ. ౦-౬-౦.

మచ్చునకు.

చ. ధనమతివిస్తరంబుగ మేదంబునభామ యొసంగఁగౌరవం

బునఁగనుపట్టెరుక్మిణివిభుండుకృపకౌ మముఁజూచిగౌరవిం

చిననిదెచాలునంచుఁ దులసీదళమొక్కటివైవలాఘవం
బునఁగనుపట్టె శౌరి ధనమూలములా లఘుతాగురుత్వముల్.

ఉ. మెట్టులరీతిద్రవ్యమును మిక్కిలిభామ యొసంగెదానికిఁ
రెట్టిగవ్రాలఁగల్గిన యరిందమునందులసీదళంబుతో
మట్టముగాఁగఁజేసితివి మానినిశౌరిమనంబెనీచయిఁ
బట్టెనుగానియన్యులకుఁ బట్టునెయింతటి భాగ్యమిందిరా.

పైనాలుగుగ్రంథములును రాజమహేంద్రవరములోని ఆంధ్రప్రచారిణీ
గ్రంథమాలయందుఁ బ్రకటింపఁబడినవి.

శ్రీగణేశ్వరీయము:—ఇయ్యది మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధము. కథ
యాంధ్రదేశమందు వినాయకచతుర్థినాఁడు గణేశ్వరుని పూజించువేళ నశేష
జనులు చెప్పికొనునదియే. వర్ణనములు సంసలికల్పనములును జక్కఁగ నున్నవి.
తైలి కొంచెము క్లిష్టముగ నుండును. అటనటఁ గొన్ని దోషములునుం గలవు.
దీనివెల గ్లేజు. రూ. ౧-౦-౦. రఫ్. రూ. ౦-౧౨-౦.

వలయువారు గుంటూరులోని అగ్రహారమువీధిలో నున్నగ్రంథక్షయగు
మ-రా-శ్రీ, భువనగిరి విజయరామయ్యగారికి వ్రాసికొనవగును. తైలికి.

తరల. పొరుగువాఁ డతిమాత్రమైన విభూతిహాయిఁ జెలంగెడుక
ధరణినాకిటు లేమిగల్గఁ గతంబదేమి యటంచు త
ద్ధరణమందె చరించిజన్త నిరర్థకం బొవరించెడిక
నరుఁడనూయకులోఁగి శ్రీగణనాథ చెప్పెడి దేమిఁక.

చ. తరువులనీడ వాహినుల వాఁపునఁ బర్వతకందరంబులక
దొరకిన లేశమాత్రఁ దన తోడులతో యుధ వాపుకొంచునెం
దఱు సుఖతృప్తిఁగాంచరు వృథాత్వమఁ దుచ్చుడ హీనసంపదో
ద్భరితుఁడెయ్యయ్య బాపముల బాల్కుడునాశల నోగణాధిపా.

చమత్కారతానవళి:—ఇయ్యది వాస్తవమున రత్నావళి యగును.
ప్రతిపద్యమునందును సప్రకృతవర్ణనమువలనఁ బ్రకృతార్థము స్ఫురించును.
కవనతైలి మనోహరము. దీనికర్త మ-రా-రా-శ్రీ సత్యవోలు పోమనుందర
కవిగారు. వీ రాంధ్రదేశమునకుఁ జిరపరిచితులే. కిర పుటల గ్రంథము.
వెల, రూ. ౦-౪-౦.

శైలి.

నిమిత్త—పరస్మై కాముకుడు.

క. మండుచుచుండెడి దీపము, పండనుచును భ్రమసిమిగులఁ బైకొనెదవు నీ
తిండికిఁగదిది తనువును, జండకీరణములదహించు శలభాధమమా.

నల్లజీడిగింజ—మేలుసేయు నీచుడు.

గీ. కాలిలోముల్లుదాకిన కాలమునను, మేలుసేసెనని సర్వకాలములను
ప్రాణినినుగొని తిరిగెడు వానిమేని, పోడిమినిబాపెదవు నల్లజీడిగింజ.

ముదుసలి గంగిరెడ్డు—ఉద్యోగముచేసిన వృద్ధుడు.

చ. తోలుతను గొన్నినాళ్లు ఘనతూర్యరవంబుల నాటపాటలన్
మెలగిన గంగిరెడ్డ యిటుమెండుగ వృద్ధతఁగాంచి యెచ్చటో
పొలములమేయుచుం బురినిమ్రోగెడు విరణమాలకించి నీ
తలనిటుప్రిప్పచుంటివి వృధాగతి నెవ్వరుమెత్తు రిత్తకో.

శ్రీరామశతకము:—ఇది బ్ర॥ శ్రీ. సత్యపోలు సోమసుందరకవిగారిపుత్రు
లగు రాధామాధనరావుగారిచే రచింపఁబడి మలిపెద్ది ముత్యాలు అండ్ సన్ను
వారి ద్రవ్యసాహ్యమునముద్రింపఁబడినది. కవితావైచిత్రి యిందు బాగుగనున్నది.

తెల, ౦—౨—౦ ఇదియును జమత్కారగత్నానలియును గావలయువారు

సత్యపోలు రాధామాధనరావుగారు,

కొత్తపల్లి, పితాపురము, గోదావరిజిల్లా

అను చిఱునామాకు వ్రాసికొననగును.

శైలి,

క. నారదపారదశారద, శారదశరశారదాతుషారసురర్పురీ

హీరహరదరమరాళ, క్షీరపయోరాశివిశదక్షీరామా.

క. వరశరణాగతభరణ, భరణాకరుణారసాతి పరిపూరణమం

ధరధరణీధరధరణ, హరిణాహరణారమావిహరణారామా.

భిష్టమహిమ:—ఇది దేశసేవాగ్రంథమాలలోని ద్వితీయ పుష్పము.
రచయితపీఠికాపురమండలి బ్ర॥శ్రీ. జనమంచి సీతారామస్వామిగారు. దీని
పేరునుబట్టియే యిందలికథ తేటతెల్ల మగుచున్నది. బాలురకును స్త్రీలకును
దెలియునట్టి సులభశైలితో నొప్పారుచున్నది. తెల, ౦-౨-౦. వలయువారు
గోదావరిజిల్లా, పితాపురములో నున్నగ్రంథకర్తగారికి వ్రాసికొన నగును.

ప్రశ్న. వాక్యతభాషాత్పత్తి.

(వాల్మీకీభాషాత్పత్తి)

ఆర్యనుహాశయులారా!

హ్రస్వచుం దీపాలిభాష చిరకాల ముచ్చస్థితిలో నున్న దైనను బ్రకృత మంఃరం భారప్రచనములు లేక ఖలమయి యుండుటఁ గని దొరతనమువారు కలకత్తా మొదలగు గొప్పసత్త్వణములయందున్న యాంధ్రేయ కళాశాలలలోఁ జదువు విద్యార్థిసంఘమునకు సంస్కృతము మొదలగుభాషలనువలెనే దీనిని గూడ రెండవభాషగా నేర్పాటుచేసియు, నీభాషలో వ్రాయఁబడిన ప్రాచీన గ్రంథముల నచ్చొత్తించియు దీని నుద్ధరించుచున్నారు. ఈభాషయందుఁ గొంత కృషిచేయవలయు నని నాకు నభిలాష గలుగుటచేఁ గొన్నాళ్లనుండి యీభాషా గ్రంథములను సంపాదించి చదివి యిపుడు దానిస్వరూపనిరూపణమును దెలియఁ జేయునొకవ్యాసమును వ్రాసితి. నావధానమనన్ములై చిత్తగింపుఁడు.

మనమతగ్రంథములు, పురాణములు, ఇతిహాసములు, మన్వాదీస్త్రుతులు, న్యాయవైశేషికాదిశాస్త్రములు, కావ్యములు, చంపువులు, నాటకములు మొదలగునవి యన్నియును సంస్కృతభాషలో వ్రాయఁబడియున్నవి. ప్రతిదినమందును మన మాచరించుసంధ్యావందనాది నిత్యకర్మలయందును, శ్రోతస్తార్తాది కర్మవిశేషంబులయందును సంస్కృతభాషయే వాడుకచేయఁబడుచున్నది. విద్వాంసులు తర్కవ్యాకరణాదిశాస్త్రములయందు వాడములఁ జేయునపుడు సంస్కృత భాషతోనే వాదింతురు. భాషాపాండిత్యము గలవా రిప్పటికిని సంస్కృతభాషలోఁ గావ్యనాటకాదులను రచించుచున్నారు. ఈసంస్కృతభాష మన మెఱింగినస్థితి నొందునప్పటికి బహుకాలము పట్టినది. తొల్లి యీభాష యాద్యుల భాషయై వెలసెను; గావున నార్యభాష యని పేరొందెను. ఈయార్యభాష చిరకాలములోకమందు జనులు మాటలాడుభాషయై యుండె నని నమర్చించుట కనేకగ్రంథనిదర్శనము లున్నవి. అట్టినిదర్శనములలోఁ బ్రథమగణ్య మగుపాణిని సూత్రసమూహమువలననే యీయంశము స్పష్ట మగుచున్నది. ఆకాలమందు

వాఙ్మకలో నున్నభాషకే సంబంధించిన నియమములను విధించు ననేకసూత్రములు పాణినీకృతాష్టాధ్యాయిలోఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఎట్లనఁ; వాక్యస్వరూపః స్తుత ఉపాత్తః (౧-౨-౧౨) స్రవ్యభివాదేఽశూన్యస్య (౧-౨-౧౩) దూరాగ్ధూతేద (౧-౨-౧౪) హైహేనయోగేహైహయోః (౧-౨-౧౫) గురోః పశ్యతోఽపంశ్యస్య వ్యేక్తైకస్యప్రాచామ్ (౧-౨-౧౬) అప్లుతవదుపస్థితే (౬-౧-౧-౨౯) ఇత్యాది సూత్రకదంబములలో దూరాహ్వనమందు, అభివాదనమందు, వాక్యవసానమందుండు నచ్చునకుఁ బ్లుతము వచ్చు నని చెప్పఁబడెను. ఆకాలమందు జనులు దూరస్థు లగువారిని బిలుచునపుడు, నభివాదన మొనర్చునపుడు, నిట్టినియమము లుండవలయు నని విధింపఁబడెను. మహాభాష్యమందుఁ బతంజలి న్యాకరణమును జదువుటకు ముఖ్యప్రయోజనములఁ జెప్పుచు ననురులు “హేలయోహేలయ” అని యపశబ్దమును బ్రయోగించి పరాజయము నొందిరి. గావున “బ్రాహ్మణేన నష్టేచ్ఛితవై - నాపధాపితవై, మ్లేచ్ఛోహవా ఏషయ దపశబ్దః” మ్లేచ్ఛున నపశబ్దము గావున మనము మ్లేచ్ఛుల మనఁగా నపశబ్దముల సంభాషించువారలము కాకుండ వ్యాకరణముఁ జదువవలయు నని వ్రాసెను. ఇంతియకాక “వేదానో వైదికాశ్చబ్దా స్సిద్ధాః లోకా ల్లాకికాః” నేదమునుండి వైదికశబ్దములు, లోకమునుండి లాకికశబ్దములు సిద్ధించినవి. “ఆహితాగ్ని రపశబ్దం ప్రయజ్య సారస్వతీమిష్టిం నిర్వపేత్” ఆహితాగ్ని యపశబ్దముఁ బ్రయోగించినయెడల నందుకుఁ బ్రయశ్చిత్తముగా సారస్వతేష్టి నొనర్చవలయు నని చెప్పియున్నాఁడు. క్రీస్తుశకమునకుముందు రెండవశతాబ్దములో వింధ్యహిమాచలములకు నడుమ నున్న “ఆర్యావర్త” మనుభూభాగమందు సంస్కృతభాష జనులవాడుకలో నున్నట్లుకూడ గ్రంథప్రమాణము కానవచ్చుచున్నది. ఈభాషను దప్పులు లేకుండ శుద్ధముగా భాషించువారు బ్రాహ్మణులు. వీరికే పతంజలి శిష్టు లని పేరిడెను. ఇది కాక మఱియొకవిశేషము కలదు. ఈసంస్కృతభాష గ్రంథములు వ్రాయుట కుపయోగింపఁబడుభాష (literary language) గా నుండుటయే కాక దీనిలోఁ బూర్వకాలమం దవాంతర్భాషా భేదము లుండెనని (Dialectic variations) గూడ నూహించుటకుఁ గొన్నిగుఱుతులు కానవచ్చుచున్నవి. పాణినీసూత్రములలో “ఉదీచాంవృద్ధాదగోత్రాత్ (౧-౪-౧౫౭) ప్రాచామవృద్ధాత్ఫిబహుళమ్ (౪-౧-౧౬౦) బహ్వచఇతః ప్రాచ్యభరతేషు (౨-౪-౬౬) అలంఖిలోఽః ప్రతిషేధయోః ప్రాచాంక్వా (౩-౪-౧౮) ఉదీచాంమాజోవ్యతీహారే (౩-౪-౧౯) ప్రాచాంషఫతద్ధితః (౪-౧-౧౭) ప్రాచాం

కటాదేః (౪-౨-౧౩౯) మాతృపిశాచావసామ్ (౬-౩-౩౬) ప్రాచాంక్రీడా
యామ్ (౬-౨-౭౪)" అని యాశ్చర్యపాఠ్యశాస్త్రముల భాషాభేదనియమము
లను దెబ్బచున్నాడు. "శీలికామిభిక్షాచరిభ్యాః ఈక్షీతుమిభ్యాం చేతివక్తవ్యమ్
ఆలస్యసుఖాహరణదోరితివక్తవ్యమ్ కస్తకరణేములవిభుజాదిభ్య ఉపసంఖ్యా
నమ్" ఇత్యాది వాక్యకములయందుఁ గాత్యాయనండు తా నున్నదేశములోఁ
దసకాలమందు వాడుకచేయఁబడుభాషను గుఱించిననియమములను దెలుపు
చున్నాడు. పతంజలి మహాభాష్యములో "శవతిర్గతికర్తాకంబోజేష్యేన భాషి
తో భవతి. వికార ఏనమార్యాభాషంతే శవతి. హస్తుతస్సరాష్ట్రేషు; రంహ
తిప్రాచ్యమధ్యేషు. గమిమేవత్యావ్యాః ప్రయుంజతే. దాతిర్లవనాక్లేప్రాచ్యేషు
దాత్ర ముదీచ్యేషు" "నవచుల" అను నష్టము గల శవధాతువు కంబోజదేశ
మందే వాడుకచేయఁబడుచున్నది. అది యశుభ మని యార్థములు విడిచిరి. గత్య
ర్థకము లగుహస్తుధాతువు రహిధాతువు యథాత్మనుముగా సౌరాష్ట్రదేశమందుఁ
ప్రాచ్యమధ్యదేశమందు వాడుకచేయఁబడును.

ఆర్యు లీయర్థమందు "ఁమ్" ధాతువునే వాడుకచేయుచున్నారు. అశ్వ
పాలకుఁ డొకఁడు "సారథి" యనునర్థ మిచ్చునూతశబ్దముయొక్క వ్యుత్పత్తిని
గుఱించి యొకవైయాకరణనితో వాదించినట్లు పతంజలి మహాభాష్యములో
ప్రాసెను.

ఇదికాక సంస్కృతనాటకములలో నుత్తమమధ్యమనీచపాత్రలకు భాషా
సంవిభాగముం జేయుటలో "పురుషాణామనీచానాం సంస్కృతంసాత్కృతాశ్చ
నామ్! శౌరసేనీప్రయోక్తవ్యా తాదృశీనాంచ యోషితామ్! ఆసామేవతు గా
ధాను మాహారాష్ట్రీప్రయోజయేత్! అత్రోక్తా మాగధీభాషా రాజాంతఃపుర
చారిణామ్! చేటానాం రాజపుత్రాణాం శ్రేష్ఠీనాంచార్థమాగధీ! ప్రాచ్యా విమా
షకాదీనాం ధూర్తానాం న్యావపంతికా." సాహిత్యపర్యము.

ఉత్తములు విద్యాంసులు నగువారలు సంస్కృతమును, తత్సవ్యశ లగు
స్త్రీలు శౌరసేనీభాషను, వీరే సంగీతగోష్ఠియందు మహారాష్ట్రభాషను రాజాం
తఃపురచారులు మాగధీభాషను, చేటులు రాజపుత్రులు వజ్జీగనులు సర్ధిమాగ
ధిని, విదూషకాదులు ప్రాచ్యభాషను, ధూర్తు లవంతికను మాటలాడనలయు
నని నియమము కలదు. ఈనియమము నాటకప్రణయనకాలముకంటెఁగూడఁ
ప్రాచీనమైనట్లు మఱికొన్నిగ్రంథనిదర్శనములవలనఁ గానవచ్చుచున్నది. కా

పునః జైనిప్రాసిత సాచువులనుబట్టి చూడఁగా సంస్కృతభాష చిరకాలము లోకవ్యవహారభాషగా నుండె నట నిస్తుండుముగాఁ జెప్పుఁగలము. ఏకాలమం దైన నేదేశమండైనను జనులవాడుకలో నుండుభాష దానిస్వభావమునుబట్టియు జనులయుచ్ఛారణసౌష్ఠవమునుబట్టియుఁ గాలక్రమమున మార్పు నొందును.

పూర్వము ఋగ్వేదభాషలో వాడుకచేయఁబడినహంలవే, జీరసే, పిబద్యే మొదలగు తుమున్నంతరూపములు, కృత్, పరత్, తారితత్ మొదలగు లజ్ రూపములు, వోష్ఠమక, నాభా మొదలగు స్పష్టమైకవచన రూపములు, దేవానః, విప్రానః అను ప్రథమ బహువచన రూపములు, దేవేభి స్సుగేభిః మొదలగు తృతీయ బహువచనరూపములు నిప్పుటికొకసంస్కృతభాషయం దదృశ్యము లయినవి. పైనుండి వచ్చినయూర్పు లీభరతఖండముందు వ్యాపించినతరువాత వీరితోఁ దలచునంబంధము గలిగియుండునీదేశపు టాసనునివాసులు వీరిభాష నుచ్చరించుట కప్తముగాఁ గాన్పించుటచేఁ బలుకనలసిన విధముగాఁ బలుక లేక వర్ణలోపస్థాన్యత్యయాదులచే నాదాషను వికృతి నొందింపసాగిరి. ఇట్లు నా నాటికి మాటుచుండెడి తమభాషాస్థితిని జూచి సంస్కరింపఁ దలంచి కొందఱు ఋషులు వర్ణోచ్ఛారణ, వర్ణసంధి మొద లగువానికి విశేషనియమముల నేర్పఱచి ప్రాచీనాఖ్యలను, మఱికొందఱు శబ్దవ్యుత్పత్తులను దెల్పునిఘంటువులను, మఱికొందఱు వ్యాకరణములను వ్రాసి యప్పటికి నిల్చియున్నభాష కంతకును నియమము లేర్పఱచి పునర్నవీకృతముగా సంస్కరించిరి. ఇది సంస్కరింపఁబడిన భాష యగుటచే “సంస్కృతభాష” యని పేరొందెను. ప్రాచీనార్యభాష యగు వైదికభాషకంటఁ గొన్నివిషయములలో నిది విభిన్న మైనది గావునఁ బాణిన్యా చార్యుఁడు దీనికి లక్షణముఁ జెప్పునపుడు తన యష్టాధ్యాయినూత్రములలోఁ బలుచోట్ల దీనిని భాష యనియే వాడెను. ఎట్లనఁ భాషాయాం సదవసశ్రునః, భాషాయాం శాసియుధిధృశిభృషిమృషిభోవ్య యుజ్యవ్యః, విభాషా భాషాయామ్, మయజ్జైవితయోర్భాషాయానుభతౌచ్ఛాదనయోః (౪-౩-౪౩) పూర్వంతుభాషాయామ్, విభాషా భవద్భగవదఘవతామోచ్ఛానస్యఛందసిభాషాయాంచ.” ప్రాచీనభాషను జెప్పునపుడు “మతువసోరుసంబుద్ధా ఛందసి (౪-౩-౧) ఛందసివా, ప్రాప్రేడితయోర్నిత్యంఛందసి (౭-౪-౨) అని ఛందశ్శబ్దమును బ్రయోగించెను. హర్షచరిత్రమందు బాణకవి స్వీయచరిత్రమును జెప్పుటలో “అభవంశ్చాన్యవయసా సమానాస్తుహృదస్సుహాయాశ్చ! భ్రాతరా పారశవా చంద్రసేనమాతృపే.శా! భాషాకవి రీశానః పరం మిత్రమ్” ఇచ్చట

భాషయనఁగాఁ జైని బేర్కొనఁబడినదానికే పేరు. శబ్దశాస్త్ర తత్వవిన్యోగతయను వేదవ్యాకరణాది బహుగ్రంథకర్తయు నగు Macdonel మహాశయుఁడు తాను వ్రాసిన సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్రము (History of Sanskrit Literature) లో నీభాషనుగుఱించి యిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు.

“The later phase of the ancient language of India was stereotyped by the great grammarian Panini towards the end of the 4th century B. C. It came to be called, ‘Sanskrit’ the refined or elaborate, a term not found in the older grammarians but occurring in the earliest Epic, the Ramayana, Sundarakanda, 30th Sarga, 17th verse.”

“అహం త్వత్రితనుశ్చైవ వాచరశ్చ విశేషరః | వాచం చోదాహరిష్యామి మానుషీ మహా సంస్కృతామ్ | యది వాచం ప్రదాస్యామి ద్విజాతి రివ సంస్కృతామ్ | రావణం మనస్యమానా మాం సీతా భీతా భవిష్యతి” సంస్కృతాం—గీర్వాణాం గీర్వాణభాషయా వ్యవహారే దోషమాహా యదీతి.

(శ్రీధరీయ గోవిందరాజీయ వ్యాఖ్యానములు.)

The older grammarians, themselves from Yaska onwards, speak of this classical dialect as Bhasha, the speech, in distinction from Vedic.”

Weber's History of Sanskrit Literature.

వీబరుపండితుఁడుగూడఁ దాను వ్రాసిన సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్రములో “సంస్కరింపఁబడిన యొకభాష యుండె ననియు దానినుండి ప్రాకృతభాషలు పుట్టిన” వనియు వ్రాసియున్నాఁడు.

“In this way there gradually arose new vernaculars, proceeding directly from the Bhasha, specially so called down even to modern times; whereas the grammatically refined Bhasha afterwards lost this title and substituted for it the name Sanskrita-bhasha.

Weber's History of Sanskrit Literature pp. 177.

పైని జెప్పినరీతిగా నీభాష కాలక్రమమున ననేకవిధములుగా మాఱినది. సంస్కృతవాఙ్మయములోని ప్రాచీనగ్రంథములను నవీనగ్రంథములను బాగుగ విమర్శించినచోఁ బ్రాచీనభాషకు నవీనభాషకు మిగుల వ్యత్యాసము గాన వచ్చును. నవీనులలోఁ గొప్పవైయాయకుఁ డనుప్రసిద్ధి గాంచిన గదాధర భట్టాచార్యునిగ్రంథములజైలికిని న్యాయవైశేషికతంత్రకర్త లగుకణాదగౌతమ వాత్సర్యయనుల జైలికి నెంతవ్యత్యాసము గానవచ్చుచున్నదో, శబరస్వామి రచించినపూర్వమీమాంసాసూత్రభాష్యమునకుఁ బార్థసారథిమిశ్రి వ్రాసిన

శాస్త్రదీపికకు సంతయంతరము, పతంజలిమహాభాష్యమునకు నాగోజీభట్టుని గ్రంథభాషకును సంతభేదమున్నదో ఒహాశ్రుతి లగుమిముబోటిబుధపర్యులే యెఱుంగుదురు.

భాషను స్వనహరించుమనుష్యులయుచ్చారణాసామర్థ్యము, అనవధానత, అజాగరూకత, అశిక్షితత్వము మొదలగునవి భాషను మార్చుటకు ముఖ్యమయిన హేతువులు. ఇట్లొకభాష యుచ్చారణాసౌఖ్యముచే వికృతినొంది మఱియొకభాషగా నగుటకుఁ గొన్నిస్వరనియమము లున్నవి. దీనికే స్వరశాస్త్ర (Phonology) మని పేరు. ఇది శబ్దశాస్త్రము (Philology) లో నేకదేశము. నే నీక ముందుఁ బ్రతిపాదించఁజూపు నైకతభాషోత్పత్తి కిదియేమూలము గావున నాయక్షరములమార్పులు, నాస్వరనియమములను గొన్నింటి నిచట నుదాహరించుచున్నాఁడను. “ఊఁనడుమ” అని చెప్పుటకు “గ్రామ”, “మధ్య” అను రెండుపదము లుండవలెను. ఈపదస్వయమును సమాసముగాఁ జేసినచో “గ్రామమధ్య” అని యగును. యక్తముగా నుచ్చరించుట కలవాటు లేని వాఁడు, అశిక్షితుఁడు, ప్రమాదముతో నుచ్చరించువాఁడు “మధ్య”కు “మృజ్జ” యనికాని “మద్ధె” యనికాని పలుకును. మరల నీశబ్దరూపము, “మాజ్ఞ” లేక “మాధ” యని మాఱి యంతతో నిలువక “మా” లేక “మహా” యయి కొనకు “మా” లేక “మే” యయినది. ఇట్లు గ్రామమధ్యశబ్దము “గామమా” లేక “గామమే” యని మాఱినది. గూర్జరీ, హిందీ, మహారాష్ట్రీభాషలలో నిదియే రూపము. ఇట్లే కుంభకారశబ్దము తిప్పైనయుచ్చారణచే “కుంభార” యయినది. ఈకుంభారశబ్దమును వాడుకచేయుమనుష్యులు, కుంభ మనఁగా, కడవ, కార యనఁగా దానిని జేయువాఁడు ననుజ్ఞానము లేనివారై “చేయువాఁడు” అనునర్థ మిచ్చునొకప్రత్యయ మని తలంచెదరు. వైనిజాపించిన “గామమే” అనుదానిలో మే అనునది, “కుంభార” అనుదానిలో “ఆర” అనునదియుఁ బూర్వము స్వతంత్రశబ్దములై యుండి కాలక్రమమున నొకరీతిప్రత్యయము లయిపోయినవి. ఈరీతిగా నొకప్పుడు భిన్న మయినయర్థము గలస్వతంత్రశబ్దములు కొంతకాలమునకుఁ దరువాతఁ బ్రత్యయత్వము నొందినవి. సంస్కృత భాషలలోఁ గూడ నిట్టిశబ్దరూపము లున్నవి. ఎట్లన; గోష్ఠ మనఁగా గోవు లుండుస్థానమునకుఁ బేరు. కాలక్రమమున నిది “గోష్ఠజాదయఃస్థానాదిఘపశు నామభ్యైః” అని పశువాచకము లగుశబ్దములకంటెఁ బరమైన “గోష్ఠచ్” ప్రత్యయము మునుపటియర్థమును బరిత్యజించి “అశ్వగోష్ఠమ్”, “ఖరగోష్ఠమ్”

ఇత్యాదులయందుఁ గేవలస్థానపరముగా వాడుకలోనికి వచ్చెను. అట్లే “ద్విష్టే గోయగచ్” గోయగ మనునది రెండుగోవు లనుతోంటియర్థమును విడిచి ప్రత్యయమయి ద్విష్టమును దెలియఁజేయునది యయ్యెను. ఉదా. “ఉష్ట్రగో యగమ్” “షత్తైష్ట్రవన్”. అశ్వషన్త్రవమ్ - ఆఱుగుట్టము లని యర్థమిచ్చుచున్నది. (అష్టాధ్యాయ ౫-౨-౨౯) ఏభాషలోనైనను సుబంధప్రత్యయములను గాని తిజంతప్రత్యయములను గాని సరిగా విమర్శించి చూచినయెడల సవియన్నియు నీరీతిగానే పుట్టిన వని నిశ్చయింపవచ్చును. మనప్రాచీనులు “నే నిపుడు చేయుచున్నాను” అని చెప్పసలసి వచ్చినపుడు (కృ = చేయుట, ను = ఇపుడు, మి = ఉత్తరువురుషప్రత్యయము) అను నీమూఁడుపదములను గలిపి “కృనుమి” అని పలుకుదురు. తరువాతఁ జెవి కింపుగా నుండుటకు దానిని “కృణోమి” అని మార్చిరి. ఇట్లు కృణోతి, కృణోషి, కృణుతః మొదలగు రూపములు సిద్ధించినవి.

సంస్కృతములో లుడర్థమందు (భవిష్యదర్థకము 2nd future) ధాతువునకు “స్య” అనునది చేర్పఁబడును. దా + స్య + తి, ఈ స్య యనునది ప్రాయికముగా “అస భవి” “యా ప్రావణే” అనుధాతుర్వయసంమేళనమువలనఁ బుట్టినదని మన మూహింపవచ్చును. భవిష్యదర్థకమును దెలియఁజేయుటకు మనప్రాచీను లూహించిన యుపాయమిది. “దాస్యతి” అనుతిజంతరూపమునకు మొదటి యర్థము “వాఁ డిచ్చుచుండుటకుఁ బోవుచున్నాఁడు”. వాఁ డింక నియ్యలేదు; ఇచ్చుటకుఁ బోవుచున్నాఁ డని యర్థము. ఆంగ్లేయభాషలోఁ గూడ నీజాతీయము (idiom) ప్రచురముగా నున్నది. ఎట్లనినః— I am not going to stay here to-morrow. (తేవు నే నిచట నుండఁబోను).

ఈసంస్కృతధాతురూపము, ప్రకృతి యగుసంస్కృతమునుండి వికృతినొంది పుట్టినభాషలలో, దాస్యతి, దాస్యది, పిష్టుట దాస్యతి, మఱికొంతకాలమునకు దాసతి, దాహతి, దాతి, దే అని క్రమముగా మారినది. ఇట్లు సంభవించెడు నీస్వరనాశము (phonetic decay) మొట్టమొదట దిద్దఁబడకపోయినయెడలఁ గ్రమముగా బలిష్ఠమయికొంతకాలమునకు భాషను శుద్ధముగా మార్చివైవారి కెవ్వరి కర్థముకాకుండఁ జేయును. కావున మనుష్యులు స్వభాషను మాటలాడునపు డుచ్చారణలో మిక్కిలి జాగరూకు లయి యుండవలెను. కొన్ని తెగలవారు స్వభాషను గుఱించి మిగుల జాగ్రత్త గలవారై మార్పున కెంతమాత్ర మెడ మియ్యరు. ఒకజాతివారు మఱియొక జాతివారిలో గాఢ మగు

సంబంధమును గలిగి యున్నచో వారిభాష వీరికి వీరిభాష వారికి సన్యోగము సంక్రమించ నాయూయభాషాపదముల నుచ్చరించుట వారి కలవాటు లేక మఱి యొకకిదిగా నుచ్చరింపఁగా భాషకు వైహాస్యము సంభవించక మానదు.

కావునఁ బై నుపపాదించఁబడిన రీతిగా స్వరస్వత్యాసము (Phonetic change) స్వరభ్రంశము (phonetic decay) మొదలగువానిచే సంస్కృతశబ్దములు మాఱిమాఱి కాలక్రమమునఁ గ్రౌత్తభాషలుగా నేర్పడినవి. ఇవి గూర్జరి, మహారాష్ట్రీ, మాగధి, శౌరసేని యని పలుతెఱఁగులుగా నున్నవి. ఆయాయి దేశములయం దవి వ్యవహరింపఁబడుటచే వాని కాదేశనామములు కలిగెను.

ఈభాష లన్నిటిలో “పాలీ” యనునది వ్యాకరణనియమములయందు శబ్దసాదృశ్యమందుఁ దక్కినప్రాకృతభాషలకంటె సంస్కృతభాషకు మిక్కిలి దగ్గఱగా నున్నది. ఈ భాష పూర్వకాలమందు హిందూదేశములో నార్యులు వాడుకొనుభాషలలో నొకటి అని గాని లేక ప్రాకృతభాషలలో నొకటి అని గాని చెప్పవచ్చును. దీనిస్వరూపమును విమర్శింపఁగా నిది సంస్కృతభాషనుండి మొదట వెలువడిన భాషగాఁ గానవచ్చును. ఇది మగధదేశవాసుల భాష కావున మాగధి యని కూడ వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. సంస్కృతభాషలో పాలీ శబ్దమునకుఁ బంక్తి యని కాని పరంపర యని కాని యర్థము. కొందఱి శబ్దము పథభాతువునుండి పుట్టిన దనియు. మఱికొందఱు ప్ర + ఆళి = ప్రాళి (ప్రకృష్ట మగుననూహము) యనుశబ్దము చెడి పాలీ యయిన దనియును జెప్పుదురు. దక్షిణమం దుండుశాఢ్యులు తమ పవిత్రమతగ్రంథములకు పాలీ యని పేరిడిరి. ఈ సంజ్ఞ మొదట వారివేదగ్రంథములకే వర్తించి కొంతకాలమునకుఁ దరువాత మూలగ్రంథములకు వ్యాఖ్యానగ్రంథములకుఁ గూడ వ్యాపించెను. ఇపుడు పాలీభాష యనఁగా మూలగ్రంథముల భాష యని పేరు. పాలీశబ్దము ప్రాచీనకాలమందుఁ గేవలమతగ్రంథపరమై యుండెను. ప్రాచీనదక్షిణభాషాధ్యమతగ్రంథములయం దీమతభాషకు మాగధి యనియే పేరు కాన వచ్చుచున్నది. ఏకాలమం దేదేశమం దీభాష పుట్టెనో యాసంగతి కూడ నిశ్చయముగాఁ దెలియదు. ఇప్పటికి నాయంశము వివాదాధ్యాసిత మై యున్నది. ఈ విషయమయి Oldenberg, Westergard అను పాశ్చాత్యమహాపండితుల యభిప్రాయము మన కవశ్యముగా నీవీకరణీయము. ఇది సంస్కృతమునుండి పుట్టిన యొకవైకృతభాష యనియు నశోకుని పుత్రుఁడగు మహేంద్రపాలుని రాజ్యపరిపాలనకాలమందు మాళవదేశమునకు రాజభాని యైన యజ్ఞయినీపట్టణమందు

వ్యవహరింపఁబడుచుండెడి నయు నీభాషలో ప్రాయఃబడిన “వినయపిటక” మను
పాఠ్యమతగ్రంథ మిశోకపుత్రుఁ డగుమహేంద్రపాలునికి ముందు నూటయేఁబది
సంవత్సరము లనగాఁ గ్రీస్తుకు ముందు నాగృతతాబ్దముం చున్నట్లు పాఠ్యమత
గ్రంథనిదర్శకము కల దనియుఁ బూర్వోక్త లగునావిద్యవృద్ధులు సోపపత్తికముగ
సమర్థించిరి. ఎత్తైఱ నీభాష రెండువేలసంవత్సరములనుండి వాడుకలో లేనిభాష
(dead language) యయ్యెను. పాలీ, మాగధీభాషలోనుండి పుట్టిన యొక
యవాంకభాష యనియుఁ బూర్వము గౌతమబుద్ధుఁ డీభాషలోనే తనశిష్యులకు
స్వమతమును బోధించె ననియు నొక సంప్రదాయము కలదు. మొదట గ్రామ్య
భాషగా నున్నయిమాగధీభాషను దనుమతోద్ధారకుఁ డైనబుద్ధుఁడు తనబుద్ధి
ప్రభావముచే త్రేష్ట మయినభాషగాఁ జేసె నని పాఠ్య లండఱును, యూదియా
దేశస్థులు డైబిలులోని మొదటి యధ్యాయపంచకము (pentatench) నెంతభక్తి
గౌరవములతోఁ జూతురో యంతభక్తితో నీభాషను జూతురు. వాఙ్మయము
వలననే కదా భాష కౌన్నత్యము కలుగుట. ఇప్పు డున్న పాలీవాఙ్మయ మతివిస్తృ
తముగా నున్నది. శబ్దశాస్త్రజ్ఞుని (philologist) క్క జరిత్రకారుని (historian) క్క
బ్రాచ్చీచకధానీతత్వజ్ఞుని (student of comparative mythology) నకును
నిది మిక్కిలి వినోదకరముగా నుండును. ఇంత వాఙ్మయములో వైరోపాదేశస్థు
లెఱింగినది స్పష్టమే. ౧౭వ వర్షశతకముందు లాలోవిరి యను ఫ్రెంచిదేశపు
విద్వాంసుఁ డొకఁ డిట్టిభాష యొక లున్న దని మొదటఁ గనుఁగొని తక్కిన
పాశ్చాత్యపండితుల కందఱకుఁ దెలియఁజేసెను. ఈపాలీవాఙ్మయమును మూఁడు
పెద్దతరగతులుగా విభజింపవచ్చును. మొదటిది పాఠ్యలవేదములు, ఇవి ప్రాచీన
తమములు; రెండవది క్రీస్తు వెనుక నయిదవశతకముందు బుద్ధభోమఁ డనువాఁడు
వ్రాసిన సర్వపాఠ్యగ్రంథముల వ్యాఖ్యానములు; మూడవది చరిత్రగ్రంథములు
మొద లగునవి. క్రీస్తు వెనుకఁ దృతీయశతకము మొదలుకొని నేఁటివఱకు
వీనికాలము.

పాఠ్యవేదములకు “త్రిపిటిక” లని పేరు. త్రిపిటిక లనఁగా మూఁడు
గంపలు. అవి వినయపిటక, సూత్రపిటక, అభిధర్మపిటకయు నని మూఁడు.
ఈమూఁడింటిలో వినయపిటకము పాఠ్యమతగురువుల నియమములను దెలుపు
నది. ఇది మరాఠీపతు లెట్లు నడచుకొనవలయునో యాయంశములను
దెలియఁజేయుటయే కాక గౌతమబుద్ధుని చరిత్రమును గూడ విపులముగాఁ
జెప్పుచున్నది. గౌతమబుద్ధుఁడు నతనిమతబోధకులుఁ బరుల కుపదేశించిన ధర్మ

ములు, జాతకకథలు, తక్కినమతగురువు లప్పు డప్పుడు రచించిన సూత్రములు మొదలగునవి సూత్రపిటకములో నున్నవి. మతాచారనిరతి కపిక్షిత మగు నాన్వీతుకీవిద్య సభిధర్మపిటక వివరించుచున్నది. ఈత్రిపిటకల కనేకప్రతు లున్నవనియు వానిలోఁ గొనది క్రీస్తుకు ముందు ౩౦౯వ సంవత్సరములో నశోక చక్రవర్తి యధ్యక్షతక్రింద జరుపఁబడిన మూడవశౌధ్యచతుసభలో సరిగా దిద్దఁబడె ననియు శౌధ్యచరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు.

త్రిపిటకలకుఁ దరువాతఁ బ్రధానశౌధ్యమతగ్రంథములు బుద్ధఘోషుని వ్యాఖ్యానములు. మతబోధకుఁ డగుమహేంద్రుఁడు క్రీస్తునకు ముందు ౩౦౭వ సంవత్సరములో సింహళద్వీపమునకుఁ బోవునపుడు త్రిపిటకలనే కాక “అర్థకథ” యనుపేరుగల బుద్ధఘోషవ్యాఖ్యానములను గూడఁ దనతోఁ దీసికొని పోయెను. మహేంద్రుఁడు సింహళద్వీపవాసుల నందఱు శౌధ్యమతములోఁ గలిపినప్పిట్లు నీపాలీగ్రంథముల నన్నింటిని సింహళభాషలోనికి మార్చెను. ఇట్లు మార్పఁబడిన యీగ్రంథము లనేకాబ్దశతములకాలము సింహళద్వీపవాసులచేఁ జదువఁబడినవి. ఈహేతువుచేఁ గాలక్రమమున పాలీగ్రంథము లంతరించినవి. శౌధ్యమతస్థులలో లోకాతిశాయి పాండిత్యము గలబుద్ధఘోషుఁడు క్రీస్తుతరువాత నయిదవశతమందు మహేంద్రుఁడు సింహళభాషలోనికి మార్చిన వ్యాఖ్యానముల నన్నింటిని మరల పాలీభాషలోనికి విపరిణామము చేసెను. కొంత కాలమున కాసింహళభాషానూనితగ్రంథములు నశింపఁగా బుద్ధఘోషుఁడు మార్చినపాలీభాషాగ్రంథములే యిప్పటికిని మిగిలినవి. పాలీవాఙ్మయములోని శేషించిన గ్రంథములు మీఁదఁ బేర్కొనఁబడిన వానినతె నంత ప్రధానమయినవి కావు. వానిలో ముఖ్యము లయినవి “దీపవంశము” “మహావంశము” నని ప్రసిద్ధమైన చరిత్రగ్రంథములు. ఇవి క్రీస్తుశకమునకు ముం దీధరతఖండపు చరిత్రమును దెలుపుటకు మూలప్రమాణభూతము లయినవి. దీనితరువాతఁ జెప్పఁదగిన గ్రంథము “మిళిందపన్న” (మిళిందప్రశ్న) ఈప్రసిద్ధగ్రంథ మెట్లు పుట్టినదో మనకుఁ దెలియదు గాని యిది మిగులఁ బ్రాచీన మైన దని నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁగలము. ఎట్లనఁ బౌక్తియోదేశపు రాజైన “మియాండ”రే యితఁడని నిశ్చయింపఁబడినది. మిళిందుఁ డనురాజు శౌధ్యమతమును దెలిసికొనఁగోరి నాగ సేనుఁ డనుశౌధ్యమతపండితు నడిగినప్రశ్నలు, వానిసమాధానములు, గ్రీకుభేదపురాణాల నామధేయములు, మొదలగునవి దీనిలో నవిస్తరముగాఁ బ్రతిపాదింపఁబడినవి. ఈమిళిందుఁడు క్రీస్తుకు మున్ను ద్వితీయశతకాంతమందు

భరతఖండములోఁ గొంతభాగమునకుఁ బరిపాలకుఁడై యుండె నని గ్రీకుచరిత్ర కాదులు వ్రాసియున్నారు. తరువాతఁ జెప్ప నర్హ మగుగ్రంథము బుద్ధహోమని “విశుద్ధిమాన్దము”. ఇది బౌద్ధసతసిద్ధాంతములను సాకల్యముగ బోధించెడు నొకనిఘంటు పని చెప్పవచ్చును. ఈపాలీభాష కనేకగ్రంథకర్త లనేకవ్యాకరణ ములను వ్రాసియున్నారు. వానిలోఁ గాత్యాయనవ్యాకరణము ప్రాచీనమైనది ముఖ్యమైనది. ఈగాత్యాయననికాలము నిర్ణయించుట కాధారము లేవ్వీయుఁ గానరావు. ౧౨వశతకముందు సింహళ దేశపు పండితుఁ డొకఁ డమరసింహుని నామలింగానుశాసనము ననుసరించి “అభిధానప్రదీపిక” యను నొకనిఘంటు వును వ్రాసెను. ఈభాష కి చొకటియే నిఘంటు.

పాలీపద సమూహమును సంస్కృతపదసమూహమును నొకచో టనిడి భాగుగఁ బరీక్షించినయెడల నైమనంతయు పాలీశబ్దజాలమునకు రెండుపంతులు శుద్ధసంస్కృతశబ్దములే కానవచ్చును. ఎట్లన; నిదాన, నాగ, బుద్ధ, అనట, అవి, జనపద, గంగ, గంధ మొద లగునవి. సుత్త (సుప్త) పజాపతి (ప్రజాపతి) నగ్గ (నగ్న) సామగ్గి (సామగ్రీ) గిద్ద (గృధ్ర) మిత్త (మిత్ర) మొదలగునవి యించుకంత మార్పుఁ జెందినవి. హెత్థ (అధస్తాత్) పారుపతి (ప్రానరతి) అట్లా (ఆర్త) తాలిన (చత్వారింశత్) మొద లగుశబ్దము లేమూలము నుండి ఘట్టినవో మనము పోల్చుకొన లేనంత వికృతి నొందినవి. మొదటి రెండుతరగతుల శబ్దములే పాలీభాషలో హెచ్చుగా నున్నవి. కాని మన యిప్పటి సంస్కృతభాషాపదములకంటె మిగులఁ బ్రాచీన మైనవియు, వేదభాషలోఁ గనఁబడునవియు నగు కొన్నిశబ్దరూపము లీపాలీయందుఁ గానవచ్చుచు న్నవి. అవి యెవ్వీయన, తుమర్థే నే, సేణ, అసే, అసేణ, కేఫీ, కసేణ, అధైన్య, అధైన్యన్, కధైన్య, కధైన్యణ, శధైన్య, శధైన్యణ, తవై, తవేజ్, తవేనః. వేదభాషలో నీప్రత్యయములు తుమర్థమందు ధాతువులకుఁ బరముగా వచ్చును. అట్లు రాఁగానే తవే, కేతవే, హేతవే యనురూపములు సిద్ధించును. ఇట్టి తుముస్ప్రత్యయరూపములు, తావనప్రత్యయాంతములగు కతావన, సుతావన మొదలగు ల్యబంతరూపములు, అదశ్శబ్దమునకు షష్ట్యైకవచనరూప మగు ఇమస్య (ఇమస్సు) అనునది, గోశబ్దమునకు గోనామ్ అనుషష్ఠీబహువచనరూపము, త్రి అను దానికి త్రిణామ్ అనుషష్ఠీబహువచనరూపము, కృధాతువునకు “కరత్” అను లజ్ఘధమపురుషరూపము, బుద్ధేభిః, దేవేభిః అనుతృతీయాబహువచనరూపములు, దీనిలోఁ దఱచుగా వాడుక చేయఁబడు చున్నవి. ప్రాచీనసంస్కృతభా

షలో గురుశబ్దమునకు “గురు” అని ఈ సాంతరము కలదు. పాలీలోఁ గూడ నీ శబ్దరూప మున్నది. ఈరూప మెట్లు వచ్చెనో యని మీకు విచికిత్స జనించి నచో సకలభాషలకు మాతృభాషానాపన్న యగు హిందూజర్తానిక్భాషలనఁ (Indo-Germanic) బుట్టినవి. దీనికి సోనరిభూతములు నైన Latin, Greek, Lethunian, Gothee మొదలగుభాషలలో నిగురుశబ్దరూప మెట్లుండునో విచారింపుఁడు. Greek-Barus, Lat-grarús ఇత్యాదిశబ్దములయందకారము కాన వచ్చుచున్నది. మొదట లోపించిన అకారముయొక్కజాడ గురుశబ్దమునుండి పుట్టిన గరియస్, గరిష్ఠ, గరిమ మొదలగు రూపములయందుఁ గానవచ్చుచున్నది. పాలీలో “అస్స” అనునది విధిలిక్రూపము (Potential mood) వాఁడుండవలె నని యర్థము. అర్థమందు శబ్దరూపమందు దీనితో సరియైనది అకారము లోపింపనిది యగు గ్రీకుభాషాపదరూపము “అసిక” అనునది “స్యాత్” అనుసంస్కృతధాతురూపమందున్న అకారము లోపించినది. ఇట్లు మిగులఁ ప్రాచీనములయినయీపాలీశబ్దవిశేషములు పరసంబంధము గలహిందూజర్తానిక్భాషలసహాయమువలన విమర్శించినచో శబ్దతత్త్వము స్పష్ట మగును. మొదట బుద్ధుఁడు తనశిష్యుల కీభాషలో స్వయతధర్మముల నుపదేశించుటచే నీభాష కిట్టి పావనత్వము, శ్రేష్ఠత, ఔన్నత్యము కలిగిన దని జాడ్లు దీనిని జ్ఞాపింతురు. Latin భాషతో సంబంధించిన ఇటాలియన్భాషకు సంస్కృతముతో సంబంధించినపాలీభాషకుఁ గలవంత యగుసాదృశ్యము నీప్రస్తావనయందుఁ గొంత వర్ణింపక విమవరాదు. పదుమూఁడవహాయనశతకమందు దిలలీ దేశములో Latin భాష అత్యుచ్చదశలో నుండెను. దానిలో నగణేయము లగుకావ్యములు నాటకములు శాస్త్రములు మొదలగునవి ప్రాయఃబడెను. చిరకాల మది సండితసంఘము మాటలాడుభాష యై యుండి కాలక్రమమున నాయుచ్చస్థితిని గోల్పోయి యప్పుడప్పుడు రాజాస్థానములయందు మతకర్తానుష్ఠానసమయములయందు వినియోగింపఁబడునవస్థకు వచ్చెను. ఇట్లు కొంతకాలము కడచినపిమ్మట Piedmontisa భాషయొక్క పారుష్యము, Neapolitan భాషయొక్క అనునాసిక వర్ణముల యుచ్చారణదుశ్శక్తియు టన్నన్భాషయొక్క సారశ్యము, మార్దవము, భారావాహిత్యము మొదలగు నదసల్లక్షణములతోఁ గూడిన యనేకగ్రామ్య భాషలసమూహ మొకటి ఇటలీ దేశపుఁబ్రజలు మాటలాడుభాషగా నేర్పడెను. Latin భాష షీణదశ నొండఁగా నీయవాంతరభాషలు చిరకాలము వృద్ధి నొందినవి. ఇంతలో గ్రంథములు ప్రాయుటకుఁ దగిననూతనభాషయొక్క జనన

సమయము ప్రత్యాపన్నమాయెను. ఆసమయమందు Dante కవిత్వముఁ జూపిన రయశఃస్రదాయి యగు Divina Commedia అను సుత్తమగ్రంథమును వ్రాయుటకుఁ దగిననాగరకత, మార్దవము, కోమలవర్ణసందర్భము గలయొకభాష నెంచుకొని దానిని ఘనత నొందించెను. ఆ Latin భాషయే సంస్కృత మనియు, Tuscan భాషయే పాలీ యనియు, ఆ Dante కవిపుంగవుఁడే గౌతమబుద్ధుఁడనియు నా Divina Commedia అనుగ్రంథమే యీతి పిలక లనియు నూహించుకొనుఁడు. బుద్ధునికాలమందు మగధదేశ మిండియాలో గొప్పనాగరకదేశములలో నొకటియనియును, ఇటలీ దేశపుభాషలలో Tuscan భాష యెట్లు సర్వజనాదరణీయ మయ్యెనో యట్లే ప్రాకృతభాష లన్నిటిలో మగధదేశపుభాష సర్వజనస్థానాపాత్ర మయ్యె ననియుఁ జెప్పటకుఁ బ్రబలప్రమాణములు కలవు.

పాలీకి మాతృభాషాత్వసమర్థకము.

పాలీ, మాతృభాష (vernacular) యని యిదిసఱకు మనము చరిత్రము వలనఁ దెలిసికొని యున్నాము. ఇంక నాభ్యంతరప్రామాణ్యము (internal evidence) వలన నాయంశము స్థిరీకరింపఁబడును. దీనివ్యాకరణమును శబ్దజాలమును సూక్ష్మసృష్టితో విమర్శించినయెడల దీనిమాతృభాషావిశేషలక్షణము రుజువుచేయఁబడును. ఈభాషను మాటలాడుజనులు తఱచుగా ఆత్రజ (ఆత్మజ) వీమాంస (మీమాంస) నిసదా (నృపద) జలాబు (జరాయు) పారువన (ప్రారుణ) మకన (మకక) అగ్గినీ (అగ్ని) పింజ (పిచ్చ) భము (భూ) సుంసు మూర (శింశుమూర) మొదలగు శబ్దములను వ్యవహారములో నుపయోగించుట వలనను, ఒకరీతినంధి యున్నను, సంస్కృతసంధికి గల యక్షరవ్యత్యాసము కఠిననియమములు దీనిలో లేకుండుటవలనను, అగ్గిని, అగ్ని, గిని, సాన, సోన, నూన, సోన (శావన) చతుర్దశ, చుద్దశీ, చద్దశ (చతుర్దశ) నునిసా, నుంహా, హుసా (స్నుపా) భవిస్సుతి, హేస్సుతి, హేహితి, భాస్సుతి, హాస్సుతి (భవిష్యతి) మొదలగు శబ్దములలో నొక్కొకదానికి మూడేసినాలుగేసిరూపము లుండుట వలనను, సీభాష మాతృభాష యని దృఢముగా సమర్థింపఁబడుచున్నది. వీనియందు జాతీయపౌష్కల్యము, జనవ్యవహారోచితసరణియుఁ గూడఁ గలదు.

. సంస్కృతవాఙ్మయమందుఁ గావ్యములు, నాటకములు, పురాణములు, శాస్త్రములు, వీనివ్యాఖ్యానములు మొదలగునవియే విశేషముగా వ్రాయఁబడియున్నవి; కాని ప్రాచీనవాస్తవచరిత్రమును దెలియఁజేయు సుబోధ మగు

నాఖ్యాంకములు, సంవాదములు, నీతికథలు, నుపాఖ్యానములు సంతగా వ్రాయఁబడియుండునట్లు. వాల్మీకిచరితము దీనికి గడువిజాతీయ నుయినది. ఇందులో మూడుసంతులకంటె నెక్కుడుగా బుద్ధునిచరిత్రము, అతఁడు స్వయతమును శిష్యులకు బోధించిన క్రమము, అతనిశిష్యులకథలు, నీతులు, అప్పటిసాంఘికస్థితి, ధర్మము, కైరాగ్యము బోధించెడునుపాఖ్యానములు, ప్రతిమనుజుఁడు ముఖ్యముగాఁ జదివి తెలిసికొనఁ దగినవి విస్తారముగా వ్రాయఁబడియున్నవి. సంస్కృత భాషలోఁగూడఁ గానరాని కొన్ని నూతనశబ్దము లిందులోఁ గానవచ్చుచున్నవి. అవి యెవ్వీయనినః:-

- | | |
|----------------------------|------------------------------|
| 1. పర్ణాకార = కానుక. | 7. సహవ్యతా = సహవాసము. |
| 2. సంగనికా = సభ. | 8. సప్రాయ = ఉపకారకమయిన. |
| 3. సంప్రవక్త = మిత్రుఁడు | 9. విభాషా = మాటలచేభయపెట్టుట. |
| 4. వినచనం = పర్యాయపదము. | 10. ఎకాంశిక = నిశ్చయము. |
| 5. అచ్యవస్తు = నిశ్చయముగా. | 11. ప్రణీత = మధురమైన. |
| 6. కథికా = సంభాషణము | 12. ఆలోకసంధి = గవాక్షము. |

మొదలగునవి.

ఈభాష శబ్దజాలమందే హెచ్చుమార్పు నొందినది. దీనియందు ఋ, ఋ, ీ, ు వర్ణములు ఏ ఔలు, హల్లులలో శవనలు, విసర్జనీయమును లేవు. క్రియలయందు నామవాచకములందు ద్వివచనము లేదు. లుట్, ఆశీర్వాదు లేవు. సన్నంతరూపములు, కృదంతరూపములు మృగ్యములు. సంయుక్తాక్షరములలో వర్ణసమీకరణము (assimilation) దీర్ఘచ్చులు ప్రాప్తము లగుట, సంయుక్తములలో నొకవర్ణము లోపించుట మొదలగువికృతులచే నీభాష ఖీణదశ నొందెను.

పైని వ్రాసిన వర్ణవ్యత్యయములబట్టి వేఱగు రెండుమూడుసంస్కృత శబ్దముల కీభాషలో నొక్కరూపమే కానవచ్చుచున్నది.

ష, దోష దోస.	వహతీ, వాస్యతి వస్తుతి.
ఉష్ట, ఓష్ట ఒత్త.	కవి, కపి కవి.
ద్విష్ట, దృష్ట దిట్ట.	పత్ర, పాత్ర, ప్రాప్త పత్త.
వృక్ష, రూక్ష రుక్ష్.	శాస్త్ర, శస్త్ర, సాధన సత్త.
అధః, ఆర్థ అత్త.		

క్రీస్తునకు మున్ను ౨౩౩ సంవత్సరముందుఁ బాటలీపుత్రముం దభిషిక్తుడై భారతభూమి నంతయును నలువదిసంవత్సరము లనర్గళప్రతాపముతో నేలిన మౌర్యవంశ ప్రదీపకుండు బిందుసారునికుమారుండు నగుశోకుండు బౌద్ధమతముం దతిమాత్రభక్తి గలవాడై యానమయముం దున్న తస్థితిలోనున్న యీ పాలీభాషలో శాసనములను వ్రాయించి పలుచోట్ల నిలిపెను. అశోకుండు తన ప్రజల కుపదేశించిన మతనియమములు, మతధర్మములు నీ శాసనములలోఁ దెలుపఁబడియున్నవి. దేశములో నచ్చటచ్చట శిలాస్తంభములవలన జెక్కఁబడి, అయిదుతరగతులుగా విభజింపఁబడిన యీ శాసనములు కొన్ని ప్రచురింపఁబడినవి. కటేవార్ ద్వీపకల్ప మందు జూనఘాట్ దగ్గఱనున్న గిర్నరులో నొకటి, కటకమునొద్ద ధాలీలో నొకటి, ఆఫ్ గనిస్థానముం దున్న కపడగిరిలో మఱియొకటి, గిర్నర్ శాసనపుభాష, అంతయు నుమారు పాలీభాషయే. ధాలి, గంజాము, ఖాల్సి మొదలగు స్థలములలోఁ గనిపెట్టఁబడిన శాసనములభాషలో రేఫకు లకారము, ఓకారస్థానముం దెకారము, సప్తమ్యేకవచనమునకు సింఅనునది వాడుకచేయఁబడియుండుటచేఁ దరువాత నుత్పన్నమయిన ప్రాకృతములఁ బోలి యున్నది. అశోకుని యిట్టి శాసనములలో నొకదాని నాదర్శకముగా నిచటఁ గనఁబఱచుచున్నాను.

“అతిక్రాంతం తంతరం రాజానో విహారయాత్రాం ఖేయాసు । ఎతమగవ్యాతిభానిచ ఏతారిసాని అభిరమకాని అహుంసు । సోదేవానం పియోపియ దశీరాజా దనవసాభిసితో సంతో అయాయసంబోధిం । తేనేసాధం మయా తావత యసంహోతి బ్రాహ్మణ సమణానందసణేచ దానేచ ధైరాణందసణేచ హిరణ్యపటి విధానేచ జానపదస్సచ జనసేదసనంధం మానుసత్తీచ ధంమపరిపుచ్చాచ । తదోపయా ఎసాభూయరతిభవతి దేవానంపియసపియదసిన్ రాఖో భాగే అఖై.

ఛాయా! అతిక్రాంతమంతరం రాజానో విహారయాత్రాం నిరయాసిమః! అత్ర మృగయాన్యాని చైతాదృశాన్యభిరామకాణ్యభూషణాః । సదేహనాంప్రియః ప్రియదశీ రాజా దశవమాభిషిక్తః సన్నయాసీత్సంబోధిం । తేనైవా ధర్మయాత్రా । అత్రేదంభవతి బ్రాహ్మణశ్రమణానాందశేనంచ దానంచ స్థవిరాణాం దశేనంచ హిరణ్యప్రతివిధానంచ జానపదస్యచ జనస్య దశేనం ధర్మాను శాస్తిశ్చ ధర్మపరిపుచ్చాచ । తదాపర్యాదేమా భూయోరతిభవతి । దేవానాం ప్రియస్య ప్రియదశీనో రాజ్ఞో భాగే అన్యస్మిన్”

గజకుంభజాతకములలోని మఱియొకవాక్యకదంబమును జూడుండు.

“అతీతేవారాణసి యంబ్రహ్మన తైరజ్జంకారేనై బోధినత్తోతస్సు అమచ్ఛ రతసంఅహోసి | వారిణసీ రాజ ఆలసియజాతికోఅహోసి | బోధినత్తో రాజా నంబోధేస్సామితి ఎకంఉపాయం ఉపగారేంతోచరితి | అధఎకదివసం రాజా ఉయ్యానంగంత్యా అమచ్ఛపరిపుతోతథవిచరంతో ఎకంగజకుంభం ఆలసియం పస్సి | తథాహుపాకిర ఆలసియాసకల దివసంగచ్ఛంతాపి ఎకాంగులద్ధంగులమైత్తం ఎవగచ్ఛన్తి | రాజా తందిశ్యావయస్సు కోనామ ఏనాతిపుచ్చి | బోధినత్తో గజ కుంభోనామ ఏనమహారాజ ఆలసియో | ఎవహుపో సకలదివసంగచ్ఛన్తోపి ఎకాంగులద్ధంగులమైత్తం ఎవగచ్ఛన్తితి వత్త్వాతేనసద్ధింసల్లపంతో | అమ్మోగజ కుంభ తుహోకంగల్లా గమసం ఇమస్సిం అంణ్ణేదావాగ్గిమ్మి ఉట్టితేకింకరేధాతి వత్త్వామథమంగాథం ఆహ”

పాలీ, దేశభాషగా నుండుట చాలించిన తరువాతఁ గ్రీస్తువెనుక నైవశ శతాబ్దముందు వ్రాయఁబడిన “ధన్తుపాద” మనుగ్రంథమునుండి కొన్నిశ్లోకము లను బుద్ధఘోషుఁ డనుపాలీగ్రంథకర్త వ్రాసినగ్రంథములనుండి మఱికొన్ని వాక్యములను నిందు వ్రాయుచున్నాను. వీనిలో నీభాషయం దగువణావిప ర్యాసములు స్పష్టముగాఁ గానవచ్చును.

౧. సవ్వే తసంతి దండస్సు సవ్వే భాయంతి మచ్చునో | అత్తానం ఉపమం కత్వా సహనేయ్యాసఘాతయే | ఛాయా॥ “సర్వే త్రసంతి దండస్య సర్వే బిభ్యతి మృతోఽః | ఆత్తాన ముపమాం కృత్వా సహన్యా న్నఘాతయేత్.

౨. సుఖకామాని భూతాని యోదంఢేన విహింసతి | అత్తనో సుఖ మేసానో పేచ్చసోసలభతే సుఖమ్ | ఛాయా॥ సుఖకామాని భూతాని యో దంఢేనవిహింసన్తి | ఆత్తన సుఖమిచ్చ న్నేత్ర్య ససలభతే సుఖమ్.

౩. మావోచం పరుసం కంచి ప్రత్రాపటివదేయ్యుతం | దుఃఖాహి సారిం రంభకథా పటిదండా ఘసేయ్యుతమ్ || ఛాయా॥ మావోచః పరుషం కంచిదుక్తాః ప్రతివదేయస్తావ్రిం | దుఃఖాహి సంరంభకథా ప్రతిదండాస్సప్రశేయస్తావ్రిమ్.

౪. సచే సేరేసి అత్తానం కం సో ఉపహతో యథా | ఏన పత్తేసి నివ్యా సం సారంభో తేన విజ్జతి || ఛాయా॥ సచే న్నేరయస్యాత్తానం కాంస్య ముప హతం యథా | ఏవప్రాప్తోసి నిర్వాణం సంరంభస్తే నవిద్యతే |

“సావత్థియం కిరలదిణ్ణపువ్వకో నామ బ్రాహ్మణో అహోసి | తేన కస్సు చి కించిదిణ్ణపువ్వం తేన తంలదిణ్ణపువ్వకోత్తేవ సంజానింసు | తస్సే కఫుత్తకో అహోసి సియోమనాపో | తస్ససోశసవస్సు కాలే పండురోగో ఉదపాది | మాతా

ప్రకటన.

ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషత్ కార్యస్థానమున చెన్నపురిలో విక్రయింపబడు
గ్రంథములు.

రూ. అ. పై.

౧. జైమినిభారతము (వచనము) (సముఖము వేంకటకృష్ణప్ప నాయకుడు)	.	.	.	౦	౧౨	౦
౨. విప్రనారాయణచరిత్రము (చెడలవాడ మల్లయకవి)	.	.	.	౦	౮	౦
౩. కవిజనాశ్రయము (వేములవాడ శిశుకవి)	.	.	.	౦	౧౦	౦
౪. చంపూరామాయణము (ఋగ్వేదికవి వేంకటాచలపతికవి)	౧	.	.	౦	౦	౦
౫. నీతీసీసపద్యములు (తాళ్లపాక పెదతిరుమలయ్య)	.	.	.	౦	౨	౦
౬. యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము	.	.	.	౦	౮	౦
౭. జ్ఞానప్రసూనాంబికాశతకము (శిష్ట సర్వశాస్త్రి)	.	.	.	౦	౨	౦
౮. Defence of Literary Telugu	.	.	.	౦	౮	౦
౯. జ్యోతిశ్శాస్త్రసారము (వచనము) (కపిస్థళము కృష్ణమా చార్యులుగారు, బి.ఏ.)	.	.	.	౦	౮	౦
౧౦. కావ్యాలంకారచూడామణి (పెద్దయకవి)	.	.	.	౦	౮	౦
౧౧. సర్వేశ్వరశతకము (యథావాక్కు అన్నమయ్యగారు)	.	.	.	౦	౩	౦
౧౨. అకారాద్యముద్రితాంధ్రగ్రంథసూచిక	.	.	.	౦	౮	౦

కావలసినవారు—

ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషత్ కార్యదర్శులకు,

చెన్నపురము. వ్రాయవలయును.

తెలుగులో జరక్కా ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము. (మొట్టమొదటిసారి
అమునుండి వాచిత ప్రథమ నిర్మల గ్రంథము పై నాంధ్రులు
మిదివరకు లేదు. రెండుభాగములు; 5:6 పుటలు; 20 చిత్ర పటములు; కల్పించినది.
నిర్మల-కాల్గికో పైండింగు; ఆంటికో కాగితములు; బంగారక్షరములు.
మొదలు 5-0-0 లు. వి. పి. గారు 5-10-0 లు.

ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషత్ పద్మతూలును, మైసూరు ప్రభుత్వమువారి విద్యాశాఖాధికారియగు శ్రీయుత కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారు పీఠిక వ్రాసి మెచ్చుకొనిరి. శ్రీయుత చెలికాని లచ్చారావుగారిచే రు ౧౧-౬-౦ బహుమానమందినది. విపులమైన పీఠికలు, ఇండెక్సు, ను గలవు. పండితులును, పత్రికలును మెచ్చిన గ్రంథము.

ఇది కవులచరిత్రముకాదు. పురాణములు, ప్రబంధములు, శతకములు, మొదలగు వాఙ్మయ స్వరూపములు, వానియభివృద్ధి క్షేత్రములు, మతము, కాలము, ప్రభువులు, వీనికిని వాఙ్మయమునకును గల పరస్పర సంబంధములును విపులముగఁ జర్చనొందినవి.

పండితుల యభిప్రాయములనుండి నాయక వాక్యములు.

(1). మహాపాఠ్యములగు చేపం వేంకటరాయశాస్త్రిగారు—

“ * * * వీరికన్న ముందువుట్టి కవిజీవితములు (బాషాకల్పవల్లికి) మనుమములుగాను ఇది ఫలముగాను భావించవచ్చును. దివ్యదృష్టి యాంబోలనేతర్తంధము ప్రాక్షనవాఙ్మయమునందు ఇటుపిమ్మట పెక్కింటి నద్భుతములను గోచరింపజేయును. గ్రంథము బహుగుణము. దీనిని బహూకరించువారు కృతార్థులు. ”

(2). విజ్ఞానచర్మస్వ సంపాదకులగు కె. వి. లక్ష్మణరావుగారు ఎం.ఏ.—

“ * * * ఇట్లుండ మీరు వాఙ్మయమును బట్టువలతో సంగ్రహించి, అచ్చుపడిన గ్రంథములను, అచ్చుపడనివానిని ఓపికతోఁ జదివి సుసంబద్ధమైన వాఙ్మయచరిత్రము ఆంధ్రులకొసంగుట యెంతయు జ్ఞానపాత్రము. * * * ”

(3). ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకాగారమున నసిష్టంబు క్యూరేటరును విపులపరిశోధకులు నగు మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు ఎం.ఏ.—

“ * * * మీ గ్రంథము నా కమితానంద మొదలవించినది * * * పరమేశ్వరుండును, ఆంధ్రులును మీరింకను ఘనకార్యములను జేయునట్లుల మీకు బలమును బ్రోత్సహము నొనఁగూర్చెదనని నమ్ముచున్నాను. ”

(4). MADRAS TIMES—

“ ... has done a great service to the Telugu speaking public by bringing out his highly informing ‘History of the Telugu Literature’ ... ” 30—12—1920.

(5). HINDU—

“ ... We hope the book will be well appreciated by the Telugu Literary public and the educational authorities ... ” 14—1—21.

ఇంక ననేకములున్నవి.

వలయువారు “ఆంధ్రపత్రిక ఆఫీసు, 6 & 7, తంబుకెట్టిపేరి, చెన్నపురి” అని వ్రాయవలెను.

Printed at the British Model Press, Choolai and published at the Telugu Academy Office, 39, Harris Road, Puduket, Madras.



ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుటము ౯. { రౌద్రసంవత్సరము, ఆశ్వయుజ—పుష్యమాసములు. } సంచిక ౪-౫.

ప్రధాన వ్యాసములు.

1. ప్రాకృతభాషాత్పత్తి — మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులు.
2. యుద్ధమల్లుని శాసనము — కామూరి పీఠభద్రేశ్వరరావు.
3. చంద్రభానుచరిత్రము — తరిగొప్పల మల్లనమంత్రి.
4. ఆనేగొంది పెండిశాసనము I. — జయంతి రామయ్యపంతులు.
5. ఆనేగొంది పెండిశాసనము II. — కొమర్రాజు లక్ష్మణరావు.
6. శ్రీనాథుని సూతనశాసనములు — కొమర్రాజు లక్ష్మణరావు.
7. గ్రంథశ్రీకారము.

విషయసూచిక.

విషయములు.

పాఠటలు.

౧.	ప్రాకృతి	౨౦౧-౨౩౨
	పేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు.	
౨.	యుద్ధమల్లుని శాసనము -	౨౩౩-౨౪౮
	కాసురి వీరిభద్రేశ్వరరావుగారు.	
౩.	చంద్రభానుచరిత్రము - -	౨౪౯-౨౭౨
	తెరిగొప్పల మల్లనవంత్రి.	
౪.	ఆనేగొంది వెండిశాసనము I. - - -	౨౭౩-౨౭౭
	జమంతి రామయ్యచంతులుగారు, బి. ఏ., బి. ఎల్.	
౫.	ఆనేగొంది వెండిశాసనము II. - - -	౨౭౮-౨౮౩
	కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారు, ఎం. ఏ.	
౬.	శ్రీనాథుని నూతనశాసనములు - - -	౨౮౪-౨౯౬
	కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారు, ఎం. ఏ.	
౭.	గ్రంథస్వీకారము - - -	౨౯౭-౨౯౮

పుత్రం ఆలోకేత్వా బ్రాహ్మణ పుత్రస్య తే రోగో ఉష్ణశ్శీతి చికిత్సా వేహి
నంతిఆహా । భోతి సచే వైష్ణవ ఆనన్యాయం భక్తవేదనం దాతవ్యం । భవిస్సుతి ।
త్వం మమ ధనచ్ఛేదనం న ఆలోకేత్సి । అథ కిం కరిస్సుసి । బ్రాహ్మణాతి ।
యథా ధనచ్ఛేదో నభవతి తథా కరిస్మామితి । సోవైష్ణవం సంతికం గన్తావ్వి
అనుకరోగస్య నామ తుష్టా కిం భేషజ్జం కరోథాతి పుచ్చి । అథస్య తేయం
వాతంవారుక్త్యం చాదింతిచ్ఛంతి । సోతం ఆహరిత్యా పుత్రస్య భేషజ్జం కరోతి ।
తం కరోంతస్సేవస్మరోగో బలవా అహోసి॥

భాయాః శ్రావస్త్యంకిల అదతప్రాప్యోనామ బ్రాహ్మణోఽభూత్ । తేన
కస్త్వచి త్కించి దదత్తప్రాప్యం తేన త మున్తప్రాప్యకస్త్వేన సమజ్ఞానతః । తస్యైకపు
త్రకోఽభూత్ప్రియోమనాపః । తస్య షోఃశరపణకాలే పాంశురోగ ఉదపాది ।
మాతా పుత్ర మసలోక్య బ్రాహ్మణ పుత్రస్య తే రోగ ఉత్పవః । చికిత్సైవ
మిత్యాహ । భవతి సచేద్యైవ్యమానేష్యామి భక్తవేదనం దాతవ్యం భవిష్యతి ।
త్వం మమ ధనచ్ఛేదనం నావలోకయసి । అథ కింకరిష్యసి బ్రాహ్మణేతి । యథా
మే ధనచ్ఛేదో నభవతి తథా కరిష్యామితి । స వైద్యానా మంతికం గత్వా
అముకరోగస్య నామ యాయం కింభైషజ్యం కురుధే త్వప్రాక్షీత్ । అథాస్య
తే యదావతదావృక్షత్వేగాదావచక్షతే । స తదాహృత్య పుత్రస్య భైషజ్యం
కరోతి । తత్కుర్వీత ఎవాస్య రోగో బలవానభూత్॥

శబ్దరూపములకు మార్పుటకు ముఖ్యహేతువు లగుస్వరవ్యత్యయము
(Phonetic change) స్వరనాశము (Phonetic decay) స్వరవికృతి (Phonetic
corruption) మొదలగునవి వైవాక్యములయం దెంతమట్టుకుఁ బనిచేసినవో
యిట్లుపైని గొంత విచారించి చూచెదము.

పూర్వోక్తవాక్యములలో నున్నపుత్ర, భక్త, ప్రాప్త, అనుశబ్దములలో
నున్న “త్ర”, “క్త”, “ప్త”, అనుద్విత్వాక్షరములు “త్త” గాను “ఉత్పన్న”
శబ్దములలో నున్న “త్వ”, “ప్వ” గాను, “పూర్వ” అనుపదములలో నున్న “ర్వ”
“వ్వ” గాను, “కస్య” అనుదానిలోనున్న “స్య” “స్స” గాను మాఱినవి. ఈ
మార్పునకు శబ్దశాస్త్ర (Philology) మందు హల్సామ్యాసత్తి (Assimilation of
consonants) అని పేరు. సాధారణముగాఁ బ్రాకృతభాష లన్నింటిలో నెట్లు
సంయుక్తములలోఁ బైనున్నవర్ణము లోపించి కేషించిన క్రిందియక్షర మిను
మడించును.

1. ఉపాధ్యక్షుఁడగు అక్షరవచనమునామై (చరించుచున్న) ప్రాకృతప్రకారిక
5 వర్తి. ౧ నూ).

ద్విత్వాప్రకములలోఁ దైదున్న గుణతదవచనము అనువానికి
లోపము కలుగును.

క	ఁజ్జం	భుజ్జం.	ద	మన్జః	మున్జో.
గ	మజ్జం	దమజ్జం.	స	మన్జం	సున్జం.
ట	మజ్జం	సమజ్జం.	శ	నిశ్చలః	ణిచ్చలో.
	భిజ్జః	భిజ్జో.	ష	గోష్ఠి	గోఠీ.
త	ఉత్పలం	ఉత్పలో.			

2. మధ్య, వధ్య, అధ్యాయ, ఉపాధ్యాయ, నిధ్యసం, ఇత్యాదిశబ్దముల
యందున్న భ్య అనుదానికి, “భ్యవ్యర్థం” అనుసూత్రప్రకారిము యుకారము
రాగా మజ్జ, వజ్జ, ఉమ్జాయ, ల్జాయ, నిజ్జా, ఇత్యాదిరూపములు వచ్చును.

3. సంస్కృతపదములలో శ్చతోఁ గలిసియున్న దంత్యవర్ణములకు
మూర్ధన్యాక్షరము లాదేశ మగును. ఉ. “వద్ధలే - వద్ధతి - వర్తతే - వట్టతి,
చదయతి - చడ్డేతి.

4. సంయుక్తాక్షరములలో ద్వితీయవర్ణము (యరల) లలో నొకటిగాని
“మ, న” మొదలగుచనునానికవర్ణములలో నొకటిగాని యున్నయెడల సది
దుర్బల నుయి ప్రథమాక్షరమునకే ప్రాధాన్యము కలుగును. ఉ. పుత్ర -
పుత్ర, కల్య - కల్ల, యుగ్గం - జుగ్గం, నగ్న - నగ్గో.

5. స్క, మ్క, శ్చ, వ్చ, స్త, వ్త, మ్మ అనుద్విత్వాక్షరములలో నుండు
క చ ట త వలు ని ఛ ర, థ, ఫ లుగా మాఱును.

పుకేముః=పుసేయ్యి. పశ్చాత్=పచ్చా. పుష్ట=పుట్ట.
పుష్కరి=పొట్టి. ఆశ్చర్య=అచ్చరియ. మత్తక=మత్తక.

6 శ్చ, వ్చ, స్త, వ్త, మ్మ అనుద్విత్వాక్షరములకు వ్హ, వ్హ అనుసవి
ఆదేశ మగును. ఉ. ప్రశ్చ - వ్హ, ఉష్ట - ఉష్టా, అస్తి - అమ్మి, అశ్చ - అమ్మ,
గ్రీష్ట - గిమ్మ.

7. సంస్కృత యుకారమునకు జకారిము వకారిమునకు బకారిము
వచ్చును ఇట్టివాడొక తటమగా బంగాలీభాషలోను, హిందీభాషలోను గలదు.
యమునా. జమునా, వంశ - బాంస, వంధ్యా - బాంధ్య.

సంస్కృతములోని యచ్చులు వాల్మీకీలో నీరీతిగా మాఱును.

1. అకారము.—1. ఏకారముగాను: అత్త - ఎత్త, శయ్యా - సెయ్యా, ఘల్లు - పెగ్గు, 2. ఇకారముగాను: త్రపు - తీపు, పలాల - పిలాల, తమన - తిమన, తమిస్త్రా - తిమిస్తా, 3. ఉకారముగాను: సమ్మార్జనీ - సమ్మజ్జనీ, అర్జక - అజ్జక, 4. ఓకారముగాను: తిరస్క - తిరోస్క, అంతర్ - అంః మాఱును.

2. 1. ఆకారము.—ఎకార మగును. ఉ. మాతృక - మైత్రిక, పారావత - పారేవత, 2. ఓకార మగును. ఉ. పారావార - పారోవార, ధావతి - ధోవతి, 3. ఉకార మగును. ఉ. వదాన్యా - వదాన్నూ.

3. ఇకారము.—1. ఇకార మకార మగును. ఉ. గృహిణీ - ఘరణీ, వతంగ - వదింగ, పుష్కరణీ - పాక్షరణీ, 2. ఏకార మగును. ఉ. కిరాత-కెరాత, విహార - వెహార, విమతికా - వెమతికా, 3. ఉకార మగును. ఉ. కిమ్మ - కుక్కు, రాజిల - రాజిల, 4. ఏకార మగును. ఉ. క్రీడా - ఫేల, ఆవీడ - ఆవేలా,

4. ఈకారము.—1. ఈకార మకార మగును. ఉ. కొసీద్య - కోసజ్జ, భీష్ట - భస్త, 2. ఆకార మగును. ఉ. తిరిశ్చీన - తిరశ్చాన, 3. ఏకార మగును. ఉ. క్రీడా - ఫేలా, ఆవీడా - ఆవేలా, 4. ఉకార మగును. ఉ. ప్రియ - ధుబు.

5. ఉకారము.—1. అకార మగును. ఉ. శమ్మలీ - శక్లీ, దుందుభి - దుద్రభి, 2. ఇకార మగును. ఉ. శుక్తి - సిప్పి, తునవతి - శునతి, 3. ద్విత్వాక్షరము ముందటివర్ణము ఒకార మగును. ఉ. ఉల్కా - ఒక్కా, పుష్ట - పొష్ట, ప్రముఖ్యి - పమోఖ్య, అనూపమ - అనోపమ.

6. ఊకారము.—1. ఊకార మకార మగును. ఉ. మసూరక - మసారక, భ్రూకుటి - భాకుటి, 2. ఇకార మగును. ఉ. భూయన్ - భియో, నూపుర - నియర, 3. ఓకార మగును. ఊర్దన్ - ఓజ.

7. ఏకారము.—1. ఏకార మకార మగును. ఉ. మ్లేచ్ఛ - మిలక్ష్, 2. అకార మగును. ఉ. కేయూర - కాయూర, 3. ఒకప్పుడు ద్విత్వాక్షరములకు ముందు ఇకారముగా మాఱును. ఉ. ద్వేల - ఉభిల్ల, ప్రతివేశిక - పతివిస్సక, 4. కొన్నిచోటుల ఓకారముగాఁగూడ మాఱును. ఉ. మత్కృతే - మంకతో.

8. ఓకారము.—ఇది ద్విత్వాక్షరమునకు ముందు ఉకారముగాను, విడియక్షరములముందట ఊకారముగాను మాఱును. ఉ. జ్యోత్స్నా - జహ్ష్, తోత్ర - తూత్త, విశోక - వినూక, ఆరోగ్య - ఆరూగ్య.

ఈభాషలో సమస్యకమునకు “స్వహీత” అని పేరు. ఇది ప్రతిహల్లు నకు ముందుండవచ్చును. కొన్నిహల్లులముందు దానర్థముతోని యనుచాసికముగా మాటును. ఉ. “కుంకుమ” అనుశబ్ద మనునాస్వరముతోను జకారముతోనుగూడ వ్రాయవచ్చును. కుక్కుమ.

పదమధ్యమం దున్నయచ్చ లోపించును. ఉ. చుహితా - ఛీతా, మహే - మ్హే. పదాదియందుండు సచ్చ లోపించును. ఉ. అలంకార - లంకార, అనుమతి - నుమతి. పదాదియందుండు చేప్పబడుశబ్ద మొక్కటియే కలదు. స్త్రీ - ఇస్త్రీ, ఇది యాత్మరీయవాద్యుల గాధాభాషలోనిది.

ఇట్లుపై హల్లులకుఁ గలుగుమార్పులు నిరూపించబడును.

1. కకారమునకు చకారము వచ్చును. ఉ. కుంద - చుంద.

2. తాలవ్యము కంఠ్య మగును. భిషజ్ - భిషక్కు, మ్లేచ్ఛ - మిలక్కు, ప్రభంజన - ప్రభంగున.

పాలీభాషలోనే కాక తక్కినప్రాకృతములలోఁగూడఁ దాలవ్యములు దంత్యములుగా మాటుట ప్రచురముగా నున్నది. ఉ. సంస్పజ్ - సంస్త్రిచ్చిః.

సింహళదేశపుభాషలో జకారము జకారముగాను, చకారము సకారము గాను మాటును. ఉ. జగుప్పతి - దిగుచ్చతి, సముచ్చిత - సముస్థిత, ఉచ్చిత - ఉస్థిత, ఉచ్చ - ఉస్థు

తక్కిన ప్రాకృతభాషలయందువలె సంతవిస్తారముగా లేకపోయినను పాలీభాషలో మూర్ధన్యములు దంత్యములుగా మాటుట కలదు. ఉ. క్రోష్టు - కొత్తుక, కుర్వాణ - కుర్బాణ, స్థూణ - ఘూన.

దంత్యలకారముకంటె వేతైనమూర్ధన్య మగుశకార మొకటి వేదభాష యందువలె దీనిలో నున్నది. రెండచ్చులమధ్యమున నుండెడునీశకారము జకారథకారములఁ దెలియజేయును. ఉ. గాశ - గాథ.

పదస్థ మగురేఫను నిమిత్తముగాఁ జేసికొని దంత్యము మూర్ధన్య మగును. ఉ. పర్జన్య - పజ్జణ్ణ, కొన్నిచోట్ల రేఫనిమిత్త మపేక్షింపకుండ దంత్యము మూర్ధన్యమగును. ఉ. నూనా - ఘూనా, దత్త - దిణ్ణ, శోభన - సోభణ.

తటచుగా దకారము లకార మగును. ఉ. కోవిదార - కోవిలార, ఉదార - ఉలార.

కొన్నిచోట్ల ధకారమునకు లకారము వచ్చును. ఉ. గృహగోధికా - ఘరగోలికా.

1. సకారము లకార మగును. ఉ. ఏకా - ఏల. 2. దకారమునకు యకారము ఉ. యైదకే - సయతి, గోదాక - గోయాన. 3. సకారమునకు మకారము ఉ. భూపాయతి - భూమాయతి, స్వపంతి - సుసుంతి. 4. యకారమునకు సకారము ఉ. కంఠాయతి - కంఠాపతి. 5. కొన్నిచోట్ల యకారము రేఫ మగును. ఉ. బాహ్య - బాహిర, అంతరయతి - అంతరతి. 6. వకారము యకారమగును ఉ. దాన - దాయ. 7. రేఫకుఁ దఱచుగా లకారము ఉ. పారిభద్ర - పారిభద్ర, అగరు - అగలు. 8. రేఫకు దకారము ఉ. పురందర - పురిందర. 9. లకారమునకు సకారము ఉ. లలాట - నలాట, లాంగూల - నంగల, దేహళీ - దేహనీ. 10. శవర్ణమునకు చకారము ఉ. శవ - చవ, 11. హకార మరుదుగా సకార మగును ఉ. గోలిహ - గోలివ.

సంస్కృతశబ్దము లీరీతిగాఁ బాలీభాషలో మాఱినవి ఈభాషలో హ్రస్వము లగు ఏ ఓ లుండుట, వానిచుం దీధాషావ్యాహరణ కున్నయభిమానము, నిర్దిష్టముగా దంత్యవర్ణములు మూర్ధన్యములుగా మాఱుట మొదలగునవి ముచుఘ్నల యుచ్చారణాసౌఖ్యమువలనఁ గలిగిన నని నున మూహించుకొనవచ్చును. ఈధ్వను (sounds) లీధాషయం దనాదికాలమునుండి సూక్ష్మమూలములయి యుండువచ్చును. కావున నే యీభాష మాటలాడువారు తమకంటె నెవ్వరెక్కుడునాగరికత కలవారో యెవ్వరితోఁ దాము నిరింతరసహవాస సల్లాపనిరతులై మెలంగిరో యట్టి యాద్యులభాషఁ దాము నేర్చుకొని స్వభాషఁ బరిత్యజించినను “ఎ ఒ” అనుధ్వనులను సవాసనగా విడువఁ జాలరైరి. ఆదిమపాలీభాషావ్యాసహస్త లిప్యటికక్షీణహిందూస్థానమందు నివసించుద్రావిడులకు సజాతీయులయినచో వారిభాషలో నీయక్షరము లున్నవి మనము నమ్ముటకు వీలున్నది. ఏల యచ నీయక్షరములు ద్రావిడభాష (Tamil)లో నున్నవి. ఉ. ఎఱ్ఱిల్, తొఱ్ఱిల్.

ఈభాషలో మఱియొకవిశేషము కలదు పై నుదాహరింపఁబడిన వాక్యములలో సంస్కృతభాషలో లేనివి, సంస్కృతభాషనున్నము లయినవి యగు కొన్నినూతనశబ్దములు కానిపించుచున్నవి. ఇందు కుదాహరణముగా “తస్యైకపుత్ర ఆసీత్పియోమనాపః” అనువాక్యములో “మనాపః” అనుశబ్దము “మనః ఆపోతీతి” అని నిష్పన్నమయి, “హృద్యండు, మనోజ్ఞండు”ననునర్థ మిచ్చుచున్నది. అట్లులే సంతికశబ్దము మఱియొకటి తస్మలంతికం, బ్రాహ్మణస్మలంతికం అని సర్వనామశబ్దముయొక్కాని షష్ఠీవిభక్తివ్రత్యయముతోఁ గలిపి పలుకఁగాఁ

నొన్నాళ్లకు ముండున్నాళ్లము లోపించుగా “సంకత” అని యయిచది. ఇది కాలక్రమమున స్వతంత్రశబ్దమును ప్రయోగపరచి నానాహించెను. ఛానుక (నాన్నుక) అనుశబ్దమునూ నిట్టిదియే ఇది “అమ్మతననాభూమిమహానకమ గమశ్చాభ్యుదయతో (౩-౨-౧౫౪) అనుసూత్రప్రకారము నిర్ణయించిన లాఘక, పాతుక, పాదుకు, కాముక ఇత్యాదిశబ్దములన్నమానాదృశ్యము (false analogy) ననుసరించి స్పృశ్ భాతువునని నిర్ణయపడినశబ్దము. స్పృశకు మహాహర మయిన దని దీనియర్థము.

ఇట్లు సంస్కృతభాషాశాస్త్రములు, సంస్కృతభాషయందు వాడుకలో లేనివి యగు వ్రకక, (మరికక వ్రము) చివాటికా (కట్టియొడు, వ్రనననక (వ్రము) మొదలగు ప్రాకృతశబ్దము లీవాటిభాషలో గానవచ్చుచున్నవి.

ఇట్లనై నీభాషావాక్యకరణాంశములగుజించి కొంత చచ్చింతము. నామ వాచకములకుఁగాని క్రియలకుఁగాని ద్వివచనము లేదు. సంస్కృతములో నికారాంతోకారాంతనపుంసకలింగముల కబాదిప్రత్యయము పరింబగునపుడు మధ్యను నకారము చేర్చబడును. ఉ వారిణోః - మధువోః, ఈభాషలోఁ బరింబింగములకుఁగూడ నట్లే హాప మగును. పూర్వోదాహృతవాక్యములో “మచ్చునో” (మృత్యోః) అనుహాపముం జూడఁడు. అకారాంతనపుంసకలింగములకు “అతోఽమ్” అనుసూత్రమునుబట్టి ప్రథమావిధక్షి (సంస్కృతము లో) “అమ్” నచ్చినట్లు యదే, తదే అనునాసకిఁ బ్రథమవిభక్తిలో “యమ్” అని యగును. సంస్కృతభాషలో శబ్దికరణియం దున్నభాతువులకు లట్, లజ్, లోట్, విధిలిజ్లయందు మి - నన్ - మన్ - మొదలగుప్రత్యయములు పర మయినపుడు ధాత్వంగము (Base)నకు అకారము చేర్చబడును. శ్యవ్యికరణిలో (దివాది) యకారము, శ్నువికరణిలో “ను”, శబివికరణిలో “లి”, శ్మవికరణిలో “న”, మొదలగు వికరణసంజ్ఞలను జేర్చుట విధి. ఇందుకుఁ గ్రమముగా పతతి, తుదతి, పశ్యతి, అన్తతి, చిన్తోత్యాదు లుదాహరణములు.

ఈ భాషలోఁ గ్రియల కట్టివికరణసంజ్ఞాప్రత్యయము లేమియుఁ జేర్చు బడవు సరే కదా సకలభాతువులు భావదిభాతురూపసామ్యము నవలంబించి హింస్ భాతువునకు హింసస్తియనుటకు బదులుగా హింసతి అనియు, పశ్యతి అను దానికి మాటుగా పస్యతి అనియు నగును. క్రాద్రియలోనిది యగు “జ్ఞా” భాతువునకు “క్రాద్రిభ్యశ్చా (౩-౧-౮౧) అనుసూత్రముచే విధింపఁబడిన - నా - కారము రాఁగా “జానా” అని యంగ మేర్పడును. దీనికి మివనన్ మన్ మొద

లగును. ఇట్టిరూపము లీధాతువునకు నాదీధాతుకములలోనేగాని (Conjugational tenses) ఆర్థభాతకములయందు వనఁగా లిట్, లుక్, మొదలగు వానియందుండును. ఈవాలీభాషలో నన్నిలకారములలో నిదియే (జానా) అంగముగా నేర్పడి యన్నిరూపములు దీనిపైనే పుట్టును. ఉ. సంజానింసు - లుజ్జునపురుషబహువచనము. లృటులోఁజ్ఞాన్యశి అనురూపమునకు బదులుగా “జానిచ్చది” అని యగును. భిన్నవికరణములధాతువు లగు ఇచ్చ, పశ్య, శృణ, బుద్ధ్య, మొదలగువాని కన్నిటికి ఇచ్చది, పస్సతి, సుణతి, బుద్ధుతి, అని భావది రూపములే వచ్చును. సంస్కృతభాషలో ణ్యర్థమందు అర్తి ప్రీల్లి రీక్నూ యీత్నో య్యాతాం పుక్ల (౭-౩-౩౬) అనుసూత్రమునుబట్టి ఋప్రీ, స్త్రీ, రీ, క్నూయా, త్నూయా అనుధాతువులకు దాధామొదలగు ఆకారాంతధాతువులకు ‘ణి’ పరమయ్యయంజఁగా పుగాగమము వచ్చునని విధింపఁబడెను. ఉ. అర్పయతి - ప్రేసయతి, దాపయతి ఇత్యాదులు. ఈశాస్త్రవిధానము నవలంబించి నైవాక్యములో నుండెడుచికిత్సావేహి అనురూపము సిద్ధించినది. ఈభాషలోఁ జతుర్థికి మాఱుగా వచ్చియును, పంచమికి మాఱుగాఁ దృతీయయును వాడుక చేయఁబడును. అజంతపుంలింగనపుంసకలింగముల సప్తమ్యైకవచనమునకు సర్వ నామములకువలె స్థిన్ అనునది, స్తాత్ అనుదానిరూపాంతరము లయిన “స్తా”, “స్తా” అనునవి పంచమికిఁ జేర్పఁబడును. అకారాంతపుంలింగశబ్దముల ప్రథమైకవచనము తస్మిన్ ప్రాకృతభాషలయందువలె ఏకారాంతమై యుండును. ఉ. దేవో, ద్వితీయాబహువచనము ఏకారాంతమై యుండును. ఉ. బుద్ధే-తృతీయాబహువచనము వైదికతృతీయాబహువచనరూపమే. ఉ. దేవేభిః - బుద్ధేభిః, ఇకారాంతోకారాంతశబ్దములకుఁ బ్రథమాద్వితీయాబహువచనరూపములు రెండు. ఉ. అగ్ని - అగ్గయో, భిక్షూ - భిక్షవో.

అగ్నినో - అగ్నిన్, భిక్షునో - భిక్షున్—పప్యైకవచనరూపములు.

అగ్నిని - అగ్నిన్, భిక్షుని - భిక్షున్—సప్తమ్యైకవచనరూపములు,

అగ్గయో - భిక్షవో —సంబోధనప్రథమవిభక్తి.

ఋకారాంతశబ్దములకొన్నిరూపములు సంస్కృతఋకారాంతశబ్దరూపమువలె. ఉ. సత్తా - సత్తారో, (శాస్తా - శాస్తారః) ప్రథమాద్వితీయాబహువచనముల కొక్కటియే రూపము. ఉ. సత్తారో - సత్తారో, వక్షీబహువచనము సత్తానం (శాస్త్రాణాం) తృతీయైకవచనము సత్తారా - సత్తౌ, సత్తౌన్ - సత్తౌనో

ఈమూఁడును షష్ఠ్యైకవచనరూపములు. ద్వితీయైకవచనము షష్ఠ్యైకవచనము సంస్కృతభాషయందువలెనే ప్రత్యయం - సత్థరి - సత్థ - సత్థా - సంబుద్ధి.

ప్రతిహంతిశబ్దమునకును గొనను హల్లు తప్పక లోపించుటచే నీ భాషలో నజంతములేగాని హలంతములు తటచుగాఁ గానరావు. “అత్త్” శబ్ద మొకటి హలంతముగా నుదాహరింపఁబడవచ్చును. ఈశబ్దమునకు అత్త - అత్తన - అని రెండురూపములు కలవు. వీనిలో అత్తయచరూపము ద్వితీయైకవచనమందు షష్ఠీ స్తప్తమీ బహువచనములయందును వచ్చును.

అత్తా - ప్ర. ఏ. ప.

అత్తనో - పం. షష్ఠ్యైకవచనము.

అత్తానో - ప్ర. ద్వి. బ. ప.

అత్తానం - షష్ఠీబహువచనము.

అత్తారం - ద్వితీయైకవచనము

అత్తని - స్తప్తమ్యైకవచనము

అత్తనా - తృతీయైకవచనము.

అత్త - అత్తా, సంబుద్ధి.

అత్తనేహి - అత్తనేభి, తృతీయాబహువచనము.

అజంతశబ్దములలో అకారాంతములు.

ధమ్మా (పుంలింగము) అకారాంతము.

ఏకవచనము.

బహువచనము.

ప్రధమ.

ధమ్మా

ధమ్మా, ధమ్మానే.

ధమ్మమ్

ధమ్మే.

తృతీ.

ధమ్మేన

ధమ్మేభి, ధమ్మేహి.

చతు.

ధమ్మస్స (ధమ్మాయ)

ధమ్మాణమ్.

పంచ.

ధమ్మా, ధమ్మస్సా, ధమ్మహ్మ

ధమ్మేభి, ధమ్మేహి.

షష్ఠీ.

ధమ్మస్స

ధమ్మాణమ్.

సప్త.

ధమ్మే, ధమ్మస్మిమ్, ధమ్మహ్మ

ధమ్మేసు.

సంబో.

ధమ్మ, ధమ్మా

ధమ్మా.

అకారాంతనపుంసకము—రూపశబ్దము.

ప్ర.

రూపమ్

రూపాని, రూపా.

సంబో.

రూపమ్

రూపాని, రూపా.

రూపమ్

రూపాని, రూపే.

తృ.

రూపేన

రూపేభి, రూపేహి.

చతు.

రూపస్స (రూపాయ)

రూపాణమ్.

ఏకవచనము.

బహువచనము.

పంచ.	రూపా, రూపస్సా, రూపమ్మ	రూపేభి, రూపేహి.
షష్ఠీ.	రూపస్స.	రూపానమ్.
సప్త.	రూపే - రూపస్మిమ్, రూపమ్మి	రూపేను.

ఆకారాంత స్త్రీలింగము—కన్యాశబ్దము.

ప్రథ.	కన్యా	కన్యా, కన్యాయో.
సంబో.	కన్యే	కన్యా, కన్యాయో.
ద్వితీ.	కన్యామ్	కన్యా, కన్యాయో.
తృతీ.	కన్యాయ	కన్యాభి, కన్యాహి.
చతు.	కన్యాయ	కన్యాణమ్.
పంచ.	కన్యాయ	కన్యాభి, కన్యాహి.
షష్ఠీ.	కన్యాయ	కన్యాణమ్.
సప్త.	కన్యాయమ్, కన్యాయ.	కన్యాను.

ఇకారాంతపులింగము—అగ్నిశబ్దము.

ప్ర.	అగ్ని	అగ్నయో, అగ్నే.
ద్వి.	అగ్నిమ్	అగ్నే, అగ్నయో.
తృ.	అగ్నినా	అగ్నేభి, అగ్నేహి.
చతు.	అగ్నినో, అగ్నిస్స	అగ్నేనో.
పంచ.	అగ్నినా, అగ్నిస్సా, అగ్నిమ్మ	అగ్నేభి, అగ్నేహి.
షష్ఠీ.	అగ్నినో, అగ్నిస్స	అగ్నేనమ్.
	అగ్నిసిమ్, అగ్నిమ్మి	అగ్నిను.

సపుంసకము—అశ్వి (అ

ప్ర.	అశ్వి, అశ్విమ్	అశ్విని, అశ్వి.
ద్వి.	అశ్విమ్	అశ్విని, అశ్వి.
	అశ్వినా	అశ్విభి, అశ్విహి.
చతు.	అశ్వినో, అశ్విస్స	అశ్విణమ్.
పంచ.	అశ్వినా, అశ్విస్సా, అశ్విమ్మ	అశ్విభి, అశ్విహి.
ష.	అశ్వినో, అశ్విస్స	అశ్విణమ్.

అక్షరచరము.

అక్షరచరము.

అక్ష.	అక్షి సిమ్, అక్షిమ్మి	అక్షిస.
	ఉకారాంత స్త్రీలింగము—రత్తి (రాత్రిః)	
ప్ర.	రత్తి	రత్తియో, రత్తి.
ద్వి.	రత్తిమ్	రత్తి, రత్తియో.
తృ. పం.	రత్తియా	రత్తిభి, రత్తిహి.
చ. ప.	రత్తియా	రత్తిసమ్.
సప్త.	రత్తియమ్, రత్తియా	రత్తిసు.

ఉకారాంత స్త్రీలింగము—రదీశబ్దము.

ప్ర.	రదీ	రదియో, రద్దో, రది.
ద్వి.	రదిమ్	రదీ, రదియో, రద్దీ.
తృ. పం.	రదియా, రద్యా, రద్దా	రదీభి, రదీహి.
చ. ప.	రదియా, రద్యా, రద్దా	రదీసమ్.
సప్త.	రదియం, రద్దం, రదియా	రదిసు.

ఉకారాంతపుంలింగము—భిక్తు (భిక్షుః)

ప్ర.	భిక్తు	భిక్తువో, భిక్తూ.
సంబో.	భిక్తు	భిక్తువో, భిక్తువే, భిక్తూ.
ద్వి.	భిక్తుమ్	భిక్తూ, భిక్తువో.
తృ.	భిక్తునా	భిక్తూభి, భిక్తూహి.
చ. ప.	భిక్తునో, భిక్తుస్స	భిక్తూసమ్.
పం.	భిక్తునా, భిక్తుస్తా, భిక్తుష్టా	భిక్తూభి, భిక్తూహి, భిక్తుష్టా.
సప్త.	భిక్తుస్థిమ్, భిక్తుష్ఠి	భిక్తూసు.

ఉకారాంతస్త్రీలింగము—ధేనుశబ్దము.

ప్ర.	ధేను	ధేనువో, ధేనుయో, ధేనూ.
ద్వి.	ధేనుమ్	ధేనూ, ధేనుయో.
తృ. పం.	ధేనుయా	ధేనూభి, ధేనూహి.
చ. ప.	ధేనుయా	ధేనూసమ్.
సప్త.	ధేనుయమ్	ధేనుయా, ధేనుసు.

ఉకారాంతము—గోళబ్జము.

వివచనము.

ఒకూపనము.

	గ	గహ, గాహో.
వి.	గసమ్, గాసమ్, గాప్రమ్	గహో, గాహో.
ప్ర.	గవేన, గావేన	గోభి, గోహి.
చ. ప.	గచస్స, గాచస్స	గవమ్, గవామ్, గున్నమ్
పంచ.	గవా, గావా, గవస్సా, గా వస్సా, గవహ్మ, గావహ్మ	గోభి, గోహి.
సప్త.	గవే, గావే, గవస్సిమ్, గావ స్సిమ్, గవహ్మి, గావహ్మి	గోను, గవేను, ఆవేను.

హలంతశబ్దములు—అత్త (అత్తక్.)

ప్ర.	అత్త	అత్తానో.
సం.	అత్త, అత్త	అత్తానో.
ద్వి.	అత్తానమ్, అత్తమ్	అత్తానో.
త్వ.	అత్తనా, అత్తేన	అత్తనేభి, అత్తనేహి.
చ. ప.	అత్తనో	అత్తానమ్.
పంచ.	అత్తనా	అత్తనేభి, అత్తనేహి.
సప్త.	అత్తని	అత్తనేను.

నకారాంత పుంలింగము—రాజశబ్దము.

ప్ర.	రాజా	రాజానో.
సం.	రాజ, రాజా	రాజానో.
	రాజానమ్, రాజో	రాజానో.
త్వ.	రాజ్ఞా, రాజేన	రాజాభి, రాజాహి, రాజేభి, రాజేహి.
చ. ప.	రాజ్ఞో, రాజినో, రాజస్స	రాజానమ్.
పంచ.	రాజ్ఞా	రాజాభి, రాజాహి.
సప్త.	రాజ్ఞే, రాజని	రాజాను. రాజేను.

యువశబ్దము.

ప్ర.	యువా	యువానో, యువానా.
------	------	-----------------

వివచనము.

హావచనము.

సం.	యువ, యువా, యువా న, యువానా	యువానో, యువానా.
ద్వి.	యువానమ్, యువమ్	యువానే, యువే.
తృ.	యువానా, యువానేచ యవేభి, యువేహి.	యువానేభి, యువానేహి, యువేభి, యువేహి.
చ. ష.	యువాచస్స, యువస్స	యువానానమ్, యువానమ్.
పంచ.	యువానా, యువాన న్తా, యువానమ్తా యువానే, యువానస్యమ్, యువే, యువస్యమ్, యువస్మి	యువానేభి, యువానేహి, యువేభి, యువేహి. యువానేసు, యువాసు, యువేసు.

మతుబంతము లగుగుణవత్, ధీమత్ ఇత్యాదిశబ్దముల ప్రథమా, ద్వితీయా, షష్ఠీ వీని యేకవచనములందు, ద్వితీయా, తృతీయా, షష్ఠీ, సప్తమీ వీనిబహువచనములందు, అకారాంతశబ్దమునకువలెనే గూఢములు. ఉ. గుణవంతో, గుణవంతం, గుణవంతస్స, గుణవంతే, గుణవంతేభి, గుణవంతానం, గుణవంతేను, గుణవంతేన, గుణవంతస్మి.

సర్వనామములు.

సర్వనామప్రత్యయములు నామవాచకములకు నామవాచకప్రత్యయములు సర్వనామములకుఁ బరస్పరవినిమయము నొందుటచే నీరెంటికిని రూప నిష్పత్తి యేకరూపముగా నుండునని యెఱుంగునది.

అష్టచ్ఛబ్దము.

ప్ర.	అహమ్	వయం, మయం, అహ్మ్.
ద్వి.	మం, మమం	అహే, అహే, అహ్మకం.
తృ. పం	మయా	అహ్మేభి, అహ్మేహి.
చ. ష.	మమ, మమం, మహ్యం, అహ్మాం	అహ్మకం, అహ్మాం.
సప.	మయి	అహ్మేను.

యుష్టచ్ఛబ్దము.

ప్ర.	ఁ, తువం	తుహ్మ్.
	ఁ, తునం	తుహ్మకం, తుహ్మకం.

ఏకవచనము.

బహువచనము.

తృ. పం గెయా, తయా తుష్టేభి, తుష్టేహి.
చ. ష. తవ, తవం, తుభ్యం, తుహ్నం తుహ్కోకం, తుహ్నం.
సవ. త్వ, తయి తుష్టేసు.

తృతీయా. చతుర్థీ, షష్ఠీవిభక్తుల యేకవచనమం దన్తచ్చబ్దమునకు 'మే' అనియు, యుష్టచ్చబ్దమునకు 'తే' అనియు, ద్వితీయా, చతుర్థీ, షష్ఠీవిభక్తుల బహువచనమం దన్తచ్చబ్దమునకు 'నో' అనియు యుష్టచ్చబ్దమునకు "నో" అనియు రూపములు కలవు.

తచ్చబ్దము (మూడులింగములు)——ఏకవచనరూపములు.

పుం.

నపుం.

స్త్రీ.

ప్ర.	సో, న	ఁ, తద్	సా.
ద్వి.	తమ్	తమ్, తద్	తమ్.
తృ.	తేన	తేన	తయా.
చ. ష.	తస్స	తస్స	తస్సా, తస్సాయా, తిస్సా, తిస్సాయా.
పంచ.	తస్మా, తహ్	తస్మా,	తాయ.
సవ.	తస్మిన్, తహ్మి	తస్మిన్	తస్సమ్, తిస్సమ్, తా యమ్.

బహువచనరూపములు.

ప్ర. ద్వి.	తే	తాని	తా, తాయో.
తృ. పం	తేభి, తేహి	తేభి, తేహి	తాభి, తాహి.
చ. ష.	తేనమ్, తేసానమ్	తేనమ్, తేసానమ్	తానమ్, తాసానమ్,
సవ.	తేసు	తేసు	తాసు.

ఇదంశబ్దము——ఏకవచనరూపములు.

ప్ర.	అయం	ఇదం, ఇమం	అయం.
ద్వి.	ఇమం	ఇదం, ఇమం	ఇమం.
తృ.	ఇమినా, అనేన	ఇమినా, అనేన	అమాయా.
చ. ష.	ఇమస్స, అస్స	ఇమస్స, అస్స	ఇమిస్సా, అస్సా, ఇమా య, అస్సాయ.

పుం.

నపుం.

ప్రీతి.

పంచ.	ఇమస్తా	అస్తా, ఇహ్	ఇమాయ.
సప్త.	ఇమస్మి, ఇమహ్ని	అస్మిక్, ఇమహ్ని	ఇమిస్సం, ఇమానం, ఇమాయం.

బహువచనరూపములు.

ప్ర. ద్వి.	ఇమే	ఇమాని	ఇమా, ఇమాయో.
తృ. పం.	ఇమేభి, ఇమేహి	ఏభి, ఏహి	ఇమాభి, ఇమాహి.
చ. ష.	ఇమేనమ్	ఇమేనాం	ఇమానం.
సప్త.	ఇమేసు	ఇమేసు	ఇమాసు.

యచ్ఛబ్దము— ఏకవచనరూపము.

ప్ర.	యో	యమ్, యద్	యా.
ద్వి.	యమ్	యమ్, యద్	యమ్.
తృ.	యేన	యేన	యాయ.
చ. ష.	యస్స	యస్స	యస్సా, యాయా.
పంచ.	యహ్	యహ్	యాయా.
సప్త.	యస్మిక్, యహ్ని	యస్మిక్, యహ్ని	యస్సం, యాయం.

బహువచనరూపములు.

ప్ర.	యే	యాని	యా, యాయో.
ద్వి.	యే	యాని	యా, యాయో.
తృ.	యేభి, యేహి	యేభి, యేహి	యాభి, యాహి.
చ. ష.	యేనమ్	యేనమ్	యానమ్
పంచ.	యేభి, యేహి	యేభి, యేహి	యాభి, యాహి.
సప్త.	యేసు	యేసు	యాసు.

అజంతము లగువిశేషణములలోఁ గొన్నింటికి తరప్, తమప్ ప్రత్యయములు మఱికొన్నిటికి ఇయో, యో, ఇట్ట ప్రత్యయములును జేర్పబడును. ఉ. పాప, పాపతర, పాపతమ, పాపీయో, పాపిట్ట.

మత్, వత్, విక్ మొదలగు మతుప్ప్రత్యయము లంతమందుఁ గల విశేషణములకు ఇయో, ఇట్ట ప్రత్యయములు చేర్చునపు యామతుప్ప్రత్యయ

ములు లోపించును. ఉ. గుణవా, గుణియో, గుణిట్ట; మేధావీ, మేధయో, మేధిట్ట. తారణమ్యపివక్షణయందుఁ గొన్నివిశేషణవాచకములకు భిన్నరూపము లాదేశమగును.

అంతిక . నేదియో, నేదిట్ట. అప్పు, యువ . కనీయో, కనిట్ట.
బాధ . సాధీయో, సాధిట్ట. శత్రు . నయో, నేట్ట.
పుష్కో . జేయ్యో, జేట్ట.

ప్రశ్నార్థకసర్వనామములు—వీనిలో “కిమ్” శబ్దము ప్రధానము. దీనికి యచ్చబ్దమునకువలెనే రూపనిష్పత్తి. నపుంసక ప్రథమవిభక్త్యేకవచనము “కిమ్” పుంలింగ నపుంసకలింగములలోఁ జతుర్థ్యేకవచన వ్యక్త్యేకవచనముల యందు కస్స, కిస్స అనియును, కస్తిమ్, కస్తి, కిస్తిమ్, కిస్తి అని రూపములు.

సంఖ్యావాచక సర్వనామములు.

1. ఏక, 2. ద్వి, 3. త్రి, 4. చతు, 5. పంచ, 6. చ, 7. సత్త. 8. అట్ట, 9. నవ, 10. డశ, 11. ఏకాదశ, 12. ద్వాదశ, 13. తైరస, 14. చతుర్దశ, 15. పంచదశ, 16. సోడశ, 17. సత్తదశ, సత్తరస, 18. అట్టాదశ, అట్టారస, 19. ఏకాసవింశ, ఏకాసవిశతి, 20. వీనమ్, వీనతి. 30. తింశం, తింశతి, 40. శత్రారింశమ్, సతలింశమ్, తలింశమ్, 50. పన్నాసమ్, పన్నాస, 60. సత్తి, సత్తిమ్, 70. సత్తతి, సత్తరి, 80. అసీతి, 90. నవతి, 100. శతమ్, 1000. సాహస్రమ్.

ఏకశబ్దమునకు సర్వనామములవలె నిష్పత్తి.

ప్ర. ద్వి. ద్వై, దువై. చ. ష. ద్విన్నం, దువిన్నమ్.
తృ. పం. ద్విభి, దూహి. సప్త. ద్విసు.

ఉభశబ్దము.

ప్ర. ద్వి. ఉభో, ఉభై. చ. ష. ఉభిన్నమ్.
తృ. పం. ఉభోభి, ఉభోహి, ఉభేభి, సప్త. ఉభోసు, ఉభేసు.
ఉభేహి.

త్రిశబ్దము.

ప్ర. ద్వి. తయో తీని. చ. ష. తిన్నమ్ తిన్నన్నమ్.
తృ. పం. తీభి తీహి. సప్త. తిసు తిసు.

త్రైశబ్ద స్త్రీలింగరూపములు.

ప్ర. ద్వి. తిన్నె. చ. మ. తిన్నెన్నమ్.
తృ. పం. తిబ్బి, తిహి. చ. తీను.

చతుశ్శబ్దము.

ప్ర. ద్వి. శత్రురో, శతురో. శత్రురి.
తృ. పం. శతుబ్బి, శతుహి, శతుహి. శతుబ్బి, శతుహి, శతుహి.
చ. మ. శతున్నమ్. శతున్నమ్.
స్త. శతను. శతను.

స్త్రీలింగరూపములు.

ప్ర. ద్వి. శతన్నె. చ. మ. శతన్నెన్నమ్.
తృ. పం. శతుబ్బి, శతుబ్బి, శతుహి. స్త. శతును.

పంచ అనుదానికి తృతీయాపంచమీవిభక్తులలో “పంచహి” అనియు, చతుర్థీషష్ఠీవిభక్తులలో “పంచన్నమ్” అనియు, స్తవమిలో “పంచను” అనియు రూపములు. అకారాంతము లగుసంఖ్యావాచకముల కన్నిటికి నీతీరుననే రూప నిష్పత్తి యని యెఱుంగవలయును. ఇకారాంతసంఖ్యావాచకములు సంస్కృత భాషలో నికారాంతస్త్రీలింగశబ్దములవలెను, శతమ్, సహస్రం మొదలగునవి అకారాంతసపుంసకలింగములవలెను రూపనిష్పత్తి.

సంధి—అచ్సంధి మిత్రసంధి యని పాలీభాషలో సంధి రెండువిధములు. ఈభాషలో హల్సంధి లేదు. అచ్చుతో నచ్చున కైనసంధి అచ్సంధి యనంబడును. అచ్చునకు హల్లునకు నైనసంధి మిత్రసంధి. ఈసంధిప్రకరణమందుఁ జెప్పవలసిన దంతయు బాహ్యసంధిని (external sandhi) గుఱించియేకాని అంతరసంధి (internal sandhi) నిగూర్చి కాదు. లోఁగడఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన యక్షరశిక్షలోనే (phonetics) యంతరసంధి నూచింపఁబడినది. సంస్కృత భాషలోవలె దీనియందుఁ బదసంధి ముఖ్యము కాదు. కాదాచిత్కముగా నుండును. గద్యభాగములయందుఁ గ్రియాపదములకు నామవాచకములకు, నవ్యయములకు సర్వనామములకుఁ దఱచుగా సంధి చేయఁబడును. ఉ. తస్య + ఏవ = తస్మైవ, యద్ + నూన = యన్నూన. చ, ఇతి (తి) అపి (పి) ఏవ మొదలగునవి ముఖ్యముగా సంధిలోఁ గానవచ్చును. ఉ. కించిద్ + ఎవ = కించిఎవ. తథా + అపి = తథాపి. కథం + చ = కథంచ. నక్షతరువాత నచ్చు వచ్చినయెడల నక్షలో అకారము లోపించును. ఉ. న + అస్తి = నస్తి, న + ఎవ = నేవ.

మఱివొందఁజు వెయ్యకరణలు పదసంధిని మూడుతరగతులుగా విభజించిరి. ఎట్లనః

1. అజాది యగుసంబోధ్యవాచకమునకుఁ బూర్వముం దజంత మగుపదమున్నచో సంధి యగును. ఉ. గచ్ఛ+నృప = గచ్ఛానృప.

2. క్రియాపదమునకు ముందుగాని వెనుకఁగాని నామవాచక మున్నయెడల సంధి యగును. ఉ. ఉత్థాయ + ఆసన = ఉత్థాయాసనా, ఆసన + ఉత్థాయ = ఆసనాపుత్థాయ.

3. పరస్పరసంబంధము గలరెండునామవాచకములకు సంధి యగును. ఉ. దుఃఖస్స + అంతం = దుఃఖసాంతం.

అచ్యసంధి—1. అకారమునకు అకారము పరమగునపుడు ఆకార మేకాదేశ మగును. ఉ. న + అసక్తి = నాసక్తి.

2. అకారమున కికారముగాని ఈకారముగాని పరమగునపుడు ఏకార మేకాదేశ మగును. (సంస్కృతభాషలో దీనికి గుణసంధి యని పేరు). ఉ. కోకిలాయ + ఇవ = కోకిలాయేవ. అకారముకంటె “ఇతి” అనునది పరమగునపుడు ఏకారము రాక ఆకారమే వచ్చును. ఉ. తిస్స + ఇతి = తిస్సాతి.

3. అకారమునకు ఉకారము పరమగునపుడు ఓకారము వచ్చును. ఉ. న + ఉపేతి = నోపేతి. పక్షండితా + ఉదధిం = పక్షండితోదధిం.

4. ఇకారమునకు ఓకారమునకుఁ బూర్వముం దున్న అకారము తఱచుగా లోపించును. ఉ. గహ్నత + ఎతమ్ = గహ్నతేతమ్, ఇ + ఓతతమ్ = ఇవోతతమ్.

5. ఇకారమున కికారము పరమైనపుడు ఈకార మేకాదేశ మగును. ఉ. పలుజ్జి + ఇతి = పలుజ్జీతి.

6. అచ్చుముందటి ఉకారము లోపించును. ఉ. సమేతు + ఆయస్థ = సమేతాయస్థ.

7. దీర్ఘాచ్చునకుఁగాని హ్రస్వాచ్చునకుఁగాని ముందున్న ఏకారము లోపించును. ఉ. మే + ఆసి = మాసి

మిత్రసంధి—1. పదాదియందు హల్గామ్యాప్తవిలస నేకాక్షరములయినద్యితాక్షరములు అజంతము లయినపదములతరువాత మరల ద్యితాక్షరము లగును. ఉ. యత్ర + స్థితం = యత్రథితిమ్ = యత్రస్థితం.

2. కొన్ని స్థలములందు లోపించినకొనహల్లు మఱియొకహల్లుముందట మరిల నుదయింపును. ఉ. యావాక్ - చ - ఇదమ్ = యావాచఇదమ్ = యావాచిదమ్.

3. సృతసాకము దొకవర్ణములు లఘువుగా మార్పవలసివచ్చినప్పుడు హల్లుముందట ననుస్వారము లోపించజేయబడును. ఉ. ముంచెయ్యమ్ (ముంచేయమ్) అనుటకు - నోచెముంచెయ్యచండిమమ్ - ఇచట ముంచెయ్యం అనువిధలిక్ష్ణాహారము దున్నయనుస్వారము లోపించి ముంచెయ్య యని యైవది.

4. మఱికొన్నిచోట్ల సనుస్వారమునకుఁ బరముగానున్న యచ్చు లోపించును. ఉ. సోపన్నమయం, అనున్నతమ్ - అనునది సోపన్నమయంనున్నతమ్ - అని మాటినది.

క్రియలు—పాలీభాషలోనిధాతువులు సంస్కృతధాతువులవలెనే విభజింపబడి యున్నవి. ఇవి యేడు తరగతులు. వీనిలో మొదటిది నాలుగు తరగతులుగా విభజింపబడియున్నది. ఈనాలుగుతరగతులు శ్రమముగా భావింపదాది జహోత్వాది తుదాది. మిగిలిన ఆరుతరగతులు శేషించిన రుధాది, దివాది, నావేది, క్రావేది, తనాది, చురాది.

౧. 1. మొదటితరగతిధాతువులకు ఈకారముగాని ఊకారముగాని హల్లుగాని అంతమం దుండును. వీనికి గుణము వచ్చును. అకారము (వికరణ సంజ్ఞ) చేర్పబడును. ఉ. భూ - భవామి.

2. ఈతరగతిలోనిహలంతధాతువులకు అకారము చేర్పబడునుగాని గుణము రాదు. ఉ. తుక్ - తుదామి.

3. ఈతరగతిలోనిధాతువు లజాదిధాతువులు. గుణము వచ్చునుగాని వికరణసంజ్ఞ రాదు. ఉ. ఇ - ఎమి.

4. ఈతరగతిధాతువుల ప్రథమాక్షరమునకు ద్విరుక్తి (reduplication) వచ్చును. ఉ. హు - జహోమి.

౨. 1. రెండవగుంపులోనిధాతువులు కొనహల్లునకు ముందు సకారము కలిగియుండును. అకారము చేర్పబడును. ఉ. రుక్ - రుంధామి.

2. మూడవగుంపులోనిధాతువులకు య, యా అనునవి చేర్పబడును. ఉ. దివ్ - దిబ్బామి.

౩. నాల్గవగుంపులోనిధాతువులకు నా, నూ, ఊనా, మొదలగునవి చేర్పబడును. ఉ. శ్రు - నునామి - లేక నునోమి, ఆప - పాపునామి.

4. అయిదవగుంపులోనిధాతువు లజంతములు 'నా' అనువికరణ సంజ్ఞ చేర్పబడును. ఉ. శ్రీ - నామి.

5. ఆఱవగుంపులోనిధాతువులు హలంతములు. ఉ అనువికరణ సంజ్ఞ చేర్పబడును. ఉ. తక్ - తనోమి.

6. ఏడవగుంపులోనిధాతువులకు "అయ" అనునది చేర్పబడును. ఉ. చుర్ - చోరయామి చోరేమి. పాలీధాతువులు పరస్పదములు (పరస్పదములు) లేక సకర్తము లనియు, అత్తనోపదములు (అత్తనేపదము) లేక అకర్తము లనియు రెండుతెగలు. సంస్కృతభాషకంటె నీభాషలో నాత్తనేపదధాతువుల వాడుక తక్కువగా నున్నది. తఱచుగా నీభాషలో నాత్తనేపదములకుఁ బరస్పద ప్రత్యయములు చేర్పబడును.

సంస్కృతమందువలెనే యీభాష మందును సార్వధాతుకములు ఆర్థధాతు కములు నని రెండువిధముల లకారములు కలవు. సార్వధాతుకములలో లట్, లోట్, ఆశీర్లిక్, విధిలిక్, మొదలగునవి యంతఃకృతము లయియున్నవి. ఆర్థ ధాతుకములలో లిట్, లుక్, లృక్, లుక్, మొదలగునవి.

లట్ప్రత్యయములు.

పరస్పద.		అత్తనోపద.	
ఏక.	బహు.	ఏక.	బహు.
మి	మ.	ఎ	ష్టే.
సి	థ.	నే	ష్టే.
తి	ని.	తే	నే, రే.

సంస్కృతభూధాతువు హలుగా మాఱఁగా—హోమి - హోమ, హోసి - హోథ, హోతి - హోన్తి, అని రూపము లగును.

ఈతరగతిలోని తక్కినధాతువులు యా, వా, మొదలగువానివలె నాకారాంతములు. యాధాతువు లట్టు ప్రథమపురుషబహువచనమందు "యాంతి" అనుటకు బదులుగా "యంతి" అగును. ధా (స్థా) లట్టు ప్రథమపురుషైకవచనము, ధాతి, దాధాతువునకు దాతి;

బ్రాధాతువు.

పరస్పరద.

అత్తనోపద.

ఏక.	బహు.	ఏక.	బహు.
బ్రూమి	బ్రూమ.	బ్రవే	బ్రూమ్మై
బ్రూసి		బ్రూసె	బ్రూహెప్ప.
బ్రూతి, బ్రవీతి	బ్రువంతి.	బ్రూతె	బ్రవన్తె.

అన్ ధాతువు.

ఏక.	బహు.	ఏక.	బహు.
ఉ - పు అస్తి, అమ్మి	అస్త, అమ్మ.	ప్ర - పు అత్తి	సన్తి.
మ - పు అసి	అత్థ.		

హుధాతువు.

ఏక.	బహు.	ఏక.	బహు.
జహోమి	జహోమ.	జహోతి, జహ్వతి	జహోన్తి, జహ్వన్తి
జహోసి	జహోథ.		

గాధాభాష.

మనము వైనిః జేసిన విమర్శమువలనఁ దక్కినప్రాకృతభాషలకంటెఁ బాలీభాష సంస్కృతమునుండి మొట్టమొదట వెలువడినభాష యని కొంత కాలముక్రిందటివఱకు శబ్దశాస్త్రజ్ఞులు కృతసిద్ధాంతులైయుండిరి. కాని విద్వద్వర్యుడగు Hodgson మహాశయుఁడు నేపాల దేశములో నున్నసంస్కృతబౌద్ధమత గ్రంథములను గ్రొత్తగాఁ గనిపెట్టి పాలీభాషకంటెఁ గూడ సంస్కృతముతో సమీకరణసాదృశ్యము గలమఱియొకభాషను లోకమునకుఁ బ్రకాశింపఁజేసెను. ఈభాషకు గాథ యనిపేరు. “ఉషికుషి గర్తిభ్యఃస్థన్” అను బౌణాదికసూత్రముచే “గైశబ్దే” అనుధాతువునకు స్థప్రత్యయము రాఁగా “గాథ” అని అయినది. “గాథా వాగ్గేదవృత్తయోః” అని మేదిని. పరిశుద్ధ మగుసంస్కృతభాషలో వచనరూపముగా వ్రాయఁబడినబౌద్ధమతగ్రంథములలో నచ్చటచ్చట గీతరూపముగాఁ గొంతగ్రంథము వ్రాయఁబడియున్నది. నేపాలదేశచరిత్రకారు లీ జాతి కావ్యములకు గాథ అని పేరిడిరి. పూర్వకాలముం దివి వందులచే గానముచేయఁ బడునవి. వ్యాకరణనియమములను ఛందోనియమములను సతిక్రమించి గ్రంథ కర్తలు గ్రంథరచనముఁజేయుటచే నీ భాష చెడినది. బుద్ధునిచరిత్ర మగులలిత చిన్తరము, ప్రజ్ఞాపారమిత, మహావైపుల్యసూత్రము, కారండవ్యూహము మొద

లగు గ్రంథము లీగాఢాభాషలో వ్రాయబడియున్నవి. ఈ భాషాస్వరూపమును విచుచ్చించినూడఁగాఁ గ్రాత్రగా మార్పు మొదలిడిచస్థితిలో నున్నట్లు కాన్పించును. తాను సంస్కృతశబ్దమయ మయియున్నను శాస్త్రనియమములకుఁ గట్టువడదు. కొన్నిచోట్ల శ్లోకములయందు ఛందోభంగము, కొన్నిచోట్ల హ్రస్వములకు దీర్ఘము, కొన్నిచోట్ల దీర్ఘములకు హ్రస్వము, అచ్చులు లోపించుట, హల్లులు లోపించుట, ద్విత్వాక్షరములకు ద్విత్వభ్రంశము, మొదలగు నవి లలితవిస్తరాది గ్రంథములయందు మెండుగాఁ గానవచ్చుచున్నవి.

1. ఛందోభంగమున కుదాహరణము బుద్ధుని జన్మనమయవర్ణనలోని మాలినీపృత్తము.

ఋతుప్రవరవసంతో యోషితాం మండనీయో బ్రమరవరవిఘ్నస్తాః
కోకిలాబహిఃగీతాః | సుచిరచిరవిచిత్రా భ్రాన్యతే పుష్పరేణః సాధుదధతిహి
ఆజ్ఞాం గచ్ఛామో మావిలంబమ్” “ననమయయంతేయం మాలినీ భోగి
లోక్తైః” అని మాలినీపృత్తలక్షణము; ప్రతిపాదమునకు రెండు పదములు,
ఒకమగణము, రెండుయగణములు, ఎనిమిదవయక్షరమందు, 1,7వయక్షరమందు
యతియు (విరామము) నుండువలెను. ఈపృత్తలక్షణము వైశ్లోకములోఁ బ్రథమ
చతుర్థచరణములయందుఁ బట్టలేదు. ఇంతియకాక రేణుశబ్దము పుంలింగ మైనను
దానివిశేషణ మగు “సుచిరచిరవిచిత్రా” అనునది స్త్రీలింగములోనున్నది.
“భ్రాన్యతి” అనుటకు “భ్రాన్యతే” అని ప్రయోగింపఁబడెను.

2. హ్రస్వమునకు మాఱుగా దీర్ఘము—కోటిశతంగం గాస్తోతసామ్.
ఇచట “కోటిశతమ్” అని యుండవలయును. వ్యాధీభయమువగతః అనుచో
“వ్యాధీభయ” మని యుండవలెను.

3. దీర్ఘాక్షరము లుండవలసినచోట హ్రస్వము—ఉ. వదతథమమశీ
ఘ్రం సర్వమేతద్విదాయ. ఇచట తథా అనుటకు “తథ” అని యున్నది. తపో
వసంప్రవిష్టోమాయ దేవీంపృచ్ఛతి. మాయాదేవీ అనుటకు “మాయదేవీ”
అని యున్నది.

4. బహువచనమున కేకవచనము—సురవధుగగనేఽస్మింతంరథంప్రేక్ష
యంతే. ఇచట సురవధ్వః అనుటకు “సురవధు” అని వ్రాసినాఁడు.

5. అచ్చులు హల్లులు లోపించుట—ఇమదృష్టనస్థామ్. ఇది “ఇమాం
దృష్టాం అవస్థామ్” అని యుండవలెను. జానామి అనుటకు జానమి.

6. ద్విత్వాప్యంత్రంశము—ఏషోహిచేరపురుషపరముగిలానః. ఇచట స్థాన అనుటకు “గిలాన” అని ప్రయోగింపబడినది. పూజార్హమ్ అనుటకు

౧౬

7. లింగవచనవిభక్తుల నుపేక్షించుట—

(i) లింగవ్యత్యయము—కృత్వాత్రిలోకీం దుఃఖితాంహ్యనాథమ్ అనుటకు “కృత్వాత్రిలోకం దుఃఖితం హ్యనాథమ్” అని ప్రయోగింపబడినది.

నపుంసకలింగవచనములకు స్త్రీలింగైవచనము. కారణాని అనుటకు “కారణా”.

(ii) వచనవ్యత్యయము—తానపిజహిత్యనిర్గతు. ఇచట తావపి యనుటకు “తానపి” యని యున్నది.

(iii) విభక్తివ్యత్యయము—నచ ఉత్థితౌ ఆసనినాచభూమి. ఇచట ఆసనాత్ అనుటకు “ఆసనినా” అని యున్నది.

నామవాచకములకుఁ గ్రియాపదములకు నంతమందుఁ జేర్చబడుప్రత్యయములకు బదులుగా ననేకస్థలములయందు “ఉ”కారముచేర్చుట యీశాఖలోఁ బ్రసిద్ధమైనవైచిత్ర్యము. దిగువను వ్రాసినయుదాహరణములలోఁ జూడుడు.

- | | |
|-----------------------------|---------------------|
| 1. లఘుద్రుమవరుస్పృశయ | 4. నృపనచమనుక్షుభితో |
| 2. సుతృప్సితనరవరుజనగుణరహితా | 5. కృతుస్సరిపురిమాం |
| 3. జగతియహితకరుజనగుణ | |

పై వాక్యములలో నామవాచకములగు “ద్రుమవరు, నరవరు, హితకరు, మను శబ్దములకు, కృతు అను క్రియాపదమునకుఁ గొనను “ఉ”కారము చేర్చింబడినది. కాని సంస్కృతభాషాజ్ఞాన మల్పముగాఁ గలవారి కిట్టివి యర్థము కావు. ఈశాఖలో సప్తమ్యేకవచనప్రత్యయ మగుఐకార మెప్పుడును మాత్రదు. సంబోధనప్రథమైకవచనమునకు “ఆ”కారము వచ్చును. కొన్నిశబ్దముల కంతమందు విభక్తిప్రత్యయములు లోపించును. ఉ. 1. అమోఘదర్శిసాలపుష్ప పూజితోవైరోచనఃప్రసన్నచిత్త ప్రేక్షితత్క్షణాంతరమ్. 2. సమస్తదర్శిదృష్టవ వాచభాషితామహార్చిస్కంధి.

పైవాక్యములలో అమోఘదర్శి అనుచో “అమోఘదర్శినా” తృతీయా విభక్తిప్రత్యయము లోపించినది; ప్రసన్నచిత్త అనుచోట సప్తమీవిభక్తి లోపించినది. ప్రేక్షి అనుదానికి ప్రేక్షితవాక్ అని యుండవలెను మహార్చికి బదులుగా మహార్చిషి యని యుండవలెను.

లలితవిస్తరమందుఁ బ్రయోగింపఁబడిన సర్వనామరూపము లెట్టివికృతిని జెందెనో చూడఁడు.

సంస్కృతమ్.	గాథా.	సంస్కృతమ్.	గాథా.
మమ, మత్తః	- మహ్య.	మహ్యం, మయా	- మి.
త్వయా, త్వం, తవ.	తుభ్య.	త్వయా	- తి.
ఏషః	- అయు.	తస్య	- తసా.
తాః	- తే.	ఎభిః	- అనభిః.
కుత్ర, కేన	- కహిం.		

క్రియలు—ఈభాషలోని క్రియాపదముల కొకనియమము శాస్త్రము లేదు. ఈభాష నుచ్చరించువారలు శబ్దములను బలుకలేక తమయిచ్చకొలఁది

సంస్కృతమ్.	గాథా.	సంస్కృతమ్.	గాథా.
దదామి -	- దదమి, దేమి.	బుద్ధావ్ -	- బుద్ధితావ్.
భవతి -	- భోతి.	శ్రుణ్వంతి	- శణవంతో.
భవసి -	- భోసి.	వశ్యామి	- ప్రహేమి.
భవంతి -	- భోంతి.	శ్రుతావ్	- శుణియ.
అభూః -	- అభూవిః	దర్శయంతి	- దర్శేంతి.
భవేత్ -	- భవియ.	దదన్వ -	- దద.
భవ -	- భోహి.	జనయ -	- జనేహి.
అవరుహ్య	- ఓరుహితావ్.	ఉపయన్తి	- ఉపేంతి.
భూత్వా	- భవియా.	పూరయ	- పూరేహి.

కొన్నిహలంతశబ్దముల కజంతరూపములు కానవచ్చుచున్నవి.

జగతః - జగస్య. అనంతయశనం - అనంతయశం.

జగతి - జగే. కర్తణః - కర్తస్య.

నామ్నా - నామేన. దుహితరం - దుహితామ్.

మహాత్మానం - మహాత్మాం.

చాలీభాషయందువలెనే యీభాషయందును సప్తమ్యేకవచనమం దుండు “ఏ”కారము తఱచుగా “ఇ”కారముగా మాటును. —ఉదరే - ఉదరి. గేహే - గేహి. లోకే-లోకి. ఈరీతిగాఁ బైనుదాహరింపఁబడినవికృతిరూపము లాకాలమం దుత్పత్త్యమానము లగుప్రాకృతభాషాపదముల కగ్రగాములని (precursors)

యూహింపఁబడుచున్నది. ఎట్లన; సంస్కృతభాషలో భాషాతుప్రసక్తు లట్టు లోఁ బ్రథమపురుషైకవచము భవతి, గాఢాభాషలో నాహుషము భోతి అయినది బహువచనము భోంతి, సుప్త్యనుపు షైకవచము భోసి, శూహుషములనుండి హోతి - హోసి, హోన్తి అని మాగభిభాషలోను, ఆహే, ఆహేత్ - ఆహేన్, అని మహారాష్ట్రభాషలోను, హుషములు పుట్టినవి. హిందీలో హోతాహే; శ్రుత్వా అనుదానికి నునిత్యా అని ప్రాకృతభాషామాహుషము. ఇదియే నునియ అనుసంగభాషాపదమునకు మూలము.

గాఢాభాష, పదవచనయందు సంస్కృతకారకనియమములను సరిగా ననుసరించియున్నను సమాసవిధానమందుఁ బాణినీసూత్రముల కత్యంతవిరుద్ధముగా నున్నది. ఇట్టివి క్రియ, శీఘ్రోచ్ఛ్వాసము, అజాగరూపత, గ్రామ్యత మొదలగువానిచేఁ గలిగినవిగాని భాషావైచిత్ర్యమునఁగూడదు. ఇందోభంగదోషమునకుఁగూడ నిదియే కారణము.

గాఢాభాషాపరిశ్రుతినిగుఱించి నిశ్చయముగా మన కేమియుఁ దెలియదు. వైపుస్యసూత్ర మనుగ్రంథముయొక్క యన్నిభాగములభాషాభేదముఁ బరిశీలింపఁగా నిట్టిదోషములతోఁ గూడిన యీశ్లోకహుషగ్రంథమును వ్రాసిన గ్రంథకర్త సూత్రములు వ్రాసినవానికంటె భిన్నుఁ డని స్పష్టమగుచున్నది, గాని, యిట్టి భాషాభేదము గలయీగ్రంథ భాగములవలన దీనియత్పత్తిని దెలిసికొనుట కవకాశము లేదు. శాక్యముని స్వమతబోధ నారంభించినతరువాత సంస్కృత భాషకుఁ బాలీభాషకు మధ్య నొకదేశభాషగా నేర్పడిన దని మన మూహింపవచ్చునా లేక సంస్కృతభాషతో మంచిపరిచయము లేనివారు కొందఱు సంస్కృతములో గ్రంథములు వ్రాయుటకుఁ బ్రయత్నింపఁగా నవి యీరీతిగాఁ జెడినవని మన మూహింపవలయునా? ఈరెండంశములలో నేది నిజమో దాని నేర్పఱుచుట చరిత్రవలనఁ గావలెను. ఆలోచింపఁగా నాబుద్ధికి రెండవపక్షమే సంభావ్యముగా నున్నట్టు తోచుచున్నది. నేపాలదేశాధికృత గ్రంథసంచయమందీసంగతు లెవ్వీయుఁ గానరావు. ఈవిషయమును బాగుఁ దెలిసికొనవలయునన్నచో దక్షిణపౌద్ధుల మతసంప్రదాయములను, సింహళదేశపుగ్రంథములను, మొదటఁ జక్కఁగాఁ దెలిసికొనుట యావశ్యకము. అట్లానర్చినచో నామత గ్రంథములు బ్రాహ్మణులభాష యగుసంస్కృతమునుండి పుట్టిన “పాలీ” యను నొకభాషలో వ్రాయఁబడిన వనియు, నాభాషకు పౌద్ధులైన త్యాగయముల యందు వ్రాయఁబడినభాషకు లేకము భేదము లేదనియు మనము తెలిసికొనఁ

గలము. వైపుల్యసూత్రములో నున్నట్లేక గ్రంథభాగ మీభాషలోనే వ్రాయఁబడినది. ఇందుకు సందేహము లేదు. నానావిధదోషములతోఁ గూడిన సంస్కృతపదములు పాలీపదములు సంకరముగాఁ గలియుటచేఁ బుట్టినయొక విధ మగుభాషలో నీట్లేకగ్రంథభాగము వ్రాయఁబడినది. ఇట్టిభాష కిఁక దగిన దేశనామ మెద్దియుఁ గానరాదు. కట్టుపాటుతో సంస్కృతము కృషి చేయఁబడనిస్థలములలో నట్టియపభ్రంశభాష పుట్టింపఁబడవచ్చునని మనము తెలిసికొనఁగలము. సింధునదికిఁ బశ్చిమభాగమం దనఁగాఁ గార్తీరదేశమం దీ సూత్రములు వ్రాయఁబడియుండు నని నానమ్మకము. ఏలయనఁగా నచ్చట నీ సంస్కృతభాష మధ్యహిందూస్థానమందురలె నంత బాగుగఁ గృషి చేయఁబడదు. బౌద్ధమతము హిందూస్థానమం దభివృద్ధిలో నున్ననమయమం దీట్లేక భాష పుట్టిన దనుట యసంభవముగాఁ గానవచ్చుచున్నది. ఏల యనఁగా నా దేశమం దుండుమతగురువులు సంస్కృతభాషనో లేక పాలీభాషనో కృషిచేసి యుందురుగాని వీనిని విడిచి యింకొకదాని నెఱుంగరు. అని Bournouf పండితుఁడు Royal Asiatic Journal అనుమాసపత్రికలో గాథాభాషనుగుఱించి వ్రాసియున్నాఁడు. దీనిని Rajendra Lal Mitra అను మఱియొకమహాపండితుఁడు Indo-Aryans అను తనగ్రంథములో నిట్లు ఖండించియున్నాఁడు. “గాథలయం దున్నసంస్కృతభాషాశైలినిగుఱించి Bournouf పండితుఁడు చేసినయెన్నిక తప్పని నాయభిప్రాయము. గాథాకావ్యమం దున్నకవనశిల్పము, పదలాలిత్యము, కడు మెచ్చుకొనఁదగినది. ఇది వ్యాకరణనియమానభిజ్ఞులచే వ్రాయఁబడె నన్నచో నెవరు విశ్వసించురు ఆకావ్యకర్తలు గొప్పవైదుష్యము గలవారు. వీ రతిసూక్ష్మబుద్ధిగ్రాహ్యము లయినతర్కవేదాంతాంశములను మిక్కిలి విశద మయినభాషలోఁ దెలియఁజేసియున్నారు. ఆరావృత్తములను దోటకవృత్తములను సొగసుగా రచించియున్నారు. ఇట్టిమహావిద్వాంసులు భూభాతువునకు లట్టులో రూపము లెఱుంగరని చెప్పుటకంటె సాహసమేము న్నది. దేశీయములు గాని అపశబ్దములు గాని లేకము లేని శుద్ధమగుసంస్కృత భాషలో వ్రాయఁబడియుండుట, యీగాథలలో నానావిధాపశబ్దములు దేశీయము లుండుట పరస్పరవిరుద్ధముగాఁ గానవచ్చును. ఈరెంటిని సమన్వయింపఁ జేయుట మిక్కిలి దుష్కరము. సంస్కృతమం దపరిపూర్ణజ్ఞానము గలవారై సింధునదికిఁ బైఁగా నున్న దేశములో నున్నవారిచే నీసూత్రములు వ్రాయఁబడినచో వీనిలో నొకభాగ మన్నివిషయములయం దతిశుద్ధముగా నుండుట మఱి

యొగభాగము నానావిధవోషదుష్టముగా నుండుట యెట్లు సంభవించును. ఒక గ్రంథములోనే కొంతభాగము నిష్కర్షముగాను మిగిలినంతభాగము సవోషముగాను వ్రాయుటయం దాగ్రంథస్థిలముచేసి వేమై యుండును? అని ప్రశ్నింపఁగా నీరెండుభాగములును భిన్నకాలికగ్రంథకర్తలచే వ్రాయఁబడిన వని సమాధానము చెప్పవలసియున్నది. అట్లయినచో దష్టలభాషతో వ్రాయఁబడిన యీగ్రంథభాగమును శుక్లమైన శమగ్రంథములతోఁ గలుపుట కాగ్రంథకర్త తెట్లాఘకొన్నాడు? వారిమతప్రకృతి, వారికి మతముం దుండెడియాభాష్యభాషనము, వారి కాగ్రంథమందుఁ గలువ్రాచువానిబుద్ధి మొదలగువానినిబట్టి వారు కలుపుకొన్నారని మనము చెప్పవచ్చును. శాక్యమునికి సమకాలికులు స్తుతిపాతకులు నగువందిజనులు బౌద్ధగ్రంథసమాజములయందు బుద్ధుఁ డుపన్యసించిన సూక్తములను, అనఁడానచ్చిన లోకోత్తరస్థులను, జను లందఱుఁ డెలిసికొనఁగల సులభవైఖితోఁ గూడినపద్యములచే వర్ణించి రనియు, బుద్ధునితరువాతివారి కీపద్యములు బుద్ధునివృత్తాంతమును డెలియఁజేయు పరిమప్రామాణికగ్రంథ మయ్యెననియు మన మూహించుట న్యాయ్యముగా నుండును.

హిందూ దేశమందు నందులు కూర్చినపాటలయందుఁ బద్యములయందు విశేషించి బౌద్ధగ్రంథములయందు జనులకుఁ గల గౌరవ మీయాహును బలపర్చుచున్నది. లలితవిస్తరమం దెల్లెడల గద్యప్రతిపాదితకథాంశములకు సంకర్షానుసారముగా నీగాథలు “అత్రేయముచ్యతే” అనువాక్యముచే నవతరింపఁజేయఁబడుట ప్రయూహకు నస్తుఁడగినసాక్ష్య మిచ్చుచున్నది. బుద్ధఘోషుఁడు సింహళదేశపుభాషలో వ్రాయఁబడినపిటకత్రయమును బాలీభాషలోనికి మార్పఁగల నని చెప్పినపుడు అనూరాధాపురవిహారమందున్నబౌద్ధాచార్యు లందఱు నీతనిపాండిత్యముఁ బరీక్షించుటకై రెండుగాథలఁ జదివి “వీనికి నీ పథకముఁ జెప్పఁగలిగితివేని నీ వాగ్రంథరచనకు సమర్థుఁడ వని మేము నమ్ముదు” మని పలికి రఁట. ఈవృత్తాంతము మహావంశ మనుగ్రంథములో ముప్పదియేడవ యధ్యాయములో నున్నది.

బుద్ధుఁడు నిర్యాణము నొందినపిదప నాతనియందు దృఢభక్తి గలవారలందఱు నామతమును దేశమందు వ్యాపింపఁజేయుచు నతఁ డుపదేశించిన మతధర్మములను గద్యరూపముగాను బద్యరూపముగాను రచించిరి. ఈగాథ లట్టి బుద్ధభక్తులచే రచింపఁబడిన వని మన మొప్పుకొనక తప్పదు. పూర్వకాలమందు బౌద్ధమతమును బ్రవర్తించఁజేసిన వారిచరిత్రమునుబట్టి విచారింపఁగా వా రధమ

జాతులవా రసియు, సంస్కృతములోఁ దప్పులు లేకుండఁ గవనముఁ జెప్పనేరని యసంస్కారు లనియు నూహించుట మిగుల ననమంజనముగాఁ గానవచ్చును. వారిలో ననేకులు మంచివైదుష్యము జ్ఞానము సామర్థ్యము గల బ్రాహ్మణులు, కొందఱు ఊత్రియులు, బౌద్ధసంతుగ్రంథములను వ్రాసినతరువాత, వారు పూర్వ కాలపుగ్రంథకర్తలగ్రంథములనుండి కొన్ని పదనములను బ్రమాణముగా నుదాహరించుట సహజమైనసంగతి గాని జాలియందుఁ బొండిత్యమందుఁ దమకంటె మిక్కిలి నికృష్టు లగువారు వ్రాసినపదనములను బ్రమాణముగా గ్రహింతురని తలంచుట యుక్తము కాదు కావున గాఢాకవనకర్తృత్వమును నిహీనజాతి వారి కార్హింపించుట న్యాయము కాదు. ఇట్లయినచో నీగాఢాకవనమం దున్న యీతప్పులకుఁ గారణ మేమనఁగా నీగాఢలు వ్రాయఁబడినకాలమం దున్న భాషా వైచిత్రిని దెలియఁజేయుదేశీయములు, ఆర్షప్రయోగములు మొదలగువానిచే నీతప్పులు కలిగినవి. ఒకదానితో మఱియొకదానికి సందర్భము లేనికవనము చెప్పెడు నీచందులభాష ఐరోపాఖండమందుఁ గాని హిందూ దేశమందుఁ గాని గ్రామ్యపదభూయిష్టమై యుండుట సుప్రసిద్ధమే. అప్పటి కప్పుడు పాటలను బద్యములను గవనము చెప్పవారిభాష నిర్దుష్టముగా నుండనేరదు. ఇట్టివాక్సరణియే పామరులకందఱకుహృద్యమై మనోరంజకముగా నుండునుగాని శుద్ధభాషా నిబద్ధకావ్యపద్ధతి వారికి బధిరశంఖధ్వనిమాడ్కి నుండును. మన దేశమందు బిచ్చమెత్తుకొనుట కింటింటికిఁ దిరుగు బట్టులు చదువు పద్యములచేఁ బామరులు రంజిల్లినట్లు మనుచరిత్రాద్యుత్తమాంధ్రకావ్యములలోని పద్యములచే రంజిల్లుదురా? అట్లే యీగాఢలుకూడ సులభముగా నర్థమయి సామాన్యజనులను రంజింపఁజేయుట కిట్టియసంస్కృతభాషలో వ్రాయఁబడిన పని మన మూహింపవలెను.

ప్రాకృతభాష.

ఈరీతిగాఁ బాలీగాఢాభాషలఁ బరిశీలించఁగా వానిలోఁ బదము లధికముగా శుద్ధసంస్కృతపదములుగా నున్నట్లు, శేషించినపదజాలము స్వరనాశనియమముల (laws of phonetic decay) ననుసరించి మార్పునొందినట్లు మనము తెలిసికొంటిమి. అశోకుని శాసనములలోఁ గొన్నిటియందు శుద్ధపాలీభాషయు మఱి కొన్నిటియందుఁ గొంచెము మార్పుఁజెందిన భాషయును గానవచ్చుచున్నది. మాతృభాష యగుసంస్కృతమునుండి పుట్టినను బై నుదాహరింపఁబడినరెండు భాషలకంటె నధికతరవిపర్యయము నొందినమఱికొన్నిభాషల నిపుడు పరిశీలించి

చూతము. వీనికే ప్రాకృతము అని పేరు. కైఫియతుడగునాచార్య హేను చంద్రుడు “ప్రకృతే రాగతం ప్రాకృతమ్” ప్రకృత యగుసంస్కృతము నుండి యీభాష పుట్టినది కావున ప్రాకృత మనబడునని ప్రాకృతశబ్దము నకు వ్యుత్పత్తిని జెప్పియున్నాడు. మొట్టమొదట సంస్కృతము నుండి యుత్పన్నములయినమాహారాష్ట్రీ, శౌరసేనీ, మాగధీ మొదలగునానానిధభాషలకుఁ బ్రాకృత మనునది నాధారణనామము ఆధునికశబ్దశాస్త్రజేత్తలు (Philologists) ఈభాషలన్నియుఁ దిన్నఁగా సంస్కృతమునుండి సంజాతము లయినవో లేక తద్వికృతు లయిన మఱికొన్నిభాషలకుఁజి పుట్టినవో యనునీవిషయమును దృష్టికరముగా నిర్ణయింపఁ జాలకున్నారు పాలీభాషను ద్వారముగాఁ జేసికొని యీ భాషలన్నియుఁ బుట్టిన వని కొందఱు. ఇవి యన్నియు సంస్కృతమునుండి యే పుట్టినవని చెప్పట న్యాయ్య మని మఱికొందఱు వివదించుచున్నారు. నేను లోఁగడఁ జెప్పిన ట్లూయ్య లందఱు తమనివాసస్థాన మగుబ్రహ్మవర్తమునుండి చలింపక స్థిరముగా నచట నివసించియున్నంతకాలము వారిభాష కెవ్విధ మైనవిప్లు తియు సంభవించలేదు. వారు భరతఖండములోని యితరభాగములకుఁ బోవుట యెపుడు ప్రారంభించిరో యప్పుటినుండి వారు వెళ్లియున్న ప్రదేశముల శీతోష్ణ స్థితి, యితరహేతువులు మొదలగువానివలన వారిభాష వికరింపనాగెను. ఇట్లు పరస్పరసూక్ష్మభేదములతోఁ గూడినవియుఁ బ్రాకృత మని నాధారణనామము గలవియు నగు నవాంతరిభాషలు కొన్ని పుట్టినవి. ఆర్యులు స్వస్థానమును విడిచి పరదేశాలనముల హెచ్చించినకొలది నీ భాషలసంఖ్య హెచ్చయ్యెను. ఇందుకు నిదర్శనముగాఁ బ్రాకృతవ్యాకరణములను వ్రాసినవారిలోఁ బ్రాచీనతముఁ డగువరరుచి తాను రచించిన ప్రాకృతప్రకాశికలో మాహారాష్ట్రీ, పైశాచీ, శౌరసేనీ, మాగధీ, అనునీ నాల్గుభాషలకే లక్షణముఁ జెప్పియున్నాడు. అర్వాచీనగ్రంథకర్త లగు త్రివిక్రముఁడు, మార్కండేయుఁడు, మొదలగువారు మాగధ్యవంతికాప్రాచ్యాశౌరసేన్యధా మాగధీ బాష్టీకా దాక్షిణాత్యాచనప్త భాషాః ప్రకీర్తితాః॥ అని యేడుభాషలకు లక్షణము వ్రాసిరి. దీనినిబట్టిచూడఁగాఁ గాలక్రమమున నీభాషలసంఖ్య హెచ్చినట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఆదిమ నివాసులభాషాపదములు విదేశ భాషాపదములుఁ గాలక్రమమున నీభాషలోఁ బ్రవేశించినవి. ఈదిగువకాలమం దీప్రాకృతభాషలు “తద్భవప్రత్యమోదేశీత్యనేకః ప్రాకృతక్రమః”అని.దండికావ్యాదర్శనమందుఁ జెప్పినట్లు తద్భవ మనియు, దత్తమ మనియు దేశీ యనియు మూఁడుతరగతు లయ్యెను. తద్భవ మనఁగా

సంస్కృతమునుండి యవ్యవహితముగాఁ బుట్టినభాష, తత్సమ మనఁగా సాంస్కృతికస్వరూపము సర్వము కలశబ్దములు, దేశి యనఁగా దేశమందు వాడుకచేయఁ బడుభాష. దీని కాదిమనివాసులభాషయే మూలము. ప్రాకృతభాష లన్నిటిలో “మహారాష్ట్రా శ్రయాంభాషాం ప్రకృష్టంప్రాకృతంవిదుః । నాగరస్సాక్షిరత్నానాం సేతుబంధాదియన్లయమ్” అని దండి చెప్పినట్లు ప్రాకృతభాష లన్నిటికంటె మహారాష్ట్రభాష శ్రేష్ఠమనినది. ఈభాషలోఁ బ్రచరసేనుఁ డనుకాశీరదేశపు రాజు సేతుబంధ మనుప్రాకృతకావ్యమును రచించెను. తక్కినప్రాకృతభాషలు కొన్ని యవాంతరసూక్ష్మ భేదములను విడిచి పెట్టి తక్కినవిషయములయందు మహారాష్ట్రభాష ననుసరించునవి యైయున్నవి.

ప్రాకృతభాషకు వ్యాకరణములను వ్రాసినవారిని మార్కండేయకవీం ద్రుఁడు తనప్రాకృతసర్వస్వమం దిట్లు వాక్రుచ్చుచున్నాఁడు, “శాకల్యభరతకోహళ వరరుచి భామహ వసంతరాజాద్యైః ప్రోక్తాన్తంథావ్నానాలత్యౌణిచని పుణమాలోక్య, అవ్యాకీర్ణవిశంసారంస్వల్పాక్షరగ్రధితపద్యం, మార్కండేయకవీంద్రః ప్రాకృతసర్వస్వమారభ తే” శాకల్యభరతకోహళభామహులు వ్రాసిన గ్రంథము లెచ్చుటను మనకుఁగానరావు వరరుచికృతప్రాకృతప్రకాశిక, మార్కండేయుని ప్రాకృతసర్వస్వము, వసంతరాజప్రణీతప్రాకృతసంజీవినీని మనమెఱుఁగుదుము. ఈ గ్రంథము లన్నింటిలో హేమచంద్రుఁడు వ్రాసిన ప్రాకృతవ్యాకరణము విపులతరముగా నున్నది. ఇతఁడు పదుమూఁడవయబ్దశతకమందు మిక్కిలి ప్రసిద్ధిని గాంచిన జైనసంఘితుఁడు. ఇతఁ డేడధ్యాయములు సంస్కృతశబ్దానుశాసనమును నెనిమిదవయధ్యాయములోఁ బ్రాకృతవ్యాకరణమును వ్రాసెను. ఇతఁడుతనగ్రంథముయొక్క యధ్యాయాంతములయందు “ఇత్యాచార్యహేమచంద్రవిరచితాయాం సిద్ధహేమచంద్రాభిధానసోప్సజ్ఞ శబ్దానుశాసనవృత్తై” అని వ్రాసియున్నాఁడు. వరరుచి వ్యాకరణసూత్రసహాయనిర్వ్యపేక్షుఁడై తన గ్రంథమును స్వతంత్రముగా వ్రాసెను. ఆకాలమున కున్నప్రాకృతవాఙ్మయము నంతయును దనగ్రంథమందు సంగ్రహించెను. ఇతఁడు దేశినామమాల యను నొకనిఘంటుగ్రంథమునుగూడ వ్రాసెను. వరరుచి తనగ్రంథమందు మహారాష్ట్ర శౌరసేనీ, పైశాచీ, అపభ్రంశ, అనునాలుగుభాషల లక్షణములను జెప్పెను. హేమచంద్రుఁడుగూడ నట్లే వ్రాసెనుగాని మహారాష్ట్రభాషనుగుఱించి విశేషము గల జెప్పులేదు. వీరుభయులు శౌరసేనీభాష సంస్కృతమునుండి పుట్టినదనియును, మౌగధీపైశాచీభాషలకు శౌరసేనీ ప్రకృతియనియుఁ జెప్పటలోఁ సేకీభవించు

చున్నారు. శౌరసేని పూర్ణముగాఁ జెరింగినభాష. ఇది విక్రీలిప్రాచీనమైనది. నాగరకులచేతను విద్యావంతులచేతను న్యూహరించఁబడునది; మాగధీపైశాచీ భాషలు నికృష్టసాంఘికస్థితి గలజనులచే మాబాడఁబడునవి. ఇవికొంతమట్టుకు శౌరసేనిభాషాసామ్యశ్రయము గలిగినవి యయిరుహారాష్ట్రభాషతోఁగలఁ దీనితో నెక్కుడుసంబంధము గలిగియున్నవి. హేమచంద్రుఁడు చూళికాపైశాచి, అపభ్రంశ అను మఱిరెండుభాషలలక్షణమును జెప్పియున్నాఁడు. ఆఖేరి గొల్లల భాషయని దండి వ్రాసెను. త్రివిక్రముఁ డనుపేరు గలమఱియొకప్రాకృతవ్యాకరణకర్త తాను వ్రాసినప్రాకృతసూత్రసృష్టియం దీయాజుభాషలనే వ్యాకరించెను. ఇతఁడు స్వగ్రంథోపాధ్యాయుడనందు హేమచంద్రుని బేర్కొనియుండుట చేతను విశేషముగా నితఁడు వ్రాసినగ్రంథము హేమచంద్రునిగ్రంథమును బోలియుండుటచేతను వీ రుభయులు సమకాలికు లనికాని లేక త్రివిక్రముఁడు హేమచంద్రుని తరువాతివాఁ డనికాని యూహించవచ్చును. చంద్రుఁ డనువాఁడు వ్రాసినషడ్భాషాచంద్రిక యనుమఱియొకప్రాకృతవ్యాకరణము కలదుగాని యది నిస్సారమైనది.

దండి చెప్పిన ట్లతివిస్తృతము సారవత్తరము నగువాఙ్మయమునుబట్టి మహారాష్ట్రభాష కట్టిమహత్త్వము కలిగినది. కాళిదాసునియందు గ్రంథకర్తృత్వ మారోపించి ప్రవరసేనమహారాజు వ్రాసినరాణవధ యనునామాంతరము గల సేతుబంధకావ్యము మహారాష్ట్రభాషలో వ్రాయఁబడి యున్నది. హర్షచరిత్రములో బాణుఁడు “కీర్తిః ప్రవరసేనస్య వ్రయాతా కుముదోజ్జ్వలా ! నాగరస్య పరంపారం కపిసేనేవ సేతునా” అని స్లాఘించియున్నాఁడు. కాశ్మీర దేశము నేలిన రాజులలో నలుగురు ప్రవరసేను లున్నట్లు కల్పణునిరాజతరంగిణీవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. వీరిలో నేప్రవరసేనుఁ డీగ్రంథమును రచించెనో నిశ్చయింప శక్యముకాదు. శాతవాహనుఁ డనునామాంతరము గలశాలివాహనుఁడు వ్రాసినగాథాస్తవశతీ (ఏడుపందలప్రాకృతశ్లోకములు) అనుమఱియొకప్రాకృత కావ్యము కలదు. ఎనిమిదవశతాబ్దమందుఁ గాన్యకుష్టాధిపతి యగుయశోవర్ధ భూపాలుని యాస్థానమం దున్నవాక్పతిరా జనుమహాకవి రచించినగౌడవధ యనుప్రాకృతకావ్యము మఱియొకటి. ఇది సుమారు రెండువేలప్రాకృతశ్లోకములు గలకావ్యము. ఇట్లనేకప్రాకృతకావ్యములు కలవు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే వాని నన్నింటి నిచట వ్రాయట మానితిని.

బౌద్ధులకుఁ బాలీ యెట్లు పవిత్ర మగుమతభాష యయియుండెనో.

యట్లే జైనులకుఁ బ్రాకృతము మతభాష. జైనమతగ్రంథము లన్నియు నీప్రాకృతములో వ్రాయఁబడియున్నవి జైనమతగ్రంథము లేప్రాకృతభాషలో వ్రాయఁబడెనో యాప్రాకృతభాష పాలీకిఁ దరువాతది. శేషించినప్రాకృతభాషల కన్నింటికి మొదటిది. దీనికి జైనమాగధి యని పేరు. స్వమతగ్రంథనిష్ఠాతుఁడు గొప్పప్రాకృతకవియు నగు హేమచంద్రుఁడు ప్రాకృతభాషలలోఁ బ్రధానతమ మగునీమహారాష్ట్రభాషను దనవ్యాకరణమందు విపులముగాఁ బ్రతిపాదించెను. ఇది తనమతభాషగావున దీనియందుఁ దన కున్న గౌరవమును బ్రకాశింపఁజేయుటకు బ్రాహ్మణులు సంస్కృతభాషకు బేరిడినట్లు “ఆర్షం ఋషీణామిద మార్షం । ఆర్షే ప్రాకృతం బహుళం భవతి, తదపి యథాస్థానం దర్శయిష్యామః ఆర్షేహి సర్వేవిధయోవికల్ప్యంతే” అని దీనినార్జమని వ్యవహరించెను. జైనమతగ్రంథములు వ్రాయఁబడియున్న యర్థమాగధికిఁ బాలీకి మహారాష్ట్రభాషకుఁ గల భేద మల్ప మని యిదిగూన వ్రాయఁబడినరీతిగా హేమచంద్రుఁడు తనవ్యాకరణమందు వ్రాసియున్నాఁడు

1. మహారాష్ట్రభాషలోఁ బదాదియం దుండని క్, గ్, చ్, జ్, త్, డ్ మొదలగుహల్లులు లోపించి వానిస్థానమం దచ్చు నిలుచును. పాలీలో హల్లులుండును. జైనప్రాకృతములో నచ్చునకు బదులుగా యకారము వ్రాయఁబడును.

మహారా.

పాలీ.

జైనప్రాకృత.

ఉ. ఫురిల (స్ఫురిత)

ఫురిత.

ఫురియ.

2. మహారాష్ట్రములో నకారము ణకార మగును. పాలీలో మాటదు. జైనప్రాకృతమందుఁ బదాది నున్ననకారి మట్టులే యుండును. ఉ. మాహారాష్ట్రీ సందాణిల (సందానిత). పాలీ - ఆలింపన (ఆదీపన). జైనప్రాకృతము - నగ్గో (నగ్గః)

3. అకారాంతశబ్దముల సప్తమ్యేకవచనవ్రత్యయము సిం - లేక - సి. ఉ. దేవస్సి - దేవస్సిం. పాలీ-దేవస్సి - దేవస్సి జైనప్రాకృతము-దేవస్సి.

హల్లు లోపింపఁగా వచ్చినయకారమునకు బదులుగా వచ్చినయకార మిప్పటి దేశభాషలలోఁ గూడఁ గాన్పించుచున్నది. ఇది యుచ్చారణసౌఖ్యవము కొఱ కయినది. ఉ. ప్రాకృ. పాల (పాద). మా. రా. పాయ - రాల (రాజ) రాయ, సోలర (సోదర) సోయర - ఈయకారము జైనగ్రంథముల లోనే కాక గౌడవధ కావ్యమందుఁగూడ ననేకస్థలములయందుఁ గానవచ్చుచున్నది. దీనికి హేమచంద్రుఁడు “అవశ్యేయమ్రుతిః” అని నూత్రించెను. పైనిఁ సకేషము.

యుద్ధమల్లుని శాసనము.

—o—o—o—

(తెనుగున ప్ర ధ్వని.)

బెజవాడలోనున్న యుద్ధమల్లుని శాసనమునందు ఆలను నొకయక్షరము కలదు. దీని యుచ్చారణ మప్పటి యాంధ్రకర్ణాటలిపిలో నటవమందలి మ్రవలె నగుచుండెను. ఏళబ్దములలో నీయక్షరము వచ్చెనో యవి పూర్వము ఇప్పటికి నటనమునందును, పూర్వము కన్నడమునందును మ్రకారయంతములు కావున నాకాలపు తెనుగుననుగూడ నీయక్షరమునకు మ్ర ఉచ్చారణ ముండెనని యెంచ వలెను, అని శ్రీయుత కొమఱ్ఱాజులక్ష్మణరావుగా రొకవ్యాసము పరిషత్ పత్రికలో (ఆశ్వయుజకార్తికమాస సంచికలో) వ్రాసియుండిరి. దాని నాక్షేపించుచు శ్రీయుత కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యగారు చైత్రవైశాఖమాససంచికలో నొక దీర్ఘ వ్యాసము వ్రాసిరి. వ్యాసము ౧౮ పుటలు నిండియున్నను, అందలి ముఖ్య విషయముమాత్రము రెండుమూఁడుపుటలకంటె నెక్కు డుండదు. దానికి శ్రీలక్ష్మణరావుగారే ప్రత్యుత్తరము వ్రాయదు రని తలంచి నేను వారికి జాబు వ్రాసితిని. ఇందుకుఁ బ్రత్యుత్తరముగా వారు నాకుఁబంపిన జాబులో నిట్లున్నది. “శ్రీయుత రామయ్యపంతులుగారు నాకు వ్రాసిన జాబులో ‘ఈయక్షరమునకు మొదట కన్నడములోవలెనే తెలుఁగునను మ్ర ఉచ్చారణ బహుళః ఉన్నను, యుద్ధమల్లుని శాసనమువఱకు నదిమాఱి, యప్పటినుండి యిది డకారమునకు అభేదభావముతో నితరడకారముతోఁబాటు వాడఁబడుచుండెను, అని నా అభిప్రాయము. నేను ఇందునగురించి వ్యాసము వ్రాయునున్నాను.’ అని యుండుటచే వారివ్యాసము నచ్చినతరువాత నావశ్యకమేని నేను జవాబు వ్రాసెదను. శ్రీయుతబ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారి వ్యాసమునకుఁ బ్రత్యుత్తరము నే నీయవలసినట్టి శాస్త్రియవిషయ మందు నాకు నేమియుఁ గానరాలేదు.”

ఇందువలన శ్రీలక్ష్మణరావుగారు బ్రహ్మయ్యగారి లేఖకుఁ బ్రత్యుత్తర మీయ రనుట స్పష్టము. కాని శ్రీబ్రహ్మయ్యగారి వ్రాతలోని కొన్నివిషయముల యనత్యత్వము పరిషత్ పత్రికాపాఠకులకుఁ దెలియుట యావశ్యక మని నా తాత్పర్యము. అవి వెల్లడికానియెడల సామాన్యపాఠకులభ్రమ దూరము

కానేర దని యీలేఖ వ్రాయుచున్నాను. సంపాదకులు నిష్పక్షపాతబుద్ధితో దీనిని ప్రకటింతురుగాక.

శ్రీబ్రహ్మయ్యగారి వ్యాసముయొక్క యుద్దేశమును, అర్థమును బూర్తిగఁ దెలిసికొనుటకు, నీశాసనమునకును, వీరికిని గల సంబంధము మనకుఁ దెలియ నలయును.

రావణునకు రామునియెడ విరోధభక్తి యుండె నని చెప్పుదురు. అట్లే బ్రహ్మయ్యగారికి నీశాసనమునెడ విపరీతభక్తి మెండు. యుద్ధమల్లుని శాసన మపై బ్రహ్మయ్యగారికిఁ గలవిరోధభక్తి. మొదటనుండియు నీశాసనమన్న వారికి బెదరు విశేషము ఇందుకుఁ గారణము లేకపోలేదు. నన్నయభట్టు నకుఁ బూర్వము తెలుఁగునఁ బద్యరచన లేనేలేదనియు మొట్టమొదటఁ దెనుఁగునఁ బద్యమును నన్నయయే పుట్టించె ననియు నొక విపరీతమును, అసంభవమును యిన సిద్ధాంతమును బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు నన్నయభట్టారక చారిత్రమనందుఁ బ్రతిపాదించిరి. దానికి మూలేకుతార మన్నట్లు లీయుద్ధమల్లుని శాసనము వెలువడెను. అంత శ్రీబ్రహ్మయ్యగారు జంకిన ట్లగపడక శాసనమందలి విషయము గద్యమయమే యనియుఁ బద్యమయముకాదనియు గట్టిగ వాదించఁ దొడంగిరి!! కాని కొందఱు యతిప్రాసములను జూపిరి! అప్పుడు శ్రీబ్రహ్మయ్యగారు విధిలేక శాసనమునందుఁ బద్యములు కల వని యొప్పుకొనక తప్పకపోయెను. శ్రీబ్రహ్మయ్యగారు ఛందోజ్ఞానము కలిగియుఁ దమవాదసౌకర్యార్థమట్లు ప్రతిపక్షులను దబాయించిరి.

ఇట్లు యుద్ధమల్లుశాసనవిషయమైన మొదటి కుస్తీపట్టిన శ్రీబ్రహ్మయ్యగారు పూర్తిగ 'చిత్' అయినను, అధైర్యముఁ జెందక, శాసనమునందుఁ బద్యము లున్న నేమి? అది నన్నయకుఁ బూర్వకాలపుది కాదు, తరువాతకాలమున వ్రాయఁ బడినది యని వాదించ దొడంగిరి! ఈమతమును శ్రీయుత చిలుకూరివీరభద్రరావుగారును, "యుద్ధమల్లుని బెజవాడశిలాశాసనము" అను వ్యాసమునందు శ్రీయుత జయంతిరామయ్యపంతులుగారును సప్రమాణముగ ఖండించియున్నారు.

ఇప్పుడు శ్రీబ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారి శాసనమును గుఱించిన వాదరంగమున మూడవ కుస్తీపట్టినకు లేదిది. అలను పురాతనాక్షర మీశాసనమునందుఁ గలదని తేలెనేని దానికిఁ బురాతనత్వము వచ్చు నేమోయన్న శ్రీబ్రహ్మయ్యగారి భీతియే యీలేఖకుఁ గారణము.

ఇట్లు బ్రహ్మయ్యగారికిని, ఈ శాసనమునకునుగల పూర్వానుబంధము తెలిసికొని ప్రస్తుత మనునరింతము.

మూలవాదమునకుఁ ద్రావంభింపకపూర్వము శ్రీ బ్రహ్మయ్యగారిచే నవలంబెంచఁబడిన రెండు ప్రబలములయిన వస్తువివర్యాసములను రెండు ప్రబలములైన వెల్లడిచేసి చూపవలెను. వారి వ్యాసమంతయు వీరిపై నాధారపడియున్నందున వానిని మొదటఁజూపుట యావశ్యకము. ఇట్టి పాఠబాటలను : అట్లు చేసిరో తెలియదు.

ఒకటవ వస్తువివర్యాసము.

అతను నక్షరమును నివసర కన్ని శాసనములలోను బూర్వలిప్తి లందఱును 'డ' అని చదువుచువచ్చినయు, దానిని శ్రీలక్ష్మణరావుగారు మాత్రము త్రిఅని చదివినయు వ్యాసమునంతటను బ్రహ్మయ్య శాస్త్రిగారు మరలనురల వ్రాసియున్నారు. ఉద్దేశ మేమనఁ బూర్వలిప్తి (Epigraphists) లెవ్వరును శ్రీలక్ష్మణరావుగారి కనుకూలురుకారు, శ్రీరామయ్యగారికే యనుకూలురు, అని చదువరులకు నూచించుట-ఇది నిజముకాదు, కేవలము రామయ్యగారు, వేఱు గోపాలచెట్టిగారు* తప్ప మఱియందఱు పూర్వలిప్తిలును, ఈయక్షరమును బూర్వపశ్చిమ చాళుక్యరాజుల శాసనములలోనన్నింటిలోను త్రిఅనియే చదివరిగాని, 'డ'అని యెవరును చదివియుండలేదు. అట్లు తజ్జులచేఁ జదువఁబడిన కొన్ని శాసనముల నిందు నుదాహరించుచున్నాను:—

(1) Ep. Ind. V p. 118 l. 25 బోటిమనామ.

(2) Ep. Ind. XI p. 337 బోట, ఏఱు.

(3) Do. p.345 l. 1 బోట, l. 8 ఏఱు.

(4) Ep. Ind. VII p. 177 l. 35 ధటగం, l. 37 బోటపం.

(5) Ep. Ind. IX p. 317 l. 11 పఱికివివయ.

(6) S. S, l. I p. 44 l. 15 తాటపరాజా.

(7) Ep. Ind. V p. 134 మేటాంబా.

* వీరు పురాతనశాసనములను ఆధునికాంధ్రలిపితో వ్రాసినందునను, ఆధునికాంధ్రలిపిలో 'ట'అను నక్షరము లేనందునను దీనిని 'డ'అని వ్రాసిరో, లేక యాకాలముందు 'ట'కు'డ'అను నుచ్చారణయొండెనన్న యభిప్రాయముతోడనట్లు వ్రాసిరో చెప్పలేము. ఎన్నియోశాసనముల పటముల నీయక యీ శాసనములపటములను మఱికొన్ని శాసనముల పటములను నిచ్చిరి. కారణ మేమే? ఎట్లయినను చెట్టిగారు రామయ్యగారియభిప్రాయముగలవారేయని యనుకొందము.

(8) S. 1. 1. I. p. 36. l. 45 కాటకకంప ఇతి.

(9) Ep. Ind. V. Masulipatam plates of Amma I l. 32 తాటుగొమ్మి.

ఆంధ్ర దేశములందలి శాసనములె యిచ్చినాను. ఇళివాహనశకమం దలి పదవశతాబ్దమునకుఁ బూర్వమున్నవానినే యుదాహరించితిని. ఒకటి రెండు తప్ప యివన్నియు శ్రీలక్ష్మణరావుగారిచే నుదాహరింపఁబడినవియే. ఈ శాసనములను జదివి ప్రకటించిన పండితులు సామాన్యులుకారు. దక్షిణదేశమునకు సంబంధించిన పూర్వలిపిశాస్త్రమును (Epigraphy) అభిమానశాస్త్రముగ నభ్యసించినవారు. ప్రభుత్వమువారి పూర్వలిపిశాస్త్ర శాఖలో ముఖ్యాధికారులును, మహామహోపాధ్యాయులును నగు హుల్ షు, కీల్ హర్న్, వెంకయ్య గారు, కృష్ణ శాస్త్రిగారు, రైస్ మొదలైన శాస్త్రజ్ఞులు. ఇట్టివారందఱును నెన్నఁడును 'డ' అని చదువక, యెల్లప్పుడును మునియె చదువుచుండ శ్రీబ్రహ్మయ్య గారు "ఇట్టివ్రాత శాసనములందక్కడక్కడఁ గాన్పించుచుండుట కలదుగాని పూర్వలిపిజ్ఞులు 'డ'యని చదువుచువచ్చిరి. పాశ్చాత్యపండితులును మనపండితులును 'డ'గ నుచ్చరించుచువచ్చిన యీ (అ) యక్కరమును శ్రీలక్ష్మణరావు గారు క్రొత్తగ మ్రగా నుచ్చరించుటకుఁ దగినకారణము కాన్పింపదు" అని వ్రాయుట యాధారశూన్యము.

ఇక రెండవ నస్తువివర్యాసము.

"ఈ రూపము కన్నడములో లేదు గదా ఇక దీనిని మ్రకారముయొక్క ప్రతిరూపముగా వీరెట్లు గ్రహించిరో!" ఈయొక్క వాక్యమునందు నెన్ని యసత్యము లిమిడియున్నవో చూడుఁడు. ఈరూపము అనఁగా రెండునున్నలుకలిసి అకారమైనరూపము కన్నడమున లేదన్నది యొక యసత్యము. ఇట్లు కన్నడమున లేనియక్షరమునుగూడ బలవంతముగఁ దెలుగునఁ దెచ్చి పెట్టిరన్నయారోపణము రెండవయసత్యము. ఇందుకు నాశ్చర్యవాచకచిహ్నమును (!) కూడ నుపయోగించిరి. 'ఈరూపము కన్నడములో లేదు గదా' అని వ్రాయుటకుఁ బూర్వ మెవ్వరినైన నడుగవలదా? తమకుఁ దెలియనివిషయ మున్యుల నడుగుట తప్పా? ఇట్టి రూపము కన్నడమున నున్నది. దానిని బండితులు మ్ర అనియే చదివిరి. అనేకోదాహరణము లీయవచ్చును, కాని బ్రహ్మయ్య గారు చూడని గ్రంథమునుండి చూపిన నేమి ప్రయోజనము? కావున వారు చూచినట్లు వ్రాసిన ఇష్టయొక్క పెలియార్గ్రఫీ గ్రంథమందలి ౨౬-వ పట

ముఁ జూడనగును. అందు, “శకస్థపకాలాతీతసంవత్సరంగళే ఏత్ నూతేరిష్టత్వాఽ నేయ” అనువాక్యమందలి ఆకారము సరిగ రెండునున్నటుకలిసి శ్రీ బ్రహ్మయ్య గారాక్షేపించిన తెలుఁగుశాసనములోని దానివలెనే యుండుటయేగాక బండి ఆ కూడ నారెండునున్నటుకనడుమ నడ్డుగీటుగీయగా సిద్ధించినది. బర్మెల్ కూడ ఆయత్సరములను మ్రలనియే, ఆ అనియే చదివినాఁడు. అయినను శ్రీలక్ష్మణరావు గారిని ‘తేలిపోయిర’ని వికటహాస్యముచేసిన బ్రహ్మయ్యగారిట్లు ప్రబలాసత్య పంకములో ముణిగిపోయినందుకుఁ జింతిల్లుచున్నాను.

ఇట్లు బ్రహ్మయ్యగారి వాదమందలి యీ రెండు వస్తువిషయాసములు వెల్లడియైనతోడనే వారి వాదమంతయు నిరాధారమైన దనియు, వస్తువిషయా సములతోను హేత్వాభాసములతోను గూడుకొనినదనియు స్పష్టపడుచున్నది.

నాలుగు అద్భుత హేత్వాభాసములు. మ్రలనువర్ణము పూర్వపు తెలుఁగులో నుండియుండదనుటకు విరిచ్చిన హేతువులలో నీక్రిందినాలుగు హేతువులు కాన వచ్చుచున్నవి:—

1. తెనుఁగు తేనెవంటిది గనుక మ్రవంటి ‘వింత’ వర్ణమందుండనోపదు!
2. ఇప్పటిభాషలో లేదు గనుక పూర్వ మున్నదని యనఁగూడదు!
3. ఇప్పటికాలపు తెలుఁగువా రీ యుచ్చారణను జూపవలసి వచ్చి నప్పుడు అఱవమునందలి మ్రలను నక్షరమును వ్రాయుదురు. కావునఁ బూర్వము కన్నడమందలి ఆ వాడుకలోనుండెనని యనఁగూడదు.
4. పూర్వలాక్షణికు లెన్నఁడును నున్నదని చెప్పలేదుగనుక నున్నదని యనఁగూడదు.

వీనిలో మొదటి మూఁడును గేవల బాలిశహేతువు లనుట స్పష్టము.

1. ‘వింత’యన నేమి? ఇప్పటి తెలుఁగువారికి నపరిచితము అని. ఇంత మాత్రముచేత నీయుచ్చారణయెడఁగర్కశత్య మేర్పడునా? శకారమునకు, బండి తాకులేని కర్కశత్యము దీని కెట్లారోపించవచ్చును? కేవలసూయచే దమకుఁ దెలియని పరులభాషను వర్ణోచ్చారణను నిందించిన నది హేతువుగనా? సంస్కృత మందలి తకారథకారంబులు తెలుఁగుతేనెలోఁగలిసిపోఁగా సంగీతమునకుఁ బ్రఖ్యాతిఁజెందిన కన్నడమందలి ఆ (మ్ర)కారము తెలుఁగువారిగొంతులో నడ్డు పడునా? అట్లుచెప్పట యొకయత్తియా?

2. ఇప్పుడు లేదు గనుక నెప్పుడునులేదట. ఈభాషము బ్రహ్మయ్యగారి

వ్యాసమునందంతటను నిండియున్నది. ఈవింతవిపరీతవాదమే నిజమైనయెడల నేటికన్నడమునందు అకారములేదు అలేదు, కావునఁ బూర్వమెన్నఁడును లేవు అని చెప్పవలసియుండును. ఇది యనుభవమునకును శాస్త్రమునకును విరుద్ధముగదా!

3. నేటి సీతారామాచార్యులవారు, నేటి తెలుఁగున మూడొక్కరణగల గుర్తు లేనందున, దానిని సూచించుటకు నజనమందలి యక్షరమునే వాడినంత మాత్రమున ౧౨-వ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వముకూడఁ జెలుఁగులో నీయుచ్చారణ కావలసివచ్చినప్పుడు, అజనయక్షరమునే వాడుచుండిరి, వేరుగుర్తులేక యుండెను, అని వాదించుట యేతర్కశాస్త్రమో, మీమాంసయో మే మెఱుంగము. ఆ అనుగుర్తు భాషనుండి ౧౨, ౧౩-వ శతాబ్దమునుండియే లోపించినప్పుడు, నేటివా రాగుర్తు నుపయోగించుట యెట్లునంభవించును?

4. నాల్గవది మొదట హేతువుగఁ గాన్పించునుగాని కొంచెము విచారిం చినయెడల నది హేత్వాభాసమని తెలియఁగలదు. లక్షణవేత్తలు దీనిఁ బేర్కొన లేదట. ఏ లక్షణవేత్తలు? ౧౩-వ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వపువారా? తరువాతి వారా? తరువాత నీయక్షరమే భాషనుండి లోపించినపుడు, తరువాతి లాక్షణి కులు చెప్పకపోవుట సహజముకదా?

అంతకుఁ బూర్వపులాక్షణికులు చెప్పలేదందురా? వారెవరు? కేతన యొక్కఁడే. అతఁడు తన 'ఆంధ్రభాషాభూషణము' నందు, ఆంధ్రాక్షరముల వివ రము వేఱుగఁ జెప్పనేలేదు. సంస్కృతవర్ణములే చెప్పెను. గాన ఆ నుగుఱించి మాత్రము చెప్పలేదనుటకు వీలులేదు.

సన్నయభట్టకృతమనఁబడు నాంధ్రశబ్దచింతామణిలోఁ జెప్పఁబడియుండ లే దందురేమో. ఆగ్రంథముయొక్క కర్తృత్వమును గుఱించియు, గాలమును గుఱించియు శ్రీవీరేశలింగము పంతులుగారు ప్రబలమైనపూర్వపక్షము చేసి యున్నారు. దాని నెవరును సప్రమాణముగ నేటివఱకు ఖండించియుండలేదు. వీరేశలింగముగారి వాదమే నేడు సిద్ధాంతముగ నున్నది. కావున నాగ్రంథ మును ప్రమాణముగ నిచ్చి యేమిప్రయోజనము? ఆమతము మాకు సమ్మతము కాదు. పూర్వమతమునే యంగీకరింతు మని శ్రీబ్రహ్మయ్యగా రందురేమో. అన వచ్చును. అభ్యంతరము లేదు. అట్లయినను బ్రతిపక్షు లొప్పని గ్రంథమునుండి ప్రమాణము చూపిన సేమిలాభము? సామానాధికరణ్యములేనిది వాదమెట్లు జరుగును? చింతామణిలోలేదు గాన నా కాలపు భాషలోఁబ్రలేదని మీరన్నయె

డల, శిలాక్షరములతో వ్రాయఁబడిన అకారమును చింతామణి చెప్పలేదు గాన నాగ్రంథ మప్పటిది గాదు, ఇటీవలది యని వారందరు. ఇట్లు బ్రహ్మయ్య గారు లాక్షణికుల పంచజేరుటవలన వారికిఁ గలుగు లాభ మేమియులేదు.

ఇట్లు బ్రహ్మయ్యగారి వాదమందలి మూలప్రమేయములు నిలువఁదగి నవికా నని చూపి యింక వారి విచిత్రయక్తివాదముఁ వారి విచిత్రయక్తివాదము. బరిశీలింతము.

సమకాలికములైన కన్నడశాసనములలో క్రితను నుచ్చరించిన జూపు అ అను నక్షరమొకటి లక్షణరావుగారు యుద్ధమల్లుని శాసనమునఁ గాంచిరి. మఱి శోధించి యితరశాసనములలోఁ గూడ నున్నట్లు కనుఁగొనిరి. దానిని శ్రీరామయ్యగారు ‘జ’అని చదివినందున యుద్ధమల్లుని శాసనమునందే ‘జ’అని యందఱును నొప్పుకొను మఱియొక యక్షరము పెక్కుపర్యాయములు వచ్చినదని చూపి, యదివే రిదివే రనిచెప్పిరి. దానికి నొప్పుక బ్రహ్మయ్యగా రిట్లు లాక్ష పించిరి.

1. కన్నడములో నొకానొక యక్షర మొకవిధముగా నుచ్చరింపఁబడి నందునఁ దెలుఁగులో నదేవిధముగ నుచ్చరింపఁబడుచుండె ననఁగూడదు. ఇది ద్రవిడభాషాశాస్త్రజ్ఞులు వారివలనఁ గ్రొత్తగ నేర్చుకొనవలసిన విషయము. ఇప్పుడు హిందీమహారాష్ట్రభాషలు భిన్నములైనను, నొక్కనాగరలిపితో వ్రాయఁ బడుచున్నట్లు, పూర్వీకాలము. ఆంధ్రకర్ణాట భాషలొకలిపితోనే వ్రాయఁబడు చుండెను. కావుననే దీనికిఁ దజ్ఞులైనపండితులు, ‘తెలుఁగుకన్నడలిపి’ యన్న పేరు పెట్టిరి. ఈలిపి పశ్చిమచాళుక్యులు పూర్వచాళుక్యుల కొసంగిరా, పూర్వచాళుక్యులు పశ్చిమ చాళుక్యుల కొసంగిరా యన్నమాట, అనఁగాఁ గన్నడులయొద్దనుండి తెలుఁగువారు గ్రహించిరా. లేక తెలుఁగువారే కర్ణాటకుల కొసంగిరా యన్న మాట విచారణీయము. ఎట్లయిననేమి? ఈలిపి ౧౨వ శతాబ్దమువఱకు నొక్కటి గనేయుండి తరువాతఁ గొంతమాత్రమునది. ఈరెండును నచ్చువచ్చినతరువాత నిం కను గొంచెమధికముగా మాత్రమునవి. అయిన నీయక్షరములపోలిక యిప్పటికిని ౧౦౦కి ౯౦వంతులు కలియుచునే యున్నది. ఈసంగతి యందఱుకఁ దెలిసినదే యని లక్షణరావుగారు విడిగఁ జర్చింపక తమసిద్ధాంతమును మాత్రము తెల్పిరి. కాని బ్రహ్మయ్యగా రీసంగతి యెఱింగినవారైకూడ, “అటవమునందలి ‘అ’కా రము తెలుఁగునందలి అకారపు పొల్లువలెనుండును. అంతమాత్రముచే మనము ‘బ’ను ‘జ’యనియు, ‘ల’ను ‘అ’యనియు నుచ్చరింప వలసియుండునా?” మొద

లయిన యసంబద్ధముక్తులువ్రాసి సంబంధములేని యటవభాషలోని యక్షరములతోఁ దెలుఁగక్షరముల లక్షణరావుగారు పోల్పుచున్నారన్న దురభిప్రాయము చదువరులకుఁ గలుగునట్లును, ఆంధ్రకర్ణాటలిపుల పూర్వైక్యము వారికిఁ దోచకుండగను అదరగొండము చేసిరి.

౧౨వ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వపు శాసనములలోని యాంధ్రకర్ణాటాక్షరము లొక్కటియే యని చెప్పవచ్చును. ఇందుకు దృష్టాంతము శాసనములే. దానినిగుఱించి యధికము వ్రాయ నక్కఱలేదు. కావునఁ గర్ణాటాక్షరముల యుచ్ఛారణ ననుసరించి యాకాలపు టాంధ్రాక్షరముల యుచ్ఛారణ నిర్ణయించుట సర్వశాస్త్రసమ్మతమైన పద్ధతి. ఇట్టి యుత్కృష్టమైన యుపమానప్రమాణమును సంగీకరింపనివారి నేమనవచ్చును.

ఇక బ్రహ్మయ్యగారి విపరీతవాదముఁ జూడుఁడు. ఈయక్షరమును శ్రీరామయ్యగారు ‘డ’అని చదువఁగా నది ‘డ’కాదనుటకు నీశాసనమునందే మఱియొక ‘డ’కారము రమారమి ౩౦ పర్యాయములు వచ్చినది. అది వేఱుగను, ఇప్పుటి డకారమునకుఁ బూర్వరూపముగను నున్నది. కావున దీనిని (అను) డకార మనుటకు వీలులేదు—ఏలయన నొకలేఖలోనే యొక యుచ్ఛారణకై లేఖకుఁడు రెం డక్షరముల నుపయోగించెననుట సమంజసము కాదు, అని వ్రాసిరి. దానికి శ్రీబ్రహ్మయ్యగారు “ఒకభాషలో నొకధ్వనిని దెల్పుటకు రెండు, మూడు సంజ్ఞలుండుటయును గలదు. లేఖకులు వానిని స్వేచ్ఛగా వాడుటయుఁ గలదు. కాని యొక్కదానినే పట్టుకొని ప్రాకులాడుట లేదు.” అని జవాబొసంగిరి! ఒక్కయుచ్ఛారణకు నొకయక్షరమే యుండుట ప్రాకులాడుట కాదు. భాషావైభవమును, దాని యాన్నత్యమును జూపుట. ఈకారణముచేతనే ఇంగ్లీషు వర్ణసమామ్నాయము లోపముకలది యనియు, హైందవవర్ణసమామ్నాయము లోపరహితమైనదియనియు ననిపించుకొనుచున్నది. అది యట్లుండనిండు.

ఒకశాసనమునం దొకయుచ్ఛారణకు నొకసంజ్ఞయే యుండు ననుకొనినఁగాని దానిని జదువుటకు వీలే యుండదు. ఒకధ్వనికి పెక్కుక్షరములుండు ననియు, నొక యక్షరమే పెక్కుధ్వనులను సూచించుననియు, జదువమొదలిడినయెడల అనవస్థాప్రసంగము రాదా? ‘డ’కారమునకే రెండు రూపములున్న వనుకొన నేల? ‘ల’అను నక్షరమునకు రెండురూపము లున్నవనుకొని ‘లస్సి’ ‘అలిసి’ ‘అలపుట’ అనఁగూడదా? లేక యిది ‘ణ’కారమున కన్యరూపమని ‘ణస్సి’ ‘అణిసి’ అణపుటఅని చదువఁగూడదా? ఇట్టి శబ్దముల కర్థ

ములే దందులేమో? ఇప్పుడన్తములేనందున ఇప్పుడన్తము లేదని యెట్లు చెప్పవచ్చును? 'డస్సి' ఇప్పుడు నక్షత్రముగ నున్నదా? 'లింగంబడిసి' అని యిప్పుడైన లైన బ్రయోగము చేయుదా? చైన బ్రహ్మయ్యగారి వింతవాదమునే గ్రహించితినూ, యనశ్శాస్త్రసంగము వ్రాపించును. ఆకారముచందే కన్నడ శాసనములలో యీ కు గాను వ్రాయబడిన ఆలకు నక్షరమును, తెలుగులో 'డ'గ నెంచుటయెందుకు? అందుమూలకముగ శాసనములో రెండువిధముల యిన డకారము లున్నవన్న వివరీతవాద మెందుకు?

సరే వాదమునకై, లేఖకుడు స్వేచ్ఛగా రెండువిధములైన 'డ'కారముల వాడె ననుకొందము. అట్లయిన కిం-చోట్ల చందము నొప్పుకొనునట్టి 'డ'కారము వ్రాసి, మూడుచోట్ల మాత్రము వేరు 'డ'వల వ్రాసె? వాని స్వేచ్ఛయందు రా? తథాను, ఆమూఁటిలోను రెండు, అజనమందును, గన్నడమందును నాకారమునందు నదేయగ్ధమందు యకారయంతములైయున్న శబ్దములే యేల యగుట తటస్థించె? రెండు 'డ'కారముల యుచ్చారణ యొకటియేయైనయెడల 'అటిగిన' 'అటిపుట'లను నొకథాతువుయొక్క రెండురూపములలో నొకటి యొక 'డ'కారముతోను మఱియొకటి మఱియొక 'డ'కారముతోను వ్రాయఁ గూడదా? ఒక్కయక్షరమే రెండింటిలోను నుండవలెనా? ఇదియు స్వేచ్ఛ-సహజము - కాకతాళీయన్యాయము (chance) అందురా?

ఈశబ్దమందలి 'డ'కారము, ఇతర 'డ'కారముకంటె భిన్నమైనదని పై హేతువులనుబట్టి, పక్షాభిమానరహితుఁ డెవఁడును నొప్పుకొనక తప్పదు. ఇంకను ఋజువుకావలెనన్న నితరములైన తెలుగు శాసనములందు నీయక్షర మేయేశబ్దములలో వచ్చినదో చూచినయెడల నిది 'డ' కాదని స్పష్టపడఁగలదు.

“డకారము రెండువిధముల వ్రాయుచుండిరి. లేఖకుని యిష్టమువచ్చి నప్పుడు ఇది వ్రాయుచుండెను, లేనప్పుడు అది వ్రాయుచుండెను” అనువాదము చేయువారు, భిన్నశాసనములలో ఒకటేశబ్దము 'అ' అనుడకారముతోడనే వ్రాయుట ఎట్లు సంభవించునో చెప్పెదరా? చూడుఁడు:—

(a) అస్సీఅనుశబ్దము యన్తమల్లుని శాసనములోఁ గలదు. దానిమూలము మనకింకను నిశ్చరద్రావిడభాషలలో దొరకలేదు. కాని యని యకారమునందు టకు సంశయము లేదు. ఏల యన నెల్లూరుజిల్లాలోని రెండుగ్రామములలో నది మూఁడుసారు లీరూపముతోడనే వచ్చినది.

(1) Nellore Inscriptions Vol. II. p. 676.

18 దీ [ని] బచ్చిన 21 బచ్చినపాపం

19 వానికిచకలు 22 బగు. న . .

20 శ్రీవవ్వకాతంబు 23 ఖాళుకొడుకు.

(2) Nellore Inscriptions Vol. II. p. 606.

9 దీని (చె) అు(ఘ్న)వారు(గో)లిసోటి(భా)ర(ణా)సిట్టచినవారు.

ఇట్లు భిన్నస్థలమందలి యీమూఁడు శాసనములలో 'అయ్య' ధాతువు యొక్క సూసము లీరెండవ 'డ'కార (అ) యుతములుగనే యేల యుండవలెను? ఇతరశబ్దము లితర 'డ'కారయుతములై యేల యుండవలెను? ఇది లేఖకులందఱి స్వేచ్ఛ కాఁజూలును! ఏమి యీ వింతస్వేచ్ఛ? ఏకనియమము ననుసరించునట్టి స్వేచ్ఛ!!

ఇంకొకవింత. వై నీయఁబడిన నెల్లూరుశాసనములోని మొదటిదాని ౨౩-వ పంక్తి చూడుఁడు. అందు అ, డ, శ అను మూఁడక్షరములును గలవు. ఈమూఁడును భిన్నాక్షరములని యీలేఖకుని మతమనుటకు నింతకంటె వేఱేమికావలెను? స్వేచ్ఛయనఁగాఁ బిచ్చి కాదుగదా? ఒకపంక్తిలోనే ఒకేయుచ్చారణసూచించుటకుఁ బిచ్చివాఁడుతప్ప భిన్నాక్షరము లెవఁడు వ్రాయును? రెండవశాసనమందలి ౯-వ పంక్తిలోఁ గూడ నిట్లే యున్నది.

(2) పెక్కుశాసనములలో 'చోట' శబ్దము 'అ'కారయుతము. కొన్ని యుదాహరణములు:—

1. Ep. Ind. Vol. XI p. 337 చోట.

2. Do. p. 345 చోట.

3. Ep. Ind. Vol. VIII p. 177 చోటపం.

4. Ep. Ind. Vol. VI p. 223 చోటకాలశేఖరవిక్రమచోటదేవర.

ఇట్లు భిన్నదేశభిన్నకాలముల శాసనములలో నొకటేయక్షరము వచ్చుటయు, సందుకుఁదగిన ట్లాకాలమందు చోళశబ్దము మ్రకారయుక్తముగ నతివ వారిచేతను, కర్ణాటకులచేతను నుచ్చరింపఁబడుటయు, వ్రాయఁబడుటయు నన్న హేతువులను గలిపినయెడల నీయక్షరము మామూలు డ కాదనియు భిన్నోచ్చారణగల యక్షర మనియుఁ దేటతెల్ల మగును. కర్ణాటకులు 'చోళ' శబ్దము 'చోట' అనివ్రాయుచుండి రనుటకు దృష్టాంతము కావలయునన్న Ep. Ind. Vol. V p. 205 రాజేంద్రచోటబ్రహ్మశూరాయర్ మారాజవాడి ఏలుసావిర.'

(3) ఇట్లే 'ఏలు' (ఏడు) శబ్దము పెక్కుశాసనములలోఁ గానవచ్చుచున్నది:—

1. Ep. Ind. Vol XI p. 337 ఏలు.

2. Ep. Ind. Vol. XI p 845 ఏలు,

3. Ep. Rep. 833 of 1897.

ఇంద్రకీలశాసనము—పరిపత్ సక్రీక VII p. 4 పదిఏలుగుశేట్టె.

కన్నడములో 'ఏలు' అని వ్రాయుచుండిరిని చూపుట కెన్నియో శాసనములు కలవు గాని వాని నుచాహరించుట యనావశ్యకము.

ఇట్లు భిన్నదేశములలోను, భిన్నకాలములలోను జెక్కబడిన శాసనములలో నొకేశబ్దమునందు 'అ' కారము వ్రాయఁబడుటవలన నది క్షేచ్ఛయనుటకు వీలులేదు. అది 'డు'కారభిన్నమైన స్వతంత్రోచ్చారణగల యక్షరమనక తప్పుదు. పై కారణములనుబట్టి చూడఁగా రిమారమి ౧౨-వ శతాబ్దమువఱకును అనుభవింపఁబడిన యజ్ఞసమర్పణాంధ్రమతయశభాషలలో నుండెననియు, దరువాత నది మొదట తెనుఁగుదేశమునను, పిదప గర్భాటదేశమునను బ్రథమము భవనియు, తరువాత నక్షరమును లోపించెననియు దేటతెల్లమగుచున్నది

మఱియొక యుక్తి.

ధర్మయుద్ధమునందు గెలువలేమని యెఱింగి శ్రీ బ్రహ్మయ్యగారు, అసలు వాదమునకు సంబంధములేని, యజ్ఞసమంధలి రూపములు మొదలా, తెలుఁగునందలి రూపములు మొదలా యన్న వాదమును గల్పించుకొని కొంత వాదించిరి. ఉద్దేశ్యమేమన, సజ్జనమునుండి తెలుఁగు పుట్టినదని శ్రీయత లక్ష్మణరావుగారు చెప్పుచున్నారని చదురరులకుఁ దోచునట్లు నటించి, యందువల్ల వారికిఁ గోపమువచ్చునట్లుచేసి, యా కోపమును దమ వాదమునకు సాయముగఁ దీసికొనుట. అజ్ఞానమునుండి తెనుఁగు పుట్టలేదు. తెనుఁగునుండి యజ్ఞసమర్పణ బుట్టలేదు. రెండును మఱియొక మాతృభాషనుండి పుట్టినవి. మూలమాతృభాషలోని పురాతనరూపములు కొన్ని యజ్ఞసమర్పణలోను గొన్ని తెలుఁగులోను నుండిపోయినవి. కావున నా వాదమిచ్చటఁ గేవల మప్రస్తుతము.

ఇచ్చటఁ బ్రస్తుతవిషయ మేమన మొదలు ౧౨-వ శతాబ్దమువఱకు 'అడుపు' 'చోళ' 'ఏడు' మొదలయిన శబ్దములు, అజ్ఞానకన్నడ దేశములలో నెట్లుచ్చరింపఁబడుచుండె? ఎట్లు లిఖింపఁబడుచుండె? అట్లే తెలుఁగులిపిన (అనఁగా నప్పుడు తెలుఁగుదేశమునకు, గన్నడదేశమునకు నామాన్యమైన

తెనుఁగు కన్నడ లిపిని) వ్రాయఁబడుచుండెనేని తెనుఁగుదేశమందును నా శబ్దములట్లే యాకాలమందుచ్చరింపఁబడుచుండె నని నిశ్చయింపవలెను. ఆ శబ్దములయొక్క మూలరూప మెద్దియైన నేమి?

ఇట్లుగుటచే 'చోట' శబ్దముయొక్క మూలరూపము 'చోడ'నా? 'చోళ'నా యన్న వాద మనావశ్యకము. అయినను వమవిషయముకాని యిట్టి

ప్రశ్నత్తితాస్త్రమునందుదిగి బ్రహ్మయ్యగా రెట్లు హాస్యాస్పదులైరో చూతము. 'కుక్కుట' శబ్దములోనుండి 'కోడి' పుట్టినదట! ఇంకను బ్రహ్మయ్యగారు కృతయుగమునాటి ప్రశ్నత్తులనే పట్టుకొని పెనఁగులాడుచున్నారు. ఈ రెండుశబ్దములకును నొక్క 'కో' కారము పొల్లు దప్ప వేతమియు సమానములేదు. 'కుక్కుట'మునందు మూఁ డక్షరములు 'కోడి'యందు రెండు. సంస్కృతవచనము అకారాంతము, తెలుగువచనము 'ఇ'కారాంతము. కుక్కుటశబ్దము కోడి యగుటకుఁ బూర్వము 'కుట' 'కుడ' 'కుడి' ఇత్యాది వికారములను నాయాకాలములందు జెందియుండవలయును గదా! వానిని వీరెచ్చటనైనఁ జూపఁగలరా? అట్లుచేయక యందొకపొల్లు, ఇందొకపొల్లు కలిసి సంతమాత్రమున, నందుండి యిది పుట్టినది యని యన్నయెడల నెందుండి యేమి పుట్టినదను? కోడినుండియే 'కుక్కుట' మేల పుట్టియుండఁగూడదు. సమానప్రతికక్షగల యిట్టి యుక్తులవలన నేమిప్రయోజనము?

తెనుఁగునందలి 'కోడి'శబ్ద మెందుండి పుట్టిన దని విచారింపఁగా, దీనికి సమానార్థకముగ సంస్కృతమునఁ గుక్కుటశబ్దము, అఱవమున కోల్లి శబ్దము కలవు. వీనిలోఁ దెనుఁగునందలి 'కోడి' శబ్దమునకు సన్నిహితమైనది యేది యని విచారించినయెడల 'కుక్కుట'కంటె 'కోల్లి' ఎక్కువసన్నిహితమని యేపిల్లవాడైనను జెప్పగలఁడు. ఎందుండి యేది పుట్టినదన్న ప్రశ్న యటుండనిండు.

తెనుఁగులోని 'కోడి' శబ్దము కోల్లి శబ్దమే యనుటకు మఱియొక ప్రబల ప్రమాణము గలదు. 'కోడి'శబ్దముయొక్క బహువచనము 'కోళ్లు', కోడులు కాదు. కావున నీ బహువచనమునకు మూలమైన యేకవచనము 'కోళి' లేక 'కోల్లి' అయి యుండవలెను. తెనుఁగున బహువచన మట్లే యుండిపోయినది, ఏకవచనోచ్ఛారణము మాత్రము మాతినది. ఇక మూలమైన యేకవచనము, అఱవమున నిప్పుడున్నట్లును, గన్నడమున నొకప్పుడున్నట్లును, కోల్లి యనునదా? లేక యిప్పుడు కన్నడమున నున్నట్లు 'కోళి' యనునదా? 'ఇ'కారము తెనుఁగున డకారముగామాతిన యదాహరణములు కానరావు. కావున 'అ'కారమే సా

మాన్యనియమము చనుచుంచి తెనుఁగున 'డ'కారముగ మాటియుండవలెను. బహువచనమునందలి అకారము సంయుక్తాక్షరయుతము కావున, సచ్చట 'ళ' కారోచ్చారణయే స్పష్టము, సుకరము. కాన నదియే నిల్పినది. కావున 'కోడి'శబ్దముయొక్క పూర్వచరిత్రమును జూడగాఁ బూర్వము తెలుఁగున నితర ద్రావిడభాషలతోఁ బాలు 'అ' అను సక్షరమున్నట్లు సిద్ధమగుచున్నది. 'ఏలు' (ఏడు)శబ్దమును గుఱించి యిట్లే యేమేమో వ్రాసి, 'ఏడు' (తెనుఁగులోనున్నట్లు) మొదటిరూపమో, ఏళు (కన్నడముననున్నట్లు) ప్రథమరూపమో ఏళ (అఱవ ముననున్నట్లు) ఆద్యరూపమో యెవరు చెప్పఁగలరు" అని సంశయాత్మకైరి. ముప్పదినలునదిసంవత్సరములకుఁ బూర్వముగల ద్రావిడభాషాజ్ఞానముఁ బట్టి వ్రాసిన కాల్లువెల్లై శరణముఁగలవారికి నిట్టి కింతవ్యతావిమూఢత సహజమే గాని, న్యయముగ నాలోచింపఁగలవారికి నీప్రశ్నలజవాబు కనుఁగొనుట కతి సముకాదు. 'ఏడు'శబ్దమునకు బహువచనమేమి? 'ఏడేళ్లు'నల్లభైతొమ్మిది'అని బ్రహ్మయ్యగా రెప్పుడైన నెక్కముల నేర్చిరా? బహువచనము 'ఏళ్లు'అని కనఁ బడుచున్నప్పుడు 'ఏళు' 'ఏడు'కంటెఁ బురాతన నునుట స్పష్టము. కన్నడ శాసనములందుఁ 'ఏళు'కంటె 'ఏలు' పురాతనము. ఇక సంశయ మెక్కడ నున్నది?

చో, 'అ'శబ్దమును గుఱించియు నిట్లే. అందును కాల్లువెల్లుగారె వీరికిఁ బరమప్రమాణము. ఆ దొరగారు 'చోడ'శబ్దము సంస్కృతమన్నారట. అశోక శాసనములో 'చోడ'అని యున్నదట.* అందుచే చోళులు తమ పేరు, తమ దేశము పేరు, నెట్లు చెప్పుకొనుచుండిరో, వ్రాసికొనుచుండిరో, న్యసహరించు కొనుచుండిరో యది మూలశబ్దము కా దట. వేలమైళ్లమీఁదనున్న పరరాజు వారి పేరెట్లు వ్రాసెనో యది సిసలట!

'చోళ'శబ్దము తెనుఁగున నొకప్పుడు 'డ'యుతముగను, మఱియొకప్పుడు 'ళ'యుతముగను, నుండుటయే యిది మొదట ధ్రువకారయుతమని చాటుచున్నది.

ధ్రువకారమునకు 'డ'కారోచ్చారణము కలదు, 'ళ'కారోచ్చారణము కలదు. అందువలననే ధ్రువకారము కన్నడమున 'ళ' గను తెలుఁగున 'డ' గను మాటుట సంభవించెను.

* పేరు తమ నన్నయభట్టారకచారిత్రిమునందు, అశోకుని శాసనమునందు, ఆంధ్రదేశపు పేరేలేదనిరి. ఇందువలన నిట్టివిషయములలో పేరు చెప్పునంగతు లెంత విశ్వసనీయములో చదువరులు తెలిసికొనఁగలరు.

శ్రీ బ్రహ్మయ్యగారు పురాతనలిపులలో 'డ'కార మెట్లుండెనన్న విచార డకారరూపవిచారము మొకటిచేసినట్లు చటించి పూర్వశాసనములలో 'డ'కా లోని వస్తువిపర్యాసములు. రము 'అ' అనురూపముతో వ్రాయబడుచుండెను, అని తేల్చు బ్రయత్నించిరి. ఈయత్నమంతయు వస్తువిపర్యాసములతో నింపిరి. శాసనములలో లేనిరూపము లున్నవనిచెప్పి మాట నిల్పుకొనిరి. చూడుడు.

1. నందంపూడి శాసనమందు యుద్ధమల్లుని బెజవాడశాసనమందలి అకారముచంటి యక్షరము 'డ'కారమునకై వాడబడినదని చదువరులను నమ్మింపవలెనని యిట్లు వ్రాసిరి:—“నందంపూడి శాసనములో ౬౦-వ పంక్తిలో 'చూడామణి' అనుపదముచంగల 'డా'యనుధ్వనిని దెల్పునక్కరము 'తా'గా జెక్కింపబడియున్నది”!!! పాపము శమించుగాక. నందంపూడిశాసన మందలి ౬౦-వ పంక్తిలోని 'చూడామణి' శబ్దమందలి 'డా'కును యుద్ధమల్లుని శాసనమందలి 'తా'కును నెట్టిసంబంధము లేదనియు, నందంపూడిశాసనమం దలి అన్ని 'డా'లతోపాటిదే యిదియనియు, నిది యిప్పటి యచ్చుడాను బోలి యుండు ననియు నొక్క చెప్పుచున్నాను. వలయువారు నందంపూడిశాసనముఁ జూడనగును. [ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్ పత్రిక సంచి. ౧, సంపు. ౧] నందం పూడిశాసనమందలి ౬౦-వ పంక్తిలోని 'డ'కారమునకుఁగాని మఱియే 'డ'కా రమునకుఁగాని యెడమవైపున నున్నలేదు. ఇంతియకాదు. అటువైపులైన నిలువుగనుండి దానిమీఁదనే తలకట్టుగాని, దీర్ఘముగాని, గుడిగాని యాయఁ బడును. ఇప్పు డచ్చులోనున్న 'డ'కారముకూడ నిట్టిదే. అకు నీయక్షరము నకు నేవిధమైన సామ్యము లేనప్పు, డీరెంటికి వైకృత్యము కల్పించుట సాహస మని వేరుగఁ జెప్పవలెనా?

2. అట్లే “౬౪-వ పంక్తిలో 'శ్రీడయా' అనుదానిలో డకారము 'డ'గా వ్రాయబడియున్నది” అనివ్రాసి యొక్కయక్కరముపటముఁ జెక్కించి వేసిరి. ఇదియు మూలములో నొకవిధముగనుండగాఁ బటములో మఱియొకవిధముగ బ్రహ్మయ్యగారివాదమునకు ననుకూలముగఁ జూపబడినదని జెప్పవలసివచ్చినం దునకు నెంతయుఁ జింతిల్లుచున్నాను. ఇందునుగుఱించియు నందంపూడిశాసన పటమును జదువరులు చూచెదరని కోరుచున్నాను. ౬౪-వ పంక్తిలోని 'శ్రీడ యా' లోని 'డ'కారముమీఁది తలకట్టు, అక్షరముయొక్క యెడమవైపు నిలువు గీటుమీఁద, దానికీ, గలిసి కొని తగిలి మామూలు తలకట్టువలె నుండగా నీ పటములో నది యిటులేక, యటులేక మధ్యవ్రేలాడుచున్నట్లు చూపిరి. ఈ 'డ'

‘కారము హెచ్చుతక్కునగ, అచ్చువకారమును బోలియుండగా సీపటమున నతి వికారముగఁ జూపఁబడినది. ఇంకెన్నియో భేదములు కలవు.

3. ఈశ్వరభట్టశాసనములోని ‘గుముచూచు’ అనుశబ్దమందలి ‘చూ’ కును, బ్రహ్మయ్యగారిచే నుదాహరింపఁబడిన యక్షరమునకును బోలికలేదు. బ్రహ్మయ్యగారు మూలమందున్న తలకట్టు నెగురఁగొట్టిరి: ఉద్దేశమేమి? యుద్ధమల్లునిశాసనమందలి యక్షరమునంటి యక్షరమిచ్చట ‘చ’గనుచ్చనని తెల్పుట!

ఇట్లే యింకనుజూడుఁడు.—ఈశ్వరభట్టశాసనమునందు యక్షరములను యుద్ధమల్లునిశాసనాక్షరములను బోల్పుటకుఁ బూర్వము రెండుశాసనములు భిన్నకాలములవి యని తెల్పవలసియుండెను. “యుద్ధమల్లుశాసనముగల తాతిమీఁదనే చెక్కఁబడియున్న యీశ్వరభట్టశాసనమునకల శాసనములో” అని వ్రాసి యీరెండుశాసనము లేకకాలపువి యన్నట్లు చదువరులకుఁ గొంతపంశయము కలుగునట్లుచేసిరి. యుద్ధమల్లునిశాసనము కాలమునుగుఱించి బ్రహ్మయ్యగారికి సంశయమున్నను నీశ్వరభట్టశాసనములోనే శకమున్నందున దాని నైనను వారు పేర్కొన నక్కఱలేదా? భట్టశాసనము శా. శ. ౧౦౮౭ నాఁటిది. ఒకతాతిమీఁదనున్న యీరెండు శాసనములలోని యక్షరములు చూచువారికి యుద్ధమల్లునిశాసనము భట్టశాసనముకంటె నెన్నియోవందలయేండ్లు పూర్వపుది యని తోఁపకమానదు. యుద్ధమల్లునిశాసనమునందలి యక్షరము లిప్పుడు సామాన్యజనుల కేమియుఁ దెలియవు. ఆశాసనమును బాగుగఁ జదువుటకు శ్రీరామయ్యగారివంటివారికినిగూడ ౫-౬ సంవత్సరములు పట్టెను. ఇంక భట్టశాసనమో! అందలి సగముకంటె నెక్కుడక్షరములు సామాన్యజను లిప్పుడు చదువఁగలరు. కావున నీరెండుశాసనములకును ౨-3 వందల యంతర ముండవలయునని సహజముగ నూహింపవచ్చును.

ఇట్లు భిన్నకాలములందలి శాసనములలోని యక్షరములను, నా శాసనములకాలముఁదెల్పక, పోల్పుట యేమిన్యాయము? భిన్నకాలములందలి యక్షరములు భిన్నముగానుండుననియు మాఱుచుండుననియు వీ రెఱుంగరా? నరే యది యట్లుండె. ఇంతభిన్నకాలముల శాసనముల—వానికాలముఁతెల్పక—పోల్చినను యుద్ధమల్లుని శాసనమందలి అవంటియక్షర మొక్కటియైనను భట్టశాసనమందుఁ జూపఁగల్గిరా? లేదు. అనిన సక్షరమునంటి దానిమీఁదఁ దలకట్టుకల యక్షరమొకటి భట్టశాసనములో నున్నదట. అదియే యుద్ధమల్లుని శాసనమందలి అని అనుకొనవలసఁట!

ఇంక నీ 'అ' అను నక్షరచరిత్రమును జూతమా, యిది. శా. శ. ౧-౨వ శతాబ్దమునాటికి దెలుగు శాసనములలో మ్రొత్తను నుచ్చారణములతోడనే యుండెను. అది దేశ్యశబ్దములలోను మాత్రము, అటవమందు మ్రొత్తనిగలశబ్దములలో మాత్రము వచ్చుటవలన మన మిట్లూహింపవచ్చును. ఇట్టియక్షరము మీదనే తలకట్టు లిచ్చినయెడల 'డ'కా రోచ్చారణయగుట ౧౦వ శతాబ్దపు తదనంతరము గానవచ్చుచున్నది. కాని యది 'అ'కాదు, 'డ'కారమే. ఏలయన, ఒక్కశాసనమునందే 'అ'కార 'డ'కారములు భిన్నములుగాఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఆకాలమునందలి కన్నడశాసనములలోఁగూడఁ దలకట్టుగలయక్షరము 'డ'కారముగను, తలకట్టులేని యక్షరము మ్రొత్తకారముగాను, వాడఁబడియుండుట వలన నివి రెండును భిన్నములనుట స్పష్టము. 'డ'కారమునకు నొకప్పుడు తలకట్టు కుడివైపుననుండుటయు, నొకప్పుడు డెడమవైపున నుండుటయుఁగూడఁగలదు. ఎడమవైపు తలకట్టుకలది యిప్పుటి యచ్చు 'డ'కారము. కుడివైపు తలకట్టు కలది యిప్పుడు వైజముదేశమునందు వ్రాయఁబడు 'డ'కారమునంటిది. సాధారణముగ 'డ'కారమునకు నెడమవైపు గీటువైని నున్నయుండక కేవలము నిలువుగీటే యుండును. ౧౩వ శతాబ్దమునాటికి నీయుచ్చారణ తెలుగుదేశమున లోపించినది. త్వరలో నే యీయక్షరముకూడ లోపించినది. ఈసంధికాలములలో, ననఁగా నుచ్చారణలోపించి యక్షరము లోపింపనికాలములలో నెప్పుడైన నిది 'డ'కారమునకుఁ బదులుగ వాడఁబడిన వాడఁబడి యుండవచ్చును. రమారమి యీకాలమునాటికే కన్నడమునుండియు నీయక్షరమును, నీయుచ్చారణయు లోపించినదనుటయు మనము జ్ఞాపకముంచుకొనవలయును. కావున ౧౦వ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వము లేనట్టిదియు, తరువాతవైనను స్వతంత్రాక్షరముగ నున్నట్టిదియునగు తలకట్టు 'డ'కారమును ౧౦వ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వమున్నంతో పోల్చి చదువరులకు భ్రమ కలిగింప ప్రయత్నముచేయుట కేవలనాహుసమని గట్టిగఁ జెప్పవలసియున్నది.

కానూరు వీరభద్రేశ్వరరావు.

చ. చలువలుచల్లునీకల నిజత్రస మాన్విన నెచ్చి చూచుచో
య్యలి నలరించె వెండియు శుకాబలవాని నులలవైకనం
కలనముతో నునోడ్చిలంబు నున్నప్పుడు నీకలంబు
లలితమరందనేచనములకు భుజావరాజుచున్నట్లు.

16

ఉ. కేకనకాట్టి యొర్పు గిలిగించిన నొక్కవిలోలనేత్ర పి
¹లాకలకంఠకూడితముల న్నగుఁ జెంగల చున్నపొన్న వీ
లాకలకంఠకూడితముల న్నగుచు చునునోవిజ్ఞంభితా
నేకవిలాసము డైలిపె నిట్టివివో పురువానుభవముల్.

17

ఁ. నారెకుఁ బూల కొద్దె తను నన్నలఁ దిట్ట నొకింత పుచ్చువి
ట్టూరుపు భూషము ల్మృకపిగొక్కరినాడము పండ్లవ్రాతయుం
గా రతిరాజు సేర ననగంధరహాకులసింధువారణ
ఖారుచిరాక్షి లోలదళివైకదయై సివమాడెఁ గంటివే.

18

క. అని పలికి కురులు బిగియం, బరుపటిచి చెఱంగుఁ జెక్కి పయ్యెద లొడిగా
నొనరిచి యొండొరు మీఱఁ, వనజాక్షులు కుసుమహరణవాంఛాపర లై.

సీ. కొమ్మ యొక్కతె చేరి కొమ్మ పంచినఁ గోసె నలరుఁ గ్రొన్నన లొక్కయలరుఁబోడి
కలికి యొక్కతె తేటి కళికి గొండులు మాఱ నతెన్లగ్నగతి నవ్వె నతివ యొర్పు
బాల యొక్కతె పూవుఁ బాళకై గీలించి యాన నొక్కతె దాని నానయిడియె
ముదితయై మొగడలుమునితయొక్కతె రాల్పఁ జెలువందఁగాఁ నేతఁ జెలువయొర్పు
వెలఁదిగురి వెంకపాద లొక్కవెలఁదిసూస, రామణీయకనిధి యొక్కరామపటచె
నిట్లు వనకేళిఁ దేలుచు నిందుముఖులు, సరసవాచావిలాసంబు నెరపు వేడ్క.

రగడ. నెలఁత ² నెమ్మి నెమ్మిఁజూపె నీకు నీకుజాళినీడ
నలయకమ్మ కమ్మఁదావి నలరు నలరుబంతులాడఁ
గలయ నీడ నీడగాదు కదలి కదలికడకు రమ్మ
వెలఁది నన్ను నన్నువిరులు వేడి వేడిమాటచిమ్మ
వనిత రాదు రా దువాళి వలదు వల దుపవనసీమ
ననలు గోర గోరఁ జీర నాన నానవెట్టె లేమ
తమ్మికంటి కంటిఁ బొదలఁ దారుదారుచుండ ముందు
కొమ్మ మావి మావిననలు గోయగోయటంచు నిందు

1. చ - ట - లలోనిపాదమేలేదు. 2. చ - ట - నెమ్మి నెమ్మిఁజూపెనీకునాకుజాలనిండ.

కొలఁది గాదు గా దురాశ కొమ్మ కొమ్మవంచుజోకఁ,
 గలఁకఁదిట్ట దిట్టనైతి కన్నె కన్నెఱుంగ లేక
 రమణి ననకు ననకుఁ జేర రాఁగ జూఁగవగుచుఁ జేడి
 నమరుతావి తావిదా గయాళి యాళి గొల్లలాడి
 ముదిత మూలమూలఁ జాల ముడుపు ముడుపునగల పూలఁ
 బదరనేల నే లతాంగి పట్టుపట్టు జీనువాలఁ
 గనిరి లలన లలనవాప్రకలిక కలికచ ల్లడంగఁ
 గనలు కలికి కలికితేల కావికావికనఁ గడంగఁ
 గొఱలి వీడవీడనేల గుట్టుగుట్టు నలులమొనల
 నెఱయ నింపునింపు నిచట నెలఁత నెలఁత తఱకుననలు
 అతివ వట్టి వట్టివేరు నాడనాడ వైచె దేల,
 సతులతరమె తరమెఱుంగ సరస సరసముడిగి బాల
 సావి నిక్క నిక్కగాదు చాలుఁ జాలు ¹దఱుగునభులు
 తావిదండ దండమాకుఁ దమకతమకమూనునభులు
 త్రోవులేమి లేమిఁజెలులు గుండ గుండరదనయులుకఁ
 ద్రోవగట్టు గట్టుచాయ తోఁపుతోఁపుముక్కుచిలుక
 నంగమలయ మలయపవన మానిమానిని వడదేరెఁ
 జెంగునీకు నీకు ముద్దుచిలుకఁ జిలుకఁబిలుపుసారె
 కింక మాను మానుషంబు గెంట గెంటసంబులేల
 కొంక కేల కేలఁబూని కొంటె కొంటె పూవుఁబాల
 జగడ మొల్లమొల్లకెట్టు చనపు చనపు బలిమితోన
 నగిన మేల మేల యని పెనంగ నంగభవునిమాన.

21

జలకేళీవర్ణనము.

- క. అని చెలులు సుమాపచయం, బొనరించి మరందకణము లొలికెడులతలో
 యనఁ దనువుల నునుజెమరులు, చినుకఁగ జలకేళీసక్తచిత్తాంబుజలై. 22
 క. ²వరసీధుమత్తమధుకర, దరశీర్ణనవీననళినదళమిళనకళా
 చిరశీలితశరశీకర, భరశీతలసరసఁ దఱిసి ప్రమదలు తమలోక. 23
 క. గరువనిలాహతి సుమరజ, మిరుగడ రా నడుమ భృంగ మెనఁగె న్నరసీం
 దిర దాల్చు కమ్మబంగరు, సరిపెణఁ దగు తేటితాళిచాడ్చున నుదతి. 24

- చ. చిటునునుజెందొవల్ చికిలిచంద్రిక పై పఱపు, ల్పరాగముల్
పఱచినపైఁడివ్రాతవలిసంబులు, పాయని జంటజక్కవల్
కుటుచతలాఁడబిల్లులుగఁ, గోమలి యిచ్చటఁ గానవయ్యె నె
1 త్తటు లలరాజు²హంసవనితాతతి దూఁగెడుడోలలో యనఁ. 25
- క. ³బలిసన్నదావోరేంద్రో, పలఫలకకవాట మనఁగఁ బరఁగె సరసి యూ
ర్వులు గండపట్టియలుగాఁ, జెలఁగు సరోజములు బిగువుచీలలు గాఁగఁ. 26
- క. అలిగర్చకుముదముకుళము, పలిజక్కవమేనుసోకి నడఁకుచు నంత
ర్విలసితతద్రుతిసలరెఁ, గొలంకుసిరిచంట సకినె కులికె ననంగఁ. 27
- క. సూనయుతనాళమానస, మానం క్రేంకార మొక్కహంస మొన ర్చెఁ
మానిను లట రా జలఖగ, సేనలకెఱిగింప నభిరిసేసె ననంగఁ. 28
- చ. అని కొనియాడి కొమ్ములు శయంబులఁ బూని సన్నర్థవాక్యముల్
పనుపడఁ గోక లూడ్చి⁴ కరపావడ లంట బిగించి సొమ్ము లొ
య్యన నడలించి యొండొరులయంసము లూతలు గొంచు జొచ్చి రిం
పున సరసి స్తరుం డొటలు పుచ్చిన కత్తులఁబోలి బిత్తుల్. 29
- గీ. చెలువ లప్పుడు నెలకొన్నసిగ్గుచేత, వత్సములఁ జేరిచిరి కరస్వస్థికముల
నెగసించుజక్కవలఁగూడియేగుననుచుఁ, బదరిచనుజక్కవలనంటఁబట్టిరనఁగ. 30
- ఉ. కొండొకపాయపుంగొమరుగుబృత యోర్తు కొలంకు డిగ్గుచో
నండకు వచ్చినట్టి చెలియంసము చేతులఁబట్టి ప్రేలె లో
నిండినభీతి నాత్మకళ నేర్పుటకై నలరాచయొజ్జ కో
దండము వైచెనాఁ దఱలుదార్కొన్నుకెనడి వేణి తూలఁగఁ. 31
- క. చెలువలు సరసీజలముల, నిలిచిన లోఁ గన్నుగవలనీడలు దోఁచెం
దెలిచెక్కుఁజందురులకై, తలఁకుచు నడుగంటు నచటితమ్ములరీతిఁ. 32
- గీ. చెలులు కొందఱు తమమీఁద జలముఁ జల్ల
మగువ లొకకొందఱి వి కేల మగుడ నాని
రలఘుజఘనాభిఘాతార్తి సరుగుదెంచు
సలిలముల కిచ్చి రభయహస్తంబు లనఁగ. 33
- చ. నెలఁత యొకర్తు నెమ్మొగమునీడ నవాంబుజమంచుఁ గైకొనం
దలఁచి కరంబుసాఁచుటయుఁ దత్కరముం బెఱతమ్మిరీతిఁనం

1. చ-తరగలు.

2. ట-హంసకవితానము.

3. ఇదియుఁ బైదియుఁ ల-లో లేవు,

4. క-క సెపావడలు.

దలరిన నొందు యెడగుట యద్భుత మం చొక్కప్రాశనెచ్చెలిం
బిలిచి యెఱుంగఁబట్టె నది మేలమునం దనుఁ గేరి నన్వేగక. 34

సీ. కల్లోలమున నన్నుఁ గదిసి యాదుటకు నోయుద్యేపకచజాల యోలయోల
నూటిఁగొ మ్మాని నానాటివ్రేయుటకు నోయుల్లోలకరనాళ యోలయోల
చేపట్టి నావెంటఁ జేరి పట్టుటకు నోయుద్దామకటిసీమ యోలయోల
దగలేకనాతోడఁ దడవుగ్రుంతుటకు నోయుజ్జ్వంభకుచకుంభ యోలయోల
యోయువిద యిందు రాకున్న నోలయోల
యోచెలియ యూటకుండిన నోలయోల
యోసకియ యెందుఁబోయిన నోలయోల
యనుచు నుద్దులు గూడి పోరాడి రపుడు. 35

చ. తరంగల డాయుచుక్ మొగడతమ్ములు గోయుచుఁ గేరి తిట్టుచుం
గరములు పట్టుచు న్దునిఁగి గ్రక్కునఁ దేలుచుఁ జాల సోలుచుక్
దరులకుఁ జేరుచుం దఱుమువంటల దూఱుచు నీట అువ్వచుక్
దొరకొని నవ్వుచుం జెలులు తోయవిహారనితాంతతాంత లై. 36

సీ. కరిహస్తసాదృశ్య మిరవుకొల్పుటఁజేసి తొడ లార్చభావంబుతోఁ జలింపఁ
గదళీచ్ఛదాపమ్య మొదవఁజేయుటఁజేసి నిలువున నుదరము ల్నిక్కుఁ జూప
మౌమువర్షణసామ్యమలవరించుటఁజేసి మెఱుంగుఁజెల్తులు కెంపుమిసిమిఁ బూన
జలద¹నాధర్మంబు ననదరించుటఁజేసి విష్ణుగోష్ఠులు పయోస్పష్టి నెఱప
హస్తీకుంభోపమానంబు లగుటఁజేసి
చన్నులు నఖాంకురాంకుశక్షతులఁ దెప్ప
నంబుకేళిక చాలించి యలసగతుల
సరసి వెలువడి తత్తీరధరణి నిలిచి. 37.

చ. చలువలుగట్టి తొంటి సుమసౌగభము ల్నులుచక్కఁ గ్రమ్మఁగా
నలకలు చిక్కు²వుచ్చి తడియాటిచి కొప్పులు వెట్టి వువ్వదం
డలు గయిసేసి చాలమృగనాభి తనూలతలందుఁ బూసి సా
మ్ములు ధరియించి లత్తుకలు మోపులఁజేర్చి వయస్య లందఱుక. 38

క. ³లీలానన⁴జలవిహరణ, కేళీకృత్యంబు లెట్టకేలకుఁ గలకం
జాలించి యుచితరచనలఁ, గూలంబున నున్నయట్టికుముదినితోడక. 39

కుముదిన్యాదులు మృదాపూజఁ గావించుట.

- గీ. ఓలతాతన్వీ యీవసంతోత్సవమునఁ
గోరి మదనుని బూజించుకుచలయాశీ,
తనకు ననుకూలుఁడైనట్టి ధప్తునిఁ గూడి
చెలంగి మనుఁగాన మనము పూజంత మనుచు. 40
- సీ. వలగొన్నగొజ్జంగియెలదీ వెమగులుచ కసదుమొగ్గులు¹ ప్లివనులుగాఁగ
గొప్పకప్రపసంతిగుమురుటుప్పురిగెకుఁ దెనులునాకులు కేతసములుగాఁగఁ
బ్రబలిననురపాన్నభసనేశ్వరమునకు సునుపాంసువులు వితానములుగాఁగఁ
బాదలినగురి వెందపూఁబాదచవికెకు సమదవృంగములు ఘాసములుగాఁగఁ
దనరు విరిదోటనగరిలోఁ దావిమావి, జగహజారంబునెడ ఘనసారవేది
కర్ణికాసింహపీఠిపైఁ గలువతేకు, పట్టుజముకాళ మనుసందఁ బఱచి యందు.
- గీ. చిగురుపటమునఁ బూఁదేనె మొగడకణికఁ
గొలుపుమెఱుఱిన మరు వ్రాసి కోపులందు
రతివసంతుల వ్రాసి తత్పాంతసీమ
భ్రమరకీరపికాదుల వ్రాసి నిలిపి. 42
- క. బ్రాతౌమధురాధర ల, య్యిత్తుశరాసుం బ్రసూనహేతిదళితఫా
లాత్తు నుచితోపచారవి, చక్షణలై పూజనల్పి సమధికభక్తికా. 43
- ఉ. దండము నీకు సామిరచిత్రమదేశశరీర మోడ్పుఁగే
లండజరాజగామిహృదయంగమవిక్రమ వందనంబు దో
ర్దండయశస్సమాశ్రయపితామహవక్త్ర జోహారు సూనకో
దండవిలాసవీక్షణవిధానధురీణసహస్రలోచనా. 44
- ఉ. సాయుధుఁడై త్రిపుండ్రధరుఁడై నిటలాత్తుఁడు గాడ్పుసోకులం
బోయెడు నొండురెండు²పురము లైగనేయు టిదేమివిత యే
యేయెడ నేకపుండ్రమువహించి సమస్తజగత్సపంచముల్
మాయఁగఁజేయు నీయెదుట మృదభ మానవతీభయంకరా. 45
- గీ. చెలువమున నీకుఁ దమ్ముఁడైఁ చెలఁగువాని, ననఘవిక్రమహరిసూతి యైనవాని
గనుఁగవకుఁజంద్రభానువైతనరువానిఁ, గుముదినికిభర్తఁగాఁజేయుకుసుమవిభి
- క. అని ప్రార్థించుచు గుముదినిఁ, గనుఁగొని మదనునికి వినతి గావించుమనకా
మనమున లజ్జయు నలఁతయుఁ, బెనఁగొన నొకరీతి మ్రొక్కి చిత్తచికలఁకా.

కుముదినీవిరహావర్ణనము

చ. కలయఁగ మ్రోయుకోయిలల కాకలికాకలనాద మచ్చటఁ
నిలిచి సహించలేక బలునెన్నగ నుల్లము తల్లడిల్లఁగా
నలసకటాక్షపాతముల నాళిజనంబులవంకఁ జూచుచున్
నిలయుముఁ జేరి యేమియు¹ మనీషకు నింపమిఁ జింతఁ గుందుచున్. 48

చ. గొడఁగెడుపావురాలరొదఁగూడి ప్రతిధ్వను లిచ్చుకెంపుతా
గొడిగెల ప్రేలుబంగరపుగూఁడులఁ బల్కెడుచిల్కచాలుచే
నడరు పసిండియోవరులయంత్రపుబొమ్మలు మీటు కిన్నెరల్
గడుసుతిఁ గూడి గమ్ముచునఁగాఁ దగు సాధముఁ జేరి యచ్చటన్ 49

చ. చికిలిపసిండిచాయపని చిత్రరువన్నియవేల్పురాచతా
సకి నెలకోళ్లతోఁ దళుకుఁజాయల గుడ్డరినేతపట్టెతో
రకమగు నిండుచంద్రిక ఖురాళముతో హరుమంజపాన్పుతోఁ
జకచకలీను కప్పురపుఁ² జప్పురమంచమున న్వసించుచున్. 50

సీ. పలుమాలు రాచూలిఁ దలపోసి బెడిసంపునిట్టూర్పుగాడ్పులు నిగుడఁజేయు
నిట్టూర్పుగాడ్పుల నిగుడఁజేసి మెఱుంగుకన్నుల బాష్పము ల్రిమ్మఁజేయుఁ
గన్నులబాష్పము ల్రిమ్మఁజేసి యనంతకంతురాజ్యంబేలఁ జింతసేయుఁ
గంతురాజ్యంబేలఁ జింతసేసి మనోంబుజమునఁ గోర్కలు కొనసాఁగఁజేయు
సరవిమైఁ గోరుకులు గొనసాఁగఁజేసి, కలయ వలవంతఁ సంతంతఁ గళవళించు
నిట్లు కుముదినీ యానంగహేతిహాలహ, లార్పి నైరింపఁగాలేక యాత్మలోన.

ఉ. ఆయెలమావియోవరుల నాననమాధవికాలతాగృహ
చ్చాయల నాసితాభ్రకృతశయ్యల నాకమనీయదేవతా
నాయకరత్నకేళినదనంబుల నా³విరిచప్పరంబులం
బాయక యాతనిం గదిసి భావజకేళి నుఖంపఁ గల్గునే. 52

సీ. పాదాబ్జముల తోట్రుపాటు నేమనవచ్చుఁ జెఱిచె గొబ్బునఁ జెంతఁ జేరనీక
నినుపారఁ బాటుకన్నీటి నేమనవచ్చు నొంచెఁ గన్నార్ప వీక్షించనీక
వడఁకొందు మై పరవశత నేమనవచ్చుఁ గనలించెఁ బలుకులు వినఁగనీక
⁴యుజ్జగింపఁగరాని లజ్జ నేమనవచ్చు వడచెఁ గేలునుగేలు నంటనీక

1. ట - యనునింపులుగామిని. 2. క - మంచముపైమహోన్నతిన్. 3. ట - వలి
చప్పరంబుల్. 4. ట - బుజ్జగింపఁగరాని.

మనసెఱుంగనిచెలియనేమచంగవచ్చు, బిలిచెనుజిగొంతతనండునిలువనీక
యనితలంపంగఁ జింతాలతాధిపాధ, దర్శకదశాంకురమ్ములు దలముకొనియె.

చ. తనువున నిండి కాలుకొను¹ తాపమునాఁకు సహింపలేక జీ

వన మతిశైత్యకాంక్ష నిజవాసము వ్యాపి కర్ణకూపశీ

లననరసప్రభులకమలద్వితయంబున విశ్రమింప వే

గనటకువచ్చెనో యనంగఁ గన్నులఁ బ్రాణము నిట్టై² లేమకున్.

54

శా. ఆలజ్ఞావతి³ సంత నొక్కచెలి డాయ న్వచ్చి యాశ్చర్యదో

లాలీలాలనచిత్తయై యకట యేలా వచ్చె నీ⁴ సంత యీ

నాళీకాయతనేత్ర కంచు మదిఁ జింతం జెంది తద్దీపదీ

నాలాపంబులచే లతాంతశరబాహాప్రాశ్ని నూహించుచున్.

55

చ. అలకలు గూడదిద్ది నరు లల్లన చిక్కెడలించి జాలుగా

నొలికెడు బాష్పము ల్లుడిచి యొయ్యనఁ బయ్యెదకొంగుఁ జేర్చి సా

మ్ములు నవరించి ఘర్తజలము ట్టాలంగం దడియెత్తి యెత్తి తో

య్యలి నెడఁజేర్చి చేర్చి కరుణాకులగద్గదనిస్వసంబునన్.

56

చ. చెలియ యిదేమి నేఁడు గడుఁజిత్రము నీదుతెఱంగుఁ జూచినం

దలఁపంగరాని బెట్టిదవుఁదాపము రూపము వింతకోపమున్

నెలకొనినట్లు తోచె నిది నిక్కము దక్కులు వల్కనేల నీ

కలఁకకు నొండు కారణముఁ గానముగా మదిఁ జింతసేసినన్.

57

నీ. దగర తేఱులకప్పువగఱనీటులఁ గప్పు వలుద పెన్నెఱిగొప్పు వదలెనేల

మెఱిపునక్కులఁ జిక్కువఱిపు పెక్కులనిక్కు లలఁతనిద్దవుఁజెక్కు లడలెనేల

చలువోచాయలఁ జేర్పు కలువపూవులనేర్పుఁ దెగడుకమ్మనియూర్పు దెరలెనేల

వసిమి తీవలమించు⁵ మిసిమి తేవలమించు వలపుమైఁ గ్రొమ్మించు వాడెనేల

మొగడతమ్మల జగినేలి పొగడఁజాలి, నిగుడుచన్నులఁ జెమటలు నిండెనేల

తళుకు బేడినకవచాయఁ దళుకుఁజేయ, నేర్చుకన్నులఁ గెంజాయ నిలిచెనేల.

ఉ. గో మగునీమొగంబు గనుఁగొన్నను గ్రొన్ననవింటిదంటచే

బాములు నోమినట్లు గనుపట్టెడు నిట్టియెడ న్నఱుంగు లిం

కేమిటికే మిటారి తలఁ పెల్లను దెల్లమి గాఁగఁ దెల్పవే

యామకరాంకు నైనను జయంతునినైనను దెత్తు నిత్యజిన్.

59

1. చ - తాపము పైఁపంగ లేకయంత. 2. ట - నొయ్యనన్. 3. ట - నొక్కనాఁడు.

4. చ - ట - చింత. 5. చ - పూవుల. ట - తావుల. 6. క - ట - సుసిమి.

- చ. అన మది మట్టు పెట్టికొని యల్లన పయ్యెడఁజేర్చి దీర్ఘలో
చనములఁ జాల ¹జాలుకొని జాతెడు నశ్రులు గోర మీటుచున్
విసకముఖాబ్జయై మిగులప్రీలిన కొ ప్పొక కేలఁ జెక్కి చి
క్కనిసెగఁజల్లు నూరుపులు గ్రమ్మఁ బదాంగులి నేల వ్రాయుచున్. 60
- ఉ. ఏమియొకో యెఱుంగఁ జెలి యే ముచు గేళివనంబులోనికై
యామనిసొంపుఁ ²జూడఁ జనినప్పటినుండియు డెంద మాకులం
బై మననీని కాఁక కిర పయ్యె నటన్న నొకింత నవ్వచుం
గోమలి యిప్పుగా మనసు కోరికి తెల్లమి యయ్యె నెంతయున్. 61
- ³చ. అని చెలి వెండియుం బలుకు నంబుజనేత్ర వనంబులోన నీ
కనుఁగొనినట్టి యాకుసుమ కాండనమానుఁడు వీరసేనునిం
బెనఁగొని యుండునెచ్చెలిసుమి యిది యేమి దురావకృత్యమే
మనమున దీని కేల పలుమాటుచు గుండెద వేనుగల్గఁగన్. 62
- చ. వనిత తలంపులోని వలనంతఁ దొఱంగగదమ్మ యిప్పు డే
జని మనవీరసేనుచెలి జన్మము వంశము నూరుఁ బేరు నె
ల్లను నవిశేషరీతిఁ బదిలంబుగ నారసి వత్తు నింక నీ
వనిపినఁజాలు నంచుఁ గమలానన నూఱడఁ బల్కు నత్తటిన్. 63

—||— సంధ్యా కాలవర్ణనము. —||—

- క. పగటిసెగ వదలి పడమరఁ, డిగియె న్రవిమండలము వడి న్రశ్శులు పై
నిగుడ నలవిష్ణుపదమున, దిగదిగయని ⁴ప్రేలు తూఁగుదీవియ వోలెన్. 64
- చ. ఇనుఁ డపరాద్రియం దొఱగ నేగెడిచోఁ బయిరాజు వచ్చుటల్
⁵గనుఁగొనుఁ డంచు నున్నతతలంబుల నంచులఁ గోపురంబుగా
నునిచినయట్టి యాత్మబలమో యన భూధరశృంగసీమలన్
ఏనతరుశాఖలం ⁶దొగరువన్నియయెండలు నిల్చె నయ్యెడన్. 65
- మ. దినలక్ష్మీజనకాత్మజావహరణోద్వేలస్థితిం బొల్పు న
స్వగేంద్రక్షణదాచరేశ్వరుని భాస్వన్నాభిబ్రందంబు నూ
తనతారావరకాలకీశపతి యాధత్యంబుచే నుద్గినం
గినుకం బర్వతదక్షి ⁷రాగములమాడ్కి న్నించె సంధ్యారుచుల్. 66

1. క - జాలుకొనఁజాలెడు. 2. ట - జూడఁగాఁ జనినయప్పటి. 3. ట - లో నీవద్య
మునకు మాటుగా “అనిన” యని వచనము గలదు. 4. చ - ప్రేలతూలదీవియ. 5. చ - తను
గొనునంచు. 6. చ - ట - దొరఁగువన్నియ, 7. ట - రాగమనుమాడ్కిన్.

1 నీ. ²పరిణతానమపత్రపాతనపరచగంబుచు బుట్టిన ప్రవాళపుంజ మనంగ
³విరహోద్ధై జల్లార్ప వేగ రమ్మని యినుఁ బ్రాశ్నింపఁ జనుచత్రచంద్రీ యనంగఁ
 దొవలచ్చి విభుఁడు వేళ్ళవరింపరా మ్రొలఁ బన్నిన కెంపుచప్పుర మనంగ
 నలఘుమహాతపాత్యయముచు బొడనూపు తరుణసౌదామసీధామ మనంగ
 విష్ణుపదసక్తుఁడును దమోద్యేషియు సగు
 హంసుఁ డలవారుణీస్పృష్టి నైనదోష
 మడఁప సంభోధిలోఁ దాన మాడఁ జనుచు
 దరినిడిన ⁴ధాతుశాటినాఁ దనరె సంధ్య.

67

చ. ⁵తమము లినవ్యపాయపటుదర్పము లై యశితైతవంబునం
 దముఁ గదియంగవచ్చి యుచితభ్వనితో నిజకర్ణికాకలా
 పమునకు మూఁగఁ బద్ధిరులు బద్ధదళాంబుజముష్టిఁ బట్టెఁ దే
 జముగల మేటిబోటులు వెన న్నలినాత్తుల నాఁపఁజాలరే.

68

నీ. సామిదప్రాబ్ధకేసర మూచు మదినిండి వెలిఁ బర్వతాపాగ్నిఁ దెలుపుకరణిఁ
 దమ్మిచెంగట మ్రొయుఁ దానకాత్మజుఁ డిట్లు తూలించె మముననిదూఱుకరణి
 వనజాంతరాళి ముక్కున గ్రుచ్చు మైకాఁక నానఁజాలక విష మానుకరణి
 మగనిఁజీరుచుసారె మొగడదామరయెక్కు వలరాజునలుఁగుపై వ్రాలుకరణి
 సరనబిసినీపలాశంబు చాటువూని, నిలుచు నానంగసాయ కానీకహతికి
 లోఁగిఘటకాంతరంబునడాఁగుకరణిఁ, గాంతు నెడఁబాసియొక్కజక్కవవెలంది.

నీ. ఘనపరంపర లివి గాఁబోలుఁ గాకున్న హంసమండలము ము న్నరుగు శైట్ట
 గహనమాలిక లివి గాఁబోలుఁ గాకున్న ఋక్షసంఘము సంచరించు శైట్ట
 గంధేభఘట లివి గాఁబోలుఁ గాకున్న బేచకంబులు విజృంభించు శైట్ట
 గరళకూటము లివి గాఁబోలుఁ గాకున్న నార్తి జక్రములెల్ల ⁶నటచు శైట్ట
 లనంగ హరితనుహరతనుహరిహయమణి, హరితహరిగుణహరిహవిరళనసరణి
 హరిణధరగళహయరిపుహాలికవనన, హంసనపటురుచిఁదిమిరములలముకొనియె.

చ. ఘనపదకాయమానమునఁ గ్రమ్మి తలిర్చు విభానరీవినూ
 తన⁷తరగోస్తస్థిలత యుదగ్రతమోమయధూమదోహదం
 బున నలరారఁగాఁ బొడము భూరితరస్థబకంబులో యనం
 దనరె నతిప్రశస్థరుచిధామములై తగుతారకావళుల్.

71

1. ట-లో-తేదు. 2. చ-పరిణతానమపత్రపాతనగంబునబుట్టినప్రవాళపుంజమనంగ.
 3. చ-విరహోద్ధై. 4. చ-కావికాటి. 5. క-తమముదినవ్యపాయ. 6. ట-నశలు. 7. క-వనగోస్తస్థి.

చ. ఇనకరతావత్తప్త యగునింద్రదిశాసతికాఁక దీఱ మో
మున నిడునూతనామృతసముజ్జ్వల మా పటికంపుగింజి¹లా
గున నెలదోఁచెఁ దోఁచెఁ బయిఁగ్రందోగ రవ్వుడు నెమ్మి²తో³ నిశా
వనిత మఱుంగువట్టిస రువారపుఁ జంద్రికపానడో⁴ యనన్. 72

మ. తోలుగెంప న్నలఁ గింపుమై నలఁది తోడో⁵ఁ బ్రాప్తిశాతన్వి గ్రం
న్నెలయన్ పాపని దానమార్ప మును గన్నీ రుబ్బెనా నూత్నర
ళ్ళులు మించెం బిదప న్విరుద్ధసలిలంబు ల్పర్యేనా వెన్నెలల్
నలువొందెం బయి దృష్టిబా ట్టనఁగఁ జిహ్నం బాపై నీలద్యుతికా. 73

నీ. విధుఁడొట లోకైకవేద్యంబు గావించ శ్రీవత్సవిహ్నంబుఁ జేర్చెననఁగ
సోమాభిధానంబు సువ్యక్త మొనరింప నఱుతఁ గప్పుధరించి వఱతెననఁగఁ
బద్ధాననుం డొటఁ బ్రకటంబు గావించఁ గలహంసఁ జెంగట నిలిపెననఁగ
ద్విజరాజవిఖ్యాతి నిజముగానొనరింప హోమపావకరక్ష నూనెననఁగ
నబ్బనామంబు సార్థమై యతిశయిల్లి, మత్తమధుపంబుఁ జెంత నమర్చెననఁగ
నంకసంయుక్తుడై చెలువందె నపుడు, కమల⁶గర్వివిదారి రాకావిహారి. 74

చ. నెలకొని రాజు తేజములు నించుచురార గుమున⁷ ప్రచారముల్
దళములు విచ్చియుం బొగడుదాల్చె దళంబులు వేయి గూర్చియున్
విలసనమొంద వయ్యె నరవిందగణంబు లినుండు నిల్వమిం
దలఁచ బలప్రచారములు ధారిణి నీశ⁸ గుణానురూపముల్. 75

చ. విరహలుపైఁ గరాస్త్రముల వే నిగిడింపఁ గడంగి కందు చ
క్కెరవిలుకాఁడు వెక్కసపుంగిన్క దొలంక మృగాంకబింబమున్
విరివిలుచుట్టుగాఁ దివియ వేమఱు రాలు తదీయసీధుశీ
కరములకైవడిం దొఱఁగె గాఢతుపారతుపారవారముల్. 76

నీ. కలువకొప్పెరలజక్కవయూర్పు సెగఁ గ్రాఁగునులివెచ్చ⁹ పూఁదే నెజలకమాడి
తఱినిండుజాబిల్లి తఱుకుబొక్కసములోపల మించువలిమలయ¹⁰ వలువఁబూని
విరిబొండుమల్లెపూబరణుల నెత్తావి జడియు పుప్పొడిగందవడి యలంది
¹చిలుకునీరుదొలంకఁ దెలివొందు నెలచట్టువల్లెరంబుల మ్రోల బంతిసాఁగి
యలరుఁబొదరిండ్లముంగిళ్లవలఁపుకలన,² నలయుజవరాండ్రక్రొల్లన్ను చెలులఁ
పండు వెన్నెలచిలువాలపాయసంబు, లారగించెఁజకోరరాజాన్వయంబుగూడి

1. చ-ట-బాగున. 2. క-దిశావనిత. 3. చ-నలహంస. 4. చ-గర్వాపహరి.
5. చ-ట-ప్రతాపముల్. 6. ట-రణానురూపముల్. 7. చ-ట-పూనీట. 8. చ-చలువ
లూని. 9. ట-చినుకునీరు. 10. చ-నలరు.

¹ నీ బలిభాను మెదలినఁ బట్టి బంధించి దేవతా దళమేని చెడఁజేరగాక
యజ్ఞపులు బలసిన నడచదే నీవ ప్రకంఠనాకులస్పృహఁ గాంచెగాక
రాజు చేరినఁ గావరము మాఁపుదే యంక మవిశ్చిత్తాకృతి యయ్యెగాక
దుశ్లేఖఁ డంటినఁ దురుదుదే యలకస్థు మదమేది కడలక యొవెఁగెగాక
రోదసీప్రాప్తిధుపాదరోచనూన, విమలధారావిశేషమై వెలయు దీని [చె.
మహిమచేదూల వెయశేషమలిన గుణము, లనఁగ వెన్నెలజగమెల్లచాత్రమిం

— ❧ — వెన్నెలనచనము. ❧ —

వ. వెండియుం బుండరికభవాండుంబునం దంశతండంబుగా నిండుపండు వెన్నెల
² బిరుదుకస్తూరితోడఁ జక్కలను జొక్కపుటరవిరులు వలగొన నునిచి తావి
గట్టిన నిశాకాంతుఁ డనువంతపుబరిచి నిర నగు తెల్లగంధపడిఁ బగలు
గగనమణి నిగిడిచిన సెగలఁబొడమిన బడలిక నడలి చినకుసుమరసమును
జమరి పురరోదసియుచుచెలువ³ చలువ నెలకొన మై నెల్లఁ జల్లికొనిన మొల్లం
బున నుల్లసిల్లి మఱియు నాత్మీయహతనదశాసముచితంబుగా శీతలతరశీతకర
శిలాతలంబులఁ బొడి జీరుకలాడుచు మందపవమానకందళస్యందమానేం
దీనరమరందధారాసంబోహంబులం దేలి యొలలాడుచు నెల్లడ వెల్లివిరియు
నుల్లోలతల్లజంబులఁ ⁴ బిల్లిదీవు లాడుచు, నుత్ఫుల్లమల్లికామతల్లికావేల్లిత
నల్లకీకుడుంగంబులఁగడంగి డాఁగిలిమ్ముచ్చు లాడుచుం బిసాళించి మ
ఱియు నలుకం గలయికలకుఁ దలపడని చెలువ⁵ కీలితములు గిలుబందలంచు
చెలువున జాలకంబుకన్నంబులఁ బ్రవేశించి తలిరుగుమురుల నిరనగు నిరులు
విరియించు వెరవున నీరములనందులు దూటి గగనావతరణశ్రమంబు నవన
యించువడువునఁ జంద్రశాలావిహారలోలబాలాకపోలఫలకంబుల నధిసనిం
చి, కవయెడలి యడలుజక్కవచెలువలయూర్పు సెగల నొగిలి⁶ సెగమాన్పు
తెఱంగునఁ బుంభావసంభావనాపరిశ్రాంత కాంతారుచాంత నిర్వాంతస్వే
దంబులాని, మఱియు, నింద్రనీలమణిమయసౌధవిలంకంబులకు ధవళపారా
వతవ్రజంబై సావిగల తీవగుంపులకుఁ బూవుజొంపంబై కాసారతీరంబులకు
మించుగల యంచపిండై, బంగరుముంగిళ్లకు రంగవల్లికయై, మఱియుఁ గఱ
కుదొర తెఱంగునఁ దమ్ముల నొగిలించుచు, దైష్టికునిపోలిక దెసలుగడచుచు
భోగివడువునఁ గడివోనిచలువలు చాల్చుచు నారదుని⁷ వడువున జగడాలు

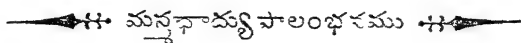
1. ఆ-లో నీవచ్చును తేడు. 2. చ-గుణుకు. 3. చలువలముకొన. 4. చ-
విల్లదిప్పాడుచు. 5. చ-నిశితములు నిలుపుండఁబంచు. 6. చ-జలమాను. 7. చ-రీతిని.

జచరించుచు నెఱుకు తెఱంగున నిర్ల నుర్లద్రోయుచు నామనిగోమునఁ
గొమ్మల నలరించుచు మానిని ¹యనువున నుడువుల నాఁగుచుఁ ²గాకము
లకు నభిసారికానీకములకు నడలువెంచుచుఁ దరంగవతీతీరంబులకుఁ గురం
గేక్షణావారంబులకుఁ గలువసాంపులు ³నింపుచు, మఱియు నొక్కయెడ
లలితమణిమయసాధతలంబులఁ బ్రసవశరకేళికై మల్లాడు నిజవల్లభు లల్లన
పోకముడి ⁴కేల సడలించినఁ దెగడువడి వెగ్గలంబుగ బెగ్గిలి డిగ్గనలేచి
వాతాయనాయాతశీతకరకరాంకురంబులఁ దారి గనబడకునికి మనంబునం
బెనఁగొనిన నాన నానతవదనలై కెళవులు గనుఁగొను నవోధాంగవల
మెఱుంగుకన్నులచాయఁ దుఱంగలించుచు, మఱియు నెల్లెడఁబాలవెల్లి
వెల్లివిరిసినచందంబున నందంబు చూపు బయట చిట్టకంబులకుఁ ⁵బట్టునడని
ముగుదలఁ దదీయాంగంబులు బయలుపలుపఁబడనీనీతరుచ్చాయాతలంబు
లకుఁ దార్చి పేర్చినతమిఁ గట్టువాడిట్టమగలు వలారాచకయ్యంబులఁ దేలిం
చిన నెలవులఁ జెలువార నెరిసిన హారమాక్షికంబు ⁶ని పొడవెన్నల లేఱం
బోవునకియల వికావికనవ్వు నవ్విటీచిటుల దంతకాంతి ప్రకాండంబుల దండ్రి
చూపుచు, ముచుపు ననువుగల మగనిచునువున ననయము ననునయించి
వెండియు నొండొకతె యండనుండఁ గని చేరి సారెకు దూఱి మగిడి చను
నెడ వెనుగదిసి ప్రియంబులు వలికి పదంబుల వ్రాలిన భర్తల నెగనెత్తి
మొగంబులు మగిడించి చేబట్ట నడలించి కరంబులు విదురుచు జగజంత
దగఱమగువల కంకణంబుల సంకితంబులైన హీరంబుల కాంతిపూరంబుల
నీరీకలెత్తుచు ననుంగుఁజెలుల వచనంబులు విని యన్యాంగనాసంగం బా
రోపించి క్రించుఁదనంబు గల్పించుకొని పొలయలుకల కలఁకల నునికి నిజ
ప్రాణనాయకులు మగిడి చనిన నిగిడిన నెన్నగఁ బశ్చాత్తాపంబునుం బొంది
జాటు కన్నీరు సారెకు నీటునఁ బోమీటు సారసాక్షుల గోరుల కాంతితీరు
చూపుచు, నొండొరువు లుద్దులుగూడుకొని తుఱుములు విరియఁ జిలువచె
మటలు దొలఁక నలయికలు దలంపక గోడల నీడల నిజోరోజకుంభపరిమా
ణంబుఁ దెలుపువిధంబునఁ జెన్నగు వెన్నెలకుప్పులు వోసి యరయుటకుఁ
గడువడినడరు నీవన్న క్షణైశవ లైనకప్పురగంధుల యురఃస్తలంబులఁ బింపిల్లు
గురియు ముత్తియపుఁ బేరులఱుతోఁ బొత్తు గలియుచుఁ బ్రకాశించి య

1. ట-యెడువున 2. చ-గోరకములకు నభిసారికానికరములకు. 3. చ-నింపుచు
విజృంభించి. 4. చ-దొడివి. 5. చ-మట్టువడని.

మృతప్రదం డగువిధుండు దయార్థహృదయుండై యభ్యుభయనంబు నత్తవప్ర
ధానంబు గావించె నన మించి దోషసీపలయంబు కహ్నుఁగలకకల్పితం
బనుశంక నంకురింపఁజేయుచు విజృంభించె నట్టిసమయంబున. 79

క. కంతునకుఁ దోడు రాకా, కాంతుఁడు కరకాండముల వెగడుపడఁజేయం
గాంతాలలామ కంఠట, సంతంతురు మేనికాక యగ్గలమైక 80



క. నెచ్చెలి వెచ్చగ నూర్చుచు, విచ్చలవిడిఁ బెచ్చు పెడిగి వెగడుపడుచు నా
పచ్చవిలుకానిజైత్రము, రుచ్చంద్రుల ననియె సత్యకుంతునఘణిణి. 81

సీ. రాజమండల మాత్తవాజసంభరణపాత్రము చేసె నేజగత్పాణిమూర్తి
బహువాహినీభర్తఁ బ్రబలార్థకేతుచయంబు మోయించె నేయనమశకుండు
దుర్గాధిపతిమాళి దొరయించె నాత్మపాదవిజృంభణంబు నేకువలయాప్తుఁ
డతిగంధతరులచే నాత్మానుగశ్రేణిఁ బూనించె నేనుమనోని¹ధానుఁ
డట్టిదాక్షిణ్యశాలియు నట్టియతనుఁ, డట్టిసన్ద్యక్షవర్తనుఁ డట్టిసురభి
క్షీర్తనుండును నీరీతిఁ గెరలిభీరు, హసన మొనరింపఁ గడఁగి రేమనఁగఁగలదు.

సీ. అంధకప్రియసూతి వై విషపంకసంకలితాంకము పహించుఖలుండ వీవ
యనయమ్ము నెత్తమ్ములనె మాటుకొని సత్ప్రధానత ల్పెఱుచు నీమేనమామ
ధరణి నెల్లెడఁ బ్రసూతప్రసన్నాతి పహించి తిరుగు నీనహచరుండు
భాసురద్రుపదజాపాండుచ్చదాపకర్షణచంచలుండు నీనహజమిత్రుఁ
డకట దర్పక మీరు కృష్ణాలకాస, కారమైరస్యమున ధర్మదూరులగుట
భీమవిజయాహితగుణానభిజ్ఞవృత్తి, నవని దుష్టచతుష్టయం బగుట యరుదె.

చ. కనుగలవిల్లు నంటకయె ²ఖంగని మ్రోయుగుణంబు గంటితే
కనె యిరుమేనఁ గాఁడిచనుకాండములుం గలయట్టిమేటి జో
దున కతనుప్రభావున కెదుర్పడ లక్ష్యముగారు భీరువుల్
మనసిజ దోస మాఁడుకొల మానఁగదయ్య తలంచి మ్రొక్కెదన్. 84

సీ. బసఁగఁగాఁబోలుఁ గల్పిదగ్రహరిమూర్తి పుష్పచాపముపేర భ్రుకుటిలతిక
దయనేయఁగాఁబోలు లయకాలిశి యలిస్తోమశింజనిపేర ధూమరేఖ
సంఘటింపఁగఁబోలు సంవర్తసమవర్తి టంకారములపేర హంకృతములు
కరుణింపఁగాఁబోలు గల్పాంతరవి హల్లకాస్త్రసంఘముపేర సంఘవితతి

యుచద బెట్టగఁబోలు మహాగ్రతాలి. వాయురధ మనువేర నిశ్వాసపంఠా
కాయుంజిన వాహురకయ పసింపఁ, నీవెపుడు లోక మేర్పు వే భావజన్మ. 85
నీ. కోక్తస్థనియటంచుఁ గుందింపఁజూచితే తరుణచకోరాక్షి యరయరాదె
యరవింపపద యంచుఁ బొరపొచ్చె మెంచి తేకువలయామోదగైకొనఁగరాదె
తిమిరకైశిక యంచుఁ దెగువమైఁ జూచితే కాముదీనరహాస కావరాదె
యహిరోమలత యంచు నలయింపవచ్చితే తారకానఖ దయఁదలఁపరాదె
యహితగుణశాలినియటంచుననకయాస్త, నివహాలీలాభిరామమన్నింపరాదె
చాలఁ జెప్పెడిదేమి యీచంద్రసదనఁ, ప్రోనఁగారాదె పార్లమాసీవిలాసి.

నీ. జింకపేరిటఁ గండఁజేసె నింతియకాని హరుఫాలశిఖి చాల నంటకయ్యె
మించుపేరిటఁ గరఁగించె నింతియకాని బాడబశిఖి క్రిందుపటుపదయ్యెఁ
గాంతిపేరిట నీటు గప్పె నింతియకాని రాహుకంఠ్ఠాగ్ని మైఁ బ్రాకదయ్యె
నుదయరాగముపేర¹ బొదిగెనింతియకాని ప్రాగ్ద్రిదవమాత్తఁ బటపదయ్యె
నకట నీవోవధీశుండ నగుటఁజేసి, సంతరించితివో శిఖిస్తంభసంబుఁ
గాకయుండిన నవినిన్నుఁగ్రాచకున్నె, పాంథసంతతిపుణ్య మాపాటి చంద్ర.

²నీ. మొదల మహాబిలంబునఁ దేజరిల్లుట కుండలాకృతిని నిందుండవగుట
విషముతోఁ గూడ నావిర్భావమందుట బహుపాదవిస్ఫూర్తి బాఁదుకొనుట
సడలనీక శశంబుఁ గడిమిమైలోఁగొంట యాబాల్యకౌటిల్య మందుకొనుట
రాజితవీక్షణశ్రవణాంచితుండవౌట తరుణమరుద్ధాసతనువుఁ గొనుట
నీవు పెనుబాఁపఠేడవై నిలిచితరయఁ, సూరభావంబు నీకసాధారణంబు
భయదవిషధారి తలక్రిందుపటుపఁజాలఁ, డతఁడు నీలీల నీలకంఠావతంస. 88

చ. ఎలమి శుకాదికద్విజసమీహితదిన్యఫలప్రదండవై
యలరుచుఁ గాలకంఠసుతి కర్వుడవై సుమనోసురాగి వై
యలఘుమ³రుత్సమాశ్రయుండ వై తగుమాధవ నీవు నీనుద్య
క్కుల నలయింతువే మధుపకోటులఁ బంచి దయావిహీనతఁ. 89

చ. అలులు మధువ్రతంబులు సుమాస్త్రుఁ డనంగుండు పక్షపాతి చు
క్కులదొర కోకిలంబు బలుకాకులపెంపుడుగున్న ప్రాప్తస
త్ఫలదళసం బొనర్చుశుకపంక్తి యివన్నియుఁ ద్రోచి పోవఁగాఁ
దలఁచిన నోసదాగతి సదాగతివీవసుమీ లతాంగికిఁ 90

నీ. ప్రత్యగ్రవక్రదంష్ట్ర⁴శిఖాచయ మనుపట్టుకాటుల సారె బట్టిపట్టి
శా' లమానవిషము లకకటకుమంటలసారె గాఁచికాఁచి

యాలోలస్యక్వాగ్రలాలాశ్రసం బచునలఁటిసీకుననారె నక్షియద్ది
యత్యంతభయదజహ్వంచలం బనునాకుకాతిచేనారెకు గాచిరాచి[నతనుఁ
త్రాచువాకొల్పియందుఁగంజంపుఁగొండ్, యోజనిన్నాశుగముఁజేసియొసఁగె
డేయఁగాఁబోలుఁ బవనకాదేని చకల, జీవనం బగునీమిత సేయు పెట్టు 91

చ. అని సుమబాణదైత్రవననాబ్జుల నెచ్చెలి దూఱునంతలోఁ
దనువున హెచ్చినట్టి పరితాపము నైఁవఁగలేక యప్పు డ
వ్వనరుహపత్రనేత్ర నెఱవా డెడక్రాల్లనుదోయి తెప్ప లొ
య్యనఁ గదియించి సంజ్వరభరాలనయై పొరలాడునంతలఁ. 92

చ. చెలి కలఁకం దలోదరికిఁ జెందిరతాపముఁ ¹ బావునేర్పునం
జలువలు నింపఁగాఁ దలఁచి నారెఁ బటీరతుహారనీరముల్
తలిరులుఁ గ్రస్తము ల్లుముదతామరసంబులు నించి యొందవో
పలకృతవేదికాతలముపై మృగలోచన నుంచి గొబ్బునఁ. 93

క. విలువ యిడరాని చలువలు, చెలువకు నొనరించి ² పయినుశీరవ్యజన
చ్చలనజనితమందానిల, వలనంబునఁ గొంతకొంత వా డెడలింపఁ. 94

క. తనుపొంది యొయ్యనొయ్యన, కనుదమ్ములు విచ్చిచూచి శ్రమైడుకన్నీ
రనయము తెప్పలఁగ్రుక్కచు, ననియెం జెలితోడ ధైర్య మవలంబముగాఁ
సీ. చెలియ నేఁబెంచిన యెలమావిమోకకు సేనంతికకుఁ బెండ్లి సేయవమ్మ
నుదతి నేసాఁకిన శుకశారికల దేవతామందిరములకుఁ దార్చవమ్మ
మగున నేఁబెంచిన మరువంపుచుడికట్టు లప్పటప్పటికిఁ బెం పరయవమ్మ
³ పడఁతి నేనడపిన బాలసారంగంబు ఋషినివాసముల కర్చింపవమ్మ
యబల నాతోడఁ గెడఁగూడి యాడునట్టి, నెచ్చెలుల నెల్ల నీవు మన్నింపవమ్మ
భావిజని నైన నాతఁడె భర్తయగుట, కింతి మరునకు మే నప్పగింతుఁ గాన.

చ. అనుచు వడిం గడంగి కుముదాప్తునికై యెదు రేగునంతలో
ఘననిభవేణి ప్రిలుటయు గ్రక్కునఁ బువ్వుల రాఱఁ దో సురం
బునఁ జొరఁబాటినట్టి యలపూర్ణశశాంకమయూఖపంక్తి నె
న్నన వెనదుస్సి పాతె నన నూత్నసరోరుహపత్రనేత్రకుఁ. 97

క. అత్తటి సఖి డగ్గటి యా, బిత్తరిఁ దనబాహులతల బిగియించి కడుఁ
మెత్తని మేచెమటలు వడి, నొత్తుచు విధుమణివిత్తర్ది సునిచినయంతఁ. 98

చ. కలఁక తలంక నేత్రములకాఁకఁ దెరల్పఁగఁ జేరవచ్చెనో
పలుమఱు నేత్రరాజ మనఁ బయ్యెదకొంగు మెఱుంగుఁగన్నులఁ

- నిలిపి లతాంగి యేడ్చె మది నెవ్వగతోఁ గుర్రీపరంపరా
కలితఁపవనదీపతరకాకలి.కాకలనిఘ్నసంబునన్. 99
- క. ఈరీతి నెన్నునమ్మున, గూరిన వగ నేడ్చునట్టి కుముదిని నెదపైఁ
జేరిది చెక్కుల డిగుళ, నీరు కరాజ్జమునఁ దుడిచి నెచ్చెలి వలికన్. 100
- చ. వదలుదురన్లు యాత్మకులవర్తన మీలుపు దూలి సారెకున్
బదరుదురన్లు లేదలికుఁబ్రాయపు మేని నలంతురన్లు యి
ట్లదరుదురన్లు మండుశశిక్రేనఁ దలంకక పండు వెన్నెలన్
గదియుదురన్లు యిత్రైఱఁగు కన్నెకుఁ జెల్లునటన్లు నెచ్చెలీ. 101
- మ. మెలఁతా నీవికఁ జింతసేసెదపు నుమ్మి వీరసేనుండు నీ
లలితోద్యానముఁ బాసి వచ్చి నిజలీలాగేహముం జేరె నా
చెలువుం డచ్చట నుండఁబోలు నిక నీచేకంకణం బిమ్ము నే
నలకేళీవని కేగి యీక్షణమె నీప్రాణేశుతోఁ దెల్పెదన్. 102

—||— శరళికచంద్రభానుకడకేగుట. —||—

- క. అని తెలియఁబలికి యపుడా, వనితకుఁ గ్రమ్ముఁగ శిశిరవస్తువు లెల్లం
బనుపఱిచి యాకెవలయము, తనచేఁ గొని కూర్చిబోటి తరళిక యంతన్. 103
- ఉ. చెంతఁదనర్చు కేళీవనిఁ జేరి నికుంజము లెల్లఁ గాంచి య
త్యంతసుగంధబంధురలతాంతనితాంతవిలోలగుచ్ఛకా
శ్రాంతనర్తరందరససంగతభృంగతతారవాప్యతా
శాంతలతావితానకలికాలయ మొక్కటి డాయవచ్చినన్. 104
- క. మును తావీణియమీటుచుఁ, గనుఁగొన్నలతాంగి దూపు కన్నులయెదుటన్
గనుపట్టఁ జంద్రభానుఁడు, మనసిజశరధూయమానమాననుఁ డగుచున్. 105
- ఉ. నీవవనీధునీకమలిసీమకరందమిశ్నలిందగ
ర్హాపటుఘంకృతుల్ సయిఁపఁజాలక నీలకచాక్రూడాంతరా
రోపిత మైనడెందము మరు ల్గిడింపఁగ లేక చిక్కి లీ
లాపరికల్పితైందవశిలాతలశీతల వేదికాస్థలిన్. 106
- క. పవళించి చందనాచల, పవమానకిశోర ¹చలితఫలగళితరసా
సవమత్త²కిరళారీ, రవములు బెట్టుగ హృదంతరం బెరియింపన్. 107
- క. తలపోయుఁ దలఁకు నలుకుం, దలవంచుం దత్తఱింపుఁ దహతహపడు లోఁ
దిలకించుం బులికించుం, బలికించు న్బట్టబయల భామా యనుచున్. 108

చంద్రభానుని పరితాపము.

సీ. హృదయవాసిని యైశమదిరాక్షి, లేచప్రప్తి లభింపపొందెనుం బలవరిం
 న్నాంతనంగత యైన కాంతలేజాపులు తమపునఁ బాంచల్య మనువునఱుపఁ
 జిత్తచారిణి యైనమత్తకాళినిమోవి కన్నుల నెఱసంజ గడలుకొలుప
 సంకల్పగత యైనపంకజానకాను తానవం బంతకంతకు నిగుడ్చు
 మానసావాసయైనభూజానిపుత్ర, పిఱుందు కోర్కెలకెంతయుఁ బెంపునెఱపఁ
 బలవరించుచు నాచంద్రభానుఁడవుడు, నిలువరింపఁగ లేక కన్నీయఁదలంచి.

చ. చుఱుకుచుఱుక్కునం దనువు సోకెడువెన్నెల కాలుకొల్పుచుం
 జఱవఁగఁజొచ్చెఁ దెమ్మెరలు చక్కనిజోడు శరమ్ము లేయఁగాఁ
 గఱకరియయ్యె నిట్టియెడఁ గాఁగిల నద్దయఁజూడ కక్కలా
 తెఱవ యెఱింగితే నగులు దీర్చుగదే ¹తగవే కలంపఁగఁ.

110

ఉ. కన్నుల దోరచాయ లలికంబున లేజెమ గుబ్బుగుబ్బులఁ
 గ్రొన్నెలవంకసొమ్ము లఱగ్రొమ్ముడిజాతినపూలు వాతెఱం
 జన్నిమెఱుంగుకెంపు తెడఁజిట్టిన గందము గల్గినట్లుగాఁ
 గన్నియ 111

ఉ. రాణమెఱుంగువెన్నెలఁ గరంగిన గ్రొన్నెలకాలమేడలం
 బ్రాణసమా
 వీణయముట్టి పంచశరవిక్రమము ల్బుచరించుగీతముల్
 గాణతనంబుమీఱఁ బలుకం గలభాగ్యము నాకుఁగల్గునే.

112

చ. పలుచనిమేను లేఁగొనరు²పల్కులు ముద్దులమోము చిన్నిగు
 బ్బలు జడగూడువెండ్రుకలు బంగరుచెక్కులు చేరెఁడేసిక
 న్నులు నునుముత్తలుల్ మినుమినుక్కునుకొను మెఱుంగువెన్నెలల్
 కులికెడు నవ్వునుం ³గులుకుకోమలి ని న్నదీ ⁴జర్పచేసెదఁ.

113

క. కలువా కనుఁగవ గొఱనెల, చెలువా నెన్నొనలు కప్పుఁజిలువా జడ యో
 చెలువా పదివే లైనను, విలువా నినుఁజూచి గారవిలువారలకుఁ.

114

క. తుహినకరవదన నీగతి, బహుభంగులఁ బలికి చంద్రభానుండు ముహు
 ర్ముహురుపహితవిరహార్తిం, దహతహపడి యాత్మచర్యఁ దలంచి కలంకఁ.

115

1. ల - తగదే.

2. చ - పల్కులముద్దులమోము.

3. చ - ల - గలుగుకోమలి.

4. చ - ల - చింతసేసెదఁ.

సీ. ఉన్నట్ల యుండి ప్రద్యుమ్నుతోఁ గలహించి విద్యార్థిని యేలవెడలవలసె
వలసెఁబో వ్రోవ దుర్వాసుశాపంబున విజయలోలుం డేల విడిచిపోయెఁ
బోయెఁబో నేను నీ¹పురిసొచ్చినది మొదలీ²కుముదినిరూపమేలవింటి
వింటిఁబో వనములో వీణవాయించుచో నేతెంచునాకన్నె నేలకంటిఁ
గంటిఁబో యంతలోననె కమ్మవింట
గొనయ మెక్కించి మరు డేలకూతనేసె

నకట శౌరికి సత్యకు నవతరించి

నట్టినాకును దైవమీ³యడలు దెచ్చె.

116

సీ. తరియింతు నెటువలె బరువాది విరవాది నెఱవాదితావుల⁴మెఱయుగాడ్పు
భరియింతు నెటువలె బరువంపుమరువంపుగరువంపువిలునింపుశరచయంబు
మలఁగింతు నెటువలె నెలదీవియలదీవి నలదీవియలనిఱుతలిరుడాలుద్రలు
దొలఁగింతు నెటువలెబలుమాఱుఁబొలిమిఱు బలుమారుబాబాలకలికిరో
సారిది నేత్రాబ్జములు విచ్చి చూతునెట్లు
సాంద్రమోహతమంబుతో నైతునెట్లు
ప్రౌఢశశిమాంత్రికవిక్రీర్ణపథికహనన
భసితసీతసాంద్రచంద్రికాపాటవంబు.

117

మ. అనిపల్క నివ్వని యంత నాతరళికాబ్జమోద యత్యంతనం
జనితాశ్చర్యముతోడ నాత్త నతని శ్చత్యానుతుం జంద్రభా
నునిగా నెన్నుచు నాకుమారకుపయి న్నూల్కొన్న యాత్మీయన
ఖ్యసురాగం బుచితోపయక్త మని యత్యానందముం జెందుచున్.

118

సీ. చంద్రభానుఁడు కాన సమధికంబై మించు వెల్లెడనంబున వెలయువాని
గృష్టపక్షంబున నెనఁగినరాజౌట నంతకంతకుఁ గార్చి మడరువాని
బ్రద్యుమ్నురుచిగాన భరియింపఁగారాని గాటంపుఁగాఁకచేఁ గరఁగువాని
నిత్యానిరుద్ధనున్నేహదీపకుండౌట మలయానిలమునకుఁ దలఁకువాని
నరయ సత్యాత్మనంభవుఁ డైనకతన
నతనుశరవర్ధితాంగుండై యలరువాని
నాకుమారపర్యేష్య డాయంగ నరిగి
వినయవినమితవదనయై వనజగంధి.

119

1. చ-ట - పురిఁజేరినది. 2. క - కుముదినిరూపంబు గుఱుతుంటి. 3. చ - యడలు.

4. చ - నొరయుగాడ్పు.

తనభీక చంద్రబాసుచక్రము గంకణము నిచ్చుట.

- గీ. చేస చిత్రేకు నాత్రాజితకంఠ కాంతికుముగిని నిజకంకణంబు
ననిపె దేవర కిదె దీసి ననభంధువు మనుచుఁ గ్రంజలియైత నయ్యవనభర్త.
- క. వితతాశ్చర్యతరంగిత, మతియై యాలేసుచేత మనోమయవలయం
బతిమోదంబునఁ గైకొని, స్త్రీతమంజులవాక్యసరణిచే నిట్లనియెన్. 121
- శా.రాగాంకూరలతాలవాలమహి చాభ్యాగ్యాక్షరాక్షేపణో
ద్యోగాధిష్ఠితకుండలాశృతిహి హృద్యక్షాంగనాదైర్యసం
భాగాధాంగజవత్తవాగురహి లేదా మత్తమోహిహువుం
బ్రాగల్భ్యంబునఁ ద్రుంచుచక్రమహి భామాకంకణగ్రామణీ. 122
- క. మణిబంధబంధురక్షితి, మణిబంధనవాధివాసమహిమ మెఱయు నిం
బ్రణుతించెద ననుఁ గన్యా, మణిబంధుం జేయవే సమంచితకరుణన్. 123
- క. చెలున మతితెఱఁగు నాతోఁ, బలికి కలఁక నడఁతు ననుచుఁ బటతెంచితపా
వలయ ప్రకోష్ఠవాసికి, నలనడు నీమదికిఁ దెలియు సంతర్వార్తల్. 124
- చ. అగణితమస్తధాశుగమహాజ్వలితానలమామకీనహృ
ద్విగుణితతాప మెంచదొ మది న్నహిభృష్టరజాత యాసమ
గ్రగుణకలాప సింధుమణి గానియెడన్ భుససారయ్యుక్తిఁ జె
న్నగు విమలార్ధికం బనున కంపునె ని న్నొకకంకణాకృతిన్. 125
- చ. తొలుపరణాచకయ్యమునఁ దొయ్యలి నీనికి నెగ్గు వేఁ దమిం
దలఁచిన నడ్డగించుకరతామరసంబునఁ గూడునిన్ను నే
నలఁకునబెట్టఁ గంకణమ నమ్ము భవద్రుచిం కాంతయంగముం
దెలియఁగఁ జేయుమేలు మదినిల్పెనఁ గీ లెడలింప నొక్కడన్. 126
- మ. చెలిసంతోషముఁ గాంచునే నఖిలకు న్నేమంబు సంతిల్లునే
లలనాపొవితళారికాశుకమరాళంబు ల్పుఖం బుండునే
సిలుగు ల్పూవునె పంచసాయకుండు రాజీవాక్షిపై రత్నభా
నిలయం బావలయంబ తెల్పు మని కన్నీరోడికి లట్టఁగన్. 127
- గీ. వివశుఁ డైయున్న యమృహీవిభుని జేరి, శిశిరవస్తులచేఁ గొంత సేదఁదేర్చి
తలిరుకెంజాయసురటిచేనలవరించి, యొయ్యవిసరుచుఁదరళికాయువతివలికె.

1. చ - ట - చిత్రే. 2. చ - హృద్యోషాదృగ్భీభావముద్రా గాఢోద్యమసంగపాశ
మహి. 3. హృద్యోషాదృగ్భీభావముద్రా గాఢోద్యమసంగపాశమహి. 4. చ - ట - ఛైఖరిన్.
4. చ - బావుచక్రమహి. 5. చ-ట-నలనడునేనీకుఁ దెలియసంతర్వార్తల్.

క. జననాథచంద్ర యేమని, వినిపించెద మున్ను నిన్ను వీణారతునిం
గనుఁగొని కుముదినియట వో, యినమొదలుం దాల్చి దూలి సొచ్చినకూర్చిన్.

సీ. మలయానిలంబు ప్రైబోలసిననీభజాపన్నగంబుల మది నెన్నునయ్య
కమలకాండములు ప్రైగ్రమ్మిన నీమాననేందుమండలము నూహించునయ్య
వదరుతుమైదలు ప్రైవ్రాల నీనాసికావికచచంపకము భావించునయ్య
రాయంచపవపు లాటడివెట్ట నీకుంతలఘనాఘనమూలఁ దలంచునయ్య
బ్రమసి యారక పనిలేనివనికేఁ గూర్చి, చెలియఁజేరెదనని నిన్నుఁ జీరునయ్య
చిత్రఫలకంబుపై నలచిత్తజాతు, వ్రాయఁదలపోసి నీరూపు వ్రాయునయ్య.

ఉ. చక్కెరబొమ్మ కొమ్మ యెలజన్మని యచ్చట నిట్లు గుండ నీ
విక్కడ నుండునయ్య చెలి యీలుపుదూలి మనోజగసిచేఁ
జిక్కెఁగదెయ్య యింతపనిసేయుదు రయ్య యిఁ కేమిసేయునో
చుక్కలరాజు వేడితలనూపెను రాగదనయ్య మ్రొక్కెదన్. 131

1. మ. అని సక్కి స్వీతి చంద్రభాసురనుభాధ్యక్షుండు సంభోషనీ
రనిధిం దేలుచు నోలతాంగి యిపు డే బ్రచ్చన్నవేషంబుతో
నునికిం జేసి యభేచ్ఛఁ 2 జేర నది నీవూహించి యేవేళ నీ
కనుకూలం బగు నట్టివేళ ననుడాయ న్వచ్చి పల్కించినన్. 132

క. హరి రుక్మిణిఁ బలె నేనుం, దరుణీమణిఁ గొంచు శత్రుదమనుడనై మా
పురికేగెద మది నీవొం, డరయక పరికింపు మట్టియవకాశంబున్. 133

చ. అని పతి వెండియుం బలుకు నంగన నాతెఱఁ గానుపూర్వగా
వనీతకుఁ డెల్పు మేను దనవాడ నుమీ యనిపల్కు నావయిం
దనదయ యుండనిమ్మచుము దైవికమై యితరేతరంబు హ
చ్చినతమి న్జెట్టులైన దరిఁజేర్చునదృష్ట మటంచుఁ జెప్పమి. 134

చ. తరలిక నీవు వచ్చి కడుఁ దామసమయ్యెను దమ్మకంటి లో
విరహదవానలంబు కడు వెగ్గలమైన సహింప కేగతిం
బొరయుచునున్నదో మగడిపొ మ్మనియూర్చికఁ జేతికిచ్చినన్
దరుణి జోహారు దేవ యని తన్మణిముద్రికఁ గొంచు గొబ్బునన్. 135

తా. ఆలీలావనవాటిఁ బాసి తరుణీహర్ష్యంబు సొత్తెంచి యా
నాళీకాక్షికి లేమి తాఁ జనినచందం బంతయుం దన్నహి

- పాలోదంతముఁ బంచనాయకునివోఁపాంశీత్యముం దెల్పి కెం
గేల వ్రంజిలు ముద్దులుంగర మొసంగె న్నందహాసంబునక. 136
- చ. ఒనఁగినఁ బొంగి యచ్చెలువ యొయ్యన నేత్రయుగంబుఁ జేర్చి సెం
తనమునఁ గేలఁదాల్చియుఁ బునఃపునర్జనభిసర్చ వా
గ్విసరరసంబు చిప్పిలుచు పీనులవిందులునేయఁ గొంతచిం
తనడలి యున్నయంతటఁ గనం దగియె న్మళి ధూసరచ్చచిక. 137
- గీ. భార్గవుఁడు గానఁ బరునంపుఁ బన దలిర్ప
రాజభృంభణ మాత్త నోర్వంగలేక
తవపకర్షంబుకొఱకు నభ్యుదయమండు
చొప్పుతోఁ దూరువున వేగుఁజుక్కతోఁచె. 138
- మ. కమలాప్తం డిట బ్రహ్మయై యఖిలముం గల్పింపఁగా నిమ్ము హూ
ర్ణము బ్రాహ్మంబనఁ బొల్పు నేతదనుసంధానంబు నించు న్నితా
ర్థములంచుక జనకోటికిం దెలుపుచందంబొప్పు ఘోషింపఁచె ద
త్సమయారాధనజాతవాఙ్మహిమమించె దామ్రచూడొఘముల్. 139
- చ. చెలియలి యిల్లు మందటిలఁజేసిన దోషము సదవసూత్కరం
బులు గిలుబొడనైనయఘముక బహుచక్రవిమర్షనంబునం
గలిగినదుష్కృతంబుఁ దొలఁగక భృగుపాతమునరైనో యనక
గలువలతోఁడు వ్రాలె దునిగట్టుననుండి కలావిహీనతక. 140
- క. అర్కుఁ డపరాద్రికేగుచో నతనికాంతిఁ
గొల్లగొని యాతఁ డేతేరఁ గొఱలుభీతి
నప్పగింపఁగ నెదురుగా నరిగికాచి
యున్న శిఖియనఁ బ్రాచిఁ జెన్నొందెసంధ్య. 141
142. కాలపయోదమూర్తి పయిఁ గ్రమ్మి మహాబిలమండలంబు త
త్పాలకుడైన ఋషివరుబంధుయతంబుగఁ గూల్చి తత్ప్రభు
తావలఘుకాంతిలక్ష్మిఁగొని యయ్యరుణద్యుతిరత్నరాజముం
జాలనముద్గరించె హితచక్రముఖాబ్జము లుల్లసిల్లఁగక. 142
143. మ. మునుదానేగెడువేళఁ జీకటులఁ బైముక్కాకగాఁబంచి వె
చనుదేరం దము 3 గామినింబలె గుహాసర్వంబుల నావ్విలోఁ

గొని ముండంగని తచ్చిఖాగ్రహణ మహ్మం జల్మం గావించెనో
యనఁ బైపై నిగిడెం గరంబు లగకూటాభోగభాగంబులన్.

143

మ. సరవిం దామర బాసవాల్మగువ భాస్వద్రామపాదాప్తి భా
గ్యరమోత్కర్షము కల్పి గర్కశమహాగ్రావస్థితు లోవ్వి ముఖ
స్ఫురణల్లాల్చి సముజ్జ్వలావయవయై సాంపూనఁ దత్పాప్తదు
స్తరశాపాక్షరపంక్తి నా వెడలె సంతర్కగ్నరోలంబముల్.

144

గీ. అట్టియెడఁ గాల్యకృత్యంబు లలనగతులఁ
గడపి నెవ్వగఁ గుముదిసీకాంతయాత్త
నెలకొనిన తాప మొరులకుఁ దెలియనీక
విభుని వరియింప సమయంబు వెదకుచుండె.

145

మ. అలఘుజ్ఞానతరంగంగదళికస్యందిద్ర వేందుస్పృహ
చల¹పట్కంజభుజంగ జంగమగుణంచత్కంచనోద్విధనో
జ్వలలక్ష్మీవశగాంగ గాంగర్పుర²వైశద్యాస్పదాభంగని
ర్థలచిత్తోజ్ఞితసంగ సంగరజయప్రాప్తిప్రహృష్టార్జునా.

146

క'. అత్రిమునిపూర్వపర్వత, మిత్ర జగన్మిత్రబలశీసమిత్రస్తగుహ
చ్ఛాత్రోద్భవీతిహోత్రధ, విత్ర యసత్ప్రణలవిత్ర వినయపవిత్రా.

147

^౩మానిసి. ఉదతదహరసద్భాభ్యుద్గతోన్నిద్రపద్మా
పదయుగచిదమోఘాసాతిదివ్యాన్ముతౌఘా
విదితశయనయోగావిష్కృతోద్బోధనాగా
హృదయ⁴నిటలసీమాహిండి తాఘర్కధామా.

148

గద్య. ఇది శ్రీదత్తాత్రేయయోగీంద్రచంద్రచరణారవింశనందనసమాసాదిత
సరసకవితారసోదాత్తదత్తనామాత్యసోదర్యమల్లనమంత్రివర్యప్రణీతంబైన
చంద్రభానుచరిత్రం బుచుమహాప్రబంధంబునందుఁ జతుర్థాశ్వాసము.

1. చ - పట్కంజ.

2. చ - శుభ.

3. చ - వైశద్యాస్పదా.

4. చ - సమి

భ్యవృద్ధురుచ్ఛాత్రోద్భ. 5. ఈపద్యము ట - లో లేదు. 6. చ - నికటసీమా.

శ్రీయోగ.

చంద్ర భాను చరిత్రము.

పంచమాశ్వాసము.

- క. శ్రీయోగ ¹శ్రీయోగప, ణాయితరోమాంచభూషణనిరీక్షణ యో
 మ్నాయమయభూషణ కృతా, ధ్యాయస్మతకూపభేయ దత్తాత్రేయా, 1
- వ. అవధరింపు మాసమయంబున. 2
- నీ. పరవాహినీవిజృంభణము మానుచుమేటి నిర్జిన్రశరసమున్నేపవేది
 చనుదెంచురాజహంసముల నేలెడజేడ కువలయూమోదానుకూలస్మృతి
 కమలాధివాసమై కనుపట్టుగుణశాలి మిత్రనిర్వాప్యజలక్ష్మీవిధాయి
 సత్పరంపరకుఁదేజంబు గూరుచు పెద్ద యతులవిధుప్రసాదైకపాత్ర
 మఖిలభవనంబుపంకంబు లడఁచునుకృతి, సకలఫలవైభవంబు లొసంగుదాత
 చంచలారంభములు లేనిచారుమూర్తి, జగతి మించె శరత్కాలచక్రవర్తి. 3
- చ. సరసవనాంతరాళవికసద్విషమచ్ఛదధూళికావరం
 పరలు మరుత్ప్రచారములఁ బైవయి నరంబరవీధిఁ బ్రాం
 డరజలదప్రకాండము లనంగఁ గనుంగొననయ్యెఁ గానిచో
 గరిమ వహించునే యవి జగజ్జనరూఢసితాభ్రసంజ్ఞలక. 4
- చ. సరసిజపాంసుసంవలితస్నేకతము ల్విలసిల్లునేఱులక
 శరదృతుభర్త నీరమయశాటిఁ దెరల్చినఁ జంద్రకావయ
 స్తరులమఱుంగులం దగునితంబములో యనఁ బ్రాంతసీమఁ ద
 త్కరనఖరాంకరేఖ లనఁగాఁ దెరతాఁకుడుజాడ లింపగుక. 5
- మ. అకరు ల్నిప్పులు తావిపుప్పొడి సముద్యద్ధూపచూర్ణంబు కే
 లికరాళీప్రకరంబు, ధూమము మరాళీపక్షము ల్తాలవృం
 తకము ల్లాఁ దగు రాజహంసతలిచెంతం బద్దిను ల్పానుధూ
 పకరండంబులువోలె సామిదళితాబ్జంబుల్ సరోవీధులక. 6
- క. శరములు గావున మీఁద, న్నురువులు నెలకొల్పె ననంగ నుతిగని హరిజం
 తరములఁ బూచినకనుములు, వరంగె న్వలరాజు జల్లిబల్లెము లనంగక. 7

గీ. దళులవిచ్చినకపురంపుడరులపొరల, నురలుగంబూరములుగాలికుప్పరంబు
లెగయఁదగునేర్లుతమనీటికగుకలంక, లడఁచుమానికి నుడుగరలనిపె ననఁగ.

శ. అలయతిమాత్రన్మృష్టిసమయంబున నెప్పటియట్ల ధాత్రిమై
గలయఁగఁ బర్వ లేక కళికాంతి నభస్థనియిందపేరి యా
జురపువేళ రూపతిన స్వచ్ఛతనుచ్చట గాననయ్యె నా
నలరె శరన్మంబులు సితాంబుజపారదనారదచ్చవిక.

9

ఉ. బాహుల మీగతిక ధరణిభాగమున న్నెఱిఁ జూపుచుండ వై
వాహికలగ్నయోగ్యశుభవానరము ల్చనుడెంచిన న్నహో
తాహముతోడఁ జైద్యవనుధాపతి యాత్మకుమారమాళి కు
దాహమునేయఁ బూనిక ముదంబు హృదంబుజసీమఁ దోఁపఁగన్.

10

1 గీ. ఆప్తనర్గంబుతో రహస్యంబుగాఁగఁ, గొంతసేపు విచారించి కుంఠినమున
రుక్మబాహుప్రభునిపుత్రి రుక్మగాత్రి, కుముదినీకన్య యునికి భావమునఁ దెలిసి.

చ. తమకుఁ బురోహితుం డగుపితామహానన్నిభు గాలవాఖ్యసం
యమిఁ గదియంగఁ బిల్చి విమలాత్మ విదర్భధరిత్రి కేగి సం
భ్రమమున రుక్మబాహునరపాలశిఖామణిపుత్రి యైనయా
కుముదిని ధృష్టకేతువునకుం దగవేడుము పొమ్ము గొబ్బునన్.

12

చ. అనవుడు నట్లక్కాక యని యమ్ముని కుంఠినరాజధానికిం
జని తనరాకభీమన్యపచంద్రతనూభవుఁ డైనరుక్మబా
హున కెఱిఁగింప నాతఁడు సముత్సుకుఁడై యెదురేగి యగ్రపూ
జన మొనరించి తెచ్చి మణిసాంద్రహిరణ్మయపీఠి నుంచినన్.

13

గీ. కుశల మర్థించి యమ్మునికుంజరుండు, కువలయాధీశ నీపుత్రిఁ గుముదినీల
తాంగి శిశుపాలన్మపతినిజాత్మజునకు, నడిగి రమ్మని ననుబంచె నాదరమున

2 మ. జననాధాగ్రణి యేమిచెప్పుదు భుజాస్తంభోరుకుంభీనసా
భివక్ష్యే శిఖాయితాసిముఖనిర్భిన్నారియా నాకుమా
రుని³ యాదార్యము రూపు రేఖయును నోర్పు న్నేర్పుఁ గారుణ్యవ
రసముం గీర్తనము స్థలంబు చలము న్రాడట్టిరాచూలికిన్.

15

1. టలో 11-12-13 పద్యములకుబదులుగా; వ. విచారించి రుక్మబాహునిపుత్రి యున్మిఁ
దెలిసి నిజపురోహితుం డగుగాలవాఖ్యనిం బంచిన నతండునుం జని భీమన్యపతనూభవుం డైనరుక్మ
బాహునిం గని. అనువచనము గలదు. 2. ట-లో నీపద్యము లేదు. 3. చ-యోదార్యమవార్థ్య
భైర్యము.

ప్రస్తుతం

అనేగొంది వెండిశాసనము.

(శివాజీనాటికి-శ. స. ౧౫౭౨.)

నెను ౧౬౧౭-వ సంవత్సరము బళ్లారిలో డిప్యూటీ కలెక్టరుగా నున్నసమయమున నా కత్యంతమిత్రులును దత్తాలనుం దానెగొందిసంస్థానాధిపతియు వైన శ్రీమంతు శ్రీరంగదేవరాయలవారు శ్రీతిపూర్వకముగా నాహ్వానము చేసి నందున నే నానెగొందికిఁ బోయి మూడుదినములుండి రాయలవారి యాతి భ్యమునకుఁ బాత్రమైతిని. ప్రసంగవశమున సంస్థానముపూర్వచరిత్రముం దెలుపు పత్రము లేవైన నున్నవా యని యడుగ నున్నవన్నియు “A never to be forgotten Empire” అనుగ్రంథమును రచించిన శ్రీ బి. సూర్యనారాయణరావు గారి కదివఱకే యీయఁబడిన వనియు, శివాజీనాడు పుట్టినవెండిరేకుశాసన మొకటిమాత్రము గలదనియుఁ జెప్పి యాశాసనము రాయలవారు నా కిచ్చిరి. అది నేను చెన్నపురి తీసికొనివచ్చి దానికిఁ బ్రతిబింబపుదిమ్మఁ జెక్కించి మాతృ కను దిరుగ రాయలువారికిఁ బంపివైచితిని. అదియే ప్రస్తుతశాసనము. ఇది ౧౨ అంగుళములపొడవును ౬ అంగుళముల వెడలుపును గలపలుచనివెండి రేకుపై నొకప్రక్క నంతయు రెండవప్రక్కను గొంతభాగమును జెక్కఁబడి యున్నది. భాషయు లిపియుఁ గూడ మహారాష్ట్రము. లిపిపోలిక మహారాష్ట్రములో మోడికత్తని చెప్పుదురట. బ్రహ్మశ్రీ కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావు గారు మూలమును దెలుఁగక్షరములలో వ్రాసి దానికి సరియైన తెలుఁగర్థము కూడ వ్రాసియిచ్చినందున వారి కనేక వందనము లర్పించుచున్నాఁడను.

కర్ణాటకప్రభు వగుశ్రీరంగరాయలు తనరాజ్య మన్యాక్రాంత మయినందునఁ బరస్థలమునకుఁ బోయి యచ్చట మృతినొందినందున వారిదేవి యగు తిమ్మాజియమ్మగారు తమకొమాళ్లు తిరుమలరాయలు, రామరాయలు ననునిద్దఱును వేంకటకృష్ణప్ప యనునవీలును సహాయమిచ్చి శ్రీశివాజీప్రభువునొద్దకుఁ బంపఁగా నాయన వారిదుస్థితికి వగచి వారిజీవనార్థమై యానెగొందికి సమీపమందతిగ్రామములు కొన్ని “బాగీరు”గా నిచ్చిన ట్టిశాసనము చెప్పుచున్నది.

శ్రీ. ౧౫౬౫ సంవత్సరములో జరిగినతాళికోట సహాయుద్ధమునందు మహమ్మదీయరాజులచే గర్హటరాజులు పరాజితులై విజయనగరరాజధానిని విడిచి పెనుగొండ పాటిపోయి రనియు నప్పటినుండియు గర్హటరాజ్యము క్రమక్రమముగ క్షీణించుచు రాగా దూర్పుభాగములు గోలకొండరాజులును బడవటి భాగములు విజయాపురపు (Bijapur) రాజులు నాక్రమించుకొని రనియు, సంతలో శివాజి విజయాపురపురాజుల నెదిరించి స్వతంత్రుండై వా రాక్రమించుకొనియున్నభూముల గొన్నింటి దా నాక్రమించుకొనియె ననియు జరిత్రజ్ఞులకుం దెలిసినవిషయమే. ప్రస్తుతశాసనమందు జేర్కొనబడిన శ్రీరంగరాయలే కర్హటరాజు లని పేరుపొందినవారిలో గడపటివాడుగా దోచుచున్నది. ఈతడు వేలూరిలో రాజ్యముచేయుచుండి శత్రువులచే బరాజితుడై చెంజీ, తంజావూరు, మధురదేశముల నేలుచుండినసామంతరాజుల యండఁ జేరి యుండఁగా, ఇక్కేరిసంస్థానాధిపతి యగువీరభద్రనాయకుని జంపి యతనితమ్ముడగుశివప్పనాయకుండు రాజ్య మాక్రమించుకొని తన యధికారమును స్థిరపఱుచుకొనుటకై మహిసూరురా జగుచిక్కదేవరాయని సాహాయ్యము గోరి తిరస్కృతుడై రాయనామానిశిష్టుఁ డైనశ్రీరంగరాయలఁ జేపట్టి యతనిజీవనాధ్యము తనసీమలోని హాసను, బేలూరు ననుపరగణాల నిచ్చి నిలువఁజెట్టుటచే రాజభక్తుఁ డనుఖ్యాతిం బడసినందున రాజభక్తు లగుకొండఱి యితరసామంతరాజుల సాహాయ్యమును సంపాదించినట్లును బిదప నీశివప్పనాయకునిని జిక్కి దేవరాయలకును యుద్ధముజరిగినట్లును దిరుమలార్యకృత మగు “చిక్కదేవరాయవంశావళి”యనుకన్నడవచనగ్రంథమందుఁ జెప్పబడియున్నది.*

ఈవిషయమై “శివతత్వైరత్నాకర” మను సంస్కృతగ్రంథము నప్రమ కల్లోలమందుఁ జతుర్దశతరంగమునఁగూడఁ జెప్పబడియున్నది.†

రామరాజీయకృతిపతి యగుకోదండరామస్వపతి ఆసన మనుపట్టణము సమీపమున మైనూరువారితోఁ బోరి వారిని జయించిన ట్లాగ్రథమం దున్నది. ఇదియే చిక్కదేవరాయలకును శివప్పనాయకునకును జరిగినయుద్ధము. ఈ యుద్ధమునందు శ్రీరంగరాయలు, నాతనిజ్ఞాతి యగుకోదండరామరాజును శివప్పనాయకునిపక్షమునఁ బోరినట్లును శ్రీరంగరాయలు యుద్ధములో మృతిపొందినట్లును గనఁబడుచున్నది. ఇప్పటి కప్పుడే విజయనగరప్రాంతదేశ మంతయు

* చూ. Sources of Vijayanagar History pp, 309 & 310.

† చూ. Sources of Vijayanagar History pp. 356 & 357.

శివాజీస్వామీశ మైనది శ్రీరంగరాయలయనంగర మతనికొడుకులను శివప్పనా యుకుఁ డాదరింపనంబునఁ బట్టి రిని శివాజీయొద్దకుఁ బంపఁగా శివాజీ కరుణించి వారిజీవనార్థమై స్తుతశాసనములో నుదాహరింపఁబడిన గ్రామముల నిచ్చిన ట్లగవడుచున్నది. ఈ గ్రామములు తుంగభద్రానదికి దక్షిణభాగమున విజయనగరమునకు సమీపమున నున్నవి. రామరాజీయమువలనఁ గోదండ రామరా జీకాలమునందు, ఆనేగొందిసంస్థాన మేలుచున్నట్లు కనుపట్టుచున్నది. శివాజీచే దత్తములైన గ్రామములు కోదండరామరాజుదేశములోఁ జేరనివై యుండవచ్చును. పిదప నీరెండుసంస్థానములును జేరి యచేకపరిణామములను బొందఁగా నిప్పటియా నెగొదిసంస్థానము నిలిచినది. ఇదియంతయుఁ దుంగభద్ర కుత్తరభాగమున నిజామురాష్ట్రములోఁ జేరియున్నది.

ప్రస్తుతశాసనమువలనఁ గర్ణాటరాజ్యముయొక్క యత్యంతావసానదశ యెట్లుండినది తెలియవచ్చుచున్నది. శాసనకాలము ౧౫౭౯-వ శకసంవత్సర మునకు సరియగు హేవిశంబినంపత్సర వైశాఖశు ౧౨. ఈసంవత్సరము క్రీ. ౧౬౫౭-వ సంవత్సరమునకు సరిపోవును.

ఈశాసనములలోఁ బేర్కొనఁబడిన శ్రీరంగరాయలు క్రీ. ౧౬౩౯ సంవత్సరములోఁ జెన్నపట్టణప్రదేశము నింగ్లీషువారి కిచ్చిన శ్రీరంగరాయలే. ఈతఁడే కర్ణాటరాజు లనిచెప్పఁదగినవారిలోఁ గడపటివాఁడు. ఇతనిపిదపఁ గొంతకాలమువఱకుఁ గొందఱు కర్ణాటరాజుల మని పేరుపెట్టుకొని యుండిరి గాని వారిరాజ్యము నామావశిష్టము. శ్రీరంగరాయలు క్రీ. ౧౬౬౫ సంవత్సరమువఱకు జీవించియున్నట్లు కొన్ని శాసనములవలనఁ గనఁబడుచున్నది.* మఱియు, శివాజీ కర్ణాటదేశమును క్రీ. ౧౬౭౭ సంవత్సరములో నాక్రమించు కొన్నట్లు కొన్ని యాధారమువలనఁ గనపట్టుచున్నది. (చూ. History of Aungazib, by Sarkar Vol. IV, Ch. 43.) వీనినిబట్టిచూడఁ బ్రస్తుతశాసనము కల్పితమేమోయని యనుమానము పుట్టుచున్నది. ఎట్లయినను శాసనమును ప్రకటించుట యుపయోగకరమే. సత్యాసత్యములు చర్చవలనఁ దేలును.

జయంతి రామయ్య.

* చూ. The third Vijayanagara Dynasty by Row Sahib H. Kristna Sastri.

— శాసనమూలము - మొదటిప్రక్క. —

- ౧ శ్రీ
 ౨ రాజేశ్రీ తిరుమలరావగోసా
 ౩ వీయాసిఁ
 ౪ శ్రీమద్రాజాధిరాజరాజపరమేశ్వరశ్రీవీరప్ర
 ౫ తాపశ్రీవీరసీవాజీరాజే కృతానేకవి
 ౬ జ్ఞాపనా తుమచే వడిల రాజేశ్రీశ్రీరంగరాజయా
 ౭ ణీరాజ్యఅనాక్రాంతహోడిన పరస్థలిదే
 ౮ వాధీనజాహల్యాకడునపుణ్ణేతుమచేసంరక్షణ
 ౯ వ్వావే యాబదల మాతోశ్రీ తిమాజేంమాయాఃశితుష్టా
 ౧౦ సవరామరావ ఉభవతాన వ్యంకటకృష్ణాపా
 ౧౧ వకీలయాసనమాగమే దేడిన అష్టాపాసీపాఠ
 ౧౨ విలేత్యాజేవరూస సర్వము॥ర అవగతహోడినతదా
 ౧౩ సారతుమచే సంవరక్షణబదల తాలూక మొకరరికరు
 ౧౪ నదిలైత॥
 ౧౫ ౧ సంస్థానవిద్యానగర అనీగుంది
 ౧౬ ౧ గంగావతీ వ॥ ౧ హోనురసమత
 ౧౭ ౧ కపలీసమత ౧ వండసమత
 ౧౮ ౧ కమలాపురసమత ౧ దరోజీసమత
 ౧౯ ౧ తకలకోట వ॥ ౧ బాణరావి అంతా
 ౨౦ సీరేకోలసమతదే.

— రెండవప్రక్క —

- ౨౧ ఏణేప్రమాణేస్థల తుష్టాన సుపుద్గకరూసదే
 ౨౨ వీల అనేఁ తరితుష్టా ఆచేంద్రార్కవంశపారంపర
 ౨౩ అనభవకరూస శ్రీస్వామిచేడే శ్రీతుంగభద్రా
 ౨౪ స్థానదేవతా సేవాధర్మ ఇత్యాదికరూసఘేడిన
 ౨౫ సుఖిరూప రాహతసే కరావే యాధర్మనకోణీలిం
 ౨౬ తరకేలియా ఆపలే కులస్వామి గురూచశఫత
 ౨౭ ఆహే జాణిజే ఛ ౧౦ మాహే జమాదిలావల్ సు॥న
 ౨౮ మాసనమైన అలఫ హేవిలంబీసంపఛరవైశా
 ౨౯ ఖిను॥ ౧౨ శకే శాలివాహన ౧౫౭౯ రుజు.

మొదటి ప్రశ్న — ఇది, ఎవరిది.

20

१	मङ्गल	१	शुक्र
१	मङ्गल	१	शुक्र
१	मङ्गल	१	शुक्र
१	मङ्गल	१	शुक्र

— పైదానికిఁ దెనుఁగఁగము. —

శ్రీ

రాజశ్రీ తిరుమలరావుగారికి.

శ్రీమహారాజాధిరాజరాజపరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతాప శ్రీవీరశివాజీరాజు కృతానేకవిజ్ఞాపనము. మీతండ్రి యైనరాజశ్రీ శ్రీరంగరాజు రాజ్యమన్వయక్రాంతమై పరస్థశమున మరణమునొందినందున నీకముందు మీసంరక్షణ కాపలయు ననునదైశముతో మాతృశ్రీ తిమ్మాజిఅమ్మ మిమ్మును రామరాయని యిద్దఱును వెంకటకృష్ణపు వకీలును వెంటయిచ్చి మాయొద్దకుఁ బంపిరి. అందువలన సంగతులన్నియుఁ దెలిసికొని మీసంరక్షణనిమిత్తమై యీక్రిందితాలూకాలు మీకిప్పించుటయైనది. త॥ (తప్పీలు.)

౧ సంస్థానవిద్యానగర ఆనేగొంది

౧ గంగావతీ ప॥ (పరగణా)

౧ కపలీసమత

౧ కమలాపురసమత

౧ తకల్కోట ప॥

౧ హోనూర్ సమత

౧ వండసమత

౧ దరోజీసమత

౧ బాణారావీలంతా

సీరేకోలసమతదే.

ఈప్రకారము స్థానములు మీనుభుద్దు (స్వాధీనము) చేసియిప్పించవలెనది. కనుక మీరు ఆచంద్రార్కము వంశపరంపరగా ననుభవించి శ్రీస్వామి డేత్రమైన తుంగభద్రాస్థానమందు దేవునిసేవ ధర్మము మొదలైనవి చేయుచు సుఖరూపముగ నుండవలసినది. ఈధర్మమున కెవరైన నడ్డుపడినయెడలఁ దన కులస్వామితోడు, గురునితో డని తెలిసికొనవలసినది. చందు ౧౦ జమాదిల వల్ నెల ను॥ సమానసమస్తైన అలఫ్ (అరబ్బీలో హిజ్రీసంఖ్య) హేవిలంబి సంవత్సర వైశాఖశు॥ ౧౨. శాలి. ౧౫౭౯ రజు.

ఆనేగొంది వెండిశాసనము.

II.

బ్రహ్మశ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులుగారు ౧౯౧౭లో నీశాసనము చదువుటకై నాయొద్దకుఁ బంపియిండిరి. ఇయ్యది యాంధ్రులచరిత్రకంటె మహారాష్ట్రులచరిత్రకు నెక్కుడుగ సంబంధించినదిగనుక దీనిని మహారాష్ట్రపత్రికలోఁ బ్రకటింపవలయు ననినాకుద్దేశముండెను. కాని పరిషత్ పత్రికలోఁ బ్రకటించిన తరువాతఁగాని యితరపత్రికలలో వేయుటకు వీలులే దని పంతులుగారు చెప్పినందున నాఁగవలసి వచ్చెను.

ఈశాసనమును జూచినప్పటినుండియు నాకు దీనినిగుఱించి కొన్నిసంశయములు కలిగెను. మహారాష్ట్రులచరిత్రకు సాధనముల సంపాదించుటకై జన్మమంతయు దారవోయుచు నిదివఱకు నిరువదిసంపుటములసాధనములను బ్రకటించిన నామిత్రులగు శ్రీయుత విశ్వనాథరాజవాడెగారికి దీనియచ్చొకటి పంపి నాయభిప్రాయముఁ దెలియఁజేసితిని. వారును నాయభిప్రాయముతో నేకీభవించిరి. ఈమధ్య శ్రీరామయ్యపంతులుగారు నీశాసనమును నచ్చునకుఁ బంపుచు నాకుఁ జూపినందున నాసంశయములు వారికిఁ దెల్పుట ధర్మమని తలఁచి తెలిపితిని. అందుమీఁద వారు తమయభిప్రాయమును గొంతవఱకు మార్చుకొని నాయభిప్రాయమునుగూడ వ్యాసరూపమునఁ బ్రకటింపుఁడని కోరిరి. నే నీవ్యాసము వ్రాయుట కిదిహేతువు.

ఈశాసనము కల్పితమనుటకుఁ బెక్కుకారణములు కలవు. అవి యేవియనః-

౧. శాసనమునందుఁ జూపఁబడిననాటికి, నందు దానము చేయఁబడిన

గ్రామములకును శివాజికిని సంబంధము లేదు.

౨. శ్రీరంగరాయలు క్రీ. శ. ౧౬౫౭తరువాతఁగూడ బ్రతికియుండెను.

౩. తిమ్మాయప్ప శ్రీరంగరాజుల భార్య కాదు.

౪. శాసనమందలి తురకతిథులును, హిందూతిథులును సరిపోవుట లేదు.

పారసీసంవత్సరములపేరు సరిగ లేదు.

౫. అక్షరములు శివాజికాలమునాటివి కావు.

౬. భాష శాహుకాలముకంటెఁ బ్రాచీనము కానేరదు.

ఈకారణముల నొక్కొక్కదాని నెత్తుకొని కొంచెము వివరముగ నాలోచింతము.

౧. శాసనము శా. శ. ౧౫౭౯వైశాఖశుద్ధ ౧౨వినమున నిచ్చినట్లున్నది. ఇయ్యది క్రీ. శ. ౧౬౫౭వప్రిల్ నెల యగును. ఈకాలనాటికి శివాజికిని గర్జాటమునకును నేవిధమైనసంబంధమును గలుగలేదు. శాసనమందుఁ జెప్పబడిన గ్రామాదులు కర్ణాటాంధ్రదేశములసరిహద్దున నున్నవి. శాసనమునందలి పర్గణాలును సమతును అన్నియు నప్పటి ఆనేగొందిసంస్థానమునకు సంబంధించినవి. పర్గణా యనఁగా నిప్పటి యొకతాలూకా; సముత్తరంగా నిప్పటి యొకఫిర్కా. సమతునుబట్టియే సముద్దా రన్న పేరు వచ్చినది. శాసనమందలి గ్రామములు కొన్ని యిప్పుడు వైజామురాజ్యములో నున్నవి. కొన్ని బ్రిటిషు ఇండియాలో నున్నవి. గంగావతీ పరగణా యనునది యిప్పుడు వైజామురాజ్యమందలి రాయచూర్ జిల్లాలోని యొకతాలూకా. తుంగభద్రకు సుత్తరమున నున్నది. కంపలీ, కమలాపుర, సమతులు, తకలకోటపరగణా, హోసూరు దరోజీ సమతులు బల్లారిజిల్లాలోనివి. ౧౬౫౭లో శివాజి యిటువైపు రాలేదు. వీనిని స్వాధీనపఱచుకొనలేదు. అట్టిస్థితిలో నీ దేశభాగమునం దాతఁడు దానధర్మములు చేయుట యెట్లు సంభవించును? ఆతనిస్వాధీనమునందు లేనిప్రాంతపు టూళ్లనిమిత్త మాతనియొద్దకు నెవరైనను బోవుదురా?

ఇదియుఁగాక యీకాలమున శివాజితండ్రి యైనశహాజి బ్రతికియుండెను. అతఁడు విజాపురమువారియొద్ద సరదారుఁడుగ నుండి వారిసత్కమునఁ గర్ణాటమందలి రాజ్యములను గెలుచుచుండెను. తండ్రి బ్రతికియుండఁగ శివాజి కర్ణాటకమందు నాతనిస్వాధీనమం దున్నప్రదేశముతో నేవిధ మైనజోక్యమును గలుగఁజేసికొనలేదు. తండ్రి పోయినతరువాత నతనిరాజ్యములో భాగ మడుగుటకు క్రీ. శ. ౧౬౭౭లో అనఁగా నీశాసనకాలమునకు ౨౦వేళ్లు తరువాత శివాజి కర్ణాటాంధ్రద్రావిడదేశములకు వచ్చెను. కావునఁ దండ్రి బ్రతికియుండఁగాఁ దనకు సంబంధము లేనట్టియు, తనతండ్రికిఁ గొంతపాతకు సంబంధము కలిగియున్నట్టియు దేశములకు దానపత్ర మిచ్చు ననుట యసంభవము.

క్రీ. శ. ౧౬౫౭లో శివాజి విజాపురమువారికి సాయము చేయు నిమిత్తమై మోగలుసైన్యములతోఁ బోరాడుచున్నట్లు కానవచ్చుచున్నది. (Sarkar's History of Aurangzeb Vol. IV, p. 32 & 33.) కావున విజాపురమువారి స్వాధీనమం దున్నట్టివియుఁ దనతండ్రికి సంబంధించినవియు, నగు గ్రామములు దానముచేయుట సంభవించదు. అట్టిదానము వుచ్చుకొనినవారికి దానమువలన నేమి ప్రయోజనము?

౨. ఈ శాసనము శ్రీరంగరాయల కుమారు లయినతిరుమలరాయల కీ ముఁబడినది. ఈ శ్రీరంగరాయలు శాసన కాలము (క్రీ. శ. ౧౬౫౭) వఱకు మరణము నొందినట్లు చెప్పఁబడినది. ఇంగ్లీషువారికి క్రీ. శ. ౧౬౩౯లో జెన్న పట్టణము కాలునకిచ్చిన శ్రీరంగరాయలె యీతఁడని శ్రీజయంతిరామయ్య గారును, 'విజయనగరచరిత్రసాధనములు' అనుగ్రంథమును బ్రకటించిన శ్రీ కృష్ణస్వామిఅయ్యంగారును వ్రాసియున్నారు.¹ ఆ నెగొంది కొన్నిదినములు తన స్వాధీనమందుంచుకొని, రాజ్యచ్యుతుఁడై యన్యుల నాశ్రయించి యచ్చుటచ్చుట నుండి మరణమును జెందినవాఁ డీశ్రీరంగరాజె యయినందున, వీరు చెప్పిన ట్లీయిద్దఱు శ్రీరంగరాయ లొకఁడే యని తలంఠము. రామరాజీయ మును బట్టిచూడ నీతఁ డళియరామరాజునంతటివాఁడు. అళియరామరాజుకుమారుఁడు శ్రీరంగరాజు, వానికుమారుఁడు చిన వెంకటరాజు, వానికుమారుఁ డీశాసనపు శ్రీరంగరాజు. ఇట్లీతఁడు, అళియరామరాజునకుఁ గుమారుని మనుమఁడు. కాని యళియరామరాజుతమ్మఁ డైనవేకంటాద్రికి మనుమఁ డైనగోపాళుఁ డితనిని పెంచుకొనెను. ఈశ్రీరంగరాజు వేలూరులో రాజ్యము చేసినట్లు చెప్పఁబడినది. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౬౪౨వ సంవత్సరమునందు అఱ్ఱోబరు నెలలో² ౨౯వ తేదిన రాజ్యాభిషిక్తుఁ డయ్యెను. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౬౫౭తరువాతఁగూడ జీవించియున్నట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఒకవైపునుండి గోలకొండవారును, మఱియొకవైపునుండి విజాపూరమువారును నీతనిరాజ్యమంతయు నాశ్రమించుకొని యీతనిని నామమాత్రానశిష్టునిఁ జేసిరి. పోయినరాజ్యమును మరల సంపాదించవలె నని యీతఁడు ౧౬౫౭-౫౮సం॥ లోఁ గొంతప్రయత్నము చేసెను. ౧౬౬౧లో బెదనూరువారితోఁ గలసి మైసూరురాజుతో యుద్ధము చేసెను.³ ఈతఁడు చరమదశలో మధురనాయకులయాశ్రయముఁ జేరి యచ్చటనె మృతి నొందినట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఈతని పేరు నుదాహరించునట్టి శాసనములు పెక్కులు మధురనాయఁ కులులిచ్చినవి కానవచ్చుచున్నవి. క్రీ. శ. ౧౬౬౫ వఱకుఁగూడ నీతఁడు జీవించియున్నట్లు దానినిబట్టి మన మూహింపవచ్చును.⁴

ఇట్లు ౧౬౫౭కుఁ దరువాతఁగూడ బ్రతికియున్నవాఁ డంతకుఁ బూర్వమే మరణించె నని యీశాసనమందుఁ జెప్పఁబడియున్నందున నిది నిజమైనది కా

1. Pro. S. Krishnaswami Iyengar's Sources of Vijanagar History p. XlV. 2. The founding of Fort St. George p. 25. 3. Sarkar's Aurangazeb Vol. IV, p. 251. 4. Marshall's Report 1911-12, p. 193.

దచి సంశయింపవలసి యున్నది. రామరాజీయమునందు నీశ్రీరంగరాయలు కుతుబుశాహతో బోరాడిన ట్లున్నది:-

ఉదయగిరిదండ వెలుగొందుచుండుకుతుబు

శాహు బలదర్పదవహుతాశనుని నడచి

వినుతి గాంచెను సకలభూజనులచేత

రమ్యగుణహారి శ్రీరంగరాయశౌరి.

౫౩౯

కుతుబుశాహతో బోరాడినవాఁ డీ శ్రీరంగరాయఁ డని మనము చరిత్రవలన నెఱుంగుదుముగనుక నీతఁడె యింగ్లీషువారికిఁ జెన్నపట్టన మిచ్చినవాఁ డని యనుకొనవచ్చును.

3. కాని యిందు కొకసంశయము కలుగుచున్నది. శాసనమునందు తిమ్మయమ్మగారు తిరుమలరాయలను, రామరామయలను వెంటనిచ్చి వెంకట కృష్ణప్పనకీలును శ్రీశివాజియొద్దకుఁ బంపిన ట్లున్నది. అందువలన నీతిమ్మాజీ యమ్మ యీపిల్లలకుఁ దల్లి యని తలఁచి శ్రీరామయ్యసంతులుగా కీమై శ్రీరంగ రాజుజేవి యని వ్రాసిరి. కాని తిమ్మయమ్మ భార్యగాఁ గలశ్రీరంగరాజే కావలయు నన్న నీతఁ డాశ్రీరంగరాయలు కాఁజాలఁడు. రామరాజీయము నందు నీతనికిఁ బాపమ్మ, రాఘవమ్మ, వెంగమ్మ, అనుముగ్గురుభార్య లుండిరని చెప్పఁబడినది (3౬౧ - ౨) కావున శాసనమువాఁ డీశ్రీరంగరాయఁడు కాఁడే మో యని సంశయము కలుగుచున్నది. కాని రామరాజీయమునందు వర్ణింపఁ బడిన శ్రీరంగరాయలనువారిలో నొక్కనికిఁదక్క నెవరికిని దిమ్మాంబ భార్యగా లేదు. రామరాయని తమ్ముఁడు తిరుమలరాయనికుమారుఁ డగుశ్రీరంగరాయనికి తిమ్మాంబ యనుభార్య గలదు. కాని తండ్రికిఁ గుమారునకు సంపండ్లయంతర ముండఁజాలదు, కనుక, శాసనములోనివాఁ డీశ్రీరంగరాజు కాఁజాలఁడు.

ఇట్లు భార్యవిషయమై వచ్చినసంశయమున కింకొకవిధముగ సమాధా నము చెప్పవచ్చును. గోపాలరాజు దత్తపుత్రుఁ డైనశ్రీరంగరాజుతల్లివేరు తిమ్మాంబ. ఈమెయే తిమ్మాజియమ్మ యనిశాసనమునందుఁ జేర్చొనఁబడినది. ఇట్లయినయెడలఁ బిల్లలను శివాజియొద్దకుఁ బంపినది వారితల్లి గాక యవ్వ యిది మనము తలఁపవచ్చును.

శాసనమునందు “ఫ (చందు) ౧౦ మాహేజమాదీలావల్ ను॥ సమాన సమ్మసై॥ అలఫ్ హేవిలంబి సంఫర్ వైశాఖ శు॥ ౧౨ శోకే శాలివాహన ౧౫౭౯” అనియున్నది. ఇం దుదాహరింపఁబడిన ఫారసీ తేదులను, హిందూ

తేదులను బోల్పిచూడఁగా, శా. శ. ౧౫౭౯లోని వైశాఖమాసమునందు జమాదిలావత్ నెల రాదు. శా. శ. పత్నరములు గతము లనుకొనినను రాదు, వర్తమాన మనుకొనినను రాదు. ఎన్నియోసంవత్సరములతరువాతఁ గృత్తిమపు సనదుల నిర్ధనలుచువా రిట్టిపారచాటు చేయుట సహజముగదా? ఈరెండు తేదులలో నేదియో యొక్కటి యైన నిజమైనది కలదేమో పరీక్షించిచూతమన్న వారము పే రిచ్చియుండలేదు. కావున సరిచూచుటకు వీలులేదు.

ఇదిగాక ఘరసినంవత్సరము సంఖ్యగూడ సంశయముగ నున్నది. ఇందు నీయఁబడినది 'సమానసమసైక్ అలఫ్' సమాన = ౮. అలఫ్ = ౧౦౦౦ కాని నడుమనున్న 'సమసైక్' అన్నదానికి నర్థము లేదు. 'ఖుచనేక్' అన్నియున్న యెడల ౫౦ అని యర్థము. అది తప్పు మనకు ౧౦౬౮వ హిజ్రీకావలెను. ఆయర్థము వచ్చుటకు 'సమానసితైక్ అలఫ్' (౧+౬౦+౧౦౦౦) అని యుండవలెను. ఇట్లు లేక సంశయాస్పరముగ నున్నది.*

౫. అక్షరములు శివాజినాటివి కానని శ్రీయుత విశ్వనాథకాళినాథ రాజవాడెగారియభిప్రాయము. వీ రాకాలమునాటియత్తరములు, గ్రంథములు, శాసనములు నెన్నియో చూచినతజ్ఞులు గనుక వారియభిప్రాయము మన మంగీకరింపవలసియుండును.

౬. భాషయు శివాజినాటిది గాదు; శాహూకాలమునాటిదిగఁ గాన వచ్చుచున్నదియని రాజవాడెగారి యభిప్రాయము. శివాజినాటివ్రాతలలో తురకపదము లెక్కువగ నుండును. శాహూకాలమునఁ దక్కువగ నుండును. అదియుఁగాక భాషాసంప్రదాయముగూడఁ గొంతవఱకు మాతినది కావున నిదియు సంశయమునకుఁ గారణమే.

ఇట్లు పెక్కుకారణములఁ బట్టిచూడ నిది శ్రీ శ. ౧౬౫౭లోఁ బుట్టలేదని

* శ్రీయుత స్వామికణ్ణపిళ్లగారికి నిందితకము వ్రాసి పంపి వారియభిప్రాయ మడు గఁగ వా రిట్లు వ్రాసిరి. "శా. శ. ౧౫౭౯గతము హేవిలంబి యగును. అందు వైశాఖశుద్ధ ౧౨ శ్రీ. శ. ౧౬౫౭వ సంవత్సరము ఏప్రిల్ నెల ౧౫వ తేది బుధవార మగును. అయేటజమాది లావత్ నెలలోని ౧౦వ చందునాఁడు పిత్రేవరనెల ౧౮వ తేది శనివార మగును. కావున నీతేది క్రమముగ లేదు." కావున నిందలి శకసంవత్సరములు గతము లనియే తీసికొనవలెను. ఎందుకన సంవత్సరముపేరు వ్రాయుటలో నెవరును భారపాటుపడదు. చట్టనిర్మాణసభయొక్క కార్యనిర్వాహకత్వ మనుమహాసముద్రమువంటి కార్యభారమును వహించుచును నాయత్తరమునకు వెంటనే జవాబిచ్చినందుకు శ్రీయుతపిళ్లగారియెడ నేఁ గృతజ్ఞుఁడ.

మనము నిశ్చయింపవచ్చును. కాని యిదిశామాకాలముననో యంశకుఁ గొం
ఁజెముతరువాతికాలముననో పుట్టియుండునోకాని మఱి యిట్టిచలఁ బుట్టియుండు
దని తోఁచెడిని. ఎందుకన నిందుఁ జెప్పఁబడినసంగతులు కొన్నిన్వభావికముగఁ
గానవచ్చుచున్నవి. శ్రీరంగరాజు రాజ్యభ్రష్టుఁడై యశ్వత్థలంబున మరణమం
దుట యొకసత్యము. అతనికి తిమ్మాంబ తల్లియుండుట యొకటి. వెంకటకృష్ణప్ప
వక్త్రీలును వెంటనిచ్చి పిల్లలనిద్రఱను శివాజియొద్దకుఁ బంపినట్లున్నది. శ్రీరంగరాజు
చివరదినములలో మధుర నాయఁకులయొద్దనుండుట చరిత్రవిదితమే. మధుర
నాయకుఁ డైనచోక్తాఘనిమంత్రియే వెంకటకృష్ణప్ప.* మధురచరిత్రలోనాతని
పేను సుప్రసిద్ధము కావున శ్రీరంగరాయలు పోయినతరువాత, ఆతనికుటుం
బము, మధురలో నుండుటయు శివాజి దక్షిణమునకు వచ్చినప్పుడు, ఆతఁడు
తంజావూరునకువచ్చి, మధురనాయఁకులనుగెలిచి వారియొద్దనుండి కప్పము తీసి
కొనుకాలమందు తిమ్మాజియమ్మగారు వెంకటకృష్ణప్పను బతిమాలికొని తన
మనుచులను శివాజియొద్దకుఁ బంపి, యతనికి దయపుట్టునట్లు చేసి, ఆనెగొంది
సంస్థానమందలి కొన్నిగ్రామములఁ బడసియుండును. ఇందు నసంభవ మేమియు
లేదు. ఈసమాచారము జరిగియున్నయెడల క్రీ. శ. ౧౬౭౭లో జరిగియుండ
వతెను. అప్పుడు శివాజి తిరుమలరాయలకు సనదు యిచ్చెనో లేదో తెలియదు.
కాని తరువాత మహారాష్ట్రలు ప్రబలులై, ఆనెగొందిప్రాంతమువైపు దాడికివచ్చు
కాలమందు శాహుకాలమునకుఁ దరువాతను, మీసనదులు తెండని యానె
గొందివారి నడిగినపుడు, పూర్వపుకాగితపుసనదును బట్టియో, లేక పూర్వము
నుండి పరంపరగావచ్చుసమాచారమునుబట్టియో యీసనదు సిద్ధముచేయిం
పఁబడియుండును. ఇంతియకాని యిది కేవలము సభూతపూర్వకల్పనకాదని
తోఁచుచున్నది.

కొమఱ్ఱాజు - వేంకటలక్ష్మణరావు.

* ఈ వేంకటకృష్ణప్పనాయకుడే వచనజైమినిభారతమును రచించినవాఁడు.

శ్రీకృష్ణ.

శ్రీనాథుని నూతనశాసనములు.

౧౯౧౦

ఈశంసత్పరము (౧౯-౨౦) ప్రభుత్వపు శాసనశాఖ (Epigraphy) వారి చేత బ్రకటింపఁబడిన కార్యనివేదనమునందు శ్రీనాథ మహాకవిచే రచింపఁబడిన తామ్రశాసనములు నాలుగుదాహరింపఁబడియున్నవి. ఈ నాలుగును బెదకోమటి వేమభూపాలునిచే నీయఁబడిన దానములు. అవి యాంధ్రభాషాభిమానులచే గమనింపఁ బడఁదగినవి. ఒకశాసనమునందు (నెం-౧ రు) శకము లేదు. చివరరేకుమాత్రము కలదు. అందు నీ క్రిందిశ్లోక మున్నది.

దాతా కోమటి వేమనామ నృపతిః పాత్రం గురుశృంకరః

స్థాశంచేత్తినపాడురత్రతు కవి శ్రీనాథభట్టారకః

కాలశ్చేచ్ఛినరాత్రిపుణ్యసమయస్సాక్షీమహాశ్రీగిరిః

క్రేయఃకిన్నతు వర్ణ్యతే సుకవిభిస్సుభ్యంతు తచ్ఛాసనమ్.

దీనినిబట్టిచూడ నీదానము శివరాత్రిపుణ్యసమయమందు శ్రీశైలము మీఁద రాజుచే జేయఁబడినట్లు కానవచ్చుచున్నది. గ్రహీత గురుశంకరుఁడని చెప్పఁబడియున్నది. గురుశంకరుఁడనఁగా దేవుఁడైనశంకరుఁడుగావచ్చును. శంకరపీఠము నధిష్ఠించినగురువులవారు కావచ్చును.

రెండవశాసనము (నెం॥౧౩ రు) శా. శ. ౧౩౨౬. తారణనాటిది. శ్రీ. శ. ౧౪౦౪ అగును. ఇందు దైన్యచూడామణి యగుపెద్దియజ్ఞకుఁ ద్రిలింగవిషయమందలి ఖండవాటిస్థలమున నున్న ‘కల్పవాములు’ అనుగ్రామము దానము చేసినట్లున్నది. ఈబ్రాహ్మణునిది హారీతగోత్రము. ఇతఁడుగోదావరియొడ్డున నెన్నియో యూపములు పాతి పెక్కుయజ్ఞములఁ జేసెను. తనతాత యైన పాతయభట్టవలెనే బ్రహ్మసూర్యాది జ్యోతిషసిద్ధాంతములను జక్కగ నేర్చుకొనెను. పెద్దియజ్ఞతండ్రి గుండయార్యుఁడు, అతనితండ్రి పోతిభట్టు, ఆతని తండ్రి భీమేశ్వరసోమయాజులు, ఆతనితండ్రి నృసింహుఁడు. ఈజ్యోతిషికునకు శా. శ. ౧౨౯౬లో సనవేమరాజుగూడ నొకగ్రామము దానముచేసెను. (నెం॥ ౬రు).

పెదకోమటి వేమభూపతి రమారమి శ్రీ. శ. ౧౪౦౦ లనుండి రాజ్యమునకు వచ్చినట్లు శాసనములవలనఁ గానవచ్చుచున్నందున నీరాజు రాజ్యమునకువచ్చి

నదిమొదలు శ్రీనాథుఁ డీతనియొద్ద విద్యాధికారిగ నున్నట్లు కానవచ్చుచున్నది.

మూఁడవశాసనము శా. శ. ౧౩౩౩ (క్రి. శ. ౧౪౧౧) ఖరపంపత్తురఁ జూప మార్గశిరశుద్ధత్రయోదశి, ధనుస్సుంక్రాంతినాఁటిది. (నెం॥ ౧౪). పైశాసనమునందలి పెద్దియజ్వకే పైనిజెప్పబడిన నాటిలోనే నందమూ రస్సక్రామమీయఁబడినది.

నాల్గవశాసనము శా. శ. ౧౩౪౧ (క్రి. శ. ౧౪౧౯) వికాసినపత్తుర మార్గశిరము, ధనుస్సునాఁటిది. (నెం॥ ౨) ఇందుమూలమునఁ గొండఱు బ్రాహ్మణులకు రుద్రవర మనుగ్రామము దానము చేయఁబడినది. పెదకోమటివేమ నరపతి క్రీ.శ. ౧౪౨౦ వఱకుఁరాజ్యముచేసెను. కావున మొదటనుండియుఁ జవరవఱకు శ్రీనాథుఁ డీరాజునొద్ద విద్యాధికారిగా నుండె ననుట స్పష్టపడుచున్నది.

ఇదివఱకు శ్రీనాథునిశాసనము లెనిమిది మనకు దొరకినవి. వానిని గాలముననుసరించి యాక్రిందఁ బొందుపఱిచెదను. :—

౧. శా. శ. ౧౩౨౬ (క్రి. శ. ౧౪౦౪) కల్వవాముల తామ్రశాసనము.
(Epigraphical Reports 1919-20 C. P. No. 13.)

౨. శా. శ. ౧౩౩౦ (క్రి. శ. ౧౪౦౮) పొన్నుమల్లి శాసనము.
(Elliot's Collection p. 193.)

౩. శా. శ. ౧౩౩౧ (క్రి. శ. ౧౪౧౦) ఫిరంగిపుర శిలాశాసనము.
(Epi. Ind. Vol. XI p. 315 ఆం. సా. ప. పత్రిక సం. ౩. వుట ౨౬౧.)

౪. శా. శ. ౧౩౩౩ (క్రి. శ. ౧౪౧౧) నందమూరు తామ్రశాసనము.
(Epi. Reports 1919-20 C. P. No. 14.)

౫. శా. శ. ౧౩౩౪ (క్రి. శ. ౧౪౧౩) అలపాడు శాసనము.
(Epi. Reports 1908-09 C. P. No. 6.)

౬. శా. శ. ౧౩౩౭ (క్రి. శ. ౧౪౧౬) అమీనాబాదు శిలాశాసనము.
(Epi. R. 1909 No. 543. ఆం. సా. ప. పత్రిక వుట ౨౭౦.)

౭. శా. శ. ౧౩౪౧ (క్రి. శ. ౧౪౧౯) రుద్రవరము తామ్రశాసనము.
(Epi. R. 1919-20 C. P. No. 7.)

౮. శకము లేదు పినపాడు తామ్రశాసనము.
(Epi. R. 1919-20 C. P. No. 8.)

ఈశాసనములలో ఫిరంగిపురము అమీనాబాదుశిలాశాసనములు పూర్తిగ నాంధ్రసాహిత్యపరివత్తుత్రిక లోఁ బ్రకటింపఁబడినవి. (సం. ౩. వు. ౨౬౧) పొన్నుమల్లి, ఫిరంగిపుర్, అలపాడు, అమీనాబాదుశాసనములు. శ్రీవీరేశలింగముగారి కవులచరిత్రయొక్క చిత్రకోటిలో నీయఁబడినవి.

శ్రీ శ. ౧౮౦౦ మొదలు ౧౮౨౦ వఱ కనఁగా పెదకోమటివేమారెడ్డి ప్రభుత్వకాలమున శ్రీనాథుఁ డేమియుఁ గావ్యములను రచింపకుండునా యని సంశయముచు గలిగించుకొని శ్రీవీరేశలింగముగారి కాలములో నీతఁడు శివరాత్రి మాహాశ్మ్యమును రచించియుండు నని సమాధానము చెప్పినారు. (ఆంధ్రకవుల చరిత్రము. నూతనముద్రణము. పుట ౮౭౨) శ్రీవీరేశలింగముగారి యభిప్రాయ ప్రకారము ౧౮౨౦ కు లోపల వ్రాసెనో లేక తరువాత వ్రాసెనో నిశ్చయముగఁ జెప్పఁజాలముగాని, పెదకోమటివేమారెడ్డికాలమునందు శ్రీనాథుఁ డూరక పనిలేక సోమరివలెఁ గూర్చుండె నని మాత్ర మెవ్వరును జెప్పలేదు. వైశాసన ములపట్టికయే యిందుకు దృష్టాంతము. ఈకాలమున నీతఁ డారాజునొద్ద విద్యాధికారి; శాసనములకు సంబంధించినకవిత్వమును జెప్పట యీతనిపనులలో నొక్కటి యని మన మెఱుంగుదుము. ఆపని యీతఁ డీయరువదిసంవత్సరములు నెడతెగక చేయుచున్నట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఇదిగాక విద్యాధికారి కింక నేమేమి పనులుండెనో? దేశమందు విద్యాభివృద్ధిచేయుట పండితులఁ బరీక్షించుట, వారికి బహుమతుల నిప్పించుట, యితరులచే రచింపఁబడిన గ్రంథాదులను బరీక్షించుట మొదలయినవను లీతని కుండె నని మన మూహింపవచ్చును. దేశమందు విద్యాభివృద్ధిచేయుట యన నాకాలమం దేమి యర్థ మని చదువరు లడుగవచ్చును. అప్పుడు సంస్కృతపాఠశాలలు పెక్కులుండెను. అచ్చటి గురువులను శిష్యులను రాజులు పోషించుచుండిరి. ఇదియుఁగాక ప్రతి పల్లెలోను దప్పక యొకవీధిబడి యుండును. ఆబడిపంతులు విజయదశమి నవరాత్రుములలోఁ బిల్లలను వెంటఁదీసికొని రాజులయొద్దకుఁ బోయి దసరాపద్యములు పాడించిరాజసత్కారమును (Grants) పొందుట యాచారమైయుండెను. 'కామినీపంచబాణావతార, దానరాధేయ' అని యిప్పటికిని మహానవమిబాణములు పట్టుపిల్ల లెట్టివానినైనను సంబోధించుట మనము చూచుచున్నారము. ఇవియన్నియుఁ బూర్వపురాజులయొద్దకుఁ బిల్లలును బంతుళ్లును వెల్లడినాఁడు పుట్టినమాటలే!

కావున విద్యాధికారిగ నున్నప్పుడు శ్రీనాథుఁ డెప్పుడును జేతనిండఁ బని గల్గి యుండనేకాని గోల్లు గిట్టుకొనుచు నూరక కూర్చుండె నని తలంప నక్కఱలేదు. ఇట్లు రాజకార్యవ్యవహారములందుఁగూడఁ జిక్కియున్నకాలమందుఁ గావ్యములు చేయుటకుఁ గాలము దొరకకపోయిన నేమియాశ్చర్యము?

కొమరాజు వేంకటలక్ష్మణరావు.

గ్రంథస్వీకారము.

—o—o—o—

౧. భీష్మమహిమ:- ఇది దేశసేవాగ్రంథమాలలో ద్వితీయపుష్పము. రచయిత వీతికాపురమండలి బ్ర. శ్రీ. జనమంచి సీతారామస్వామిగారు. బాలురకును స్త్రీలకును దెలియునట్టి సులభశైలితో నొప్పారుచున్నది రూ. ౦ ౮ ౦.

౨. శ్రీరామచంద్రమూర్తి:- ఇదియు శ్రీసీతారామస్వామిగారిచేతనే రచింపఁబడినది. ఇందలికథ రాముఁడు రావణుని వధించి యయోధ్యానగరమునకు వచ్చినది మొదలు సీతానిర్యాణము వఱకు ను గలదు. కథ చక్కగ సంగ్రహింపఁబడినది. భాషాశైలి మృదులము. నడుమ నడుమ నేక పూర్వకపులపద్యము లుదాహరింపఁబడినవి. ఇయ్యది దేశసేవాగ్రంథమాలలో ద్వితీయపుష్పముగఁ బ్రకటింపఁబడినది. వెల రూ. ౦ ౧ ౨ ౦.

ఇదియు భీష్మమహిమయుఁ గావలసినవారు జనమంచి సీతారామస్వామిగారు, పితాపురము, గోదావరిజిల్లా; అనువిలాసమునకు వ్రాయవలయును.

౩. కాలసేవి:- శ్రీ. శిరోభూషణము వేంకటరంగాచార్యులుగారిచే రచింపఁబడిన యొకనవల. ౩౯ అపుటలు, ఇరువదియేనధ్యాయములు. ఇందలికథ కొంతకాలమునకు మునుపు వాస్తవముగ జరిగినయదియట. ప్రకృతకాలమునఁ గొండలు ధనాశాపరులై నడ్డికిఁ జక్రవర్తిని బెంచి ఘోషలనుహింసించుట మొదలగుదుర్ణయము లిందు వర్ణింపఁబడినవి. తప్పుపత్రములు వ్రాసి కొంపముంచుటయే యీకథయందుఁ బ్రధానవస్తువు. ఆనుషంగికముగ నొకస్త్రీపాత్రము కల్పింపఁబడినది. దానివలనఁగూడ వలసినంతనీతి బోధింపఁబడినది. తఱచుగా వ్యాహారికభాష యుపయోగింపఁబడినది. అది లేకున్న లోకావస్థ నము గాదని కవిగారి తలంపు. కాని మృదులమయిన తేటతెనుఁగు నుపయోగించినచో గ్రామ్యభాష కవకాశము లేదని మాయూహ. వలయువారు శిరోభూషణము వేంకటరంగాచార్యులుగారు, వునుస్పృశ్రిష్టియకాలేజి, మదరాసు, అనుచిలునామాకు వ్రాసి తెప్పించుకొనవలయును. వెల రూ. ౧ ౮ ౦

౪. తపతీనందరణము:- ఇది యాటంకములనాటకము. కేరళదేశమందలి మహోదయపురాధిపతి యగుకులశేఖరమహీపాలునిచే సంస్కృతభాషలోరచింపఁబడిన యీనాటకమునకు మ, కాకర్లకొండలరాయఁడుగా రాంధ్రీకరించినది.

సంస్కృతనాటకము కొన్ని విషయముల భాసనాటకములం బోలియున్నది. ఆత్మగీ కరణము చక్కగనే యున్నదికాని కవితాపరిపాక మింకను బాగుగఁ గుదురకపోవుటచేఁ గొన్ని నెఱుసు లందం దగవడుచున్నవి. పొత్తము వెల చూ. ౭-౧-౨-౦.

గీ. సహచరమునుండియలచక్రసతినీబోలెఁ,
బృథుపయోధరభారగుర్వియగుప్రియను
సృష్టనికెడఁజేసి రవియాననీచుండనయి
తోలుతవాఁడైతి జడులఁ బ్రదోషగతిని.

చ. జలమునఁ దేలు నేల దళసంతతికాదు కుజంబుబల గుజం
బులుజలచుందు కాదు గిరిభూమి గిరుజ్జలరాశిగాదుభూ
స్థలి భువి సంస్రగౌసెనమునందున మామకచిత్తివృత్తులి
ప్పొలుపునఁ వోఁచె నెక్కొనినముగ్ధరణప్రతిరోపణంబులన్.

౫. ఆంధ్రక్షత్రియులు:—శ్రీశ్రీ వత్సవాయి వేంకటనీలాద్రిరాజుకవి రాజుగారిచే రచించఁబడినయొకవ్యాసము. ప్రకృత మాండ్ర్యదేశమందున్నక్షత్రియులు మొదట శూద్రులే యనియుఁ బిదప క్షత్రియుల మని వేదవిహితకర్తముల నాచరించుచున్నారనియు నొకప్రవాదము బయలుదేరి శ్రీకవిరాజుగారు దానిని యుక్తియుక్తముగ ఖండించి యీవ్యాసమును ప్రకటించియున్నారు. ఇందుశ్రీరాజుగారిచ్చినప్రమాణములును యుక్తులును జాలవఱకు బాగుగనున్నయవి. దీని వెల చూ. ౦-౪-౦ వలయువారు గోదావరిజిల్లా, తునిలోనున్న గ్రంథకర్తగారికి వ్రాసి తెప్పించికొనవలయును.

౬. రసమంజూష:—ఇది యేడంకములచిన్ననాటకము. అష్టావధానులు కందుకూరి వేంకటసుబ్బరావు; నరహరిసెట్టి అదినారాయణరావు అనువారిరువురును దీనినిరచించిరి. కథ చక్కనిది. శైలి సులభము. బాలకవులగుట దోషము లొకకొన్ని గలవు. వానినెల్ల నవరించుకొనుపాండితిని సంపాదించి యొకవు లింక నక్షోత్రమనాటకముల రచింతురుగాక. 2 అంకము లున్నను బ్రసర్యనానుకూలముగ గ్రంథము చిన్నదిగానేయున్నది. మూలకథలో వీరు చేసినమార్పులంతగాఁ జాలియుండలేదు. ఔచితిననుసరించి యొకను మార్చిన బాగుగ నుండెడిది. పొత్తమువెల చూ. ౦-౬-౦ వలయువారు కె.వి.సుబ్బరావు ఏలూరు, కృష్ణాజిల్లా అని వ్రాయవలయును. శైలి.

గీ. కర్ణధారునిచాకచక్యంబదెంత, గడనఁగనున్దలనదంపుఁబడవోలె
మంత్రికెంతటిబుద్ధిసామర్థ్యమున్న, నరవరుఁడులేనిరాజ్యంబునడవోలేడు.

గ్రంథస్వీకారము.

గీ. జనుల కాపత్పరంపరబుంఘటిల్ల, నాలియెడఁజ్రేమయే, బాంధవాళిమీఁది
 కూర్చియే బుత్తులందలిప్రేమయే, క్షణంబులోపిడువాఁడమనంబునందు

2. ధర్మవరచరిత్రము:—ఇది అనంతపురమండలమందలి ధర్మవర మను
 గ్రామముయొక్క చరిత్రము. ఆయూరు కట్టఁబడిన దాదిగ నేఁటివఱకుఁ గల
 చరిత్ర మంతయుఁ బెన్దలవాడుకలను శాసనములను నాధారపఱచికోసి వ్రాయఁ
 బడినది. తైలి సుగమము. ఇదియు యుగాదినివేదనమును ధర్మవరమాధ్యమిక
 పాఠశాలాంధ్రోపాధ్యాయులగు మ. రా. శ్రీఠిపి ఆంజనేయులు గాఁచిచేరచింపఁ
 బడినది. దీనివెల ౦-౮-౦.

౩. యుగాదినివేదనము:—ఇది నూటయేఁబది గీతపద్యపాదములలో
 రచింపఁబడిన చిన్నపాత్రము. జంతుహింస మానుండని బోధించుటయే యిందలి
 పరమార్థము. అయ్యది యిందు స్ఫుటముగ వర్ణింపఁబడినది. పామరావబోధ
 మునకై యొకవేటకాని కథయుఁ గూర్పఁబడినది. తైలి మిగులఁ దేటగా
 నున్నది. దీనివెల ౦-3-౦. తైలికి.

గీ. జీవకోటిని నరుఁడు హింసించుకతనఁ, జెందు నఘముల కిలఁ దాప మొందఁజేసి
 దొడరియతఁడాపరాత్పరు తోడనైక్య, మంది శాశ్వతసౌఖ్యమ్ముఁబొందలేడు
 కాననేప్రాణికైన నేకడలనైన, నెప్పుడైనను నొక్కింత హింసలేక
 మెలపుతోబ్రదుకుటగాదెమేల్చిమనకు, ప్రేమరసమొల్లఁబ్రాణుల బెంచుచుంట
 యీశ్వరాధారాధనమ్మది శాశ్వతమ్ము, ధర్మమార్గమ్ము పరమార్థమ్ము గనుఁడు.

౪. సమత:—ఇయ్యది ధర్మవరమందలి సంఘకైంకర్యసమాజసభ్యునిచే
 రచింపఁబడిన చిన్నయువన్యాసము. దీనిపేరివలననే యిందలివిషయము తెలియ
 నగును. సర్వసామ్యమును బోధింప నెన్నియో యమూల్యము లగుప్రమాణ
 ములు చూపఁబడినవి. ఎల్లరుఁ జదువఁదగినది. వెల ౦-3-౦ పైమూఁడుపుస్తక
 ములును వలయువారు “విజ్ఞానపల్లికాగ్రంథమాల” ధర్మవరము, అనంతపురము.
 జిల్లా, అనువిలాసమునకు వ్రాసి కొన నగును.

శివతత్త్వసారము.

శ్రీమల్లికార్జునపండితారాధ్యులవారిచే రచింపఁబడిన 'శివతత్త్వసారము' అను గ్రంథము మేము త్వరలోనే ప్రకటింపఁబోవుచున్నాము. ఇది ప్రాచీన గ్రంథము. నన్నయకు నూత్రేండ్లు తరువాతను, తిక్కనకు నూత్రేండ్లు పూర్వమును రచింపఁబడినది. మాఁకొక్కప్రతిమాత్రము దొరికినది. ఎవరియొద్దనైనను మఱియొకప్రతి యున్నయెడల మాకుఁ బంపుదురని కోరుచున్నాము.

మేనేజరు, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు,

పుదుచ్చేరి, చెన్నపట్టణము.



ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుట :-	<div> <div>రాష్ట్రసంపత్సరము.</div> <div>మాఘ ఫాల్గునమాసములు.</div> </div>	సంచిక :-
----------	--	----------

ప్రధాన వ్యాసములు

1. ద్వికృతభాషాపత్రిక — మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులు.
2. కాలయవేనూరి రెడ్డి సూర్యనారాయణము — కొంపిరెడ్డి జి. లక్ష్మణారావు.
3. గ్రంథస్వీకారము.
4. చంద్రభానుచరిత్రము — తరిగొమ్మ వల్లభమంత్రి.

విషయసూచిక.

విషయములు.

పొరటలు.

౧. ప్రాకృతభాషాశాస్త్రము - - - - - ౨౮౯-౩౧౮
 శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు.
 ౨. కాటయ వేమారెడ్డి నూతనశాసనము - - - ౩౧౯-౩౨౫
 కొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావుగారు, ఎమ్. ఏ.
 ౩. గ్రంథస్వీకారము - - - - - ౩౨౬-౩౨౮
 ౪. చంద్రభానుచరిత్రము - - - - - ౩౨౯-౩౫౬
 తరిగొప్పల హన్మంతమంత్రి.

జెప్పబడిన నకారము గొడవధమహాకావ్యమందుఁ బలుచోట్ల ణకారము కాకుండఁ గనఁబడుచున్నది. ఉ. 241. ఆరోపేషినకాయోరగణానా ఏవచాజం (ఆరోపయతినకాతరగణనయేరచాపమ్). 245. వజ్రంతి తుహరిణానాహ. (వజ్రం తితపరిపవోనాథ) ఈ నకారము ణకారము కావుటనుగూఁచి (వాదానోణః) అనుసూత్రముచే బదాదినకారము వైకల్పికముగా ణకారమగునని చెప్పెను. మూఁడవదియగు సప్తశైకవచనపు - సి - భాషయం దున్న యొకవైచిత్రీ యని మనము గ్రహింపవచ్చును. అంతమాత్రముచే నాభాషయొక్క ప్రాచీనత నూచింపఁబడదు. జైనగ్రంథముల భాషావైచిత్రీని హేమచంద్రుఁడు తనవ్యాకరణములో ననేకస్థలములయందుఁ గనఁబఱచియున్నాఁడు. ఇట్లు హేమచంద్రుఁడు, తక్కువైనాచార్యులు ప్రధానభాషయగు మహారాష్ట్రమునకుఁ బక్కిన ప్రాకృతభాషలకుఁ గలభేద మత్యల్ప మని వ్రాసియున్నారు. నాటకలక్షణానిరూపకు లగుసాహిత్యదర్పణకారుఁడు మొదలగునారు నాటకములయం దీభాషల కన్నిటికిఁ బ్రత్యేకముగా వినియోగము గనఁబఱచిరి. “పురుషాణామనీచానాం సంస్కృతం స్యాత్ప్రతాత్తనామ్, శౌరసేనీ ప్రయోక్తవ్యా తాదృశీనాంచయోషితామ్, ఆసామేసతు గధాను మాహారాష్ఠ్రీం ప్రయోజయేత్, అత్రోక్తామాగధీభాషా రాజాంతఃపురచారిణామ్, చేటానాం రాజపుత్రాణాం శ్రేష్ఠీనాంచాధికా మాగధీ, ప్రాచ్యా విమాషకాదీనాం ధూర్జానాం స్యాదవంతికా, యోధనాగరకాదీనాం దాక్షిణాత్యాహీ నీచ్యతామ్, శకాలాణాం శకాదీనాం శాకారీం సంప్రయోజయేత్, బాహ్లికభాషాదివ్యానాం ప్రావిదీ ద్రావిడాదిషు, ఆభీరేషు తథాభీరీ చాండాలీ పుల్కసాదిషు, ఆభీరీ శాబరీచాపి కావ్యపత్రోపజీవిషు తద్దేవాంగారకారాదాపైశాచీ స్యాత్ప్రీశాచ వాక్, చేటీనామప్యనీచానామపి స్యాచ్ఛౌరసేనికా, చాలానాం షండకానాంచనీచగ్రహవిచారిణాం, ఉన్మత్తానామాతురాణాం హైర స్యాత్సంస్కృతం క్వచిత్, విశ్వశ్యేణ ప్రసత్తస్యదారిద్ర్యోపస్కృతస్యచ, భిక్షుబాధగదాదీనాం ప్రాకృతం సంప్రయోజయేత్, సంస్కృతం సంప్రయోక్త్యం లింగిసీమాన్తమానుచ, చేవీమంత్రినురాతేశ్యాప్యపి శ్లేష్ఠీర్వభోదితం, కార్యతశ్చోత్తమాదీనాం కావ్యోభాషానిపర్వయః, యోషిర్వభిగం వేశ్యాకీతవాప్సునాంతథా, హైరభ్యాభిధం ప్రదాతవ్యం సంస్కృతంచాలరూపాదాః (సాహిత్యదర్పణము 3 వకాచ్ఛేదము) అధునా ప్రాకృతవైచిత్ర్యరమణులకొరకు నధికసంఖ్యగలభాషలను చెప్పెనున్నారు. నాటకలక్షణానుక్రమము ప్రకార మిథాషాషున్నియు నాటకలక్షణానిరూపకులచేత వ్రాసింపఁబడినవి.

మనకుఁ దెలియదు. ఒకవేళన ట్లుపయోగింపఁబడినచో వీనికిఁ గలవరస్పర భేదము లిట్టివని విశదముగాఁ దెలియఁజేయుటకుఁ దగినసాహాయ్య మొనర్చు నాటకముల మంచిప్రతులు మనకు లేవు. అయినను బ్రాచీనులు వ్రాసినప్రాకృతవాక్యకరణసహాయమువలన నీభాషలలక్షణములను బూర్ణముగాను నిశ్చయముగాను దెలిసికొనఁ గలిగియున్నారము. హేమచంద్రుఁడు శాకుంతలము నుండి రాజభటులకు జాలరివానికి జరిగినసంవాదమును, మద్రాక్షసము నుండి క్షుపణకునిసంభాషణమును, వేణీసంహారమునుండి రుధిరప్రియ యనురాక్షసియొక్క సంభాషణమును, మాగధీభాషాలక్షణమున కుదాహరణముగా నెత్తియున్నాఁడు. మాగధీభాష ప్రధానప్రాకృతమునుండియు, శౌరసేనీ భాష నుండియు నీదిగువవ్రాసిన విషయములలో భేదించుచున్నది. శౌరసేనీ మహారాష్ట్రభాషలలో రేఫలకారముగాను సకారము శవర్ణముగాను సంస్కృతపదములలోని “స్థ” “ధ” “స్త” గాను, ‘ష్ట’ ‘స్త’గాను మాటును. ప్రఖ్యాతీత్యాది శబ్దములయందున్నసకారము స్వసామ్యాచరి (assimilation) నొందదు. ఉ. ప్రస్థలతి-పస్థలది. పుంలింగశబ్దముల ప్రథమైకవచనము, ఓ కారాంతమై యుండు టకుబదులుగా ఏకారాంతమై యుండును. ఈయొకారము ప్రాకృతభాష లన్నింటికి సాధారణ మైనప్రథమైకవచనప్రత్యయము; పుంలింగనపుంసకలింగశబ్దములకు ప్యేకవచన ప్రత్యయము అహ అనునది. ఉ. కమ్తాహ. అస్తచ్చబ్జప్రథమైకవచనము హగే. అనేకవిధము లగుభాషల మాటాడుననేకపాత్రలతోఁ గూడినమృచ్చకటికములోనిభాషల కీసూత్రోక్తలక్షణములను బట్టించినచోఁ జారుదత్తునురితీయుచండాలురు, శకారుఁడు, వానికింకరుఁ డగుస్థావరకుఁడు నర్థమానకుఁడు, కుంభీరకుఁడు మొదలగువారు మాటాడుభాష మాగధి యని మనము స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనఁగలము. కాని సాహిత్యదర్పణకారునిమతము ననుసరించి చాండాలిక చాండాలురకు శాకారి శకారునకు స్థావరనర్థమానకకుంభీరకులకు నర్థమాగధియు విధింపఁబడెను. ప్రబోధచంద్రోదయములో నర్థమాగధికి విశేషముగా నుదాహరణములు దొరకును. మృచ్చకటికములో జూదరి యగు మాధురునిభాష యించుకంత వేటుగానున్నది. వాఁడు మాటాడుమాటలలోఁ గొన్నిచోట్ల రేఫకు లకారము సకారమునకు శవర్ణము కనఁబడుచున్నది. ఈ మార్పు మఱికొన్నిచోట్లఁ గానరాదు. కొన్నిస్థలములయందు మాహారాష్ట్రశౌరసేనీభాషలయందువలెఁ బ్రథమైకవచనము, ఓకారాంతముగాను మఱికొన్నిస్థలములయందు మాగధియందువలె ఏకారాంతముగాను, మఱికొన్నిస్థలముల

యం దపభ్రంశయందువలె, ఉకారాంతముగాను గానపచ్చుచున్నది. ఉ. రేఫకు లకారము “అ లేసంవాహల” (అ రేసంవాహక) సకారమునకుశవర్ణము ఉ. ఏశేకశ్యాని, ఏషకస్యాసి. ప్రథమైకవచనము ఉకారాంతము ఉ. ధత్తుమాధురు అహంశిఉణు (ధూర్తోమాధురః అహంనిపుణః)

దర్పణకారుఁడు చెప్పినచిల్లరప్రాకృతభాషలకు హెచ్చుభేద మేమియు లేదు. ఇవి యన్నియును మాగధీభాషలోనివి. ఇందువలన హేమచంద్రుఁడు త్రివిక్రముఁడు లక్ష్మీధరుఁడు చెప్పినయాఱుభాష లే ముఖ్యమయినప్రాకృతభాష అని మనము నిశ్చయింపవచ్చును. ఇందుకు గౌడవధకావ్యములోని కొన్ని వాక్యముల నుదాహరణార్థమయి యెత్తివ్రాయుచున్నాను.

౧. నిల్లిళివిచిలవాయాఇల్లత్తణోగారవనివేసెన్తా । జేయన్తిపసంసంచి యజయన్తిఇహ తేమహాకళణో॥

ఛా. నిజయైవవాచయా ఆత్మనోగారవనివేశయంతః । యేయాంతిప్ర శంసామేవ జయంతి హతే మహాకవయః॥

౨. దోగచ్చంమివిశోక్తాఇంతాణవిహవేవిహోంతిదుక్తాఇం । కంఘ్విపర మస్థరసియాఇంజాణజాయంతిహిలల॥

ఛా. దార్గత్యేపిశాఖ్యానితేషాం విభవేపి భవంతిదుఃఖాని । కావ్యపర మార్థరసికానియేషాం జాయంతేహృదయాని॥

౩. సోహేత్యనుహవేత్యయఉవహజ్జంతోలవోవిలచ్చీని । దేవీసరస్సుతః ఉణలనమగ్గాకింపివిణాజేఞ్చ॥

ఛా. శోభయతిసుఖయతిచోపభుజ్యమానోలవోపిలత్యైః । దేవీసర స్వతీపునరసమగ్రాకిమపివిడంబయతి॥

౪. అట్ఠినియత్తియనీసేనభువణదురియాహినందియమహిందో । సిరిజనవ మ్మోద్దిదిసాపడిలగ్గుణోమహీనాహో॥

ఛా. అస్తినిస్తరితనిశ్చేషభువణదురితాభినందితమహేంద్రః । శ్రీయశోవర్తే తిదిశాస్త్రతిలగ్గుణోమహీనాథః॥

లోగడ మనము పరిక్షించినపాలీభాషలో కంటెఁ బై నుదాహరించిన గౌడవధప్రాకృతశ్లోకములలో నెక్కుడుగా స్వరనాశము (Phonetic decay) వృద్ధి నొందినట్లు కానపచ్చుచున్నది. శాలీభాషలోఁ గలిగినమార్పు లాకా లపుష్టితిగతులనుబట్టియు మనుష్యులయొక్క యుచ్ఛారణ సౌష్ఠ్యమునుబట్టియుఁ గలిగిన దని యూహింపవచ్చును. కాని ప్రాకృతభాషలలో శబ్దజాలము ఁడిన

క్రమము విచారింపఁగా నలిసిస్థితులముగా నున్నది. పాలీభాషలోవలెఁ బ్రాకృత భాషలలోఁగూడఁ గలిగిన స్వరూపాంతరాపత్తి (phonetic transformation) యించుకంతభేద మున్నను నేకరీతిగా నున్నది. ఎల్లన; ఘృత, తృణ, మృగ మొదలగుశబ్దములలో నున్నముకార మకారముగా మఱి ఘట, తణ, మయ అని యయినది. కృప, హృదయ, కృశ, అనుశబ్దములలో నుండుముకారమికారముగా మఱి కివా, హిలల. కిసలని యయినది. వృధివీ, ప్రావృట్, వృద్ధ ఇత్యాదులయందు నాముకార ముకార మయినది. ఉ పుహఁ, పాఉన, పుడ్డ - ఈముకారము మఱియొకవర్ణముతోఁ గలియక స్వతంత్రముగా నున్న పుడఁ తఱచుగా 'రి' గామాలును. ఉ. ఋద్ధి - రిద్ధి, ఋక్ష - రిచ్ఛ. పాలీలో నిట్లు మాటదు. ఉ. ఋద్ధి - ఇద్ధి, ఋక్ష - అచ్ఛ మొదలగునవి. పాలీలోవలెనే ఐబౌ లిందులోఁ గూడ ఎఱలుగా మాటును. ఉ. కైలాస - కేలాస, వైద్య - వేడ్డ, కైటభ - కేవవ, యకావన - జొన్విణ, కాముదీ - కోముళి, కాస్తుభ - కోత్తుహ. కాని, యిఐబౌ లనేకశబ్దములయందు "అ ఇ", "అ ఉ"గాఁ గూడ మాటును. ఉ. వైత్య - దఇచ్చ, భైరవ - భఇరవ, దైవత - దఇవల, సైవర - సఇర, పార - పఱర, కాశల - కఱనల, సాధ - సఱహ, మాళి - మఱళి.

పైశబ్దములలోఁ గనఁబడినమార్పు బాగుగ నుచ్చరింపఁ జాలనిమనుష్యులు ద్విత్వాక్షరములను విడఁదీసి ప్ర-త్యేకముగా నుచ్చరించుటను బోలి యున్నది. ఐకారాకారములలో మొదటిస్వర మగు "అ" కారము శీఘ్రముగా నుచ్చరింపఁబడుచున్నది. ప్రాతిశాఖ్యప్రణేతలు దానినర్థమాత్ర యని వ్యవహరించిరి. ప్రాకృతభాషలో నది మాత్ర యని చెప్పఁబడును. పాలీభాషలో వలెనే ద్విత్వాక్షరములకు ముందుండుదీర్ఘాచ్చులు ప్రాప్తము లగును. ప్రాప్తము లగు ఎఱ లున్నందు కిదియే ప్రబలసాక్ష్య మయియున్నది. పాలీలో ద్విత్వాక్షరములకు ఘం దున్నప్రాప్తకారోకారములు కొన్నిస్థలములయందు "ఎఱ" లుగా మాటును. ఇందువలన నివి ప్రాప్తము లని మన మూహింపవచ్చును. ద్విత్వాక్షరమునకు ముం దుండుప్రాప్తకారము పలుచోట్ల వైకల్పికముగా ఏ కారముగాను, ప్రాప్తకారము నిత్యముగా ఓకారముగాను మాటును. ఉ. పిణ్ణ - పేణ్ణ, పిప్ప్ - పేట్ర, నిద్దా - నేద్దా, తుండ - తోండ, ముణ్ణ - మోణ్ణ, పుష్కర - పొక్కర. దిత్వాక్షరమునకు ముం దుండిన ఏకారము కొన్నిస్థలములయందు వైకల్పికముగా "ఇ" కార మగును. ఉ. వేవనా - విలణా, వేలణా. దేవర - దిలర, దేలర, ఈశబ్దములలో నున్న ఏకారవికరముందు మన మాలో

చింపఁబోవుకొన్నియుపపత్తులవలన ప్రాస్వముగా నుచ్చరింపఁబడును. అందు వలన నికారముగా మాఱుచున్నది. ఒకానొకప్పు డెకారమునకుఁ గాని, ఓకారమునకుఁగాని వెనుక నుండుహల్వర్ణమునకు ద్విత్వము వచ్చును. ఉ. తైల - తెల్ల, ప్రేనుక - పెన్లు, స్రోతస్ - సోత్త, యశావన - జోష్వణ. అయ, అవ అనునవి పాలీలోకంటె నెక్కుడుగా ఏటలుగా మాఱును. ణిచ్చునకు నాదేశముగా వచ్చు “అయ” అనునది “ఏ”కారముగా మాఱును. ఉ. కారయతి - కారేఱి, హానయతి - హాసేఱి, కథయతి - కహేఱి.

పాలీలో శవసలు సకార మగును. మాగధిలో శవర్ణ మగును. ఉ. సారస - శాలస, పురుష - పులిశ; ప్రాకృతభాషలోఁ బాలీభాషయందువలె మూర్ధన్యశకారము లేదు. దానికి బదులుగా లకార ముపయోగింపఁబడుచున్నది. మఱికొన్నిస్థలములయందు సాంస్కృతికడకారము కాననచ్చును.

సంస్కృతము. పాలీ. ప్రాకృతము. సంస్కృతము. పాలీ. ప్రాకృతము.
తటాక తఱాగ తలాల. గుడ గుళ గుడ, గుల.
గరుడ గరుళ గరుల. నాడీ నాళీ ణాలీ, నాడీ.

సమీపమం దున్నరేషను నిమిత్తముగాఁ జేసికొనికాని యది లేకుండఁ గాని దంత్యవర్ణములు మూర్ధన్యములుగా మాఱుటలోఁ బాలీలోకంటె నెక్కుడుదాహరణములు ప్రాకృతభాషలలోఁ గాననచ్చుచున్నవి. తథలతో సంవదింఛుటత లనేకస్థలములయందు డథలుగా మాఱును. ఉ. ప్రతిమా - పడిమా, ప్రతిహార - పడిహార, ప్రభృతి - పహుడి, పతన - పడణ, విభీతక - వహేడల, దోలా - డోలా, దమ్భ - డంభ, దభక - డబ్బ, ప్రథమ - పథమ, శిథిల - శిథిల, ఔషధ - ఓషధ.

పాలీలో సకారము కొన్నిచోట్ల ణకార మగును. ప్రాకృతములోఁ బ్రతిచోటఁ బదాదియం దుండనిసకారము నిత్యముగాను బదాదియం దుండనది వైకల్పికముగాను ణకార మగును. ఉ. కసక - కణల, వదన - వలణ, అసదాది. నర - ణర, నదీ - ణకు, పదాది.

ఇందుకుఁ గేవలవిపరీతక్రమము పైశాచీభాషలోఁ గానవచ్చుచున్నది. ఇందులో నీమార్పు రాదు సరేకదా సాంస్కృతికపదములలో నుండుసకారము గూడ ణకారముగా మాఱును. ఉ. గుణ - గున, గణ - గన.

సంయుక్తాక్షరములలోఁ గలుగుమార్పు పాలీలోను ప్రాకృతములోను నొక్కటియె. జ్ఞ, న్యలనునవి ప్రాకృతములలో “ణ్ణ”గా మాఱును. పాజ్జగా

మాటదు. ఊ. జ్ఞాన - జ్ఞాన, సంజ్ఞా - సజ్ఞా, అన్య - అన్య, శూన్య - శూన్య, రస్, జ్ఞాన, హస్, జ్ఞాన మాటను. ఊ. ఆర్య - అజ్ఞ. మధ్య - మధ్య.

సంయుక్తములో సుండువంత్యసర్గము వకారానుగత మైనచో దాని కను రూప మయినతాలవ్యము వచ్చును. ఊ. భుక్తావ - భోక్తా, చత్వర - చచ్చర, పృథ్వీ - పిచ్చి, విదావ్ - విజ్ఞ, బుభావ - బుజ్జ, ధ్వజ - ఝల, ధ్వని - ఝణి, శాధ్వత - సజ్జన.

పాలీలోఁ జప్తరాదిశబ్దములయం దున్న “త్వ” మాటదు ద్వ్యధ్వలు యధాక్రమముగా ద్ద, ధ, గా మాటను. పాలీలో “ర్వ, ర్న” అనుసంయుక్తము లచ్చు మధ్యమునఁ బ్రవేశించుటచే వే అగును. ప్రాకృతములోఁగూడ నట్లే. ఊ. ఆదర్శ - ఆలరిన, సుదర్శన - సుదరిశన, వర్ష - వరిన, అమర్ష - అమరిన.

ఇట్లు ప్రాకృతభాషలకుఁ బాలీతోసమానముగా సుండుమార్పులఁ జర్చించి ప్రాకృతశబ్దములకుఁ గలుగుమార్పుల నిటఁ బైని విచుర్చిరీతము. ఆ కాలమందు వ్యవహారములో నున్నసంస్కృతపదములను జనులు బాగుగ నుచ్చరింపలేకపోవుటచేఁ గలిగిన సర్గలోప వర్ణాగమ వర్ణవ్యత్యయములవలనఁ బుట్టినయీప్రాకృతభాషలోఁ బాలీభాషకంటె మార్పులకు హెచ్చుగా నవ కాశ మున్నది. పాలీభాషలో మార్పు లబ్ధముగా నున్నవి.

౧. సంయుక్తాక్షరములముందఁజేరికారోకారములు ప్రాప్తము లయిన “ఎకారోకారములు”గా మాటను. ఈకారోకారములు “ఏకారోకార ములు”గా మాటను. ఊ. వీయాష - వేడోన, ఆవీష - ఆమేల, విభీతక - వహేడల, కీర్వశ - కేరిన, ఈదృశ - ఏరిన.

౨. ఇటలు కాదాచిత్కముగా అకారమగును. ఊ. హరిద్రా - అలద్దా.

౩. యకార మికార మగును. ఊ. వ్యజన - విలణ, వ్యభీక - వివిల.

౪. సంస్కృతపదముల కంతమం దున్నవిసర్గకుఁ బ్రాకృతములో “ఓ” కారము వచ్చును. ఊ. దేనః - దేవో, పురతః - పురట.

౫. స్వప్నాదిశబ్దములలో నాదియం దున్నఅకారమున కికార మగును. ఊ. స్వప్నః - సివిణో, మరిచం - మిరిచం, దత్తం - దిణ్ణం.

౬. శయ్యాదులయందు మొదటియకారమునకు నేత్యము వచ్చును. ఊ. శయ్యా - సేజ్జా, కందుకం - గేందుకం.

౭. పదమధ్యమం దున్నవర్ణము లోపించుట ప్రాకృతపదములకు ముఖ్య మయిన లక్షణము. పదమధ్యమం దున్నకగచజతదవయవ లచ్చునకుఁ దరు

నాత నున్నయెడల లోపించును. ఉ. క—శకటం - సలడం, గ—నగరం-ణలరం, చ—వచనం - వలణం, జ—గజః - గజ్జ, త—వితానం - విలణం, ద—గదా - గట, ప—కపిః - కళా, య—నయనం - నలణం, వ—లావణ్యం - లాలణ్యం.

౮. పూర్వోక్తము లగుకగచబాదినర్థములు లోపించగా మిగిలిన “అ” కారస్థానమందు యకార ముచ్చరింపవలయును. ఉ. ఎదనం-వలణం-వయణం,

౯. పదాదియం దుండని ఖ, ఘ, ధ, ధ, భలకు ముం డచ్చున్నయెడల హకార మాదేశ మగును. ఉ. ఖ—మఖః - మహో, మేఖలా - మేహలా; ఘ—మేఘః-మేహో, ధ—నాధః-నాహో, ధ—సాధుః-సాహు, భ—సభా-సహో.

౧౦. పదాదియం దుండని టకారము డకార మగును. ఉ. నటః - నడో, విటపః - విడవో

౧౧. తకారమునకు ధకార మగును. ఉ. శతః-సథో, కమతః-కమథో.

౧౨. వకారమునకు వకారము వచ్చును. ఉ. శాపః - సావో; కపోలః - కవోలో.

౧౩. షకారము భకారహకారము లగును. ఉ. సేఫాలికా - సేభో లిట, సేహాలిట.

౧౪. బకారమునకు వకారము వచ్చును. ఉ. ఆలాబూ - ఆలాభూ.

౧౫ కొన్నిచోట్ల క్షకారమునకు ఖకారము మఱికొన్నిచోట్ల ఛకార ర్పుకారములును వచ్చును. ఉ. క్షీణం - ఖీణం, క్షయః - ఖయః, ఖవ్యతి - ఝిజ్జతి.

౧౬. అత్యౌదిశబ్దములలో - నున్నక్షకారమునకు చ్చకారమే వచ్చును గాని “ఖ” రాదు. ఉ. అక్షి - అచ్చి.

౧౭. క్ష, త్త అనుసంయుక్తములు పకారముగా మాటును. ఉ. రుక్తం - రుక్షం, ఆత్మా - అప్పా.

౧౮. నామవాచకములయం దున్న స్క, మ్క అనుసంయుక్తములకు ఖకారము వచ్చును. ఉ. పుష్కరం - పొష్కరం, నిష్కం-నిష్కం, స్కంధః-ఖంధో.

౧౯. హ్రస్వాక్షరమునకుఁ బరముగా నుండు ధ్వ, శ్చ, త్స, ష, అను వానికి “చ్చ” వచ్చును. ఉ. ధ్వ—షధ్వ - పచ్చ, రథ్వ - రచ్చా, మిథ్వ - మిచ్చా; శ్చ—షశ్చిమం - పచ్చిమం, ఆశ్చర్యం - అచ్చేరం; త్స—ఉత్సాహః - ఉచ్చాహో, మత్సరః - మచ్చరో; ష—అషరా - అచ్చరా.

౨౦. ఈక్రింద వ్రాసినద్విత్యాక్షరముల కీయాదేశములు వచ్చును. ఉ. ధ్వ—ధ్వనం - ధూణం, మ్న—నిమ్నం - నిణ్ణం, జ్ఞ—ణ - నాణం.

౨౧. పు, ఫకారముగాను, శ్చ, ష్ట, స్స. హ్, హ్, ష్ట, ష్ట అనుద్యోతావృత్తములు ణ్ణగాను మాటును. ఉ. పు, ఫ—పుష్పం - పుష్పం, నిష్పేశః - నిష్పేశో; శ్చ, ష్ట—ప్రశ్నః - పష్టో, ష్ట—విష్టః - విష్టా, కృష్టః - కష్టో; స్స—జ్యోతాన్ని - జ్యోష్టా, స్స—స్నాయుః - స్నాఙ్, హ్—హహ్నిః - హహ్ని, ష్ట—శ్శక్తం - సజ్జం.

౨౨. “హ్య”అనుదానికి య అనియు, హ్ అనుదానిస్థానమందు ల్ అనియు నాదేశము లగును. ఉ. గుహ్యం - గుహ్యో, సహ్యః - సహ్యో, కష్టారం - కష్టారం, ప్రహ్లాదః - పల్హాట.

౨౩. కొన్నిస్థలములయందు త్వ, ధ్వ, ద్వ, ధ్వ, అనువానికి యథాక్రమముగా చ్చ, చ్చ, జ్జ, జ్జ అనునవి యాదేశ మగును. ఉ. త్వ—జ్జాతావ - ణచ్చా, శ్రుతావ - సాచ్చా; ధ్వ—పుధ్వీ - పిచ్చీ, ద్వ—విద్వాన్ - విజ్జం, ధ్వ—బుధ్వ - బుజ్జ.

౨౪. ధూర్తాదిగణభరితములగుశబ్దములను విడిచి యితరపదములయందు “ర్త” అనుదానికి టకారము వచ్చును. ఉ. కైవర్తః - కేవర్తో, నర్తకః - ణట్టక, ధూర్తాదిశబ్దములకు రాదు. ఉ. కీర్తిః - కిర్తీ, ధూర్తః - ధూర్తో.

మొదట హల్లులలోఁ గలిగినపూర్ణ మగుస్వరసమీకరణమునకుఁ (assimilation) దరువాత దీనికిఁ దోడుగాఁ బదములమధ్యను సంభవించిన హల్లోపమునకుఁ దగినకారణము భాషాచరిత్రమునుబట్టి విమర్శింపఁగా నీదిగువ వ్రాయఁబడినదియే ముఖ్య కారణ మని మన మాహించుకొనవచ్చును. ఆర్యులు పాంచాలమునుండి బయలుదేరివచ్చి బ్రహ్మవర్తము కురుక్షేత్రము మొదలగు ప్రదేశములయందు స్థిరపడినతరువాత నొకసంఘముగా నేర్పడిరి. పాలీభాషను మాటలాడెడినాదిమనివాసు లగునొకజాతివారు వీరిసంఘములోఁ గలిసిరి. ఒకటిగా నేర్పడినయీయార్యజనసంఘము తూర్పువైపు దక్షిణమువైపు వ్యాపించి నపుడు విజాతీయు లయినమణికోండఱతోఁ గలిసికొనిరి. ఈసంఘములో నధమజాతులవారు మాటాడుభాష నూతనజాతివారిచే నేర్చుకొనఁబడి పాలీభాషావస్థ నొందింపఁబడి యిపుడు మనము ప్రాకృతభాషలోఁ జూచుశబ్దరూపములుగా నవభ్రంశదశకుఁ దీసికొనిరాఁబడినది. అశోకునిశాసనములయందు దాన్న ప్రాకృతభాషలో నిట్టివర్ణనృత్యయవర్ణలోపాదులు గానరావు. అశోకునికాలము నాటికిఁ బ్రాకృతభాష లింతవృద్ధిఁ బడయలే దని మన మనుకొనవలెనా? అశోకునికాలమునాటికిఁ బ్రాకృతభాషలు వృద్ధిసొందసాగినను నీ యార్య

సంఘములోనివారిలో విద్వాంసులగువారు మాటలాడుభాషలో నీశాసనములు ప్రాయఃబడియున్నవి కాని వీరిలోఁ గ్రోత్రగాఁ జేరినయథమజాతివారు సంభాషించుభాషలో ప్రాయఃబడినవి కావు. శ్రీస్తునకుఁ దరువాత ద్వితీయశతకమందు నాసక్కు (Nasik) లో నున్న పర్వతగుహయందుఁ జెక్కబడిన ప్రాకృత శాసనములలో వర్ణభ్రంశాది వైచిత్రిని దెలిపెడు నుదాహరణములు కొన్ని కాన వచ్చుచుండుటవలన నాకాలమునకుఁ ప్రాకృతభాష బుట్టిన్నము లయినవిగాని యవి గ్రామ్యములుగాఁ బరిగణింపఁబడి యుపేక్షింపఁబడినవని తోచుచున్నది.

ప్రాకృతవ్యాకరణములతో సంబంధించిన నియమములు.

౧. ప్రాకృతభాషలో ఋ, ఋ, ౫, ఐ, ఔలు తప్పఁ దక్కినయచ్చులు కలవు.
౨. జ, ఞ, శ, ష, స, యలు తప్పఁ దక్కినహల్లు లున్నవి.
౩. భిన్నవర్గీయము లగువర్ణములకుఁ బరస్పరసంఘోగము లేదు. ఉ. త్క, మ్క, క్య, క్ర, ల్క మొదలగువానికి “క్క” యనియే రూప మగును.
౪. స్వరరహిత మయినవ్యంజనము లేదు. అనఁగా క్, ఓ, ఛ మొదలగు హల్లులు లేవు.

౫. ఈభాషలో ద్వివచనమును, జతుర్థవిభక్తియును లేదు. చతుర్థికి బదులుగా వష్టవిభక్తి వాడుకొనఁబడును.

౬. సమాసమం దచ్చులదీర్ఘమునకు ప్రాస్వము, ప్రాస్వమునకు దీర్ఘము వైకల్పికముగా నగును. ఉ. అంతావేళి (అంత చేసెడి) సత్తావింసా (సప్తవింశతిః) కొన్నిచోట్ల దీర్ఘము రాదు. ఉ. జవళిణి (యువతిజనః) మణికొన్నిచోట్ల వికల్పము. ఉ. పళహరం పళహరం (ప్రతిగృహం) గళహస్తం (నదీస్తోతః).

సంధి.—౧. సంస్కృతవ్యాకరణోక్త సంధిశాస్త్ర మంతయు నీప్రాకృత భాషలో వికల్పము. అనఁగా రెండుపదములకు సంధి వైకల్పికము. ఉ. దహి ఈసరో, దహీసరో (దధీశ్వరః) వాసేసీ, వాసణసీ (వ్యాసరైః).

౨. ఇకారోకారముల కసప్తగ్ధాచ్చులతో సంధి కలియదు. ఉ. విఱ (ఇవ) మహుఱం (మధూని) సప్తగ్ధాచ్చులతో సంధి కలుగును. ఉ. పుహవీసః (పుణవీశః).

౩. అచ్చు పరమయి యుండఁగా ఎకార ఓకారములకు సంధిరాదు. ఉ. దేవీఎవత్త (దేవ్యాఅత్త) ఎఓఎత్త (ఎకో౨త్త).

౪. అచ్చునకు ఉద్యోత్యాచ్చు పరమైయుండఁగా సంధి గాదు. హల్లు లోపింపఁగా మిగిలినయచ్చునకుద్యోత్త మని పేరు. ఉ. ఇహాలి (నిశాచరః)

ఇచ్చట “చరః” అనుదానిలోని చకారము లోపింపఁగా మిగిలిన అకారమున కుచ్చౌత్త మని పేరు. ఈ అకారములో ‘నిశా’ అనుదానిలోనున్న యంత్యాకారమునకు ణిసారో అని సంధి కావలెను. అట్లు కాలేదు.

౫. తిబాదుల యచ్చున కచ్చుపరం బగుచుండఁగా సంధి రాదు. భవతి, గచ్చతీత్యాదులు తిబాదులు. వీని యికారముతో మఱియొక యికారమునకు సంధి రాదు. ఉ. హోఽ+ఇహ (భవతీహ).

౬. అచ్చున కచ్చు పరంబగునపుడు లోపము వైకల్పికముగా నగును. ఉ. తిఅసీసో, తిఅసఈసో (త్రిదశేశః) తాడలం, రాతిడలం (రాజకులం) తుహత్థం, తుహఅత్థం (తవార్థం) అంధారో, అంధఆరో (అంధకారః).

౭. పదాంతము దున్నహల్లు లోపించును. ఉ. జావ (యానత్) తావ (తావత్).

౮. పదాంతము దున్నమకారనకారముల కనుస్వార మగును. ఉ. జలమ్ - జలం, కమలమ్ - కమలం.

౯. శ్రేత్, ఉత్, అనువానిలో సంతమందున్న తకారమునకు లోపము రాదు. ఉ. శ్రేద్ధా - సద్ధా, ఉన్నయం - ఉణయం.

౧౦. అంతర్, నిర్, దుర్, అనువానియొక్క కొనరేఖ కచ్చు పరంబగు నపుడు లోపంబు గలుగదు. అంతరప్పా (అంతరాత్మా) ణిరంతరం (నిరంతరం) దురుత్తరం (దురుత్తరం).

౧౧. విద్యుచ్చబ్బంబునకుఁదక్కఁ దక్కినస్త్రీలింగశబ్దంబుల యంత్యహల్లున కాకారాదేశం బగును. ఉ. సంపద్ - సంపఱ, వాక్ - వాఱ, సరిత్ - సరిఱ.

౧౨. జ, మ, ఇ, ణ, న అనువానికి హల్లు పరమై యుండఁగా ననుస్వారము వచ్చును. ఉ. జ—పంత్రీ - పజ్జీ, మ—సంపా - శమ్పా, ఇ—కంచుట - కఞ్చుక, ణ—సంముహో - మఱ్ఱుఖి, న—చందణో - చన్దనః.

౧౩. శషసలతోఁ గలసియున్న యరవశషసలకు లోపము రాఁగా మొదటి శషసలకు ముందున్న వర్ణముల యచ్చునకు దీర్ఘము వచ్చును. ఉ. య—పాసఞ్చ-పశ్యతి, ర—వీసామః - విశ్రామః, వ—వీసనఞ్చ - విశ్వసితి, శ—దూసానణో - దుశ్శాననః, మ—నీసో - శిష్యః, స—నీసహో - నిస్సహః.

నామవాచకములు.

పాలీభాషలోవలెనే ప్రాకృతమందు ద్వివచనమును జతుర్థవిభక్తియు లేవు. ఇందులోఁ దృతీయాబహువచనప్రత్యయము హి అనునది. పాలీభాషలోని ‘భి’

అనునది లోపించినది. ప్రాచీనప్రాకృతభాషలలో లోపించిన పంచమవిభక్తి బహువచనప్రత్యయము తృతీయాబహువచనప్రత్యయమగు ‘హి’ అనుదానితోను, సప్తమవిభక్తి ప్రత్యయమగు “ను” అనుదానితోను గలిపి “హింతో, నుంతో” అని చేయఁబడినది.

దో అను రూపాంతరము నొందిన ‘తో’ యనునది, దు యనునది నామ వాచకములకుఁ బంచమవిభక్త్యైకవచనప్రత్యయముగాఁ జేర్పఁబడును. ఇది శౌరసేనీభాషాక్రమము. కాని దో, దు అనునవి శౌరసేనీప్రత్యయము లనియు, ఓ ఁ లు ప్రధానప్రాకృతభాషలోని పనియు నాచార్య హేమచంద్రుని యభిప్రాయము. అతఁడు “తో” అనునది ఏకవచనమునకు బహువచనమునకుఁ గూడఁ బొదుపైన ప్రత్యయ మనియు ఓ ఁ లు బహువచనప్రత్యయము లనియుఁ జెప్పుచున్నాఁడు. ద్వితీయము లేని సంస్కృతభాషాశబ్దములకుఁ గూడఁ బ్రాకృతములోఁ గొన్నిచోట్ల ద్వితీయము గలుగును. కావున “తో” అనురూపము సిద్ధించినది. దో, దు, ఓ, ఁ, అనువానికి బహువచనబోధకత్వమును గల్పించుటయం దుపవత్తి యేమనఁగా సంస్కృతభాషలో నీ “తో” అనుప్రత్యయముతోఁ గూడిన నామవాచకము ఏకవచనమును బహువచనమును గూడఁ జెప్పును. ఉ. గ్రామతః అనునది గ్రామమునుండి గ్రామములనుండి యనికూడ యర్థమిచ్చును. సంస్కృతభాషలో షష్ఠ్యైకవచనవిభక్తి ప్రత్యయమగు “స్య” అనుదానివికృతియగు స్స అనునది పాలీలోవలెనే యకారాంతము లగువుంలింగ నపుంసకలింగనామవాచకముల కన్నింటికిఁ జేర్పఁబడును. సంస్కృతములో షష్ఠీవిభక్తిబహువచన ప్రత్యయమగు “నామ్” అనుదాని వికృతిరూపమగు “ణామ్” అనునది షష్ఠీవిభక్తిబహువచనప్రత్యయము, పాలీభాషలో వ్యవహరింపఁ బడు స్తా, లేక మ్తాయనునది ప్రాకృతభాషలో నదృశ్య మయినది, స్తి లేక-స్తియనునది “స్తి” యొక్కస్థానము నాక్రమించినది. ఇదియును బుంలింగనపుంసకలింగనామవాచకములకు సప్తమివిభక్త్యైకవచనముగా వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. సంబోధనప్రథమావిభక్తి సంస్కృతపాలీభాషలలో నెట్లొ యట్లొ యీభాషయందుఁ గూడనని యెఱుంగునది.

ప్రాకృతభాషలో నవచ్ఛాంతము లనియు, నివచ్ఛాంతము లనియు, సుచ్ఛాంతము లనియు, ఋచ్ఛాంతము లనియు, హలంతము లనియు శబ్దము లయినవలె గతులుగా విభజింపఁబడి యున్నవి.

అకారాంతపుంలింగశబ్దములు.

౧. అకారాంతపుంలింగముల ప్రథమైకవచనప్రత్యయ మగు “ను” అను దాని స్థానమందు ఓ వచ్చును ఉ. దేవన్-దేవో.

౨. ప్రథమాబహువచనప్రత్యయ మగు “జన్”, ద్వితీయాబహువచన ప్రత్యయ మగు “శన్”, పంచమ్యైకవచనప్రత్యయ మగు “జస్”, షష్ఠీబహువచనము “ఆమ్” అనునీప్రత్యయములు లోపించి యంత్యాకారమునకు దీర్ఘము వచ్చును.

౩. ఔతీయావిభక్తిప్రత్యయ మగు “అమ్” లోపించును.

౪. తృతీయైకవచనప్రత్యయ మగు టా అను దానికి, షష్ఠీబహువచన ప్రత్యయ మగు “ఆమ్” అనుదానికి ఇకారము వచ్చును.

౫. సప్తమ్యైకవచనమందు షష్ఠ్యైకవచనమందుఁ దప్పఁ దక్కినవిభక్తు లన్నిటియందు, అకారాంతశబ్దముల కొననుండు అకారమున కేత్వంబుగలుగును.

౬. తృతీయాబహువచనప్రత్యయ మగు “భిస్” అనుదానికి “హి, హిమ్” అనునవి యాదేశ మగును.

౭. పంచమ్యైకవచనప్రత్యయ మగు “జస్” అనుదానికి బదులుగా త్తో, దో దు, హి, హిత్తోమొదలగునవి యాదేశము లగును.

౮. పంచమీబహువచనప్రత్యయ మగు భ్యన్ అనుదానిస్థానమందు త్తో, దో, దు, హి, హింతో, సుంతో అనునవి వచ్చును.

౯. జన్ అనేదిషష్ఠ్యైకవచనప్రత్యయమునకు ‘స్స’ అనునది యాదేశమగును.

౧౦. సప్తమ్యైకవచనప్రత్యయ మగు “జీ” అనుదానికి బదులుగా ఎ, మ్మి అనునవి వచ్చును.

అకారాంతశబ్దముల ప్రథమాద్వితీయాతృతీయావిభక్తులు పాలీభాషలో వలెనే యుండును. కాని యిందులోఁ బ్రథమావిభక్తికి ద్వితీయావిభక్తికి నొక్కటియే రూపము. పాలీలోవలెనే ఆయ అనుచతుర్థివిభక్తిప్రత్యయము కొన్నిపదములలోఁ గానవచ్చుచున్నది. పైనిఁ జెప్పఁబడిన ప్రత్యయములు గాక ప్రాచీనమగు పంచమ్యైకవచనప్రత్యయము మఱియొకటి పాలీలోవలెనే యిందులోఁ గూడఁ గానవచ్చుచున్నది. పాలీలో “ఆహి,” అనుప్రత్యయము వీకవచనమందు బహువచనమందుఁ గూడఁ జేర్చఁబడును. ఈ ఆహిప్రత్యయము సంస్కృతభాషలోఁ గూడ “ఉత్తరాహి, దక్షిణాహి, అనుశబ్దములయందుఁ బంచమ్యైకమందుఁ గానవచ్చుచున్నది. ఇది తృతీయాబహువచనప్రత్యయమగు “భిస్”

ఈరీతిగా మాటిన దని మన మూహింపవలెను. సప్తమ్యైకవచనరూపము పాల్గొన వలెనే ఎ అనునది.

అకారాంతపులింగ మగు. - దేవశబ్దము.

ఏకవచనము.

బహువచనము.

ప్ర. దేవో

దేవా.

ద్వి. దేవం

దేవే, దేవా.

తృ. దేవేణ

దేవేహి, దేవేహిం.

పం. దేవత్తో, దేవాఁ

దేవాహింతో, దేవానుంతో,

దేవాఁ, దేవా హిత్తో

దేవేహింతో.

ష. దేవస్స

దేవాణ, దేవాణం.

స. దేవే, దేవేష్చి

దేవేనుం, దేవేను.

సం. దేవ. దేవో

దేవా.

౧. ఇదుదన్తముల అనఁగా ఇకారోకారాంతముల నూ, జన్, భిన్, భ్యన్, నువ్, అను నీప్రత్యయములకు ముం దుండెడు సంత్యావర్ణమునకు దీర్ఘము వచ్చును.

౨. ప్రథమాబహువచనప్రత్యయ మగు జన్మనకు ఓకారముగాని ణో అనునదిగాని వచ్చును. మఱి కొన్నిచోట్ల జన్మ లోపించును.

౩. తృతీయాబహువచన ప్రత్యయ మగు శన్మనకు ణో వచ్చును. షష్ఠ్యైకవచనప్రత్యయ మగు జన్ అను దానికి “ణో” వైకల్పికముగా నగును.

౪. తృతీయైకవచనప్రత్యయ మగు టా అనుదానికి ణా వచ్చును. తక్కిన దంతయు అకారాంతములకువలెనే.

ఇకారాంత పులింగగిరిశబ్దము.

ప్ర. గిరీ

గిరిఁ. గిరిణో.

ద్వి. గిరిం

గిరిణో.

తృ. గిరిణా

గిరిహిం.

పం. గిరిదో

{ గిరిహింతో, గిరినుంతో,
ఇత్యాది.

ష. గిరిణో, గిరిస్స

గిరిణ, గిరిణం.

స. గిరిష్చి

గిరిను, గిరినుం.

ఉకారాంత పుంలింగ గురుశబ్దము.

ఏకవచనము.

బహువచనము.

ప్ర. గురూ	గురూఁ, గురుణో.
ద్వి. గురుం	గురుణో.
త్వ. గురుణా	గురూహిం.
పం. గురుదో	గురుహింతో, ఇత్యాది.
ష. గురుణో, గురుస్సు	గురుణం, గురుణ.
స. గురుమ్మి	గురుసు, గురుసుం.
సం. గురూ	గురూఁ.

ఇకారాంతపుంలింగము లన్నియు గిరిశబ్దమువలెను, ఉకారాంతపుంలింగము లన్నియు గురుశబ్దమువలెను.

౧. ఋకారాంతపుం లింగశబ్దముల యంతమం దుండెడి ఋకారము నకలవిభక్తిప్రత్యయముల ముండఱు “ఆర” అని మాఱును. అందువలన ఋకారాంతములకుఁ గూడ అకారాంతములకు వలెనే రూపములు.

౨. సు, అమ్, అనువాసిముందఁగఁ దప్పఁ దక్కిన సర్వవిభక్తిప్రత్యయముల ముందఱు సంత్యఋకారస్థానమందు వైకల్పికముగా ఉకారము వచ్చును. అందువలన ఉకారాంతశబ్దములకువలెనే రూపము లగును.

౩. సంబోధనప్రథమావిభక్తియందు, కొనఋకారమునకు వైకల్పికముగా అకార మగును. ఉ. హేపిల, హేపిలర (హేపితః.)

౪. విభక్తిప్రత్యయములముందర పితృ, భౌతృ, జామాతృశబ్దముల ఋకారమునకు “ఆర” అనునది వచ్చుటకు బదులుగా “అర” అని వచ్చును.

భర్తృశబ్దము--(పుంలింగము.)

ప్ర. భత్తారో	భత్తుణో, భత్తారా.
ద్వి. భత్తారం	భత్తుణో, భత్తారే.
త్వ. భత్తుణా, భత్తారేణ	భత్తారేహిం, భత్తుహిం.
పం. భత్తారాదో, భత్తుణో	భత్తారహిం, భత్తుహింతో.
ష. భత్తుణో, భత్తారస్సు	భత్తుణం, భత్తారాణం.
స. భత్తారే, భత్తారమ్మి, భత్తుమ్మి	భత్తుసు, భత్తారేసు.
సం. హేభత్తార	హేభత్తారాః.

పితృశబ్దము.

ఏకవచనము.

బహువచనము.

ప్ర. పిత, పితరో	పితరా.
ద్వి. పితరం, పితరో	పితరే, పిదుణో.
త్వ. పితరేణ, పిదుణా	పితరేహిం.
పం. పితరాదో, పిదుణో	పితరహింతో, పిదుహింతో.
ష. పితరస్స, పిదుణో	పితరాణం, పిదుణం.
స. పితరే, పితరమ్మి, పిదుమ్మి	పితరేను, పిదునుం.
సం. హేపితర, హేపిత	హేపిత, హేపితరా.

ప్రాకృతప్రకాశ, కల్పలత మొదలగు ప్రాకృతవ్యాకరణములయం దీ కారాంతోకారాంత పుంలింగశబ్దముల రూపనిష్పత్తిని గుఱించి వేఱుగా నియమములు విధింపఁబడియుండలేదు, గావున నట్టివానికి ఇకారోకారాంత శబ్దములకువలెనే రూపము లని గ్రహింపవలయును. ఆచార్యహేమచంద్రుఁడు క్షీబంతము లగునీకారాంతోకారాంత శబ్దములకు సర్వవిభక్తులయందు ప్రాస్యము కలుగు నని చెప్పెను.

స్త్రీలింగములు.

౧. స్త్రీలింగశబ్దనిరూపణముఁ బ్రారంభింపక మునుపు స్త్రీలింగవ్రత్యములు విచారింపఁబడును. అవి తఱచుగా సంస్కృతభాషయందువలె నుండును. కొన్నిచోట్ల విశేషనియమములు విధింపఁబడినవి.

౨. పాణినిచే స్త్రీలింగములకు టిడ్గాణఞ్ ద్వయసచ్ దఘ్నుచ్ మాత్రచ్ తయప్ తక్ తఞ్ కఞ్ క్వరపః (౪-౧-౧౫) అను సూత్రముచే విధింపఁబడిన జీప్సత్వయము ప్రాకృతములో వికల్పము.

౩. జాతివాచకములకుఁ దప్పఁ దక్కిన స్త్రీలింగశబ్దముల కన్నిటికి జీమ్ వైకల్పికముగా నగును. ఉ. కాలీ, కాలా ఇత్యాది, కుమార్యాదులకు నిత్యము; కుమారి.

౪. ఛాయా, హరిద్రాశబ్దములకు జీమ్ వైకల్పికము. ఉ. ఛాహా, ఛాహీ, హలద్దా, హలద్దీ.

౫. స్వసృ, దుహితృ, సనాంవృ మొదలగు ఋకారాంత స్త్రీలింగశబ్దములు స్వసా, దుహితా, మొదలగురూపముల నొంది సాంస్కృతికాకారాంత స్త్రీలింగశబ్దములవంటి రూపము గలిగియుండును.

౩. సర్వనామము లగు కిమ్, యత్, తత్ మొదలగువాని స్త్రీలింగ రూపములయందు జీవ్, వైకల్పికము. ఉ. కీట, కాట.

౪. స్త్రీలింగమందు జన్, శన్, అనువాని స్థానమందు ఉత్, ఓత్ అను నవి వైకల్పికముగా నగును. హ్రస్వమునకు వైకల్పికముగా దీర్ఘమగును.

౫. టా, జన్, జీ, అను ప్రత్యయములు ఆత్, యత్, ఇత్, లేక ఏత్ గా మాఱును. ఈ ప్రత్యయము లాకారాంత స్త్రీలింగములయందు 'ఆత్' గా మాఱవు.

౬. స్త్రీలింగశబ్దముల కంతమం దుండు హ్రస్వా చ్చన్నివిభక్తులయందు దీర్ఘమగును.

౭. ద్వితీయైకవచనప్రత్యయ మగు ఆమ్ అనుదానిముందట స్త్రీలింగ శబ్దముల కంతమందుండు దీర్ఘాచ్చుహ్రస్వ మగును.

౮. ఈకారాంత స్త్రీలింగములయందు సు(ప్రథమైకవచనప్రత్యయము) జన్ (ప్రథమా బహువచన ప్రత్యయము) శన్ (ద్వితీయాబహువచన ప్రత్యయము) అనువానిస్థానమం దాకారము వచ్చును.

౯. ఆవ్ అను స్త్రీప్రత్యయముఁ జేర్చుటవలనఁ గలిగిన స్త్రీలింగశబ్ద రూపముల చివరి యాకారమునకు సంబోధనలో ఏ వచ్చును. ఉ. హేమాతే.

౧౦. ఆప్రత్యయంతములు కాని యాకారాంత స్త్రీలింగశబ్దముల కీ సూత్రము పట్టదు. ఉ. హేపి ఉన్మా.

ఆకారాంత స్త్రీలింగము- -లతాశబ్దము.

ప్ర. లదా	లదా, లదాట, లదాఉ.
ద్వి. లదం	లదా, లదాట, లదాఉ.
తృ. లదాఏ, లదాఇ, లదాల	లదాహి, లదాహిం.
పం. లదాదో, లదాఎ	లదహింతో. లదనుంతో.
ష. లదాఏ, లదాఇ, లదాల	లదాణం, లదాణ.
స. లదాఏ, లదాఇ, లదాహ	లదాను, లదానుం.
సం. హేలదే	లదాట.

ఇకారాంత స్త్రీలింగమగు బుద్ధిశబ్దము.

ప్ర. బుద్ధి	బుద్ధి, బుద్ధిట, బుద్ధిఉ.
బుద్ధిం	బుద్ధి, బుద్ధిట, బుద్ధిఉ.
తృ. బుద్ధిఏ, బుద్ధిఇ, బుద్ధిఆ, బుద్ధిల	బుద్ధిహి, బుద్ధిహిం.

ఏకవచనము.

బహువచనము.

పం. బుద్ధీఏ, బుద్ధీఇ

బుద్ధీహింతో, బుద్ధీసుంతో.

ష. బుద్ధీఏ, బుద్ధీఇ, బుద్ధీఆ, బుద్ధీఅ

బుద్ధీణం, బుద్ధీణ.

స. బుద్ధీఏ, బుద్ధీఇ, బుద్ధీఆ, బుద్ధీఅ

బుద్ధీసు, బుద్ధీసుం.

తక్కిన ఇకారాంత స్త్రీలింగములన్నియు దీనివలెనే యని యెఱుంగవలయును.

ఉకారాంత స్త్రీలింగములు—ధేనుశబ్దము.

ప్ర. ధేను

ధేనూ, ధేనూట, ధేనూడ.

ద్వి. ధేణుం

ధేనూ, ధేనూట, ధేనూడ.

తృ. ధేనూఏ, ధేనూఇ, }
ధేనూఆ, ధేనూఅ }

ధేనూహి, ధేనూహిం.

పం. ధేనూహి, ధేనూఇ, }
ఇత్యాది }

ధేనూహింతో, ధేనూసుంతో.

ష. ధేనూఏ, ధేనూఇ, }
ధేనూఆ, ధేనూఅ }

ధేనూణం, ధేనూణ.

స. ధేనూఏ, ధేనూఇ

ధేనూసు, ధేనూసుం.

సం. ధేను, ధేనూ.

తక్కిన యుకారాంతస్త్రీలింగముల కీర్తిగానే రూపము లని యెఱుంగునది.

ఈకారాంతస్త్రీలింగము—నదీశబ్దము.

ప్ర. నళా, నళాఆ

నళాట, నళాఆ.

ద్వి. నళం, నళా

నళాట, నళాఆ.

తృ. నళాఏ ఇత్యాది

నళాహిం, నళాహి.

పం. నళాఏ, నళాఆ, }
నళావో ఇత్యాది }

నళా, నళాహింతో, నళాసుంతో.

ష. నళాఏ

నళాణం, నళాణ.

స. నళాఏ

నళాసు, నళాసుం.

సం. నళ, ఇత్యాది.

ఈకారాంతస్త్రీలింగములన్నియు దీనివలెనే.

ముకారాంత స్త్రీలింగము—నధూశబ్దము,

చిత్తవచనము.

పహువచనము.

ప్ర. పహూ	పహూ, పహూట.
ద్వీ. పహుం	పహూ, పహూట ఇత్యాది.
త్వ. పహూమి, పహూతి	పహూహి, పహూహిం.
పం. పహూదో, నహూమి	పహూహింతో, పహూనుంతో.
ష. పహూమి, పహూతి	నహూణం, పహూణం.
స. పహూమి, పహూతి	పహూసు, పహూనుం.
సం. పహూ ఇత్యాది.	

ముకారాంత స్త్రీలింగము—నూత్వశబ్దము.

ప్ర. నూతి	నూతి.
ద్వీ. నూతిం	నూవ.
త్వ. నూతితి, నూతితి	నూవహిం, నూవహి.
పం. నూతిదో, నూతిమి	నూయాహింతో, నూయానుంతో.
ష. నూతితి, నూతితి	నూతిణం, నూతిణం.
స. నూతితి, నూతితి	నూతిసుం, నూతిసు.
సం. నూతి, ఇత్యాది.	

స్త్రీలింగ మగునోశబ్దమునకు గావీ, గాఈ, అని రెండురూపములు కలవు
వీని కీకారాంత స్త్రీలింగములకువలెనే రూపములు.

అకారాంతనపుంసకలింగశబ్దములు.

౧. ప్రథమవిభక్త్యైకవచనప్రత్యయ మగు “ను” అనుదానికి “మే”
వచ్చును.

౨. జన్, శన్ అనువాని స్థానమందు ఇన్, ఇమ్, లేక ‘ణి’ వచ్చును.

౩. నపుంసకలింగశబ్దముల కన్నిటికి సంబోధన ప్రథమవిభక్తిప్రత్యయము
లోపించును.

౪. శౌరసేనీభాషయందు జశ్యసులస్థానమందు దొక్క “ణి” అనునది
యాదేశ మగును. అపభ్రంశభాషయందు జశ్యసులకు “ఇ” వచ్చును.

౫. సుప్రత్యయముమందు నపుంసకలింగశబ్దముల కంతమందు
నికారమునకుఁగాని యుకారమునకుఁగాని దీర్ఘము గాదు.

అకారాంతనపుంసకలింగము—మలశబ్దము.

ఏకవచనము.

బహువచనము.

ప్ర. కులం

కులాణి, కులాణం, కులాణ.

కులం

కులాణి, కులాణం, కులాణ.

సం. హేకులం.

దీనికి శేషించినరూపము అకారాంత పుంలింగశబ్దములకు వలెనే యని యెఱుంగవలయును.

ఇకారాంతనపుంసకలింగము—వహశబ్దము.

ప్ర. దహిం, దహి

దహీణి, దహీణం, దహీణ.

ద్వి. దహిం, దహి

దహీణి, దహీణ, దహీణం.

శేషము పుంలింగమువలె.

ఉకారాంతనపుంసకలింగము—మహశబ్దము.

ప్ర. మహం, మహు

మహూణి, మహూణం, మహూణ.

ద్వి. మహం, మహు

మహూణి, మహూణం, మహూణ.

సం. మహు, శేషము పుంలింగమువలెనే.

హలంతశబ్దములు.

రాజశబ్దమునకు నాలుగురూపములు కలవు. దీనిలో నుండుజకారము నికారముగా మారును. సాంస్కృతికరూప మగురాజశబ్దము స్తవమవిభక్తియందుఁ బ్రథమబహువచనమందుఁ దప్పఁ దక్కిన యేకవచనములయందుం తట వాడుక చేయఁబడుచున్నది. ఉ. రాజ, రాజణి, రాజణం, రణ్ణి, రణ్ణి; పాలీభాష లో నీరూపము స్తవమ్యేకవచనమందు పష్టిబహువచనమందుఁ గూడ వాడుక చేయఁబడుచున్నది. రెండవరూపము 'రాజ' అనునది. ఇది ప్రాకృతములో "రాల" అగును. ఈరూపము ప్రథమైకవచనమందుఁ దప్పఁ దక్కినవిభక్తుల యేకవచన బహువచనములయందు వాడఁబడుచున్నది. ప్రథమైకవచన బహు వచన రూపమందు ద్వివ్రీయబహువచనము తప్పఁ దక్కిన యన్నివిభక్తులయందుఁ గూడ వాడుక నీరూపమే. అకారాంతశబ్దములకువలెనే దీనికి రూపములు. రాజ, ప్రథమ బహువచనము. రాలం, ద్వివ్రీయైకవచనము. రాణి, రాజ ద్వివ్రీయా బహువచనము. రాణి తృతీయైకవచనము. రాజణ అనునది మూడవరూపము. ఇది ప్రాచీనప్రాకృతభాషలో పష్ట్యేకవచనముగా వాడుక చేయఁబడుచున్నది. ఇప్పుడు సూత్రసభాషలో ప్రతిపైకవచనములందు పప్పు పతర

విభక్తులలోను నిజర వచనములలోను “రాజన” అనునది యుపయోగింపఁ బడును. దీనికి “గుణోక్” మొదలగు సన్నంభరక్షిత శబ్దములకువలె గూఢములు. రాయణో వ్రుధ కూర్చితియూ బహువచనములు. రాయణం ద్విత్వీయైకవచనము. రాయణా తృత్వీయైకవచనము. “రాజాన” అనునది నాలవహాపము. రాజణ అనునీయాప మన్నివిభక్తులయందు నన్నివచనములయందు వాడుకొనఁబడు చున్నది. ఈ శబ్దరూపము పాలీభాషలో లేదు. కాని అత్తాణ అని యాత్తన్ శబ్దములోఁ గానవచ్చుచున్నది. అభాషలో నిది తృత్వీయాస్తప్తమీ బహువచన ములయందు న్యవహరింపఁబడుచున్నది. ప్రాకృతములో నన్నివిభక్తులయం దున్నది. ఆత్మేశబ్ద మున్నంత మయినయితరశబ్దములు ప్రాకృతములో రాజకశబ్దమువలె గూఢములు గలవి. శౌరసేనీభాషలో రాజశబ్దమునకు రా లం, రాలి” అని సంబోధనము. ఈ శబ్దరూపము మహారాష్ట్రభాషలో లేదు. శతృప్రత్యయముల కంతకుండు “అంత” అనునది వచ్చును. వాని కకారాంత శబ్దములకువలెనే గూఢములు. వత్, మత్ మొదలగు ప్రత్యయము లంత మందుఁ గలశబ్దములు, “వంత”, “మంత” అని యాడును. కొన నుండెడు తక్కిన వాల్లులు లోపించును

రాజకశబ్దము.

ఏకవచనము.

బహువచనము.

ప్ర. రాజ

రాజణో, రాజ.

హేమచంద్రనుతానుసారముగా నకారాంత బ్రంలింగశబ్దములకు వికల్పముగా అణాదేశ మగును.

ద్వి. రాలం

రావి, రాజణో.

తృ. రణ్ణా, రాయణో

రావిహిం.

పం. రాయాదో, రణ్ణో,

రాజహింతో.

రాలదు, రాజణో

రాజహింతో.

ష. రణ్ణో, రాయణో, రాలిన్

రాలణం, రాణణం, రాజణ.

స. రాలిమ్మి, రావి, రాజిమ్మి

రావిసు, రావిసుం.

సం. రాజ, రాలం ఇత్యాది.

ఆత్మేశశబ్దము.

ప్ర. అప్పా, అప్పాణో

అప్పాణా, అప్పాణో, అప్పా.

ద్వి. అప్పాణం, అప్పం

అప్పాణే, అప్పా.

ఏకవచనము.

బహువచనము.

తృ. అప్పణేణ, అప్పణా
 సం. అప్పణాఓ, అప్పణో }
 అప్పాఓ, అప్పాదో }
 మ. అప్పణస్స, అప్పణో
 న. అప్పణస్మి, అప్పే

అప్పణేహిం, అప్పేహిం.
 అప్పణాహింతో.
 అప్పా హింతో.
 అప్పణాణం, అప్పాణం.
 అప్పణేసు, అప్పేసు.

యువక్, గ్రావక్, బ్రహ్మక్ ఇత్యాదిశబ్దముల కాత్తశబ్దముపలెనే రూపములు. ప్రాకృతకల్పలతికామతానుసారముగా భవత్, భగవత్, శబ్దముల యొక్క యంతమం దున్నతకారము లోపించి ప్రథమ విభక్త్యైకవచనములోను సంబోధన ప్రథమైకవచనమందు ననుసారము వచ్చును. ఉ. భవం (భవాక్) హేభవం (హేభవక్) భవం (భగవాక్) హేభవం (హేభవక్).)

శౌరసేనీభాషలో నీనియమము మధువచ్చబ్దమునకుఁగూడఁ జెల్లును. ప్రథమవిభక్త్యైకవచనమందు “దుర్వాసన్” శబ్దము దుర్వాసా అని యగును. ప్రాచ్యభాషలో భవచ్చబ్దస్త్రీలింగరూపము భోదీ అని యగును.

సర్వనామశబ్దములు.

ప్రాకృతములో సర్వనామములతో సంబంధించిన సాధారణనియమములు లేవు. నియమము లన్నియు విశేషస్వభావము గానే కానవచ్చుచున్నవి. అదంత సర్వనామశబ్దములను సాధించుటకుఁ గొన్ని సాధారణనియమములు గలవు. అవియే యిచట వ్రాయఁబడుచున్నవి.

అదంతసర్వనామనియమములు.

౧. పుంలింగమందు సర్వాదులజన్మనకు ఎకారము వచ్చును.

౨. సర్వాదిగణపతితము లగు సర్వనామములకుఁ బుంలింగసపుంసకములలో ఆమ్ అనుదానిస్థానమందు “ఎసిమ్” అని యగును. “జి” అనుదానికి, స్థిమ్, మ్ని, త్థ, అనునవి త్రైకల్పికముగా వచ్చును.

సర్వ, విభవ, ఉభ, ఉభయ, ఉతర, ఉతమ, ఇతర, అన్యతర, త్వత్, త్వ, నేమ, నమ, సీమ, త్వత్, యత్, ఏతత్, ఇతత్, అతత్, ఎక, ద్వి, యుష్మత్, అస్మత్, భవత్, కేన, ఇత్యాదులు సర్వాదులు.

పుంలింగ మగుసర్వశబ్దము.

ప్ర. సర్వా
 ద్వ. సర్వం

సర్వే.
 సర్వే.

ఏకవచనము.

బహువచనము.

ప్ర. సో

స సహిం.

పం. సవ్యదో, సవ్యతో

సవ్యేహింతో ఇత్యాది.

ష. సవ్యస్స

సవ్యేసిం, సవ్యాణం.

స. సవ్యస్సిం, సవ్యమ్మి, సవ్యత్త, సవ్యహిం

సవ్యేసు, సవ్యేసుం.

సర్వాదులకు స్త్రీలింగమం దాకారాంతస్త్రీలింగశబ్దములకు వలెను, నపుంసకముల కకారాంతనపుంసకములకువలెను రూపము లని యెఱుంగునది. విశాదిశబ్దముల కీవిధముననే రూపము లగునని యూహించుకొనవలయును. అపభ్రంశభాషయందు సర్వశబ్దమునకు “సాహ” అని రూప మగును.

పుంలింగయచ్చబ్దము.

ప్ర. జో

ద్వి. జం

తృ. జేణ, జిణ

జేహం.

పం. జత్తో, జదో, జహ్త్వా, జాఓ

జాహింతో, జాసుంతో

ష. జస్స, జాస

జాణం, జేసిం.

స. జస్సిం, జమ్మి, జహిం, జత్త

జేసు.

యచ్చబ్దస్త్రీలింగమందు ఆమ్ (వస్తీబహువచనము) తప్పుఁ దక్కిన యన్నివిధక్తులయందు “జీ” వైకల్పికముగా నగును. ఉ. జీ - జీయా, ఇత్యాది.

పుంలింగతచ్చబ్దము.

ప్ర. సో

సో, దే.

ద్వి. తం, ణం

సో, దే.

తృ. తేణ, తిణా, తేణ

తేహిం, తేహిం, తాహిం.

పం. తత్తో, తదో, తా, తహ్త్వా, తాఓ

తాహింతో ఇత్యాది.

ష. తాస, సే, తస్స

తాణం, తేసిం, సి, దాణం.

ం, తమ్మి, తత్త, తహిం

తేసు ఇత్యాది.

తచ్చబ్దమునకు స్త్రీలింగప్రథమైకవచనమందు “సా” అనియు, నపుంసకమందు “తం” అనియు నగును.

ఏతచ్చబ్ద పుంరూపములు.

ప్ర. ఏష, ఏసో

ఏతే, ఏదే.

ద్వి. ఏతం

ఏతే, ఏదే.

తృ. ఏదిణా, ఏదేణ, ఏణం

ఏతేహిం, ఏదేహిం, ఏసహిం.

ఏకవచనము.

బహువచనము.

ఐం.	ఏత్తో, ఏత్తాహో, ఏఆహో	ఏ తేహింతో, ఏ తేసుంతో.
ష.	ఏఅస్సు, ఎదస్సు, సే	సిం, ఏవసిం, ఎదాణం.
స.	అయమ్మి, ఏత్త, ఇఅమ్మి, } ఏఅస్మి, ఏఅస్మిం }	ఏవసు, ఏదేసు.

అడశ్శబ్ద పుంసూపములు.

ప్ర.	అమూ	అమూణో.
ద్వి.	అముం	అమూణే.
త్వ.	అముణా	అమూహిం.
	అమూఁ, అమూఁ	అమూహింతో.
ష.	అముణో, అముస్సు	అమూణం.
స.	అముస్సి, అయమ్మి, ఇఅమ్మి	అమూను.

ఇదంశబ్ద పుంసూపములు.

ప్ర.	ఇమో, అఅం	ఇమే.
ద్వి.	ఇమం, ఇం	ఇమే.
త్వ.	ఇమిణా, ఇమేణ, ఇేణ	ఏహిం, ఇమేహిం, ఇేహిం.
షం.	ఇదో, ఇమాదో, ఇత్తో	ఇమేహింతో.
ష.	అస్సు, ఇమస్సు, సే	ఇమాణం, సిం,
స.	అస్సిం, ఇమస్సిం, ఇహ, ఇే	ఏను.

యుష్మచ్ఛబ్ద పుంసూపములు.

ప్ర.	తుమం, తం, తుం, తువం, తుహ	తుజ్జ, తున్జ, తున్జే, ఉన్జే, తుష్టే.
ద్వి.	తం, తుం, తువం, తుమం, } తుహ, తుమే, తువ	వో, తుజ్జే, తుజ్జ, తున్జే, తుష్టే.
త్వ.	తుమం, తుమఇ, తుమవ, తుమే, } తుమాఇ, దే, తే, తఇ, తువ	తుష్టేహిం, తుష్టేహిం, ఉన్జేహి, ఉన్జేహి, తుజ్జేహి.
షం.	తత్తో, తఇత్తో, తువత్తో, తుమ } త్తో, తుజ్జత్తో, తున్జత్తో, తు } హత్తో, తుహత్తో, తదో, } తువదహిణ, తుమహింతో	తున్జాహింతో, తున్జాహింతో, తు } జ్జత్తో, తున్జత్తో, తెహింతో, } దు హింతో.

ఏకవచనము.

బహువచనము.

మ.	తుహ, తుజ్జ, తుమ్మ, తుఇ, తు, తె, తున్నతుహ, తుహం, తున, తుమ, తుమే, తుమాఇ, తే, తుహ్	వో, ధే, తుజ్జ, తుహ్వాణ, తువాణ, తున్వాణ, తుమాణ, తుహాణ, ఉన్వాణ, ఇత్యాది.
న.	తఇ, తఎ, తుమఎ, తుమే, తుమా, ఇ, తుమ్మి, తుమమ్మి, తువమ్మి, తుహమ్మి, తుజ్జమ్మి, ఇత్యాది	తును, తున్నేను, తుహ్నేను, తుఇనేను, తుమను, తుహేను, ఇత్యాది.

మాగధీభాషయందు యుష్కచ్ఛబ్దమునకు తుప్పం, తున్వి అని రెండు రూపము లాదేశముగా వచ్చును.

శౌరసేనీభాషయందు యుష్కచ్ఛబ్దరూపములు.

ప్ర.	ద్వి. తుమం	తున్నే.
తృ.	తుఎ	తున్నేహిం.
పం.	తున్వాదో	తున్వాహింతో.
మ.	తే, దే	తహ, తున్న, తున్వాణం.
న.	తఇ	తున్నేనుం.

ఆపత్రంశభాషయందు యుష్కచ్ఛబ్దరూపములు.

ప్ర.	తుహ	తున్నే, తున్వాఇం.
ద్వి.	తఇం, పఇం	తున్నేహిం; తుమ్మ.
పం.	తడహోంత, తద్రహోంద, (ఆమి) తున్నహం, నుపి (తున్వానుం)	తుమ్మం.

కింశబ్దరూపములు (పుంలింగము.)

ప్ర	కో	కే.
	కం	కే.
తృ.	కిణా, కేణ	కేహిం.
పం.	కిహో, కిప, కచ్చ, కత్తో, కదో	కేహింతో ఇత్యాది.
మ.	కాన, కన్న	కాన, కేసిం, కాణం.
న.	కహిం, కస్సిం, కమ్మి, కత్త	కేను ఇత్యాది.

కాహే, కాలా, కఇళ అనురూపములు కాలార్థమునందు వాడుక చేయబడును.

అన్తచ్ఛబ్దరూపములు.

ఏకవచనము.

బహువచనము.

- ప్ర. అహం, అహమ్మి, అమ్మి, అన్మి, | భే, వలిం, అన్తు, అన్మే, అన్మో,
హం, అహం, మ్మి, మే.
జేణం, మి, అమ్మి, అన్మర్, మం, | అన్మ, అన్మా, ఇో, జే, అన్మ.
మమం, మిమం, అహం
- తృ. మిమే, మమం, మమని, మని, | అన్మహిం, అన్మ, అన్మాహి,
మమాఇ, మఇ. ఇణో, మతి | జే.
- పం. మత్తో, మమత్తో, మత్తో, మ | మమత్తో, అన్మత్తో, మమాహిం
హత్తో, మహత్తో, మత్తో, మత్తో, మమానుంత్తో, మమే
దో, మమదుహి, అత్తోది | సుంత్తో, అన్మహింత్తో.
- ష. మే, మమ, మత్తి, మహ, మ | తె, బో, మహా, అన్మ, అన్మర్, అన్మ
హం, మహ్య, మహ్యం, | అన్మ, మమ, అన్మణం.
అన్మ, అన్మం
- స. మి, మత్తి, మమాత్తి, మని, మే, | అన్మేను, మమేను, మహేను, మ
అన్మమ్మి, మమమ్మి, మహమ్మి | ఎను, అన్మను, మమను.

శౌరసేనీభాషయం దన్తచ్ఛబ్దరూపములు.

- ప్ర. హీ, అహం | అన్మే, వయం.
మం | అన్మే.
తృ. మని | అన్మహిం.
పం. మత్తో, మమాదో | అన్మహింత్తో.
ష. మే, మమ, మహ | అన్మ, అన్మాణం.
స. మత్తి, మని | అన్మను.

మాగధీభాషయందు అహం అనుదానికి హగే - హకే అనురూపము లాదేశ మగును.

అపభ్రంశభాషలో అన్తచ్ఛబ్దరూపములు.

- ప్ర. హడి | అన్మే, అన్మత్తి.
ద్వి. మత్తి | అన్మే, అన్మత్తి.
తృ. మత్తి | అన్మహి.
పం. మహం, మహ్య | అన్మహింత్తో.

ఏకవచనము.

ష. మహు, మహ్య
స. మథ

బహువచనము.

అమ్మహే.
అమ్మాను.

ద్విశబ్దరూపములు.

ప్ర—దో, దువే, దోణి, దేణి, దుణి, విణి. ద్వి—దో, దువే, దోణి, వేణి, దుణి, విణి. త్ప్ర—దోహిం, దోహి, విహి. పం—దోహింతో, వేహింతో. ష—దోణహం, దోణం, వేణం. స—దోసు, వేసు

త్రిశబ్దరూపములు.

ప్ర—తిణి. ద్వి—తిణి. త్ప్ర—తీహిం. పం—తీహింతో. ష—తిణం. స—తీసు.

చతుశ్శబ్దరూపములు.

ప్ర—చత్తారో, చడారో. ద్వి—చత్తారో, చడారో, చత్తారి. త్ప్ర—చ ఊహిం. పం—చఊహింతో. ష—చడణ్ణం. స—చడరు.

సంఖ్యావాచకము లగుశబ్దము లన్నియు నకారాంతములవలెనే విభక్తిరూపములఁ గలిగియుండును. పంచశబ్దమునకు స్త్రీలింగమందు “ఆప” అని రూప మగును.

తిజస్తములు.

౧. క్యక్, యక్, మొదలగుప్రత్యయములను గుఱించి యీప్రాకృత భాషలో విశేషనియమములు లేవు. హేమచంద్రుఁడు మాత్రము “క్యజోర్య లుక్” క్యజ్ లో య కారము లోపించు నని చెప్పెను. ఉ. గురూఆఱ - (అగురు

౨).

౨. సంస్కృతభాషలో ధాతువులకు భావది, అదాది, జహోత్వాదిఅను గణభేద మున్నట్లు ప్రాకృతములో లేదు. అన్నిధాతువులు నేకరూపముగా నిష్పన్న మగును.

౩. ఆత్తనేపదిపరస్మైపదిభేదము లేదు.

వర్తమానకాలప్రత్యయములు.

ప్ర. పురుషము . ఇ
మ. పురుషము . సి
ఉ. పురుషము . మి

న్తి, నై, ఇరే.
ఇథ్ఠా, హ.
మి, ము, మా.

౪. అకారాంతము లగునాత్మనేపదిధాతువులకుఁ బ్రథమపురుషమధ్యను పురుషంబులయందు ఇ, సి అనువానికి బదులుగా యథాసంఖ్యముగా ఏ, సే అనునవి వైకల్పికముగా నాదేశమగును. ఉ. తువరఎ - తువరసే, (త్వరతె - త్వరసే).

౫. ఉత్తమపురుషప్రత్యయ మగు ‘మి’ అనునది పర మగునపు డకారాంతధాతువుల యకారమునకు వైకల్పికముగా ఆకారము వచ్చును. ఉ. హ సామి, హసమి ఇత్యాదులు.

౬. మో, ము, మా అనునవి పరమయినపుడు ధాతువుయొక్క కొన యకారమునకు ‘ఇ’ గాని ‘ఆ’ గాని వచ్చును. ఉ. హసిమో, హసామో, హసిము, హసేము ఇత్యాదులు.

అకారాంతధాతువులకు వర్తమాన కాలమందు

భణధాతువు రూపములు.

ప్ర. పు. భణి, భణి	భణన్తి, భణన్తై, భణిరే.
మ. పు. భణసి, భణసె	భణి, భణిత్థా.
ఉ. పు. భణమి, భణమి	భణామో, భణిమో, భణేమో.

అసధాతురూపములు.

ప్ర. పు. అచ్చి, అత్తి	అచ్చన్తి, అత్తి.
మ. పు. సి, అచ్చసి, అత్తి	అత్తి, అచ్చిత్థా, అచ్చహ.
ఉ. పు. మ్మి, అత్తి, అచ్చమి	మ్మో, మ్మా ఇత్యాది.

2. అకారాంతధాతువుల కన్నివచనములయందు నన్నిపురుషములయందుఁ బ్రత్యయములకు మాఱుగా లజ్, లిజ్, లిట్టులయందు హి, సి, హిల అనునవి వచ్చును. ఉ. కాసీ, కాహీ, కాహీల (అకాపీత్, అకరోత్, చకార ఇత్యాది). తాసి, తాహీ, తాహీల (అస్థాత్, అతిష్ఠత్, తస్థా).

౩. హలంతధాతువులకు భూతార్థకములయందు దనఁగా లజ్, లిజ్, లిట్టులయందు “ఇయ” అనునది వచ్చును. ఉ. గేష్టిల (అగ్రహీత్, అగృహ్ణోత్, జగ్రహ).

౪. అసభవి యనుధాతువునకు భూతార్థమందు “ఆసి” “రహేసి” అనునవి వచ్చును.

భవిష్యత్తులోఁ జేర్చఁబడు తిప్పిముదలను ప్రత్యయముల కీడిగన వ్రాసిన దూపములు వచ్చును.

ప్ర. పు. హిఇ	హిని, హినే, హిరే.
మ. పు. హిసి	హిథ్,
ఉ. పు. హిమి, హామి, స్తామి, స్థమ్	హిస్సా, హిహా.

లృట్టులో ధాతుదూపములలో భూధాతువు

ప్ర. పు. హోహిఇ, (భవిష్యతి, భవి తావా)	హోహిన్తి, (భవిష్యన్తి, భవి తారోవా).
మ. పు. హోహిహి, (భవిష్యసి)	హోహిత్థా, హోహిహా, (భ విష్యథ.)
ఉ. పు. హోహిమి, హోస్సమి, హో స్థం, (భవిష్యామి)	హోహామో, హోస్సామో, (భవిష్యామః.)

కృధాతుదూపములు.

ప్ర. పు. కాహిఇ, (కరిష్యతి, కర్తా అకరిష్యత్)	కాహిన్తి, (కరిష్యన్తి, కర్తారః, అకరిష్యన్త.)
మ. పు. కాహిసి, (కరిష్యసి)	కాహిత్థా, (కరిష్యథ.)
ఉ. పు. కాహం, కాహిమి	కాఇమో.

హసధాతుదూపములు.

ప్ర. పు. హసిహి	హసిహిన్తి.
మ. పు. హసిహిసి	హసిహిత్థా.
ఉ. పు. హసిస్థం	హసిస్సామో, హసిహామో.

శ్రుధాతుదూపములు.

ప్ర. పు. సోచ్చిఇ, సోచ్చిహిఇ, (శ్రో ష్యతి)	సోచ్చిన్తి, సోచ్చిహిన్తి, (శ్రో ష్యంతి.)
మ. పు. సోచ్చిసి, సోచ్చిహిసి, (శ్రో ష్యసి)	సోచ్చిత్థా (శ్రోష్యథ.)
ఉ. పు. సోచ్చమ్, (శ్రోష్యామి)	సోచ్చిమో, సోచ్చిహిమో, (శ్రోష్యామః.)

లోట్, విధిలిజ్

ప్ర.	పు.	ఉ.	న్దు.
మ.	పు.	సు, హి	హ.
ఉ.	పు.	ము	మో.

హసధాతురూపములు.

ప్ర.	పు.	హసఉ, (హసతు, హసేత్)	{ హసన్దు, హసేన్దు, (హసన్దు, హసేయుః)
మ.	పు.	హససు, హసఇ, హస, హసేజ్జసు, హసేజ్జహి, హసేజ్జి, (హస, హసేః)	

ఉ. పు. హససు, (హసాని, హసేయం) హసామో, (హసామ, హసేమ.)

౧. వర్తమానము, భవిష్యత్తు, విధిలిజ్, లోట్, వీనియందు నచ్చప్రత్యయములకు జ్జ, జ్ఞా అను నాదేశములు వికల్పముగా నగును. హేమచంద్ర మతానుసారముగా నీనూత్ర మదవృద్ధాతువులకే చెల్లును. ఉ. హసేజ్జ-హసేజ్జా, (హసతి - హసిష్యతి, హసతు - హసేత్, ఇత్యాది)

౨. వర్తమానమందు, భవిష్యత్తునందు, విధిలిజ్ లోట్టులయందు ధాతు వునకుఁ బ్రత్యయమునకుమధ్యను జ్జ, జ్ఞాఅను నాదేశములు వికల్పముగా నగును. ఉ. హోజ్జఇ - హోజ్జాఇ, (భసతి - భవిష్యతి, భసతు - భూయానిత్యాది.)

౩. శతృప్రత్యయమునకు “న” అనియు, శాసచ్ ప్రత్యయమునకు “మాణ” అనియు నాదేశ మగును. ఉ. పథన్తో - పథమాణో, హసన్తో - హసమాణో, (పఠన్ - హసన్ .)

౪. స్త్రీలింగమందు శతృశాసచుల కీకారాదేశ మగును. ఉ. స్తీ - మాణాచ.

౫. వర్తమానము, విధిలిజ్, శతృఅనువానికిఁ బరముగా నున్నయాశారమునకు వైకల్పికముగా నెకారాదేశ మగును. ఉ. హసేఇ - హసఇ, (హసతి) హసేఉ - హసఉ (హసేత్) శతృ - హసేన్తో, హసంతో (హసన్) కొన్నిచోట్ల నీయేకారము రాదు. ఉ. జలఇ (జయతి) మఱికొన్నిస్థలములయందు చాకారము నచ్చును. ఉ. సుణాఉ (శ్రుణోతు.)

భావకర్తార్థములు.

౧. భావకర్తార్థములయందు విధింపఁబడిన “యక్”, అనుదానిస్థానమందు ఇల ఇజ్జ అనునవి యాదేశ మగును, ఉ. హసిలఇ-హసిజ్జఇ (హస్యతే).

౨ భావకర్తార్థములయందు “దృశ్” ధాతువునకు “దీశ” అనియు, వచ్ఛాతువునకు “పుచ్చ” అనియు నాదేశ మగును. ఉ. దీనశ్చ (దృశ్యతే) పుచ్చశ్చ (ఉచ్చతే.)

౩. క్తావ్, తుచ్, తవ్య, భవిష్యత్ వీనియందుఁ బ్రత్యయము పరమయి యుండఁగా నాకారమునకు నెకారము నికారము వచ్చును. ఉ. హాగేఁడణ, హసిఁడణ, (హసితావ్) హసేఁడఁ, హసిఁడఁ, (హసితం) హసేఁఅప్సం, హసి అప్సం (హసితప్సం.)

౪. క్తప్రత్యయము పరమై యుండఁగా నాకారమునకు నికార మగును. ఉ. హసితం (హసితం.)

ణిజస్తము.

౧. ‘ణి’ యొక్క స్థానమందు ఏత్, ఆప, ఆవె, ఆత్, అనునవి యాదేశ మగును.

౨. క్తప్రత్యయమందు, భావకర్తార్థములయందు విధింపఁబడిన ప్రత్యయము పరమయియుండఁగా “ణి”కి లోపము కలుగును. అట్లు లోపము రాని సమయమున “అవి”అను నాదేశము కలుగును. ఉ. కారిలం, కరావలం, (కారితం) హాసిలం, హాసావలం (హసితం) సోసిలం, సోసవిలం, (సోషితం) కాశీలం, కరావీలం, కారిజ్జం, కరావిజ్జం, (కార్యతే.)

ఇట్లు ప్రాకృతభాషావ్యాసము ముగిసినది.

తేటగీతము.

విజయనగరాధినాథ శ్రీవిజయరామ, గజపతీంద్రవినిర్జిత గడన కెక్కు
నాంగ్లభాషాకళాశాల నమరభాష, బాలురకు నేర్పునేరుపుఁ బడసినాఁడ
మేడపల్లెనవ్వవాయుఁడ మితమతుండ, వేంకటార్కుండ బుధపనవిహితసతుండ
త్రాకృతంబున జ్ఞానంబుఁ బడయఁగోరు, వారి కీర్తి లఘురీతి వ్యాస మొకటి
వ్రాసి యర్పించితిని సుధీవ్రాత మిందుఁ, దప్పులను దిద్దవేడెడ దయను బూని.

మేడపల్లి వేంకటరమణాచార్యులు.

శ్రీరస్తు.

పెదకోమటివేమారెడ్డినూతనశాసనము.

—o—o—o—

(శా. శ. 1298 లోనిది)

క్రొండవీటిరాజైన పెదకోమటివేమారెడ్డియొక్క శాసనము లిదివఱకుఁ బెక్కులు దొరికినవి. అ సన్నియు శా. శ. 1322 (క్రీ. శ. 1400) మొదలు శా. శ. 1342 (క్రీ. శ. 1420) వఱకుఁ గలకాలములోనివి. అందుచేఁ జరిత్రకారు లందఱు నీరాజు 1400 - 1420 వఱకు రమారమి యిరువదిసంవత్సరములు రాజ్యముచేసె నని వ్రాసియున్నారు. కావున నీనూతనశాసనము ముఖ్యమైనది. దీనిని నూతన మనుటకుఁ గారణ మేమన నిదివఱకు నెచ్చటను బ్రకటింపఁ బడలేదు. సుయెల్ చే నీయఁబడిన శాసనపట్టికలోఁ గాని, ప్రతిసంవత్సరమును శాసనశాఖవారిచే సంపాదించఁబడిన శాసనములలోనుగాని లేదు. ముఖ్యమనుటకుఁ గారణ మేమన నిదివఱకు మనకుఁ దెలియని చరిత్రవిషయములు కొన్ని యిది బోధించుచున్నది.

ఇయ్యది* ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారమునందు స్థానికచరిత్రలు (Local Records) అను సంపుటములలో నీయఁబడియున్నది. (46-వ సంపుటము 86-వ పుట). అనఁగా నిది 1810-వ ప్రాంతమున మొకస్త్రీవలన సంగ్రహింపఁబడినది. కావున నతనియొద్ద నున్నపండితులు రాతినిజూచి వ్రాసికొనిన నకలనుటకు సందేహములేదు.

స్థలము—ఈశాసనము గుంటూరుజిల్లా, సత్తెనపల్లి తాలూకాలోని అమీనాబాదు గ్రామమందలి మూలగూరమ్మ యనుగ్రామ దేవతగుడి కుత్తరమున నున్న కట్టమీఁద రాతిపైఁ జెక్కఁబడి యుండినట్లు చెప్పఁబడినది. సుయెల్ తన గ్రంథమునందు 1882 లో నిట్లు వ్రాసెను. “గ్రామమునకుఁ బడమరనున్న

* ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వముయొక్క ఆంధ్రసంపుట మనఁబడు నాల్గవసంపుటము నిమిత్తమై చేయఁబడుచున్న పరిశోధన (Research) లో నామఁ దోడుగా నున్న శ్రీయత వల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు దీనిని మొదటఁ గనిపట్టి నామఁజూపిరి. రెడ్లచక్రవర్తిగారు నిది ముఖ్యమైనది గనుక నాలుగవసంపుటము వచ్చువఱకు దీనిని నాఁపియించక వెంటనే ప్రకటించుచున్నాను.

అన్యువారిగుడిలోఁ బెక్కు శాసనములు కలవు. వానిలోఁ బెక్కింటిని జదువుటకు వీలులేదు. ఒకశాసనము శా. శ. 1114 (క్రీ. శ. 1192) లోనిది; మఱియొకటి శా. శ. 1502 (క్రీ. శ. 1580) లోనిది. ఈగుడిలోఁ బనితనమెక్కువగ నున్నది. ఇది చాలపురాతనమంటు. గుడికి నుత్తరమున నున్నరాతిమీఁదఁ బెక్కు శాసనము లున్నవంటు. వానిసమాచారము నాకుఁదెల్పఁబడలేదు.” (Sewell's Lists of Antiquities of Madras) ఇప్పటిశాసనశాఖవారు (Department of Epigraphy) 1909 లో అమీనాబాదు వెళ్లి కొన్ని శాసనముల నకళ్లు తెచ్చిరి. కాని యందిదిలేదు. ఈశాసనము 1310 కిఁ దరువాత నఱిగెనో పగిలెనో లేక గ్రామస్థులు దానిని మాఱుపనికి నుపయోగించిరో తెలియదు. కావున 1810 ప్రాంతముననే దీనినకలు వ్రాసియుంచినందుకు లేఖకునియెడ నాంధ్రులెంత యుఁ గృతజ్ఞులై యుండవలెను.

కాలము—శా. శ. 1298 అగునలసంవత్సరమౌర్జునునాఁ డీశాసనము వేయించఁబడియె నని శాసనమునందె చెప్పఁబడినది. శ్రీయుత స్వామి కణ్ణపిళ్లగారి జంఘ్రీనిబట్టి లెక్క వేయఁగా దీనికి సరి యైనయింగ్లీషులేది క్రీ. శ. 1577, జనవరి నెల 25, అగుచున్నది. సంవత్సరముచేరు ‘నల’ యని ‘స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినందున, శకసంఖ్య చెప్పుటయందుఁ బొరపాటుండు నని తలఁచుటకు వీలులేదు. శకసంఖ్యయు సంవత్సరనామమును సరిపోయినవి. ఇంతకంటెఁ బూర్వపు ‘నల’ సంవత్సరము తీసికొనినయెడల నది శా. శ. 1238 (క్రీ. శ. 1316) అగును. ఆకాలమువఱకు కొండవీట మొదటివేముఁడ రాజ్యమునకు రాలేదు. తరువాతి ‘నల’ తీసికొందమా శా. శ. 1358 (క్రీ. శ. 1436) అగును. ఆకాలమువఱకుఁ బెదకోమటివేమన మృతినొంది 16 సంవత్సరములగును. కావునఁ బై నీయఁబడినకాలమే సరియైనది.

క్రొత్తవిషయము—ఈశాసనమునుబట్టి క్రొత్తగఁ దెలిసినవిషయ మేమనగా, క్రీ. శ. 1400 లకు బహుకాలముపూర్వమే, క్రీ. శ. 1377 లోనే, పెదకోమటివేమారెడ్డి, కొంతదేశమునకుఁ బ్రభువుగ నుండెను; కొండవీటి రాజ్యమునకు రాకపూర్వమే దానధర్మాదులు చేసి శాసనములు వేయించుచుండెను; కొండవీటికి వేఱురాజు లున్నను, ఈవంశమువారుకూడ ‘సామ్రాజ్య సింహాసనాధ్యుని’ ‘రాజాధిరాజపరమేశ్వ’రాది పదములను ధరించుచుండిరి.

శ్రీనాథునికాలమును, తద్రచితకావ్యముల రచనాకాలమును, హరివిలాసమును బట్టి నిర్ణయించుచు నేను గ్రంథాలయసర్వస్వమునందు నొకలేఖ వ్రాసి

యుంటిని. అందు నైషధము క్రీ. శ. 1390 ప్రాంతమున ననగాఁ బెదకోమటి వేమన కొండవీటిరాజ్యమునకు రాకపూర్వమే రచియింపఁబడి, యాతనిమంత్రి కీయఁబడియె నని వ్రాసియుంటిని. పెదకోమటి వేమన కొండవీటిరాజ్యమునకు రాకపూర్వ మనామధేయఁడుగ లేఁ డనియు, గొంతరాజ్యము గలిగియుండవలె ననియు నూహించియుంటిని. అందుచే నాతనిమంత్రిని శ్రీనాథుఁ డాశ్రయించుట పొనఁగు ననియుఁ దెలిపితిని.* ఆమతమును శ్రీ కంభుకూరి వీరేశలింగముగారు, శ్రీయుత నాగపూఁడి కుప్పస్వామయ్యగారు మొదలయిన పండితు లంగీకరించిరి. కాని, శ్రీయుత చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు మాత్రమంగీకరింపక కొన్ని యాక్షేపణములు చేసిరి. ఇప్పటియీ శాసనముతో, నేను చేసినయూహలును, గాల నిర్ణయమును సిద్ధాంతము లని స్థిరపఱచుచున్నవి.

ఈ శాసన కాలము, అనవేముని ప్రభుత్వ కాలమందు (క్రీ.శ. 1352-1380) బడుచున్నది. అప్పటికే పెదకోమటి మృతినొంది, యాతని పెద్దకుమారుఁ డైన వేమారెడ్డి తనరాజ్యమును బాలింపఁజొచ్చెననుట స్పష్టము. ఈతనిరాజ్య మా కాలమందు మిక్కిలి పెద్దదియై యుండదు. కొండవీటిరాజులక్రింద నొకపెద్ద జమీందారి యై యుండనోవు. ఈ శాసనమందుఁ దన కుూరిమిసినతండ్రి యన వేమభూపతి నేసినధర్మ మూర్తితముగాఁగ నని చెప్పఁబడినందున, కొండవీటి రాజులును నీతఁడును స్నేహముగ నుండి రనియు, వారికి సాయము చేయు నాఁడుగానే యితఁ డుండె ననియుఁ బెప్పవచ్చును.

అమీనాబాదులోని గ్రామదేవత దేవాలయము చక్కఁగఁ గట్టఁబడి యున్నదనియు నందు శిల్పచమత్కారము గలదనియు సుయెల్ మొదలయిన వారు వ్రాసియున్నారు. అధికముగ ధనవ్యయము చేసి పెదకోమటి నేముఁడ యీ దేవాలయమును క్రీ. శ. 1377లోఁ గట్టించె నని మనము శాసనమందలి యీక్రింది చరణములవలనఁ దెలిసికొనవచ్చును.

అంబికకుమూలగూరమ్మ కలజనని, కర్ణిక గట్టించె భవనమోహనముగాఁగ ననుధికోన్నప్రసభ్రంకమంబులైన, గుడియుఁబ్రాకారవలయంబుగోపురములు.

పెదకోమటి వేమఁడు తన స్వంతరాజ్యమును క్రీ. శ. 1377 నుండియై పాలించుచున్నాఁడు నుకొనినను, స్వంతరాజ్యము 24 సంవత్సరములవఱకును (క్రీ. శ. 1400) కొండవీటిరాజ్యము 20 సంవత్సరములును (1420) మొత్తము

మీదఁ దక్కువలోఁ దక్కు 44 ఏండ్లు ప్రభుత్వము చేసినట్లు కానవచ్చుచున్నది. ప్రభుత్వమునకు వచ్చినప్పు డీతఁడు 20 ఏండ్లవాఁ డనుకొనినయెడల, మరణ సమయమునకు 64 ఏండ్లవాఁ డగును. కొంచెము సెంచుతక్కువగ శ్రీనాథునితో సమవయస్కుఁ డగును.

దాసమీయఁబడిన గ్రామములు:—ఇందు దాసమీయఁబడిన గ్రామములు మూడు చెప్పఁబడినవి. పడిదరము, మూలగూరు, అమ్మనపల్కూరు. ఇవన్నియు గుంటూరుజిల్లా సత్తెనపల్లితాలూకాలోనున్నవి. మూలగూరనునది అమినాబాదుకుఁ బూర్వనామము. [లోకల్ రికార్డు సం-48, పుట 81] ఇప్పుడు పెద్దపల్కూరు రనఁబడునది శాసనమందలి అమ్మనపల్కూరు రనుకొనవచ్చును. ఇప్పటి పడిదర్లపాడే పడిదరము కానోపు. ఇవన్నియు శాసనమునుజుట్టి చూడ శ్రీ కోటభూమియందు నుండెను. కోటభూమి యనఁగా, కొండవీడుదుర్గము ముఖ్య పట్టణముగాఁగలచుట్టుపట్టుప్రదేశము, తాలూకా. కోటమీఁదినుండి గుండు వేసిన నెంతదూరము పోవునో యంతప్రదేశము కానోపు.

కోటభూమిలోని గ్రామములు దాసముచేసినందునఁ బెదకోమటివేమన స్వాధీనమం దవి యుండియుండె ననుట స్పష్టము. కోటలో, అనవేముఁ డుండుటయుఁ గోటప్రదేశము కోమటివేముని చేతిలోనుండుటయుఁ జూడ వీరిద్దఱు కును మిక్కిలి స్నేహ ముండె నని తోచుచున్నది. అయినను కొండవీటిలో ననవేముఁ డెప్పుడు ప్రవేశించెనో మనకుఁ దెలియదు. అతఁడు కొండవీడు కోటను నిర్మించె నని మాత్రము మన మెఱుఁగుదుము. (Elliot's Collection p. 220 *) కాని యది 1377 కిఁ బూర్వము పూర్తియాయెనో తరువాతఁ బూర్తియయ్యెనో తెలియదు.

ఈపద్యములు చెప్పినకవిపేరు లేఖకుఁడు వ్రాయలేదు. మూలముననుండి నను వ్రాయలేదో, లేనందున వ్రాయలేదో తెలియదు. శాసనములోనిపద్యములనుమట్టుకు వ్రాసి క్రింద నున్నకవిపేరుగాని, లేఖకునిపేరుగాని వ్రాసికొనక పోవుట యాలేఖకునియభ్యాసముగఁ గానవచ్చుచున్నది. ఏలయన నీ శాసన

* “కొండవీడుం రాజధానిం నచిత్రాం పరికల్పయత్” అని యున్నది. ఈ తామ్రశాసనము శా. శ. 1304 (క్రి. శ. 1382) లోనిది. ఇదివఱకుఁ జరిత్రకారులు అనవేమునిరాజ్యము క్రి. శ. 1380తోఁ బూర్తియైనట్లు చెప్పుచున్నారు. ఈశాసనముఁ జూడ నాతఁడు 1382వఱకును రాజ్యము చేసినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఈశాసనము నింకను శోధింపవలెను.

మునకుఁ బ్రక్కనే యీసంపుటమునందే యింకొక అమీనాబాదులోని శాసనమీయఁజూపినది. అందును క్రిందఁ గవిపే రీలేఖకుఁ డీయలేదు. అది యితరత్ర ప్రకటంపఁబడినది. (ఆంధ్రకవులచరిత్రము నూతనముద్రణము. ౧-వ భాగము) అందువలన దానిక్రింద 'శ్రీనాథకృతి' యని యున్నదని మన మెఱుంగుదుము. కావునఁ బ్రస్తుతశాసనముక్రింద శ్రీనాథునిపేరో, మఱియొక కవిపేరో యున్నను ననావశ్యక మనుకొని లేఖకుఁ డిచ్చియుండకపోవచ్చును. క్రిందఁ బేరున్నను లేకపోయినను, ఫిరంగీపుర శాసనమునందలి నీసనద్యములను, అమీనాబాదులోని మఱియొక శాసనమునందలి పద్యములను, వాని నన్నిటిలో మొదట 'శాకాబ్దములు నహస్రమును' అనియుండుటయు, ప్రస్తుతశాసనమందలి 'దూఘమాసము పూర్ణిమాదినమున' అన్నమాటలు, అమీనాబాదు శాసనమునందుంటయుఁ బోల్చిచూడ నీపద్యములు శ్రీనాథునిచే రచింపఁబడినవియని ప్రబలమైన సంశయము కలుగుచున్నది.

ఈసంశయమే నిజమైనయెడల శ్రీనాథుఁడు 1360 ప్రాంతములో జననమొందెను గనుక, నీశాసనమునాటికి రమారమి 17 ఏండ్లవయస్సు కలవాఁడుగ నుండవలెను. ఈకాలముననే సాధారణకవులే 16, 17 సంవత్సరముల వయస్సునఁ బద్యములు చెప్పఁగా శ్రీనాథునివంటి మహాప్రతిభాశాలి 13, 14 ఏండ్లనుండియే పద్యము లల్లుట యాశ్చర్యముకాదు.

ఈశాసనమును బట్టి చూడ శ్రీనాథుఁడు చిన్నప్పటినుండియు, పెదకోమటి వేమునిని, ఆతనిమంత్రులు మొదలయినవారిని నాశ్రయించి, యచ్చటనే యున్నట్లు కానవచ్చుచున్నది. మొదట శ్రీనాథుఁడు ఔండపూఁడి సింగన్నకు నన్నయగు ప్రెగ్గడయ్య నాశ్రయించి యుండును. తరువాత సింగయ్యకు నైషధమిచ్చినట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఈయన్నదమ్ము లిద్దఱు నొకరితరువాత నొకరు పెదకోమటియొద్దను, పెదకోమటి వేమారెడ్డియొద్దను మంత్రులుగ నున్నట్లు తోచుచున్నది.

శ్రీనాథుఁడు క్రీ. శ. 1376 మొదలు 1420 వఱకును కొండవీడు రాజుల నాశ్రయించుకొనియే యున్న ట్లే శాసనములవలనను, ఇతర శాసనములవలనను స్పష్టపడుచున్నది. పెదకోమటి వేముని మరణానంతరముగాని కొండవీడునివాసము పూర్తిగ విడిచి వెళ్లియుండఁడు. నమమనడుమ విజయనగరాదిసంస్థానములకుఁ బోయి తనపాండిత్యమహిమాదులఁ జూపి యుండినఁ జూపియుండును. పెదకోమటి వేముఁడు చిన్నరాజుగా నున్నంతవఱకు శ్రీనాథుఁ డచ్చటచ్చట

పెళ్లిపెళ్లి సరుల నప్పునప్పు డాశ్రయించుచుండె ననియు, వేమునకుఁ గొండవీటి రాజ్యము నచ్చినతరువాత 'విద్యాధికారి' 'శాసనాధికారి' యై సంస్థానము నందు గొప్పయధికారి యై, భట్టారకుఁడై, సార్వభౌముఁడై యందలములెక్కి తిరిగి వైభవ ముచుభవించె ననియు లోచించుచున్నది. వేమారెడ్డితరువాతనే యాతఁ డీతరుల నాశ్రయింపనలసివచ్చెను. పెదకోమటి వేమునికిని, కాటయ వేమూది రాజమహేంద్రమువారికిని వైర మున్నను, కవియొక్క యోగ్యతనుబట్టి వీరభద్రారెడ్డి మొదలయినవా రాతనికి నాశ్రయ మిచ్చిరి. వీరును బోయినతరువాత బ్రతికియున్నందున సీతఁడు చరమదశయందుఁ గష్టపడియుండును. ఇందున గుఱించి నిశ్చయముగఁ దెలిసికొనుటకు నింకను నెన్నియో శాసనములు బయటఁబడవలయును.

కొమర్రాజు లక్ష్మణరావు.

శాసనము.¹

[ముల్లగూరికి ప్రతినామధేయ మైన అమీన్ బాదాలో వున్న శాసనములు. మల్లగూరమ్మ దేవాలయానికి వుత్తరం కట్టమీదను చక్కివున్న శాసన ప్రతిమ.²]

[సీ] శాకాబ్దములుసహస్రమును యిన్నూట³ తోం

బై⁴ యెనిమిదియు నగుభవ్యసంఖ్య

గలిగి యొప్పారెడు నలవత్సరంబున

మాఖమాసము పున్నమా⁵దిసమున

విశ్వోత్తరుండైన వేమభూపాలుండు

దనోకులస్వామిని కమృతకిరణ

చేఖావతంసకు శ్రీమల్లగూరమ్మ

కలులజగన్మాత కంగరంగ

1. శాసనము యధానూలముగ నిచ్చి, తప్పనితోచినచోట, ఎట్లు వచ్చిన బాగుండునని పుట అకుగునఁ జూపితిని. మూలశాసనప్రతిబింబము మనయొద్ద లేనందున గింపిసొరపాట్లు శాసననందే యుండెనో, ఈలేఖనవిో చెప్పఁజాలము. 2. ఇది ప్రతివ్రాసికొనిన తేటపని పరా. ప్రతి అని వ్రాయుటకు ప్రతిమ అని వ్రాసెను. 3. నిన్నూట. 4. గది. 5. పూర్ణిమా.

భోగనంసిద్ధికై ధారపోసి యిచ్చె,
 గ్రామములు మూడు శ్రీకోటభూమియందు
 వడిదరము మూలగూరమ్మ న¹వక్కిలూరు
 దానఖచరేంద్రు డాచంద్ర తారకముగ.

[11]

[11] క్రమపరిప్రాప్తసామ్రాజ్యసింహాసనా
 ధ్యాసియై యఖిలరాజాధిరాజ
 పరమేశ్వరుం డాదిపాదుండు పెదకోమ
 టన్న వేమాధీశు డధినురాఘవ²
 కి కూరిమిపినతండ్రి యన వేమభూపతి
 సేసినధర్మ మూర్తితము గాగ
 నీ గ్రామములు మూటి కెల్లకాలంబు భో
 గైశర్యసర్వమాన్యతలు నొసంగి
 సంబంధకు మూలగూరమ్మ కఖిలజనని
 కర్ణి గట్టించె భువనమోహనము గాగ
 సమధికోన్నతి నభ్రంకవంబు లైన
 గుడియు ప్రాకారవలయంబు గోపురములు

[12]

నూచన:—అవినానాబాదు నివాసులు గాని, గుంటూరుజిల్లా నివా
 ములును గాని, ఎవరైన, చరిత్రయందును, వాఙ్మయమందును శ్రద్ధగలవారు, ఈ
 శాసనపులిల యింకను, ఆ గ్రామమునం దున్నది లేనిది, ఉన్నయెడల దాని
 క్రింద 'శ్రీనాథుని నామము గలదో లేదో శోధించి యాంధ్రలోకమునకుఁ
 దెల్పుదురు గాక.

కొ. ల.

1. రమ్మ. 2. 'డు' ప్రత్యయ మిచ్చటకావలెను. 3. ఇచ్చట యతిచిహ్నము.
 'కూరిమి' కిబదులు వెనుకటి 'డు' కల్పకొని 'పెగుక్కొని' అనియుండే సేమా,

గ్రంథస్వీకారము.

—o—o—o—

౧. ప్రాథమిక ప్రకృతిశాస్త్రము:—ఇదిపూర్వము చిత్తూరుగవర్నమెంటు ట్రయినింగుస్కూలునందును వైదా పేటగవర్నమెంటు ట్రయినింగుస్కూలునందును సుపాధ్యాయులుగానుండిన శ్రీ. జె. విశ్వనాథయ్యగారిచే రాజకీయనిబంధనముల ననుసరించి రచింపబడి చెన్నపురియందలి టి. వి. చెల్లప్పశాస్త్రి అండ్ సన్సువారిచే బ్రకటింపబడినది. ప్రకాశకులు దీని రెండుమూడుభాగములను బరిష్కృతమున కొనంగిరి. రెండవభాగము రెండవపాఠమునకును మూడవభాగము మూడవపాఠమునకును బఠనీయ మగుననుతలంపున సుత్తరోత్తర విశేషములతో రచింపబడినది. దీని రెండవభాగమునందు ౭పుటలలో భారమతి ౧౪ పుటవఱకు ఖగోళమందుండు సూర్యాదిగ్రహములు వానిసంచారకాలమును కెన వుటవఱకు జలమును, పిశప జ్వాల, లవణములు, వృక్షములు, స్థలజలచరము లగుప్రాణివర్గమును గుఱించియుఁ జక్కగ వివరింపబడియున్నది. మూడవభాగమందు నీటితిగనే విశేషవిషయములఁ జేర్చి వివరింపబడియున్నది. ఈగ్రంథములం జనువుట ప్రకృతిశాస్త్రజ్ఞానమును సులభముగ సంపాదించు మార్గము. ముద్రణ మంతచక్కగ లేదు. అక్షరములటనట ముద్దముద్దలుగఁ బడినవి. శైలి బాలురకు సుబోధము. వెల యొక్కొక్క భాగమునకును అ. ౧-౨. వలయువారు ప్రకాశకులకు వ్రాయవలయును.

౨. అద్వైతబ్రహ్మేశ్వరీతారావళి:—ఇయ్యది గుంటూరుజిల్లా చెఱుకు పల్లిలో సబ్ రిజిస్ట్రారుగా నుండిన మ. శ్రీ. భువనగిరి కోదండపాణిగారిచే రచింపబడి మ. గుండు సూర్యానందతరహారిరావుగారిచే బ్రకటింపబడినది. వెల అ. ౨. ఇందలి పద్యములు సంస్కృతపదజటిలములై దృఢశైలి నున్నవి.

శా.యోధాగ్రేసరఖడ్గసంజనితవిద్య న్నాట్యరంగంబునః

సాధూత్తంసమహోపకారకరుణాసావంతప్రపంచంబునః

సావధీనప్రతీభార్చితాద్భుతజనుః ప్రజ్ఞానకేళిసమ

స్తాధారం బగునీరుచిం దలిపెదో యద్వైత బ్రహ్మేశ్వరీ,

౧. కనినఁ గనినట్టులుండును గరుణ గదుర, వినఁగ వినినట్టులుండును వీమ లలరఁ గనఁగ వినఁగను దగుమమ్ముఁ గన్నతల్లి, కనదె వినదే విపన్నుల కల్పనల్లి.

౩. పసిపాప — ఈపుస్తకము శ్రీ కోదండపాణిగారిచేతను వారి సహ ధర్మచారిణి క్షీరశేషయగు శ్రీమతి వేంకటలక్ష్మీవీరశేషమ్మగారిచేతను రచింపఁబడి నది. ౮౮ పుటలగ్రంథము. ౧౦ భాగములుగ విభజింపఁబడినది. ఇందుఁ బద్య మాలిక లధికముగఁ గలవు. మొదటి ౫౦౦ పాదములు గల యుత్పలమాలిక కడుఁబ్రశస్యము. ఈపాత్యమునం దీదంపతులు తమచనిపోయిన పసిపాపనిం గూర్చిన శోకము నతికరుణముగ వివరించిరి. తండ్రిగారి కవిత్వము పటుత్వ మున నున్నది. తల్లిగారికవిత్వము మనను గఱఁగించుచున్నది.

ఉ. నాకనుగాంచు నీసాగసె నాచెవిగ్రోలెడు నీకథామృతం
బాఁకలి దీట నాహృదయ మారయు నిష్టమితో నితాంతచిం
తాకులసంభ్రమంబున నహర్నిశ లాశల రోసిరోసి యెం
తో కలఁగుం గనుంగొనవో కో వినవో తలపోయవో కటా!

గీ. ఎందుఁబోయిన నెటఁగన్న నెందువినిన, నెందుశయనింపమేల్లాన్నఁగందునిన్ను
గాని నీపల్కు నీకులు కేనుగానఁ, గానఁ బిలువ నిన్నె త్తిక్కో గానకుండు.

పుస్తకము వెల రూ. ౧. వెలమిగుల సధికమని తలంచుచున్నారము. వలయువారు గుంటూరిలోని జిల్లాకోర్టుప్రీడరు, బ్ర॥ గుండుసూర్యానంతర హరిరావుగారికి వ్రాయవలయును.

౪. లక్షరూపాయలు:— ఆంధ్రప్రచారిణీగ్రంథనిలయము ననుబంధ గ్రంథమాలలోని ౫౧వగ్రంథ మగునీపాత్యము బ్ర॥ వేంకటపార్వతీశ్వరకవులచే నాంధ్రీకరింపఁబడినది. కథ యపరాధపరిశోధనవిషయము. ఇందు లోభము వలనఁ బాప మెట్లు సంభవించునో కథాహాసమున వివరింపఁబడినది. ౧౫౮ పుటలు. వైలియాంధ్రులకుఁ జిరపరిచితమే. గ్రంథము వెల అ. ౧-౨.

౫. వీరపూజ:—ఆంధ్రప్రచారిణీగ్రంథమాలయం దిటువదియాటవ పుష్పముగఁ బ్రకటింపఁబడిన యీనవల వంగభాషనుండి బ్ర. శ్రీ. వేంకటపార్వతీశ్వరకవులచే నాంధ్రీకరింపఁబడినది. ఇందుఁ బితృమరణానంతరము పితృవృత్తి నిచే నిష్కాసితుడై యనేకబాధల ననుభవించి స్వసామర్థ్యమున సత్యున్నత క్షీర్తి నందినవీరశిఖామణి యగుప్రసాదుఁ డనునొకయువకుండు ప్రధానపాత్రము. పాత్రలస్వభావము యథోచితముగ వర్ణింపఁబడినది. ౩౦౬ పుటల పుస్తకము.

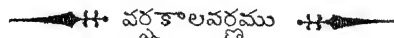
కాలికోబైండు, వెల రూ. ౧-౧౨-౦ లు. ఇదియు, లక్షరూపాయలను పుస్తకమును వలయువారు ప్రెసిడెంటు, ఆంధ్రప్రచారిణీగ్రంథనిలయము, రాజమహేంద్రవరము, అనువిలాసమునకు వ్రాసి కొనవగును.

ఆంధ్రవీరులు:—నవయుగతరంగములలో నిది మొదటియల. మ. శ్రీ. మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారిచే రచింపఁబడినది. దీనికి శ్రీ యుత కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి ఎం. ఏ. గా రుపోద్ఘాతము రచించిరి. దానదయాధర్మయుద్ధముల కసాధారణోదాహరణము లగు ౧. గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణి, ౨. కులోత్తుంగ చోడదేవచక్రవర్తి, ౩. సిద్ధయతిక్కన, ౪. బ్రహ్మనాయఁడు, ౫. రుద్రాంబిక, ౬. ప్రతాపరుద్రదేవచక్రవర్తి. ౭. రాయనిభాస్కరమంత్రి యను నాంధ్రవీరస్తవక మిందువర్ణింపఁబడినది. ౨౬ ప్రసిద్ధచారిత్రికగ్రంథముల శోధించి వానియందలి పరమార్థములనేర్చి కూర్చిన గ్రంథమగుటచే నిది మిగులఁ బ్రమాణముగాఁ జరిత్రముందెలుపు ననుటకేసంశయమునులేదు. అటనటఁ బ్రాచీనప్రబంధముల నుండి పద్యము లుదాహరింపఁబడినవి. శైలి సులభముగనున్నది. ౧౯౧ పుటలు, వెల రూ. ౧. వలయువారు ఎమ్. ఎస్. శర్మ, రాజమండ్రి, అనువిలాసమునకు వ్రాసికొనవలయును.

- క. కావున నీపుత్రికి వసు, ధావలయమునందు వాఁడె తగు వరుఁ డిఁక నీ
వేవిధమును దలఁవక పృ, ద్వీవల్లభ యతని కిమ్ము వే యేమిటికిఁ.
- చ. అనుటయు రుక్మబాహుననుధాధిపుఁ డాప్తనుహృజ్జనంబుతోఁ
దనయవివాహకృత్య ముచిశస్థితి నెంతయుఁ దెల్పి వారిచే
ననుమతుఁడై ప్రమోదమున నమ్మునినాథుని వెంటఁ జేదిరా
జునకు నిజాప్తమండలికి శోభనలేఖలు పన్ను నచ్చటన్. 17
- క. చేదిధరాధపుఁడును న, మ్రోదమురెట్టింప బంధుముఖ్యుల మగఁగే
శాదివనుధాధినాథుల, నాదరమునఁ బిలువనంపి ²యతివేగమునన్. 18
౧. శుభముహూర్తంబునం దాత్మసుతయుతముగ
ధారిణీసురమంత్రము ల్పేరఁటాండ్ర
ధవళముల నాదములును వాద్యములరవళి
బోరు మని మ్రోయ నాత్మీయపురము వెడలి. 19
- సీ. పాదాతకంకుంతపటలఘుర్వణధూతరధ కేతుమాక్తిక వ్రాతరజము
కూబరఘుర్వణక్షుణ్ణవారణఘంటికాపద్మరాగని కాయధూళి
నవ్యకక్షౌఢ్యఘుర్వణప్రోథహయగళార్చితధామమరకతరేఖవితతి
పల్కాణఘుర్వణప్రస్థలద్భుటమాళిరత్నగోమేధికవ్రజపరాగ
⁴మలమఁజిత్రాకృతిఁదనర్చునంబరంబు, తనకుదిక్పద్మనయనలెత్తినమెఱుంగు
లడరుమంజుటిసన్నెయల్లడయనంగఁ, దనరనౌయ్యసఁగుండినమునకుఁజనియె.
- ఉ. అంతకు మున్న భీమవసుధాధిపనూతి చమూన మేతుఁడై
యెంతయు వేడ్కతోడ నెదురేగి రయంబునఁ దోడితెచ్చి గే
హాంతికకేళికావనమునందుఁ దగ న్విడియించి వారికిఁ
సంతన ముప్పతిల్ల నుపచారవిధు ల్పవరించుచుండఁగన్. 21
- ఉ. ఆవిధ మెల్లఁ బ్రాణసఖు లారసి వచ్చి యెఱుంగఁబల్కుఁ జిం
తావిలచిత్త యై కువలయాధిపునందన కూర్మిబోటిచే
నాననజాక్షసూతికిఁ దదన్యకరగ్రహణానవేక్షయుం
గేనలసాహ్మసైకనిజకృత్యముఁ దేటగఁ దెల్పి పంచినన్. 22
౧. జనవరేఖ్యునియత్నంబువినినితాంత, దుఃఖితుండయ్య నతఁడు వధూవయస్య
వచనములచేతఁగొంతయాశ్వాసమంది, చైద్యబలసంకులారామనరణివెడలి.

1. ట - లోనీపద్యము లేదు. 2. చ - యతిమోదమునన్. 3. ఈపద్యము ట - లో
కీను. 4. చ - మఱులచిత్రాకృతి.

- క. ఆన్మద్రీరమణుండు వు, రోపాంతంబునకు వచ్చి యొకచక్కటి ల
వృద్ధముఖనద్దము, లోపల నున్నట్టివిజయలోలుని గనియెన్. 24
- చ. కనుగొని బాష్పపూరకలిక ల్కనుఁదమ్ముల నిండ డాయఁగాఁ
జనుటయు నాతఁడుం గదిసి చాఁగిలి మ్రొక్కిన గ్రుచ్చియెత్తిన
మృనమున హర్షచిత్రములు ¹మల్లడిగొట్టుచునుండ నొక్కచో
ననితరవాస మైనవిమలావనియందు వసిం²చె నత్తఱ్ఱ. 25
- శా. శైవేయాత్మజఁ డామురారిసుతు సాశంకంబుగాఁజూచి యో
యీ నిట్టూరుపు లేల పెల్లడరె మే నేలా కృశంబయ్యెన్ గన్
గోనల్ కెంజిగిఁబూనె నేమిటికి నాకుం జూడ నీతిరు విం
త్రై నేడిచ్చటఁ దోచె నీదువిధ మాద్యంతం బెఱింగింపుమా. 26
- సీ. అనఁజంద్రానుఁడిల్లనియెనాఁడుమయూరములఁబట్టుటకుమనముచనియడవిఁ
గవవాసి యొండొరుఁ గానంగలేక పోయిన నంతఁ జింత నే నిచటఁ జేరి
వీణారహస్యంబు వీరసేనునిగూడి తుంబురుచే విరితోఁటలోన
నభ్యసించుచునుండ నచటికిఁ గుముదిని యేతేరఁ గంటి నాయిందుముఖయు
ననువరించెద ననుచునుండఁగఁ దదీయ, జనకుఁ డాచైద్యసూతికి సంబ్రమింప
వారు నేతెంచి యావనవాటి విడియ, నేనచటువాసి వచ్చితి నిటవయస్య.
- గీ. అనుచు నాద్యంత మేర్పడఁదన తెఱింగు, బెలువ నాశ్చర్య వారిధిఁ దెప్పుఁ జేలి
యామురాంతకసుతునితో నాత్మచర్య, విజయలోలుండు వలుకు సవిస్తరముగ.
- మ. అటు లాబ్ధిణము ల్పనం దదనుయాత్రారంభము ల్లాని య
చ్చట నిన్నుం గనలేక ఘోరదళితస్వాంతంబుతోఁ గుంధి యు
ద్భటహర్యక్షమృగాదనంబు లగుకాంతారంబుల నైసనం
ఘటనం బొంధులఁగూడి యొయ్యనఁ జనంగఁ గొంతకాలంబునన్. 29



శా. హంసోచ్ఛాటనమంత్ర మంగభవసాహాయంబు కాదంబినీ
సంసద్వైశననంబు భాస్కరతిరస్కారంబు ఘర్షచ్ఛటా
సంసారావగమంబు పంకజతమిస్రావేళ విశ్వంభరా
హంసుధ్వంసన మంబుదాగమము దీప్తంబయ్యె నుర్వీస్థలిన్.

30

చ. సచుడమయూరి కాగణము శంబరవైరిసినంబు లాడఁగా
సమయపుశక్కులీడు హరిచాపపుగోణముఁ దాల్చి మబ్బుజొం
పములను బెట్టివంపుటరుమల్పొఱయించుచు మ్రోలనిల్పెఁ బ్రా
ధమికపయఃకణార్ద్రనసుధాతలవిస్ఫురదూష్టధూపముల్. 31

¹ మ. అలజీమూతకిశోరకుండు నవవర్షాశ్రు బ్దిగంబాఱ గ
ద్దిలుదంభంబునఁ బోరువెట్ట గగనశ్రీధాత్రి క్రొమ్మించుచే
తులచే నుగ్గిక నొల్కి తచ్చకలనందోహంబు వర్షోపల
చ్చులన వ్రాలెనొ కానిచోఁ గరఁగునే సంతప్తభూసంగతికొ. 32

మ. స్తనితంబు ల్వీస భీతినఘ్రతటిసీచక్రాంగము టైంకికిం
జనుచోఁ దద్రయవాతజాతహతపర్జన్యానళీసంధులం
గఁచఁగోనైన తదీయహేమమయపక్షచ్ఛాయలో నాఁగఁ బై
కొనియె స్తట్టముగాఁగ నెల్లకడలం గ్రొమ్మించు లక్కారునకొ. 33

చ. తొలుకరి నంబుదాళి శరధోరణి నింపుచు రాజహంసమం
డలముల నాక్రమించిన వడంకి ధరంగలరాజహంసమం
డలములు ²క్రొంచగర్భమునఁ డాఁగె ఘనార్తి జనించె నేని నీ
చులకడకేగరే నిజవిశుద్ధతఁ జూడక యెట్టివారలుకొ. 34

చ. హరిహాయుఁ డబ్రవీధిఁ జెలువారెడు వచ్చునివిల్లు పాంధభీ
కరముగ నెత్తి తానసమకాండమహోన్నతిఁ జూప ధాత్రిపై
హరిహాయరూఢిఁబూనిన యనంగుండు వచ్చునివిల్లు పాంధభీ
కరముగ నెత్తి తానసమకాండమహోన్నతిఁ జూపె నీనునకొ. 35

క. ఎచ్చటఁ జూచినఁ దఱవై, పచ్చిక కన్నపై ధాత్రి బహుళాంబుదని
ర్యచ్చటులజలమయంబున, నచ్చగు వైవాలరేఖ లడరె ననంగకొ. 36

³ చ. సమధికవక్రశ్రీలల దిశాతత్త్విషముఖఫేనకందళం
బుమియుదు ⁴సింధుస్ఫుటమరవోద్ధతి మీఱి నవాగమాలికా
దమనమొనర్చుఁగా నవుడు ధాత్రి వహించె గదంబనూతనో
ద్దమకమనీయసూనకళికానికురుంబకళాప్రకాండముల్. 37

చ. విడువనివేలమై ఘణుల వ్రేలఁగఁగట్టినరీతి వర్షముల్
జడిగొననానుచుం గురికిలంబడి తెక్కలువిచ్చి పజ్జలకొ

1. ఇదియుఁ బైమాఁడుపద్యములును “ట” లో లేవు. 2. క - క్రొంచపూగమన
3. ట - లో నివద్యము లేదు. 4. చ - సింధుబాలలరవోద్ధతి.

నడకెడు పిల్లలం బొదిని ¹నత్తులుగట్టినయట్టిమేనఁ దు

వృడుగరుపాఱఁ గోటరపుఁబొంతల డాఁగెఁ బతంగసంఘముల్.

38

²నీ. అనటిలో దిగఁబడి విసికి వెల్వడలేక యెలుఁగెత్తిపొలమర్లఁ బిలుచువారుఁ
గఱియరేవడిఁబదాగ్రములుజిజ్ఞాసఱఁగఁ బ్రాంతభూజము లూఁతపట్టువారు
నెదురువాసకుఁ దలయెత్తక యేగుచో ముందఱగానక మ్రొగువారు
గొబ్బున జల్లు వైకొన్నఁ జెట్టనుజేరి వంగుళ్లు ఘనమైన నడఁకునారు
నయి ముడిరుజంబుగూడలఁ బయి ధరించి

మొక మొకించుక గానరా మునుఁగువెట్టి

కేలనోరచ్చు ³మడత్రాళ్లుప్రేలుచుండ

నన్రుగతి నధ్వగులు త్రొవ నడచిరపుడు.

39

—*— తిరుమలయాత్రానర్ణనము. —*—

గీ. వార్షికదినంబు లిట్లు దుర్వాస లీల, ధర విజృంభించువేళఁ బాంధప్రతాన
సహితముగ నేను బెక్కుజేశములుగడచి,యంతఁబోవంగమార్గమధ్వంబునందు.

⁴నీ. అనశనన్రతముచే నతులకార్పణంబునఁ గనుపట్టునోరిబీగములవారు
మ్రొక్కుదీర్చుటకునై మూఁకమూఁకలుగూడి యే తెంచుతలమోపుటిండ్లవారుఁ
బ్రాణముల్ పిడికిటఁబట్టుకయిట్టట్టు దెమలని ⁵శిరసుకోడములవారు
దైహికాయానంబు నలఁపక దొర్లుచు నడతెంచుపొరలుదండములవారు
నామటామటమ్రొక్కువారడుగునడుగు,దండములవారుమిగులనందడియొనర్చు
నడరి పన్నగసార్వభౌమాచలేంద్రుఁ, గొలువఁగోటానకోట్లు పెన్దూటమరుగ.

గీ. ఏను వారలతోఁ గూడి యెలమి దిగువ, తిరుపతికి నేగి యాశ్వారితీర్థవారిఁ
దానములుసల్పియుచితకృత్యములుదీర్చి, సంతసంబుననవ్వురాభ్యంతరమున.

నీ. వైఁ బొల్చుతోలుద్రాఁచుపడఁగయూరుపుఁ బొగల్పాభివంకజమిళిందములు
ఘనతటగ్రావభాగంబున కాజానుఘటితహస్తం బజగరముగాఁగ [గాఁగ
మలఁచి తలాడగా నిలిపినవలకేలినఖరుచు త్తాళికుందములుగాఁగ
నోరగాఁ గుడివంక కొఱగుకాస్తుభరుచి శ్రీవత్సఘనతటిస్తేఖగాఁగ
ర్థాత్రిక బవలును జారునేత్రద్యయంబు, పాదసంవాహనక్రీయాపరవశకమ
⁶లోరుతలకుముదాబ్జధీకారిగాఁగ, వేడ్కఁబవళించియున్నగోవిందుఁగొలిచి.

1. చ - వత్తులుపాత్తులుగట్టిమేన. 2. ట - లో సీవద్యము లేదు. 3. చ - వడవాళ్లు.

4. ట - లో నిదిమొదలు 45 - వ పద్యమువఱకు లేవు.

5. చ - సిరసుకొండెములవారు.

6. లోరుతరకుముదధీకారితారిగాఁగ.

క. చకచకలు గలుగు నలిమే, చకచక లిరుగడలఁ గలుగు సాధశిఖావీ
ధికలు గనుఁగొనుచుఁ దత్పుర, నికటోర్వికి వచ్చి యుపవనీభాగమునకా.

సీ. చేమాకుతాళముల్పెలఁగఁగొండులఁ జేతులుంచుచుండఱ వెక్కిరించికొనుచుఁ
బజ్జధూపమున దీపపుఁగోల రాఁజ హస్తముసాఁచి జేగంట చఱచికొనుచుఁ
దల యోరగిలఁగ్రుంగి తప్పెట గతికి వాయించి గంగెన్ల నాడించుకొనుచుఁ
దిరువడిసానుల బెసి గంటలు మ్రోయ బోడచప్పరిముల నాడికొనుచుఁ
ద్రోవఁ గూర్చుండి ¹బొంతలు మ్రోలఁబఱచి
ముదురుటెండల కోరగా మునుఁగుఁజేర్చి
వట్టెదండలు మొఱుయించి పాడుకొనుచు
నలరు దాసల్ల వీక్షించి యాక్షణమున.

45

గీ. పంకజేక్షణ మున్నవైరి భక్తసులభు, వేంకటస్వామి వీక్షించువేడ్క హృదయ
పద్మమునఁ దొంగలింప సంభ్రమముమెఱసి, యామహీధరమెక్కిలినట్టివేళ.

²సీ. చెక్కుల మకరికాచిత్రము ల్లరఁగంగఁ గలయచూచ్చుచు సారె నిలిచినిలిచి
కటులభారమున వెన్నకువీఁగి యందంద³ సతులయంసము లూఁతపట్టిపట్టి
తరులనీడలు చేరనరిగి నెచ్చెలివీచు సురటి తెమ్మెరలకుఁ జొక్కిచొక్కి
పాదాబ్జములుతోట్రువడఁగజానువులూఁదియెక్కుడువగ మెట్టు లెక్కియెక్కి
వలుదగుబ్బలఁ జెమటలు వడియఁబయట
లుబ్బనొత్తుచు నున్నని యూర్చియూర్చి
యలఁతఁ దూలుచు వ్రాలుచు నలఘువార్ష
జలధిఁ జేలుచు సోలుచు జలజములులు.

47

ఉ. మందలుగూడి యెక్కి రతిమంజులవంజులకుంజమంజరి
బృందమరందబిందులహరీబహురీతిసగీతినందదిం
దిందిరవందితుందిలనుత్ప్రతికూజదళింపకందరా
మందసరజ్జరీఘమఘమధ్వనిజాలము శేషశైలముకా.

48

క. తళతళన వెలుఁగు నిందూ, పలఘలకవనీపతత్ప్రబలబహులహరీ
సలయధురీవలయదరీ, నిలయసరీస్థపథజామణిద్యుత్రు లచటకా

49

గీ. శబరకాంతాకుచాగ్రనంపక్తగైరి, కాంకనంబులు జనుల నన్త్రాఁచు నచట
ధాతుకృత్యంబులొట చిత్రంబె వాని, కతనుభావాన్తర్కశకన్యప్రవృత్తి.

50

- సీ. నాళీక కాసారకేళీకలితి నారి నాళీకనత్తిర నాళీకేర
 మాళీనమకరంజధూళీనతమిళింజకేళీన వానంజళాలిరుంజ
 మేలాల తాలోలదోలాలసమరాళ బాలాలఘుముదాలవాలసాల
 మాలాపయుగనంగభేలావరవశాంగలీలావరవిహంగజాలరంగ
 మమరవరతనుకరతనునమితనుమిత, మునితకలరవకులరవముఖరశిఖర
 / తిలకనురుచిరతరుచరగళితలలిత, మధురమధురసపాళి యాకుధరమౌళి. 51
- చ. ఉరుతరకందరానిపతితోత్పతదంబుర్పురీలనంబులం
 బరఁగు నుదగ్రఘోషమయి పాపవినాశన మానగంబు సాం
 పరయఁగఁగోరి యేవతిత్తులైన జడాకృతు లేగుదెంచినన్
 సరసత నూర్ధ్వలోకము లొసంగుదు నేనని తెల్పుకైడి 52
- సీ. కమలాకరతఁ దామ యనురు నింతియకాని క్రుంకువారికి సిరు ల్లూర్పఁగలవె
 కువలయోధ్యతిఁ దామ కొఱులు నింతియకాని చేరువారికి ధరఁ జేర్పఁగలవె
 యుత్కళికలఁ దామ యొప్పు నింతియకాని కనువారికిమువంబులునుపఁగలవె
 యమృతసంగతఁదామయలరునింతియకాని తలఁచువారికిముక్తఁదార్పఁగలవె
 యితరతీర్థంబు లెందైన నీనరంబు
 పగిది నని విశ్వభూజను లొవ్వగడ నన్న
 గమునఁ 1 జెన్నొందు స్వామిపుష్కరిణియచటఁ
 దానమొనరించి యుచితకృత్యములఁ దీర్చి. 53
- క. 2 వారాహమూర్తికి నమ, స్కారంబొనరించి సంతసంబునఁ దత్త్క
 సారంబు వెడలి మురహారు, నారాధింపంగఁ దలఁచి యటఁ జన నెదుటన్.
- సీ. ప్రాకారఖచితహీరప్రభాచయ దేవతాధునీబుద్బుదత్తారకంబు
 గోవురేంద్రోపలాంకూరవిభాజాలయమునారధాంగదహస్కరంబు
 కేతుగోమేధికద్యోతసరస్వతీప్రదిన్నైవలదభ్రతలము
 శిఖరాబ్జరాగరోచిఃప్రతానహిరణ్యవాహోత్పలన్నీలవారిదంబు
 భక్తలోకైకభరణంబు పరమమౌని, కలుషసంతానహరణంబు ఘటితనుజన
 నిచయసంస్మృతిరణంబు నిర్జరశర, ణంబు వేంకటపతిశరణంబు దనరె. 55
- గీ. అట్టిమురవైరినగరికి నరుగుదెంచి, వితతభక్తిఁ బ్రదక్షిణవిధు లొనర్చి
 యావరణదేవతలనెల్ల ననుసరించి, గర్భగృహమునకేగి యుత్కంఠమెటయ.

నీ. ఇలఁజూపువలచేయి వెలిదమ్మకనుదోయిఁ జేలఁగువానిఁబయోధిమెలఁగువాని
దట్టఁజేర్చిన వంకి గట్టుమీఁదటిటెంకిఁ దనరువానిఁ బురారి నెనరువాని
నెడమ పెందొడఁగేలు నెడఁజేరిచిన యాలు నెనఁగువానిశుభంబులోనఁగువాని
నిండుబంగరుపట్టు కొండవంచినమెట్టు వెలయువాని శుకాత్మ నొలయువాని
చికిలిజగిచుట్టుకత్తి జేజేలుబత్తి, నెఱపువాని సురారులఁ బఱపువాని [గి.
వేంకటస్వామిఁగనుఁగొనివినయవినమి, తాంగవైఖరిమెఱయసాష్టాంగమెఱఁ

శా. కాల స్తుతైగజాలు వేడిచలువల్ గ్రమ్మించుకన్దాలు కెం
గేలం బట్టినచుట్టువాలు నెడచక్కిం గల్గిప్రాయాలు నే
వేళక భక్తులఁబ్రోచుమేలు తెలిదీవిం బొల్పు పెనోట్రలు ని
ర్దేలం బాయనివేల్పుచాలు గలసామిక్ వెన్నునిం గొల్చెదక.

58

శా. అర్హత్రాణపరాయణాయ భువనైకాధారభూతాయ సం
వర్తాంభోనీధిసుగ్ధభూభరణకృద్వారాహరూపాయ దో
ర్వార్ధాభీతమహీసుతాయ శిశుతావ్యాపారనశ్యత్తృణా
వర్తక్రూరనిశాచరాయ దివిషద్యంద్యాయ తుభ్యం నమః.

59

చ. అని కొనియాడి తత్పదయుగాబ్జపవిత్రితీర్థవారి లోఁ
గొని గతకల్మషుండనయి కోవెలవెప్పడి ¹ బిల్వపాండవా
దినిఘటతీర్థపంక్తుల షీతిత్రిదశోదితరీతి భక్తి ము
జ్జఘమొనరించి యర్పవిధి నల్పి క్రమంబున నేగి చెంగట.

60

నీ. రేరిక్కరాతాల నూరిననీ రేఱులై తూట నీరికలైనచోటఁ
క్రేళ్లుబ్బి సెలలు దాఁకిననుర్లు నెత్తాల నలరుకానలఁదారు తలిరుఁగత్తి
తేనీ ² బాబాలేతతెక్కసోకులసారె దలఁకునీరంబుల నొలుకు తెలిసి
రంబుతోఁ దనరనారలుకన్నెక్రొన్నన తే నెసోనల ననలైన నేలఁ
దొలఁకుకొలఁకులకెలఁకులఁదళుకుగులుకు, నున్నతిన్నెలఁదరలకనూలుకొనిన
³కిన్నెరకలకలంబుల కేకికరుతు, లూనుచుండెడు తుంబురుతోనడాసి.

61

లయగ్రాహి.

రేవగలు నీవిగల తీవసనదీవిలయ కైవెఱచి పోవుటిరు లేవలనఁబ్రోవం

⁴గేవలముతీవిగను కావియెలమావితలి రోవరుల సావిడగులేవిరులలోనం

1. చ - ట - భీష్మపాండవాది. 2. చ - బాబాచాలు. 3. చ - ట - కిన్నెరకలకలములకేకి
మిగద, రోకరతులూను తుంబురు రోసలోన. 4. చ - ట - గేవలముతీవిగను.

దావలముగావదరుపూవిలుతుమాపుల విరావముల¹ తాపులగుక్రోవులకుఁగ్రేవం
దావితొనబావిచలి²రేపులనమీపమధుపావళినశావళులచేవెలయున్ద్రోవన్.

క. ²కంజరజఃపింజరతరు, కుంజరటదలిన్వనానుకూలనిగుంజ

స్తంజీరపుంజరంజిత, మంజులసింజారపంబు మల్లడిగొనఁగన్.

63

శా. రావే యోవనమాలికా పొదలు చేరంబోకువే మల్లికా

యేవే బంతులు పద్దినీ యిచటలేదే తేనె వాసంతికా

తీవల్లూతుకు చంద్రికా యటవిరులై ప్లిందిరా యంచువ

న్యావిధి న్విహరించు తోయ్యలుల వాక్యంబు ల్విసన్వచ్చినన్.

64

శా. ఆనాదంబు హృదంబుజాతమున కాహ్లాదంబుఁగల్పింప నే

నానానూననికుంజపుంజములలోనం దూఱి యచ్ఛోటన

మ్మానామందమరందబిందురతీలీలాడోలబాలాళినీ

గానాధీననవీననూనలతికాగారాంతరాళంబునన్.

65

శా. కర్ణాంతాయతనేత్రకోణదుచు లగ్రక్షోణిరా³సింప సౌ

వర్ణాంభోజముఁ గేలఁ ద్రిప్పుచు నటద్వక్షోజయై బాలికా

తూర్ణాందోళితడోలికాంతరమునం దూఁగాడు చొక్కింత సౌ

భ్యాన్యోరాశిఁ జెలంగఁ గంటి నని యత్యానందముం జెందుచున్.

66

క. ఏలాయతడోలాయత, లీలాయతనంబుకడ నళిభ్రమకరశో

భాలాలనఖేలాలన, బాలాలసమాన దృష్టిపథమున నిలువన్.

67

క. ననితాజనతావినుతా, ననతామరసంబు మలఁచి నను నాచెలి భా

వినితాంతావనితాంతా, వనతాంతాపాంగకోణవైఖిగిఁ గనుచున్.

68

నీ. పలుచనిచెమటగుబ్బలనంటిమూఁపునఁ ⁴దొలఁకుపయ్యెడఁజక్కద్రోచిద్రోచి

పిఱుఁదునూయెలలూఁచుతేఱవలకై మోముమలఁచినిల్వమటంచుఁబలికెవలికి

చేరు లంటఁగఁ బట్టిచికిలిమట్టెలు న్రొయనుర్వరమునివ్రేళ్ల నూఁదియూఁది

కొను నిక్కఁగ నొండుకరమున వేనలిసవరించుచును దిగజాఱిజాఱి [లు

తత్తటంబునఁబదములుతడఁబడంగఁ, బిఱుఁదువ్రేఁగునఁజిలుదొడలైభుకదిశ

చెదరిచూచుచునూర్పులుచెదరడిగి, యలరుటెలమావిపొదదండకరిగినిలిచి.

చ. లలరులతేనె⁵గ్రోలి తమి నాడెడుతేటుల తెక్కసోకుచే

నలఁలిగఁ బాయలైన తలిరాకులసందులఁ జిత్రజల్లుగాఁ

1. చ - తావులను.

2. కంజరజఃపింజరతరు.

3. ఐ - రాజింప.

4. ట - దొలఁకు

పయ్యెడ.

5. చ - గ్రోలుతమి.

బొలయంగ నాపయిం జిగురుజోడి కటాక్షచయంబు నించె బూ

విలు గొని పంచసాయకుండు వెంటనె వ్రొవ్విరితూపులేయంగఁ. 70

క. మఱువెట్టి చూచు నేగ్ర, మృతజూచినడఁగుం జెంత¹మగువలఁ గని నా

తెఱు గడుగు మగుడఁ గనున, త్తటి నాకలకంతి మృతవశాకృతి యై. 71

ఉ.² ఆయలివేణికి లెటింగి యంతట నెచ్చెలి చేరి యక్కటా

యోయెలనాఁగ యింతతడ వొంటిమెయిం దరుణు ల్వనంబులో

నూయెలలూఁగు వేడుకల నుందురటే మనవారలెల్ల న

ల్లాయెడ నున్నవారు పదమా యని పల్కుఁగ నాక్షణంబునఁ 72

గీ. సామిసందప్తశశియైనసైంహికేయు, సగ్రమునఁబూనితనరుమహాబ్జమనఁగఁ

గ్రాంతదంతనితాంతోగ్రకరముతోడఁ, గరముభీకరముగ³ నొక్కగంధకరటి.

⁴ నీ. కటనిస్ఫుతమదాపగాపీచికణములకరణిఁ బైవైభృంగగణము లడర

గాధపూర్తారవేగవిశీర్ణకుంభముక్తారీతి హస్తశీకరము లొలుక

సౌరభసీమధ్యసంభిన్నయమునాను కారియై రదయుక్తకరము దసర

సకలజంతుత్తోభసంధాయధూమకేతుస్ఫూర్తితో నెత్తుతోఁక యమర

నోరమై శైలములఁ జెక్కులొరసి కొనుచుఁ

జేగఱచి సారె నలుగుచు వేగ నరిగి

తరువు లగలించి యెత్తుచు దరివొడుచుచుఁ

స్మరగతిఁ దదవినతోణిఁ జేరుటయును. 74

నీ. తద్ధనాఘనఘనాద్ధత్యవిస్ఫూర్తికి హంసకప్రచయ మందంద తూల

నామహోదారసారంగంబురవళికిఁ గర్ణికాజాలంబు కంపమొందఁ

దద్దుప్తకుంభినీధవమాళిద్దుర్బోగ్రతకు రత్నాకరరశన దలక

సామత్తమాతంగభీమవృత్తికి సగ్రహారనాయకమణు లవిసి చెదరఁ

గౌను లసియాడ జఘనము ల్గదలఁ బాద

పద్మములు దొట్టునడఁ గచభరము లులియ

నూరుపులు సందడింపంగ నుత్పలాక్షు

7 లేద నెడన పాటి పటవ నయ్యిందుముఖయు. 75

1. చ - ట - మగువఁబిలిచి. 2. చ - ఆయెలనాఁగ. 3. ట - వచ్చెగంధకరటి.

4. ట - లో నీవద్యము లేదు. 5. చ - వేగత్తరత్కుంభ. 6. చ - గచభరములుగు.

7. చ - ఎడ నెడఁబటవనంబ.

చ. ననుగని మున్ను కొంత దమినాటంగఁ జూచుటఁజేసి లాఁతివాఁ

డనక మృణాలనాళమృదుహస్తము లెంతయుఁ జూచి కౌఁగిట

న్నినిచి యొకింతయుం దెలుపనేరినితన్నతపాటుతోడఁ గో

వనమదహస్తి హస్తి యని పల్కెఁ దలంకుదొలంకుపల్కులన్. 76

ఉ. ఆపువుఁబోఁడి యీగతి భయంబునఁ గౌఁగిటఁజొచ్చి పల్కు నే

నేవరిపాటియైనవగ నెంచక కేవలతన్నయానుమో

దోపవయంబుఁ గంటి మఱి యున్నదె ధాత్రి హతాదవాప్తయో

పావరిరంభసంభ్రమజసౌఖ్యముకంటెఁ బ్రమోద మేరికొన్. 77

క. అడ లెడలఁబలికి యప్పుడు, జడియకు మని సారె వెన్నుఁజఱచియెలమి న

పుడఁతుక నెత్తికొని రయం, బడరఁగ నేనొక్కకడకు నరుగుచు నెదుటన్.

ఉ. వామనతీర్థతీర మనివారణవారణవారణక్షణే

చ్చామహితప్రచార మురుసారససారససారసంభ్రమో

ద్దామతరంగవారము నదానవదానవదానవర్జిత

శ్యామలమూర్త్యుదారము శుభావనభావనభావనారమున్. 78

క. కని యుత్కలికోజ్జ్వలమై, ఘనరససంభరితమై ప్రకంపనయుతమై

వనితామణిచిత్తముగతిఁ, దనరెడు నానరసిఁదఱిసి తత్తీరమునన్. 80

సీ. పయినాడు తుమ్మెదవధువు క్రొంబొగలతోఁ బాటలకునుమదీపములు వెలుంగ

నానందనిభృతకీరాదిచిత్రములతోఁ బాయనిచిగురాకుపటము లెనఁగ

వ్రాలెడుగెలబోదెకీలుదామరలతో స్థూలరంభాతరుస్థూణ లలర

నకృదాగతార్కభాస్వర్ణశృంఖలలతో నలతెలిదీవయుయ్యెలలుదనర

నరుణకాంతాగ్నిపతితేనీతాభ్రధూపముల¹వలచునొక్కపొదరింటలలనఁదార్చి

కురులెనయదువ్విచెమటార్చినరులుదీర్చి,బుజ్జగించిముదంబునఁబొదలునవుడు.

ఉ.² అగజరాజ మన్యవిషినాంతవశావశచిత్తమై నిజే

చ్చాగతి నేగఁ దత్సఖులు చంద్రముఖ న్వేదకంగ వచ్చి త

ద్భాగమునందుఁ గన్గొని ముదంబునఁ దోడ్కొనిపోవ నావనా

భోగమునందు నిల్వ కెడఁబొక్కుచు సంగజబారిఁ జిక్కుచున్. 82

సీ. తలిరుటాకులమీఁద నొలుకుతేనెలఁజూచి పల్లవాధరి లేతపలుకుఁదలఁచి

మెట్టుతమ్ములమీఁద మెలఁగు తేటులఁజూచి సరసిజవదన ముంగురులుదలఁచి

యసమదీవియమీంద నలరుక్రొవ్వీరిజూచి నతలతామధ్యమనాభిఁ దలఁచి
పువ్వుగుత్తులమీందఁ బాలయుపుప్పడిఁజూచి గుచ్చవత్తోజపైకొంగుఁదలఁచి
తగులు నెగులును దిగులునుదత్తఱంబు, నలుకునులుకునుదలఁకును నాదరంబు
మనమునజనింపఁ దద్వసీమధ్యసీమ, సంగనామణి వెదకి కానంగలేక. 83

ఉ. వేగిరపాటుతో నపుడు నెల్వడి యొయ్యన శేషభూమిభృ
ద్భాగము డిగ్గి యాకులత దార్కొనుచిత్తముతోడఁ గుందునన్
దోగెడఁగూడి యధ్వగులు దోడ్కొనివచ్చి ననప్పుడేను ని
న్నీగుడిలోనఁ గాంచితిఁ జెలీ యని యంతయుఁ జెప్పివెండియున్ 84

సీ. గాజుకుప్పెలవంటి గబ్బిగుబ్బలుగోర నంటిన ప్రిలుఁగా యనుచుఁగొంకి
దిరిసెనపూనంటి తిన్ననిమై కేలనలమిన వాడుఁగా యనుచుఁ గొంకి
కండచక్కెరవంటి కమ్మనివాతెఱ నానినఁగరఁగుఁగా యనుచుఁ గొంకి
చికిలియర్దమువంటి చిన్ని నెమ్మోమూర్పు లడరినఁ గందుఁగాయనుచుఁ గొంకి
తఘకు నెలకూన లునువక తనివితీఱఁ, గాఁగిలింపక కెంపులు గలుగ నిడక
నలరువలపులు గ్రోలి కందందకనుచు, నూరకేమోనపోయితి నోవయస్య.

క. అని యాద్యంతంబేర్పడఁ, దనస్మృతాంతంబుఁ దెలుపఁ దమ్ముఁడు దానున్
జననాథమాళి యొండొరు, ననునయమునఁ గలఁకఁదేటునంతటి లోనన్.

—*— సాయంకాలవర్ణనము.

మ. కలయ న్నీడలు తూర్పుపాఁగె నళిను ల్కంజాతముల్వాసెఁ గొం
దలమందెన్, కప్తజక్కవ ల్తరణికాంతశ్రేణి చల్లారె మి
న్నులనేదెఱబులుఁగు ల్చుకోరికల అంతు ల్గొంత దీపించె ను
త్పలము ల్విచ్చె నినుండు పశ్చిమకుభృద్భాగంబున న్నిల్వఁగన్. 87

క. జలరాశి యనెడుబోయల, తలదొర చరమాద్రివేరి తడికమటువునన్
నిలిచి కిరణంపుటారి గో, లలఁ దిగిచెఁ బతంగమండలం బవ్వేళన్. 88

సీ. తొలదొల్లవినవచ్చె నలఘుకోలాహలం బామీందఁదోచెవాద్యములరవళి
తరువాత నెఱిఁజూప దంపిఁగీంకారంబు నంతటఁ దులకించె నశ్వ హేమ
పిమ్మటఁ దలమయ్యెఁ బృథుకంచుకధ్వను లావెన్దఁ దనరెఁ దొయ్యలులపాట
పెద్ద మ్రోసెను వారభిరునూపురుతు లాపై నెగడె వయస్యానులాప
మప్పు డాయాదవాన్వయు లారవంబు, సారెనాలించి లగ్నమాసన్న మైస
ధరణీనాథుండుతనయనిందిగుమ్రొక్క, ననిచెనోయనిభావింపనాత్మణమున.

కుముదిని లక్ష్మీమందిరమునకు వచ్చుట. ❦

చ. ధరణితలేంద్రనందనవిధంబు గనుంగొనఁగోరి మున్ను కి
న్నరవరుఁ డిచ్చినట్టిభువనస్తుత మైనయదృశ్యవిద్య న
య్యిరువురు గుప్తమూర్తు లయి యిందునహోదరిమందిరంబునం
దరలక యుండి రట్టియెడఁ దన్వీయుఁ జేరఁగవచ్చి యచ్చటన్. 90

గీ. జనులఁ గంచుకొనిచయంబు జడియ వేత్ర
ధరలతాంగులు కొందఁ తెచ్చరికఁ దెలుప
1 బాల లిరువంకఁ గరములఁ బంజు లూనఁ
బాలఁతుకలుమ్రోలరాఁగ గోవురము సొచ్చి. 91

చ. జటిలిలికమ్మఁదేనియలు చిల్మఁగఁ బల్కెడుపంచవన్నెరా
చిలుకఁలపంజరాలగమిచే నలరారెడు రంగమండపం
బలనత నెక్కి కూర్చినఱు లందఱు వెంటనెరాఁ గరంబునన్
నిల్పఁడని యడ్డగించి తరుణీమణి గర్భగృహంబులోనికిన్. 92

గీ. సా రెనియమరహస్యపూజాచ్చలమున, నొంటి నేతెంచివిజనమైయునికిఁ దెలిసి
తత్పమయ మగుతద్యక్షానముఁజేర్చి, నళినగేహకు సాష్టాంగనతియొనర్చి.

క. ఈనళినగేహతనయుఁడు, ఈ నను వలపంతఁ గుండఁగాఁ జేసెఁ గటా
యేసీనతి కిందులకై, ప్రాణము లర్పింతు ననుచు బద్ధోద్యమయై. 94

గీ. భవదాత్మజశిలీమణువివర్జితం బని తలఁపక కర్ణిణోత్పలముగాఁగఁ
ద్యత్తహాభవపుష్కమలీమన మనియరయక లీలాముకురమ్ముగాఁగ
భవదపత్యశరన్మప్తివిదారితం బని కనక కెంశేలిపంకజముగాఁగఁ
ద్యత్కమారాశుగధౌర్వాకులం బని తెలియక పెంచినతీవగాఁగ
నవధరింపఁగదమ్మలోకైకజనని, కనుఁగవయుగండతలమునాననముఁడనువు
పార్థివావయవములపాల్పడకయుండఁ, బ్రీతి ననువులు నీకు నర్పింతుఁగాన.

చ. అని యురిగాఁగఁ బయ్యెద నతానన యై నిజకంఠసీమఁ జే
ర్చినఁ గరుణార్ద్రచిత్త యయి చెందొవరాసయిదోడు చెల్లఁబో
నను నవక్షీణిఁబాల్పడ నొనర్పఁగఁ జూచితి పంచుఁ గేలు కే
లునఁ గడియంగఁ బట్టి మదిలోని తలం కెడలంగ నిట్లున్. 96

1. చ - బాలకెయుద్గి బతగాని భంజునాని. ట - పాలకీడ్గిజత గాలిపంజునాని.

2. క - పార్థివావయవయములుపడకయుండ.

శా.నాళికాంబకు సారె దూఱుకొనుచు న్నామ్రొల కేజెంచి ¹నీ

వీలా గేల వహింప నేటి కకటా యేజెల్ల నీసాహసం

బేలా పూనెద వమ్మ లాఁతి²వలె నీయిష్టంబు జేకూర్చెనం

జాలుంజాలు గలంక మాను మని యాశాచంద్రుని³క్షించినకా. 97

క. గ్రమ్మన సగ్రధరిత్రిని, దమ్మునితోఁ గూడివచ్చు తననాయకునికా

సమ్మాదజలధిఁదేలుచు, ⁴సమ్మదియ చూచి యవనతానన యైనకా. 98

ఉ. కోమలి నీదు నెవ్వనము కోర్కీ ఘటిల్లె గదమ్మ భూవరి

గ్రామణి నీమనోఁబుజము కాంక్షిత మబ్బె గనయ్యి యంచు ⁵

మృగనేత్ర యెండొరులచిత్తము రంజిలఁబల్కి భక్తర

యోమహనీయదృష్టి నలసాత్యకిపుత్రుని జూచి నెమ్మితోకా. 99

క. ఓవిజయలోల యిప్పుడ, తావకహృదయాబ్జవాంఛితము నేకుఱుఁ జం

తావిలత వలనదని పూ, రావోస్థితి నుండె నంబుజాలయ్య యంతకా. 100

చ. చతురతరాంతరంగుఁ డయి సాత్యకిసూనుఁడు నల్కు నన్న యి

యతివయు నీవుఁ గిన్నరవరాత్తమనోజ్ఞరథంబుచేత ను

⁴ధృతగతి నేగి వేరడవి రుద్రగృహంబున నుండు మేఁ దద

ర్పితనవకామరూపకళ పెంపున బిత్తరి నై శుభోన్మతికా. 101

ఉ. పాలకి నెక్కి యేగెద నృపాలనిశాంతముఁ జేరఁ బోవుచోఁ

జాల నదృశ్యవిద్య మెయి జాతెదఁ గ్రమ్మతి మిమ్ముఁ జేరెదకా

శ్రీలలనాప్రసాదమునఁ జంటిలుకార్యము సంఘటించె నిం

కేల విలంబ మంచు నలయిర్వర వీడ్కొని సంభ్రమంబునకా. 102

క. కాంతాకారముఁ గొనొని, యంతర్లేహంబు వెడలి యల్లనఁచెలువల్

ప్రాంతమునఁ గొల్వఁ బాలకి, యెంతయు ముదమొప్పు నెక్కి యేగెడువేళకా.

—|| విజయలోలుఁడు పద్మినితోఁ భాషించుట. ||—

ఉ. అంత నవంతిదేశవతి యశాసనువిందునిపుట్రి పద్మిని

కాంత తక్షంబుజాసనకుఁ గాదిలినెచ్చెలి గానఁ జెంగటకా

సరళనమొప్పు నేగుచుఁ బ్రసంగవశంబునఁ బూరించి యే

కాంతమున స్మృపాలసూత్ర యంచు నె సాత్యకిపట్టి కిట్లనకా. 104

1. చ - ల - పీటాగార్తివహింప నేటికకటా దనెఁగల్గి. 2. చ - వ. 3. చ - సమ్మది
తము 4. యురురువడి. 5. చ - సాత్యకినూరు కిట్లనకా.

1 చ. చెలియ నృధావిచారమునఁ జెత్తము నొంపఁగనేల యిట్లు లా
విలగతి నున్ని మేలె శుభవేళ మదిం గలవంత యేరికిఁ

2 దెలియకయుండు టొప్పదె నతమునేకి స్తటియెప్పదేని యుం
గలకల నవ్వకుందుంటె కామిని నీచరితంబుఁ గాంచినన్.

105

చ. సరసిజపత్రనేత్ర వెడచందము మానుము నీదుకోరికల్
తరళిక తెల్ప వింటి నిది ధర్మమె కూగిమి తల్లిదండ్రులే
వరున కొనంగిన 3 స్తుతలు వాడె విభుం డని 4 భక్తీయ్యుల్లె
పరిణయ మాటగాక తమభావమునం గలవాఁడు గల్గునే.

106

ఉ. ఇన్నియుఁ బల్కనేల వినవే నిను నొక్కతె దూఱనేటికిఁ
మున్ను మదీయచ్చిత మొకమోహనరూపవిలాసధన్యవై
గన్నువిరాళిఁ జిక్కి రతికాంతుని బారికి నగ్గమయ్యె నో
కిన్నరకంఠి నీకు నెఱిగించెద నత్రైఱు గాలకింపుమి.

107

సీ. ఒక్కనాఁ డే వార్షికోత్సవంబునఁబొల్పు వారిఁగొల్పుటకు శేషగిరికి నేగి
యచటివినోదంబు లరయుచు నెచ్చెలుల్ గొలువఁగాఁ దుంబురుకోనఁ జేరి
5 యొరపైన యాచెంత గురివెందపొదరిండ్ల లీల దొలాకేళిఁ దేలుచుండి
గ్రక్కున నత్తటిఁ గమ్మవిల్తునిగెల్వఁ జాలిన యొక్కరాచూలిఁ గాంచి
పరమసమ్మాదమును జేంది మరలియేగు

6 వేళ మదహస్తిఁ గనుఁగొని వెఱచి యతని
నలమిఁగొని యుండఁగా బోటు 7 లంతవచ్చి
పిలుచుటయుఁ బాసి వచ్చితి నలరుఁబోడి.

108

గీ. నాటనుండియు నతని గానంగలేక
చింతఁ గుండెద నన మహీకాంతునుతండు
బావురే యగు నిదియ యా 8 వర్ణనయన
యచుచు గృతనిశ్చయుం డయి యబల కనియె.

109

క. ఆకాంతుఁ డిపుడు వచ్చినఁ, కైకొందువె యనినఁ దగునె నమఁగవనప్రసాద
వ్యాకీర్ణముగా గద్గది, కాకులనిస్వరముతోడ నలనాలనృతై.

110

ఉ. అక్కట చాలు నన్ను నీక నాఱజివెట్టుకు వచ్చు యాతనిం
జిక్కిని కౌఁగిటఁ బిగియఁజేర్చు బురాకృతపుణ్యవాసనం

1. బ - లో నీవర్ణము లేదు. 2. చ - డెలవక. 3. చ - ట - నతులు. 4. చ - ట -
భక్తియై. 5. చ - ట - గురువైన. 6. చ - బ - లరయవచ్చి. 7. చ - పద్మగంధి.

దక్క మ తేల కల్లు ననిన న్నిని డాయంగఁ బిల్చి మక్కునన్

గ్రక్కున భీరువేషముఁ దెరిల్చి నిజాశృతి¹ బూని యల్లనన్.

111

గీ. పల్లకీగాలిచెఱుగు లోపలకుఁ దిగిచి, నెలఁత నీకనుఁగొన్నట్టి నృపసుతుండు
నేనను మ్మని గుఱుతు లెన్నేని నొడివి, తన తెఱుంగుఁ గుముదినవిధముఁ దెలిపి.

క. ఆవనితయు నచ్చటకుం, దావచ్చినవిధము దెల్పినఁ బ్రమోదమునన్

భూవల్లభుఁ డీక మనముం, బోవలయు నటంచుఁ బల్కుఁ బొదలినలజ్జన్.

2 ఉ. లేనగ వొప్పఁ జేయునదిలేక నతాననయైన నామహీ

జానియు నోలతాంగి మొగసాలను వెల్పడి నీవునిల్వ మే

లోనికి నేగి యెట్లయిన లోఁగక వెల్పడినత్తు నంచు డెం

దానఁ దొలంకు సంతసమునం జెలరేఁగుచుఁ బోయి యచ్చటన్.

114

3 చ. మగఁటిమిమీఱ సాత్యకికుమారుఁ డన్యశృతఁ బూని పాలకిం

డిగి మొగసాలవెల్పడి వడిం బ్రియఁ దోడ్కొని నర్పదాతటిన్

నగతనయాధినాథభననంబునకుం జని కాంచె నందుము

న్నగ రథమెక్కి తద్వరతనూమణిఁ దెచ్చిన యన్న నయ్యెడన్.

115

మ. తరుణు ల్వెల్పడి యిట్లు పోవుటయు సంతాపంబున నీభిమభూ

నరపుత్రుం డరయించి కానక కృధాన్యగ్రాత్ముడై యుండఁ ద

త్పరణిం గన్గొనియాక్షణంబ దమఘోషఘోణిభృత్పుత్రుఁడన్

మరలఁ బుత్రునితోడ సైన్యములతో మాహిష్మతిం జేరఁగన్.

116

ఉ. అప్పుడు కిన్నరార్చితశతాంగలలామమునం గుతూహలం

బొప్పఁగ నెక్కి యయ్యవతియగ్గముతో యదువంశవల్లభుల్

చప్పుడుసేయ కేగి రతిసాంద్రవనీనిచయంబు లేర్లు బల్

లిప్పలు సక్కణంబు లవలీలల దాఁటి మనోరయంబునన్.

117

క. అత్తటి వారల మనములఁ, దత్తఱము శమించురీతిఁ గమ మడఁగె మదిం

గ్రొత్తగ ననురాగము చిగు, రొత్తుగతిఁ బురోనురాగ ముజ్జ్వల మయ్యెన్.

చ. సకలజగన్నివానుఁ డగుశౌరికుమారుని పెండ్లి యంచుఁ బ

క్షికులరవంబు చే నెఱుంగఁజేసి కరస్పృహణ⁴ ధరేశపం

క్తికి నరుణాంకురాక్షతతతిం నగ నీదొలుగట్టుటొజ్జ గై

రికమయపాత్ర మెత్తె నన టిక్కలగొంగ తనర్చెఁ దూర్పునన్.

119

1. చ - దెల్పియల్లనన్. ఆ - బూనియిల్లనన్. 2. చ - ఆ - లో నీవద్యము లేదు.

3. ఆ - లో నీవద్యమును దీనితననాతి వద్యమును లేవు. 4. చ - దీగీశవంశి.

గీ. అట్టియెడఁ గాల్యకృత్యంబు లర్హగతి నొ, నర్హి యాయదువీరనందను లమంద
రథరయంబున నలసినరాజముఖుల, నూఱుడించుచు నేగుచో నొక్కచోట.

1. సీ. మును గురంగములఁ గోసినరచ్చ చక్రాలఁ బేరిన పచ్చికస్తూరివలపుఁ
బులిశోల్లపై నారఁబోసిన రక్తార్ద్రకరిశిరోముక్తాళిఁ గదురుకంపు
నరునతో ముంగిల్ల గుఱుజిడ్డు వెన్నలు గరఁగింపఁబొడమెడుకమ్మఁదావి
కటివన్నె నెటిజల్లికప్పుపందిల్లపై నెండెడు నిప్పపూనిండుగబ్బు
2. నమదశబరప్రణీతసంకుమదసార, చిక్కణంబై యమరు నొక్కపక్కణంబుఁ
జేరి తదధీశుఁ డొనఁగు సత్తారములకు, నలరి తగుమందిరంబున నధివసించి.

—♦— ద్వారవతికిఁ జంద్రభానుఁడు శబరుని బంపుట.

ఉ. మంతనమాడి యాదవకుమారికు లచ్చట నుండువాని న
శ్రాంతగతిప్రసాదు నొక³ శాబరునిం బిలిపించి యాత్మన్య
త్తాంతము తేటతెల్లముగ నంతయు వ్రాసిన విన్నపత్రముల్
సంతసమొప్పుఁ జేతికి నొసంగి హరిం గనఁబొమ్ము నావుడున్. 122

4. సీ. హృదయప్రమోదవారిధిబుద్బుదంబుల గతి మేనఘర్తాంబు¹ కళిక లొల్క
నతితీవ్రగతి కేన యని తెక్క మెత్తుతెఱంగున దట్టిచెఱంగు నిగుడ
దృఢతరస్వీతకు ధాత్రియొనంగు కావునా నడుగునఁ బొంనువు లతిశయిల్లఁ
దనుఁగూడవచ్చు గంధపహంబు బంధించి గెలుతునన్గతి ముప్పి² కేలు దనరఁ
బార్షవముల సారెనల్లాడు పంచకట్టు, కోకకొంగులు వేగానుకూలఘటిత
విపుల³ పక్షుద్యయస్ఫూర్తివెలయుచుండ, రయసముద్ధతిమీఱి ద్వారవతిఁజేరి.

మ. నడువీధి నివేదిగాలఁ దానరుగుచుండ నివ్వెన్దయంబంది య
య్యెడఁ బారు ల్గని యాడనాడఁ గుమ్మరై యేవార్త యేవార్త యం
చడుగం బల్లలు మేలునుద్ది యని⁴ యత్యంతంబుగాఁ బల్కుచున్
వడిఁ బద్మాక్షుహజారముం గదియ నానందంబుతో⁵ బోవుచున్. 124

సీ. కూచినేయింపఁగాఁజూచె నందమొ యేల చైద్యుఁ డెఱుంగఁడే శార్ఙ్గలతిక
వెలిగుడారంబుల నిలిపెనందమొ యేల బాణుఁ డెఱుంగఁడే బంధురగద
దాడివెట్టుటకునై తలఁచె నందమొ యేల నరకుఁ డెఱుంగఁడే నందకంబు
గడిదుర్గములమీఁద విడిసె నందమొ యేల సాళ్యుఁ డెఱుంగఁడే చక్రధార

1. ట - ఈపద్యము లేదు. 2. చ - నమరశబరప్రణీత. 3. చ - తెలుగునిం. 4. ఇది
మొదలుగ మాఁడుపద్యములకు ట లో “వాఁడునుంజని” యనువచనము గలదు. 5. చ - కళిక
అమరు. 6. చ - పక్షుద్యయంబున. 7. చ - సున్యక్తంబుగా.

యిం దొకటియైనఁ గానరాదేమొ కాని
పూనుకొని మేలుచెల్పెడు వీనితెలుగు
లనుచుఁ దనుఁజూచి ముదిమంత్రు లాడుకొనఁగఁ
దనరుకత్స్యంతరంబుల దాఁటి యేగి.

125

—౫— కృష్ణుఁడు చంద్రభానున కెదురుచనుట

ఉ. కమలదళాయతాక్షుసముఖంబునకుం జని మ్రొల విన్నప
త్రము లిడఁ దత్కుమారలిఖితస్వశుభోత్తరవాచికంబులం
బ్రమదముగాంచి వానికి నపారధనంబు లొసంగి యారమూ
రమణుఁడు పుత్రనర్మనవరత్నర నప్పడ తేజి నెక్కినఁ.

126

సీ. విడిగాల శౌరితత్తడి వెన్న నేతెంచె సగతులఁ జేఁబూని చారుచంద్రుఁ
డందంబుగాఁగ నెదాటుగుఱ్ఱములతోఁ గదలె వేగమున సంకర్షణుండు
వడిఁ దెమ్ము తెమ్మని యడిదమ్ముఁ గైకొని పరువున నరిగె జాంబవతిపట్టి
పడివాగె హరిమ్రొలఁ బట్టి కీరవతాణి నెక్కి ముంగల నేగెఁ జక్కనయ్య
వెలుపటిహజారమున నుండి వెలిన వెలిన, చేత బెత్తంబుఁ గైకొని సేన నెల్ల
వెడలు మనిచెప్పి పంపుచు వెన్ను నెదుట, హరిగెనెడల నడచె ¹గదానుజుండు.

మ. హరి యిట్లేగినమాట వింట తడ వాత్సావాసము ల్వలవడం
ద్వరసామ్రాణుల సాదు లడ్డముగఁ ద్రోవం బట్టి రా నెక్కి యొం
డొరుల స్త్రీఱ హుటాహుటిం గదలి రత్యుత్కంఠ నల్లండు సో
దరులుం బుత్రులు చేర నచ్యుతుని గోత్రాపాంసువులమ్మఁగఁ.

129

*సీ. ఎదురైనవారల నేత్రోవ హరియేగె నని సారె కడుగుచు నరుగువారు
గ్రక్తునవీధులఁగన్దొనికొలుపుమ్రొక్కులుమ్రొక్కి వెనువెంట³ వెలువారుఁ
దమవారిఁ బొడఁగన్న దట్టికైదువులు గైకొని తెమ్మనుచుఁ గూడఁ ⁴జనెడువారు
రాజేగనేమొ రాగా నీవు రమ్మని యెండొరుఁ బిలుచుచు నుఱుకువారుఁ
ద్రాళ్లువైవక దంతులఁ దఱుమువారు, సిడెము లైశక రథముల నడపువారుఁ
బల్లణింపక హయములఁబఱుపువారు, నైనబలములు తోఁకచాలగుచుఁ గదలి.
క. చనఁజన నటఁదోడ్తో వెను, కొని ⁵కోట్లుం గొండలగుచుఁగూడుచునడచెకో
వనమాలి వెంట వాద్య, ధ్వనిఁ గులశైలములు వడఁక ధర యూటాడఁ.

1. చ - బలానుజుండు. 2. ల - లో నీపద్యమును దీని క్రిందిపద్యమును లేవు.

3. చ - కూడువారు. 4. చ - గునుకువారు. 5. చ - కోట్లు కొండలగుచు.

- శా. శ్రీకాంతుం డిటు లేగుడెంచె నని సంప్రీతికా హితు ల్ద్రొన్చు ను
ల్లోకానందముతోడ నావిజయలోటుం గూడి సత్వానుతుం
డాకంజాక్షు నెదుర్కొన ¹ న్వేడలి డాయన్వచ్చెఁ దో శాబరా
నీకంబు ల్నలువంకలక బలసి యున్నిద్రస్థితిం గొల్వంగక. 131
- ఉ. వచ్చి విసీతితో దనుజవైరికిఁ జాఁగిలి మ్రొక్కినీరికిం
బచ్చనివింటివానికి నమస్కరణం బొనరించి భక్తితో
నచ్చట నున్న పెద్దలపదాంబురుహంబుల వ్రాల నందఱుక
గ్రుచ్చియుఁ గొఁగిలించికొని కూరిమి దీనన లిచ్చి ర యెడక. 132
- మ. సతరత్నానిధిశౌరి పక్కణముచెంత స్వేలముకొ డించి యు
న్నతదివ్యాంబరమండపాంతరమున సుద్బాంధవశ్రేణితో
నతులస్ఫూర్తి పసింపఁ దత్సకలసృత్తాంతంబు చారు బ్రయో
ధతులై తెల్పిన రుక్తబాహుఁ డనువిందానీవుతుండై చెచ్చెరక. 133
- క. ప్రియబాంధవవర్గముతోఁ, బయనం బై వచ్చి దనుజభంజను బలదే
వయుతుం బొడంగనిమ్రొక్కుచు, నయమంజులఫణితి నాజనార్దనుతోడక. 134
- ఉ. ఏమఱులంబునుం డెలిసి యిచ్చటికిం జనుడెంచినార మిం
కేమియు నానతీవలవ దిప్పుడు మామన వాలకించి దే
వా మముఁబ్రోవు పుత్రులవివాహ మొనర్పంగ నేగుదెమ్ము గా
రామడర న్నదీయనగరంబున కేమిట లాఁతివారమే. 135
- ²క. అని ³నయము నెనరు దొరలం, దనకును విన్నవ మొనర్చు ధరణీశుల మ
న్ననఁజూచియపుడుసాత్యకి, ⁴గనుఁగొనియాతండుసట్లకాఁడెలుపుటయుక.
- గీ. సకలసేనలు గొలువ నాశార్దూళి, రాజసంబునఁ గుండినరాజధాని
డాయవచ్చినమునుమున్నపోయిరుక్త, బాహుఁడుబిడారములునులపాలమర్చి.
⁵నీ. అపరంజివాక్తిల్ల ననఁటులో యిడుపుల నెనఁగుపచ్చలడాలో యెఱుంగరాదు
బంగారుటిండ్ల దీపంబులో గోడల వెలుఁగుకెంపులడాలో తెలియరాదు
జాళువాలోవలజల్లులో కొణిగెల నలరువజ్రపుడాలో యరయరాదు
పసిడియోవరుల ధూపంబులో సోరణగండ్లనీలపుడాలో కానరాదు
మేలిమిహజారముల వన్నెమేలుకట్టా, చిత్రమణికాంతులో విభజంపరాదు
అనఁగఁ జనునొక్కనగరున ⁶నపుడులీల, వనజనాథుని విడియించె మనుజభర్త.

1. చ-దలంచి. 2. ట-లో నీపద్యమునకుమాటుగ “అనిన” అను వచనము గలదు. 3. చ-ప్రియము. 4. చ-గనుఁగొనసాతండుసట్లకానిప్పునియెక. 5. ట-లో లేదు. 6. చ-సధిపులీల.

.చ కళగలజ్వరత్నములు గండపుమ్రాకులు పంచవన్నెవి
 ల్కలు పముగోవకస్తరి కళాచి పునుంగు జవాది చాచువ
 జ్జెలు పలువన్నెకోకలు పటీరము నిండ మెఱుంగుజాళువా
 పుకలు నిందియున్న యలుపా పొలుపారిగ నాదరించుచున్. 139

1క. ననమాలి యాచృపులు వెను, కొనిరా మోదమునఁ గొలుపుకూటంబునకుం
 జని కూరుచుండి వారల, కనియె న్నందస్థితంబు లంకూరింపన్. 140

క. వైవాహికలగ్న మొకటి, యీవేళం గలుగునేమొ యిప్పుడ తెలియం
 గావలయు ముహూర్తజ్ఞుల, రావింపుఁ డటన్న వారు రఘ్వింతుటయున్. 141

క. బ్రాహ్మణులు కొందఱు అపుడా, జిహ్వాగవర్ణంకుని గదిసిరి “యోవైతాం
 బ్రహ్మణ” యనుమంత్రమున న, జిహ్వాతమంత్రాక్షతములు శిరముననిడుచున్.

క. వారలకున్ భక్తి నమ, స్కారం బొనరించి గరుడగమనుఁడు మీరీ
 చేరువ లగ్నమొకటి వి, చారింపుఁ డటన్న వారు సంతసమెసఁగన్. 143

క. విని కొంతతడవు తమనె, మృగముల నూహించి నేఁడు మా పొకలగ్నం
 బనువైనది గల దది యో, వనజేక్షణ దంపతులకు వాంఛిత మొనఁగున్.

క. అని తనకుఁ దెలుప విప్రులఁ, బనిచిన ననువిందరుక్తబాహులు హరిచే
 ననుమతులై వేగమతమ, తనయలఁ దోడ్కొనుచుఁ జనిరి తత్సమయమునన్.

— ❦ — వైవాహికయత్నము.

సీ. ఈడాపునీలాలగోడలమృగనాభికోదారచర్చ సహోక్తిఁ దెలుపఁ
 గలువడ్డాలలకెంపునుళిగెల మాల్యరక్తోత్పలంబులు విశేషోక్తిఁ దెలుప
 వరుస సూత్రపురాలవలెత్తుసాధవీధుల కేతుపటము లత్యుక్తిఁ దెలుపఁ
 బువ్యరాగపుహర్ష్యములమీఁదికలశంపుటుదిరిచాయలు స్వభావోక్తిఁ దెలుప
 నధిక్యతులు రుక్తబాహుని యాజ్ఞరాజ, ధానిఁనైసేసి రప్పు డెంతయుఁ దడియ
 లగ్నీ మేనఁ జతుర్విధాలంకృతులను, దానుహరిఁగాంచువేడుకఁ బూనెనసఁగ.

ఉ. కంసవిరోధి యాసతిని గర్గమునిప్రముఖు “లైదేవల
 గ్నం నుదినం తదేవ” యనఁగా శుభకాంచనవీరినుంచి యు
 త్రేంసముఖాచ్చభూషణకదంబ మెడల్పి మృదంగకాహళీ
 సంసదుదారనాదము లెసంగ సతు ల్కవగూడి పాడఁగన్. 147

మ. వలయవ్రాతము పైకిఁద్రోచి పదము లావ్రిటంబుగా ¹నూఁది తే
జలుఁగుం బయ్యెదఁగొంఁగుఁ జెక్కి యలఁతం జేమార్పుచు న్నమ్రయై
బెళుకుంఁగాను గురు ల్బలింపఁగ సరుల్పింపిల్లుగూయం దమిం
దలయంఁటెం జెలి యొర్తు వేడ్కనఁటగంటం జొక్కురాచూలికిఁ. 148

త. కెలన నొకర్తు బంగరపు గిన్నియఁ జందన మూని నిల్వఁగాఁ
గలయఁగఁ బెన్నెలు ల్బులిమి గందము పైఁజిలికించి గోరుము
క్కుల దిగదువ్వి చే, విడిచి కోమలియొర్తు కరాంబుజదవ్వూ
లలితనువర్ణకంఠకలధ్వని పీనులవిందు సేయఁగఁ. 149

మ. తళుకున్నయ్యెద జాఱఁ జన్నఁగవచెంత న్నించుడాలీను కు
చ్చెల కొంగు ల్గుదియించి తంబుగలఁ జేచేఁగొంద అందీ నొడల్
కలయ నేవఘపూన నూర్పు లడరంగా వేడ్కతో నొక్కనె
చ్చలి కంసాంతకసూతికిఁ జలకమార్చె. ²గాంగతోయంబులఁ. 150

త. కడకొంగు ముడిచి తలపా, వడ యొకచెలి చుట్టె నొక్కవనిత తనువునం
దధియొత్తెఁ జలువదుప్పటి, వడఁతియొకతె యొనఁగె నానృపాలాగ్రణికిఁ,

ఉ. ఒక్కలతాంగి కైయొనఁగె నొక్కవధూటి కిరీటివచ్చతా
ముక్కలిపీటవెట్టె నొకముద్దియ కుంచీయవైచె వెండ్రుకల్
చిక్కెడలించె నొక్కకలశీకుచ తొయ్యలియొర్తు జాళువా
చక్కనిబెజ్జపుఁబరణిసందుల ధూపముగొల్పె మెల్పునఁ. 152

నీ. కుటుచకచంబులు గూడఁగూడఁగదువ్వియొఱపుగా సిగ్గవైచె నొకవధూటి
పలుదెఱంగులకదంబపుఁబూవుపెత్తులు చుట్టెఁ జుట్టుగ నొక్కనూనగంధి
జీవరత్నంబులు చెక్కినసంపెంగ ³మొగ్గతాయెతు లొక్కముదితచేర్చెఁ
బన్నీటఁ బదనైస్తవెగోవకస్తూరితిలక మొయ్యిన నొక్కతెఱవ దీర్చెఁ
వెలఁది యొక్కతె కుంకుమకలప మలఁదెఁ
దరుణి యొక్కతె గొజ్జంగినురటి వినరె
మగువ యొక్కతె జలుఁగుధూమ్రంబుఁ జలికె
నువిద యొక్కతె నునుసోఁగయెంటు లిడియె. 153

క. చెలియొకతెవచ్చపట్టల్, బలసిన బిదుహెళిసెసరిగెననిపైరానీ
చలువయఱచట్టఁదొడిఁగెన్, సలలితగతి నొకతె కడకశలుముడ్చివైచె. 154

గీ. రమణి యొక్కతె పీతాంబరపుఁగుళాయిఁ
బెట్టె దంతంబుదబ్బు చేఁబెట్టె నొక్క
చెలి నెఱుల్ చక్కఁగాఁ ద్రోఁచె లలన యొర్తు
కేల నవరంజిగొలుసులు గీలుకొలిపి. 155

క. నీలంపుమేను సూత్రపు, రాలకనుంగనయుఁ బుష్పరాగపుఁజేనుల్
గ్రోతెడి చొక్కపుఁదుమ్మెద, తాళియ నొకలేమ పేరెద న్నెలకొలిపెన్. 156

గీ. కట్టికమ్మగేక్షణ ల్పముఖా యనంగ
నొకతె గొబ్బునఁ గైవండ యొనఁగ లేచి
నిలుచుటయుఁ బైటచెఱఁగుల జలుఁగుచంద్ర
కావిపచ్చడ మతనికిఁ గట్టె నొకతె. 157

క. షీతినాథుని ముంగల నొక, యతివయుఁ దా మంచినిలుపుటన్దము నిలిపెన్
లతకూన యొకతె యాదవ, పతిసుతునకుఁ గప్పరంపుబాగా లొనఁగెన్.

గీ. ఈవిధమున నుచితశృంగారములు దాల్చి
యలరుసుతుని బిలుపు మనుచు నపుడు
దానవారి వేడ్క నానతీ సంసంస
చేలులు సంభ్రమమునఁ బిలువఁ బిలువ. 159

చ. కులుకుమెఱుంగు క్రొంబికిలికుచ్చుల దంతపుఁ బావ లొక్కతో
య్యలితోడిగింప మెట్టి మణిహంసకనాదయు మించ నొక్కపై
దలి కయిదండఁబూని వనిత ల్పముఖంబొనరింప నిండుచు
క్కలదొరలీలఁ బెండ్లిచవికం గదియం జని కూరుచుండినన్. 160

క. ఆరాజన్యకుమారుని, ¹కారాదభిలోలకంకణాంకురితరుచి
దైవరాజ్యరాజతంబుగ, నీరాజనమెత్తి రసితనీరజనయనల్. 161

ఉ. లోలవిలోచన ల్విజయలోలుని నట్టుల శౌరియానతిం
జాల నలంకరించి రతిసాంద్రశుభోన్నతి నంత నచ్చటన్
బాలికలం దదీయనరపాలు రలంకృతినేయఁ బంచినన్
నీలకచామణు ల్కముదిసీనతిఁ గొండఱుచేరి రింపుగన్. 162

సీ. చెలువ మున్నేచిన యలులసంపెఁగతే నె నానుచుగతి నొర్తునూనె యంఁగుఁ
గలికి యొక్కతె మరుకైదువు జల్లికూఁకటిగింజ లిడుగతి నటకలిడియె

గనవగుంగరుశలాకను జాజువట్టించు పగిది నొక్కతె మేనఁ బనుపుఁబూసెఁ
 నెలదీ వెఁ బాఁదన నిలిపి నీరాహ్వులాగున నొక్కలేమ మజ్జన మొనర్చె
 1 నెలమిఁ గుముదిని నూరార్చి నలసి జలుఁగుఁ
 జంద్రకలఁ జేర్చుగలిసోర్తు చలువ లొనఁగెఁ
 గలికిపురి నెమ్మినిఁసోఁగ గఱులునివురు
 చెలువున నొకర్తుపెన్నెఱు ల్చిక్కుపుచ్చె.

163

క. తెలిగను నెలపులుఁగుంబిలు, కలుపొవలక మేతఁ²మరవఁగా నడుమం గ్రొ
 న్నెలమొలకనిలిపెనో యనఁ, దిలకము కపురమున నొకతె దీర్చెం జెలికిఁ.

క. లీలాసతి యొకతె శ్రుతి, శ్రీలు నుముఖవిధునికెక్క జేకొనునుము

/ త్యాలారతులో యనఁగా, బాలికకు మెఱుంగుఁగమ్మపంజలు చేర్చెఁ. 165

క. మెలపున నిశ్శావనమరు, త్కుల మధరామృతముఁ జేఁదికొనుటకు జాళావ్
 / గొలుసులఁదీర్చిన పటికపుఁ, గలశంబన నొకతె నాసికామణి యిడియెఁ.

గీ. మెఱుఁగుఁదీఁగె తఱుక్కునఁచుంచు కంఠ

రాంచలంబున నుండి వైలాగ్రమునకు

/ జాఱు నాసారములు వోనిసరులు వైచె

నువిదయఱుతఁ గుచంబుల నొరయ నోర్తు.

167

క. చెలిమో మనుకలువలచెలి, యలకావళివేరి రజని నలమికోనఁ గరం
 బులుసాఁచెనో యనంగఁ, గలికి యొకతె యునిచె బాసికపుఁబూదండల్.

గీ. ముదితయొక్క తెవిధుమణిముకురమెదుట, నిలువనచ్చటఁదొయ్యలిసీడయడరి
 విమలదుగ్ధపయోనిధి వెడలునట్టి, లచ్చిరూపంబు నచటఁ దలంపఁజేసె.

క. ఈరీతిని ననువిందుకు, మారికఁ గైసేయఁబనిచి మాహూర్తికవా

శ్రేరితుఁడై వైదర్భు, హీరమఱుఁడు వచ్చి లగ్నమెఱిఁగించుటయుఁ. 170

ఉ. అండజరాజవాహననుతాగ్రణి పాండురనర్హధ్రవే

దండము నెక్కి కల్పకలతాంతసరగ్రధితాతపశ్రముల్

నిండిన తారకేందుతతి¹నింగి ఘటింప మృదంగభేరికా

చండధణంధణధ్వని దిశాకుహరంబుల నాశ్రమింపఁగఁ.

171

సీ. గంధతైలాపూర్ణకరదీపకోటితో నరనాథమకుటరత్నములు వెలుఁగ

వైమరథోత్కర్ష యంత్రపుత్రికలతో వైమానికాంగనావళి నటంపఁ

- బ్రసవతోరణరణశృంగురగీతములతోఁ బుణ్యసాధ్వీగానములు సెలంగ
నందివైతాళికవ్రాతసన్నతుతో యతికృతాశీర్వాదరుతు లెలన్బ
ననఘ శుభవస్తుపూరితకనకపాత్ర, పాలికలతో నువాసిను లోల నడువ
నుద్ధవాక్రూరబలముఖ్యయుక్తుఁడగుచు, యదుకులాధీశ్వరుఁడు వెంటనరుగు చేర.
- క. అలఘుతరశ్రీఁ గదిసిన, నెలమి నెదుర్కొని విదర్భనృపుఁ డతని పదం
బులు గడిగి భర్తనుయని, గృలపీతిక నునిచి యొనఁగె మధుపర్కంబుక. 173
- చ. గవిసెనఁ బూనినట్టిరతికాంతునికాద్యుకవల్లియో యనం
బవిరిమునుంగు వెట్టి నలువజ్జఁ జేఱంగులు కూడఁబట్టుచుం
గువలయలోచన ల్పవికకుం గొనితెచ్చిరి వెంట నైదువల్
ధనశముఁ బాడ భోజవసుధావరరాజతనూజ నత్తటిక. 174
- గీ. కుముదినీచంద్రభానుమధ్యమున నవుడు, తళుకు వెన్నెలపగిది బాంధవచకోర
కోటియుప్పొంగ శ్యామానిగుంభనమున, దీపితంబైన వెలిపట్టు తెఱయెనంగె.
- ఉ. సంవిదపారగౌరవవిచక్షణు లైనధరాసురేంద్రులే
వంవిధభద్రవేళ శుభవస్తులఁ బేర్కొనుచు “నవ్యధూవరా
భ్యాంవరదాభవం” తనుచు హర్షమునం బులకాంకురావళీ
సంవృతగాత్రుఁ డైననృపచంద్రున కెంతయు నెచ్చరించుడుక. 175
- శా. శ్రీరామారమణాశ్చజన్మనకు లక్ష్మీనందనాకారరే
ఖారమోజ్జ్వలహృదయనకుఁ దత్కన్యాశిరోరత్నముక
ధారాపూర్వముగా నొసంగె నలవైదర్భండు కంసారి కం
భోరాశీంద్రుఁడు లచ్చినిచ్చువగిదిం బూర్ణానుమోదంబునక. 176
- శా. నారీరత్నము చారుహస్తకమలాంతఃకర్ణికా కేసరా
కారంబు ల్లుడజీరకంబు లిడియంగాఁబట్టి మంజీరముల్
గేరకగ్రక్కున నిక్కి భర్తతలపైఁ గేల్పించి నిల్పెక “ఘ్రసం
తేరాజావరుణోఘ్రవ” మ్మనుచు ధాత్రీనిర్జరు ల్బుల్కంగక. 177
- క. గాంగేయగాత్రిగళమున, మంగళసూత్రంబుఁగట్టె మాధవనుతుఁ డా
నంగాధిరాజ్యమున కెనఁ, గంగట్టిన తోరణంబు శ్రమము బలిర్పక. 178
- మ. చరణంబు ల్లిరనత్తమిల్లంగ నుదంచనధ్యనీపీవరి
స్ఫురణ న్నాభి యొకింతదోషఁ గుచము లొప్పంగార దోహ్దాలభ
ర్తురుచు ల్లించులమించ నించెదలఁబ్రా ల్రాజాస్య తత్త్వస్సో
హరతాదర్శన నమ్రుజైన పతిని యత్సేవపేక్షంబుగక. 179
- 180

శా. ప్రఖ్యాతాగమ¹ మంత్రరాజములు వైవైఁ గుంభినీదేవతా
ముఖ్యు ల్విన్న వరుండు తన్నదపదాంభోజాతసంస్పర్శభూ
సాఖ్యశ్రీ నడిపించె సప్తపదము ల్సారంగశా బేక్షణ
“స్పఖ్యం సాప్తపదీన” మన్నులుకు డెందాన న్నిచారించుచున్. 181

ఉ. రాజతనూజయుక్త యయి రంజలి వేలిమి వేడివేల్పులో
లాజలు వేల్చె భోజసుత లాలితసాంధ్యగభస్తిఁ దారకా
రాజఘటింప బాలదినరాజసమేతవిభాతలక్ష్మీం
దాజతయై స్రుభుల్లముఖతామరసన్నురణంబు మించఁగన్. 182

సీ. దివ్య సేవ్యారుంధతీవసిష్ఠాదిదంపతులు దీవన లిచ్చి రతులఫణితీఁ
బ్రార్థితసాంగవేదాఖ్యలక్ష్మీతినురోత్తము లభీష్టముగాంచి రమితగరిమ
యదువిదర్భాన్వవాయవిధేయబంధువర్యులు వీల్లుచదివించి రుచితవృత్తి
మహితోత్సవాయాతబహుదేశరాజచంద్రులు విందులుభుజించి రలఘులీలఁ
బ్రబలగాయకనర్తకపాఠకాద్య, నేకవిద్యాధురీణు లీహితముఁ బడసి
రుర్వి లక్ష్మీశ్వరుఁడు సేయునుత్సవంబు, సకలభువనాద్భుతోన్మేషశాలి గాడె.

క. ఈమాడ్కిన యనువింద, ట్నామండలనాథునింట సాత్యకితనయ
గ్రామణిపాణిగ్రహణ మ, హోమహితోత్సవము సాంగమై విలసిల్లెన్. 184

ఉ. ఆతటి రుక్తబాహువిభుఁ డాత్తనుతాకరవీడనోత్సవా
యాతసమన్దదేశవనుధాధిపచంద్రుల నంచె సత్త్రియా
జాతవినూతనప్రమదసాంద్రులఁజేసి యనూనదానవి
ద్యోతితపంచశాఖ విజయోత్సవతేజితపంచశాఖయై. 185

సీ. మణిరాజధరవంశ్యమండనంబునకునీమణులుయోగ్యములంచుఁ బ్రణుతిసేయఁ
గరివరావనవిచక్షణసత్కులేంద్రున కర్హంబులీకరు లనిగణింపఁ
హరిమహోదయనూతనానమహారికి నీహరు లుచితంబులం చభినుతంప
నగణితకాంతాప్రియకుమారమదనున కనుగూపలీకాంత లని తలంప
సనద్భూతామూల్యరత్నగంధాంధహస్తి
మల్లసామ్రాణికాశ్వరంభానిభాభి
రామరామాతతుల నిచ్చె మామ యహిమ
భానుసమభానునకుఁ జంద్రభానునకును. 186

- గీ. మఱియు బహువిధరత్న సంపద లొసంగి
యపుడు నిజకన్యఁ బ్రియునింటి కనుపఁదలచి
తాజమణి బుజ్జవమునఁ జేరంగఁబిలిచి
యాదరోదారమృదులవాక్యములఁ బలికె. 187
- క. శ్రీభర్త మామ యలన, త్యాభినుతసమాఖ్యయత్తయఁట తత్సేవా
వైభవ మెప్పుడుఁ గలదఁట, నీభాగ్యం బేమిసెప్ప నీరజనయనా. 188
- ఉ. చిన్నటనాట నీకరకుశేశయముంగని పెద్దలెల్ల లో
కోన్నతదివ్యజాతిమహిమోజ్జ్వలయా నని పల్కుపల్కు నే
డెన్నికకెక్కె సర్వభువనేశ్వరుడైన యుపేంద్రు¹ కోడలై
కన్నియ పారిజాతకలికావహనార్హత నీవు గాంచుటకా. 189
- గీ. ఇనవిముఖస్మృతి కలనైన నెనయకన్తు, యెందుదోపాభిముఖ్యంబుఁ జెందకన్తు
కన్నవారికి నతిచిత్రగరిమగలుగఁ, గుముదిని హితాళులకు విందుఁగూర్చవన్తు. 190
- క. అని చలికి నృపతి కన్నియ, ననుపమతర్కవైభవమున ననుపఁ బ్రియనుహృ
ద్విసుతహృదయారవిందుం, డనువిందుడు నట్లయనిచె నాత్మజనంతకా. 191
- మ. ప్రమదాయుక్తకుమారరత్నములతోఁ బ్రత్యగ్రగంధేభవా
హమహాన్యందనవస్తుసంపదలతో నానందసందీప్తబం
ధునుహీభృన్నివహంబుతోఁ గతిపయాదూరప్రయాణంబులం
గమలానాధుఁడు వచ్చె ద్వారనతికిం గౌతూహలాన్వీతుడై. 192
- క. ఆవేశఁ జంద్రభానుని, దేవేరిం జూచువేడ్క దీపింపఁ బురీ
కేవలమధ్యలు మణిసం, భావితసౌధంబు లెక్కి పలికిరి తమలోకా. 193
- చ. పొలఁతుకఁ జూడరమ్మ గడివోపనిచక్కఁదనంబు తెమ్మ చెం
గలువలకోరికాని కయికానిక ముద్దులగుమ్మ నిండుచు
క్కలదొరనిగ్గుతోఁ గరువుగట్టినపుత్తడిబొమ్మ వాసనల్
గలవిరికొమ్మ యిట్టినవలా నవలా యొక బాలపోలునే. 194
- చ. తలవలచుట్టువచ్చుఁ గనుఁదమ్ములు తమ్ములు గండుమీలకుం
దశతళవొల్పు సంగములతావులు తావులుకమ్మపూలకుం
గళతులకించు పెందుఱుముకప్పలు కప్పలుమబ్బురేలకుకా
మెలఁతుకగుబ్బచన్నుఁగవమించులు మించులు బొమ్మరాలకుకా. 195

చ. కలువల నేలవే వెడఁదకన్నులు చన్నులు పైఁడికుండలం
గలువఁగఁజాలవే చికిలికెంజగి శ్రాంజగురాకురేకుఁ లేఁ
దళుకులఁ దోలవే మృదుపదమ్ములు ¹దమ్ములునించుచొక్కపుక
వలపులఁబోలవే వదనవాసన లీసునయప్రచారకుక.

196

సీ. కోకముల్ శశిమ్రోలఁ గూడ లేవనుటెట్లు శశిమ్రోలనిదెకూడఁజక్రయుగము
చీఁకటు ల్రవిదీప్తిఁ జేరలే వనుటెట్లు రవిదీప్తినిదె చేరఁ బ్రబలతము
అళులు సంపెఁగలచెంతలఁ జేర వనుటెట్లు సంపెంగ నిదెచేరె పట్టదములు
కమలము ల్కరికేలఁ గడునొప్పు వనుటెట్లు కరికేల నిదె యొప్పెసరసిజములు
నాననము చన్నుగవయు సీమంతమణియుఁ
దుఱుము నానయుఁ గనుదోయి తొడలు చరణ
పల్లవంబులు ననువేరఁ బరిధివిల్లెఁ
జూడరే యింతు లిదియెంత చోద్య మరయ.

197

చ. అని పొగడ న్యదుప్రవరుఁ డాత్మకుమారుల నానవాబ్జలో
చసల గృహప్రవేశశుభసంపదఁ బెంపువహింపఁజేయ వా
రును గురుదేవతాభజనరూపమహాచరణం బొనర్చి త
ద్దనతరభద్రసూక్తుల సుఖస్థితిఁ గైకొని రంత నొక్కడక.

198

సీ. ¹వరుల నెంతయుఁ బెన్చువలఁదేల్పుప్రతిమలకురువిదూరజరుచుల్ తెరలుగాఁగఁ
జెలువలమ్రోల దేశినటించు ప్రతిమల ³కరుణాశ్లేషిదీపార్చిగాఁగ
రమణులతో వసంతములాడుప్రతిమల కలఘువజ్రమరీచి కొలనుగాఁగ
గాంతులనవ్వసంగతికుల్కు ప్రతిమల కింద్రనీలచ్ఛాయ లిరులుగాఁగ
నధిపుల వరించుప్రతిమల కమితహాగిత
మణిగభస్మలు దూర్వాంకమాల్యములుగ
నొసరు కేళీగృహంబున నున్నయయ్య
దూద్యహకుమారకుని యుల్ల ముల్లసిల్ల.

199

క. కడుఁ బ్రాధ్నింపఁగఁ దగుజను, లడుగడుగున కెత్తులిడఁగ నలఁతిదివియఁగా
వెడవిల్తు తెరు నడచిన, వడువున సలివచ్చెఁ గనకవసనావృత యై.

200

చ. వనితలచాటునక శుభనివాసముసొచ్చి మఱుంగుచేరిని
ల్పినయది గావునం దరలలేమి యధీశునిమ్రోల సిగునం

1. క - దేశమునిందుకాంతితో. 2. క - వరులచెక్కులకశ్లేష్టలదెల్పు. 3. క-కరుణాశ్లే
షింకోరికలుగాఁగ.

జనకుండటంచు నానయిడఁజాలమిఁ గన్వక కన్నునన్నలం
బెనఁగఁగఁ గార్యగారవముపేరున నేగిరి బోటులయ్యెడన్.

201

సీ. రాజమండలజయప్రాధిఁ బెంపొందు నీవదనాబ్జ మున్నతిఁ బొదలఁదగఁదె
యతునుకళాహాఠి నడరునీకనుదోయి నవదర్శనశ్రీ లొనర్పఁదగఁదె
సరససారసరాగసంపత్తి నలరు నీనునుమోవి మినుకుల నునువఁదగఁదె
పటుగిరీశఖ్యాతిఁ బరఁగునీకుచయుగ్మ మవగతాలబరవృత్తి నమరఁదగఁదె
మృదులతాలయ్యి నెనఁగునీ¹ మేనదీయ
వాంఛితఫలార్పణంబున వఱలఁదగఁదె
యనుచు నతిమంజులోక్తుల ననునయించి
నమధికోత్కలికాంచితస్వాంతః డగుచు.

202

చ. అనుగుణరాగసంఘటన మాఱడిచెందకయుండ శోభనాం
కనసుకరప్రవాళరుచిఁ గాసిలకుండ గ్రహించి యొయ్యనొ
య్యనఁగలభాషిణిం దిగిచి యంకముసేర్చి ప్రవీణుఁ డాతఁడిం
పున నడలించెఁ గంచుకము బోరునమించె నలంక్రియారుచుల్.

203

శా.భావోజ్జ్వలభణము ప్రసోదయపరీపాకంబు నవ్యధ్వని
శ్రీవిస్ఫూర్తియు మించె నాతిదృఢసంశ్లేషైకబంధాప్తితో
నావైదర్భి ప్రసన్నవృత్తి మృదుశయ్యం గూర్చి సాహిత్యమ
ర్థావిర్భావధురీణుఁ డై యలరె సత్యానందనుం డెంతయున్.

204

సీ. రత్నహర్షముల జంత్రిపుబొమ్మలనుఁగుచెయ్యులొనర్పఁగాఁ బుట్టునొక్కకినుక
నవనంబులఁ దీవలిపురుకేల్పఁచి శుకోక్తిఁ బిల్వఁగఁ బుట్టు నొక్కకినుక
కేళీగిరుల నభ్రపాళీతటిద్రేఖ లొఱపుచూపఁగఁ బుట్టు నొక్కకినుక
దీర్ఘకాంతములఁ బద్మినులు తున్నెదచూపు లొనరింపఁగాఁ బుట్టు నొక్కకినుక
తక్కుఁ దక్కినకినుకలఁ జిక్కువడని
మమతలఁదలంపు లీడేర్చుకుముదినీవి
శాలలోచనఁ దాఁగూడి చంద్రభానుఁ
డనుపమానందసామ్రాజ్య మనుభవించె.

205

శా.ఈమాడ్కిం గుముదిన్యరాగమనాహేలామహోల్లాసియై
భామానందనుఁ డొక్కనాఁడు హరియుం బ్రద్యముఁడు నైచ్చు వీ

- ణామానిం బచరించి తుంబురునినల్పం గన్నగాంధర్వివి
 ద్యామాహాత్మ్యముఁ జూపి ¹శౌరినుతుండై తాల్చెం గృతార్థత్వముకా. 206
- మ. వితతధ్యానమదాలసాతనయనిర్విప్రాయవిప్రాయన
 శ్రుతశంకాకరభక్తశోభనవిరాజన్తాయజన్తా యతి
 ద్యుతికామప్రతిసంఘసంఘటితయోగోపాయ గోపాయనో
 ద్యతమూర్తాస్తదఖండభాగ్యసముదాయచ్ఛాయ యచ్ఛాయదా. 207
- క. విశ్వసుతశశ్వదణిమా, దైవశ్వర్యవిశేషధుర్య యఘపాదపపా
 రశ్వధికవర్య సాతౌ, ద్విశ్వంభరతాకృతార్చ్యవిస్తయచర్యా. 208
- ఘజంగప్రయాతము. భవాద్యాభిగద్యాత్మపద్యానపద్యా
 నవాధ్యాత్మవిద్యానిషద్యాప్తవేద్యా
 యవిద్యా ర్తివైద్యా యవిద్యా యహ్మద్యా
 భవోద్యాననద్యాభవద్యాంబుపద్యా.
- గద్యము. ఇది శ్రీమద్దత్తాత్రేయయోగీంద్రచంద్రచరణారవిందసందనసమాసా
 దిత, సరసకవితారసోదాత్త దత్తనార్యసోదర్య మల్లనమంత్రివర్యప్రణీతం ఔన
 చంద్రభానుచరిత్రం బనుమహాప్రబంధంబునందు సర్వంబునుం బంచమా
 శ్వాసము.

